

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

KARAGANDA ACADEMY
OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN NAMED AFTER B. BEYSENOV

ХАБАРШЫ – ВЕСТНИК

№ 2 (88)

2025

**Қазақстан Республикасы ІІМ
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының
2025 жылғы 23 маусым
№ 2 (88)
«ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК» журналы**

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат
министрлігінде тіркелген

31.05.2012 ж. № 12781-Ж Куәлік

Серия 1972 жылы құрылған.

Ғылыми жұмыстың негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан
Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті
ұсынатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(Қазақстан Республикасы БҒМ 2021 жылғы 11 ақпандағы
№ 2 ҚБПУ бұйрығы).

Бас редакторы

Н.А. Биекенов, заң ғылымдарының докторы, профессор

Редакциялық алқа

*А. Х. Миндагулов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);*

*Д. М. Миразов, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Өзбекстан Республикасы);*

*И. А. Насонова, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Ресей Федерациясы);*

*Н. С. Нижник, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері
(Ресей Федерациясы);*

*К. М. Осмоналиев, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қырғызстан Республикасы);*

*В. В. Кожокар, заң ғылымдарының кандидаты
(Ресей Федерациясы);*

*П. В. Грідюшко, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Беларусь Республикасы);*

*Уфук Айхан, қауымдастырылған профессор
(Түрік Республикасы);*

*Е. О. Алауханов, заң ғылымдарының докторы, профессор;
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері;*

*И. Ш. Борчаишвили, заң ғылымдарының докторы, профессор,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері;*

С. Е. Қайыржанова, заң ғылымдарының докторы, доцент;

М. Ч. Қоғамов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

К. С. Лакбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. С. Молдабаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

Е. О. Түзелбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

З. С. Тоқыбаев, заң ғылымдарының докторы, профессор;

А. Д. Шаймұханов, заң ғылымдарының докторы, профессор;

С. Е. Ералина, заң ғылымдарының кандидаты, доцент;

Е. Д. Намысов, философия докторы (PhD),

қауымдастырылған профессор;

*Р.К. Джембаев, заң ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор;*

*Ж.Б. Жолжақынов, философия докторы (PhD),
қауымдастырылған профессор;*

Ұ. Е. Түгелбаев, заң ғылымдарының магистрі (жауапты хатшы).

**Нөмірмен жұмыс
істегендер**

Редакторлар

Лухтина Е. Ю.

Қалиев Б. А.

**Дизайн,
техникалық редакциялау
және компьютерлік
беттеу:**

Аубакирова С. М.

Басуға 04.04.2025 ж.

тапсырылды

Баспаға 23.06.2025 ж.

қол қойылды.

Шартты баспа табақ 51,2.

Формат 60×84¹/₈.

Офсеттік қағаз.

Баспа офсеттік.

Тапсырыс № 947.

Тиражы 200 дана.

*Тоқсанына 1 рет
басылып шығарылады*

Редакция материалдарды
қайтармайды.
Материалдарды қайта басып
шығару редакцияның
рұқсатымен ғана мүмкін.

Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының
2025 жылға арналған
ғылыми, оқу
басылымдарының
тақырыптық жоспары
№ 2 позициясы.
Қазақстан Республикасы ІІМ
Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының
баспаханасында басылған,
Қарағанды қ.,
Ермеков көшесі, 124.

журнал «ХАБАРШЫ — ВЕСТНИК»
Карагандинской академии
МВД РК им. Баримбека Бейсенова
№ 2 (88) за 2025 год
23 июня

**Зарегистрирован в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан,
свидетельство № 12781-Ж от 31.05.2012 г.**

Серия основана в 1972 г.

Включен в перечень изданий, рекомендуемых Комитетом
по обеспечению качества в сфере образования и науки
Министерства образования и науки Республики Казахстан
для публикации основных результатов научной деятельности
(приказ МОН РК № 2 ДСП от 11 февраля 2021 года).

Главный редактор

Н. А. Биекенов, доктор юридических наук, профессор

Редакционная коллегия

А. Х. Миндагулов, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

Д. М. Миразов, доктор юридических наук, профессор
(Республика Узбекистан);

И. А. Насонова, доктор юридических наук, профессор
(Российская Федерация);

Н. С. Нижник, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный работник высшей школы
(Российская Федерация);

К. М. Осмоналиев, доктор юридических наук, профессор
(Кыргызская Республика);

В. В. Кожокар, кандидат юридических наук
(Российская Федерация);

П. В. Гридюшко, кандидат юридических наук, доцент
(Республика Беларусь);

Уфук Айхан, ассоциированный профессор (Турецкая Республика);

Е. О. Алауханов, доктор юридических наук, профессор;

И. Ш. Борчашвили, доктор юридических наук, профессор,
Заслуженный деятель Казахстана;

С. Е. Каиржанова, доктор юридических наук, доцент;

М. Ч. Когамов, доктор юридических наук, профессор;

К. С. Лакбаев, доктор юридических наук, профессор;

С. С. Молдабаев, доктор юридических наук, профессор;

Е. О. Тузельбаев, доктор юридических наук, профессор;

З. С. Токубаев, доктор юридических наук, профессор;

А. Д. Шаймуханов, доктор юридических наук, профессор;

С. Е. Ералина, кандидат юридических наук, доцент;

Е. Д. Намысов, доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор;

Р.К. Джиембаев, кандидат юридических наук,
ассоциированный профессор;

Ж.Б. Жолжаксынов, доктор философии (PhD),
ассоциированный профессор;

У. Е. Тугелбаев, магистр юридических наук
(ответственный секретарь).

**Над номером
работали**

Редакторы

Е. Ю. Лухтина,
Б. А. Қалиев

**Дизайн,
техническое
редактирование,
компьютерная вёрстка:**
С. М. Аубакирова

Сдано в набор 04.04.2025.
Подписано в печать 23.06.2025.
Усл. печ. л. 51,2.
Формат 60×84¹/₈.
Бумага офсетная.
Печать офсетная.
Заказ № 947.
Тираж 200 экз.

Издается 1 раз в квартал

Материалы редакцией
не возвращаются.
Перепечатка материалов
возможна только
с разрешения редакции.

Тематический план
научных, учебных изданий
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова
на 2025 г., позиция № 2.
Отпечатано в типографии
Карагандинской академии
МВД РК им. Б. Бейсенова,
г. Караганда,
ул. Ермекова, 124.

**The journal «KHABARSHI — VESTNIK»
of the Karaganda Academy
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
No. 2 (88) for 2025
June 23**

**Registered with the Ministry of Culture and
Information of the Republic of Kazakhstan,
certificate No. 12781-Zh of 31.05.2012**

The series was founded in 1972.

It is included in the list of publications recommended by the
Committee for Quality Assurance in the Field of Education and
Science of the Ministry of Education and Science of the
Republic of Kazakhstan for the publication of the main results
of scientific activity (Order of the Ministry of Education and
Science of the Republic of Kazakhstan No. 2 for official use dated
February 11, 2021).

Chief editor

N. A. Biekenov, Doctor of Law, Professor

Editorial board

*A. Kh. Mindagulov, Doctor of Law, Professor
(Russian Federation);*

D. M. Mirazov, Doctor of Law, Professor (Republic of Uzbekistan);

I. A. Nasonova, Doctor of Law, Professor (Russian Federation);

*N. S. Nizhnik, Doctor of Law,
Professor, Honored Worker of Higher Education
(Russian Federation);*

*K. M. Osmonaliev, Doctor of Law, Professor
(Kyrgyz Republic);*

*V. V. Kozhokar, Candidate of legal Sciences
(Russian Federation);*

*P. Gridyushko, Candidate of legal Sciences, Associate Professor
(Republic Of Belarus);*

Ufuk Ayhan, Associate Professor (Turkish Republic);

E.O. Alaukhanov, Doctor of Law, Professor;

*I. Sh. Borchashvili, Doctor of Law, Professor;
Honored worker of Kazakhstan;*

S. E. Kairzhanova, Doctor of Law, Associate Professor;

M. H. Kogamov, Doctor of Law, Professor;

K. S. Sakbaev, Doctor of Law, Professor;

S. S. Moldabaev, Doctor of Law, Professor;

E. O. Tuzelbaev, Doctor of Law, Professor;

Z. S. Tokubaev, Doctor of Law, Professor;

A. D. Shaimukhanov, Doctor of law, Professor;

S.E. Yeralina, Candidate of legal Sciences, Associate Professor;

E. D. Namysov, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor;

R.K. Dzhiembayev, Candidate of legal Sciences, Associate Professor;

*Zh.B. Zholtzhaksynov, Doctor of Philosophy (PhD),
Associate Professor;*

U. E. Tugelbayev, Master of Laws (Executive Secretary).

Worked on the issue:

Editors:

E. Yu. Lukhtina,

B. A. Kaliev

***Design,
technical editing,
computer layout:***

S. M. Aubakirova

Submitted to the set on
April 4, 2025.

Signed to the press in 51,2.
April 25, 2025.

Conditional printed sheet
The format is 60×84¹/₈.

Offset paper.

Offset printing.

Order No. 947.

Edition of 200 copies.

Published 1 time per quarter

Materials are not returned
by the editorial board.
Reprint of materials is possible only
with the permission
of the editorial board.

Thematic plan of publishing
departmental literature of the Kara-
ganda Academy of the
Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov for 2025,
position No. 2.

Printed in the printing house of the
Karaganda Academy of the Ministry
of Internal Affairs of the Republic
of Kazakhstan named after
B. Beisenov,
Karaganda,
Yermekova str., 124.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ

THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

УДК 343.2/.7

Алдангарова Д.А.,

*преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД,
старший лейтенант полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

e-mail: danaai@mail.ru);

Шакирбаева Ф.П.,

преподаватель кафедры юриспруденции, магистр юриспруденции

(Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова,

e-mail: science_future@mail.ru)

Особенности мошенничества в сфере цифрового кредитования

Аннотация. В условиях активного развития цифровых технологий и расширения онлайн-финансовых услуг наблюдается рост преступлений, связанных с незаконным оформлением онлайн-кредитов. Данное исследование посвящено анализу подобных деяний, выявлению правовых пробелов и разработке предложений по совершенствованию уголовного законодательства Республики Казахстан. Рассматриваются особенности интернет-мошенничества в сфере онлайн-кредитования, отличия от традиционных мошеннических схем, а также механизмы обмана, направленные как на пользователей информационных систем, так и на кредитные организации. Анализ положений Уголовного кодекса Республики Казахстан и судебной практики показывает необходимость уточнения понятийного аппарата и адаптации норм национального законодательства к реалиям цифрового финансового пространства.

Ключевые слова: интернет, мошенничество, уголовное правонарушение, злоупотребление доверием, обман, цифровые технологии, хищение, пользователь информационной системы.

Представители преступного мира, специализирующиеся на хищении материальных ценностей посредством обмана или введения в заблуждение, занимают особое положение в структуре криминальной деятельности. Их основной задачей является незаконное приобретение чужой собственности или прав на нее без применения физического воздействия, угрозы либо использования оружия в отношении потерпевшего. В результате манипулятивных действий злоумышленников лицо, ставшее объектом преступных посягательств, добровольно передает принадлежащие ему материальные блага или имущественные права, не осознавая противоправного характера происходящего. Данную группу именуют мошенниками [1].

Тем не менее, указанные характеристики противоправных деяний соответствуют традиционной модели мошенничества, при которой правонарушитель осуществляет непосредственное взаимодействие с потерпевшим. В условиях динамичного развития цифровых технологий криминальные схемы эволюционировали, переместившись в виртуальное пространство, где личный контакт с жертвой стал необязательным. Более того, современные механизмы незаконного завладения чужим имуществом допускают причинение имущественного ущерба посредством введения в заблуждение третьих лиц, не обладающих статусом собственника либо иного законного владельца материальных ценностей.

К категории преступлений, совершаемых в сфере цифровых технологий, следует отнести противоправные деяния, связанные с незаконным оформлением онлайн-кредитов. В последние годы вопросы, касающиеся предупреждения, правовой квалификации и расследования подобных преступных деяний, становятся предметом активного научного изучения [2]; [3]; [4]; [5], что, безусловно, свидетельствует о значительной актуальности данной проблематики.

В последние годы условиях глобальной цифровой трансформации, активного внедрения мобильных сервисов для осуществления платежных операций, а также в связи с эпидемиологическими вызовами, обусловленными распространением COVID-19, наблюдается стремительный рост объемов финансовых онлайн-транзакций. Однако значительная часть интернет-ресурсов и мобильных приложений, используемых пользователями для осуществления платежей, не обладает достаточным уровнем защиты. В качестве примера можно привести инциденты, связанные с неправомерным завладением персональными данными клиентов различных интернет-платформ и онлайн-магазинов, что подтверждает существующие риски киберпреступности в данной сфере [6]; [7].

Вопреки систематическому совершенствованию организационно-правовых механизмов противодействия киберпреступности, осуществляемому на постоянной основе, и адаптированию к новым формам мошеннических схем представляется обоснованным утверждение о необходимости активного участия уголовно-правовых инструментов в данном процессе. Уголовное законодательство, устанавливающее меры ответственности за различные виды кибермошенничества, должно соответствовать актуальным условиям цифровой среды и обеспечивать эффективность правоприменительной практики, адекватно реагируя на современные вызовы информационной безопасности.

Необходимо, чтобы реализуемые меры, направленные на предотвращение преступлений в сфере интернет-мошенничества, охватывали все возможные способы их совершения, поскольку в противном случае предпринимаемые профилактические мероприятия не смогут обеспечить ожидаемого положительного эффекта. Так, анализ норм уголовного законодательства Республики Казахстан позволил выявить ряд правовых пробелов, касающихся привлечения к ответственности субъектов, осуществляющих хищение денежных средств посредством цифровых технологий, в частности, путем неправомерного оформления онлайн-кредитов на третьих лиц.

Отметим, что уголовная ответственность за совершение мошеннических действий в цифровой среде закреплена в п. 4 ч. 2 ст. 190 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее — УК РК) [8]. Однако представляется обоснованным пересмотр толкования категории «обман» как ключевого элемента объективной стороны данного преступления с учетом современных условий. В частности, в случаях, связанных с неправомерным оформлением онлайн-кредитов, указанное понятие требует уточнения для большего соответствия действующим реалиям правоприменительной практике и особенностям цифровых финансовых преступлений.

Для аргументации авторской позиции целесообразно детально рассмотреть специфические характеристики мошеннических преступлений, связанных с незаконным оформлением онлайн-кредитов. Ключевой особенностью указанных преступных деяний является то, что объектом посягательства выступают денежные средства, принадлежащие банку или иной кредитной организации, предоставляющей заем. В данном контексте финансовые активы не являются собственностью физического лица, на имя которого оформляется кредитное обязательство, а принадлежат юридическому лицу — кредитору. Соответственно, введение в заблуждение в подобных ситуациях осуществляется в отношении субъекта, не обладающего статусом собственника или законного владельца имущества.

При этом обман может быть направлен:

- на лицо, выступающее номинальным заемщиком, персональные данные которого используются для оформления онлайн-кредита;
- на сотрудника кредитной организации, выполняющего необходимые процедуры в системе интернет-банкинга для выдачи заемных средств;
- непосредственно на программное обеспечение банковской системы, что предполагает преступное воздействие без непосредственного контакта с физическими лицами, включая

взлом цифровой инфраструктуры или манипуляцию алгоритмами путем внесения недостоверных либо ложных сведений.

Одновременно с этим в Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 г. № 6 «О судебной практике по делам о мошенничестве» (далее — НПВС РК № 6) указано, что введение в заблуждение должно быть направлено непосредственно на собственника либо иного законного владельца имущества [9]. Однако данный критерий не соответствует особенностям объективной стороны преступлений, связанных с хищением денежных средств путем незаконного оформления онлайн-кредитов, поскольку в подобных случаях субъектом, понесшим материальный ущерб, является кредитная организация, а не физическое лицо, на имя которого оформляется займ.

Кроме того, в рассматриваемом нормативном правовом акте содержится положение, согласно которому в исключительных ситуациях введение в заблуждение может быть направлено на лицо, не обладающее статусом собственника или иного законного владельца имущества. В частности, это возможно в случаях, когда обман применяется в отношении сотрудника банка, если в результате противоправных действий лицо безвозмездно обращает в свою пользу либо в интересах третьих лиц денежные средства, размещенные на банковских счетах (п. 13). Однако данный правовой подход не охватывает специфику рассматриваемых видов интернет-мошенничества, связанных с незаконным оформлением онлайн-кредитов. Тем не менее, данная норма подтверждает, что в отдельных случаях при совершении мошеннических действий объектом обмана может выступать не только собственник или иной владелец имущества, но и иное лицо, имеющее отношение к его распоряжению.

Второй ключевой особенностью данных преступных деяний является тот факт, что в случаях введения в заблуждение представителя банка или кредитной организации, а также при производстве манипуляций с самой цифровой системой с точки зрения положений УК РК и НПВС РК № 6 неправомерное оформление онлайн-кредита не подпадает под квалификацию интернет-мошенничества. Данное обстоятельство обусловлено тем, что диспозиция п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК, а также положения п. 9 НПВС РК № 6 четко указывают на необходимость направленности обмана *на пользователя информационной системы* (выделено авт. — Д.А., Ф.Ш.), который одновременно должен являться собственником или законным владельцем имущества.

Дополнительно, п. 9 НПВС РК № 6 определяет специфический механизм совершения интернет-мошенничества, заключающийся в размещении в информационной системе заведомо ложных сведений либо вредоносного программного обеспечения. Однако в случае незаконного оформления онлайн-кредита преступник, как правило, не вводит в цифровую систему недостоверные данные или не использует специализированные программы. Вместо этого он применяет ранее незаконно полученную персональную информацию заемщика либо применяет специализированное программное обеспечение для взлома приложений интернет-банкинга, что не полностью соответствует установленным признакам интернет-мошенничества в рамках действующего национального законодательства.

Анализ указанных характеристик неправомерного оформления онлайн-кредитов свидетельствует о том, что в данном виде мошеннических преступлений механизм введения в заблуждение обладает специфическими признаками, которые существенно отличаются от классических форм обмана, характерных для традиционных мошеннических действий [10]; [11]. Кроме того, субъект, в отношении которого осуществляется обман, не во всех случаях выступает пользователем информационной системы, а также не всегда обладает статусом собственника либо иного законного владельца имущества.

Все указанные преступные действия, безусловно, совершаются с использованием цифровых технологий и возможностей сети Интернет. Однако рассматриваемые случаи не соот-

ветствуют объективной стороне состава преступления, установленного п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК, что может породить правовые дискуссии относительно их квалификации.

Логично предположить, что, если указанные деяния не подпадают под признаки объективной стороны, указанной в УК РК, то их возможно рассматривать в рамках общей нормы ст. 190 УК РК с дополнительной ссылкой на положения ст. 205 УК РК. Однако такой подход может привести к негативным последствиям в правоприменительной практике, поскольку исключение данных преступлений из категории интернет-мошенничества повлечет утрату значимых статистических показателей, которые используются при анализе и оценке криминальной ситуации в сфере преступлений, совершаемых с применением цифровых технологий.

В связи с этим необходимость внесения изменений и уточнения формулировок п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК обусловлена рядом факторов:

- все уголовные правонарушения мошеннического характера, совершенные с применением цифровых технологий и сети Интернет, объединяются в единую статистическую категорию, что позволяет проводить комплексный анализ причин и условий их совершения, а также разрабатывать унифицированные меры профилактики и предупреждения данных преступлений;

- в целях правового мониторинга и анализа оперативной обстановки в сфере преступлений, совершаемых с использованием информационно-коммуникационных технологий, в 2018 г. в правовую статистику Республики Казахстан была введена отдельная категория для учета интернет-мошенничеств. Данный показатель не только способствует исследованию криминологического профиля преступников, специализирующихся на цифровых мошеннических схемах, но и позволяет проводить дифференцированное сравнение ущерба, причиненного традиционными формами мошенничества и преступлениями, совершаемыми в виртуальном пространстве. Кроме того, данный учет позволяет выявлять закономерности, связанные с приостановлением и прекращением досудебного расследования по таким делам.

На основании изложенного считаем, что внесение изменений и уточнение формулировок в рассматриваемую норму с учетом названных аспектов позволит снизить вероятность ошибочной квалификации преступлений, связанных с незаконным оформлением онлайн-кредитов, как разновидности интернет-мошенничества. Кроме того, такое уточнение обеспечит возможность включения данных преступных деяний в единую статистическую отчетность по преступлениям, совершаемым с использованием цифровых технологий.

Отметим, что анализ причин и условий совершения всех видов интернет-мошенничества в отдельной категории, без смешивания с традиционными формами мошеннических действий, представляется не только обоснованным, но и имеющим высокую значимость как для организации эффективных профилактических мероприятий, так и для повышения качества правоприменительной деятельности в целом.

В связи с этим возникает объективная необходимость совершенствования уголовного законодательства, направленного на обеспечение оперативного реагирования на появление новых преступных схем, связанных с интернет-мошенничеством.

В целях устранения правовых пробелов представляется целесообразным расширение легального определения интернет-мошенничества. В частности, следует рассматривать в качестве такового не только преступления, связанные с введением в заблуждение пользователя информационной системы или размещением заведомо недостоверных сведений либо вредоносного программного обеспечения, но и любые мошеннические действия, осуществляемые с применением сети Интернет и цифровых технологий. В данную категорию должны входить преступления, совершенные с использованием вычислительных устройств, специализированных программных средств, мобильных приложений, а также средств сотовой связи и иных информационно-коммуникационных технологий.

Кроме того, необходимо внести соответствующие изменения в НПВС РК № 6 в части уточнения направленности обмана при совершении мошеннических действий, связанных с незаконным оформлением онлайн-кредитов. В частности, следует учитывать, что при данном виде преступлений введение в заблуждение может быть направлено не только на номинального заемщика, но и на представителя банка либо кредитной организации, что требуется учитывать при квалификации данных преступных деяний.

В связи с этим представляется целесообразным внести следующие изменения в национальное уголовное законодательство Республики Казахстан:

– формулировку п. 4 ч. 2 ст. 190 УК РК закрепить в следующей редакции: «путем введения в заблуждение либо злоупотребления доверием пользователя информационной системы, а также с применением сети Интернет и иных цифровых технологий»;

– внести корректировки в п. 9 НПВС РК № 6, обеспечивающие учет предлагаемых изменений и уточняющие подходы к квалификации мошенничества, совершаемого с использованием информационно-коммуникационных технологий, в частности, онлайн-кредитов.

Список использованной литературы:

1. Борисова В.А. Интернет-мошенничество: особенности, виды, отграничение от иных составов мошенничества // Молодой ученый. — 2024. — № 18 (517). — С. 173–175.
2. Ягупова Е.А., Черникова Л.Ф. Защита от онлайн-мошенничества и безопасное использование онлайн банков // Экономика и предпринимательство. — 2021. — № 3 (128). — С. 671–673.
3. Куприянов Д.Ю. Способы фиксации электронных следов при расследовании мошенничества в денежно-кредитной сфере // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. — 2021. — № 4-4 (55). — С. 45-49.
4. Алфёрова А.Г., Иванова Я.С. Мошенничество с банковскими картами и способы безопасности // Академия педагогических идей Новация. Серия: Студенческий научный вестник. — 2023. — № 3. — С. 1–8.
5. Намысов Е.Д. Интернет-мошенничества: зарубежный опыт уголовно-правового регулирования противодействия // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 181–185.
6. Данные более 260 тыс. казахстанских клиентов «Спортмастера» слили в Сеть // <https://www.nur.kz/technologies/internet/2005010-dannye-bolee-260-tys-kazahstanskih-klientov-sportmastera-slili-v-set/>
7. КНБ рассказал о деле по продаже персональных данных казахстанцев // <https://www.nur.kz/incident/crime/2062101-knb-rasskazal-o-dele-po-prodazhe-personalnyh-dannyh-kazahstantsev/>
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2025 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#sub_id=0
9. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 г. № 6 «О судебной практике по делам о мошенничестве // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000006S>
10. Бельский А.В. Проблема разграничения специальных видов мошенничества от общего состава мошенничества // Актуальные исследования. — 2024. — № 45-2 (227). — С. 17–19.
11. Cao A.Kh. To the question on crimes of fraudulent property appropriation through social networks and telecommunications//Universum: экономика и юриспруденция. — 2024. — № 12-2 (122). — Р. 49–51.

Алдангарова Д.А.,
ІІО кәсіптік-психологиялық даярлық және басқару кафедрасының оқытушысы,
полиция аға лейтенанты
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: danaai@mail.ru);
Шәкірбаева Ф.П.,
құқықтану кафедрасының оқытушысы, құқықтану магистрі
(А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті,
e-mail: science_future@mail.ru)

Сандық несиелеу саласындағы алаяқтықтың ерекшеліктері

Аннотация. Цифрлық технологиялардың белсенді дамуы және онлайн-қаржылық қызметтердің кеңеюі жағдайында онлайн-кредиттерді заңсыз ресімдеуге байланысты қылмыстардың өсуі байқалады. Бұл зерттеу осындай әрекеттерді талдауға, құқықтық олқылықтарды анықтауға және Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеуге арналған. Онлайн-кредит беру саласындағы интернет-алаяқтықтың ерекшеліктері, дәстүрлі алаяқтық схемалардан айырмашылықтар, сондай-ақ ақпараттық жүйелерді пайдаланушыларға да, кредиттік ұйымдарға да бағытталған алдау тетіктері қарастырылады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің және сот практикасының ережелерін талдау тұжырымдамалық аппаратты нақтылау және ұлттық заңнама нормаларын цифрлық қаржы кеңістігінің шындығына бейімдеу қажеттілігін көрсетеді.

Негізгі сөздер: интернет, алаяқтық, қылмыстық құқық бұзушылық, сенімге қиянат жасау, алдау, цифрлық технологиялар, ұрлық, ақпараттық жүйені пайдаланушы.

D.A. Aldangarova,
lecturer of the Department of Professional and Psychological
Training and Management of Internal Affairs, Police Lieutenant
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: danaai@mail.ru);
F.P. Shakirbaeva,
Lecturer of the Department of Jurisprudence, Master of Jurisprudence
(Kokshetau University named after A. Myrzakhmetov,
e-mail: science_future@mail.ru)

Features of fraud in the sphere of digital lending

Annotation. In the conditions of active development of digital technologies and expansion of online financial services, there is an increase in crimes related to the illegal issuance of online loans. This study is devoted to the analysis of such acts, identification of legal gaps and development of proposals to improve the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The features of Internet fraud in the sphere of online lending, differences from traditional fraudulent schemes, as well as mechanisms of deception aimed at both users of information systems and credit organizations are considered. The analysis of the provisions of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and judicial practice shows the need to clarify the conceptual apparatus and adapt the norms of national legislation to the realities of the digital financial space.

Keywords: Internet, fraud, criminal offense, breach of trust, deception, digital technologies, embezzlement, information system user.

Амирханов Б.К.,
Академия бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: amirkhanov7523@mail.ru)

Есірткі заттарды пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылық және оның кейбір мәселелері

Аннотация. Есірткі заттары мен психотроптық құралдарды заңсыз пайдалану — қоғамның денсаулығына, қауіпсіздігіне және құқықтық тұрақтылығына елеулі қауіп төндіретін құбылыс. Мақалада есірткі заттарының заңсыз айналымы фактілері қарастырылады. Жүргізілген зерттеудің нәтижесінде автор қылмыстық құқық бұзушылықтың аталған түрі үшін жауаптылықты қарастыратын Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне жауаптылықты күшейтуді ұсынады. Мақалада отандық және халықаралық тәжірибе негізінде құқықтық реттеуді жетілдіру жолдары ұсынылып, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған тиімді шаралар ұсынылады. Есірткінің таралуы мен тұтынуы қоғам мен мемлекетке зор қауіп төндіретіні атап өтіледі. Мақалада отандық және халықаралық тәжірибе негізінде құқықтық реттеуді жетілдіру жолдары ұсынылып, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған тиімді шаралар ұсынылады.

Негізгі сөздер: мемлекет, қылмыстық кодекс, есірткі заттары, прекурсорлар, психотроптық заттар, бап, қылмыс, синтетикалық есірткі, экстази, мефедрон, метадон, флоф.

Елдегі есірткі жағдайы Мемлекет басшысы мен азаматтық қоғам өкілдері тарапынан ерекше алаңдаушылық туғызады. Осыған байланысты есірткі қылмысына қарсы іс-қимыл және нашақорлықтың алдын алу мәселелері мемлекеттік және құқық қорғау органдарының қызметіндегі басым бағыттардың бірі болып табылады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық құрылтайдың «Адал адам — Адал еңбек — Адал табыс» атты үшінші отырысында сөйлеген сөзінде: «Озық ұлт болу үшін жақсылыққа ұмтылумен қатар, еліміздің өсіп-өркендеуіне кедергі болатын жаман әдет, жағымсыз қылық және қауіпті кеселден құтылуымыз керек. Бұл — ұлттың жаңа сапасын қалыптастыру жолындағы өте маңызды қадам. Жаһандану үрдісіне, жаңа технологияның дамуына және басқа да себептерге байланысты қоғамға қауіпті жаңа кеселдер пайда болды. Алдымен, есірткі саудасы, соның ішінде синтетикалық есірткі айналымы. Нашақорлық балалардың арасында тез таралып, жастарымыз уланып жатыр. Есірткіге қарсы күрес белсенді жүргізілмесе, бәрі кеш болуы мүмкін. Қазір есірткі сатқан қылмыскер қатаң жазаға тартылады. Менің ұсынысым: есірткі заттарын өндіретін адамдардың жазасын барынша қатайту керек. Оны ең ауыр қылмыстарға теңестіру қажет», - деп ерекше атап өткен болатын.

Расымен де есірткі заттарының заңсыз айналымы мен тұтынылуы жаһандық деңгейдегі күрделі әлеуметтік-құқықтық мәселелердің бірі. Қазіргі қоғамда есірткіге тәуелділік пен оны қолданудың салдарлары тек жеке адамның денсаулығына ғана емес, сонымен қатар жалпы қоғамдық тәртіп пен ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді. Қазақстан Республикасы бұл құбылысқа қарсы күресте қылмыстық заңнаманы жетілдіру, алдын алу шараларын күшейту және халықаралық ынтымақтастықты арттыру жолдарын қарастырып келеді. Мақаланың мақсаты — есірткі заттарын пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартудың заңнамалық негіздерін талдау, құқықтық олқылықтарды анықтау және олардың алдын алу бойынша ұсыныстар беру.

Қазақстан Республикасында есірткі заттарын пайдалануға, сақтауға, таратуға және өндіруге қатысты қылмыстық жауаптылық Қылмыстық кодекспен (ҚР ҚК) белгіленеді. Есірткі айналымына қатысты құқықтық нормалар мемлекеттің қоғамдық тәртіп пен азаматтардың денсаулығын қорғауға бағытталған шараларының бірі болып табылады. Мемлекет тарапынан қаншама есірткі бизнесіне қарсы іс-шаралар қолданылып жатқанымен, осындай

қылмыстардың санының азаятын түрі жоқ. Сондықтан қазіргі таңда қоғамымызда есірткі заттарына және оның бизнесіне қарсы күрес күшейіп, осындай қылмыстардың алдын алу жолдары қарастырылуда. Соның біріне қылмыстық заңнаманы ізгілендіруге бағытталған және 2015 жылғы қаңтарда күшіне енген Қылмыстық кодекстің 296-бабының 1-бөлігінде қоғамдық орындарда есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді медициналық емес тұтыну – сексен айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не сексен сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не жиырма тәулікке дейінгі мерзімге қамаққа алуға жазаланады. Ал 296-баптың 4-бөлігінде аса ірі мөлшердегі есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатынсыз заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау – үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. Ал Қазақстан Республикасы ҚК-нің 297-бабында есірткі заттарын өткізу, сату, тарату әрекеттері үшін қатаң жаза көзделген. Мұндай әрекеттер ауыр қылмыс ретінде бағаланады және бұл жағдайда жаза бірнеше жылға бас бостандығынан айыруды қамтиды. Сонымен қатар есірткі құралдарын насихаттау, оларды тұтынуға тарту (303-бап) да қылмыстық әрекет болып табылады [1].

Аталған баптарда қылмыстың ауырлығы, есірткінің мөлшері, қылмысты ұйымдасқан түрде жасауы немесе кәмелетке толмағандарды тарту сынды факторлар ескеріліп, жаза күшейтіледі. Осылайша, заң шығарушы орган есірткімен байланысты құқық бұзушылықтарға қарсы күресте нақты құқықтық механизмдерді қалыптастырған.

Бұл есірткіге тәуелді адамдарға репрессивтік қысымды төмендету мақсатында жасалған қадам болатын. Алайда осындай ізгілендірудің салдарынан нашақорлар көбейіп кетпей ме деген ой туындайды. Сосын әкімшілік материалдар, қылмыстық материалдарға қарағанда сапасыз жиналып, қылмыскер әкімшілік жазадан да құтылып кетуі мүмкін. Бұны әрине келешектегі статистикалық мәліметтерден білуге болады. «Қазақстан Республикасында нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2012–2016 жылдарға арналған салалық бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 12 сәуірдегі № 451 қаулысында «Есірткінің заңсыз айналымын ескертуде және жолын кесуде, осы құбылыстың таралуына ықпал ететін себептер мен шарттарды жоюда әкімшілік құқықтық құралдардың маңызды рөлі бар екені атап өтілген болатын. Есірткінің заңсыз айналымына қарсы күресті күшейту қажеттілігі осы күресте пайдаланылатын әкімшілік құқықтық құралдарды жетілдіруді қажет етеді» деп көрсетілген [2]. Аталмыш қаулыда нашақорлықтың алдын алу, емдеу және оңалту профилактикасына да ерекше назар аударылған. Бағдарламаның мақсаты — Қазақстан Республикасында нашақорлыққа және есірткінің заңсыз айналымына қарсы мемлекеттік және қоғамдық іс-қимылдың қалыптастырылып жатқан жүйесін жетілдіру. Есірткі, психотроптық заттардың, күшті әсер ететін және улы заттардың заңсыз айналымына байланысты қылмыстардың тікелей объектісі халықтың денсаулығы болып табылады. Құқық қорғау органдарының жүргізген зерттеулері мен статистикалық деректері соңғы жылдары есірткіге қатысты құқық бұзушылықтардың айтарлықтай артқанын көрсетеді. Бұл қылмыстардың алдын алу жолдарын жетілдіру, құқықтық механизмдерді нақтылау және әлеуметтік бағдарламаларды күшейту қажет екенін айғақтайды. Қазіргі кезде есірткі айналымы мәселесінде ең маңыздысы синтетикалық есірткілердің көбеюі. Бұл заттар интернет арқылы жасырын таратылады, оларды анықтау мен бақылау қиынға соғуда. Сонымен қатар жастар арасында есірткі қолданудың көбеюі де алаңдаушылық туғызады. Мектеп және колледж оқушылары арасында алдын алу жұмыстары жеткіліксіз жүргізіледі. Мәселені шешудің бірқатар жолдарын ұсынуға болады: құқықтық білім мен құқықтық мәдениетті арттыру бойынша кешенді түсіндіру жұмыстарын жүргізу; жастар арасында нашақорлықтың алдын алу бағытында білім беру мекемелерінде арнайы бағдарламалар енгізу; полиция, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер арасында жұмысты белсенді жүргізуді қамтамасыз ету; интернетте есірткіні сатуға қарсы күресетін арнайы бөлімшелерді нығайту. Осы шаралар қоғамда есірт-

кіге қарсы тиімді иммунитет қалыптастыруға, қылмыс деңгейін төмендетуге және қоғамдық қауіпсіздікті нығайтуға мүмкіндік береді.

Құрамында есірткі заты бар өсімдіктерді кептіру, ұстау, кейбір бөлшектерден ажырату және басқа да түрлендіру заңсыз қайта өңдеу деп есептелмейді. Мұндай әрекеттер жеке қылмыс болып табылады. Жоғарыдағы статистикалық мәліметтерден Қазақстанда жүргізіліп жатқан іс-шараларға, стратегиялық бағдарламаларға және бюджеттен бөлініп жатқан миллиондаған қаражатқа қарамастан, нашақорлық пен наркобизнестің әлі де болса күші жойылмағаны байқалады. Сонымен қатар бұл дертке қарсы күресуге құқық қорғау органдарының ғана шамасы жетпейді. Осы дертке қарсы күресуде ел болып жұмылып белгілі бір мақсатқа жетеміз [3]. Есірткі нарығының құрылымын өзгертуге және оған психологиялық белсенді заттардың жаңа түрлерін енгізуге жедел ден қою мақсатында соңғы жылдары ұлттық заңнама айтарлықтай пысықталды, есірткіге бақылауды белгілеу тәртібі жеңілдетілді, олардың Интернет желісіндегі айналымы үшін жауаптылық күшейтілді.

БҰҰ-ның бағалауы бойынша планетаның шамамен 269 миллион тұрғыны әртүрлі есірткі мен психотроптық заттарды пайдаланады, 35 миллионнан астам адам есірткіні қолданудың әсерінен зардап шегеді [4].

2025 жылғы ақпандағы есірткі қылмысына қарсы іс-қимыл желісі бойынша ПО жедел-қызметтік қызметінің нәтижелері туралы ақпаратқа тоқталсақ. Ішкі істер органдары 1456 есірткіге қатысты қылмыстық құқық бұзушылықты анықтады (2024 ж. – 1487; 2,1 %), оның ішінде 612 есірткімен байланысты қылмыс. Ал есірткі құралдарын аса ірі мөлшерде сақтау бойынша (ҚР ҚК 296-бабының 4-бөлігі) 80 құқық бұзушылық фактісі анықталды. 5 ұйымдасқан қылмыстық топтың (ҰҚТ) қызметі тоқтатылды. Ұйымдастырушылары мен қатысушыларына қатысты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 262-265-баптары бойынша 11 қылмыстық іс қозғалды, оның ішінде 2 іс трансұлттық ұйымдасқан топқа қатысты (ҚР ҚК 264-бап). Ұйымдасқан топтың 5 жетекшісі және 17 қатысушы ұсталды. Сонымен қатар Денсаулық сақтау және білім беру органдарымен бірлесе отырып, 1306 іс-шара өткізілді. Үкіметтік емес ұйымдармен (ҰЕҰ) бірлесіп, 265 іс-шара, волонтерлермен бірлесіп, 2387 іс-шара, мектептерде 1448 іс-шара, жоғары оқу орындарында (ЖОО) 750 іс-шара өтті.

Елімізде есірткінің таралуын тудыратын жағымсыз бірнеше факторлар бар. Атап айтсақ, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасының жекелеген учаскелерінің заманауи техникалық құралдармен жеткілікті жарақталмауы салдарынан есірткінің, прекурсорлардың, оларды дайындау үшін пайдаланылатын өзге де заттар мен жабдықтардың транзиттік түрлерін заңсыз әкелудің тұрақты арналарының болуы; қараусыз қалған құдықтарды, өзге де коммуникацияларды, сондай-ақ көлік-логистикалық жүктермен жеткізілетін заңды ингредиенттерді (конструкторларды) пайдалана отырып, әдетте, адам аз жүретін жерлерде жабдыкталатын жасырын есірткі өндірістерінің, оның ішінде плантациялардың және каннабис өсіру жөніндегі «фито-зертханалардың» аса бүркемеленуі; есірткі диллерлерінің ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерін белсенді енгізуі (даркнет, мессенджерлер, криптоэмияндар және т. б.); клиниканың жеткіліксіз зерттелуі және синтетикалық есірткінің жаңа түрлерін зерттеу әдістемесінің жетілдірілмеуі, бұлар қоғамның осы заттарға мүлдем төзбеушілігін және олардың таралуына қарсы күрестің тиімді құқық қорғау механизмін қалыптастыруға мүмкіндік бермейді [5].

Алайда атқарылып жатқан жұмыстарға қарамастан, жастар арасында есірткіні қабылдау және оны сату тоқтар емес.

Мысалы 2023–2024 жылдардағы есірткі заттарының заңсыз айналымына қарсы күрес жағдайы бойынша келесі статистикаға тоқталуға болады. Есірткі құралдарының, психотроптық заттардың немесе оларға ұқсас заттардың, күшті әсер ететін заттардың заңсыз айналымымен байланысты қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылған адамдардың саны 2024 жылы 5147 адамды құрады. Оның ішінде кәмелетке толмағандар 60

жасөспірім. Кәмелетке толмағандар арасында есірткінің орын алуы қоғам үшін үлкен дерт. Оны уақтылы алдын алу керек. Жастар мен жасөспірімдер арасында есірткіге қарсы алдын алу шараларын бірнеше бағытта жүргізуге болады: білім беру мекемелерінде профилактикалық жұмыстар, арнайы тренингтер, семинарлар, дәрістер ұйымдастыру. Психологтер мен әлеуметтік педагогтердің қатысуымен кеңес беру жұмыстарын күшейту. Есірткінің зияны туралы бейнероликтер көрсету, ашық пікірталастар өткізу. Отбасы институтын нығайту: ата-аналарға арналған ақпараттық кездесулер. Құқық қорғау және медициналық ұйымдармен ынтымақтастық, есірткі қылмысына қарсы күрес жүргізетін органдармен бірлескен алдын алу іс-шаралары. Нашақорлықтың алғашқы белгілерін анықтау үшін медициналық тексерістер ұйымдастыру.

Жасөспірімдердің бос уақытын тиімді ұйымдастыру: спорттық секциялар, шығармашылық үйірмелер арқылы жастарды пайдалы іспен айналысуға тарту. Волонтерлік, әлеуметтік жобаларға қатыстыру арқылы өмірлік құндылықтарды қалыптастыру керек.

А.Е. Личко мен В.С. Битенский есірткі мен психотропты заттарды қолдану уәждемелерінің жіктелімін ұсынған болатын. Әлеуметтік-психологиялық уәждемелер: мәдениет пен дәстүрге негізделген уәждеме; басқа адамдардың немесе референтті топтың қысымынан бағынуды сипаттайтын субмиссивті уәждеме; жеткіншектік топтың «есірткілік құндылықтарына» еліктегісі келетіндігін көрсететін псевдомәдени уәждемелер. Өз санасының өзгеруін қажет ету: гедонистикалық уәждемелер; атарактикалық уәждемелер; мінез-құлықты гипер-белсендіру уәждемелері. Есірткіге патологиялық елігу мен абстинентті синдромның салдарымен байланысты патологиялық ынталандыру. В.С. Битенский және басқа да авторлардың пікірінше, жеткіншек уәждемелер кешенімен әрекет етеді және жеткіншектің мінез-құлқы наркотизация деңгейіне тәуелді болып келеді [6].

Жалпы алғанда есірткінің жастардың арасында ғана емес мемлекетте таралуын жою және тоқтату барысында бірнеше есірткіге қарсы ұйымдармен байланыса отырып жұмыстар жүргізілуде.

Қазақстан Республикасында есірткіге қарсы іс-қимыл жөніндегі жеткілікті ауқымды нормативтік-құқықтық база құрылды, бұл нашақорлыққа және есірткі бизнесіне тиімді халықаралық және мемлекеттік бақылауды белгілеу үшін үлкен мәні бар. Алайда есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрес нәтижелері елдегі есірткі ахуалын одан әрі жақсарту жөнінде жеткілікті оптимизмді білдірмейді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қазіргі қылмысқа тиімді қарсы тұра алатын жалғыз механизм полиция мен қоғамның ынтымақтастығы болып табылады [7].

Қазақстан Республикасында Нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2026–2028 жылдарға арналған кешенді жаңа жоспарды әзрілегенде келесі ұсыныстарды ескеру қажет деп білеміз. Қазіргі таңда есірткі қолданатын адамдардың жасы төмендеп барады. Әлеуметтік желілер мен мессенджерлер арқылы таралу жолдары жеңілдетіліп, бақылаудан тыс қалып отыр. Бұл үрдіске қарсы нақты профилактикалық шаралар, білім беру бағдарламалары, мектеп пен ЖОО ақпараттық-түсіндіру жұмыстары қажет; цифрлық технологиялар арқылы есірткі бизнесі жаңа деңгейге шықты. Жасырын арналар, криптовалюталар мен жасырын платформалар есірткіні сатуды жеңілдетті. Мұны ескере отырып, құқық қорғау органдарының киберқылмысқа қарсы күресу мүмкіндігін күшейту қажет; қоғамда нашақорлыққа қарсы тұру мәдениеті, жауапкершілік және белсенділік деңгейі төмен. Азаматтық қоғамды, ҰЕҰ, ата-аналар мен БАҚ тарту арқылы кешенді алдын алу жүйесін құру қажет.

Қортындылай келе, криминологиялық тұрғыдан алғанда есірткіге қарсы күресте есірткінің заңсыз айналымымен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы заңдарды ізгілендірмей, репрессивті жағдайды жоғарлату керек. Адам баласының жаман әдеттерден аулақ болуы өзін-өзі тәрбиелей білуі, өз денсаулығын қорғай білуі, адамдық қасиетін жоғалтпауы деп есептеймін. Біздің тәуелсіз мемлекетіміздің тірегі болатын ол қазіргі жас ұрпақ, сол

мемлекетімізді биік шыңдарға жеткізу, халқына қызмет ету тек қана дені сау жастарымыздың қолынан келеді. Сондықтан бұл дертпен жалғыздықта күреспей, ел болып, халық болып біріге күрессек қана оның алдын ала аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Қылмыстық кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. «Қазақстан Республикасында нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2012–2016 жылдарға арналған салалық бағдарламасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 12 сәуірдегі № 451 Қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000778/history>
3. Жайлин А.Ш. «Құқықтық жауапкершілік және есірткі қылмыстары» // Құқықтану журналы. — 2017. — № 5. — 17–22 б.
4. Волков Г.В. Криминологическая характеристика наркотизма в России и уголовно-правовое противодействие незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов (ст. 228 УК РФ). — СПб., 2004.
5. Қазақстан Республикасында Нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2023–2025 жылдарға арналған кешенді жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 маусымдағы № 508 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000508>
6. Битенский В.С. Клинические и терапевтические аспекты наркомании в подростковом возрасте: Автореф. дис. ... д-ра мед. наук. — М., 1991.
7. Ортамбаева Л.Н., Сидашева Ж.Е. Международный опыт зарубежных стран по взаимодействию полиции и общества // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенов. — 2024. — № 1 (83). — С. 281–286.

Амирханов Б.К.,
*заместитель начальника Академии,
доктор философии (PhD), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: amirkhanov7523@mail.ru)*

Аннотация. Незаконное потребление наркотических средств и психотропных веществ представляет собой явление, которое создает серьезную угрозу здоровью, безопасности и правовой стабильности общества. В статье рассматриваются факты незаконного оборота наркотических средств. По результатам проведенного исследования автор предлагает усилить ответственность в Уголовном кодексе Республики Казахстан за данный вид уголовных правонарушений. На основе отечественного и международного опыта предлагаются пути совершенствования правового регулирования и эффективные меры, направленные на обеспечение общественной безопасности. Подчеркивается, что распространение и потребление наркотиков представляет собой серьезную угрозу для общества и государства.

Ключевые слова: государство, уголовный кодекс, наркотические средства, прекурсоры, психотропные вещества, статья, преступление, синтетические наркотики, экстази, мефедрон, метадон, флоф.

B.K. Amirkhanov,
*Deputy Head of the Academy, Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: amirkhanov7523@mail.ru)*

Annotation. The illegal consumption of narcotic drugs and psychotropic substances represents a phenomenon that poses a serious threat to the health, safety, and legal stability of society. This article examines cases of the illicit circulation of narcotic substances. Based on the results of the conducted research, the author proposes strengthening the liability stipulated in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan for this type of criminal offense. Drawing on both domestic and international experience, the article suggests ways to improve legal regulation and outlines effective measures aimed at ensuring public safety. It is emphasized that the spread and consumption of drugs pose a significant threat to both society and

the state. The article once again offers proposals for enhancing legal regulation and implementing efficient measures to protect public security, grounded in national and international practices.

Keywords: state, Criminal Code, narcotic drugs, precursors, psychotropic substances, article, crime, synthetic drugs, ecstasy, mephedrone, methadone, flog.

ӘОЖ 342.9

Амирханов Б.К.,

*Академия бастығының орынбасары, философия докторы (PhD),
полиция полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: amirkhanov7523@mail.ru);*

Каражанова Ж.К.,

*философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор
(«Тұран-Астана» университеті, Астана қ., e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru)*

Қазақстандағы отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғаудың құқықтық құралдары: әкімшілік тәсіл

Аннотация. Қазақстан Республикасында отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа байланысты қоғамдық қатынастардың бүкіл жиынтығын айқындайтын заңнамалық базаның болуы Қазақстан Республикасында осы келеңсіз құбылысқа қарсы іс-қимыл мәселелерін әкімшілік-құқықтық шаралар арқылы тиімді шешуге мүмкіндік береді. Әкімшілік-құқықтық шараларды қолданудың тиімділігін талдай отырып, мақала авторы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көрсетілетін құқықтық қорғауды күшейту қажеттілігіне баса назар аударады. Сондай-ақ, мәжбүрлеу шараларының дұрыс қолданылмауы және олардың құрбандардың құқықтарын қорғаудағы шектеулері қарастырылады. Сондай-ақ, құқық бұзушыларға қатысты әкімшілік-құқықтық шараларды қолдану бойынша мемлекеттік билік органдарының өкілеттіктері айқындалады. *Авторлар бұл мәселеде халықаралық тәжірибені зерттеу қажеттілігін* атап көрсетеді.

Негізгі сөздер: әкімшілік-құқықтық шаралар, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарының құқықтарын қорғау, мәжбүрлеу шаралары, әкімшілік бұлтартпау шаралары, әкімшілік жазалар.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғау саласындағы заңнамалық база талқыланып, оның негізгі құжаттары ретінде Қазақстан Республикасының Конституциясы, конституциялық заңдар, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс және құқық қорғау органдарының қызметін реттейтін басқа да нормативтік-құқықтық актілер қарастырылады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтан әкімшілік-құқықтық қорғау объектісі ретінде отбасылық-тұрмыстық қатынастар қарастырылады, ал қорғау субъектілері ретінде жәбірленушілер мен зорлық-зомбылық қаупі төнген азаматтар көрсетіледі. Сондай-ақ, құқық бұзушыларға қатысты әкімшілік-құқықтық шараларды қолдану бойынша мемлекеттік билік органдарының өкілеттіктері айқындалады.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғау үшін заңнамалық базаның маңыздылығын және әкімшілік-құқықтық шараларды тиімді пайдалану қажеттілігі туындайды.

Құқықтық әдебиетте отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғаудың әкімшілік-құқықтық жүйесі туралы тұжырымдар бар. Зерттеуші Е.С. Акимжанов бұл жүйенің өзара байланысты элементтерден тұратынын және отбасылық-тұрмыстық қатынастар субъектілерінің құқықтары мен мүдделерін кешенді түрде қорғауды қамтамасыз ететінін атап өтеді. Ол әкімшілік құқық нормаларын, қорғау объектілері мен субъектілерін, қорғау қызметін үйлестіру өкілеттіктерін және әкімшілік-мәжбүрлеу шараларын қамтиды [1, 10 б.].

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің әкімшілік-құқықтық негіздері жүйесінде әкімшілік-мәжбүрлеу шаралары маңызды орын алады.

2023 жылы Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі Әкімшілік полиция комитетінің мәліметтері бойынша, полицияға тұрмыстық жанжалдар туралы 100 мыңнан астам өтініш пен хабарлама түскен. 79 мыңнан астам құқық бұзушы әкімшілік жауапкершілікке тартылып, әкімшілік қамауға алынғандардың саны екі есеге артты. Сонымен қатар, 27 мыңнан астам отбасы сотта татуласты. Осы мәліметтерге сүйене отырып, әкімшілік-мәжбүрлеу шараларын қолданудың қажеттілігі айқын көрінеді [2].

Отбасылық-тұрмыстық қатынастардағы құқық бұзушылықтар кезінде әкімшілік мәжбүрлеу шараларының мәнін, түрлерін және қолдану ерекшеліктерін зерттеу маңызды. Бұл, әсіресе, мәжбүрлеу шараларының мақсатын анықтауды қажет етеді, яғни құқықтық қатынастарға қатысушыларды мінез-құлқын өзгертуге мәжбүрлеу және тұрмыстық зорлық-зомбылық жасағандардың құқықтарын шектеу [3, 6 б.]. Сонымен, А.Ф. Вишневскийдің пікірінше, мәжбүрлеу — мемлекеттің функцияларын іске асыру барысында қажетті мінез-құлықты күшпен жүзеге асыру немесе қолдану қаупін тудыру мүмкіндігімен қамтамасыз ететін әдіс болып табылады [4, 109 б.].

Профессор М.И. Жумагулов, Қазақстандық зерттеуші, әкімшілік мәжбүрлеудің табиғатын сипаттай отырып, заңды әрекетке итермелеу арқылы әсер етудің барлық мүмкіндіктері таусылғанда, тек қана бір ықпал ету әдісі қалатынын атап көрсетеді [5, 24 б.].

Белгілі ғалым Д.Н. Бахрах әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеу ұғымын интегративті тұрғыдан қарастырып, оны құқықтық мәжбүрлеудің өзге түрлерінен ерекшелендіреді. Ол атап көрсеткендей, бұл мәжбүрлеу арнайы шаралар ретінде қоғамдық функционалдық билік субъектілері тарапынан әкімшілік заңнаманың нормаларына сәйкес жүзеге асырылады [6, 496 б.].

Отбасылық-тұрмыстық саладағы әкімшілік мәжбүрлеу шараларын реттейтін заңнаманы жүйелеу кезінде «Прокуратура туралы» ҚР Конституциялық заңы, ӘҚБтК, «Ішкі істер органдары туралы» ҚР Заңы және заңға тәуелді актілер қарастырылады.

Мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану міндетін түсіну үшін әкімшілік жауапкершілік ұғымын анықтау қажет. Ол, әсіресе, тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресу тұрғысынан оң және теріс жауапкершілікке бөлінеді. ӘҚБтК-нің 7-бабының 1-тармағында отбасылық-тұрмыстық қатынастардағы адамдарды қорлауға тыйым салынатыны туралы норма бар, бұл субъектіні әкімшілік-құқықтық тыйым салуды бұзған жағдайда болатын жағымсыз салдарлар туралы хабардар етеді [7].

Әкімшілік жауапкершілік жүйесі оң және теріс аспектілерге бөліну арқылы әкімшілік-құқықтық реттеу мақсаттарын жүзеге асыруда маңызды рөл атқарады.

Әкімшілік құқықта оң әкімшілік жауапкершіліктің қалпына келтіру функциясы құқықтық санада қажетті қорғаныс мүмкіндігін болжайтын құқықтық қатынастардың қалыптасуынан көрінеді. Мысалы, ӘҚБтК 35-бабы, әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамды ұстау (ӘҚБтК 36-б., 785-б. 1-б. 2-т.), тараптардың татуласуына байланысты әкімшілік жауаптылықтан босату (ӘҚБтК 64-бабы), зиянды өз еркімен өтеу немесе келтірілген зиянды жою (ӘҚБтК 56-б. 2-т.). Осындай құқықтық сананы қалыптастыру көтермелеу сипатындағы нормалардың қолданылуымен жүзеге асады.

Теріс сипаттағы қалпына келтіру функциясы бірнеше аспектілерден тұрады. Біріншіден, келтірілген залалды қалпына келтіруді және басқа да тәсілдер арқылы ұйғарымдарды белгілеуді қамтиды. Екіншіден, заңда жәбірленушіні үй зорлық-зомбылығынан қорғайтын қорғау ұйғарымдарын сақтауға мәжбүрлеу бойынша құзыреті бар уәкілетті органдардың құқықтары мен міндеттерін анықтау қарастырылған. Үшіншіден, әкімшілік мәжбүрлеу шараларының бірі болып табылатын, ӘҚБтК-нің 41-бабында көзделген әкімшілік жазалау шаралары арқылы жүзеге асырылады.

Әкімшілік мәжбүрлеу шаралары әкімшілік жауапкершіліктің маңызды бөлігі болып табылады. ҚР ӘҚБтК-не талдау жасай отырып, оның келесі түрлерін анықтады: 1) тәрбиелік ықпал ету шаралары (ӘҚБтК 69, 70-баптары); 2) құқық бұзушының мінез-құлқына ерекше

талаптар қою (ӘҚБтК 52-бабы); 3) әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ету шаралары (ӘҚБтК 785-бабы); 4) әкімшілік жазалар (ӘҚБтК 41-бабы).

Заң ғылымында әкімшілік мәжбүрлеу шараларының келесі түрлерін қамтитын жіктеудің ымыралы нұсқасы қалыптасқанын атап өткен жөн: 1) әкімшілік-алдын алу шаралары; 2) әкімшілік бұлтартпау шаралары; 3) әкімшілік жауаптылық шаралары (әкімшілік жазалар); 4) әкімшілік-құқықтық мәжбүрлеудің қалпына келтіру шаралары. Бұл шаралардың барлығы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа байланысты әкімшілік істерді қарау барысында қолданылады.

Әкімшілік-алдын алу шараларынан бастайық. Алдын алу сипаттарына қарамастан, В.Г. Меркуловтың пікірінше, бұл шаралар билік өкілеттіктеріне негізделген [8, 65 б.]. Алдын алу шараларының мазмұны, әдетте, құқық бұзушылықтың алдын алуға, тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ықпал ететін себептер мен жағдайларды жоюға бағытталған құқықтық ақпараттандыру және ағарту мәселелерін қамтиды.

ҚР ІІМ министрінің 2015 жылғы № 1097 бұйрығына сәйкес, Ішкі істер органдарының әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау бөлімшелері зорлық-зомбылықтың алдын алу және жолын кесу мәселелерінде ішкі істер органдарының жұмысын үйлестіреді, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу шараларын ұйымдастырады және халыққа құқықтық көмек көрсетеді.

ІІМ талдамалық есептерінде халық арасында зорлық-зомбылықсыз мінез-құлықты түсіндіру жұмыстарының маңыздылығы атап өтілген. Республикада 20 жылдан астам уақыт бойы үйдегі зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету үшін әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау бөлімшелері жұмыс істейді [9].

Бұл бағытта учаскелік полиция инспекторларына үлкен рөл беріледі. Олар отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін әртүрлі нысандарда шаралар өткізеді (құқықтық тақырыптарға дәрістер оқиды, құқық бұзушыларға қолданылған шаралар туралы хабардар етеді).

С.А. Багаеваның пікірінше, ішкі істер органдары қызметкерлері тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жеке профилактикасы шараларын жүзеге асыруы керек. Атап айтқанда, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған тұлғамен профилактикалық әңгімелесу жүргізу қажет [10, 3 б.].

Сонымен қатар, профилактикалық есепке алуға және профилактикалық жұмыс жүргізуге бағытталған шаралардың тиімділігіне полиция қызметкерлері орташа деңгейден төмен баға береді. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің тек 43 %-ы ғана осы шаралардың пәрменділігін растайды [1, 15 б.].

Құқықтық ғалымдардың кейбірі адамды профилактикалық есепке алу мен профилактикалық жұмыс жүргізуді әкімшілік бұлтартпау шарасы ретінде қарастырады. Қазақстандық ғалымдардың пікірінше, құқық қорғау органдарының, атқарушы биліктің және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және оны тоқтату үшін қабылдаған әлеуметтік-арнайы нормалар жүйесі осы зорлық-зомбылықтың алдын алу әдістеріне жатады.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің 2024 жылғы деректері бойынша, Қазақстанда жыл сайын шамамен 10 мың адам отбасылық зорлық-зомбылық жасай отырып, соттар мен полицияның қорғау нұсқамаларын елемейді. Соңғы төрт жыл ішінде 381 мыңнан астам қорғау ұйғарымы шығарылып, олардың әрбір оныншысы (38 161) бұзылған. 2020–2023 жылдары нұсқамалар саны 16,5 %-ға артып, 2020 жылғы 88 623-тен 2023 жылы 103 257-ге дейін өсті [11].

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес саласындағы әкімшілік бұлтартпау шараларына мыналар жатады: әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалған жерге жеткізу (ӘҚБтК-нің 785-б. 1-б.), әкімшілік ұстау (ҚР ӘҚБтК-нің 785-б. 1-б. 2-т.), күштеп әкелу

(ӘҚБтК-нің 785-б. 3-б. 1-т.), жеке тексеру және заттарды тексеру (ӘҚБтК-нің 785-б. 1-б. 4-т.), құжаттарды, заттар мен тауарларды алып қою (ӘҚБтК-нің 785-б. 1-б. 6-т.), тексеру (ҚР ӘҚБтК-нің 785-б. 1-б. 9-т.), жеке тұлғаны алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масан күйіне медициналық куәландыру (ӘҚБтК-нің 785-б. 10-б.).

Сот отбасылық зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін зорлық-зомбылық жасаған адамға үш айдан бір жылға дейін тыйым салулар белгілейді. Бұл тыйым салулар ҚР ӘҚБтК-нің 54-бабында көрсетілгендей, жәбірленушіні іздеуге, қудалауға, баруға, байланысқа түсуге және бірге тұруға тыйым салуды қамтиды. Дегенмен, М.Р. Гета мен К.Х. Рахимбердин бұл норманы сынайды, себебі зорлық-зомбылық жасаушылардың басқа тұрғын үйі туралы ақпаратты жасыруы мүмкін, бұл жағдайда тыйым салудың тиімділігі төмендейді [12, 70 б.].

Осыған орай, С.А. Едресов пен Е.С. Акимжановтың пікірі де өзекті: «агрессивтілік отбасында зорлық-зомбылық жасайтын субъектілерге бағыну, жақындарына зиян келтіру арқылы өз қажеттіліктерін қанағаттандыруды бақылау арқылы өзін көрсетуге ұмтылады» [13, 19 б.].

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін қолданылатын әкімшілік мәжбүрлеу шараларының бірі — әкімшілік жазалар. ӘҚБтК-нің 41-бабына сәйкес, әкімшілік жазалар — бұл құқық бұзушыны құқықтарынан айыруды немесе шектеуді көздейтін, заңмен уәкілеттік берілген судья немесе органдар (лауазымды тұлғалар) қолданатын мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы.

Әкімшілік жазалардың ең жеңіл түрі — ескерту, яғни құқық бұзушылыққа баға беріп, құқыққа қарсы мінез-құлыққа жол бермеу туралы ескерту жасау.

Ең көп қолданылатын әкімшілік жаза — айыппұл. 2024 жылдың 15 сәуіріндегі заңға өзгерістер енгізілгенге дейін және ӘҚБтК-нің 73-бабының 1-бөлігіндегі қылмыстық жауапкершілік алынып тасталғанға дейін, осы баптың санкциялары денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіргені үшін айыппұл салуды қарастырды. Бұл нормалар «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдердің құқықтарын қамтамасыз ету және қауіпсіздік мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң алғаш жарияланғаннан кейін алты айдан кейін қолданысқа енді.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқыққа қарсы іс-әрекеттер үшін әкімшілік жазаның тағы бір түрі — әкімшілік қамауға алу. Бұл жаза әкімшілік жазаның тиімді түрде тағайындалуына және құқық бұзушының жаңа құқық бұзушылықтар жасаудан сақтандырылуына ықпал етеді. Оның тиімділігі әкімшілік жауапкершілік жүйесіндегі қатандық дәрежесімен байланысты. Әкімшілік қамауға алудың ерекшеліктеріне, біріншіден, тек соттың қолданатын жазаны тағайындау тәртібі (ҚР ӘҚБтК-нің 14-бабы); екіншіден, қамауға алу мерзімі отыз тәуліктен аспауы тиіс, ал төтенше жағдай режимін бұзғаны үшін қырық бес тәулікке дейін (ҚР ӘҚБтК-нің 50-бабының 1-тармағы); үшіншіден, қамауға алуға болмайтын субъектілердің (жүкті әйелдер, 14 жасқа дейінгі балалары бар әйелдер, 18 жасқа толмаған адамдар және т.б.) анықталуы (ҚР ӘҚБтК-нің 50-бабының 2-тармағы) жатады.

Әкімшілік қамауға алу сот арқылы құқық бұзушылық субъектісіне, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы қылмыскерге қатысты ҚР ӘҚБтК-нің 73-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін қолданылады. Атап айтқанда, адам әдепсіз сөгіс жасағаны, қорлағаны және тағы басқа әрекеттері үшін бес тәулікке әкімшілік қамауға алу түріндегі жазаға тартылуы мүмкін.

АҚШ-тың қазіргі тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңдары кез келген адамға олардың іске қатысуынсыз үйіне, балаларына, мүлкіне қол жеткізу құқығынан айыруға және тек талапкердің ұстанымына негізделген өте шұғыл процедурада басқа шектеу шараларын енгізуге мүмкіндік береді [14]. Сонда, тұрмыстық зорлық-зомбылық жасады деп айыпталған адамның құқығы қарапайым қылмыскерге қарағанда азырақ болады. Осындай тәжірибені де пайдалануға болар еді.

Әкімшілік мәжбүрлеу шараларының маңызды аспектілерінің бірі — әкімшілік құқық бұзушылықтардың нәтижесінде келтірілген зиянды өтеуге бағытталған қалпына келтіру шаралары. Қазақстан заңнамасы аясында әкімшілік құқық нормалары мен ережелері құқық бұзушылықтардың нақты құрамына сай құқықтық-қалпына келтіру нормаларын қолдануға мүмкіндік береді.

Осылайша, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимылдың әкімшілік-құқықтық шараларының рөлі мен мәнін асыра бағалау қиын. Әкімшілік-құқықтық шаралар мен профилактикалық ықпал ету құралдары отбасылық-тұрмыстық қатынастардағы құқық бұзушылықтардың алдын алуда және оларды болдырмауда маңызды рөл атқарады, себебі уәкілетті лауазымды тұлғалар мен мемлекеттік органдар күнделікті өмірде құқыққа қарсы әрекеттерге бейім тұлғаларды анықтап, олармен профилактикалық жұмыс жүргізеді және үйде жасалатын зорлық-зомбылықтың алдын алуға бағытталған басқа да функцияларды орындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Акимжанов Е.С. Административно-правовая защита от домашнего насилия в Республике Казахстан: Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2023. — С. 10.
2. Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жаза қалай өзгерді // <https://ulysmedia.kz/news/26871-ot-piati-sutok-do-pozhiznennogo-kak-izmenilos-nakazanie-za-bytovoe-nasilie-v-kazakhstane/>
3. Правовое регулирование реализации мер административного принуждения. — Могилев, 2016. — С. 6.
4. Вишневский А.Ф. Общая теория государства и права: Учебн. / Под общ. ред. В.А. Кучинского. — Минск, 2009. — 552 с.
5. Жумагулов М.И. Правовые основы административного принуждения: Монография. — Нур-Султан: КИСИ при Президенте РК, 2019 — 360 с.
6. Бахрах Д.Н. Административная ответственность. — Пермь, 1966. — 550 с.
7. «Әкімшілік құқықбұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 56 шілдедегі № 235-V ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
8. Мерулов В.Г. Меры административного предупреждения: теоретические подходы к понятию и классификации // Вестник университета имени О.Е. Кутафина. — 2021. — № 6. — С. 65.
9. Информация МВД РК по вопросам противодействия домашнему насилию // https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=1713622505&tld=ru&lang=ru&name=kaz_interior_ministry_replytohrw.pdf&text
10. Багаева С.А. Особенности административно-правового регулирования семейно-бытовых отношений в Республике Казахстан // Новый юридический вестник. — 2020. — № 5 (19). — С. 1–3.
11. Тукушева А. Около 10 тысяч «домашних тиранов» в Казахстане ежегодно нарушают защитные предписания судов и полиции // <https://kz.kursiv.media/2024-02-27/tksh-zashchitnyye-predpisaniya-mvd/>
12. Рахимбердин К.Х., Гета М.К. Теоретические и правовые аспекты противодействия бытовому насилию в законодательстве Республики Казахстан: проблемы и перспективы // Вестник Института законодательства и правовой информации РК. — 2021. — № 3 (66). — С. 70.
13. Акимжанов Е.С., Едресов С.А. Анализ детерминантов домашнего насилия на микроуровне (на примере Республики Казахстан) // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 16–21.
14. Schlafly P. Day of Reckoning for Violence Against Women Act. February 8, 2012. URL: <https://www.phyllisschlafly.com/family/day-of-reckoning-for-violence-against-women-act-410/>

Амирханов Б.К.,
заместитель начальника Академии,
доктор философии (PhD), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: amirkhanov7523@mail.ru);

Каражанова Ж.К.,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор
(Университет «Туран-Астана» г. Астана, e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru)

Правовые инструменты защиты жертв семейного насилия в Казахстане: административный подход

Аннотация. Наличие в Республике Казахстан законодательной базы, определяющей всю совокупность общественных отношений, связанных с семейно-бытовым насилием, позволяет эффективно решать вопросы противодействия этому негативному явлению посредством административно-правовых мер. Авторами рассмотрены актуальные вопросы применения административно-правовых мер в сфере защиты и охраны прав жертв семейно-бытового насилия, проанализированы отдельные виды принудительных мер по административным делам, определены роль и значение административно-правовых мер противодействия семейно-бытовому насилию. Определяются полномочия органов государственной власти по применению административно-правовых мер в отношении правонарушителей. Авторы подчеркивают необходимость изучения международного опыта в этом вопросе.

Ключевые слова: административно-правовые меры, охрана прав жертв семейно-бытового насилия, принудительные меры, меры административного пресечения, административные взыскания.

B.K. Amirkhanov,
Deputy Head of the Academy, Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: amirkhanov7523@mail.ru);

Zh.K. Karazhanova,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor
(«Turan-Astana» University, Astana, e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru)

Legal instruments for the protection of victims of domestic violence in Kazakhstan: an administrative approach

Annotation. The existence of a legislative framework in the Republic of Kazakhstan that defines the totality of public relations related to domestic violence makes it possible to effectively address issues of countering this negative phenomenon in the Republic of Kazakhstan through administrative and legal measures. The author of the article reveals topical issues of the application of administrative and legal measures in the field of protection and protection of the rights of victims of domestic violence, analyzes certain types of coercive measures in administrative cases, defines the role and importance of administrative and legal measures to counter domestic violence. The powers of State authorities to apply administrative and legal measures against offenders are determined. The authors emphasize the need to study international experience in this matter.

Keywords: discrimination; international obligations; domestic violence; protection of women's rights; social justice.

D.T. Amurtaeva,

Assistant Professor of the Department of Special Legal Disciplines

Candidate of Legal Sciences, 1st Class Lawyer

*(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
the city of Kosshy, e-mail: amurtaeva-77@mail.ru)*

The role of prosecutorial supervision in ensuring the resocialization and social adaptation of persons who have served their sentences

Annotation. The article is devoted to the main directions of prosecutorial supervision of the process of re-socialization and social adaptation of persons who have served their sentences. The study examines the mechanisms used by prosecutors to monitor and ensure the effective implementation of rehabilitation programs for former convicts. The functions of prosecutorial supervision aimed at monitoring the observance of the rights and legitimate interests of persons released from prison, as well as ensuring their safe and successful integration into society, are being studied.; The interaction of prosecutors with various state and public institutions, including the probation service, is analyzed. The author highlights the key problems faced by prosecutors in the process of overseeing the re-socialization and social adaptation of former convicts. In particular, the issues of insufficient resource availability, gaps in legislation, as well as the complexity of interaction between different structures are considered.

Keywords: prosecutor's supervision, resocialization, social adaptation, rehabilitation, persons who have served their sentences, interaction, programs, probation, post-penitentiary.

In the context of globalization and successful state integration, there are always indicators that hinder the effective development of society. One such indicator is recidivism. In the Republic of Kazakhstan, the statistics on recidivism in recent years show significant changes in the dynamics of repeat offenses. For instance, in 2023, the recidivism rate was around 40 % among persons released from penitentiary institutions, which is considerably lower compared to previous figures when this rate was about 50 % [1]. The prevention of such crimes remains a primary issue for the legal system and the state as a whole.

The Legal Policy Concept of the Republic of Kazakhstan until 2023 highlights: «It is important to balance punitive, restorative, and preventive means of criminal law regulation. In this context, the criminal legislation will increasingly aim at restoring violated rights, preventing new offenses both by convicted individuals and others» [2]. The effectiveness of such prevention must be ensured by appropriate control and supervision, as well as by the work of state bodies aimed at improving reintegration and support programs for former convicts, which will contribute to reducing recidivism.

The primary objective of this research is to explore the distinctive features of prosecutorial oversight in the processes of resocialization and social adaptation of individuals who have served criminal sentences. The study further seeks to identify and analyze the legal and organizational mechanisms necessary to ensure the effective enforcement of legality within this sphere. In the course of the research, particular attention will be given to defining the role and functional responsibilities of the prosecutor's office in safeguarding the rights of former convicts, critically examining existing challenges in law enforcement practices, and formulating evidence-based recommendations for their resolution.

Also, one should agree with the authors Tulkinbayeva Sh.Zh. and Mendybayeva D.T. that in the context of further improvement of the penal enforcement policy of the Republic of Kazakhstan, the process of re-socialization of convicts serving sentences in the form of imprisonment occupies one of the main areas of activity of institutions of the penal system [3, p. 42].

In the definition of resocialization, it is important to distinguish the word «re» and the word of the Latin origin «socialization», which means: turning the person as part of the society, the process of acquisition of certain knowledge, system of norms and values by certain individuals, which enables him or her to become a full member of society. It includes a targeted impact on the person (up-

bringing), as well as natural, spontaneous processes, which influence the formation of personality. Resocialization means reintegration of convicted individuals into the social life – society [4, p. 1].

It is worth agreeing with the opinion of G. Kuzekova, who notes that re-socialization (in its forced version) should be the main component of correction (and not the search for additional ways of isolation, certain options for strengthening the repressive effect of criminal punishment) [5, p. 140].

In Kazakhstan, the main role in the resocialization and social adaptation of persons who have served sentences is assigned to the Probation service [6]. Resocialization is a complex process aimed at integrating such individuals into society after release. According to N. Mukhametkaliyev and A. Isergepova, «resocialization includes not only internal changes in the convict but also external circumstances as a whole» [7, p. 7]. This process involves restoring social ties, adapting to changed living conditions, and securing employment. Important components of resocialization include educational programs, psychological support, and vocational training.

State programs, initiatives, and social work aimed at creating conditions conducive to the successful return of former convicts to society play a key role. Prisoners are confronted by a range of social, economic and personal challenges that tend to significantly complicate their social reintegration. Some of those challenges result from the offenders' own circumstances and experiences. Other challenges are the direct consequences of incarceration and the community's attitude and disposition towards released offenders. Incarceration itself tends to have several «collateral effects» upon offenders: they may have lost their livelihood, their personal belongings and their ability to maintain housing for themselves and their family; they may have contracted a serious disease while in custody; incarceration may have damaged their social networks and they may have lost important personal relationships; and they may have experienced mental health difficulties or acquired self-defeating habits and attitudes. Finally, the conditions of imprisonment and the prison regime are known to contribute to the institutionalization of offenders and other personal problems that make their reintegration more difficult. Without effective programmers to help offenders face these multiple challenges, the likelihood of their successful social reintegration is very poor. Prison-based rehabilitation programmers are most effective when they are based on a full diagnostic and individual assessment of the offender and his or her situation. Such an assessment needs to occur as soon as possible after the offender's admission to an institution and, if at all possible, serve as the basis for a comprehensive and individualized intervention plan. That way, programmers can focus on the dynamic risk factors and other challenges faced by offenders in order to prepare them for their release and successful social reintegration. All programmers must be designed in a culturally sensitive manner and address, as applicable, the gender-specific needs of women prisoners, as well as the special needs of certain other categories of prisoners [8]. Effective resocialization helps reduce recidivism, improve social stability, and enhance security. Another important aspect is changing public opinion and reducing stigmatization, which allows former convicts to feel like full members of society.

Social adaptation is also an essential process aimed at the successful integration of former convicts into society. Its main goal is to overcome psychological and social barriers arising after long-term imprisonment. Educational and professional programs play a crucial role by helping former convicts acquire new skills and increase their competitiveness in the labor market. Psychological support and counseling are key components that reduce stress and anxiety. Another important element is the restoration and strengthening of family and community ties, creating sustainable support and preventing social isolation. State services and other organizations actively participate by providing necessary resources and support.

The main functions of the Probation Service in this area include:

1. Control – ensuring compliance with probation conditions, including regular meetings with probation officers, participation in rehabilitation programs, and observance of public order.

2. Social Assistance – supporting housing acquisition, employment, and restoration of social ties.

3. Rehabilitation Programs – organizing and conducting programs for rehabilitation and resocialization, providing access to psychological counseling, addiction treatment, vocational training, and personal development.

4. Educational Courses – arranging courses and trainings to improve education and professional qualifications.

5. Cooperation – interacting with non-governmental organizations, government bodies, and other organizations to coordinate comprehensive support for former convicts.

6. Monitoring – systematically assessing the progress of resocialization and adaptation, evaluating program effectiveness, and adjusting support strategies accordingly [9].

The effective implementation of these functions is ensured by the supervision of the authorized body – the Prosecutor's Office.

Prosecutorial oversight of the resocialization and adaptation of former convicts is a vital element in ensuring legality and law and order. Its features include monitoring the observance of the rights of released persons, assessing the effectiveness of resocialization programs, and detecting and preventing violations. First, prosecutors monitor compliance with the rights of former convicts at all stages of resocialization. This includes checking conditions of detention, access to educational and vocational programs, and the provision of medical and psychological care. Prosecutors also ensure that the rights to employment, housing, and social security are respected. Second, an important aspect is the assessment of the effectiveness of resocialization and adaptation programs. Prosecutors analyze program outcomes, evaluate recidivism rates, and identify the reasons for insufficient program effectiveness. Based on this data, legislative changes or program improvements may be proposed. Third, prosecutorial oversight plays a key role in identifying and preventing violations, such as discrimination, abuse of power by officials, and other infringements on the rights of released individuals. Prosecutors initiate inspections of organizations involved in resocialization to detect and address violations.

The crucial role of prosecutorial oversight in preventing crimes and reducing recidivism is supported by scholars. For example, Y. Antonyan states that «resocialization of offenders is a vital task for modern society. Without effective mechanisms for reintegration, it is impossible to fully combat crime» [10, p. 243], E. Nikitin and M. Kustov emphasize that «effective oversight helps reduce recidivism and facilitates the integration of former convicts into society» [11, p. 35], I. Medvedeva notes that «the existence of appropriate state bodies and public organizations dealing with the adaptation of this category of citizens would effectively help individuals adapt to the realities of society, eliminating factors contributing to criminal behavior» [12, p. 182]. These studies highlight the importance of prosecutorial oversight and a comprehensive approach to resocialization and social adaptation.

An important aspect of prosecutorial supervision is cooperation with local executive bodies on resocialization and adaptation, which is an essential component of the post-penitentiary support system. Such cooperation also aims to reduce recidivism and ensure successful reintegration.

In our opinion, the main areas of cooperation are as follows: Firstly, in monitoring and control, which allows prosecutors, together with local executive authorities, to monitor the implementation of legislation in the field of re-socialization and adaptation of former prisoners, which includes monitoring living conditions, employment and access to social services, and secondly, the development and implementation of adaptation programs. Executive bodies, together with prosecutors, develop and implement programs aimed at supporting former prisoners, such programs include vocational training, psychological support and social rehabilitation, and, thirdly, job security. This function was assigned to local executive bodies by law [13]. One of the key aspects of resocialization is employment assistance. Prosecutors and local authorities cooperate with employers to create jobs

and provide former prisoners with the opportunity to engage in work. Fourth, social support and assistance, the provision of social assistance, including housing, medical services and social security. Prosecutors monitor the strict and uniform observance of laws on access to these services for former prisoners and, accordingly, to ensure that rights in this area are not violated. Crime prevention is another area of cooperation. Prosecutors and local authorities carry out joint measures to prevent offenses among those who have served their sentences, this includes informing about their rights and duties, as well as conducting explanatory conversations.

Today, the Prosecutor's Office is actively involved in the implementation of state programs and joint commissions for the re-socialization and social adaptation of persons who have served their sentences. Thus, the results of a pilot project on the rehabilitation of convicts were summed up in Kostanay region. Pilot projects on socio-economic adaptation of former prisoners are being implemented in some regions of Kazakhstan. For example, there are temporary housing and vocational training programs in Astana and Almaty. Interdepartmental commissions have been established in a number of regions, which include representatives of the prosecutor's office, local executive bodies, as well as public organizations. Such commissions coordinate efforts to re-socialize and adapt former prisoners [14].

However, the interaction of prosecutors with local executive bodies faces a number of problems. We have tried to identify the most key issues of interaction. Lack of coordination between the various departments and structures involved in the process of re-socialization. A similar problem is noted in Germany, for example, in the collection on «Resocialization, victim protection, restorative justice: fundamentals and framework», it is stated that resocialization requires combining the services of a single cell into a single network due to the specifics of clients' problematic situations and the variety of assistance and measures taken by regional government and free institutions responsible for each region [15, p. 30].

Prosecutors and local authorities often work in parallel, without sufficient information exchange and joint planning of events, which leads to duplication of efforts and inefficient use of resources. An important factor is the lack of financial and human resources. Local executive authorities often face limited budgets, which makes it difficult to implement full-fledged support programs for former prisoners. The lack of qualified staff also affects the quality of social assistance. There is also a problem related to the insufficient training of staff working with former prisoners. The lack of knowledge and skills of specialists responsible for resocialization can lead to inefficient work and inability to meet the needs of this population group. Former prisoners often face stigmatization and discrimination from society, which makes it difficult for them to integrate. Lack of support from employers and the local community reduces the chances of successful employment and socialization. The imperfection of regulatory legal acts is a significant problem regulating the procedure for interaction between prosecutors and local authorities, which can lead to legal uncertainty and reduce the responsibility of the parties [16, p. 277]. Some existing resocialization programs do not meet the real needs of former prisoners. Programs may not be sufficiently adapted to the specific problems faced by released individuals, which reduces their effectiveness. These problems can hinder the successful reintegration of former prisoners into society and reduce the rate of recidivism.

To improve prosecutorial supervision, the following measures are necessary:

1. Establishment of interdepartmental working groups and commissions for coordination and information exchange.
2. Increased funding for resocialization and adaptation programs.
3. Regular training and professional development for specialists working with former convicts.
4. Improvement of regulatory legal acts governing interagency cooperation.
5. Conducting information campaigns to reduce discrimination against former convicts.

Thus, improving prosecutorial supervision over the resocialization and adaptation of former convicts plays an essential role in ensuring their rights and legitimate interests, increasing the overall efficiency of the system, and preventing recidivism.

List of used literature

1. Recidivism Rates: What You Need to Know — Council on Criminal Justice. — [Electronic resource]. — Access mode // <https://counciloncj.org/recidivism-report> (Date accessed: 27.03.2025)
2. The concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan until 2030 — The Information and legal system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan «Adilet» — [Electronic resource]. — Access mode // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (Date accessed: 26.03.2025)
3. Тулкинбаева Ш.Ж., Мендыбаева Д.Т. Зарубежный опыт ресоциализации осужденных // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020. — № 2 — С. 42–48.
4. Sulamanidze R. The Meaning of Rehabilitation-Resocialization and its Regulation Based on National and International Standards. 13th August 2019. — [Electronic resource]. — Access mode-<https://www.penalreform.org/blog/the-meaning-of-rehabilitation-resocialization-and-its-regulation> (Date accessed: 28.03.2025)
5. Кузекова Г.С. Спорные вопросы обеспечения социальных связей лиц, осужденных к лишению свободы за преступления экстремистской направленности // Вестник Академии правоохранительных органов. — 2024. — № 2 (32). — С. 140.
6. The Law of the Republic of Kazakhstan «On Probation» dated December 30, 2016 (with amendments and additions as of 06/27/2022). — [Electronic resource]. — Access mode // <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (Date accessed: 27.03.2025)
7. Мухаметкалиев Н.Ж., Исергепова А.К. О положении осужденных, отбывающих наказание в местах лишения свободы, в рамках осуществления мер по ресоциализации (на примере пенитенциарных учреждений по Костанайской области) // Ылым. — 2023. — № 1 (76). — С. 4–10.
8. Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders — Criminal justice handbook series united nations. — Vienna, 2018. — [Electronic resource]. — Access mode // https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/18-02303_ebook.pdf (Date accessed: 28.03.2025)
9. The rules for organizing the activities of the probation service were approved by the Order of the Minister of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan dated August 15, 2014 № 511. — P. 27. — [Electronic resource]. — Access mode // <https://adilet.zan.kz/rus/docs> (Date accessed: 27.03.2025)
10. Антонян Ю.М. Криминология: Учебн. для вузов. — М.: Юрайт, 2016. — С. 243.
11. Никитин Е.Л., Кустов М.Н. Прокурорский надзор за исполнением законов администрациями органов и учреждений, исполняющих наказание, мест содержания задержанных и заключенных под стражу: Учеб. пос. — СПб., 2018. — 64 с.
12. Медведева И.А. Социальная адаптация лиц, освобожденных из мест лишения свободы // Экономика и социум. — 2016. — № 5 (24). — С. 182.
13. The Law of the Republic of Kazakhstan «On Probation» dated December 30, 2016 (with amendments and additions as of 06/27/2022). — [Electronic resource]. — Access mode // <https://adilet.zan.kz/rus/docs> ([Date accessed: 27.03.2025)
14. The results of the pilot project on the rehabilitation of convicts were discussed in Kostanay region. — [Electronic resource]. — Access mode // <https://polisia.kz> (Date accessed: 27.03.2025)
15. Bartsch T., Hoven E., Limperg B., Maelicke B., & Merckle T. (Hrsg.). Resozialisierung, Opferschutz, Restorative Justice: Grundlagen und Rahmenbedingungen. — 2023. — P. 30 (Edition Seehaus (plus): Resozialisierung Opferschutz — Restorative Justice, 1). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. <https://doi.org/10.5771/9783748934240> — [Electronic resource]. — Access mode // https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/86536/ssoar-2023.-bartsch_et_al-Resozialisierung_Opferschutz_Restorative_Justice_Grundlagen.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Date accessed: 15.05.2025)

16. Balgozhina M. Social Adaptation of Persons released from Places of Deprivation of Freedom as Prevention of Recidivism // Journal of Advanced Research in Law and Economics [S.l.]. — V. 6. № 2. — P. 277–283, dec. 2016. — [Electronic resource]. — Access mode — <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/479> (Date accessed: 28.03.2025)

Амуртаева Д.Т.,

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институт

арнайы заң пәндері кафедрасының доценті,

заң ғылымдарының кандидаты, 1-сыныпты заңгер

(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: amurtaeva-77@mail.ru)

Жазасын өтеген адамдарды қайта әлеуметтендіруді және әлеуметтік бейімдеуді қамтамасыз етудегі прокурорлық қадағалаудың рөлі

Аннотация. Мақала жазасын өтеген адамдарды қайта әлеуметтендіру және әлеуметтік бейімдеу процесін прокурорлық қадағалаудың негізгі бағыттарына арналған. Зерттеу прокурорлардың бұрынғы сотталғандарды оңалту бағдарламаларының тиімді орындалуын бақылау және қамтамасыз ету үшін қолданатын механизмдерін қарастырады. Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын мониторингтеуге, сондай-ақ олардың қоғамға қауіпсіз және табысты кірігуін қамтамасыз етуге бағытталған прокурорлық қадағалау функциялары зерделенеді; прокурорлардың әртүрлі мемлекеттік және қоғамдық институттармен, соның ішінде пробация қызметімен өзара әрекеттесуі талданады. Автор бұрынғы сотталғандардың қайта әлеуметтенуі мен әлеуметтік бейімделуін қадағалау процесінде прокурорлардың алдында тұрған негізгі мәселелерді бөліп көрсетеді. Атап айтқанда, ресурстармен қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі, заңнамадағы олқылықтар, сондай-ақ әртүрлі құрылымдар арасындағы өзара іс-қимылдың күрделілігі мәселелері қарастырылады.

Негізгі сөздер: прокурорлық қадағалау, қайта әлеуметтендіру, әлеуметтік бейімделу, оңалту, жазасын өтеген адамдар, өзара іс-қимыл, бағдарламалар, пробация, пенитенциардан кейінгі.

Амуртаева Д.Т.,

доцент кафедры специальных юридических дисциплин,

кандидат юридических наук, юрист 1 класса

(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,

г. Косшы, e-mail: amurtaeva-77@mail.ru)

Роль прокурорского надзора в обеспечении ресоциализации и социальной адаптации лиц, отбывших наказание

Аннотация. Статья посвящена основным направлениям прокурорского надзора за процессом ресоциализации и социальной адаптации лиц, отбывших наказание. В исследовании рассматриваются механизмы, используемые прокурорами для контроля и обеспечения эффективного выполнения программ реабилитации бывших осужденных. Изучаются функции прокурорского надзора, направленные на мониторинг соблюдения прав и законных интересов лиц, освободившихся из мест лишения свободы, а также на обеспечение их безопасной и успешной интеграции в общество; анализируется взаимодействие прокуроров с различными государственными и общественными институтами, включая службу пробации. Автор выделяет ключевые проблемы, с которыми сталкиваются прокуроры в процессе надзора за ресоциализацией и социальной адаптацией бывших осужденных. В частности, рассматриваются вопросы недостаточной ресурсной обеспеченности, проблемы в законодательстве, а также сложности взаимодействия между различными структурами.

Ключевые слова: прокурорский надзор, ресоциализация, социальная адаптация, реабилитация, лица, отбывшие наказание, взаимодействие, программы, пробация, постпенитенциарная.

Ахмадиев А.Б.,
киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: Ahat.Aytzhan.87@bk.ru);

Қожасова А.Б.,
жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Kozhasova.a@mail.ru)

Қаржы пирамидалар — заманауи әлемге төнетіе қауіп: қызмет ету тетіктерін талдау және қарсы іс-қимыл шаралары

Аннотация. Мақалада қаржы пирамидаларының құбылысы, олардың экономикалық тұрақтылық пен әлеуметтік әл-ауқатқа әсері және алаяқтық схемаларға қарсы тұрудың негізгі бағыттары қарастырылады. Зерттеуге пирамида схемаларының теориялық негіздерін талдау, олардың таралуына ықпал ететін факторларды бағалау, сондай-ақ осындай алаяқтық қауіпін азайту үшін мемлекеттік органдар, халықаралық ұйымдар және сарапшылар қауымдастығы қолданатын заманауи шараларға шолу кіреді. Жүргізілген талдау инвестициялық қызметті реттеуге байланысты негізгі проблемаларды бөліп көрсетуге және халықтың қаржылық сауаттылығын арттыруға, заңнамалық базаны дамытуға және пирамида схемаларын ерте анықтау және олардың жолын кесу үшін заманауи технологиялық шешімдерді пайдалануға арналған ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: қаржы пирамидасы, алаяқтық схемалар, инвестициялық тәуекелдер, заңнамалық реттеу, қаржылық сауаттылық.

Өркениеттің қазіргі даму кезеңі қоғамдық және экономикалық қызметтің барлық салаларына әсер ететін цифрлық технологиялардың қарқынды таралуымен ерекшеленеді. Процестерді автоматтандыру, жасанды интеллектіні енгізу, блокчейн мен онлайн төлемдерді дамыту бизнес, коммуникация және қаржы секторы үшін жаңа мүмкіндіктер береді. Сонымен қатар цифрландыру алаяқтықпен және киберқылмыспен байланысты жаңа тәуекелдер мен қауіптерге ықпал етеді. Осындай қиындықтардың бірі жаңа, күрделі формаларға ие болған және тану қиынырақ болған қаржы пирамидалары.

Қаржылық пирамида алаяқтық сипаттағы схема түрі болып табылады, онда қатысушылардың табысы нақты экономикалық қызметке немесе өндірістік үдерістерге инвестиция салу арқылы емес, жаңа инвесторларды тарту есебінен қамтамасыз етіледі. Мұндай схемалардың басты ерекшелігі – жүйенің қаржы қаражаттарының тұрақты ағынына тікелей тәуелді болуы [1].

Қаржы пирамидалары жаңа құбылыс емес, олар тарихы құқықтық тұрғыдан алғанда алаяқтық қызметтің дәстүрлі түрлерінің бірі ретінде қарастырылады. Мұндай схемалар цифрлық дәуірге дейін де, тіпті XIX ғасырда кең таралған классикалық алаяқтық үлгілерінің қатарында болған. Ең танымал тарихи мысалдардың бірі 1920 жылы Чарльз Понци жүзеге асырған қаржы пирамидасы. Ол жаңа инвесторлардан қаржы тарту арқылы бұрынғы салымшыларға табыс төлеп, жоғары кіріс уәде ету арқылы сенімге кірген. Бұл модель кейінгі көптеген алаяқтық жобаларға негіз болды және қазіргі таңда да түрлі нұсқада қолданылып келеді.

Технологияның дамуымен пирамидалар өзгерді. XX ғасырдың аяғында алаяқтар телефон және пошта хабарламаларын, содан кейін интернетті қолдана бастады, ал қазіргі кезде олардың қызметі криптовалюталар мен орталықтандырылмаған қаржы жүйелерінің (DeFi) арқасында жаңа деңгейге көтерілді [2].

Қаржы пирамидалары — бұл бұрынғы салымшыларға табыс төлеу мақсатында жаңа қатысушылардың қаражатын тартуға негізделген алаяқтық схемасы. Мұндай жүйелерде

нақты табыс көзі жоқ және төлемдер тек жаңа инвесторлардан түсетін түсімдер есебінен жүзеге асырылады. Уақыт өте келе, мұндай схемаға ақша салғысы келетіндердің саны азаяды, бұл сөзсіз оның құлдырауына әкеп соғады, қатысушылардың көбісі қаржылық шығындармен қалады.

Цифрлық технологиялардың дамуы қаржы пирамидаларының жаңа, күрделі түрлерінің пайда болуына себеп болды. Қазіргі таңда алаяқтар блокчейн жүйелерін, автоматтандырылған шарттарды, орталықтандырылмаған қаржы құралдарын (DeFi) және цифрлық платформаларды пайдалана отырып, өз қызметін заңды инвестициялық әрекет ретінде көрсетуге тырысады. Мұндай жобалар көбінесе инвестициялық қор, криптовалюта бастамасы немесе қаржылық технологиялық сервис ретінде ұсынылып, жоғары табыс пен кепілдендірілген пайдаға уәде береді. Соның салдарынан мұндай схемалардың нақты мәнін ашу, олардың алаяқтық сипатын дәлелдеу құқық қорғау органдары мен қаржы реттеушілері үшін күрделі әрі уақытты талап ететін үдеріске айналып отыр.

Орталықтандырылмаған қаржы құралдары (DeFi) — бұл қаржылық қызметтерді (несие беру, айырбастау, инвестициялау және т.б.) банктер немесе басқа дәстүрлі қаржы институттарының қатысуынсыз, яғни делдалсыз, блокчейн технологиясы арқылы жүзеге асыратын жүйелер.

DeFi жобалары, әдетте, ашық кодты смарт-шарттарға (автоматтандырылған шарттарға) негізделеді және пайдаланушыларға қаржылық операцияларды тікелей өзара жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, DeFi платформасында адамдар бір-біріне тікелей криптовалюта қарызға бере алады немесе айырбастай алады, бұл ретте классикалық банктік бақылау немесе реттеу болмайды.

Қысқаша айтқанда, **DeFi** — бұл қаржылық операцияларды орталықсыз, яғни дәстүрлі бақылау органдарынсыз жүргізуге мүмкіндік беретін жаңа цифрлық экожүйе.

Заманауи алаяқтық схемалар әртүрлі манипуляциялық тәсілдерді қолданады, оның ішінде агрессивті әлеуметтік медиа маркетинг, қоғамдық пікір көшбасшыларын тарту және жаңа инвесторларды қызықтыру үшін автоматтандырылған алгоритмдерді пайдалану кеңінен таралған. Мұндай платформалар салымшыларды сыйақы алу мақсатында жаңа қатысушыларды тартуға ынталандыратын жолдама жүйесінің күрделі механизмдерін жиі қолданады. Бұл тәсілдер қысқа мерзім ішінде қатысушылар санын күрт арттыруға мүмкіндік береді, алайда қаржылық ағын тоқтаған жағдайда мұндай схемалар өз жұмысын жалғастыра алмайды.

Цифрлық пирамидалардың маңызды ерекшелігі олардың жаһандық деңгейде жұмыс істеу қабілеті. Желідегі жасырындылықтың және криптовалюталарды қолданудың арқасында мұндай схемалар дәстүрлі қаржылық бақылаудан аулақ бола алады және бір уақытта бірнеше елдерде жұмыс істей алады. Бұл аталған құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылды жүзеге асыруда халықаралық-құқықтық ынтымақтастықты нығайтуды және цифрлық қаржы операцияларын жан-жақты қадағалауды талап ететін күрделі құқықтық міндетке айналдырады.

Осылайша, цифрлық пирамидалар өз әсерін кеңейту үшін заманауи технологияларды қолданатын дамыған қауіп болып табылады. Олар өзгермелі ортаға бейімделу және қаржылық реттеушілер мен құқық қорғау органдары үшін жаңа қиындықтар туғызу арқылы алаяқтық схемалардың кең ауқымын қамтиды. Бұл схемаларға тиімді қарсы тұру үшін азаматтарды қорғауға және экономикалық шығындардың алдын алуға бағытталған құқықтық, технологиялық және білім беру шараларын кешенді пайдалану қажет.

Қазіргі өркениеттің даму кезеңі цифрлық технологиялардың қоғамдық және экономикалық қатынастардың барлық салаларына терең енуімен сипатталады. Процестерді автоматтандыру, жасанды интеллектіні енгізу, блокчейн технологияларын және онлайн төлем жүйелерін жетілдіру бизнес, коммуникация және қаржы секторларының тиімділігін арттырып, жаңа мүмкіндіктерге жол ашуда. Алайда бұл процестермен қата, алаяқтық әрекеттер мен кибер-

қылмыстардың жаңа түрлері пайда болып, цифрландыру жағдайында туындайтын қауіп-қатерлердің артуына себеп болуда. Соның ішінде, қазіргі таңда ерекше өзектілікке ие болған мәселелердің бірі — цифрлық кеңістікте әрекет ететін, құрылымы күрделеніп, анықтау қиынға соғатын қаржы пирамидалары.

Цифрлық ортадағы қаржы пирамидалары әлеуметтік желілер, мессенджерлер мен криптовалюта платформалары арқылы азаматтарды тарту үшін заманауи технологиялық құралдарды пайдалана отырып, алаяқтық әрекеттерді жасырудың неғұрлым тиімді тәсілдерін қолданады. Қаржы ағындарының орталықсыздандырылған сипаты мен қатысушылардың жасырындылығы мұндай құқық бұзушылықтардың ізін кесуді және заңсыз қызметтің жолын кесуді күрделендіреді, бұл, өз кезегінде, қаржылық бақылау және құқық қорғау органдарының тиімді әрекет етуін тежейді. Осы мақалада цифрлық форматтағы қаржы пирамидаларының құқықтық табиғаты, олардың жұмыс істеу механизмдері, ұлттық экономикаға келтіретін ықтимал залалдары, қолданыстағы нормативтік реттеу проблемалары және осыған қарсы іс-қимыл үшін құқықтық тетіктер мен халықаралық ынтымақтастықты нығайту қажеттілігі жан-жақты талданады [3].

Қаржы пирамидалары жеке инвесторларға ғана емес, жалпы экономикалық жүйеге де қауіп төндіреді. Олардың жойқын әсері ұзақ мерзімді экономикалық, құқықтық және әлеуметтік салдарға әкеп соғуы мүмкін. Ең маңызды салдардың ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады:

- жеке қаржылық шығындар – миллиондаған адамдар жыл сайын алаяқтық схемалардың құрбаны болып, жинақ пен инвестицияны жоғалтады. Пирамидаларға қатысу айтарлықтай материалдық шығындарға әкеп соғуы мүмкін, бұл көбінесе азаматтар арасындағы қарыздарды, банкроттықты және әлеуметтік дағдарысты тудырады;

- қаржы институттарына сенімсіздік — қаржы пирамидаларының таралуы заңды инвестициялық құралдарға, банк жүйелеріне және мемлекеттік реттеушілерге деген сенім деңгейін төмендетеді. Алаяқтық схемалардан зардап шеккен адамдар нақты қаржылық жобаларға инвестиция салуға бейім емес, бұл экономикалық өсуді бәсеңдетуі мүмкін;

- көлеңкелі экономиканың өсуі — криптовалюталар мен жасырын төлем жүйелерін пайдалану қаржы ағындарын мемлекеттік бақылауды қиындатады. Қаржы пирамидалары көлеңкелі экономиканың дамуына, заңсыз ақша операциялары жағдайларының көбеюіне, салық салудан және қылмыстық қызметті қаржыландырудан бас тартуға ықпал етеді;

- халықаралық құқықтық мәселелер — қаржы пирамидалары жаһандық деңгейде әрекет етеді, бұл олардың ұлттық заңнама шеңберінде жолын кесуді қиындатады. Цифрлық алаяқтық схемалардың трансшекаралық сипатына байланысты елдер арасында халықаралық ынтымақтастық қажет, бұл құқықтық жүйелер мен қаржы секторын заңнамалық реттеудегі айырмашылықтарға байланысты әрқашан мүмкін емес;

- экономикалық тұрақтылыққа төнетін қауіп-қатерлердің бірі ірі қаржы пирамидаларының инвестициялық нарықта негізсіз қаржылық көтерілуді қалыптастыруы болып табылады. Мұндай схемалар жалған экономикалық өсімнің әсерін туындатып, нарықтық қатынастарға теріс ықпал етеді. Қаржы пирамидаларының күйреуі нәтижесінде туындайтын жаппай банкроттық жағдайлары қаржы секторының тұрақтылығына қауіп төндіріп қана қоймай, кейбір жағдайларда ұлттық экономиканың жүйелік дағдарысына алып келуі мүмкін. Бұл құбылыстар құқықтық реттеу шараларын жетілдіруді және қаржы нарығын жан-жақты қорғауды талап етеді;

- әлеуметтік салдар — қаржылық пирамидаларға қатысу көбінесе материалдық шығындармен ғана емес, психологиялық қысыммен де жүреді. Қаражатын жоғалтқан адамдар күйзеліске түсіп, тіпті депрессияға ұшырайды. Сонымен қатар пирамидалар көбінесе отбасыларға әсер етеді, туыстары мен достарының арасындағы сенімділікті бұзады, олар жақындарының әсерінен алаяқтық схемаларға қатысады.

Осылайша, цифрландыру дәуіріндегі қаржы пирамидалары тек жергілікті алаяқтық проблеманы ғана емес, оны шешуге кешенді көзқарасты талап ететін маңызды жаһандық сын-кәтерді білдіреді. Бұл құбылысқа қарсы күрес құқықтық реттеуді күшейтуді, мониторингтің технологиялық құралдарын дамытуды, сондай-ақ халықтың қаржылық сауаттылық деңгейін арттыруды қамтуы тиіс. Осы шаралардың үйлесімі ғана цифрлық алаяқтық схемалардың таралуына байланысты тәуекелдерді азайтуға және қоғамның экономикалық тұрақтылығын қорғауға мүмкіндік береді.

Қаржы пирамидаларына қарсы күресу үшін құқықтық реттеу, техникалық бақылау және халықтың қаржылық сауаттылығын арттыруды қамтитын кешенді тәсіл қажет. Алаяқтық схемалардың тұрақты эволюциясына байланысты оларды анықтау және жолын кесу механизмдерін бейімдеу қажет. Негізгі қарсы әрекет ету шараларына мыналар жатады:

- заңнаманы қатаңдату — цифрлық қаржы платформаларын реттеу үшін қатаң нормативтік актілерді енгізу. Бұған қаржы делдалдарының қызметін бақылауға бағытталған арнайы заңнамалық бастамаларды әзірлеу, сондай-ақ алаяқтық схемаларға қатысқаны үшін жауаптылықты күшейту кіреді;

- халықаралық ынтымақтастық — алаяқтық схемаларды тиімді анықтау үшін әртүрлі елдердің мемлекеттік органдары арасында деректер алмасу. Қаржы пирамидалары трансшекаралық сипатқа ие болғандықтан, заңсыз қаржы ағындарын жедел бақылауға және жолын кесуге мүмкіндік беретін бірыңғай құқықтық кеңістік құру қажет;

- мониторинг технологияларын дамыту — күдікті транзакцияларды анықтау үшін үлкен деректер аналитикасы мен жасанды интеллектті пайдалану. Қазіргі алгоритмдер қаржы ағындарын талдауға, қалыптан тыс операцияларды анықтауға және алаяқтық схемалардың олардың жұмысының алғашқы кезеңдерінде таралуын болдырмауға мүмкіндік береді;

- ағартушылық жұмыс — азаматтарды қаржылық қауіпсіздік негіздеріне оқыту, күмәнді жобаларға салымдардың қауіптілігі туралы ескерту. Ақпараттық науқандар, білім беру бағдарламалары және ескерту шаралары әлеуетті инвесторларға күмәнді қаржылық бастамаларға қатысудан аулақ болуға көмектесуі керек.

Осылайша, қаржы пирамидаларына қарсы күресу құқықтық реттеуді, технологиялық инновацияларды және қоғамның қаржылық хабардарлық деңгейін арттыруға белсенді қатысуын қамтитын жан-жақты көзқарасты талап етеді. Кешенді шаралардың арқасында ғана алаяқтық схемалардың таралуына қарсы тиімді күресуге және азаматтар мен мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қорғауға болады [4].

Қаржы пирамидалары цифрлық дәуірде үлкен қауіп төндіруді жалғастыруда, олардың заманауи технологияларға бейімделуі оларды неғұрлым күрделі және анықтауды қиындатады. Заңнамалық бақылауды күшейту, мониторингтің цифрлық құралдарын енгізу және халық арасында қаржылық сауаттылықты тарату осы кәтерге қарсы күрестің негізгі факторлары болып табылады. Мемлекеттік реттеуді, халықаралық ынтымақтастықты және технологиялық инновацияларды қамтитын кешенді шаралар алаяқтық схемалардың ауқымын едәуір қысқартуға және экономика мен азаматтарға залалды барынша азайтуға мүмкіндік береді. Мемлекеттің, бизнестің және қоғамның бірлескен күш-жігері ғана жаһандық цифрландыру жағдайында қаржы жүйелерінің тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қорғай отырып, цифрлық қаржы пирамидаларына тиімді қарсы іс-қимылды қамтамасыз ете алады.

Қаржы пирамидалары жеке инвесторларға ғана емес, жалпы экономикалық жүйеге де қауіп төндіреді. Олардың жойқын әсері ұзақ мерзімді экономикалық, құқықтық және әлеуметтік салдарға әкелуі мүмкін. Олар қаржы нарықтарына деген сенімнің жоғалуына ықпал етеді, мемлекеттердің экономикалық тұрақтылығын нашарлатады және азаматтардың айтарлықтай қаржылық шығындарына әкеледі. Цифрландыру жағдайында мұндай схемалар кеңейіп, оларды жасыру тетіктері едәуір күрделене түседі, бұл оларды уақтылы анықтау мен жолын кесуді қиындатады.

Қаржы пирамидаларымен күресу үшін құқықтық реттеу, техникалық бақылау және халықтың қаржылық сауаттылығын арттыруды қамтитын кешенді тәсіл қажет. Алаяқтық схемалардың тұрақты эволюциясына байланысты оларды анықтау және жолын кесу механизмдерін бейімдеу қажет. Заңнаманы қатаңдату қаржы делдалдары мен онлайн-платформалардың қызметін бақылаудың тиімді жүйесін құруға мүмкіндік береді. Халықаралық ынтымақтастық қаржы пирамидаларымен күресудің маңызды факторы болып табылады, өйткені схемалар көбінесе бірнеше юрисдикцияларды қамтиды, ал қылмыскерлер сандық платформалардың анонимділігінің артында жасырылады. Жасанды интеллект пен үлкен деректерді талдауды қоса алғанда, мониторинг технологияларын дамыту күдікті қаржылық операцияларды уақтылы анықтауға және алаяқтық схемалардың жолын кесуге мүмкіндік береді. Ағартушылық жұмыс және халық арасында қаржылық сауаттылықты арттыру азаматтарға қаржы пирамидаларының белгілерін тануға және күмәнді инвестицияларға қатысудан аулақ болуға көмектеседі [5].

Қаржы пирамидалары цифрлық дәуірде үлкен қауіп төндіруді жалғастыруда, олардың заманауи технологияларға бейімделуі неғұрлым күрделі. Заңнамалық бақылауды күшейту, мониторингтің цифрлық құралдарын енгізу және халық арасында қаржылық сауаттылықты тарату осы қатерге қарсы күрестің негізгі факторлары болып табылады. Мемлекеттік реттеуді, халықаралық ынтымақтастықты және технологиялық инновацияларды қамтитын кешенді шаралар алаяқтық схемалардың ауқымын едәуір қысқартуға және экономика мен азаматтарға залалды барынша азайтуға мүмкіндік береді. Мемлекеттің, бизнестің және қоғамның бірлескен күш-жігері ғана жаһандық цифрландыру жағдайында қаржы жүйелерінің тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қорғай отырып, цифрлық қаржы пирамидаларына тиімді қарсы іс-қимылды қамтамасыз ете алады.

Қаржы пирамидалары жеке инвесторларға ғана емес, жалпы экономикалық жүйеге де қауіп төндіреді. Олардың жойқын әсері ұзақ мерзімді экономикалық, құқықтық және әлеуметтік салдарға әкеп соғуы мүмкін. Олар қаржы нарықтарына деген сенімнің жоғалуына ықпал етеді, мемлекеттердің экономикалық тұрақтылығын нашарлатады және азаматтардың айтарлықтай қаржылық шығындарына әкеп соғады. Цифрландыру жағдайында мұндай схемалар кеңейіп, оларды жасыру механизмдері едәуір күрделене түседі, бұл оларды уақтылы анықтау мен жолын кесуді қиындатады.

Заңнаманы қатаңдату қаржы делдалдары мен онлайн-платформалардың қызметін бақылаудың тиімді жүйесін құруға мүмкіндік береді. Халықаралық ынтымақтастық қаржы пирамидаларына қарсы күресудің маңызды факторы болып табылады, өйткені схемалар көбінесе бірнеше юрисдикцияларды қамтиды, ал қылмыскерлер цифрлық платформалардың артында жасырылады. Жасанды интеллект пен үлкен деректерді талдауды қоса алғанда, мониторинг технологияларын дамыту күдікті қаржылық операцияларды уақтылы анықтауға және алаяқтық схемалардың жолын кесуге мүмкіндік береді. Ағартушылық жұмыс және халық арасында қаржылық сауаттылықты арттыру азаматтарға қаржы пирамидаларының белгілерін тануға және күмәнді инвестицияларға қатысудан аулақ болуға көмектеседі [5].

Бұл схемаларға қарсы күресу құқықтық және техникалық механизмдерді қамтитын кешенді шешімдерді қажет ететінін түсіну маңызды. Мемлекеттік органдар заңнаманы жетілдіруге, цифрлық қаржы платформаларының қызметіне бақылауды күшейтуге және осы саладағы халықаралық ынтымақтастықты үйлестіруге тиіс. Сонымен қатар технологиялық прогресс транзакцияларды талдаудың автоматтандырылған жүйелерін, күдікті қаржы ағындарын бақылауды және күдікті операцияларды нақты уақыт режимінде бұғаттауды қоса алғанда, алаяқтық схемаларды анықтау және жолын кесудің жаңа құралдарын ұсынады.

Халықты ағарту және қаржылық қауіпсіздік туралы білімді тарату да маңызды. Қаржылық пирамидалардың көптеген құрбандары ақпараттың жеткіліксіз болуына байланысты алаяқтық схемаларға қатысады. Ауқымды ақпараттық науқандар, қаржылық қауіпсіздік

негіздерін үйрету және заңсыз схемаларға қатысқаны үшін жауаптылықты күшейту ықтимал құрбандардың санын азайтуға көмектеседі. Құқықтық, технологиялық және білім беру шараларын біріктіретін кешенді тәсіл ғана цифрлық қаржы пирамидаларына қарсы тиімді күресуге және олардың экономикалық және әлеуметтік жүйеге әсерін барынша азайтуға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологиялар дамып, алаяқтық схемалар күрделене түсетін қазіргі әлемде қаржы пирамидаларына қарсы күрес мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың басым міндеттерінің қатарында қалуы керек. Реттеушілердің, технологиялық компаниялардың және азаматтық қоғамның бірлескен күш-жігері алаяқтардың алдында тұрақты тосқауыл жасауға және қоғамның қаржылық тұрақтылығын қорғауға мүмкіндік береді. Тек осылайша ғана қаржы пирамидаларының келтірген залалын азайтуға және цифрлық экономиканың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ахмадиев А.Б., Прокопова А.А. Современные проблемы финансовых пирамид в Республике Казахстан и пути их решения // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2025. — № 1 (77). — С. 35–37.
2. <https://doi.org/10.22598/iele.2023.10.2.12>
3. Жексемибаева Н.Е. Қазақстан Республикасында цифрландыру жағдайында адамның ақпараттық құқықтарын жүзеге асыру мәселелері: Дис. ... философия докторы (PhD) мамандығы бойынша. — Алматы, 2024.
4. https://academy-rep.kz/uploads/1044_fc19b5cfcf94e1805937e1dd0a687c3d.pdf
5. <https://zakon.uchet.kz/kaz/history/V2300031666/06.01.2023>

Ахмадиев А.Б.,

*старший преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: Ahat.Aytzhan.87@bk.ru);*

Кожасова А.Б.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Kozhasova.a@mail.ru)*

Финансовые пирамиды — угроза современному миру: анализ механизмов функционирования и меры противодействия

Аннотация. В статье рассматривается феномен финансовых пирамид, их влияние на экономическую стабильность и социальное благополучие, а также основные направления противодействия мошенническим схемам. Исследование включает анализ теоретических основ пирамидальных схем, оценку факторов, способствующих их распространению, а также обзор современных мер, используемых государственными органами, международными организациями и экспертным сообществом для снижения риска такого мошенничества. Проведенный анализ позволил выделить основные проблемы, связанные с регулированием инвестиционной деятельности, и выработать рекомендации по повышению финансовой грамотности населения, развитию законодательной базы и использованию современных технологических решений для раннего выявления и пресечения пирамидных схем.

Ключевые слова: финансовые пирамиды, цифровизация, уголовное право, мошенничество, законодательство, защита.

A.B. Akhmadiev,
*Senior Lecturer of the Department of Cybersecurity and Information Technology,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: Ahat.Aytzhan.87@bk.ru);*

A.B. Kozhasova,
*Senior Lecturer of the Department of General Legal Disciplines,
Master of Laws, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: Kozhasova.a@mail.ru)*

**Financial pyramids are a threat to the modern world:
analysis of functioning mechanisms and counteraction measures**

Annotation. The article discusses the phenomenon of financial pyramids, their impact on economic stability and social well-being, and the main directions of countering fraudulent schemes. The study includes an analysis of the theoretical foundations of pyramid schemes, an assessment of the factors contributing to their spread, as well as an overview of modern measures used by government agencies, international organizations and the expert community to reduce the risk of such fraud. The analysis carried out allows us to highlight the main problems associated with the regulation of investment activity and formulate proposals for improving the financial literacy of the population, developing the legislative framework and using modern technological solutions for the early detection of pyramid schemes and their suppression.

Keywords: financial pyramids, digitalization, criminal law, fraud, legislation, protection.

UDC 343.98

D.A. Akhmetov,
*Senior lecturer at the Department of Criminalistics, Police Senior Lieutenant
(e-mail: d1m7r.7@gmail.com);*

M.Y. Kashenov,
*Lecturer at the Department of Criminalistics, Police Senior Lieutenant
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: maka346@mail.ru)*

**Interpol ballistics information network (ibin) integration issues
in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article analyzes the problems of integrating the Republic of Kazakhstan into the Interpol Ballistic Information Network (IBIN). Issues of compliance of national legislation with international standards, technical equipment of forensic units, creation of a unified national database of ballistic information and interagency cooperation are considered. Recommendations are offered to solve the identified problems and improve the effectiveness of combating crimes related to firearms. Also, attention is paid to the role of IBIN in the context of searching for weapons stolen during the January 2022 events. Successful integration into IBIN will be an important contribution to ensuring national and international security, and will strengthen Kazakhstan's position as an active participant in global efforts to combat crime.

Keywords: Interpol Ballistic Information Network (IBIN), Republic of Kazakhstan, integration, illegal arms trafficking, ballistic expertise, international cooperation, January events.

In the modern world, transnational crime related to the illegal trafficking of firearms poses a serious threat to international and national security. The ease of access to weapons and their spread across state borders contribute to the escalation of violence, terrorism, and other serious crimes. In this regard, effective international cooperation in the fight against the illegal trafficking of firearms becomes a paramount task for the global community.

A key role in countering this type of crime is played by ballistic information — data on firearms and traces of their use (bullets, cartridge cases, etc.) obtained as a result of forensic examinations. Timely exchange and analysis of such information allows for the establishment of links between various crimes, the identification of manufacturers and suppliers of weapons, and the detection of criminal groups involved in their illegal trafficking.

The International Criminal Police Organization (Interpol) plays a central role in coordinating the international exchange of ballistic data. The Interpol Ballistic Information Network (IBIN), created by Interpol, is a global platform that provides for the collection, storage, processing, and exchange of ballistic information between member countries. IBIN allows law enforcement agencies of various states to quickly compare ballistic examination data, which significantly increases the effectiveness of investigating crimes involving the use of firearms and contributes to the prevention of new ones.

The Republic of Kazakhstan, located in the heart of Eurasia, faces challenges related to transnational crime, including the illegal trafficking of weapons. In this regard, integration into IBIN is an important step to strengthen the national system for countering this type of crime and to enhance international cooperation in this area.

The potential of IBIN in the context of past negative experiences and in the context of preventing similar future crimes is very significant. The January 2022 events in Kazakhstan, unfortunately, were accompanied by the mass theft of firearms from gun stores and law enforcement agencies. As a result, a significant number of weapons ended up in the hands of criminal elements, which created a serious threat to national security [1]. The integration of the Republic of Kazakhstan into Interpol's Ballistic Information Network (IBIN) can play a key role in the search and identification of stolen weapons. IBIN allows for the comparison of ballistic traces left on bullets and cartridge cases with data from other countries, which will help establish links between crimes committed using the same weapon, even if they occurred in different states. This is especially important in the context of the January events, when weapons could have been taken out of the country or used in other crimes. Thus, integration into IBIN will not only strengthen Kazakhstan's capabilities in combating the illegal trafficking of weapons, but also help return stolen weapons, which is a priority for ensuring the safety of citizens.

However, the process of integration into IBIN is associated with a number of problems and challenges. The need to harmonize national legislation with international standards, modernize the technical base of forensic laboratories, ensure reliable data transmission and information protection, as well as strengthen interdepartmental cooperation — all of this requires a comprehensive approach and thorough study.

The Interpol Ballistic Information Network (IBIN) is a global, large-scale system designed for the accumulation, storage, analysis, and exchange of ballistic information among law enforcement agencies of Interpol member countries. It represents a key and crucial database for the investigation, detection, and prevention of crimes involving the use of firearms, while providing the ability to establish links between different crimes in which the same firearm was used, with their subsequent identification [2].

IBIN consists of the following components: database, technical equipment and software, data exchange formats and protocols, and communication. A unified centralized database contains information on the ballistic characteristics of firearms — traces of firearms on bullets and cartridge cases, as well as data on the crime in which they were used. One of the conditions for full participation in this data exchange format is the availability of appropriate technical equipment.

However, integration into IBIN is a complex process that requires addressing a number of issues. In the context of the Republic of Kazakhstan, there is a discrepancy between national legislation and international standards in the field of arms control, ballistic expertise, and information exchange, which may not fully comply with international standards established by Interpol and other

international organizations (e.g., UNODC). This can create obstacles to effective data exchange with other countries. There is a need for clearly regulated procedures and protocols for exchanging ballistic information with Interpol, including the definition of responsible bodies, data transmission formats, request processing procedures, etc.

Having analyzed the scientific and technical means available to operational and forensic units, we believe that effective work with IBIN requires modern equipment in ballistic laboratories, including microscopes, automated ballistic trace identification systems (e.g., IBIS), and other specialized equipment. Interpol requires the presence of a complete set of the automated ballistic identification system IBIS (Integrated Ballistic Identification System): IBIS Bullettrax (bullet data collection station, 2D and 3D scanner) – capturing 2D and 3D images of bullet surfaces, providing a topographic model of firearm barrel marks along its circumference, IBIS Brasstrax (cartridge case data collection station, 2D and 3D scanner) – digital 2D and 3D scanning of specific areas of cartridge cases, of particular importance in order to obtain imprint details and various viewing angles, IBIS Data Concentrator (data storage, server) – designed for storing and reliably protecting data collected during the analysis of bullets and cartridge cases, as well as centralizing information for its subsequent processing, IBIS MatchPoint (station for comparing collected information) – a station for data analysis for comparison using extensive capabilities. Compliance with IBIN data exchange standards ensures high efficiency in processing collected information. Interpol issues brochures on the proper collection and analysis of ballistic data in order to increase the comparability of ballistic information obtained from different sources and using various technical means, to accelerate the data exchange process between subscribers at the international, national, regional, and local levels for timely and rapid response to criminal offenses, to ensure the guarantee of the integrity and authenticity of transmitted data for objectivity, comprehensiveness, and completeness of research, and to protect confidential information from unauthorized access [3].

The existence of a unified national database of ballistic information, compatible with IBIN, is a key condition for effective integration, given that the absence of such a database can lead to fragmentation of information and make it difficult to compare with data from other countries.

And, as experience has shown, there is a clear lack of coordination between agencies. Effective integration into IBIN requires close cooperation between various agencies, such as the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Justice, the Prosecutor General's Office, and others. Insufficient coordination between agencies can lead to duplication of functions, delays in decision-making, and reduced efficiency, which will lead not only to the inoperability of IBIN in Kazakhstan, but also to the State Bullet and Cartridge Case Collection as a whole. The latter has resulted in the absence of a unified national center for the exchange of ballistic information.

Based on the analysis of the problems discussed in the previous section, the following solutions and recommendations can be proposed for the successful integration of the Republic of Kazakhstan into IBIN:

It is necessary to conduct a thorough analysis of the current legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of arms control, ballistic expertise, and information exchange, and bring it into line with international standards, such as the UN Protocol against the Illicit Manufacturing of and Trafficking in Firearms, UNODC recommendations, and ENFSI standards.

It is necessary to develop and adopt clear procedures for the exchange of ballistic information with Interpol, including the definition of responsible bodies, data transmission formats, request processing procedures, deadlines, etc. These procedures must be enshrined in relevant regulations.

It is necessary to analyze the current legislation, including the Order of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 24, 2019, No. 429 «On approval of the Rules of forming the State Bullet and shell casing repository» and consider options for changes to ensure the possibility of transmitting ballistic information within IBIN, while complying with the requirements for the protection of personal data and confidentiality of information.

It is necessary to provide the ballistic laboratories of the Republic of Kazakhstan with modern equipment, including high-resolution microscopes, automated ballistic trace identification systems (e.g., IBIS), 3D scanners, and other specialized equipment.

It is necessary to create a unified national database of ballistic information compatible with IBIN, ensuring its filling and updating.

It is necessary to establish contacts and exchange experience with other countries successfully integrated into IBIN.

The integration of the Republic of Kazakhstan into Interpol's Ballistic Information Network (IBIN) is not merely a technical task, but a strategic step aimed at enhancing the effectiveness of combating transnational crime related to the illicit trafficking of firearms. The conducted research has identified a number of key obstacles, including the discrepancy between national legislation and international standards, the insufficient technical equipment of forensic units, and the absence of a unified national database of ballistic information.

Overcoming these obstacles requires a comprehensive approach, including the harmonization of legislation, the modernization of the technical base, and the strengthening of interagency cooperation. The creation of a unified national database compatible with IBIN, and ensuring its filling and updating, are critical steps.

The implementation of the proposed recommendations will not only ensure the full integration of Kazakhstan into IBIN, but also create a solid foundation for the further development of the national system for countering crimes related to firearms. This will allow law enforcement agencies to promptly exchange information with the international community, improve crime clearance rates, and prevent new ones.

Prospects for further research in this area include analyzing the effectiveness of implementing the proposed measures, studying the experience of other countries in integrating into IBIN, and developing new methods and technologies for analyzing ballistic information. Successful integration into IBIN will be an important contribution to ensuring national and international security, and will strengthen Kazakhstan's position as an active participant in global efforts to combat crime.

List of used literature:

1. Informational media-portal of the Ministry of Internal Affairs of Republic of Kazakhstan «POLISIA.KZ». — Text: electronic // Departmental Website of the Ministry of Internal Affairs of Republic of Kazakhstan: official website. — URL: <https://polisia.kz/ru/mvd-prodolzhaetsya-sistemnaya-rabota-po-izyatiyu-pohishhennogo-oruzhiya/> (date of application: 20.01.2025)

2. INTERPOL Ballistic Information Network // Official Website of the International Criminal Police Organization — INTERPOL: official website. — URL: <https://www.interpol.int/en/Crimes/Firearms-trafficking/INTERPOL-Ballistic-Information-Network> (date of application: 20.01.2025)

3. The IBIS® Solution — Integrated Ballistic Identification System // Official Website of Ultra Electronics Forensic Technology, a LeadsOnline Company: official website. — URL: <https://www.ultra-forensistechnology.com/en/products-and-services/firearm-and-tool-mark-identification-ibisr/the-ibisr-solution-integrated-ballistic-identification-system/> (date of application: 20.01.2025)

Ахметов Д.Ә.,
криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, полиция аға лейтенанты
(e-mail: d1m7r.7@gmail.com);

Кашенов М.Е.,
криминалистика кафедрасының оқытушысы, полиция аға лейтенанты,
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: maka346@mail.ru)

Қазақстан Республикасында интерпол баллистикалық информациялық жүйесін (IBIN) интеграциялау мәселелері

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының Интерполдың баллистикалық ақпараттық желісіне (IBIN) интеграциялану мәселелері талданады. Ұлттық заңнаманың халықаралық стандарттарға сәйкестігі, сараптамалық-криминалистикалық бөлімшелердің техникалық жабдықталуы, баллистикалық ақпараттың бірыңғай ұлттық дерекқорын құру және ведомствоаралық өзара іс-қимыл мәселелері қарастырылады. Анықталған мәселелерді шешу және атыс қаруына байланысты қылмыстармен күрестің тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар беріледі. Сонымен қатар, 2022 жылғы қаңтар оқиғалары кезінде ұрланған қаруды іздестіру контекстінде IBIN рөліне назар аударылады. IBIN-ге табысты интеграция ұлттық және халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге маңызды үлес болады және Қазақстанның қылмысқа қарсы күрес жөніндегі жаһандық күш-жігердің белсенді қатысушысы ретіндегі ұстанымын нығайтады.

Негізгі сөздер: Интерполдың баллистикалық ақпараттық желісі (IBIN), Қазақстан Республикасы, интеграция, қарудың заңсыз айналымы, баллистикалық сараптама, халықаралық ынтымақтастық, Қаңтар оқиғалары.

Ахметов Д.А.,
старший преподаватель кафедры криминалистики,
старший лейтенант полиции
(e-mail: d1m7r.7@gmail.com);

Кашенов М.Е.,
преподаватель кафедры криминалистики, старший лейтенант полиции,
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: maka346@mail.ru)

Проблемы интеграции баллистической информационной сети Интерпол (IBIN) в Республике Казахстан

Аннотация. В статье анализируются проблемы интеграции Республики Казахстан в Баллистическую информационную сеть Интерпола (IBIN). Рассматриваются вопросы соответствия национального законодательства международным стандартам, технического оснащения экспертно-криминалистических подразделений, создания единой национальной базы данных баллистической информации и межведомственного взаимодействия. Предлагаются рекомендации по решению выявленных проблем и повышению эффективности борьбы с преступлениями, связанными с огнестрельным оружием. Также уделено внимание роли IBIN в контексте розыска оружия, похищенного во время Январских событий 2022 года. Успешная интеграция в IBIN станет важным вкладом в обеспечение национальной и международной безопасности и укрепит позиции Казахстана как активного участника глобальных усилий по борьбе с преступностью.

Ключевые слова: баллистическая информационная сеть Интерпола (IBIN), Республика Казахстан, интеграция, незаконный оборот оружия, баллистическая экспертиза, международное сотрудничество, Январские события.

Ахметов Д.З.,
қылмыстық процесс кафедрасының оқытушысы, полиция подполковнигі
Намысов Е.Д.,
Академия бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор,
полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: ynamysov@inbox.ru)

Қазақстан Республикасының қылмыстық процесінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді реформалау мәселелері

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнамасындағы сотқа дейінгі тергеп-тексеруді реформалау мәселелері талданған. Құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру, тергеп-тексеру процесінің тиімділігін арттыру және азаматтардың құқықтарын қорғау жүйесін нығайту қажеттілігі қарастырылған. Сонымен қатар, сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында туындайтын бірқатар өзекті мәселелерге назар аударылған. Атап айтқанда, тергеп-тексеру мерзімінің негізсіз ұзартылуы, дәлелдемелерсіз қылмыстық істерді тіркеу арқылы жасанды түрде істер санын көбейту, тергеу нысандарының тым көп болуы және тергеу сапасына кері әсер ететін басқа да факторлар қарастырылған. Сондай-ақ, қылмыстық-процестік заңнамаға енгізілген өзгерістердің себептері талданып, олар халықаралық тәжірибемен салыстырылып көрсетілген. Автор сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүйесін жетілдіруге бағытталған нақты ұсыныстар әзірлеген.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, реформа, тергеу алдындағы тексеру, қылмыстық сот ісін жүргізу, қылмыстық іс қозғау, сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысандары, тергеу әрекеттері, қылмыстық іс.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 2020 жылы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сот кеңесінің отырысында «қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнаманың тым жиі өзгеруі құқық қолдану жүйесінің тұрақтылығына кері әсер етіп, осы салада жұмыс істейтін мамандарды шатастыратынын» ерекше атап өткен еді. Президент: «Мұндай өзгерістердің салдарынан қателік жасау қаупі артады, ал ондай қателіктердің салдары – азаматтарымыздың тағдырына әсер етуі мүмкін... Сондықтан қылмыстық және қылмыстық-процестік заңнаманың тұрақтылығы қамтамасыз етілуі тиіс», - деген болатын [1].

Алайда жүргізілген талдау Қылмыстық-процестік кодекс күшіне енген уақыттан бастап қазіргі кезге дейін оған 101 рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілгенін көрсетті.

Енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды талдай отырып, Қазақстан Республикасының ұлттық қылмыстық-процестік заңнамасы Батыс елдерінің заңнамасына ұқсас үлгіде қалыптасып жатқанын байқауға болады. Бұл өзгерістер әсіресе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді нормативтік тұрғыдан реттеу саласында айқын көрініс тапты.

Еліміздің сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізудің бұрынғы моделі (1959 жылғы ҚазКСР ҚІЖК, 1997 жылғы ҚР ҚІЖК) сотқа дейінгі тергеп-тексерудің екі кезеңін бөліп қарастырған: қылмыстық істі қозғау және алдын ала тергеу сатылары, олар өз кезегінде алдын ала тергеу және анықтау нысанында іске асырылды.

Заң шығарушы жаңа Қылмыстық-процестік кодексте 2012 жылы Украина қабылдаған Қылмыстық-процестік кодексті үлгі ете отырып, қылмыстық істі қозғау сатысынан бас тартты. Сонымен қатар, қылмыстық-процестік заңнамаға енгізілген маңызды өзгерістер қатарында жеделдетілген тергеп-тексеру, хаттамалық нысан, бұйрықтық іс жүргізу және қылмыстық істі электронды форматта тергеп-тексеру тәрізді жаңашылдықтарды атап өтуге болады.

Бұл өзгерістер біздің ұлттық заңнаманың тек романо-германдық құқық жүйесіне (Германия, Франция) ғана емес, сонымен қатар англо-саксондық құқық жүйесіне (АҚШ, Ұлыбритания) да бейімделіп келе жатқанын көрсетеді. Осы орайда мынадай сұрақ туындайды: екі түрлі құқық жүйесінің элементтерін бір заңнамада біріктіру қандай артықшылықтар беруі мүмкін?

Бұл сұрақ кездейсоқ қойылып отырған жоқ. Жалпыға мәлім, бір құқықтық жүйенің құрылымдары екінші жүйенің элементтерімен әрдайым тиімді үйлесе бермейді. Мысалы, романо-германдық құқық жүйесінде қылмыстық процесс негізінен іздестіру шараларына және сотқа дейінгі тергеп-тексеруге бағытталса, англо-саксондық құқық жүйесінде басты назар сот процесіндегі тараптардың жарыспалылығына және істі сотта қарауға аударылады [2].

Алайда бұл тұста ерекше атап өтерлік жайт – қазіргі таңда әлемде осы екі құқық жүйесі бір-біріне жақындап келе жатыр. Бұл құбылыс, бір жағынан, жаһандану үдерісі аясында әртүрлі елдердегі құқық жүйесінің дамуындағы өзара ықпалды білдірсе, екінші жағынан, Е.Н. Рахманованың әділ атап өткендей, қылмысты анықтау мен тергеу әдістерінің көптеген елдерде бір-біріне ұқсас шешімдерге әкелетін объективті заңдылықтарымен де байланысты [3].

Осы негізде Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасына енгізіліп жатқан өзгерістер мен толықтырулардың бастау көзі жоғарыда көрсетілген ішкі және сыртқы факторлардан туындайды деген қорытынды жасауға болады.

Еуропа елдерінің заңдарын олардың тиімділігін жан-жақты зерттемейінше қабылдау қазіргі кезде практикадағы мамандардың қызметін қиындатып, процессуалдық қателіктерге жол ашып отыр. Дегенмен, Қазақстанның Еуропа Одағымен серіктестік орнатуы ұлттық заңнаманы халықаралық талаптарға бейімдеу қажеттілігін де ескеру қажет. Бұл еліміздің құқықтық жүйесін ізгілендіру, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы халықаралық стандарттарға жақындау бағытында жасалып жатқан нақты қадамдар. Сондықтан құқық саласын реформалау қажеттілігі жоққа шығарылмайды.

Мұндай өзгерістердің мақсаты тек сотталғандардың санын азайтуға ықпал ету ғана емес (қазіргі таңда Қазақстандағы түзеу мекемелерінде 32 171 адам отыр [4]), сонымен бірге жазалау жүйесін түбегейлі өзгерту болып табылады.

Жоғарыда айтылғандай, қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнамада қылмыстық істі қозғау мен тергеуге дейінгі тексеру кезеңі толығымен алынып тасталды. Енді келіп түскен барлық арыздар мен хабарламалар арнайы ақпараттарды есепке алу кітабына тіркеліп, олар бойынша 24 сағат ішінде шешім қабылдануы тиіс. Бұл дегеніміз сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлғаның қолында қылмыс құрамының бар-жоғын анықтауға небәрі бір тәулік қана уақыт бар деген сөз.

Осындай қысқа мерзім кейде негізсіз қылмыстық істерді тіркеуге, кейін оларды тоқтату туралы шешім қабылдауға, сонымен бірге азаматтардың конституциялық құқықтарының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін.

Алайда бұл өзгерістердің жағымды тұстары да жоқ емес. Арыздар мен хабарламаларды міндетті түрде тіркеу және олар бойынша қысқа мерзімде шешім қабылдау сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтып, орын алған оқиғаға қатысты шұғыл әрі заңды шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Қазақстанда тергеп-тексерудің осы бастапқы сатысын (яғни қылмыстық іс қозғау алдындағы тексеруді) қылмыстық-процестік заңнамаға қайта енгізу мәселесі қазіргі таңда ғалымдар мен тәжірибелі мамандар арасында әлі де қызу талқыланып келеді.

Біздің ойымызша, келіп түскен арыз бен хабарламаны тексеру сатысын алып тастаудың маңызды себептерінің бірі бұл кезеңнің қылмыстық процестің басқа модельдерін қолданатын әлемнің жетекші елдерінде мүлде қолданылмайтыны болып табылады. Мұндай елдерде тергеп-тексерудің бастапқы сатысы анықтау кезеңімен біріктірілген және оның басты

мақсаты полиция қызметкерлерінің қылмыс оқиғасы мен оны жасаған тұлға туралы бастапқы ақпаратты жинауы болып табылады.

Мысалы, Швейцарияның 2011 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілген Қылмыстық іс жүргізу кодексінде арыз бен хабарламаны тексеруге арналған бөлек кезең қарастырылмаған (300-302-баптар). Қылмыстық іс жүргізу полицияның алдын ала анықтау әрекеттерінен басталып, кейін прокуратура жүргізетін тергеуге ұласады. Бұл процесте, жекелеген ерекшеліктерді қоспағанда, анықтау мен тергеп-тексеру кезінде дәлелдемелерді жинау және бағалау тәсілдерінде айырмашылық жоқ (306-бап).

Сонымен қатар айыпталушы тарап қайта қылмыстық қудалауға тыйым салу бұзылғанын мәлімдеген жағдайлардан басқа кезде алдын ала іс жүргізуді бастау туралы шешімге шағымдануға мүмкіндік берілмейді. Қылмыстық іс тек прокуратура нақты дәлелденген фактілер негізінде нақты бір адамға айып таққан жағдайда ғана сот талқылауына жіберіледі [5].

Қазақстанның қылмыстық-процестік заңнамасында мағынасы мен мазмұны жағынан ұқсас болып көрінетін терминдер кездеседі. Алайда олардың арасында тек терминологиялық айырмашылықтар ғана емес, сонымен қатар мазмұндық жағынан да елеулі, терең мәнге ие айырмашылықтар бар. Біздің ойымызша, бұл айырмашылықтарды зерттеу тек теориялық тұрғыдан ғана емес, практикалық жағынан да маңызды. Себебі бұл процесс белгілі бір ұғымдардың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтап, оларды қолданыстағы заңнаманы жетілдіру барысында тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінде (ҚПК) негізгі ұғымдарға түсініктеме берілген 7-бап бар. Алайда ҚПК-нің әртүрлі баптарында (3-баптың 1-тармағы, 5-баптың 1-тармағы, 6-баптың 1-тармағы, 11-баптың 4-тармағы, 23-баптың 1-тармағы, 30-баптың 1-тармағы, 599-баптың 1-тармағы) «қылмыстық сот ісін жүргізу» немесе «қылмыстық іс жүргізу» терминдері қолданылғанымен, олардың мәні 7-бапта нақты түсіндірілмеген.

Сондықтан ҚПК-нің 7-бабына 30-1-тармақшасы ретінде келесі анықтаманы енгізуді ұсынамыз:

«Қылмыстық іс жүргізу — бұл сотқа дейінгі тергеп-тексеру және сот талқылауы сатысында жүргізілетін іс жүргізу әрекеттері мен қылмыс жасаумен байланысты шешімдерді қабылдауды қамтитын заңмен белгіленген процесс»

Сондай-ақ жоғарыда айтылған өзгерістердің оң және теріс жақтарын ескере отырып, негізсіз азаматтарды қылмыстық процестің шеңберіне тарту, қылмыстық істердің негізсіз тіркелуі секілді жағдайларды азайту мақсатында арыздар мен хабарламаларды Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізіліміне (СДТБТ) тіркеу мерзімін 72 сағатқа дейін ұзарту ұсынылады. Бұл ретте ақпаратты есепке алу кітабына алдын ала тіркеу сақталады.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 бұйрығымен бекітілген «Қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарламаны немесе баянатты қабылдау мен тіркеу, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларының» 13-тармағын келесі редакцияда ұсынуға болады:

«Тергеушілер, анықтаушылар, прокурорлар және өзге де өкілетті тұлғалар, сондай-ақ бұл ақпаратты қарауға уәкілеттік берілген лауазымды адамдар қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыз, хабарлама немесе баянатты алған сәттен бастап дереу, бірақ 72 сағаттан кешіктірмей оны қабылдап, СДТБТ-ға тіркеуге міндетті».

Сондай-ақ 2014 жылы енгізілген қолданыстағы Қылмыстық-процестік кодекстегі сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысандарының тым көптігін ескере отырып (алдын ала тергеу, анықтау, хаттамалық нысан, бұйрықтық іс жүргізу және алдын ала тергеуге жататын жеделдетілген тергеп-тексеру), бұл нысандардың санын қысқарту ұсынылады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысандарының жасанды түрде көбейтілуі «хаттамалық нысан», «жеделдетіл-

ген тергеп-тексеру», «бұйрықтық іс жүргізу» сияқты формаларда бірдей талаптардың қайталануына әкеп соғады.

Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің нысандары мен түрлерінің шамадан тыс көп болуы тергеу тәжірибесінде елеулі қиындықтар туындатып отыр. Мысалы, еліміздің әр аймағындағы полиция департаменттерінде біртектес қылмыстар әртүрлі нысандар бойынша тергеліп, тергеу тәжірибесінде біркелкіліктің болмауына себеп болады. Бұл жағдай, өз кезегінде, қылмыстық процесте қатысушы тұлғалардың құқықтарының бұзылуына алып келеді.

С.А. Едресов пен Н.Б. Жақсылықова өздерінің «Алыс шетелдің сотқа дейінгі тергеудің халықаралық тәжірибесі» атты ғылыми мақаласында кейбір елдерде қолданылып жүрген «полицейлік тергеу» ұғымын атап өткен болатын [6]. Біздің ойымызша, Қазақстанның ұлттық қылмыстық-процестік заңнамасына да нақты қылмыс оқиғасы анық болған жағдайда қолданылатын, жоғарыда аталған бірнеше нысанды біріктіретін «полицейлік тергеп-тексеру» нысанын енгізу орынды болар еді.

Мұндай нысанды енгізу тергеп-тексеру нысандарының санын азайтып, оқиғасы анық қылмыстар бойынша тергеп-тексеруді жылдам, жан-жақты және толық жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл ҚПК-нің 24-бабында көрсетілген қағидаларды орындауға, азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғауға, іс жүргізу рәсімдерін жеңілдетуге және көптеген процессуалдық құжаттарды рәсімдеуден босатуға жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнамасында белгіленген сотқа дейінгі іс жүргізудің қазіргі моделі өтпелі сипатта деп айтуға болады. Ол мемлекетіміздің құқық қорғау жүйесін болашақта еуропалық үлгіге жақындату мақсатында, яғни континенттік қылмыстық сот ісін жүргізу моделіне біртіндеп бейімдеу үшін жасалған. Осыған байланысты қылмыстық-процестік заңнаманы одан әрі жетілдіру мақсатында қосымша өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттігі туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Комментарий Проекта Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования процессуального законодательства, адвокатской деятельности и оказания юридической помощи, внесудебного досудебного разрешения споров»/ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35123814&pos=4;-106#pos=4;-106
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі ҚРЗ // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
3. Түсіпбеков С.С. Мемлекет және құқық теориясы. — Қарағанды, 2018. — 179-189 б.
4. World Prison Brief// онлайн-база данных <https://www.prisonstudies.org/country/kazakhstan>
5. Едресов С.А., Жаксылыкова Н.Б. Алыс шетелдің сотқа дейінгі тергеудің халықаралық тәжірибесі // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 3. — 271–278 б.
6. Уголовно-процессуальное положение Швейцарии от 5 октября 2007 г. / Пер. А.А. Трефилова. — М.: МГУ, 2011. — 250 с.

Ахметов Д.З.,
преподаватель кафедры уголовного процесса, подполковник полиции
Намысов Е.Д.,
заместитель начальника Академии,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор,
полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: ynamysov@inbox.ru)

Проблемы реформирования досудебного расследования в уголовном процессе Республики Казахстан

Аннотация. В статье проанализированы вопросы реформирования досудебного расследования в действующем уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. Рассматривается необходимость совершенствования деятельности правоохранительных органов, повышения эффективности процесса расследования и укрепления системы защиты прав граждан. Также уделено внимание ряду актуальных проблем, возникающих в ходе досудебного расследования. В частности, рассматриваются необоснованное продление сроков расследования, искусственное увеличение количества уголовных дел за счёт регистрации бездоказательных материалов, чрезмерное количество форм досудебного расследования и другие факторы, негативно влияющие на качество следствия. Проведен анализ причин внесения изменений в уголовно-процессуальное законодательство, проведено их сопоставление с международной практикой. Авторами разработаны конкретные предложения, направленные на совершенствование системы досудебного расследования.

Ключевые слова: уголовный процесс, реформа, доследственная проверка, уголовное судопроизводство, возбуждение дела, досудебное расследование, следственные действия, уголовное дело.

D.Z. Akhmetov,
Lecturer in the Department of Criminal Procedure, Police Lieutenant Colonel
E.D. Namysov,
Deputy Head of the Academy,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: ynamysov@inbox.ru)

The problems of reforming pre-trial investigation in the criminal process of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The scientific article analyzes the issues of reforming the pre-trial investigation in the current criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. The necessity of improving the activities of law enforcement agencies, enhancing the efficiency of the investigation process, and strengthening the system for protecting citizens' rights is considered. Additionally, attention is given to key problems of pre-trial investigation, including unjustified extensions of investigation deadlines, artificial inflation of the number of criminal cases through unwarranted registration, the excessive number of investigation forms, and other pressing issues. The reasons for amending criminal procedure legislation are also examined, with a comparative analysis conducted against international practices. The article provides specific proposals for improving the pre-trial investigation system.

Keywords: criminal process, reform, pre-investigation check, criminal proceedings, case initiation, pre-trial investigation, investigative actions, criminal case.

Балтабасова М.К.,
*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: baltabasova77@mail.ru);*

Намысов Е.Д.,
*заместитель начальника Академии,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор,
полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: ynamysov@inbox.ru)*

Некоторые вопросы формирования партнерских отношений ОВД с гражданским обществом

Аннотация. Статья рассматривает концепцию правового государства, в котором самоорганизация общества становится нормой, а право — основным регулятором отношений между государством и гражданским обществом. Подчеркивается важность диалога между обществом и органами власти для решения актуальных задач и проблем. Обсуждается роль институтов гражданского общества в правоохранительной сфере, где сотрудничество с полицией необходимо для эффективной борьбы с преступностью и защиты прав граждан. Упоминается правовая основа взаимодействия, закрепленная в законодательстве Республики Казахстан, и приводятся результаты опросов, показывающие уровень доверия населения к полиции. В заключение акцентируется внимание на необходимости создания нормативной базы для функционирования институтов гражданского общества как условия развития партнерских отношений с властью.

Ключевые слова: правовое государство, институт гражданского общества, население, полиция, партнерские отношения.

В последние годы большую значимость в сфере защиты национальных интересов и противодействия угрозам национальной безопасности приобрела проблема взаимодействия полиции с гражданским обществом. Полноценное партнерство между полицией и гражданским обществом может быть реализовано только на основе вовлеченности общества в процесс обеспечения правопорядка, конституционных прав и свобод человека и гражданина. Данное взаимодействие является крайне необходимым, от успешности профессиональной коммуникации полиции и гражданского общества во многом зависит как внутренняя обстановка в стране, связанная с необходимостью соблюдения гражданами ограничений и запретов, установленных законодательно, так и сохранение гражданского мира, политической и социальной стабильности в обществе.

В 2019 г. Главой государства была поставлена задача «воплотить в жизнь концепцию «слышащего государства», которое оперативно и эффективно реагирует на все конструктивные запросы граждан» [1]. С тех пор механизмы коммуникации между властью и обществом постоянно совершенствуются.

Вместе с тем, в Послании народу Казахстана от 2 сентября 2024 г. К.-Ж. Токаев подчеркнул, что с момента выдвижения концепции «слышащего государства» прошло чуть более пяти лет, и «... в этот срок удалось изменить культуру взаимодействия между обществом и властными структурами. Появилось достаточное количество действенных механизмов выражения мнений и различных диалоговых площадок. Нормой стало прямое общение государственных служащих с гражданами. Можно сказать, что данная концепция сформировала новую модель поведения госслужащих — проактивную и открытую, а значит, более ответственную и эффективную. Однако чтобы обеспечить дальнейшее развитие диалога между государством и обществом, всем нам нужно быть добросовестными, объективными, действовать исключительно в рамках закона, отвечать за свои слова и поступки» [2].

Органы внутренних дел не остаются в стороне от этой проблемы. С 2019 г. внедряется сервисная модель полиции. Одним из ее основных направлений является тесное сотрудниче-

ство с населением, цель которого — предупреждение преступлений, «шаговая доступность» полиции, т. е. улучшение качества взаимодействия граждан и полиции. Исходя из отечественного и зарубежного опыта, мы видим, что полиция не в состоянии самостоятельно справиться и противостоять преступности без поддержки общества, начиная от свидетельских показаний граждан в конкретном деле, до массовых акций протеста либо поддержки, проведения социологических опросов и различного рода форумов, выражающих отношение населения к тем или иным проблемам общества.

Государство, в котором самоорганизация общества приобретает нормативные основы и право становится основным регулятором отношений между государством и институтами гражданского общества, может быть охарактеризовано как правовое. В условиях правового государства необходим диалог между обществом и органами власти. Это продиктовано не только декларируемыми демократическими принципами, которые должны стать основой для развития гражданского общества и демократического государства, но и реальной необходимостью решения многих задач и проблем общественной и государственной жизни.

Постепенно общество увеличивает степень своего участия во многих сферах посредством деятельности его институтов в виде общественных объединений, организаций и других добровольных форм объединения граждан. Не стала исключением и правоохранительная сфера, в частности, речь идет о тех функциях, возложенных на полицию, которые выполняются при поддержке институтов гражданского общества. В сфере обеспечения внутренней безопасности и охраны правопорядка гражданское общество вступает во взаимодействие с полицией, и лишь при поддержке общественности полиция может успешно осуществлять борьбу с преступностью и защиту прав и свобод личности. Поэтому одной из основных задач министерства внутренних дел РК является укрепление и развитие партнерских отношений с институтами гражданского общества.

Органы внутренних дел во взаимодействии с общественностью могли бы добиться больших успехов в этом направлении. Соответственно, целесообразно разработать программу партнерства полиции и гражданского общества, основными целями которой могли бы стать: построение доверительных отношений; проработка способов сотрудничества в рассматриваемом направлении; согласование правил взаимодействия. Подобное партнерство обеспечило бы широкое участие общественности в обсуждении проблем безопасности, правопорядка и высокой культуры на дорогах. Создание общей аналитической группы позволило бы, в свою очередь, обеспечить сбор и обработку информации, полученной путем обратной связи с населением (опросы, анкетирование и др.). [3].

Правовая основа взаимодействия полиции и гражданского общества заложена в Законе Республики Казахстан от 23 апреля 2014 г. «Об органах внутренних дел», ст. 1 которого гласит: «Органы внутренних дел Республики Казахстан являются правоохранительным органом, предназначенным для защиты жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от противоправных посягательств, охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности». Активная гражданская позиция граждан, их неравнодушие и желание помочь, пресечь противоправные действия, пока еще не наступили негативные последствия, связанные с лишением жизни, причинением вреда здоровью, нарушением общественного порядка и безопасности интересов личности, общества и государства, позволяют правоохранительным органам эффективнее бороться с преступностью, пресекать противоправные действия на ранних стадиях. Органы внутренних дел должны активно взаимодействовать непосредственно с общественными объединениями, деятельность которых, в первую очередь, ориентирована на поддержание законности и правопорядка.

Результаты исследований, проведенных агентством по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан Бюро национальной статистики в октябре-ноябре 2024 г., позволяют определить уровень доверия населения к полиции и оценить их работу обще-

ством. Согласно опросам, сотрудникам полиции доверяют 64,3 % респондентов, частично доверяющих – 26,9 %, скорее недоверяющих – 3,9 %, недоверяющих – 3,4 %. Доля тех, кто затруднился ответить, составила 1,5 % [4].

Анализ данной статистики указывает на положительную динамику общественного мнения о сотруднике полиции в целом. В сознании граждан Республики Казахстан образ полицейского — положительный, что предоставляет возможность увеличивать спектр направлений взаимодействия полиции и общества при обеспечении безопасности и правопорядка в государстве.

Одним из важных условий развития партнерских отношений власти и гражданского общества является создание нормативной базы организации функционирования институтов гражданского общества. На данном этапе развития правовую основу взаимодействия полиции и представителей общества определяют положения ряда нормативных актов. Концепция развития государственного управления в Республике Казахстан до 2030 г., утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 г., предусматривает улучшение взаимодействия граждан с государством, повышение эффективности стратегического планирования, качества кадрового состава государственной службы, эффективности квазигосударственного сектора, оптимизацию государственного аппарата и переход на проактивный формат оказания государственных услуг, развитие местного самоуправления, совершенствование регуляторной и антикоррупционной политик, а также трансформацию судебной и правоохранительной систем. Вместе с тем, одним из специальных принципов правоохранительной службы является сотрудничество с институтами гражданского общества. Таким образом, данной Концепцией утверждается модель взаимоотношений полиции и общества и укрепляется сотрудничество данных сторон.

Стоит заметить, что авторитет и позитивный имидж полицейского являются особо значимыми составляющими в практической деятельности сотрудников полиции. Положительная оценка граждан и их уважение напрямую влияют на эффективность работы сотрудников полиции. Отзывчивость граждан и их содействие профессиональной деятельности полицейских помогают увеличить раскрываемость преступлений, уменьшить частоту правонарушений, оптимизировать процесс пресечения преступлений и правонарушений. Несомненно, взаимодействие граждан и сотрудников полиции увеличивает эффективность работы сотрудников полиции, что способствует уменьшению криминогенности в стране в целом.

Для увеличения авторитета и создания позитивного имиджа сотрудника полиции нам кажется необходимым вмешательство третьей стороны, которая может выступить посредником между органами внутренних дел и населением. Необходимость связующего звена между населением и сотрудниками полиции обуславливается тем, что полицейская служба специфична, в частности, сотрудник полиции не может открыто и публично выражать собственное мнение по профессиональным и иным вопросам. Необходимо отметить, что среди всех средств массовой информации наибольшее значение в последние несколько лет приобретают новейшие СМИ: интернет-версии газет и журналов, блоги, электронные издания, социальные сети и т. д. Парадоксальным выглядит тот факт, что гражданское общество в современном мире консолидируется именно в цифровом пространстве виртуальной коммуникации, однако органы внутренних дел, одной из первостепенных задач которых остается установление конструктивной связи с гражданским обществом страны, продолжают воспринимать цифровое пространство лишь как одну из альтернатив для установления обратной связи с гражданами [5].

Подводя итоги, следует отметить, что для органов внутренних дел основной целью решения проблем взаимодействия с институтами гражданского общества является поиск путей привлечения граждан из числа социально активной части населения для помощи в выполнении некоторых функций полиции, в том числе, охраны общественного порядка. Необходимо

присутствие законодательной инициативы, содержащей в себе предложения по усилению материальных, социальных и правовых гарантий для граждан, взаимодействующих с полицией в различных формах. К разработке данных предложений необходимо привлечь представителей институтов гражданского общества. Представляется, что качественные изменения в данном направлении позволят привлечь активных граждан, имеющих соответствующий жизненный опыт и знания, необходимые для оказания эффективного содействия полиции в реализации их полномочий, и напротив, позволит институтам гражданского общества повысить степень внимания государства к необходимости совместного решения имеющихся проблем. Для внедрения инновационных форм, позволяющих укрепить и совершенствовать партнерские отношения между государством и обществом в Республике Казахстан, также необходимо учесть и оценить возможности использования положительного опыта зарубежных стран.

Список использованной литературы:

1. Токаев К.-Ж. Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2024 г. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-spravedlivyy-kazahstan-zakon-i-poryadok-ekonomicheskij-rost-obshchestvennyy-optimizm-285014>
2. Токаев К.-Ж. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 г. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana
3. Джиембаев Р.К., Мишкова В.В. Взаимодействие полиции и гражданского общества в вопросе формирования правовой культуры участников дорожного движения в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023 — № 1. — С. 59–64.
4. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-crime/publications/296594/>
5. Мантуров О. Основные принципы взаимодействия полиции и гражданского общества в цифровом медиапространстве // Thesaurus: 36. наву. пр. / Магілёўскі інстытут МУС. — Магілёў, 2023. — Вып. 12: Выклікі XXI стагоддзя. — С. 200–206.

Балтабасова М.Қ.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: baltabasova77@mail.ru);*

Намысов Е.Д.,

*Академия бастығының орынбасары,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор,
полиция полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: ynamysov@inbox.ru)*

Ішкі істер органдарының азаматтық қоғаммен әріптестік қатынастарын қалыптастырудың кейбір мәселелері

Аннотация. Мақалада қоғамның өзін-өзі ұйымдастыруы нормаға айналатын және құқық мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы қатынастардың негізгі реттеушісі болатын құқықтық мемлекет тұжырымдамасы қарастырылады. Өзекті міндеттер мен мәселелерді шешу үшін қоғам мен билік органдары арасындағы диалогтың маңыздылығы атап өтіледі. Құқық қорғау саласындағы азаматтық қоғам институттарының рөлі талқыланады, онда қылмыспен тиімді күресу және азаматтардың құқықтарын қорғау үшін полициямен ынтымақтастық қажет. Қазақстан Республикасының заңнамасында бекітілген өзара іс-қимылдың құқықтық негізі айтылады және халықтың полицияға деген сенім деңгейін көрсететін сауалнамалардың нәтижелері келтіріледі.

Қорытындылай келе, билікпен серіктестік қатынастарды дамыту үшін жағдай ретінде азаматтық қоғам институттарының жұмыс істеуі үшін нормативтік база құру қажеттілігіне назар аударылады.

Негізгі сөздер: құқықтық мемлекет, азаматтық қоғам институты, халық, полиция, серіктестік.

M.K. Baltabasova,

Senior lecturer of the department of general legal disciplines,

Master of Law Degree, Police Lieutenant Colonel

(e-mail: baltabasova77@mail.ru);

E.D. Namysov,

Deputy Head of the Academy,

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: ynamysov@inbox.ru)

Some issues of forming partnerships between the ats and civil society

Annotation. The article examines the concept of a rule — of-law state, in which the self-organization of society becomes the norm, and law is the main regulator of relations between the state and civil society. The importance of dialogue between society and government authorities is emphasized in order to solve urgent tasks and problems. The role of civil society institutions in law enforcement is discussed, where cooperation with the police is necessary to effectively combat crime and protect citizens' rights. It mentions the legal basis of cooperation, enshrined in the legislation of the Republic of Kazakhstan, and provides the results of surveys showing the level of public confidence in the police. In conclusion, attention is focused on the need to create a regulatory framework for the functioning of civil society institutions as a condition for developing partnerships with the authorities.

Keywords: rule of law, institution of civil society, population, police, partnership relations.

УДК 343.7

Баргаринов А.Р.,

начальник кафедры оперативно-розыскной деятельности,

кандидат юридических наук, подполковник полиции

(e-mail: pradi111777@mail.ru);

Карымсаков Е.Г.,*

заместитель начальника кафедры оперативно-розыскной деятельности,

подполковник полиции

(Костанайская академия МВД РК им. Ш.Кабылбаева, e-mail: erboldina@mail.ru)

Оперативно-розыскная характеристика мошенничества в дистанционном формате

Аннотация. Статья посвящена исследованию дистанционных мошеннических схем, наносящих значительный ущерб, особенно таким социально уязвимым группам населения, как пенсионеры и инвалиды. Увеличение числа подобных преступлений вызывает общественное беспокойство и требует разработки эффективных мер по их предотвращению. Рассматриваются ключевые аспекты оперативно-розыскной характеристики данных преступлений, что имеет большое значение для оперативных подразделений. Два подхода к анализу оперативно-розыскной характеристики описывают как общие черты преступности, так и особенности конкретных видов дистанционных мошенничеств. Особую ценность представляют разработки В.М. Аتماжитова, П.И. Иванова, А.М. Абрамова и т. д., которые выделяют составляющие этой характеристики: статистические данные и информацию от оперативных источников. Данное исследование направлено на улучшение работы правоохранительных органов в борьбе с дистанционным мошенничеством.

Ключевые слова: борьба с преступностью, оперативно-розыскная характеристика, мошенничество, дистанционный формат, Интернет, социальные сети, денежные средства, оперативные подразделения, правоохранительные органы.

Доступ к Всемирной паутине создал благоприятную среду для развития многих институтов, информация находится в свободном доступе, работа искусственного интеллекта стала очевидна и обыденна, многие процессы автоматизированы, просты и доступны. Однако наряду с этим в настоящее время, к сожалению, получили распространение различные виды киберпреступлений, о которых говорят с различных площадок как правоохранительные органы, так и общество, и государство в целом [1, с. 10].

С каждым годом возможности для мошенников в интернете расширяются, позволяя им осуществлять незаконные действия в Сети с минимальными шансами быть пойманными. Мошенничество в интернете охватывает различные платформы, включая социальные сети, форумы и торговые площадки. Этот вид преступлений широко распространен в разных странах. Например, в Великобритании больше 60 % мошенничеств совершается с использованием мобильных устройств [2]. В Саудовской Аравии, по оценкам, каждый год теряется около 16 млрд саудовских риалов из-за коммерческих махинаций, значительная часть которых происходит в электронной форме. Эта страна входит в число двадцати государств, наиболее страдающих от электронного мошенничества [3].

Мошенничество в дистанционном формате продолжает оставаться одним из самых распространенных видов преступлений и в Казахстане. Согласно данным Единого реестра досудебных расследований за 2024 г., из 26,9 тысяч зарегистрированных правонарушений по ст. 90 Уголовного кодекса Республики Казахстан («Мошенничество») примерно 12 тысяч приходится на хищение денежных средств с использованием интернет-ресурсов [4].

Как показывают отчёты Комитета правовой статистики и специальных учётов Генеральной прокуратуры Казахстана (далее — КПСиСУ), количество зарегистрированных случаев интернет-мошенничества за последние годы увеличилось более чем в 40 раз: если в 2018 г. было зарегистрировано всего около 500 подобных правонарушений, то к концу 2023 г. их число превысило 21,8 тысяч [5].

Мошенники изобретают всё новые методы обмана казахстанцев, расширяют географию своих операций и увеличивают сумму ущерба. В ответ на эти вызовы правоохранительные органы принимают меры по усилению борьбы с киберугрозами. Например, в министерстве внутренних дел Республики Казахстан был запущен пилотный проект CyberPol, а также созданы региональные подразделения этого проекта. Летом прошлого года Национальный банк Казахстана открыл Антифрод-центр, задачей которого стало предотвращение финансовых транзакций с признаками мошенничества. Однако несмотря на предпринимаемые усилия, проблема мошенничества, осуществляемого в дистанционном формате, остается актуальной.

В 2024 г. 24,5 % всех зарегистрированных случаев интернет-мошенничества были связаны с покупкой товаров в Сети, после которой заказанные товары так и не поступили покупателям. Число таких заявлений составило около 3,2 тыс. На втором месте оказались жалобы граждан на получение злоумышленниками доступа к их личным данным через сайты, электронную почту или мобильные приложения — такие случаи составили 24,2 % [4]. Утечка персональных данных может привести к серьёзному ущербу, поскольку, используя личные сведения, преступники могут действовать в интернете от лица пострадавших либо оформить на их имя кредиты.

Ещё одна широко распространённая схема — оформление онлайн-кредитов, которая отмечалась в 15 % случаев [4]. Кроме того, киберпреступники организуют фальшивые лотереи и викторины, взламывают социальные сети и отправляют друзьям жертвы сообщения с просьбой занять деньги, представляясь сотрудниками банков, просят перевести средства на якобы резервные счета. Дистанционные мошеннические схемы наносят значительный ущерб, особенно учитывая, что злоумышленники зачастую выбирают своими жертвами представителей социально уязвимых слоев населения, таких как пенсионеры и инвалиды. Это привлекает пристальное внимание общественности к мерам борьбы с такими преступлениями.

Важно учитывать, что многие пострадавшие не сообщают о произошедшем в правоохранительные органы, что затрудняет объективную оценку масштаба и характера этих преступлений.

В рамках данного исследования мы сосредоточимся на отдельных аспектах оперативно-розыскной характеристики дистанционных мошенничеств, которые имеют ключевое значение для работы оперативных подразделений правоохранительных органов в борьбе с подобными преступлениями. Анализ специализированной литературы показал, что существует два различных подхода к рассмотрению оперативно-розыскной характеристики: первый связан с изучением общих черт преступности, второй – с более детальным исследованием особенностей конкретных видов преступлений.

Так, В.М. Аتماжитов, рассматривая сущность и содержание оперативно-розыскной характеристики, выделяет две условные составляющие:

- а) совокупность сведений о преступности, получаемых из официальных статистических данных, по результатам социологических исследований;
- б) информацию о преступности, получаемую из оперативных источников [6, с. 47–48].

П.И. Иванов разделяет эту точку зрения. Анализируя суть и содержание оперативно-розыскной характеристики напряженности, он также предлагает выделять те же компоненты. По его мнению, вторая составляющая этой характеристики представляет собой «чистую» (собственную) оперативно-розыскную информацию, так как сведения, содержащиеся в ней, отличаются от тех, что содержатся в первой части. Следовательно, оперативно-розыскная характеристика преступлений, согласно его точке зрения, включает в себя комплекс выявленных данных о количественных и качественных характеристиках преступности как феномена, её проявлениях, а также наиболее типичных элементах, способствующих совершению преступлений. Среди значимых элементов он выделяет: реальную распространённость правонарушений и связанных с ними представлений; динамику и структуру преступности; место, способы совершения преступлений и предмет преступного посягательства; черты личности преступника [7, с. 65–66].

А.М. Абрамов в рамках оперативно-розыскной характеристики мошенничества определяет следующие ключевые элементы:

- уголовно-правовые, включая проблемы судопроизводства по делам о мошенничестве, например, чрезмерно мягкие приговоры;
- криминологические, среди которых он рассматривает такие факторы, как общий и специальный рецидив, устойчивость криминогенных группировок и профессиональная подготовка преступников, агрессивное поведение во время совершения преступлений, увеличение уровня виктимности среди потерпевших и другие. По его мнению, эти аспекты оказывают меньшее влияние на специфику оперативной работы;
- криминалистические, охватывающие применение разнообразных приёмов и ухищрений при подготовке, совершении и сокрытии противоправных деяний, а также формы, структуру и динамику преступлений. Ученый подчёркивает, что данная информация важна для организации и тактики выявления и документирования преступной деятельности, определяющей основные направления взаимодействия между различными подразделениями органов внутренних дел;
- нравственно-психологические, касающиеся личностных характеристик преступников и потерпевших, осведомлённости правонарушителей о методах оперативной работы, а также поведенческих признаков в условиях следственного изолятора и других мест лишения свободы. Эти признаки, по мнению автора, играют важную роль в выборе тактики проведения оперативных мероприятий среди лиц, причастных к совершению мошенничества;
- специальные, включающие особенности использования негласных сотрудников, обстоятельства, влияющие на ход оперативной разработки, а также лиц, находящихся на учёте в

органах внутренних дел, подозреваемых в возможном совершении новых преступлений [8, с. 158–180].

Как уже упоминалось, многие исследователи подчеркивают, что оперативно-розыскная характеристика описывает преступное деяние с позиций теории оперативно-розыскной деятельности, то есть с точки зрения работы оперативных подразделений по предупреждению, обнаружению и раскрытию преступлений, с акцентом на использование исключительно негласных методов. Своевременное формирование, всесторонний анализ и систематизация такой информации создают основу для более эффективной организации и тактики борьбы с преступностью [8, с. 149].

П.И. Иванов включает в оперативно-розыскную характеристику: совокупность сведений о преступности, основаную на статистических данных и результатах социологических исследований; информацию о преступности, полученную из оперативных источников; динамику и структуру преступности; уголовно-правовые признаки преступлений; место совершения преступлений; предмет преступного посягательства и другие подобные элементы [9, с. 24].

Эти элементы оперативно-розыскной (оперативно-тактической) характеристики зачастую не полностью раскрывают направления и не всегда способствуют эффективному решению задач, стоящих перед оперативными подразделениями, касающихся применения специальных сил, средств и методов оперативно-розыскной деятельности. Это снижает устойчивость и эффективность использования оперативно-розыскных характеристик. Более того, некоторые из перечисленных элементов дублируются элементами криминологической и криминалистической характеристик.

Указанные выше признаки демонстрируют особенности и возможные пути решения задач оперативных подразделений правоохранительных органов в борьбе с преступностью. Проведённое исследование позволило выявить ряд характерных методов, используемых преступниками при совершении дистанционных мошенничеств.

Перечислим несколько распространенных схем мошенничества.

1. Вымогательство под видом помощи родственникам: злоумышленники звонят на стационарные телефоны, представляясь родственниками (сыном, внуком), сообщают о беде — задержании полицией, ДТП или необходимости срочно отдать долг — требуют деньги для «решения вопроса», обещая прислать курьера. Получив согласие, другой участник группы забирает наличные.

2. Обман через онлайн-торговлю: создаются фальшивые интернет-магазины или страницы в соцсетях, предлагающие товары и услуги по заниженным ценам (распродажа конфиската, акции). Оплата — только дистанционно (электронные платежи, переводы), получение товара (услуги) — после полной предоплаты. Общение — через мобильные телефоны и SIP-телефонию, реквизиты высылаются по электронной почте.

3. Подделка документов онлайн: мошенники создают сайты или страницы в соцсетях, предлагая помощь в оформлении паспортов, водительских удостоверений и других документов. Утверждают, что оформление официальное и данные будут внесены в базы. После получения согласия изготавливают поддельные документы и продают их.

4. Мошенничество от имени банка: злоумышленники представляются сотрудниками службы безопасности банка и выманивают данные банковской карты (номер, CVV-код). Затем, получив одноразовый пароль, присланный на телефон, привязанный к карте, получают доступ к деньгам жертвы.

Мошенники получают личные данные жертв через электронную переписку (соцсети, электронную почту, Skype), фишинг, взлом паролей и другими способами. Вымогатели анонимно рассылают сообщения (SMS, MMS, e-mail), угрожая публикацией личной информации (переписки, фото, видео) или блокировкой доступа к важным данным (электронным почтовым ящикам и облачным хранилищам). Для общения используют анонимные сообщения, IP-

телефонию и другие каналы, часто через анонимные интернет-сервисы (проху, VPN) за пределами Казахстана. Для получения денег применяются безналичные расчеты через электронные платежные системы и банковские карты, зарегистрированные на подставных лиц.

Затруднения в выявлении и раскрытии мошенничеств, совершаемых дистанционным способом, обусловлены рядом факторов:

- латентностью преступлений, вызванной страхом жертв перед выполнением угроз со стороны вымогателей в случае некомпетентных действий правоохранительных органов;
- анонимным характером коммуникации между вымогателями и жертвами, что делает невозможным их опознание в ходе расследования;
- использованием злоумышленниками электронных почтовых ящиков, зарегистрированных на иностранных интернет-сервисах, а также сервисов мгновенных сообщений, например, Skype, что значительно затрудняет идентификацию этих лиц;
- доступностью и широким применением сервисов, обеспечивающих анонимность в сети (проху, VPN и др.), в том числе расположенных за границей, что сильно осложняет отслеживание местоположения преступников;
- применением электронных платёжных систем, включая зарубежные, и банковских карт, оформленных на подставных лиц, что затрудняет выявление истинного получателя средств.

Злоумышленники похищают деньги у абонентов сотовых операторов, заменяя SIM-карты по поддельным документам, получая доступ к базе данных абонентов через сотрудников оператора связи. С помощью поддельных документов они получают новую SIM-карту, блокируя старую и получая контроль над номером. Также значительный ущерб наносится вредоносным ПО для мобильных устройств, особенно на Android. Вредоносный софт отправляет SMS-запросы на сервер «Мобильного банка» для получения информации о балансе и пополнения счёта мобильного телефона, связанного с банковской картой. Средства переводятся на контролируемые счета в электронных платёжных системах и обналичиваются через банкоматы.

К примеру, в Малайзии, быстро развивающемся финансовом и туристическом центре, в 2014 г. было зафиксировано 104 случая мошенничества с 6,2 млн активных кредитных карт, что привело к значительным убыткам для банков. Мошенники использовали устройства для перехвата данных и цифровые диктофоны для прослушки телефонных линий. В ответ Департамент по расследованию коммерческих преступлений и Центральный банк Малайзии обязали финансовые институты внедрить чип-карты стандарта EMV и шифрование информации о кредитных картах. Большинство банков приступили к выпуску EMV-карт во второй половине 2014 г., и к концу 2015 г. все карты соответствовали стандартам EMV. Эти меры привели к снижению уровня мошенничества с кредитными картами на 93 % в 2015 г. по сравнению с 2014 г. [10].

Резюмируя изложенное, можно сделать вывод о том, что анализ методов, с помощью которых осуществляется мошенничество дистанционным способом, сотрудниками оперативных подразделений правоохранительных органов значительно увеличивает их осведомленность о приемах, применяемых злоумышленниками. Это, в свою очередь, способствует более эффективному противодействию таким видам криминальных угроз. В то же время, перечень этих методов не является полным, учитывая стремительное развитие современных информационно-телекоммуникационных технологий. Поэтому оперативным сотрудникам, занимающимся раскрытием преступлений данной категории, необходимо постоянно совершенствовать свои профессиональные навыки, следя за прогнозами и тенденциями в данной сфере уголовной деятельности, а также активно заниматься собственным обучением.

Список использованной литературы:

1. Абеуов Д.А. Противодействие киберугрозам в Республике Казахстан: проблемы и пути решения на современном этапе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 (86). — С. 10–13.
2. Manivannan A., Moorthy D. (2020). Cyber attacks in the banking industry. Fern Barrow: Faculty of Science and Technology Bournemouth. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.16664.01282>
3. Baz R., Shamsiah Samsudin R., Che-Ahmad A. The role of internal control and information sharing in preventing fraud in the Saudi banks // Journal of Accounting and Financial Management. — 2017. — V. 3. — № 1. — Pp. 7–13.
4. Ущерб от случаев интернет-мошенничества в Казахстане вырос до 7 миллиардов тенге // Интернет-ресурс: <https://finprom.kz/ru/article/usherb-ot-sluchaev-internet-moshennichestva-v-kazahstane-vyros-do-7-milliardov-tenge> (дата обращения: 12.01.2025)
5. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры // Интернет-ресурс: <https://qamqor.gov.kz> (дата обращения: 17.01.2025)
6. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Общая часть: Учебн. / Под ред. В.М. Аتماжитова. — М.: Норма: Инфа-М., 1991 — 137 с.
7. Иванов П.И. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел по борьбе с экономическими преступлениями в сфере агропромышленного комплекса: Монография. — М.: Юрист, 2000. — 266с.
8. Абрамов А.М. Теоретические и прикладные проблемы оперативно-розыскного обеспечения раскрытия и расследования мошенничества: Дис... д-ра юрид. наук. — М., 2002. — 156 с.
9. Иванов П.И. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел по борьбе с экономическими преступлениями в сфере агропромышленного комплекса: вопросы теории и практики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 2000. — 24 с.
10. Mr.Desmond Choo, MP, Tampines GRC. Written reply to Parliamentary Question on credit card fraud // Интернет-ресурс: <https://www.mas.gov.sg/news/parliamentary-replies/2025/written-reply-to-pq-on-credit-card-fraud> (дата обращения: 23.01.2025)

Баргаринов А.Р.,*

*жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты полиция подполковнигі
(e-mail: pradik111777@mail.ru);*

Қарымсақов Е.Ғ.,*

*жедел-ізвестіру қызметі кафедра бастығының орынбасары,
полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
Қазақстан Республикасы, e-mail: erboldina@mail.ru)*

Қашықтықтан алаяқтықтың жедел-ізвестіру сипаттамасы

Аннотация. Мақала әсіресе зейнеткерлер мен мүгедектер сияқты әлеуметтік осал топтарға айтарлықтай зиян келтіретін қашықтықтан алаяқтық схемаларды зерттеуге арналған. Мұндай қылмыстардың көбеюі қоғамдық алаңдаушылық туғызады және олардың алдын алудың тиімді шараларын әзірлеуді талап етеді. Мақалада осы қылмыстардың жедел-ізвестіру сипаттамасының негізгі аспектілері қарастырылады, бұл жедел бөлімшелер үшін үлкен маңызға ие. Жедел-ізвестіру сипаттамаларын талдаудың екі тәсілі қылмыстың жалпы белгілерін де, қашықтықтан басқарудың нақты түрлерінің ерекшеліктерін де сипаттайды. Осы сипаттаманың құрамдас бөліктерін бөлетін В.М. Атмосферитов, П.И. Иванов, А.М. Абрамов және т. б. әзірлемелер ерекше мәнге ие: статистикалық мәліметтер және жедел көздерден алынған ақпарат. Бұл зерттеу қашықтан алаяқтыққа қарсы күресте құқық қорғау органдарының жұмысын жақсартуға бағытталған.

Негізгі сөздер: қылмысқа қарсы күрес, жедел-ізвестіру сипаттамасы, алаяқтық, қашықтық форматы, Интернет, әлеуметтік желілер, ақша қаражаттары, жедел бөлімшелер, құқық қорғау органдары.

A.R. Bargarinov,
*Head of the Department of Operational Investigative Activities,
Candidate of Legal Sciences, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: pradik111777@mail.ru);*

E.G. Karymsakov,*
*Deputy Head of the Department of Operational Investigative Activities,
Police Lieutenant Colonel
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabylbayev, e-mail: erboldina@mail.ru)*

Operational and investigative characteristics of fraud in remote format

Annotation. The article is devoted to the study of remote fraudulent schemes that cause significant damage, especially to such socially vulnerable groups of the population as pensioners and the disabled. The increase in the number of such crimes is causing public concern and requires the development of effective measures to prevent them. The article examines the key aspects of the operational-investigative characteristics of these crimes, which is of great importance for operational units. Two approaches to the analysis of operational-investigative characteristics describe both the general features of crime and the features of specific types of remote services. Of particular value are the developments of V.M. Atmazhitov, P.I. Ivanov, A.M. Abramov, etc., which highlight the components of this characteristic: statistical data and information from operational sources. This study is aimed at improving the work of law enforcement agencies in the fight against remote fraud.

Keywords: crime control, operational and investigative characteristics, fraud, remote format, Internet, social networks, money, operational units, law enforcement agencies.

УДК 343.487

Базарбаева А.Б.,
*старший преподаватель кафедры уголовного права и криминологии,
магистр правоохранительной деятельности, подполковник полиции
(e-mail: aidaalibekova@bk.ru);*

Дарменов А.Д.,
*начальник Академии,
кандидат юридических наук, доцент, генерал-майор полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
e-mail: ODO@kostacademy.edu.kz)*

К вопросу о реализации наказаний в отношении военнослужащих, совершивших уголовные правонарушения

Аннотация. Статья посвящена проблемам практики назначения наказаний военнослужащим в Республике Казахстан, особенностям применения отдельных видов санкций к данной категории специальных субъектов уголовно-правовых отношений. Авторами рассматриваются особенности уголовной ответственности и наказания за воинские правонарушения в Республике Казахстан, применения альтернативных лишению свободы видов уголовных наказаний для военнослужащих, вопросы сужения и расширения применения норм уголовного законодательства Республики Казахстан в отношении военнослужащих. Особое внимание уделено дисциплинарным воинским частям, а также ограничениям, связанным с военным статусом осужденных. Авторы подчеркивают необходимость совершенствования законодательства и правоприменительной практики с целью обеспечения справедливости и эффективности наказаний в условиях военной службы.

Ключевые слова: наказания военнослужащих, применение отдельных видов наказаний, организация военной службы.

Преступления, связанные с выполнением воинских обязанностей, представляют собой серьезную угрозу. Они наносят значительный урон правопорядку в вооруженных силах, спо-

собны ослабить дисциплинарные нормы, понизить уровень боевой готовности и эффективность войск, а также нарушить функционирование военных органов управления. Совершение правонарушений сотрудниками, которые по своему служебному положению обязаны поддерживать правопорядок в армии, подрывает доверие к законам, создавая условия для правонарушений среди подчиненных.

Согласно пункту 2 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по делам о воинских уголовных правонарушениях», субъектами воинских уголовных правонарушений являются только военнослужащие, проходящие воинскую службу по призыву либо по контракту в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях, а также граждане, пребывающие в запасе, во время прохождения ими воинских сборов [1]. Лицо подлежит привлечению к уголовной ответственности за воинские уголовные правонарушения и после окончания службы, если эти деяния совершены им в период прохождения воинской службы и не истекли сроки давности привлечения к уголовной ответственности.

Для обеспечения надлежащего уровня законности и правопорядка в Вооруженных силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан воинским правонарушениям посвящена самостоятельная глава 18 «Воинские уголовные правонарушения», в Уголовном кодексе которая содержит 30 составов.

Наказания являются естественной реакцией государства на совершенное уголовное правонарушение и зачастую единственной мерой реагирования, позволяющей восстановить нарушенные права потерпевшего [2, с. 120]. Как указывают авторы научных публикаций, посвященных специфике «воинских» наказаний, «...они [наказания – *прим. авт.*] преследуют специальную цель воинского воспитания осужденных военнослужащих в условиях воинского коллектива и дальнейшего прохождения военной службы (за исключением лишения воинского звания) в духе формирования и развития таких необходимых навыков и качеств, как осознание и соблюдение воинской дисциплины, воинского долга, порядка прохождения военной службы» [3]. Другие авторы также обращают внимание на «...возможность широкого использования элементов воинского воспитания в отношении осужденных» [4, с. 76]. В.П. Бодаевский специально акцентирует внимание на специфике объекта воинских уголовных правонарушений: «...общественные отношения, составляющие воинский правопорядок, могут быть нарушены только изнутри и только их участниками – военнослужащими» [5]. В целом, в исследованиях зарубежных исследователей (в казахстанской научной среде данный вопрос практически оставлен без внимания) прослеживается консенсус относительно целесообразности специальных видов уголовного наказания для военнослужащих. В частности, отмечается, что их использование «...является объективной необходимостью, поскольку при их назначении учитывается специфика правового положения военнослужащих, что, в условиях применения к военнослужащим ограниченного круга наказаний по сравнению с иными лицами, способствует наиболее полной реализации принципа справедливости, а также других положений уголовного законодательства» [6, с. 102].

В отношении военнослужащих исключен такой вид наказаний, как ограничение по воинской службе. Содержание на гауптвахте перестало существовать как самостоятельный вид уголовного наказания и по новому кодексу входит в состав ареста. Заменены названные наказания штрафом, исправительными работами и арестом.

Штраф как один из эффективных видов уголовных наказаний установлен за многие воинские преступления, причем по некоторым составам его максимальный размер увеличен до 5 тыс. МРП. Например, за совершение преступления, предусмотренного ст. 451 Уголовного кодекса (далее — УК) РК 2015 г. «Превышение власти» сумма штрафа составляет до 5 тыс. МРП (для сравнения санкций: по УК 1997 г. деяние наказывалось ограничением по воинской

службе на срок до двух лет либо содержанием на гауптвахте на срок до трех месяцев или лишением свободы на срок от двух до пяти лет).

Одним из частных вопросов, касающихся субъектного состава уголовно-исполнительных отношений, складывающихся в рамках установления пробационного контроля судом, является обоснованность исключения военнослужащих из круга лиц, в отношении которых целесообразно установление пробационного контроля. Так, согласно п. 11 ч. 1 ст. 26 Закона РК от 16 февраля 2012 г. № 561-IV «О воинской службе и статусе военнослужащих», военнослужащий увольняется в том числе по отрицательным мотивам. Согласно п. 2 ч. 2 ст. 26 указанного нормативного правового акта, среди прочих отрицательных мотивов увольнения указывается также «вступление в законную силу обвинительного приговора суда за совершение преступления» [7]. Следовательно, к настоящему времени сохранение военнослужащих в рядах ВС РК возможно только в случаях, когда имело место совершение уголовного проступка. Однако в данном контексте возникает вопрос относительно того, насколько подобная «наказательная политика» в отношении военнослужащих отвечает современным требованиям к уровню обороноспособности страны, учитывая меняющиеся политические реалии. В частности, Г.Ф. Дубовцев, оценивая существующие проблемы в организации военной безопасности РК, указывает на то, что военные конфликты, начиная со второго десятилетия XXI в., стали носить ассиметричный, «гибридный» характер, в том числе и за счет участия иррегулярных формирований [8, с. 132]. В Военной доктрине РК 2017 г. отмечается, что «военно-политическая обстановка в мире характеризуется высокой динамичностью и непредсказуемостью развития, усилением противостояния между мировыми и региональными «державами» за сферы влияния в мире, а также возрастанием роли военной силы в разрешении межгосударственных и внутригосударственных противоречий» [9]. При этом в п. 58 Военной доктрины среди прочих мер по развитию системы нейтрализации информационно-психологического воздействия отмечается также и «повышение престижа воинской службы, статуса военнослужащего и поднятие имиджа казахстанской армии».

В данном случае следует отметить, что соответствующая практика наказания военнослужащих сложилась не сразу, а стала следствием поступательного отказа от применения специальных видов наказаний к военнослужащим в РК. Так, наказание в виде ограничения по военной службе (фактически аналог исправительных работ с особыми условиями отбывания для военнослужащих) как самостоятельный вид уголовного наказания оставался в УК РК 1997 г. вплоть до вступления в силу УК РК 2014 г. Что же касается такого специального «воинского» наказания, как содержание в дисциплинарной воинской части, то отказ от его применения случился с принятием Закона РК от 10 июля 2009 г. № 177-IV [10].

Для сравнения отметим, что, к примеру, согласно действующему Закону Республики Беларусь от 5 ноября 1992 г. № 1914-ХІІ основанием для увольнения военнослужащего с воинской службы, среди прочих, является: лишение воинского звания и вступление «...в законную силу приговора суда о назначении военнослужащему наказания в виде ограничения или лишения свободы на определенный срок, пожизненного лишения свободы или смертной казни» [11]. При этом следует учитывать, что согласно ч. 3 ст. 55 УК Республики Беларусь «наказание в виде ограничения свободы назначается с направлением в исправительное учреждение открытого типа. С учетом личности виновного, характера и степени общественной опасности совершенного преступления, наличия у него постоянного места жительства суд может назначить наказание в виде ограничения свободы без направления в исправительное учреждение открытого типа» [12]. При этом ч. 4 цитируемой статьи УК РБ содержит указание, что ограничение свободы не применяется к военнослужащим срочной службы. Таким образом, белорусский законодатель, в отличие от казахстанского, связывает возможность увольнения с военной службы с достаточно ограниченным перечнем оснований, фактически предполагая возможность сохранения военнослужащего в рядах Вооруженных сил при целом

ряде частных случаев совершения преступления и вынесения обвинительного приговора суда. Кроме того, в УК РБ сохранено специальное «воинское» наказание в виде ограничения по военной службе.

Сходная практика обнаруживается и в Российской Федерации. Так, согласно ст. 51 Федерального Закона № 53-ФЗ от 28 марта 1998 г. «О воинской обязанности и военной службе» основаниями для увольнения, в том числе, являются: вступление в законную силу приговора суда о назначении военнослужащему наказания в виде лишения свободы (п. «е» ч. 1 ст. 51); вступление в законную силу приговора суда о назначении военнослужащему, проходящему военную службу по контракту, наказания в виде лишения свободы условно за преступление, совершенное умышленно (п. «е.1» ч. 1 ст. 51); вступление в законную силу приговора суда о лишении военнослужащего права занимать воинские должности в течение определенного срока (п. «з» ч. 1 ст. 51). При этом в УК РФ сохранены оба вида «воинских» наказаний – ограничение по военной службе (ст. 51 УК РФ) и содержание в дисциплинарной воинской части (ст. 55 УК РФ) [13]. Соответственно, российский законодатель демонстрирует еще более лояльную «наказательную практику» в отношении военнослужащих, поскольку, несмотря на более широкий (чем в белорусском варианте) круг оснований для увольнения по факту осуждения за преступление, сохранение наказания в виде содержания в дисциплинарной воинской части позволяет Военнослужащему в ряде случаев оставаться в рядах вооруженных сил даже после применения к нему мер специальной изоляции от общества.

Примечательно, что в Казахстане ранее также применялась аналогичная практика. В частности, в соответствии с пп. 4 и 5 ч. 1 ст. 37 ранее действовавшего Закона РК от 8 июля 2005 г. № 74 основанием для увольнения по факту совершенного преступления и осуждения однозначно являлись только случаи лишения воинского звания в установленном законодательством РК порядке, а также вступление в законную силу приговора суда о назначении военнослужащему наказания в виде лишения свободы [14].

Обращает на себя внимание также и то обстоятельство, что редакция санкций статей Главы 18 УК РК «Воинские уголовные правонарушения» свидетельствует о том, что военнослужащие при совершении соответствующих правонарушений подвергаются тем же мерам воздействия, что и иные лица, причем весьма часто упоминаются наказания, исполнение которых контролируется именно службой пробации. Так, в частности, включение в альтернативный перечень наказания в виде исправительных работ имеет место в 25 статьях Главы 18 УК РК, причем в ст. ст. 437, 440, 458, 463, 466 УК РК данное наказание включено в две и более части соответствующих статей. Что касается ограничения свободы, то оно включено в санкции 20 статей Главы 18 УК РК, причем в ст. 466 УК РК оно имеет место в санкциях двух частей соответствующей статьи. Следовательно, предполагается, что в ряде случаев (когда, в частности, исправительные работы назначены за уголовный проступок) военнослужащий может остаться в Вооруженных силах и фактически отбывать наказание по месту несения воинской службы. В других же случаях (назначение исправительных работ за преступления, а также все случаи назначения ограничения свободы) предполагается увольнение осужденного из ВС РК. Учитывая ранее приведенные положения п. 2 ч. 2 ст. 26 Закона РК от 16 февраля 2012 г. № 561-IV «О воинской службе и статусе военнослужащих», увольнению подлежит военнослужащий и при применении к нему института условного осуждения (поскольку он применяется исключительно к преступлениям).

В современных условиях чрезмерная унификация уголовно-правового и уголовно-исполнительного статуса военнослужащих с гражданскими лицами не отвечает требованиям обеспечения обороноспособности и устойчивости кадрового состава ВС РК, в силу чего требуется фрагментарная реконструкция прежней «наказательной практики» в отношении военнослужащих. Оптимальным выглядит частичное снижение императивности норм Закона РК

от 16 февраля 2012 г. № 561-IV «О воинской службе и статусе военнослужащих» в отношении увольнения осужденных по отрицательным мотивам.

Список использованной литературы:

1. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 28 октября 2005 г. № 6 «О судебной практике по делам о воинских уголовных правонарушениях» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/P050000006S_
2. Филипец О.Б. Вопросы совершенствования норм Уголовного кодекса Республики Казахстан, регулирующих порядок назначения дополнительных наказаний // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 — С. 119–124.
3. Закомолдин Р. В. Подсистема специальных воинских видов уголовного наказания // Правопорядок: история, теория, практика. — 2021. — № 2 (29). — С. 74–80.
4. Денисович В.В., Панина М.О., Денисова Д.В. Проблемы назначения и исполнения уголовных наказаний в отношении военнослужащих // Вестник Уральского института экономики, управления и права. — 2022. — № 2 (59). — С. 30–37.
5. Бодаевский В.П. Социальная обусловленность установления уголовной ответственности и наказания военнослужащих // LexRussia. — 2020. — Т. 73. — № 6 (163). — С. 96–109.
6. Сивов В.В. Специальные виды уголовных наказаний, применяемых к военнослужащим: уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Екатеринбург, 2012. — 27 с.
7. Закон Республики Казахстан «О воинской службе и статусе военнослужащих» от 16 февраля 2012 г. № 561-IV (с изм. и доп. по сост. на 09.09.2024 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000561/>
8. Дубовцев Г.Ф. Военная безопасность Республики Казахстан: опыт, актуальные проблемы, основные направления обеспечения: Монография. — Астана: КИСИ при Президенте РК, 2018. — 218 с.
9. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Военной доктрины Республики Казахстан» от 29 сентября 2017 г. № 554 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000554/>
10. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам ответственности военнослужащих» от 10 июля 2009 г. № 177-IV // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000177_/
11. Закон Республики Беларусь «О воинской обязанности и воинской службе» от 5 ноября 1992 г. № 1914-XII (в ред. Закона Республики Беларусь от 3 апреля 2024 г. № 363-З) // <https://etalonline.by/document/?regnum=V19201914>
12. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З (с изм. и доп. по сост. на 12.07.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414984
13. Федеральный закон «О воинской обязанности и военной службе» от 28 марта 1998 г. № 53-ФЗ (в ред. от 02.10.2024) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_18260/d8ba8171f6e944b1dc563df7d03c02836a574238/
14. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (в редакции от 02.10.2024) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/

Базарбаева А.Б.,
қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы,
құқық қорғау қызметінің магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: aidaalibekova@bk.ru);
Дарменов А.Д.,
Академия бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция генерал-майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
e-mail: ODO@kostacademy.edu.kz)

**Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған әскери қызметшілерге
жазаны орындау мәселесі туралы**

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасындағы әскери қызметшілерге жаза тағайындау практикасының проблемаларына, қылмыстық-құқықтық қатынастардың арнайы субъектілерінің осы санатына санкциялардың жекелеген түрлерін қолдану ерекшеліктеріне арналған. Авторлар Қазақстан Республикасындағы әскери құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауаптылық пен жазаның ерекшеліктерін, әскери қызметшілер үшін бас бостандығынан айырудың балама қылмыстық жаза түрлерін қолдану ерекшеліктерін, әскери қызметшілерге қатысты Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының нормаларын қолдануды тарылту және кеңейту мәселелерін қарайды. Тәртіптік әскери бөлімдерге, сондай-ақ сотталғандардың әскери мәртебесіне байланысты шектеулерге ерекше назар аударылады. Авторлар әскери қызмет жағдайында жазалардың әділдігі мен тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында заңнама мен құқық қолдану практикасын жетілдіру қажеттігін атап көрсетеді.

Негізгі сөздер: әскери қызметшілерді жазалау, жазалардың жекелеген түрлерін қолдану, әскери қызметті ұйымдастыру.

A.B. Bazarbayeva,
Senior Lecturer at the Department of Criminal Law and Criminology,
Master of Law Enforcement, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: aidaalibekova@bk.ru);
A.D. Darmenov,
Head of the Academy,
Candidate of Law, Associate Professor, Police Major General
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabylbayev, e-mail: ODO@kostacademy.edu.kz)

**On the issue of implementing punishments
for military personnel who have committed criminal offenses**

Annotation. The article is devoted to the problems of the practice of sentencing military personnel in the Republic of Kazakhstan, the specifics of the application of certain types of sanctions to this category of special subjects of criminal law relations. The authors consider the specifics of criminal liability and punishment for military offenses in the Republic of Kazakhstan, the use of alternative types of criminal penalties for military personnel, the issues of narrowing and expanding the application of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan in relation to military personnel. Special attention is paid to disciplinary military units, as well as restrictions related to the military status of convicts. The authors emphasize the need to improve legislation and law enforcement practices in order to ensure the fairness and effectiveness of punishments in conditions of military service.

Keywords: punishment of military personnel, application of certain types of punishment, organization of military service.

Бачурин С.Н.,

*профессор кафедры уголовного права, процесса и криминалистики,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент),
полковник полиции в запасе*

*(Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
e-mail: bachurin_s@mail.ru);*

Шульгин Е.П.,

*начальник кафедры кибербезопасности и информационных технологий,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: shulgin_e@internet.ru)*

**Машинное обучение систем искусственного интеллекта с актами правосудия:
прогнозирование основных проблем и пути их разрешения
(первоначальный этап исследования и выдвижение научных гипотез)***

Аннотация. В настоящее время в условиях развития в мире передовых технологий в области искусственного интеллекта перед Республикой Казахстан стоит серьезная задача по реализации в национальном праве научных результатов в области изучения ИТ-решений и перспектив использования уже разработанных и находящихся в стадии ускоренной разработки инструментов искусственного интеллекта в правосудии с целью максимального к нему доступа населения страны. Казахстан поставил грандиозную цель по вхождению в число передовых стран мирового сообщества в части реализации достижений в области изучения инструментов искусственного интеллекта в разных сферах жизни государства. Система правосудия не является исключением. В статье принят системный подход к машинному обучению инструментов искусственного интеллекта и сформулирован процесс прогнозирования результатов обработки массивов итоговых актов правосудия, включая приговоры и решения судов первой, апелляционной и кассационной инстанций.

Ключевые слова: искусственный интеллект, инструменты искусственного интеллекта, правовая система, машинное обучение (ML), технологии, акты правосудия, законодательство, научные гипотезы, прогнозирование, проблемы, решения, эксперименты, доступность правосудия населению, прогресс, развитие, перспективы.

В соответствии с Концепцией развития искусственного интеллекта на 2024–2029 гг., утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 г. № 592, на ближайшие 5 лет Республика Казахстан поставила перед собой цель – развивать инструменты искусственного интеллекта в приоритетных отраслях экономики и работе государственного аппарата [1].

С момента утверждения названной Концепции государство определило следующие приоритетные направления использования инструментов искусственного интеллекта:

- государственное управление;
- естественные монополии в нефтегазовой, горнодобывающей, энергетической, транспортной, логистической, водоснабжающей и сельскохозяйственной отраслях [2].

Учитывая важность рассматриваемого стратегического направления исследований в указанной области знаний, Президентом Республики Казахстан перед Правительством и учеными страны поставлена не менее важная задача – в декабре 2025 г. принять Закон Республики Казахстан «Об искусственном интеллекте», что подтверждает факт огромной заинтересованности со стороны первых лиц государства в развитии данного направления исследований, а,

* Данная статья опубликована за счет проекта BR24992826 «Инновационные подходы обеспечения доступности правосудия населению Республики Казахстан, с использованием инструментов искусственного интеллекта» (источник финансирования – Комитет науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан)

следовательно, указывает на высокую актуальность научных разработок в данной области, включая массив научной мысли применительно к деятельности должностных лиц, осуществляющих правосудие [1].

Не менее важным аспектом является и то, что инструменты искусственного интеллекта, с помощью которых планируется оптимизировать деятельность государственных органов путем разработки современных систем, будут направлены одновременно и на оптимизацию деятельности граждан страны при обращении в государственные органы, тем самым упрощается доступ населения к правосудию [3].

В соответствии с научным проектом BR24992826 «Инновационные подходы обеспечения доступности правосудия населению Республики Казахстан с использованием инструментов искусственного интеллекта» (источник финансирования – Комитет науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан) авторами настоящей научной статьи будет рассмотрен лишь один из важнейших вопросов реализации в целом указанного проекта – машинное обучение систем искусственного интеллекта с актами правосудия. В результате изложения основных подходов и результатов будут сформулированы промежуточные выводы, которые позволят в последующем подтвердить или опровергнуть научные гипотезы и определить итоговые научные выводы.

Помимо формулирования выводов, будут спрогнозированы возможные проблемы при функционировании систем искусственного интеллекта, поскольку в любом случае итоговые выводы будут возможны лишь после проведения экспериментов, которые являются составной частью работы над научным проектом. И лишь после экспериментальных итогов будут сформулированы конкретные пути их разрешения. На данном этапе исследования гипотетически возможно лишь спрогнозировать пути решения выявленных проблем.

Другие, не менее важные вопросы, связанные с инструментами искусственного интеллекта, в частности, о структуре Закона Республики Казахстан, ответственности за вред, который может наступить в результате работы инструментов искусственного интеллекта и так далее, будут рассмотрены отдельно, в рамках последующих научных публикаций, поскольку для конкретных предложений по совершенствованию национального законодательства необходимо изучить в полном объеме принятый в Евросоюзе Закон об искусственном интеллекте и реальные потребности в IT-технологиях и специалистах на территории страны [4].

Как отмечают С.А. Адилов и Е.П. Шульгин, ИИ представляет собой как вызов, так и возможность для трансформации судебной системы, успех которой зависит от того, насколько общество сможет обеспечить баланс между технологическим прогрессом и основными принципами правосудия, такими как справедливость, равенство и защита прав человека [5, с. 8]. Перечислять все методы обучения, например, тегирование и так далее, плюсы и недостатки других методов в настоящей научной статье не имеет смысла, каждый исследователь в данной области знаний может ознакомиться с ними самостоятельно, исходя из тех целей, которые ставит перед собой.

В целом, машинное обучение (ML) представляет собой класс методов искусственного интеллекта, характерной чертой которых является не прямое решение задачи, а обучение в процессе применения решений множества сходных задач. Для построения таких методов используются средства математической статистики, численных методов, методов оптимизации, теории вероятности, теории графов, различные техники работы с данными в цифровой форме.

Применительно к научному проекту на первоначальном этапе исследования нас интересует лишь один – аннотирование, с последующим тегированием, которые являются эффективными с точки зрения авторов-разработчиков соответствующего IT-продукта, как ученых, так и IT-специалистов, поэтому именно эти способы машинного обучения и будут объектом

рассмотрения в разрезе формирования продукта, способного анализировать и предлагать конкретные решения по итоговым судебным актам правосудия.

Акцент делается именно на те проблемы, которые могут гипотетически возникнуть, тесно взаимосвязаны друг с другом, поскольку имеют гносеологическую природу феномена искусственного интеллекта.

Поскольку апробация продукта на предмет эффективности работы инструментов искусственного интеллекта будет происходить в четыре этапа, доработка модели также потребует определенной корректировки.

Эксперимент № 1. Проверка функционала цифрового сервиса для граждан по анализу судебных документов с использованием инструментов искусственного интеллекта. Проверка корректности использования методов машинного обучения для анализа и классификации судебных документов, включая медиативные и мировые соглашения, иски, ходатайства, законодательные акты и судебные решения на казахском и русском языках.

Эксперимент № 2. Проверка функционала конструктора судебных документов с использованием искусственного интеллекта на основании текстового запроса с учетом специфики практического использования на казахском и русском языках.

Эксперимент № 3. Проверка функционала цифрового сервиса по финансированию судебных процессов, предназначенного для обеспечения финансирования судебных издержек населения с использованием инструментов искусственного интеллекта и аналитики данных на казахском и русском языках.

Эксперимент № 4. Проверка функционала автоматизированной системы по подготовке к судебным делам, обеспечивающей помощь населению в подготовке к судебному разбирательству путем предоставления информации о стадиях дела, изучении судебной практики, а также ее обобщения на казахском и русском языках.

Для обучения инструментов искусственного интеллекта с целью последующей задачи обработки информации с актами правосудия авторами проекта были разработаны отдельные критерии для изучения таких документов, которые получили свою реализацию в аннотировании документа. Так, аннотированию за 2024–2025 гг. были подвергнуты более 6000 итоговых судебных документов (приговоров, постановлений судов) по уголовным делам, более 6000 итоговых документов по гражданским делам, более 6000 итоговых документов по АППК.

В качестве основных маркеров были выделены около 15-20 элементов, влияющих на итоговое судебное решение. В процессе обработки данной информации разработчики выдвинули рабочую гипотезу, что инструментам искусственного интеллекта будет достаточно информации для последующего обучения машины.

Исходя из традиционных научных исследований, выдвинута научная гипотеза и о том, что процентное содержание проаннотированных итоговых судебных решений также будет достаточно для первоначального этапа машинного обучения инструментов искусственного интеллекта.

Какие задачи предполагалось в процессе аннотирования? Во-первых, аннотирование итоговых судебных документов позволяет в последующем обучить инструменты искусственного интеллекта ориентироваться на формирование если не «идеального», то максимально приближенному к нему итоговому судебному документу, исходя из первичных данных, которые машина способна воспринимать.

Учитывая возможности систем искусственного интеллекта в последующем обрабатывать огромное количество итоговых судебных документов, разработчиками проекта прогнозируется создание эффективной системы вынесения рекомендаций суду и проекта итогового судебного решения.

Во-вторых, при анализе системами искусственного интеллекта итоговых решений судов первой инстанции, с большим процентом вероятности, данные системы способны подготавливать проекты рекомендаций суду и населению (*прогноз решения – прим. С.Б., Е.П.*) итогового судебного решения в суде апелляционной и кассационной инстанций.

Наконец, в-третьих (что является одним из ключевых моментов в научном проекте), решается задача максимально эффективного доступа населения к правосудию, путем обратного анализа: от изучения итогового судебного решения – к эффективному решению на начальной стадии обращения гражданина в органы правосудия, при обращении последнего, например, с иском в суд, обжалованием и так далее.

Авторский подход отличается от тех авторских разработок и программ, которые имеют место в настоящее время. То есть, конструкторы процессуальных документов, которые функционируют в отдельных странах, предлагают лишь шаблоны для обращения в судебные инстанции. Наше видение и результаты работы подготавливаемого ИТ-продукта заключаются в том, чтобы на основе первичной информации от заявителя предложить не просто шаблон документа, но и спрогнозировать на основе уже имеющихся и обученных на них инструментах искусственного интеллекта предполагаемое решение по данному вопросу в процентном выражении и изначально упростить населению доступ к правосудию.

Необходимо прогнозирование процесса работы систем искусственного интеллекта и выделение возможных (ожидаемых) проблем. Проблемы могут возникнуть при машинном обучении в следующих выводах и предполагаемых решениях. Рассмотрим одну из многих, поскольку объем научной статьи ограничен, недостаточность информации для эффективного обучения машины.

Указанная проблема при машинном обучении систем искусственного интеллекта именно в праве вызывается специфичностью его обучения. Дело в том, что разработки в рамках проекта нами проводятся с масштабным охватом реальных итоговых судебных и иных правовых решений по различным направлениям права.

Данное решение вызвано тем, что системы искусственного интеллекта имеют возможность самообучаться, поэтому предполагается, что аннотированной по научному проекту информации в итоговых судебных решениях по различным отраслям права и различными категориями правоотношений будет достаточно и репрезентативно для первоначальных этапов машинного обучения.

Между тем, алгоритмы машинного обучения должны быть максимально детализированы, если не на первых этапах обучения, то однозначно – в последующих.

Изучаемые нами итоговые судебные решения в определенном процентном отношении не дают сформулировать, например, даже ученым, не говоря об искусственном интеллекте, вывод о том, может ли сам изучаемый итоговый судебный документ являться идеальным по структуре, изложению и содержанию, чтобы искусственный интеллект смог самообучиться, исходя из исходной информации (причем сразу по различным отраслям права либо в рамках, например, уголовного процесса по различным категориям уголовных дел, и например, в гражданском праве).

Выдвинем в ходе исследования научную гипотезу о том, что при обучении искусственного интеллекта работе с документами начать целесообразно с обучения его в отдельном направлении. Например, в рамках уголовного судопроизводства – для эффективного обучения инструментов искусственного интеллекта необходимо начать его обучение с итоговых документов, которые ознаменуют окончание по уголовному делу. Дело в том, что расследование по уголовному преступлению и уголовному проступку может в итоге заканчиваться в восьми формах. Будет ли достаточно искусственному интеллекту лишь выходной информации по итоговому документу, вне зависимости от формы окончания расследования по уголовному делу?

Например, обучаясь по аннотированным судебным итоговым решениям по процессуальному соглашению о признании вины, будет ли этого достаточно для обучения по итоговым решениям, принимаемым по общеуголовному порядку, по делам, оканчиваемым обвинительными актами либо протоколами обвинения.

Считаем, что проблема может возникнуть, а в качестве аргументов приведем следующий пример по изучаемым массивам итоговых судебных решений по уголовным делам. Так, например, по процессуальному соглашению о признании вины в итоговом судебном решении на основании Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан не требуется указывать (а, следовательно, судьями не указываются) все обстоятельства по уголовному делу. Не исследуются доказательства, не оспариваются доводы государственного обвинения и защиты, не детализируются, не опровергаются, как если бы это указывалось по уголовному делу, которое рассматривается в обычном порядке.

Соответственно, возникает следующее умозаключение. Есть основания спрогнозировать проблему, которая будет заключаться в недостаточности первичной информации для обучения искусственного интеллекта по итоговым судебным решениям именно из-за формы расследования, свойства самого уголовного дела, окончания досудебного расследования (форма окончания), а на выходе — недостаточности для машинного обучения, исходя из ограниченности обучения машины лишь на основе аннотирования итогового судебного документа.

В чем видим решение? Придется в ходе исследования закладывать эти моменты в проактивном порядке в риски. Если наша научная гипотеза по вопросу недостаточности информации подтвердится, то мы сможем в оперативные сроки ее устранить, предоставляя системе дополнительную информацию по обучению. В идеале, конечно же, представляется процесс обучения инструментов искусственного интеллекта в уголовном судопроизводстве по следующей узкой модели: уголовное преступление (уголовный проступок) — тяжесть уголовного правонарушения — категории уголовных правонарушений, включая особенности производства по отдельным категориям уголовных дел и особые производства — форма окончания досудебного расследования — итоговое судебное решение.

Список использованной литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 июля 2024 года № 592 «Об утверждении Концепции развития искусственного интеллекта на 2024–2029 гг. // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000592> (дата обращения: 04.04.2025).
2. В Казахстане определили отрасли для внедрения искусственного интеллекта // URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstane-opredelili-otrasli-vnedreniya-iskusstvennogo-541494/ (дата обращения: 04.04.2025).
3. Искусственный интеллект упростит работу судов // URL: <https://news.mail.ru/politics/63075465/> (дата обращения 04.04.2025 г.)
4. Первый в мире закон об искусственном интеллекте вступил в силу в Европе // URL: https://tengrinews.kz/world_news/perviyiy-mire-zakon-iskusstvennom-intellekte-vstupil-silu-543423/ (дата обращения: 04.04.2025)
5. Адилов С.А., Шульгин Е.П. Роль искусственного интеллекта в трансформации правосудия: вызовы и перспективы для общества // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 (86). — С. 4–9.

Бачурин С.Н.,

*қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент),
запастағы полиция полковнигі
(Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
e-mail: bachurin_s@mail.ru);*

Шульгин Е.П.,

*киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: shulgin_e@internet.ru)*

**Жасанды интеллект жүйелерін сот төрелігі актілерімен машиналық оқыту:
негізгі проблемаларды болжау және оларды шешу жолдары
(зерттеудің бастапқы кезеңі және ғылыми гипотезаларды ұсыну)**

Аннотация. Қазіргі уақытта әлемде жасанды интеллект саласындағы озық технологияларды дамыту жағдайында Қазақстан Республикасының алдында ұлттық құқықта IT-шешімдерді зерделеу саласындағы ғылыми нәтижелерді және халықтың оған барынша қол жеткізуі мақсатында сот төрелігінде жасанды теллектінің әзірленген және жеделдетілген әзірлеу сатысындағы құралдарын пайдалану перспективаларын іске асыру жөніндегі Елеулі міндет тұр елдер. Қазақстан мемлекет өмірінің түрлі салаларында жасанды интеллект құралдарын зерделеу саласындағы жетістіктерді іске асыру бөлігінде әлемдік қоғамдастықтың озық елдерінің қатарына кіру бойынша үлкен мақсат қойды. Сот төрелігі жүйесі де ерекшелік емес. Мақалада жасанды интеллект құралдарын машиналық оқытуға жүйелі тәсіл қабылданды және бірінші, апелляциялық және кассациялық сатылардағы соттардың үкімдері мен шешімдерін қоса алғанда, сот төрелігінің қорытынды актілерінің массивтерін өңдеу нәтижелерін болжау процесі тұжырымдалды.

Негізгі сөздер: жасанды интеллект, жасанды интеллект құралдары, құқықтық жүйе, Машиналық оқыту (ML), технологиялар, Сот төрелігі актілері, заңнама, ғылыми гипотезалар, болжау, проблемалар, шешімдер, эксперименттер, сот төрелігінің халыққа қол жетімділігі, прогресс, даму, перспективалар.

S.N. Bachurin,

*Professor of the Department of Criminal Law, Process and Criminalistics,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor (Associate Professor),
Colonel of Police in Reserve
(Karaganda University named after Academician E.A. Buketov,
e-mail: bachurin_s@mail.ru);*

E.P. Shulgin,

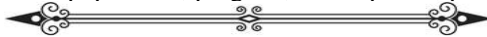
*Head of the Department of Cybersecurity and Information Technology,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: shulgin_e@internet.ru)*

**Machine learning of artificial intelligence systems with acts of justice:
forecasting the main problems and ways to solve them
(initial stage of research and scientific hypotheses)**

Annotation. Currently, in the context of the development of advanced technologies in the field of artificial intelligence in the world, the Republic of Kazakhstan faces a serious task to implement in national law scientific results in the field of studying IT solutions and the prospects for using already developed and accelerated development of artificial intelligence tools in justice in order to maximize public access to it. countries. Kazakhstan has set a grandiose goal to become one of the leading countries of the world community in terms of implementing achievements in the field of studying artificial intelligence tools in various spheres of state life. The justice system is no exception. The article takes a systematic approach to machine learning of artificial intelligence tools and formulates a process for predicting the results of pro-

cessing arrays of final acts of justice, including verdicts and decisions of the courts of first instance, appeal and cassation instances.

Keywords: artificial intelligence, artificial intelligence tools, legal system, machine learning (ML), technology, acts of justice, legislation, scientific hypotheses, forecasting, problems, solutions, experiments, accessibility of justice to the population, progress, development, prospects.

ӘОЖ 342.6

Бекбаев Е.З.,
құқық бағыты бойынша профессоры, заң ғылымдарының докторы
(e-mail: erzat_bek@mail.ru);
Сабитов К.А.,
докторант
Қонаев университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
e-mail: kuan.q-1@mail.ru)

Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары*

Аннотация. Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару туралы құқықтық нормалар жүйесі қаралған. Қолданыстағы Конституцияда жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары туралы нормалардың жоқтығы көрсетіледі. Бұл жергілікті өзін-өзі басқаруды құқықтық реттеу теориясы мен практикасы бойынша даулардың факторы болып табылады. Қазіргі жағдайда республикадағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі үшін ең бастысы жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдарының құқықтық мәртебесі мен оларды қаржыландыру туралы мәселе болып табылады деген қорытынды алынды. Қолданыстағы заңнамаға Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылымына сәйкес жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары ауылдық немесе қалалық елді мекеннің қоғамдық қоры нысанында құрылатыны туралы норма енгізу ұсынылады. Аталған норманың болуымен қатар басқа да құқықтық нормаларды, мысалы, «Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару туралы» Үкіметтің заң жобаларында көзделген жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құқықтық мәртебесі және мемлекеттік қаржыландыру туралы нормаларды енгізу ұсынылады.

Негізгі сөздер: конституциялық нормалар, өзін-өзі басқару, атқарушы органдар, қаржыландыру, жергілікті өзін-өзі басқару, билік өкілеттіктері, қоғамдық қор, заң ғылымы, теориялық база, құқықтық қамтамасыз ету.

Конституциялық құқық ғылымында және әкімшілік құқық ғылымында Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдарының құқықтық мәселелері жеткілікті зерттелмеген. Бұл жағдай бірқатар себептерге байланысты. Олардың бірі жергілікті өзін-өзі басқару туралы конституциялық нормалар жүйесін ғалымдар мен практиктер әртүрлі түсінеді. Бұдан басқа қолданыстағы Конституцияда жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары туралы құқықтық нормалар жоқ. Бұл құқықтық белгісіздіктің тағы бір көзі және ғалымдар осы заңнаманы әртүрлі түсінуінің себебі. Жергілікті өзін-өзі басқарудың құқықтық мәселелерінің нашар дамуының тағы бір факторы: мемлекеттік басқару мен жергілікті өзін-өзі басқаруды ажыратудың жалпыға бірдей танылған критерийі табылмаған. Бұл жергілікті өзін-өзі басқару мәселелері бойынша қазіргі заманғы заң ғылымының теориялық базасының кемшілігінің салдарынан болды.

* Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (грант № AP23489679).

Материалдар мен әдістер. Жергілікті өзін-өзі басқару мәселелері бойынша заң шығарушының еркін түсіну үшін қолданыстағы Конституцияда және «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» заңда жергілікті өзін-өзі басқару туралы нормаларға талдау жүргізілді. Республикада жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі Тұжырымдамасына сәйкес заңнаманы жетілдіру мәселелері қаралды. Мақаланы дайындау барысында ғылыми танымның талдау және жалпылау, абстракциядан нақтылыққа және кері көтерілу, тарихи, функционалды, диалектикалық-логикалық, формальды-құқықтық және басқа да әдістер қолданылды.

Жергілікті өзін-өзі басқару туралы құқықтық нормалардың ішінде Конституцияның 89-бабы 2-тармағының бірінші бөлігі түсіну және доктриналық түсіндіру үшін ең қиын болып табылады. Онда былай бекітілген: «2. Жергілікті өзін-өзі басқаруды халық тікелей, сондай-ақ мәслихаттар мен басқа да жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы халық топтары жинақы тұратын аумақтарды қамтитын жергілікті қауымдастықтарда жүзеге асырады». Осы конституциялық норманы нақтылау үшін «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңға «Азаматтардың жергілікті өзін-өзі басқаруға қатысуы» деген 3-1-тарау енгізілді [1]. Онда жергілікті өзін-өзі басқарудың құқықтық мәселелері егжей-тегжейлі көрсетілген. Осында заң шығарушы Конституцияның 89-бабы 2-тармағының бірінші бөлігін жергілікті өзін-өзі басқару органдарына қатысты кеңейтті. Ол заңмен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құрамына мәслихаттарды ғана емес, басқа да мемлекеттік органдарды енгізді. Заң шығарушының жергілікті өзін-өзі басқару мәселелерін құқықтық реттеуге деген көзқарасы 1995–2007 жылдар аралығындағы мемлекеттік құрылыс тәжірибесін жалпылау нәтижелерінің бірі болды. П.В. Своик еске түсіргендей, 1995 жылғы Конституция қабылданғаннан кейін «келесі сегіз жыл ішінде «Жергілікті өзін-өзі басқару туралы» заңды қабылдауға тура жеті әрекет болды, алайда сол опцияларды Мәжіліс Үкіметке қайтарып берді немесе оларды Үкімет өзі қайтарып алды. Қорытындысы 2006 жылғы МӘС туралы заң жобасының нұсқасы болды, ол тіпті жалпыхалықтық талқылауға шығарылды – одан ештеңе шықпады. Ақырында, 2007 жылы тұжырымдамалық түсіндіру басталды, Президент мынадай шешім табылғанын мәлімдеді: жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару — бірдей» [2]. Заң шығарушының өзін-өзі басқару органдарын анықтауға кеңейтілген көзқарасының теріс салдары «Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару туралы» заң жобаларын қарау процесінде көрінді. Парламент Үкімет дайындаған осы заң жобаларын 2007 жылға дейін жеті рет қабылдамады. Кейін осы заң жобасы Парламентке қайтадан бірнеше рет енгізілді, бірақ оларда сәтсіз болды. Соңғы рет осы заңды қабылдау әрекеті 2022–2024 жылдар аралығында болды. Депутат А.П. Рау атап өткендей: «Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару туралы» Заң жобасы жергілікті өзін-өзі басқарудың жеке органы кеңес құруды; сондай-ақ кеңес құру тәртібін және оның өкілеттіктерін айқындауды; аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ әкімдерінің өкілеттіктерін жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуде кеңейтуді көздейді» [3]. Парламентте заң жобасын талқылау барысында депутаттардан келесі ескертулер айтылды: кеңес басқа басқару органдарының функцияларын қайталайды; жергілікті басқаруда «үш билік» пайда болуы мүмкін; кеңес пен әкім арасында даулар туындайтыны туралы [4]. Нәтижесінде Заң жобасы 2024 жылғы 15 мамырда Мәжілістен кері қайтарылды. Бұл, өз кезегінде, қазіргі заманғы заң ғылымының теориялық базасының төмен сапасы салдарының бірі болып табылады.

Заң ғылымының теориялық базасы туралы. Жергілікті өзін-өзі басқару мәселелерін тек заң ғылымы ғана емес, сонымен қатар көптеген басқа ғылымдардың өкілдері зерттейді: тарихшылар [5], экономистер [2], саясаттанушылар [6] және басқа да ғалымдар. Заң ғылымында жергілікті өзін-өзі басқарудың құқықтық мәселелерін біздің көрнекті заңгерлеріміз С.З. Зиманов, М.Т. Баймаханов, А.Е. Еренов, Г.С. Сапарғалиев, сондай-ақ олардың шәкірттері

мен ізбасарлары О.Ш. Жалаири, Э.Н. Рахимбаев, К.К. Айтхожин, Г.А. Алибаева, Л.Т. Жанұзақова, Е.Б. Абдрасулов, В.Н. Уваров, С.К. Амандықова, Э.Э. Дүйсенов, С.С. Молдабаев, А.Э. Жатқанбаева, М.Т. Ғабдуалиев, Д.Ж. Музапар және тағы басқалар зерттеген. Ел егемендігінің алғашқы онжылдығы қиын болғандықтан, елдегі заң ғылымының жағдайы 2000 жылы өзгерді [7]. Сол уақытта Н.А. Шайкеновтың басшылығымен Ұлттық ғылым академиясының Мемлекет және құқық институты Әділет министрлігінің Заң институтына қосылды. Сонда кәсіби заң ғылымының дербес ұйымдастырушылық базасы жоғалған. Бүгін заң ғылымын дамыту үшін оқу орындарының профессорлық-оқытушылық құрамы ғылыми зерттеулер жүргізіп, олардың нәтижелері бойынша жыл ішінде екі ғылыми мақала жариялауға міндетті деген директива шыққан. Директива ғалымның ғылыми зерттеулермен қашан, қалай және қайда айналысуы керектігін анықтамайды. Профессор-оқытушылар құрамы оқу жүктемесін атқарғаннан ғана кейін, ғылыми-зерттеу жұмысымен бос уақытында айналысуға мәжбүр. Осылайша, ғылыми-зерттеу жұмысы ғалымның кәсіби қызметі емес, жас ұрпақты оқыту жұмысқа қосымша жүктеме болды. Қазақстандық заң ғылымының негізін қалаушы С.З. Зимановтың айтуынша, жақсы нәтиже алу үшін күніне 10-12 сағат ғылыммен айналысу керек, бірақ жақсы нәтижеге жету үшін күніне 24 сағат және одан да көп уақыт ғылыммен айналысу керек. Заң ғылымының теориялық базасының сапасының мөлшері Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі Тұжырымдамасының орындалмаған ережелерінде білінді.

Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасына қатысты. 2021 жылғы тамызда Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Қазақстан Жаңа нақты ахуалда: іс-қимыл уақыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі Жалпыұлттық іс-шаралар жоспарын орындау үшін Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі Тұжырымдамасы қабылданды. Тұжырымдамада атап өтілгендей, жергілікті өзін-өзі басқарудың ағымдағы жағдайы мен проблемаларына талдау, жергілікті өзін-өзі басқару моделі, сондай-ақ алты елдің (Польша, Франция, Германия, Финляндия, Канада, Австралия) географиялық және демографиялық сипаттамалары бойынша Қазақстан Республикасымен салыстырылатын халықаралық тәжірибеге шолу берілген, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың тенденциялары мен пайымдары көрсетілген, жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың негізгі қағидаттары және күтілетін нәтижелер баяндалған. Тұжырымдамада көзделген шараларды іске асыру 2025 жылға қарай өңірлердің аумақтық, экономикалық, әлеуметтік жағдайларына сәйкес келетін, сондай-ақ тұрғындар мен тұтастай қоғамның мүдделеріне және құқықтық мемлекеттің белгілеріне сай келетін [7] жергілікті өзін-өзі басқарудың жаңа моделін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оны қабылдағаннан кейін үш жыл өткен соң, тұжырымдамада және тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарында белгіленген іс-шаралардың көпшілігі 2024 жылдың соңына дейін орындалғанын мойындау керек. Алайда, осы үш жыл ішінде Тұжырымдаманың бастапқы мәтініне өте маңызды мәселелер бойынша бірнеше рет түзетулер енгізілгенін жоққа шығаруға болмайды. Мысалы, тұжырымдама мәтінінің бастапқы редакциясында тұжырымдаманы іске асырудың негізгі нәтижелерінде 2023 жылы «Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданады, ал 2024 жылдан бастап барлық ауылдық округтерде жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілді органдары — Кеңес жұмыс істейді деп көзделген. Алайда, 2024 жылғы қаңтарда Тұжырымдамадан «Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару туралы» Заңның қабылдануы және Кеңес құру туралы сөздер алынып тасталды.

Жергілікті өзін-өзі басқару туралы конституциялық нормаларды талдау көрсеткендей, оларда жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары туралы мәселе ашық қалды. Бұл жергілікті өзін-өзі басқару туралы конституциялық нормаларды екіұшты түсіндірудің се-

бептерінің бірі. Жалпы, жергілікті өзін-өзі басқарудың табиғаты атқарушы органдардың қызметіне негізделген. Бұдан шығатыны, жергілікті өзін-өзі басқару туралы заңнамада жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органын құру, сондай-ақ оның өкілеттіктерін анықтау мәселелері шешуші болып табылады. Жергілікті өзін-өзі басқару туралы заңнаманы одан әрі жетілдіру мәселесі жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары туралы мәселелерді шешуге негізделеді деп айтуға болады. Бұған М.Т. Ғабдуалиев жақындады, ол былай деп жазады: «Қазақстан Республикасының Конституциясы жергілікті өзін-өзі басқарудың өзге де органдарын» заңнамалық деңгейде одан әрі форматтау мүмкіндігін бекітеді [8]. Жергілікті өзін-өзі басқару туралы қолданыстағы заңнаманы жетілдіру кезінде жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органы мемлекеттік орган болмайды және бола алмайды деген жөн. Осыны қабылдау арқылы жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органы құқықтық мәртебесіне ие бола алмайтын субъектілерді анықтауға болады. Мысалы, қолданыстағы Конституцияға сәйкес жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органы әскерилендірілген құрылым, кәсіптік одақ немесе саяси партия, діни бірлестік, Республика азаматы, шетелдік немесе азаматтығы жоқ адам, адвокат, депутат сайлаушы, судья бола алмайды. Енді, керісінше, жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары үшін құқықтық мәртебесіне тыйым салынбаған субъектілерге жүгінейік. Жалпы, Конституцияны және қолданыстағы заңдарды талдау кезінде жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдарына коммерциялық емес ұйым мен заңды тұлға ретінде құқықтық мәртебеге ие болуға тыйым салынбаған. Бұл тұжырым қарапайым болғанымен, оның практикалық негіздемесі бар. Зерттеу тобының құрамында авторлар 2024 жылдың қыркүйек-қараша айлары аралығында еліміздің үш өңірінде жергілікті өзін-өзі басқару тәжірибесін зерделеп, аудандық маңызы бар екі қалада және төрт ауылдық округтің сегіз ауылында жұмыс тәжірибесімен танысты. Мәслихаттарда, әкімдіктерде жергілікті өзін-өзі басқару мәселелерін практикалық шешумен тікелей айналысатын мамандардың, сондай-ақ аталған елді мекендер әкімдері жанындағы қоғамдық кеңестердің құзыретті мүшелерінің пікірлерін зерделеу қорытындысы бойынша, жергілікті өзін-өзі басқару үшін ең басым мәселесі қаржыландыру болып табылды. Жергілікті өзін-өзі басқарудың қазіргі жағдайын зерттеген елді мекендердегі барлық мамандар, нарықтық қатынастардың дамуы жағдайында өзін-өзі басқару органдарына билік өкілеттіктерін беру мәселелері емес, жергілікті өзін-өзі басқаруды қаржыландыру мәселесі бірінші орынға шығады деп санайды. Олардың барлығы бірауыздан, егер қаржыландыру болса, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына билік қажет емес деп мәлімдейді. Осылайша, жергілікті өзін-өзі басқару туралы қолданыстағы заңнаманың нормаларын қарау және жергілікті өзін-өзі басқару жұмысының тәжірибелерін жинақтау нәтижесінде былай қорытынды алынды: қазіргі жағдайда жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі үшін жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдарының құқықтық мәртебесі туралы және жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қаржыландыру туралы екі мәселенің шешімі керек.

Жергілікті өзін-өзі басқару мәселелері бойынша құқықтық нормаларға жүргізілген талдау қолданыстағы Конституцияда жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары туралы нормалардың жоқтығын көрсетті. Мұны құқықтық белгісіздіктің, ғалымдар мен практиктердің жергілікті өзін-өзі басқару нормаларының жиынтығын әр түрлі түсінуі мен түсіндіруінің қайнар көзі деп санауға болады. Конституциялық нормалардың осы «әдепкі» күйін еңсеру үшін заңнамаға Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылымына сәйкес жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары ауылдық немесе қалалық елді мекеннің қоғамдық қоры түрінде құрылады - деген құқықтық норманы енгізу ұсынылады. Бұл атқарушы орган өз аумағында азаматтар мен азаматтық қоғам субъектілерінің жергілікті мәселелерді шешу жөніндегі қызметін үйлестіретін болу керек. Көрсетілген норма пакетінде өзін-өзі басқару органдарының құқықтық мәртебесі және жергілікті өзін-өзі басқару органдарын мемлекеттік қаржыландыру, сондай-ақ басқа да қажетті нормалар туралы болуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 9 ақпандағы № 126-IV Заңы // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000126_
2. Своик П. Местное самоуправление по-казахстански: а что не так? Часть 1. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://semeu.city/novosti-kazakhstan/43697/> (дата обращения: 11. 01.2025 г.).
3. Выступление А.П. Рау 11 января 2023 года в Мажилисе. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.parlam.kz/ru/mazhilis/post-item/36/15958> (дата обращения: 11.01.20 г.25).
4. В Казахстане планируют создать новый орган самоуправления — кенес. [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://kz.kursiv.media/2023-04-06/lnsh-kenes-criticism/> (дата обращения: 11.01.2025 г.).
5. Мидельский С.Л. Краткая история местного самоуправления в Казахстане: традиции и тенденции. Региональная Академия Менеджмента. г. Павлодар, Казахстан. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.regionacadem.org/index.php?id=255&lang=pl&option=com_content&view=article (дата обращения: 11.01.2025 г.).
6. Чеботарев А.Е. Местное самоуправление в Казахстане: особенности и перспективы реформирования. — Астана, 2023. — 106 с.
7. Джиембаев Р.К., Дюсенбаева А.К., Олейник В. В. Об искажении сущности правового государства на современном этапе: теоретико-правовой аспект // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 3 (81). — С. 50–55.
8. Габдуалиев М.Т. К вопросу определения правового статуса органов местного самоуправления: постановка проблемы. Вестник института законодательства Республики Казахстан. — 2012. — № 2 (26). — С. 46–48.

Бекбаев Е.З.,

профессор по направлению «Право», доктор юридических наук

(e-mail: erzat_bek@mail.ru);

Сабитов К.А.,

докторант

(Университет Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы,

e-mail: kuan.q-1@mail.ru)

Органы местного самоуправления в Республике Казахстан

Аннотация. Рассматривается система правовых норм о местном самоуправлении в Республике Казахстан. Отмечается отсутствие в действующей Конституции норм об исполнительных органах местного самоуправления. Это является фактором споров в теории и практике правового регулирования местного самоуправления. Получен вывод о том, в современных условиях для системы местного самоуправления в Республике главным является вопрос о правовом статусе и финансировании исполнительных органов местного самоуправления. Предлагается внести в действующее законодательство норму о том, что согласно административно-территориальному устройству Республики Казахстан исполнительные органы местного самоуправления создаются в форме общественного фонда сельского или городского населенного пункта. Наряду с данным положением предлагается внести также другие правовые нормы, например, предусмотренные в законопроектах Правительства «О местном самоуправлении в Республике Казахстан» нормы о правовом статусе и государственном финансировании органов местного самоуправления.

Ключевые слова: конституционные нормы, самоуправление, исполнительные органы, финансирование, местное самоуправление, властные полномочия, общественный фонд, юридическая наука, теоретическая база, правовое обеспечение.

E.Z. Bekbaev,
Professor in the field of «Law, Doctor of Law
(e-mail: erzat_bek@mail.ru);

K.A. Sabitov,
Doctoral student
(Kunaev University, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: kuan.q-1@mail.ru)

Executive bodies of local self-government in the Republic of kazakhstan

Annotation. The system of legal norms on local self-government in the Republic of Kazakhstan is considered. The absence of norms on executive bodies of local self-government in the current Constitution is shown. This is a factor in disputes regarding the theory and practice of legal regulation of local self-government. It was concluded that in modern conditions for the system of local self-government in the Republic the main issue is the legal status and financing of executive bodies of local self-government. It is proposed to introduce into the current legislation a provision that, according to the administrative-territorial structure of the Republic of Kazakhstan, executive bodies of local self-government are created in the form of a public fund of a rural or urban settlement. In the package with this norm, it is also proposed to introduce other legal norms, for example, the norms on the legal status and state financing of local government bodies provided for in the Government bills «On Local Self-Government in the Republic of Kazakhstan».

Keywords: constitutional norms, self-government, executive bodies, financing, local government, authority, public fund, legal science, theoretical basis, legal support.

УДК 342

Беккожина А.А.,
старший преподаватель кафедры общей подготовки,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Академия управления МВД Республики Казахстан, г. Астана,
e-mail: aigerim_bekkozhiba@list.ru)

Административно-правовые средства предупреждения и пресечения органами внутренних дел правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений

Аннотация. Статья посвящена анализу административно-правовых средств, используемых органами внутренних дел Республики Казахстан для предупреждения и пресечения правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений. Рассматриваются изменения в законодательстве, направленные на ужесточение ответственности за бытовое насилие, а также меры, применяемые для защиты жертв и предотвращения правонарушений. Особое внимание уделяется анализу статистики правонарушений за 2022–2024 годы, выявлению причин роста преступности и обсуждению эффективности правоприменительных механизмов. В статье также представлены предложения по совершенствованию профилактической работы, усилению взаимодействия между государственными органами и общественными организациями для эффективной борьбы с семейно-бытовым насилием.

Ключевые слова: административно-правовые средства, правонарушения, семейно-бытовые отношения, бытовое насилие, органы внутренних дел, законодательные изменения, защита жертв, профилактика, правоприменение.

Сфера семейно-бытовых отношений представляет собой неотъемлемую часть частной жизни граждан, в рамках которой пересекаются личные и семейные интересы. Под данными отношениями понимаются связи между супругами, бывшими супругами, лицами, проживающими или проживавшими совместно, близкими родственниками, а также лицами, имеющими общего ребенка. В нормальных условиях эти отношения регулируются принципами взаимного уважения, доверия и личной автономии. Однако в случаях возникновения конфликтов, сопровождающихся причинением телесных повреждений или психических страда-

ний, семейно-бытовая сфера перестает быть исключительно частной и приобретает публичное значение.

Ситуации насилия и иные правонарушения в семейно-бытовой сфере требуют вмешательства государства, поскольку затрагивают не только индивидуальные права пострадавших, но и общественные интересы. Государство, выполняя функции защиты прав и свобод граждан, обеспечивает правоприменение через деятельность уполномоченных органов, таких как правоохранительные структуры, социальные службы и судебные инстанции. Эти органы наделены полномочиями для реагирования на факты насилия, расследования инцидентов и применения санкций к виновным лицам.

С юридической точки зрения семейно-бытовые конфликты, переходящие в сферу правонарушений, подпадают под действие административного и уголовного законодательства. В ряде стран зафиксированы отдельные статьи уголовного кодекса, регламентирующие ответственность за насилие в семье, угрозы жизни и здоровью, а также психологическое давление на членов семьи. Введение таких норм обусловлено необходимостью защиты наиболее уязвимых категорий граждан, в том числе женщин, детей и пожилых людей. Кроме того, эффективная профилактика семейно-бытового насилия требует комплексного подхода, включающего правовое просвещение, социальную поддержку пострадавших и развитие механизмов оперативного реагирования.

Оздоровление социальной среды и профилактика правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений являются приоритетными направлениями государственной политики Казахстана.

Под бытовым насилием согласно п. 4 ст. 1 Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» от 4 декабря 2009 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2025 г.) понимается, «умышленное противоправное деяние (действие или бездействие) одного лица в сфере семейно-бытовых отношений в отношении другого (других), причиняющее или содержащее угрозу причинения физического и (или) психического страдания» [1].

С 1 июля 2023 года в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.03.2025 г.) внесены поправки, значительно усиливающие ответственность за правонарушения в семейно-бытовой сфере [2]. Закон устанавливает более строгие меры наказания, в том числе увеличение сроков административного ареста за повторные нарушения. В частности, за противоправные действия в семейно-бытовых отношениях предусмотрен арест на 5 суток, а за повторное нарушение – на 10 суток. За умышленное причинение легкого вреда здоровью срок ареста увеличен до 15 суток, а при рецидиве в течение года – до 25 суток. За нанесение побоев вводится наказание в виде 10 суток ареста, а при повторном нарушении – 20 суток.

Кроме того, исключена возможность освобождения от ответственности за примирением сторон, что исключает злоупотребления со стороны правонарушителей. Усилены санкции за несоблюдение защитного предписания органов внутренних дел, а также за неисполнение судебных решений: административный арест увеличен с 7 до 10 суток, а при повторном нарушении – до 20 суток. Данные меры направлены на повышение эффективности защиты жертв семейного насилия и усиление превентивного воздействия законодательства, что способствует снижению уровня правонарушений в данной сфере.

Правоохранительные органы и общественные организации активно занимаются праворазъяснительной работой среди населения, направленной на предупреждение семейно-бытового насилия [3, с. 12]. Важную роль в этом процессе играют участковые инспекторы полиции и специализированные подразделения ОВД, деятельность которых ориентирована на выявление, профилактику и пресечение подобных правонарушений. Однако несмотря на принимаемые меры, в адрес правоохранительных органов нередко поступает критика, свя-

занная с их недостаточной реакцией на случаи семейного насилия. В некоторых ситуациях жертвы сталкиваются с бездействием сотрудников ОВД или несвоевременным принятием мер, что может усугублять проблему и снижать уровень доверия граждан к правоохранительной системе.

Статистика по фактам правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений за 2022–2024 гг. в РК представлена в таблице 1 (данные за 2024 год приведены за период с января по август).

Таблица 1

**Статистика по фактам правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений
за 2022–2024 гг. в РК**

Год	Административные правонарушения	Уголовные правонарушения	Побои	Легкий вред здоровью	Средний вред здоровью	Тяжкий вред здоровью	Убийства	Изнасилования и насильственные действия
2022	25 100	940	—	—	—	—	—	—
2023	47 600	923	16 900	20 800	336	337	108	—
2024	—	1 600	628	354	213	186	74	27

Основные выводы, которые сделаны нами в результате анализа.

1. В 2023 году административные правонарушения в семейно-бытовой сфере выросли почти в 2 раза (+89,3 % по сравнению с 2022 годом).

2. В 2024 году уголовные правонарушения увеличились в 2,8 раза по сравнению с аналогичным периодом 2023 года.

3. Среди наиболее частых преступлений – побои, умышленное причинение вреда здоровью различной степени тяжести, а также убийства.

4. Самый высокий рост преступлений зафиксирован в Алматы (в 7 раз) и Алматинской области (в 3,6 раза). Туркестанская область также в числе лидеров по количеству зарегистрированных преступлений.

Рост преступности в современных условиях можно объяснить несколькими ключевыми факторами [4, с. 112]. Во-первых, ужесточение законодательства и активизация выявления случаев бытового насилия способствуют увеличению числа зарегистрированных преступлений. Строгие меры наказания, наряду с усилением контроля со стороны правоохранительных органов, создают эффект «повышенной видимости» преступлений, что может привести к статистическому росту преступности, несмотря на реальные усилия по борьбе с правонарушениями.

Во-вторых, повышение осведомленности населения также играет значительную роль. Увеличение информированности граждан о своих правах и обязанностях, а также доступность информации о возможности обращения в правоохранительные органы способствуют росту числа заявлений и жалоб. Это, в свою очередь, может повлиять на увеличение статистики преступности, хотя фактически отражает рост доверия к правоохранительным органам и улучшение правозащитной практики.

Наконец, социально-экономические факторы, такие как безработица, финансовые трудности и стресс, оказывают существенное влияние на уровень преступности. Экономические проблемы и социальная нестабильность создают условия для ухудшения качества жизни населения, что может способствовать росту числа преступлений, как мелких, так и более тяжких. В условиях стресса и неопределенности усиливаются социальные противоречия, что также увеличивает вероятность совершения преступлений.

Таким образом, совокупность факторов – от изменений в законодательной сфере до социально-экономических трудностей – может оказывать многогранное влияние на динамику преступности.

Рост числа правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений в Казахстане указывает на необходимость дополнительных мер профилактики и социальной поддержки пострадавших. Усиление наказания приводит к увеличению числа зарегистрированных случаев, однако важно не только наказывать, но и предотвращать подобные преступления [5, с. 98].

Президент К.-Ж. Токаев на заседании Национального курултая обратил внимание на проблему семейно-бытового насилия в отношении детей [6]. Он подчеркнул, что в текущем году завершается реализация комплексного плана по защите детей от насилия и предотвращению подростковых суицидов. В рамках этих мероприятий были приняты меры по защите прав женщин и детей, а также открыты центры психологической поддержки во всех регионах страны.

Важные изменения внесены в законодательство, что способствовало улучшению ситуации в данной сфере. Однако в отдельных отдаленных районах продолжают фиксироваться случаи насилия, особенно в семьях, находящихся под влиянием нетрадиционных религиозных течений. Президент отметил недостаточную вовлеченность местных властей и общественных деятелей в профилактику семейного насилия, что требует усиленной координации всех усилий.

В связи с этим К.-Ж. Токаев предложил объединить все меры в рамках единой программы «Дети Казахстана», что позволит повысить эффективность защиты детей и создать системный подход в борьбе с семейно-бытовым насилием [7].

В Департаменте полиции Алматинской области состоялся круглый стол, посвященный созданию межведомственной рабочей группы для внедрения Стандарта оценки риска правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений, разработанного Министерством внутренних дел Республики Казахстан [8]. В обсуждении приняли участие представители государственных структур, правоохранительных органов и общественных организаций. Уполномоченный по правам ребенка в Республике Казахстан Динара Закиева подчеркнула значимость комплексной профилактики семейного насилия и защиты прав детей.

Основное внимание было уделено практическому применению Стандарта и разработке четких алгоритмов взаимодействия между всеми задействованными учреждениями. Стандарт МВД направлен на раннюю идентификацию лиц, склонных к агрессивному поведению, и принятие профилактических мер [9, с. 289]. Его внедрение позволит перейти от формального реагирования к системе оценки реальных угроз и предотвращению насилия на ранних стадиях.

Каждое ведомство представило свой проект алгоритма действий в рамках единой стратегии. Участники подчеркнули необходимость плотной координации и своевременного обмена информацией для оперативного реагирования и эффективной защиты жертв. В ходе мероприятия также рассматривались меры по ресоциализации агрессоров, повышению правовой осведомленности населения и усилению профилактической работы на местах. Организаторы предложили создать постоянные межведомственные рабочие группы на областном, городском и районном уровнях.

Все участники дискуссии пришли к заключению, что только при условии совместной работы и слаженного взаимодействия всех вовлеченных сторон можно эффективно бороться с семейно-бытовым насилием и формировать в обществе негативное отношение к агрессии.

Таким образом, проведенный анализ показал, что административно-правовые меры, применяемые органами внутренних дел Республики Казахстан, играют большую роль в предупреждении и пресечении правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений. Ужесточение законодательства, усиление санкций и исключение возможности примирения сторон

при повторных нарушениях повышают уровень защиты жертв и усиливают превентивный эффект правовых норм. Вместе с тем сохраняются проблемы, связанные с несвоевременной реакцией правоохранительных органов, особенно в отдалённых регионах.

Рост зарегистрированных правонарушений обусловлен как усилением контроля, так и повышением правосознания граждан. Существенное влияние также оказывают социально-экономические факторы. В этих условиях эффективная профилактика требует комплексного подхода — взаимодействия государственных органов, общественных организаций и населения.

Внедрение стандарта оценки риска, расширение межведомственного сотрудничества, правовое просвещение и ресоциализация агрессоров представляют собой важные направления дальнейшей работы. Только при условии системной и согласованной деятельности всех участников можно достичь устойчивого снижения уровня насилия в семье и укрепить правопорядок в обществе.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 г. № 214-IV «О профилактике бытового насилия» (по сост. на 01.01.2025 г.) [Электронный ресурс]: доступ из справочно-правовой системы «Информационная система «ПАРАГРАФ». — Режим доступа: <https://online.zakon.kz/>
2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 г. № 235-V (по сост. на 13.03.2025 г.) [Электронный ресурс]: доступ из справочно-правовой системы «Информационная система «ПАРАГРАФ». — Режим доступа: <https://online.zakon.kz/>
3. Алтайбаев С.К., Дуашева А.Д. Актуальность уголовных правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 11–14.
4. Токарев И.В. Административно-правовые средства профилактики правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений. — М.: Юрист, 2022. — 215 с.
5. Соловьев А.П. Пресечение правонарушений в области семейного права: административно-правовой аспект. — СПб.: Научное издательство, 2020. — 180 с.
6. Akorda.kz: Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на четвертом заседании Национального курултая // [Электронный ресурс] // <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-na-chetvertom-zasedanii-nacionalnogo-kurultaya-142359> (дата обращения: 03.04.2025).
7. Tengrinews.kz: Токаев предложил разработать специальную программу по борьбе с насилием над детьми // [Электронный ресурс] // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-predlozil-razrabotat-spetsialnuyu-programmu-borbe-565117/ (дата обращения: 03.04.2025).
8. Polisia.kz: Полиция и активисты обсудили пути борьбы с насилием в семье в Алматинской области // [Электронный ресурс] // <https://polisia.kz/ru/politsiya-i-aktivisty-obsudili-puti-bor-by-s-nasiliem-v-sem-e-v-almatinskoj-oblasti/?ysclid=m914r0w8s1448942679> (дата обращения: 03.04.2025).
9. Әбілқасым А.Қ., Сералиева А.М. Компетенции субъектов противодействия домашнему насилию в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 2 (84). — С. 288–293.

Бекқожина А.А.,
*жалпы дайындық кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі*
(Қазақстан Республикасы ІІМ ІІМ Басқару Академиясы, Астана қ.,
e-mail: aigerim_bekkozshina@list.ru)

**Административті-құқықтық құралдар арқылы отбасылық-тұрмысқа қатысты
құқық бұзушылықтарды алдын алу және тоқтату ішкі істер органдарының қызметі**

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасындағы ішкі істер органдарының отбасылық-тұрмыстық қатынастардағы құқық бұзушылықтарды алдын алу және тоқтату үшін қолданатын әкімшілік-құқықтық құралдарын талдауға арналған. Отбасылық зорлық-зомбылыққа қарсы жауапкершілікті күшейтуге бағытталған заңнамадағы өзгерістер, сондай-ақ құқық бұзушылықтарды болдырмау және құрбандарды қорғау үшін қолданылатын шаралар қарастырылады. Мақалада 2022–2024 жылдар аралығындағы құқық бұзушылықтар статистикасына талдау жасалып, қылмыс деңгейінің өсу себептері анықталып, құқық қолдану механизмдерінің тиімділігі талқыланады. Сондай-ақ, профилактикалық жұмыстарды жетілдіру, мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар арасындағы өзара әрекеттестікті нығайту бойынша ұсыныстар келтірілген.

Негізгі сөздер: әкімшілік-құқықтық құралдар, құқық бұзушылықтар, отбасылық-тұрмыстық қатынастар, тұрмыстық зорлық-зомбылық, ішкі істер органдары, заңнамалық өзгерістер, құрбандарды қорғау, профилактика, құқық қолдану.

A.A. Bekkozshina,
*Senior Lecturer of the Department of General Training,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel*
(Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan,
Astana, e-mail: aigerim_bekkozshina@list.ru)

**Administrative and legal means of preventing and combating offenses
in the sphere of family and domestic relations by the internal affairs bodies**

Annotation. The article is dedicated to the analysis of administrative and legal measures used by the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan to prevent and combat offenses in the sphere of family and domestic relations. The article examines legislative changes aimed at tightening responsibility for domestic violence, as well as measures taken to protect victims and prevent offenses. Special attention is paid to the analysis of crime statistics for the years 2022–2024, identifying the causes of the increase in crime, and discussing the effectiveness of law enforcement mechanisms. The article also presents proposals for improving preventive work and enhancing cooperation between government bodies and public organizations for the effective fight against domestic violence.

Keywords: administrative and legal measures, offenses, family and domestic relations, domestic violence, internal affairs bodies, legislative changes, victim protection, prevention, law enforcement.

Дарменов А.Д.,
начальник Академии,
кандидат юридических наук, доцент, генерал-майор полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева,
e-mail: ODO@kostacademy.edu.kz);
Муканов Д.Ж.,
помощник Главного военного прокурора,
кандидат юридических наук, подполковник юстиции
(Главная военная прокуратура, г. Астана, Республика Казахстан,
e-mail: 7171326@prokuror.kz)

Применение беспилотных авиационных систем и средств их нейтрализации в пенитенциарных учреждениях

Аннотация. Статья рассматривает актуальность внедрения новых научно-технических средств для обеспечения безопасности в учреждениях уголовно-исполнительной системы в условиях растущих угроз. Основное внимание уделяется использованию беспилотных авиационных систем и средств их нейтрализации, которые способны значительно повысить уровень контроля и предотвращения правонарушений. Обсуждаются проблемы, связанные с поступлением запрещенных предметов, включая использование дронов для их доставки, и другими угрозами безопасности. Также рассматриваются различные типы систем обнаружения и нейтрализации беспилотных авиационных систем, их преимущества и недостатки. В заключение подчеркивается необходимость законодательных изменений для интеграции беспилотных авиационных систем в систему охраны УИС, что позволит повысить безопасность и эффективность контроля.

Ключевые слова: технические средства, беспилотные авиационные системы, пенитенциарные учреждения, безопасность, защита, запрещенные предметы, осужденные, средства нейтрализации.

Актуальность использования новых научно-технических средств в обеспечении безопасности в учреждениях уголовно-исполнительной системы (УИС) обусловлена стремительным развитием технологий и растущими угрозами безопасности. Внедрение инновационных систем и усовершенствованных средств связи и мониторинга, позволяет значительно повысить уровень контроля и предотвращения противоправных действий на территории учреждений. Современные технологии дают возможность оперативно отслеживать и анализировать поведение осужденных, предотвращать беспорядки и инциденты, а также минимизировать человеческий фактор в процессе охраны и управления. Использование инновационных научно-технических средств позволяет существенно оптимизировать процессы контроля за ситуацией внутри учреждений, предотвращать угрозы и минимизировать риски для жизни и здоровья как сотрудников, так и заключенных. Внедрение передовых технологий не только повышает уровень безопасности, но и способствует созданию более справедливой системы исполнения наказаний.

Одной из актуальных проблем обеспечения безопасности в учреждениях УИС является пресечение поступления запрещенных предметов осужденным. К наиболее распространенным относятся наркотические средства и психотропные вещества, алкогольные напитки, сотовые телефоны, оружие и др. В этой связи важным аспектом деятельности сотрудников учреждений УИС по профилактике правонарушений является именно пресечение каналов поступления данных предметов.

Если раньше запрещенные предметы попадали, как правило, через передачи от родственников осужденных, путем переброса через ограждения либо проноса на территорию сотрудниками учреждения, то в настоящее время фиксируются факты использования для этих целей дронов.

Используя дистанционный формат управления и возможность укрытия на большом расстоянии, злоумышленники могут относительно безопасно совершать подобные противоправ-

ные действия. Этому способствуют особенности технических характеристик таких устройств: высокая маневренность, скорость, точность выхода на заданный объект, низкая шумность электродвигателей, небольшие размеры, а также совершение полета на предельно малых и малых высотах [1, с. 52].

Первый случай перехвата беспилотного воздушного судна с запрещенными предметами зафиксирован в Павлодарском учреждении УИС, где его сотрудниками и военнослужащими Национальной гвардии пресечена попытка доставки сотовых телефонов [2]. Учитывая стремительное развитие сферы беспилотных средств, их доступность и другие преимущества, следует ожидать рост указанных правонарушений.

Также имеются риски использования беспилотных авиационных систем для сбора разведывательной информации. Так, дроны, оснащенные камерами и другими техническими устройствами, могут использоваться для сбора информации о расположении объектов, системах охраны, численности и дислокации личного состава, что представляет собой угрозу для безопасности объектов и может быть использовано для планирования диверсий или нападений.

Кроме того, дроны, оснащенные взрывными устройствами или иными поражающими элементами, могут использоваться для нанесения прямого ущерба объектам или персоналу, что создает угрозу для жизни и здоровья людей и нормального функционирования объектов. Даже простое появление беспилотного судна над охраняемой территорией может дестабилизировать обстановку, особенно в условиях массовых мероприятий или чрезвычайных ситуаций, а также создать помехи для работы систем безопасности (камеры видеонаблюдения, датчики движения, радиоэлектронные средства и др.).

В этих условиях особую актуальность приобретают технические системы обнаружения и нейтрализации беспилотных аппаратов. Это позволит повысить уровень контроля, обеспечения безопасности и снизить указанные риски.

Существует несколько основных типов беспилотных авиационных систем (БАС), каждая из которых имеет свои преимущества и недостатки.

Радиолокационные системы используют соответствующие датчики для обнаружения БАС по отраженному сигналу. Они обеспечивают обнаружение на больших расстояниях и в любых погодных условиях, но могут быть подвержены помехам и не всегда способны отличить БАС от других летательных аппаратов.

Акустические системы используют микрофоны для обнаружения БАС по издаваемому звуку. Они относительно недороги и просты в эксплуатации, но имеют ограниченный радиус действия и подвержены влиянию шума окружающей среды.

Оптические системы используют камеры и оптические датчики для визуального обнаружения БАС. Они позволяют идентифицировать дрон, но эффективны только в условиях хорошей видимости.

Системы перехвата используют дроны-перехватчики или специальные устройства для захвата или уничтожения БАС. Они обеспечивают эффективную нейтрализацию дронов, но требуют сложного управления и могут быть опасными в условиях плотной застройки или присутствия людей.

Радиоэлектронные системы используются для подавления сигналов управления и навигации БАС, что приводит к потере управления и вынужденной посадке или падению дрона. Они эффективны против большинства типов БАС, но могут создавать помехи для других радиоэлектронных устройств [3, с. 37–44].

В рамках работы по повышению безопасности и соблюдения режима в учреждениях УИС в 2020 г. утверждены нормы оснащения ОВД техническими средствами нейтрализации беспилотных летательных аппаратов, согласно которому на каждое учреждение предусмот-

рено 2 комплекта [4]. Однако вопрос оснащения учреждений указанными техническими средствами связан с материальными проблемами.

Другим недостатком следует признать несоответствие используемой терминологии. Так, Законом Республики Казахстан от 15 июля 2010 г. № 339-IV «Об использовании воздушного пространства Республики Казахстан и деятельности авиации» регламентируются понятия «беспилотное воздушное судно» (воздушное судно, которое предназначено для автономной работы или для дистанционного управления без пилота на борту) и «беспилотная авиационная система» (беспилотное воздушное судно и связанные с ним элементы, которые необходимы для безопасной и эффективной эксплуатации беспилотного воздушного судна в воздушном пространстве). Тогда как в приказе МВД, как отмечалось выше, речь идет о технических средствах нейтрализации беспилотных летательных аппаратов.

В этой связи считаем необходимым привести приказ МВД в соответствие с отраслевым законом.

Изучение иных ведомственных нормативных актов по исследуемому вопросу показало, что аналогичных поправок требует Приказ МВД РК от 26 апреля 2021 года №239 «Об утверждении натуральных норм положенности технико-криминалистическими средствами, оборудованием, реактивами и расходными материалами оперативно-криминалистических подразделений и организаций образования Министерства внутренних дел Республики Казахстан», где в качестве одного из таких средств предусмотрен мини ДПЛА (дистанционный портативный летательный аппарат).

Как отмечают Д.А. Абеуов и О.А. Арынов, технологии наблюдения претерпели значительные изменения благодаря интеграции передовых цифровых инструментов, которые значительно расширяют возможности мониторинга и сбора данных. В первую очередь это относится к дронам. Эти устройства особенно ценятся за свою мобильность и возможность быстрого развертывания для обеспечения обзора недоступных территорий с воздуха, что делает их незаменимыми инструментами [5, с. 248].

Зачастую периметр учреждений УИС занимает большие площади, поэтому традиционные способы охраны помимо отвлечения значительных человеческих ресурсов могут не обеспечивать должного контроля, особенно в ночное время или в условиях плохой видимости. БАС с ночными и инфракрасными камерами могут обеспечить круглосуточное патрулирование периметра, выявляя попытки несанкционированного проникновения, побегов или другие подозрительные действия.

Применение БАС для патрулирования периметра учреждения может существенно сократить вероятность побега осужденных, поскольку дрон способен быстро обнаружить перемещения заключенных, передавать данные об их направлении и местоположении, что значительно ускоряет действия сотрудников по задержанию преступников. Также дрон может использоваться для оценки ситуации в случае побега, позволяя быстро идентифицировать возможные укрытия. Об эффективности БАС при розыске преступников свидетельствует недавний факт задержания сбежавшего из Талгарского ИВС подозреваемого, когда с помощью установленного на дроне тепловизора удалось установить точное местонахождение разыскиваемого [6].

В случае возникновения массовых беспорядков или других инцидентов, которые могут привести к угрозе жизни и здоровью осужденных и сотрудников, БАС могут быть использованы для мониторинга происходящего. В отличие от обычных систем видеонаблюдения, которые фиксируют только происходящее в определенных пределах, дроны могут предоставлять информацию о происходящих событиях с разных ракурсов и в реальном времени. Это позволяет оперативно оценить ситуацию и принять меры к ее разрешению, а также направить силы для предотвращения эскалации конфликта.

Кроме того, БАС наряду со средствами их нейтрализации могут использоваться для защиты от попыток доставки в учреждения запрещенных веществ и предметов, установления лиц, занимающихся незаконной деятельностью, в т. ч. путем мониторинга прилегающих территорий при обнаружении дронов.

Перспектива видится в интеграции БАС и средств их нейтрализации с другими техническими средствами в единые комплексные системы безопасности, которые при внедрении искусственного интеллекта позволят автоматизировать процессы и повысить их эффективность.

Вместе с тем, действующим законодательством приобретение БАС для пенитенциарных учреждений не предусмотрено, о чем свидетельствует отсутствие соответствующих норм положенности и правил их применения. В этой связи работа в данном направлении должна начинаться именно с устранения данных законодательных препятствий.

Изучение зарубежного опыта показывает актуальность данного вопроса. Так, в 2023 г. Министерством юстиции РФ утверждены Порядок применения аудиовизуальных, электронных и иных технических средств надзора и контроля в следственных изоляторах уголовно-исполнительной системы и Порядок применения технических средств надзора и контроля в исправительных учреждениях. Указанные правовые акты регламентируют вопросы применения беспилотных воздушных судов для осуществления надзора и контроля на территории следственных изоляторов и исправительных учреждений [7].

Таким образом, применение БАС и средств их нейтрализации в системе охраны учреждений УИС является важным шагом в обеспечении безопасности, повышении эффективности контроля за объектами, а также сокращении рисков для персонала и осужденных. Использование беспилотных технологий позволит значительно повысить уровень защиты таких объектов, ускорить реакцию на угрозы и максимально эффективно предотвращать попытки нарушения порядка.

Список использованной литературы:

1. Быков А.И. Противодействие беспилотным летательным аппаратам на территории исправительных учреждений: реальность и перспективы // Обеспечение безопасности в учреждениях и органах уголовно-исполнительной системы. — Тверь: НИИИТ ФСИН России, 2018. — С. 52–55.
2. Дрон использовали в качестве курьера в казахстанскую колонию // Интернет-ресурс: <https://www.zakon.kz/redaktsiia-zakonkz/5038541-dron-ispolzovali-v-kachestve-kurera-v.html> (дата обращения: 24.03.2025).
3. Макаренко С.И. Противодействие беспилотным летательным аппаратам: Монография. — СПб.: Научные технологии, 2020. — 204 с.
4. Приказ МВД РК от 15 января 2020 г. № 20 «Об утверждении натуральных норм оснащения органов внутренних дел Республики Казахстан техническими средствами нейтрализации беспилотных летательных аппаратов» // Интернет-ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000019903> (дата обращения: 24.03.2025).
5. Абеуов Д.А., Арынов О.А. Роль современных технологий в модернизации местной полицейской службы на примере зарубежных стран // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2025. — № 1 (87). — С. 245–251.
6. Дрон помог: в полиции поделились кадрами задержания сбежавшего из ИВС Талгара правонарушителя // Интернет-ресурс: <https://orda.kz/dron-pomog-v-policii-podelilis-kadrami-zaderzhanija-sbezhashego-iz-ivs-talgara-pravonarushitelja-393579/> (дата обращения: 25.03.2025).
7. Приказ Министерства юстиции РФ от 30 ноября 2023 г. № 359 «Об утверждении Порядка применения аудиовизуальных, электронных и иных технических средств надзора и контроля в следственных изоляторах уголовно-исполнительной системы и Порядка применения технических средств надзора и контроля в исправительных учреждениях» // Интернет-ресурс: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/408010089/> (дата обращения: 25.03.2025).

Дарменов А.Д.,
Академия бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция генерал-майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
e-mail: ODO@kostacademy.edu.kz);

Мұқанов Д.Ж.,
бас әскери прокурордың көмекшісі,
заң ғылымдарының кандидаты, әділет подполковнигі
(Бас әскери прокуратура, Астана қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: 7171326@prokuror.kz)

Пенитенциарлық мекемелерде пилотсыз авиациялық жүйелер мен оларды бейтараптандыру құралдарын қолдану

Аннотация. Мақала өсіп келе жатқан қауіптер жағдайында қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жаңа ғылыми-техникалық құралдарды енгізудің өзектілігін қарастырады. Құқық бұзушылықтарды бақылау мен алдын алу деңгейін едәуір арттыруға қабілетті ұшқышсыз авиациялық жүйелерді және оларды бейтараптандыру құралдарын пайдалануға басты назар аударылады. Тыйым салынған заттардың түсуіне байланысты мәселелер, соның ішінде дрондарды жеткізу және басқа да қауіпсіздік қатерлері үшін пайдалану талқыланады. Ұшқышсыз авиациялық жүйелерді анықтау және бейтараптандыру жүйелерінің әртүрлі түрлері, олардың артықшылықтары мен кемшіліктері де қарастырылады. Қорытындылай келе, пилотсыз авиациялық жүйелерді ҚАЖ күзет жүйесіне біріктіру үшін заңнамалық өзгерістердің қажеттілігі атап өтіледі, бұл бақылаудың қауіпсіздігі мен тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: техникалық құралдар, пилотсыз авиациялық жүйелер, пенитенциарлық мекемелер, қауіпсіздік, қорғау, тыйым салынған заттар, сотталғандар, бейтараптандыру құралдары.

A.D. Darmenov,
Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Major General
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabybayev, e-mail: ODO@kostacademy.edu.kz);

D.Zh. Mukanov,
Assistant to the Chief Military Prosecutor,
Candidate of Legal Sciences, Lieutenant Colonel of Justice
(Main Military Prosecutor's Office, Astana, Republic of Kazakhstan,
e-mail: 7171326@prokuror.kz)

The use of unmanned aircraft systems and means of their neutralization in penitentiary institutions

Annotation. The article examines the relevance of the introduction of new scientific and technical means to ensure security in institutions of the penitentiary system in the face of growing threats. The main focus is on the use of unmanned aircraft systems and means of their neutralization, which can significantly increase the level of control and prevention of offenses. Problems related to the arrival of prohibited items, including the use of drones for their delivery and other security threats, are discussed. Various types of detection and neutralization systems for unmanned aircraft systems, their advantages and disadvantages are also considered. In conclusion, the need for legislative changes to integrate unmanned aircraft systems into the security system of the UIS is emphasized, which will improve the safety and effectiveness of control.

Keywords: technical means, unmanned aircraft systems, penitentiary institutions, security, protection, prohibited items, convicts, means of neutralization.

Джиембаев Р.К.,
*начальник кафедры общеправовых дисциплин,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: Rusya-our@mail.ru);*
Мағдатова Қ.Ж.,
*старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений
(Карагандинский университет Казпотребсоюза, e-mail: kmagdatova@mail.ru)*

**К вопросу о правовой регламентации процедуры наименования
и переименования составных частей городов областного значения
в Республике Казахстан**

Аннотация. В статье на примере города Караганды рассматриваются проблемы, возникающие в процессе переименования составных частей городов областного значения в Республике Казахстан. В частности, отмечаются острые дискуссии по этому поводу среди населения, поскольку противоположные точки зрения на этот счет у граждан зачастую приводят к возникновению конфликтных ситуаций во время публичных слушаний и формированию негативного отношения к местным органам власти. Авторы на основе анализа зарубежного опыта предлагают свое видение процедуры переименования составных частей населенных пунктов в Республике Казахстан. В основе соответствующих авторских предложений лежат идеи минимизации культурной конфронтации среди населения, поиска компромисса, повышения роли профессиональной общественности и демократизации данного вопроса в целом.

Ключевые слова: переименование, населенный пункт, город областного значения, Республика Казахстан, ономастика, публичные слушания, местное самоуправление, идеологически устаревший, профессиональная общественность, демократия.

Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев на втором заседании Национального куралта отметил огромное значение ономастики в укреплении исторического самосознания страны, а также высказался о необходимости определения единого ряда выдающихся фигур в истории народа и прекращении практики присвоения различным объектам имен деятелей советского периода, биографии которых целенаправленно мифологизируются в угоду чьим-то личным интересам и предпочтениям. В то же время, как выразился Глава государства, «крайне важно, чтобы в процессе принятия решений обязательно учитывались общественные настроения, пожелания и предложения граждан. Это является залогом стабильности и согласия в обществе, в этом и состоит суть концепции «слушающего государства»» [1].

Следует отметить, что в настоящее время в Республике Казахстан по инициативе Министерства культуры и спорта реализуется Дорожная карта на 2022–2025 гг. по переименованию населенных пунктов и их составных частей с идеологически устаревшими названиями. В целом это правильно: определенным населенным пунктам возвращается их историческое название, приводится в соответствие транскрипция, справедливо возрождаются имена национальных героев и выдающихся личностей далекого прошлого. Однако на практике данная деятельность сталкивается с рядом отдельных проблем, указывающих на то, что на современном этапе социально-культурных преобразований массовое переименование улиц во многих городах Республики — довольно сложная и болезненная тема. К тому же, в основном переименовываются советизмы — слова, сокращения, фразы, лозунги, сформировавшиеся в советскую эпоху [2].

Так, практически каждые публичные слушания по этому вопросу вызывают жаркие споры, нередко даже и агрессивные. Позиция граждан, как правило, бывает диаметрально противоположной, причем зачастую как одна, так и другая сторона приводят в свою пользу достаточно здравые и убедительные аргументы. Необходимо также отметить, что разногласия касаются не только идеологического аспекта наименования конкретной улицы. В частности, у многих людей вызывает недоумение и негативные эмоции сам факт постановления такого во-

проса в условиях наличия в обществе более острых социальных проблем, на которые представителям власти следовало бы направить свое внимание, силы и государственные средства в первую очередь — например, благоустройство улиц, ремонт автодорог и пешеходных тротуаров, модернизация системы уличного освещения и пр. Многие просто возмущены тем, что на переименование улиц тратятся деньги налогоплательщиков.

В некоторых случаях горожане указывают на излишнюю или неуместную инициативность в этом вопросе местных властей. Например, жители небольшой улицы, построенной еще в советское время, выражая несогласие со сменой ее прежнего названия на имя одного из известных батыров, аргументируют свою позицию тем, что имя батыра-освободителя достойно целого нового микрорайона, а не маленькой улочки. Жители обращают также внимание на то, что в городе имеются улицы с ничего незначащими названиями — Бензинная, Моторная и т. д., и вот именно такие и нужно переименовывать [3]. Другие указывают на нелогичность переименования, к примеру, Бульвара Мира в Проспект Нурсултана Назарбаева в Караганде, мотивируя это тем, что, во-первых, бульвар и проспект — совершенно разные понятия, а, во-вторых, именем Первого Президента можно было бы назвать одну из широких и красивых улиц в активно застраиваемой части города — Юго-Востоке, а не в исторической части города, где с каждым уголком пространства у большинства горожан связаны какие-то свои ассоциации и воспоминания. Отметим, что в Караганде граждане до сих пор просят вернуть прежнее название бульвару [4].

Таким образом, посыл понятен: «Зачем массово переименовывать старые, имеющие свою историю улицы, когда возводятся новые микрорайоны с красивыми жилыми комплексами и строятся целые проспекты, улицы, кварталы, площади и скверы?». «Почему бы не назвать новые объекты по-новому?», «Почему эта деятельность носит массовый, а не точечный характер?», «Почему так категорично исключается возможность сосуществования различных сторон одной и той же истории народа в различных частях города (историческая эклектика)?».

Полагаем, что такая привязанность к старым наименованиям улиц для простого обывателя больше имеет психологический контекст, нежели идеологический. Тем не менее, дискуссии в рамках публичных слушаний говорят о недостаточной проработке вопроса на этапе планирования: для кого-то дорога история как таковая (прославляемая или осуждаемая), для кого-то — воспоминания, связанные с теми или иными улицами, кто-то процесс развития понимает как поступательное созидание «нового» с сохранением при этом «старого», а не разрушение «старого» путем преобразования его в «новое». По нашему мнению, у большинства горожан — противников переименований осознание самого себя связано с теми или иными названиями улиц, и когда таковые фактически перестают существовать, то возникает чувство потерянности в пространстве, отчуждения части собственной жизни, сомнения в реалистичности и значимости определенного ее этапа.

Справедливости ради следует учитывать, что в отдельных случаях подавляющее большинство жителей конкретного населенного пункта или его части сами выступают с инициативой о переименовании, так как данный вопрос давно уже созрел в этом сообществе.

Вместе с тем, изучение Дорожной карты по переименованию населенных пунктов и их составных частей, позволило сделать следующие выводы:

- она носит не рекомендательный, а императивный характер (содержит четкое указание местным органам государственной власти обеспечить работу по переименованию уже определенного количества населенных пунктов и их составных частей);

- предметом анализа, предшествующего её составлению, являлся не соответствующий запрос со стороны населения конкретной территории, а сугубо идеологический аспект.

В таком случае возникает вопрос о целесообразности учета мнения населения и проведения самих публичных слушаний. Наличие этого требования в подобной ситуации создает

впечатление, что оно предусмотрено формально. Между тем, в условиях реализации идей правового и демократического государства, борьбы с проявлениями этатизма и тоталитаризмом подобная практика представляется весьма спорной: логично предположить, что программные документы в этом вопросе должны носить рекомендательный характер, а органам местной государственной власти на местах надлежит организовать работу непосредственно с учетом мнения населения. Другими словами, работа по переименованию должна проводиться, но очень деликатно и с учетом запроса на это местного населения.

В этой связи весьма познавательным представляется некоторый зарубежный опыт. Например, в Германии решающее значение для вынесения вопроса о переименовании улиц на общественные слушания имеют определенные критерии, с позиции которых рассматривается объект. Во многих городах этой страны специальными комиссиями изучается, был ли человек, в честь которого названа улица, связан с крайним милитаризмом или национализмом, можно ли его назвать расистом, антисемитом, гомофобом или женоненавистником, совершал ли он преступления против местного населения в немецких колониях, а также – поддерживал ли он нацистов и получал ли выгоду от их прихода к власти [5]. К слову, Генеральной ассамблеей ООН в 2014 г. принята резолюция «О борьбе с героизацией нацизма».

Интересно заметить, что в деятельности таких комиссий широко распространена практика, при которой экспертами с учетом возможной неоднозначной реакции населения, вносятся как одно из предложений вариант контекстуализировать наименование улицы, то есть, дополнительно к названию вывесить табличку с объяснением противоречивого характера биографии персоны, в честь которой она названа. К примеру, контекстуализации могут быть подвергнуты улицы, названные в честь великого композитора Рихарда Вагнера, так как он, ко всему прочему, был еще и антисемитом и активно пропагандировал свои взгляды [5]. Такое решение может быть принято как компромисс, если определенная часть жителей этих улиц, учитывая негативные аспекты жизнедеятельности композитора, будет требовать переименования, а другая часть жителей окажется категорически против переименования.

Примечательным является и то, что к советизмам в Западной Европе относятся более или менее снисходительно. Так, во французском городе Клермон-Ферран улица, на которой расположен городской железнодорожный вокзал носит имя «Советского Союза» [6]. В Париже и сегодня существует площадь «Сталинградской битвы» и станция метро «Сталинград». В целом, улицы, бульвары, проспекты многих городов Европы (Франции, Великобритании, Бельгии) носят имя «Сталинград» или «Сталина». Такая улица даже есть в маленьком государстве – Тринидад и Тобаго. А в английском городе Колчестере в рамках местного референдума в 2009 г. жители улицы большинством голосов проголосовали за сохранение названия «улица Сталина» [7].

В свою очередь, китайская философия предполагает, что одни ошибки другими ошибками не исправляются, то есть, абсолютно всё в том числе и для истории, является важным и необходимым. Поэтому в Китае одновременно существуют памятники людям противоположных взглядов, например, Лао Цзы и Конфуцию, а также императору Цинь Шихуанди, который в свое время казнил не одну сотню последователей Конфуция и т. д. [8]

Таким образом важно заключить, что в развитых европейских странах решающую роль в вопросе переименования частей населенных пунктов играет мнение непосредственно самих жителей этих частей населенных пунктов, а деятельность специальных комиссий предполагает также и поиск компромиссных вариантов решения вопроса. При рассмотрении наименований улиц во главу угла ставится отношение к известной личности с точки зрения общечеловеческих ценностей, например, таких, как нравственность или добропорядочность. Радикальные же варианты решений вопроса больше свойственны развивающимся странам — таким, как Эстония, Литва, Латвия, Украина, где коммунистические взгляды, да и сам СССР на официальном уровне осуждены.

В Республике Казахстан решения о переименовании составных частей населенных пунктов – площадей, бульваров, проспектов, улиц и др. — принимаются местными представительными и исполнительными органами на основании заключения ономастической комиссии (ст. 5 Закона РК «Об административно-территориальном устройстве Республики Казахстан») [9]. В частности, областной представительный и исполнительный органы (маслихат и акимат) с учетом мнения населения соответствующей территории на основании заключения Республиканской ономастической комиссии принимают совместное решение, к примеру, о переименовании какой-либо улицы города областного значения, скажем, Караганды (п. 4-1) ст. 11 Закона РК «Об административно-территориальном устройстве Республики Казахстан») [9]. Критерии работы ономастической комиссии регламентируются статьей 25-5 Закона Республики Казахстан «О языках» [10].

В свою очередь, мнение населения составных частей населенного пункта (в нашем случае улицы города областного значения) учитывается на основании публичных слушаний в постоянной комиссии соответствующего маслихата, куда соответствующий акимат вносит документы и материалы по переименованию, а также транскрипцию. Слушания оформляются протоколом, который в течение семи рабочих дней размещается в местных средствах массовой информации, а также на Интернет-ресурсах акимата и маслихата. Оформленное протоколом мнение населения вносится на рассмотрение Республиканской ономастической комиссии [11].

Вместе с тем, анализируя отечественную практику проведения публичных слушаний в городах областного значения, а также законодательную регламентацию процедуры решения вопроса о переименовании, хотелось бы отметить следующие имеющиеся, по нашему мнению, недостатки:

- недостаток человеко-ориентированного подхода на этапе планирования (при определении перечня населенных пунктов и их составных частей, подлежащих переименованию);
- отсутствие компромиссных вариантов решения вопроса по наименованию или переименованию (по примеру развитых зарубежных стран);
- недостаточная регламентация процедуры учета мнения населения (нет конкретных требований к необходимому для принятия решения количеству участвующих в публичных слушаниях граждан и кворуму голосов).

На основании вышеизложенного нам представляется, что для актуализации наименований населенных пунктов и их составных частей, приведения в соответствие транскрипций Центральному исполнительному органу Республики Казахстан целесообразно было бы направить указание местным исполнительным органам с требованием обеспечить работу по:

- выявлению наименований населенных пунктов и их составных частей, не несущих никакой смысловой нагрузки или вызывающих неоднозначную реакцию у населения;
- выявлению наименований населенных пунктов и их составных частей или других топонимов, чья транскрипция требует ономастического уточнения и упорядочения;
- предварительному изучению общественного мнения относительно переименования конкретных населенных пунктов и их составных частей;
- составлению Региональной Дорожной карты по актуализации наименований населенных пунктов и их составных частей.

Таким образом, соответствующие официальные программные документы не будут апеллировать к формулировке «идеологически устаревшее название». Критерием в таком случае выступает неоднозначность реакции местного населения на то или иное наименование населенного пункта или его составной части. Решение же о смене названия должно быть принято на основе выражения мнения жителей составной части населенного пункта (населенного пункта) в соответствии с детально регламентируемой процедурой.

Механизм решения вопроса в данном случае мог бы выглядеть следующим образом:

- определение объектов возможного переименования;
- изучение субъективного восприятия отдельными людьми и социальными группами переименования той или иной составной части населенного пункта (самого населенного пункта) путем проведения социологического исследования (соц. опрос, интервьюирование, и др.);
- составление Региональной Дорожной карты;
- её согласование с профессиональной общественностью, к примеру, в лице Союза ономастов, Ассоциации историков Казахстана и Союза архитекторов (повышение роли профессиональной общественности [12]);
- реализация процедуры учета мнения жителей составной части населенного пункта (населенного пункта);
- определение результатов и их протокольное оформление;
- внесение на рассмотрение соответствующей ономастической комиссии.

Непосредственно сама процедура учета мнения населения должна включать в себя требования о минимальном количестве выражающих свое мнение жителей рассматриваемого населенного пункта или его составной части, а также об обязательном учете мнения определенного количества старожилов. Решение «за» или «против» принимается большинством голосов от общего числа, достаточного для учета мнения жителей.

Выразить своё мнение могут только полностью дееспособные граждане Республики Казахстан.

Местный исполнительный орган в трехмесячный срок до процедуры выражения мнения информирует жителей составной части населенного пункта (населенного пункта) о всех деталях вопроса по его переименованию через средства массовой информации (телевидение, радио, газеты) и через направление уведомления по месту жительства.

Соответствующие жители могут выразить свое мнение посредством:

1) онлайн-заполнения специально разработанной для этих целей анкеты, предусматривающей использование электронной (цифровой) подписи на Интернет-ресурсе местного исполнительного органа;

2) заполнения анкеты офлайн в специально предусмотренном для этих целей местным исполнительным органом административном помещении;

3) заполнение анкеты офлайн на дому по причине инвалидности, неудовлетворительного состояния здоровья, преклонного возраста, ухода за больным членом семьи. В этом случае гражданин должен заранее уведомить местный исполнительный орган по контактному номеру телефона.

Процедура учета мнения населения считается состоявшейся, если в ней приняло участие не менее 50 процентов от общего числа жителей, официально проживающих в рассматриваемой к переименованию составной части населенного пункта. Из этого числа, как минимум, 20 процентов жителей должно проживать в данной составной части населенного пункта не менее 15 лет и, как минимум, 30 процентов – не менее 10 лет. Такой же принцип применяется и в отношении населенного пункта.

В случае, если вопрос рассматривается в отношении наименований населенных пунктов или его составных частей, образованных менее 10 лет назад, то учет мнения осуществляется без требований к сроку проживания его жителей.

Полагаем, что подобная практика, если предусмотреть ее на нормативном уровне, позволит во многом упорядочить процедуру принятия решений по переименованию населенных пунктов и их составных частей, а также будет способствовать минимизации культурных конфликтов и демократизации данного вопроса в целом.

Список использованной литературы:

1. Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на втором заседании Национального курултая «Әділетті Қазақстан – Адал азамат». <https://akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-na-vtorom-zasedanii-nacionalnogo-kurultayaadiletti-kazakstan-adal-azamat-175233>
2. Советизмы. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Категория:Советизмы>
3. В Караганде возник спор из-за переименования улиц Новоселов и Архитектурная. https://www.inform.kz/ru/v-karagande-voznik-spor-iz-za-pereimenovaniya-ulic-novoselov-i-arhitekturnaya_a2704689
4. «Мир» против Назарбаева: в Караганде просят вернуть прежнее название бульвара. <https://sarbaz.kz/v-centre-vnimaniiya/2487-mir-protiv-nazarbaeva-v-karagande-prosiat-vernut-prezhnee-nazvanie-bulvara/>
5. Где эта улица, где этот Рейх. <https://novayagazeta.eu/articles/2022/12/20/gde-eta-ulitsa-gde-etot-reikh>
6. Клермон-Ферран // <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
7. Вайдере решила переименовать «советские» улицы Европы // <https://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/22062016-vaidere/>
8. Принять себя // <https://www.b17.ru/article/111497/>
9. Закон Республики Казахстан «Об административно-территориальном устройстве Республики Казахстан» от 8 декабря 1993 г. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930004200_
10. Закон Республики Казахстан от «О языках в Республике Казахстан» 11 июля 1997 г. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000151_
11. Приказ Министра культуры и спорта Республики Казахстан «Об утверждении Правил учета мнения населения соответствующей территории при наименовании, переименовании административно-территориальных единиц, составных частей населенных пунктов, а также уточнении и изменении транскрипции их наименований» от 1 августа 2023 г. № 211. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033238>
12. Джиёмбаев Р.К., Намысов Е.Д. Некоторые вопросы развития гражданского общества в Республике Казахстан в условиях кризиса современной геополитики // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2025. — № 1 (87). — С. 60–64.

Джиёмбаев Р.Қ.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Rusya-our@mail.ru);*

Мағдатова Қ.Ж.,

*экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, e-mail: kmagdatova@mail.ru)*

**Қазақстан Республикасындағы облыстық маңызы бар қалалардың
құрамдас бөліктеріне атау беру және оларды қайта атау рәсімін
құқықтық регламенттеу туралы мәселеге**

Аннотация. Мақалада Қарағанды қаласының мысалында Қазақстан Республикасындағы облыстық маңызы бар қалалардың құрамдас бөліктерін қайта атау процесінде туындайтын проблемалар қарастырылады. Атап айтқанда, халық арасында бұл мәселе бойынша өткір пікірталастар бар, өйткені азаматтардың бұл мәселеге қарама-қарсы көзқарастары көбінесе қоғамдық тыңдаулар кезінде жанжалды жағдайлардың пайда болуына және жергілікті билік органдарына теріс көзқарастың қалыптасуына әкеледі. Авторлар шетелдік тәжірибені талдау негізінде Қазақстан Республикасындағы елді мекендердің құрамдас бөліктерін қайта атау рәсіміне өз көзқарасын ұсынады. Тиісті авторлық ұсыныстардың негізінде халық арасындағы мәдени қақтығысты азайту, пойскааға келу, кәсіби қоғамның рөлін арттыру және осы мәселені тұтастай демократияландыру идеялары жатыр.

Негізгі сөздер: қайта атау, елді мекен, облыстық маңызы бар қала, Қазақстан Республикасы, ономастика, көпшілік тыңдаулар, жергілікті өзін-өзі басқару, идеологиялық тұрғыдан ескірген, кәсіби жұртшылық, демократия.

R.K. Dzhiembaev,
*Head of the Department of General Legal Disciplines,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: Rusya-our@mail.ru);*

Қ.З. Мағдатова,
*Senior lecturer at the Department of Legal Regulation of Economic Relations
(Karaganda University of Kazpotreboysuz, e-mail: kmagdatova@mail.ru)*

**On the issue of legal regulation of the procedure
for naming and renaming components
of cities of regional significance in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. Using the example of the city of Karaganda, the article examines the problems that arise in the process of renaming the constituent parts of cities of regional significance in the Republic of Kazakhstan. In particular, there are sharp discussions about this issue among the population, since citizens' opposing points of view on this issue often lead to conflict situations during public hearings and the formation of negative attitudes towards local authorities. Based on the analysis of foreign experience, the authors offer their vision of the procedure for renaming the constituent parts of settlements in the Republic of Kazakhstan. The corresponding author's proposals are based on the ideas of minimizing cultural confrontation among the population, finding a compromise, increasing the role of the professional community and democratizing the issue as a whole.

Keywords: renaming, settlement, city of regional significance, Republic of Kazakhstan, onomastics, public hearings, local self-government, ideologically outdated, professional community, democracy.

УДК 343.45

Есимханова Г.Б.,
*арнайы пәндер циклінің аға оқытушысы,
философия докторы (PhD), полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Оқу орталығы, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.,
e-mail: guliko_1982@mail.ru);*

Ысқақов Ә.Қ.,
*қосымша білім беру факультетінің аға оқытушы-әдіскері,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Asetasset100@gmail.com)*

Цифрлық дәуірдегі құпиялылықты қылмыстық-құқықтық қорғау

Аннотация. Мақалада қарқынды дамып келе жатқан цифрлық технологиялар жағдайында құпиялылықты қорғаудың кейбір аспектілерін зерделеуге бағытталған. Құпиялылықты қорғау мәселесі қоғамды цифрландырудың әрбір жаңа кезеңімен шиеленісе түседі, өйткені бұл саладағы бұзушылықтардың динамикасы азаматтарды да, мемлекеттік және құқық қорғау органдарын да алаңдатады. Құпиялардың көптеген түрлерінің құпиялылық режимінің маңыздылығы оларды қылмыстық-құқықтық нормалармен қорғау қажеттілігіне әкеп соғады, сондықтан авторлар осы аспектіге ерекше назар аударады. Авторлар қолжетімділігі шектеулі ақпаратты, әсіресе қазақстандықтардың дербес деректерін қорғау қажеттілігіне мән аударады. Соңғы жылдары зиянкестер өздерінің қылмыстық пиғылдарын дәл осы дербес деректермен жүзеге асырады. Авторлар қылмыстық әрекеттердің осы түрлеріне қарсы іс-қимыл бойынша алдын алу шараларын күшейту қажеттігі туралы негізделген қорытындыға келеді.

Негізгі сөздер: құпиялылық, жеке өмір, дербес деректер, қылмыстық-құқықтық қорғау, ақпарат, ақпараттық технологиялар, цифрландыру, құпия.

Қазіргі заманғы қоғамда цифрландыру процесі оны жылдам цифрлық қоғамға айналдырады және ақпараттың құқықтық және әлеуметтік маңызын арттыруға алып келеді. Ақпараттық трансформация адам өмірінің барлық салаларына кірді, бұл оның құпиялылығына баса назар аударуды талап етеді. Бұл проблеманың өзектілігі цифрлық экономикаға ауқымды көшумен және азаматтар мен мемлекеттің ақпараттық жүйелерге тәуелделілігінің артуымен айқындалады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты ақпараттық қоғамды дамытуға және құруға бағытталған. Қазақстан халықаралық стандарттарға сәйкес келу үшін барлық шараларды қабылдайды, осыған байланысты қылмыстық-құқықтық қорғауды қамтамасыз ете отырып, тиімді ақпараттық инфрақұрылым құруға мән береді. Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 20 наурыздағы «Қазақстан Республикасының доктринасын бекіту туралы» Жарлығы мемлекеттік ақпараттық саясаттың стратегиялық бағыттарын айқындайтын маңызды құжат болып табылады [1].

Цифрлық қоғамда ең бастысы ақпаратты алу, өңдеу, сақтау және беру болып табылады. Қазіргі замандағы қазақстандық үшін «құпиялылық» санаты маңызды рөл атқарады. Құпиялылықты жоғалту адамның өзінің тұлғасы, жеке өмірі, жеке бас өмірі және онлайн-белсенділігі туралы ақпаратты бақылау құқығының бұзылуына әкеп соғады. Құпиялылықты бұзу зардап шегушіге елеулі қаржылық және жеке салдарға әкеп соғуы мүмкін. Цифрлық дәуірде құпиялылық адам құқығы болып қалатынын және бұл құқықты қорғаудың технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында ерекше мәні бар екенін атап өту маңызды.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және өңделетін деректер көлемінің ұлғаюы жағдайында қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекеттік саясаттың басым міндеттерінің біріне айналады. Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында жария етуге жатпайтын ақпараттың құпиялылығын қорғауға бағытталған бірқатар заңдар мен құқықтық актілер жұмыс істейді. Бұл келесі заңдар: ақпаратты өңдеу мен қорғаудың негізгі қағидаттарын белгілейтін 2013 жылғы 21 мамырдағы № 94-V «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» заңы; әртүрлі қызмет салаларындағы деректер қауіпсіздігін қамтамасыз ететін сұрақтарды реттейтін 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» заңы; 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V «Ақпараттандыру туралы» ақпараттық технологиялардың дамуы үшін негіздерін салатын заң. Аталған заңдарды іске асыру шеңберінде заңдарға тәуелді нормативтік құқықтық актілер әзірленіп, қабылданды: «2023–2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар сапасын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысы; «Мемлекеттің электрондық ақпараттық ресурстардың құрамына енгізілетін жеке тұлғалардың дербес деректерінің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2024 жылғы 29 тамыздағы № 526/НҚ бұйрығы; осы министрдің 2023 жылғы 21 маусымдағы № 199/НҚ «Меншік иесінің және (немесе) оператордың өздері жүзеге асыратын міндеттерді орындау үшін қажетті және жеткілікті дербес деректердің тізбесін айқындау қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы және т. б. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі жазалау қатерімен тыйым салуларды белгілейді. Олар осы салаларға қол сұғушылық үшін құпиялылықты қорғаудың ең соңғы әрі ең тиімді құралдары болып табылады. Қазақстан Республикасының ҚК-де жеке өмір немесе заңмен қорғалатын өзге де құпия туралы ақпараттың құпиялылығын қорғауға бағытталған бірқатар баптар көзделген. Қылмыстық құқықтағы құпия ақпарат ұғымының көлемін адамның жеке өмірі туралы мәліметтер түрлері құрайды. Мысалы, 147-бап жеке өмірге қол сұғылмаушылықты және дербес деректер туралы заңнаманы бұзуды қамтитын Қазақстан Республикасының ҚК-де

көзделген қылмыстық деликттердің бірі болып табылады [2]. Бұл бап азаматтардың жеке ақпаратын қорғаудың маңыздылығын атап көрсетеді және оған рұқсатсыз қол жеткізудің алдын алу үшін құқықтық шеңберлер белгілейді. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес құпиялықты бұзумен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жаза түрі мен шекті мерзімі 7 жылға дейін бас бостандығынан айыру көзделген. Алайда тәжірибе көрсетіп отырғандай, бұл жаза шарасы құқық бұзушыларды тоқтатпайды.

«Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Қазақстан Республикасының заңының 11-бабы «Дербес деректердің құпиялылығы» деп аталатынына қарамастан, «құпиялылық» ұғымының анықтамасы бұнда көзделмеген, ол «жалпы ұғымдар» атты 1-бабында да көрсетілмеген. «Құпиялылық» термині латын тілінен шыққан, confidential — сенім дегенді білдіреді. Ақпарат құпиялылығы – ақпаратқа қол жеткізуді оған құқығы бар қол жеткізу субъектілері ғана жүзеге асыратын ақпарат қауіпсіздігінің сипаты [3]. W.T. DeVries өзінің «Цифрлық технологиялар дәуіріндегі құпиялылық» ғылыми еңбегінде мынаны көрсетеді: «Екі негізгі кіші сала пайда болды: физикалық немесе кеңістіктік құпиялылық және шешім қабылдаудың құпиялылығы. Жеке өмірге қол сұғылмаушылықты бұзу туралы талап қою арқылы жеке өмірге басып кіруден қорғау» [4, 4 б.].

«2023–2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар сапасын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысында БҰҰ-ның зерттеулері бойынша Қазақстан «Электрондық үкіметті дамыту» индексі бойынша 28-орынды (+1) және «Онлайн қызметтер» индексі бойынша 8-орынды иеленеді (1208 мемлекеттік көрсетілетін қызмет (92 %) электрондық форматта, оның ішінде 484 баламасыз және 724 балама негізде көрсетіледі) [5]. Алайда цифрландырудың өсуімен және электрондық қызметтерді енгізумен азаматтардың жеке өмірі саласында араласудың ұлғаю серпіні байқалады. Бұл, әсіресе, азаматтардың дербес деректерінің құпиялылығының бұзылуынан байқалады. Біз жүйелі түрде қазақстандықтардың дербес деректерінің таралуына куә боламыз, оның негізгі ағыны интернет арқылы өтеді. Мәселен, 2024 жылы Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік техникалық қызмет» акционерлік қоғамы Zaimer.kz микроқаржы ұйымы («МҚҰ Робокэш кз. ЖШС») клиенттерінің 2 миллионнан астам дербес деректерінің ағып кетуін тіркеді. Бұл ретте қызметтерді ешқашан пайдаланбаған және аталған микроқаржы ұйымының клиенттері болып табылмайтын қазақстандықтар ескерту алды [6]. Бұл инцидент микроқаржы секторында дербес деректерді қорғау жөніндегі қолданыстағы шаралардың тиімділігіне күмән келтіреді. Мұндай жағдайлардың көп болуын интернеттің ашық көздерінде қолжетімді ақпарат дәлелдейді, қазіргі қоғамда дербес деректерді қылмыстық-құқықтық қорғауды және киберқауіпсіздік мәселелерінің өзектілігі мен маңыздылығын көрсетеді. 2025 жылғы 28 қаңтардағы Үкіметтің кеңейтілген отырысында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев: «... Статистика теріс динамиканы көрсетіп отыр: жыл сайын интернет-алаяқтықтың 20 мыңнан астам жағдайы тіркеледі, олардың шамамен 80 % ашылмаған күйінде қалып отыр. Сондықтан Үкімет құқық қорғау органдарымен және қаржылық реттеушілермен бірлесіп, азаматтардың дербес деректерін барынша қорғауды қамтамасыз етуі тиіс», - деп айтқан болатын [7].

«Кибер шабуылдарды талдау және тергеу орталығы» (КШТТО) ЗТҰ президенті Олжас Сатиев деректердің ағып кетуі туралы былай дейді: «... 99 % жағдайларында азаматтар өздері кінәлі» [8].

Алаяқтар мен киберқылмыскерлер интернет желісінің күнделікті байланыстың ажырамас құралына айналғанын пайдаланады. Құпия деректерді алу үшін олар фишинг, вишинг, смишинг, кибер шабуыл және т. б. сияқты алаяқтық түрлерін пайдаланады. Азаматтар өздері сезбей, ақпаратты беріп, SMS-хабарламалары арқылы келетін күдікті сілтемелерге көшу немесе зиянды бағдарламаларды жүктеу, парольдерді ашу арқылы алаяқтық схемалардың

құрбаны болады, бұл оларға қаржылық ресурстарына қолжетімділікті ашады. Дербес деректердің қауіпсіздігін бұзумен байланысты заңсыз іс-әрекеттердің неғұрлым осал саласы банк қызметтерін көрсету табылады. Тәжірибе көрсеткендей, банк қызметкерлері несиені бөгде адамдарға ресімдейді, карточкалар мен банк шоттарына, электрондық цифрлық қолтаңбаларына қол жеткізіп, заңсыз пайдаланады. Алаяқтар өздерінің құқыққа қарсы әрекеттерімен қазақстандықтарға миллиардтаған шығын келтіреді [9].

Қолжетімділігі шектеулі ақпаратқа заңды рұқсаты бар адамдар өзінің қызмет бабын теріс пайдаланатын немесе оны жеке мақсаттарында үшінші тұлғаларға беретін жағдайларға назар аудару қажет.

Дербес деректердің қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстарды тергеп-тексеру кезінде туындайтын елеулі проблемалардың бірі қылмыс субъектісін (ұйымдастырушыны) анықтаудағы қиындық болып табылады. Бұл оның мұқият жасыруымен, заңсыз мәмілелерді басқа адамның атымен жүргізуімен, ақпаратты шифрлаудың күрделі әдістерін пайдаланумен байланысты, бұл құқық қорғау органдары үшін қосымша кедергі болып табылады, деректерді талдау мен декодтауды қиындатады, бұл, өз кезегінде, қылмыскердің жауаптылықтан құтылуына мүмкіндік береді. J.A.S. Silalahi атап өткендей: «Цифрлық технологиялардың таралуы географиялық көкжиектерді кеңейте түсті, олар халықаралық шекараларды оңай кесіп өтеді, бұл құқық қорғау органдарының жұмысын қиындатып, цифрлық қылмыскерлерді анықтау, тергеу, соттық қудалауды күрделі міндеттерге айналдырады» [10].

Қазақстан Республикасының ҚК құпия түрлеріне қол сұғушылық үшін белгілі бір баптар көзделген. Қазақстан Республикасы ҚК 138, 147, 148, 223, 321, 424-баптарында көзделген қылмыстық деликттер құрамындағы ұқсас дербес деректердің құпиялылығына қол сұғушылық болып табылады. Бұл баптар материалдық (мүліктік) және материалдық емес зиян келтіруі мүмкін жеке қауіпсіздікті бұзумен байланысты қылмыстардың кең ауқымын қамтиды. Материалдық зиян мүліктен немесе қаржы ресурстарынан айырылу түрінде көрінуі мүмкін, ал материалдық емес зиян азаматтардың беделі, ар-намысы мен қадір қасиеті сияқты аспектілерді қозғайды. Деректердің ағып кетуінен азаматтарға да, ұйымдарға да зиян келтіріледі. Заң шығарушы аталған фактіні ескеріп, тиісті баптардың санкцияларында жазалау түрлері мен жаза мерзімдерін саралады, бұл қоғамдық қауіптілік дәрежесін неғұрлым дәл ескеруге мүмкіндік береді.

Дербес деректердің жаппай жария болу жағдайларының жиілеуіне байланысты олардың заңсыз айналымы жүйелі сипатқа ие бола бастады. Бұл азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына қауіп төндіреді, сондай-ақ мемлекеттік институттарға деген сенімге нұқсан келтіреді. Осыған байланысты келесіні ұсынамыз:

– қаралып отырған құқық бұзушылықтарға қарсы тиімді күресу үшін құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қылмыстарды анықтауға, оларды болдырмауға және ашуға ықпал ететін жағдайлар жасау қажет (қылмыстарды ашу құралдары, әдістері, біліктілікті арттыру, киберқауіпсіздік саласында оң тәжірибесі бар елдермен ынтымақтастық арқылы оң халықаралық тәжірибемен алмасу). Бұл құқық қорғау органдары жұмысының сапасын жақсартып қана қоймай, цифрандыру жағдайында азаматтар үшін неғұрлым қауіпсіз орта құруға мүмкіндік береді;

– халық арасында цифрлық сауаттылықты арттыруға бағытталған алдын алу іс-шараларын жүргізу. Бұл азаматтарға өздерінің дербес деректерін қорғау мәселелеріне саналы түрде қарауға және олардың таралып кетуімен байланысты тәуекелдерді барынша азайтуға мүмкіндік береді;

– кибер қатерлерді анықтау бойынша интернет желісінде жұмыс істейтін үлкен деректердің талдамалық бағдарламаларын жасау және пайдалану талап етіледі. Мұндай құралдар құпия ақпаратты бұзумен байланысты инциденттерге мониторинг жүргізу мен оларды болдырмаудың тиімділігін едәуір арттыра алады;

– азаматтардың дербес деректерін қамтитын және оларға қол жеткізе алатын меншік иелері мен деректер базасы операторларының дербес деректерін қорғау жөніндегі қазіргі шаралардың тиімділігін бақылауды жүзеге асыру талап етіледі. Осы шараларды тұрақты бағалау ағымдағы қорғау жүйесіндегі кемшіліктерді анықтауға және жеке ақпараттың қауіпсіздік деңгейін арттыру үшін қажетті түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 20 наурыздағы № 145 «Қазақстан Республикасының Ақпараттық доктринасын бекіту туралы» Жарлығы. — [Электрондық ресурс] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2300000145>
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі. — [Электрондық ресурс] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
3. Хорев А. А. Организация защиты конфиденциальной информации в коммерческой структуре // Защита информации. Инсайд: журнал. — 2015. — № 1. — С. 14–17. ISSN 2413-3582. Архивировано 29 июня 2021 года. — [Электронный ресурс] // <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. 18 Berkeley Tech. L.J. 283 (2003) Protecting Privacy in the Digital Age DeVries W.T. Protecting privacy in the digital age // Berkeley Tech. L.J. — 2003. Т. 18. — Р. 283.
5. «2023–2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар сапасын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысы. — [Электрондық ресурс] // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000269>
6. «Zaimer.kz» микроаржы ұйымында Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке деректерінің таралуы туралы. // <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/press/news/details/721393?lang=kk>
7. Расширенное заседание Правительства РК от 28 января 2025 года. [Электронный ресурс] // <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-rasshirennoe-zasedanie-pravitelstva-2804323>
8. Кто виноват в утечке данных казахстанцев? Воспроизведено с <https://www.zakon.kz/obshestvo/6425309-kto-vinovat-v-utechke-dannykh-kazakhstansev.html>
9. 2023 жылы алаяқтар тұрғындарды 97 миллиард теңгеге жуық шығынға ұшыратты. // <https://kaz.inform.kz/news/2023-zhili-alayaktar-turgindardi-97-milliard-tengege-zhuik-shiginga-ushiratti-afe7ec/>
10. Silalahi J.A.S. The Application of Criminal Law in the Digital Age: A Literature Review of Challenges and Opportunities // Innovative: Journal of Social Science Research. — 2023. Т. 3. — № 2. — Р. 3658–3668.

Есимханова Г.Б.,

старший преподаватель цикла специальных дисциплин,

доктор философии (PhD), подполковник полиции

(Учебный центр МВД РК, г. Павлодар, Республика Казахстан,

e-mail: guliko_1982@mail.ru);

Искаков А.К.,

старший преподаватель-методист факультета дополнительного образования,

магистр юридических наук, майор полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

e-mail: Asetasset100@gmail.com)

Уголовно-правовая защита конфиденциальности в цифровую эпоху

Аннотация. Представленное исследование направлено на изучение некоторых аспектов защиты конфиденциальности в условиях стремительно развивающихся цифровых технологий. Проблема защиты конфиденциальности обостряется с каждым новым этапом цифровизации общества, поскольку динамика нарушений в этой сфере вызывает тревогу как у граждан, так и государственных и правоохранительных органов. Значимость конфиденциального режима многих видов тайн, наталкивает на необходимость их защиты уголовно-правовыми нормами, в связи с чем, авторы

уделяют особое внимание именно этому аспекту. Авторы акцентируют внимание на необходимости охраны информации с ограниченным доступом, а в особенности персональных данных казахстанцев. Именно с персональными данными в последние годы оперируют злоумышленники, осуществляя свой преступный замысел. Авторы приходят к обоснованному выводу о необходимости усиления профилактических мер по противодействию данным видам преступных действий.

Ключевые слова: конфиденциальность, частная жизнь, персональные данные, уголовно-правовая охрана, информация, информационные технологии, цифровизация, тайна.

G.B. Yesimkhanova,

Senior lecturer of the Special Disciplines cycle,

Doctor of Philosophy (PhD), Police Lieutenant Colonel

(Training Center of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan,

e-mail: guliko_1982@mail.ru);

A.K. Isakov,

Senior lecturer and methodologist at the Faculty of Additional Education,

Master of Law, Police Major

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: Asetasset100@gmail.com)

Criminal law protection of privacy in the digital age

Annotation. The presented research is aimed at studying some aspects of privacy protection in the context of rapidly developing digital technologies. The problem of privacy protection is becoming more acute with each new stage of the digitalization of society, as the dynamics of violations in this area causes concern among both citizens and government and law enforcement agencies. The importance of the confidential regime of many types of secrets suggests the need for their protection by criminal law norms, and therefore the authors pay special attention to this aspect. The authors emphasize the need to protect information with limited access, and especially the personal data of Kazakhstanis. It is with personal data that malefactors have been operating in recent years, carrying out their criminal intent. The authors come to a reasonable conclusion about the need to strengthen preventive measures to counteract these types of criminal acts.

Keywords: Confidentiality, private life, personal data, criminal law protection, information, information technology, digitalization, secrecy.

ӘОЖ 343.93

Жаксылыкова Н.Б.,

криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

e-mail: nzaksylykova69@gmail.com);

Арыстанғалиева Ж.Е.,

әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,

e-mail: dusechka012@mail.ru)

Мемлекеттік және криминалистикалық оқ-гильза қоймасының даму тарихы және оның болашағы

Аннотация. Мақалада мемлекеттік және криминалистикалық оқ-гильза қоймасының даму тарихы жан-жақты қарастырылған. Авторлар оқ-гильза қоймасының қалыптасу кезеңдерін қару-жарақ пен оқ-дәрілерді тіркейтін алғашқы ақпараттық жүйелерден бастап қазіргі таңда қолданылып жатқан инновациялық технологиялар мен талдау әдістеріне дейін зерттеген. Мақалада оқ-дәрілердің ұлттық қауіпсіздік пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудегі маңыздылығына ерекше назар аударылады. Сондай-ақ жаһандану жағдайындағы сын-қатерлерді ескере отырып, оқ-гильза қоймасының жұмысын одан әрі дамыту жолдары қарастырылады. Құқық қорғау органдарының қылмыстылыққа қарсы күрестегі тиімділігін арттыруға бағытталған озық технологияларды

жетілдіру, сонымен қатар оқ-гильза қоймасы жұмысын реттейтін құқықтық нормаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізу бойынша ұсыныстар жасалған.

Негізгі сөздер: оқ, гильза, қойма, үш өлшемді графика, баллистика, зерттеу, сараптама, атыс қаруы, іздер.

Қоғамда қалыптасқан әлеуметтік шиеленіс, экономикадағы, медицинадағы, саясаттағы, әлеуметтік саладағы дағдарыс, мемлекеттік органдар беделінің төмендеуі қылмыстың өсуіне, оның жекелеген түрлерінің қоғамдық қауіптілік дәрежесінің жоғарылауына әсер етеді.

Қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі — қару айналымы саласындағы қылмыстың жағдайы. Қару-жарақтың заңсыз айналымы елдегі және әлемдегі қылмыстың өсуіне, оның ішінде ұйымдасқан нысандарына ықпал етеді, қоғамдық қауіпсіздікке нақты қауіп төндіреді.

Қару-жарақтың заңсыз айналымы қазіргі уақытта қару-жарақтың заңсыз өндірілуіне, оның мемлекеттік шекара арқылы контрабандалық жолмен өтуіне, қару-жарақтың заңсыз саудасына, соның ішінде ұйымдасқан қылмыстық топтарға, бандалар мен қауымдастықтарға қару-жарақ жеткізуге, қылмыстық қауымдастықтардың, атап айтқанда экстремистік және террористік топтардың, аса ауыр қылмыстардың дайындалуы мен жасалуына байланысты көптеген мәселелерді тудырады.

2022 жылғы Қазақстан Республикасының аумағында болған оқиғалар мемлекет пен күш құрылымдарының төтенше жағдайларға дайын еместігін көрсетті. «Қанды қаңтар» кезінде атыс қаруын қолдану арқылы жасалған көптеген қылмыстар ашылмаған және олар бойынша бүгінгі күнге дейін ешқандай түпкілікті процессуалды шешімдер қабылданбаған.

2022 жылғы қаңтар оқиғаларынан кейін болған «Орталық Азия – Ресей» саммитінде Мемлекет басшысы шекараның барлық шегі бойынша тұрақтылықты сақтау және қауіпсіздікті нығайту маңызды міндеттердің бірі болып табылатынын атап өтті. Оның айтуынша, терроризм, экстремизм, қару-жарақ пен есірткінің заңсыз айналымына қарсы бірлесіп күресу, сондай-ақ түрлі қосалқы жасалып жатқан қауіп-қатерлерге қарсы тұру мемлекеттің негізгі қызметі [1].

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің статистикалық деректеріне сәйкес 2022 жылдан бастап 2024 жылғы есепті кезеңнің соңына дейін өндірісте атыс қаруының заңсыз айналымымен байланысты 8946 қылмыстық іс болған. Жылдар бойынша бөліністе: 2022 жылы 2924 қылмыстық іс, 2023 жылы 2997 қылмыстық іс, 2024 жылы 3025 қылмыстық іс [2].

Атыс қаруы, оқ-дәрілердің заңсыз айналымымен тікелей байланысты қылмыстардан басқа белгілі бір дәрежеде атыс қаруларын қолданып жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар да бар. Мұндай қылмыстарға «бұзақылық», «қарақшылық», «денсаулыққа ауыр зиян келтіру» және т. б. қылмыстар жатады.

Атыс қаруын қолданумен ұштасып жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеру барысында басқа да зерттеулер және сараптамалармен қатар оқиға орнынан табылған, сондай-ақ қылмыстық іске қатысушылар өз еркімен берген объектілерге трасологиялық және баллистикалық зерттеулер тағайындалатыны сөзсіз.

Оқ пен гильзадағы іздерді мұқият сәйкестендіре отырып, қару-жарақтың маркасын және оның нақты бір үлгісін анықтауға болады. Атыс қаруы бұл көптеген қатты және өткір бұрыштары, қырлары мен беттері бар машина және мұндай элементтердің әрқайсысы атылған оқ пен гильзада өз ізін қалдырады. Атыс қаруын оқпен және гильзамен сәйкестендіру үшін криминалистика саласында оқ-гильза қоймасы бар.

Оқ-гильза қоймасының пайда болу тарихы криминалистика саласының дауымен және сот сараптамасының пайда болуымен байланысты. Ол атыс қаруымен байланысты қылмыстарды тергеп-тексеру әдістерін жақсарту және жеделдету қажеттілігіне жауап ретінде пайда болды.

XIX ғасырдың аяғында атыс қаруы қылмыс жасауда кеңінен қолданыла бастады. Полиция қызметкерлері үшін қолданылған атыс қаруын табу және анықтау қиындық тудырды. Осы кезеңде оқтар мен гильзаларға криминалистикалық талдау жасаудың алғашқы қадамдары жасалды. Бұл саладағы алғашқы зерттеушілердің бірі француз криминалисі Эдмонд Локар болды, ол оқ іздерін талдау үшін салыстырмалы микроскопты қолдануды ұсынды [3].

1930 жылдары АҚШ-та оқтар мен гильзалар туралы ақпаратты сақтау үшін алғашқы ақпараттық жүйелер құрылды. Осындай алғашқы ақпараттық жүйенің бірі 1932 жылы құрылған ФТБ ұлттық оқ-гильза қоймасы болды. Бұл ақпараттық жүйе полицияға атыс қаруымен жасалған немесе оның заңсыз айналымымен байланысты қылмыстарды тиімдірек тергеуге және қылмыскерлерді анықтауға мүмкіндік берді.

1960–1970 жылдары криминалистикалық талдау технологиялары өз дамуын жалғастырды. Баллистикалық талдау және лазерлік сканерлеу әдісі сияқты жаңа талдау әдістері пайда болды. 1990 жылдары компьютерлер мен цифрлық технологиялардың дамуына байланысты алғашқы электронды мәліметтер базасы пайда болды, бұл оқ пен гильзаларға талдау жүргізуді едәуір жеңілдетті [4].

Қазақстан Республикасындағы оқ-гильза қоймасы екі түрге бөлінеді – мемлекеттік оқ-гильза қоймасы және криминалистік оқ-гильза қоймасы.

«Мемлекеттік оқ-гильза қоймасын қалыптастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 24 маусымдағы № 429 қаулысына сәйкес мемлекеттік оқ-гильза қоймасы ұзақ сақтаудағыны қоспағанда, Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың, арнаулы мемлекеттік және құқық қорғау органдарының қару-жарақ қызметтерінің сақтауындағы қару-жараққа қабылданған жауынгерлік қарудан бақылау үшін атылған оқтар мен гильзалардың ведомстволық коллекциялары, сондай-ақ ішкі істер органдарының қару-жарақ қызметтерінің сақтауындағы азаматтық және қызметтік ойық атыс қаруынан бақылау үшін атылған оқтар мен гильзалардың ведомстволық коллекциялары болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Криминалистикалық оқ-гильза қоймасы – оқиға орындарынан алынған, жоғалған (ұрланған) қарудан бақылау үшін атылған немесе алып қойылған, табылған, ерікті түрде тапсырылған ойық атыс қаруынан эксперименттік атылған оқтардың, гильзалар мен патрондардың, сондай-ақ қолдан жасалған ойық атыс қаруынан, оның ішінде ойық атыс қаруы, ойық атыс қаруы үшін патрондарға қолдан жасалған және (немесе) қайта жасалған тегіс ұңғылы қарудан эксперименттік атылған оқтар мен гильзалардың, газды, жарақат салатын патрондармен ату мүмкіндігі бар газды қарудан, сондай-ақ ұңғысыз атыс қаруынан атылған гильзалардың коллекциялары.

Жоғарыда көрсетілген Қаулының 4-тарауы 27-тармақшасына сәйкес мемлекеттік оқ-гильза қоймасының ведомстволық коллекциялары заттай түрде сақталады. Заттай ведомстволық коллекциялармен қатар, оларды Ішкі істер министрлігінің келісімі бойынша автоматтандырылған ақпараттық баллистикалық жүйелерді пайдалана отырып, бақылау оқтары мен гильзалары суреттерінің электрондық массивін қалыптастыруға болады.

5-тарауға сәйкес жауынгерлік, азаматтық және қызметтік ойық атыс қаруының жоғалу (ұрлану) фактісі анықталған кезде қаруды іздестіруді қамтамасыз ету, сондай-ақ оны қолданып жасаған қылмыстарды ашу мақсатында сотқа дейінгі немесе қызметтік тергеуді жүзеге асыратын адам ІІМ КОГҚ массиві бойынша тексеру үшін электрондық массив қалыптастырылған жағдайда жоғалған (ұрланған) қарудың бақылау оқтары мен гильзаларының ААБЖ электрондық массивінен экспортталған суреттерін электрондық түрде қоса бере отырып, бес күндік мерзімде ұрланған (жоғалған) қарудан бұрын атылған бақылау оқтары мен гильзаларды жіберуге қару-жарақ қызметіне немесе уәкілетті органға сұрау салу жолдайды [5].

Біз оқ пен гильзаларды аталған қаулыдағыдай сақтау және жіберу әдісі сотқа дейінгі тергеп-тексеруді немесе қызметтік тергеу жүргізудің мерзімін негізсіз созу деп көреміз. Сондай-ақ оқ пен гильзаларды заттай түрде жіберу немесе сақтау алғашқы заттай дәлелдемелік маңызы бар іздердің жоғалуына әкеп соғады: тасымалдау барысында объектілердің үйкелісі әсерінен жаңа іздердің пайда болуы, соқтығысу әсерінен жаңа ойықтардың пайда болуы, сақталу шарттары қамтамасыз етілмеген жағдайда металлдың бетін тот басуы.

Қазақстан Республикасында қылмыс орындарынан табылған, ұрланған (жоғалған) немесе тәркіленген, өз еркімен тапсырылған атыс қаруынан эксперименталды түрде атылған оқтар мен гильзаларды сканерлеу кезінде атыс қаруы мен оның иесі туралы ақпаратты дереу бере алатын бірыңғай ұлттық электронды оқ-гильза қоймасының болмауы мемлекеттік ұйымдар арасында ақпарат алмасу процесін айтарлықтай баяулатады.

Алайда Үкіметтің қаулысында бақылау оқтары мен гильзалары суреттерінің электронды массиві туралы айтылған, бірақ олар тек заттай үлгілерге қосымша ретінде ғана қолданылады.

Президент Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев өз қызметінде қылмысқа қарсы күресті күшейту, азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және құқықтық тәртіпті нығайту қажеттілігіне бірнеше рет назар аударды [6]. Бұл криминалистиканың барлық салаларын, соның ішінде оқ-гильза қоймасымен тікелей байланысты криминастикалық зерттеулерді (баллистиканы) дамытуды қамтиды.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасында криминастика саласындағы ғылыми-техниканың, оның ішінде криминастикалық оқ-гильза қоймасына қатысты заманауи сараптамалық жүйелермен жұмыс белсенді дамып келе жатқанын атап өткен жөн. Аталған жұмысты әрі қарай жалғастыру үшін криминастикалық және мемлекеттік оқ-гильза қоймасы саласын жетілдіру бойынша нақты қадамдар әзірлеу қажет.

Уақыт талабын және адам өмірінің барлық салаларын оңтайландыруды ескере отырып, оқ-гильза қоймасын цифрлық ортаға біріктіріп, оқтар мен гильзалардың фотобейнесін заттай дәлелдемелер ретінде заттай үлгісімен тең деп санау қажет. Ол үшін қандай да бір сәйкестендіру іздерін анықтау мақсатында оқтар мен гильзаларды сканерлеу үшін Қазақстан Республикасының аумағында АБСЖ-ның барлық басқа базаларынан көп пайдаланылатын «POISK» және «EVA FINDER» автоматтандырылған баллистикалық сәйкестендіру жүйелерін 3D үлгісіндегі объектілерді сканерлеу мүмкіндігіне дейін жетілдіру қажет. Үш өлшемді графика Қаулыда көрсетілген 5 күнді күтпей, тасымалдау мен сақтау кезінде олардың зақымдану қаупінсіз оқтар мен гильзаларды кез келген уақытта, мемлекетіміздің кез келген нүктесінен тексеруге мүмкіндік береді.

Техникалық құралдарды жетілдіргеннен соң 3D үлгісіндегі суреттерден ұлттық баллистикалық ақпараттық жүйе құрастыру қажет. 3D бейнелер заттай үлгі сияқты біріктірілген ұлттық баллистикалық оқ-гильза қоймасының ақпараттық жүйесінде жоғалған немесе табылған (тәркіленген немесе өз еркімен тапсырылған) қаруларға қатысты сияқты 5 жылдан кем емес сақталуы тиіс.

Оқтар мен гильзалардың үш өлшемді графикалық бейнелері толыққанды заттай дәлелдеме ретінде қабылдануы қажет. Электронды құжаттардың заттай дәлелдемелік маңызын Б.К. Биржанов пен А.Б. Жакулин өз мақаласында зерттеген болатын. Олар электрондық құжат дәлелдеме ретінде құжаттарға жатады деп санайды, өйткені құжаттарда жазбаша және басқа нысанда жазылған мәліметтер болуы мүмкін [7].

Мемлекеттік оқ-гильза қоймасын қалыптастыру қағидаларын бекіту туралы қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізе отырып, келесідей басылымда болуына ұсыныс жасаймыз:

2. Мемлекеттік оқ-гильза қоймасы ұзақ сақтаудағыны қоспағанда, Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың, арнаулы мемлекеттік және құқық қорғау

органдарының қару-жарақ қызметтерінің сақтауындағы қару-жараққа қабылданған жауынгерлік қарудан бақылау үшін атылған оқтар мен гильзалардың ведомстволық коллекциялары, сондай-ақ ішкі істер органдарының қару-жарақ қызметтерінің сақтауындағы азаматтық және қызметтік ойық атыс қаруынан бақылау үшін атылған оқтар мен гильзалардың және олардың үш өлшемді графикалық бейнелерінің ведомстволық коллекциялары болып табылады.

27. Мемлекеттік оқ-гильза қоймасының ведомстволық коллекциялары заттай түрде сақталады. Заттай ведомстволық коллекциялармен қатар, автоматтандырылған ақпараттық баллистикалық жүйелерді (бұдан әрі — ААБЖ) пайдалана отырып, бақылау оқтары мен гильзаларының үш өлшемді графикалық бейнелерінің электрондық массивін қалыптастырады.

Оқ-гильза қоймасының қазіргі таңда жеткен жетістіктеріне қарамастан, оның алдында күннен-күнге жаңа қиындықтар мен міндеттер тұр. Қаржыландырудың жеткіліксіздігі, деректерді біріктіру мәселелері және заңмен қарастырылмаған кедергілер назар аударуды және шешуді қажет етеді.

3D сканерлеу және деректерді автоматты түрде сәйкестендіру сияқты заманауи технологияларды енгізу, сондай-ақ оқ-гильза қоймасының жұмысын реттейтін заңнамалық актілерге қажетті өзгерістер мен толықтырулар енгізу оқ-гильза қоймасының тиімділігін едәуір арттыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың төрағалығымен мемлекеттер басшыларының «Орталық Азия – Ресей» саммитінің өтуі // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-ortalyk-aziya-resey-sammitine-katysty-1493022>
2. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша статистикалық мәліметтері // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
3. Firearms History, Technology & Development // <http://www.firearmshistory.blogspot.com>
4. National Integrated Ballistic Information Network // <https://www.atf.gov/firearms/national-integrated-ballistic-information-network-nibin>
5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің Мемлекеттік оқ-гильза қоймасын қалыптастыру қағидаларын бекіту туралы 2019 жылғы 24 маусымдағы № 429 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000429>
6. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Парламент Мәжілісінің отырысында сөз сөйлеуі // <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kk-tokaevtyn-kazakstan-respublikasynyn-parlamenti-mazhilisinin-otyrysynda-soylegen-sozi-1105319>
7. Биржанов Б.К., Жакулин А.Б. Электронный документ в уголовном процессе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024 — № 4 (86). — С. 74–79.

Жаксылыкова Н.Б.,
старший преподаватель кафедры криминалистики, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: nzaksylykova69@gmail.com);

Арыстангалиева Ж.Е.,
доцент кафедры административно-правовых дисциплин, майор полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова,
e-mail: dusechka012@mail.ru)

История развития государственной криминалистической пулегильзотеки и перспективы ее развития

Аннотация. Статья представляет собой комплексное исследование истории и эволюции государственной и криминалистической пулегильзотеки. Авторы прослеживают этапы становления системы с момента первых инициатив по созданию баз данных оружия и боеприпасов до современного этапа, характеризующегося внедрением инновационных технологий и методов анализа. Особое внимание уделено значимости пулегильзотеки в обеспечении национальной безопасности и правопорядка. Также акцентируется внимание на перспективах дальнейшего развития системы работы пулегильзотеки в условиях глобализации и постоянных вызовов в области криминалистики. Предложены потенциальные пути совершенствования, направленные на интеграцию передовых технологий и повышение эффективности правоохранительных органов в борьбе с преступностью.

Ключевые слова: пуля, гильза, склад, трехмерная графика, баллистика, исследование, экспертиза, огнестрельное оружие, следы.

N.B. Zhaxylykova,
Senior lecturer of the Department of criminalistics, Police Captain
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: nzaksylykova69@gmail.com);

Zh.Ye. Arystangalieva,
Associate Professor of the Department of administrative and legal disciplines, Police Major
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Yesbolatov, e-mail: dusechka012@mail.ru)

The history of the development of the state forensic bullet library and the prospects for its development

Annotation. The article is a comprehensive study of the history and evolution of the state and criminological bullet collection. The authors trace the stages of the system's formation from the moment of the first initiatives to create databases of weapons and ammunition to the modern stage, characterized by the introduction of innovative technologies and methods of analysis. Special attention is paid to the importance of the bullet collection in ensuring national security and law and order. Attention is also focused on the prospects for further development of the bullet collection system in the context of globalization and constant challenges in the field of criminology. Potential ways of improvement are proposed, aimed at integrating advanced technologies and increasing the effectiveness of law enforcement agencies in combating crime.

Keywords: bullet, cartridge, warehouse, 3D graphics, ballistics, research, expertise, firearm, traces.

Жақсыбаев Б.Е.,
*қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі*
(e-mail: airtau_mail.ru);

Ералина С.Е.,
*Академия бастығының орынбасары,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі*
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Saida22011974@mail.ru)

Қазақстан Республикасында медициналық қылмыстарды тергеудің бастапқы кезеңінің ерекшеліктері

Аннотация. Ғылыми мақала медицина қызметкерлерінің Қазақстан Республикасындағы пациенттердің өмірі мен денсаулығына қарсы жасаған қылмыстарын тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінің ерекшеліктеріне арналған. Медициналық құжаттаманың маңыздылығына, оны талдауға және тергеу процесінің негізгі элементі ретінде алуға ерекше назар аударылады. Сот-медициналық сараптаманың, оқиға болған жерді қарап-тексеру және жәбірленушілер мен медициналық қызметкерлерден жауап алу сияқты тергеу әрекеттерінің рөлі ашылады. Автор медицина қызметкерлерінің іс-әрекеттерін құқықтық бағалаудың күрделілігін және тергеп-тексеру кезінде мамандандырылған білімді қолданудың маңыздылығын көрсетеді. Мақалада дәлелдемелердің жоғалуын болдырмау және тергеп-тексерудің объективтілігін қамтамасыз ету үшін медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жедел тіркеу қажеттілігі негізделеді.

Негізгі сөздер: медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар, тергеу, тергеу әрекеттері, дәлелдемелер, тергеу органдары, жауап алу, медициналық құжаттама.

Медицина қызметкерлерінің адамның өмірі мен денсаулығына қатысты жасайтын қылмыстық-жазаланатын іс-әрекеттері Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі — Қазақстан Республикасы ҚК) 12-тарауымен реттелген қылмыстық құқық бұзушылықтардың ерекше санатын білдіреді [1]. Аталған қылмыстық-құқықтық нормалар қылмыстық қол сұғу объектісінің де, арнайы субъектінің — медицина қызметкері мәртебесіне ие адамның да бірлігімен сипатталады.

Құқық қорғау органдарына қылмыстық жазаланатын әрекеттердің қарастырылып отырған түрінің жасалғаны туралы хабарламамен немесе арызбен жүгінген кезде бастапқы кезеңде сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімінде (бұдан әрі — СДТБТ) тіркелгенге дейін 24 сағаттың ішінде Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі — Қазақстан Республикасы ҚПК) 179-бабының ережелеріне сәйкес сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуы туралы немесе сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуынан бас тарту туралы шешім қабылданатын мәліметтер анықталып, расталуы тиіс [2]. 2014 жылы Қазақстан Республикасы ҚПК жаңа редакциясының енгізілуіне байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды тіркеу тәртібі өзгертіліп, бұдан былай тергеу органдарында қылмыстық іс басталғанға дейін және СДТБТ нөмірі алынғанға дейін ақпаратты тексеру үшін 24 сағат қана бар. Оған дейін ақпарат АЕК тіркеліп, оның басқа нөмірі болады [3].

Ақпарат көлемі мен осы жағдайда жүргізілуі тиіс іс-шаралар тізбесі істің нақты мән-жайларының ерекшелігіне байланысты және олардың күрделілігі жоғары деңгейде болады [4, 53 б.]. Тергеу органы сараптамалық қорытындыларды құқықтық тұрғыда түсіндіруге, сондай-ақ медициналық көмек көрсететін субъектілердің іс-әрекеттерін талдауға жауапты болады. Медицина қызметкерлері жасаған қылмыстарды тергеп-тексеру барысында келіп түскен мәліметтерді бастапқы тіркеу кезеңінде тергеушілердің мұқият назарын талап ететін негізгі аспектілер ерекше маңызға ие болады.

Медицина қызметкерлерінің адам өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстарды тергеп-тексеру тергеу қызметінің ерекше түрі болып табылады, оны жүзеге асыру кезінде тергеу ор-

гандары қызметкерлерінің әдеттегі дайындығы мен олардың кәсіби тәжірибесінен тыс нақты кәсіби білімді қажет етеді [5].

Қарастырылып отырған қылмыстарды тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде оқиға орнын қарап-тексеру, денені (мәйітті) тексеру, медициналық құжаттаманы зерделеу, сондай-ақ аталған құжаттаманы алу сияқты процессуалдық іс-шаралар ерекше маңызға ие болады [6, 79 б.]. Қазақстан Республикасы ҚПК нормаларына сәйкес аталған процессуалдық әрекеттерді СДТБТ ресми тіркелгенге дейін жүзеге асыруға жол беріледі. Алайда іс жүзінде белгіленген 24 сағаттық уақыт аралығы аталған іс-шараларды толық орындау үшін жеткіліксіз болуы мүмкін.

Тергеушінің ауру тарихын, операциялық хаттамаларды, анестезиологиялық және хирургиялық журналдарды, сондай-ақ рентгенологиялық және зертханалық талдау тізілімдерін қамтитын медициналық құжаттаманы алуы қарастырылып отырған қылмыстық істерді тергеп-тексеру барысында шешуші рөл атқарады. Осы құжаттардағы ақпарат медициналық әрекеттер мен емдеу нәтижелері арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға мүмкіндік беретін кешенді талдау үшін қажет, бұл медициналық персоналдың іс-әрекеттерінің заңдылығын анықтау үшін өте маңызды болып табылады.

Сонымен қатар мамандандырылған ақпаратты қамтитын медициналық құжаттарды талдаудан басқа, тергеуші нормативтік құқықтық актілердің ережелерін ескеруі керек, олардың сақталмауы өлімге дейінгі теріс салдарға әкеп соғуы мүмкін. Осы нормативтік актілерде профилактика, диагностика және терапевтік іс-шаралар мәселелерін реттейтін негізгі тұжырымдамалық ережелер мен іргелі регламент, сондай-ақ әртүрлі нормадан тыс жағдайдағы пациенттерді емдеу бойынша тактикалық ұсыныстар бекітілген [7, 35 б.]. Дәл осы көрсетілген құжаттардың негізінде нақты клиникалық жағдайларда медициналық персоналдың іс-әрекеттерінің дұрыстығына құқықтық және кәсіби баға беруге, сондай-ақ медициналық көмек көрсетуде ықтимал ақауларды анықтайтын факторларды анықтауға болады [8, 12 б.].

Сонымен қатар құжаттама сот-медициналық сараптама жүргізуде маңызды рөл атқарады. Осы жағдай аурудың диагностикасы, терапевтік тәсіл мен емдеу әдістерін таңдау нормативтік құқықтық актілермен, нұсқаулықтармен немесе басқа да ресми құжаттармен алдын ала қатаң реттелмейтін көптеген айнымалы факторларға байланысты болатындығына байланысты орын алады. Медицина қызметкерлері қабылдайтын барлық шешімдер мен олар жүзеге асыратын іс-әрекеттер медицина ғылымы мен клиникалық практиканың жалпыға бірдей танылған принциптеріне негізделеді, бұл ретте әрбір нақты жағдайда олардың таңдаулы аурудың ерекшеліктерімен және медициналық көмек көрсету шарттарымен айқындалады.

Медициналық құжаттаманы зерделеу қылмыстық тергеп-тексеру аясында жауап алу үшін адамдарды анықтау кезінде негізгі кезең болып табылатынын және дәрігерлер мен мамандар сияқты медициналық рәсімдерді орындаушыларды, сондай-ақ емдеу сапасын бақылауға жауапты әкімшілік персоналды қамтуға мүмкіндік беретінін атап өту қажет. Мамандардың консультацияларын ескеру және сот-медициналық сараптаманы талдау барлық қатысушы тараптардың дұрыс анықталуына ықпал етеді. Жауап алушылардың ақпаратты қасақана бұрмалау қаупін ескере отырып, жауап алу тәртібін стратегиялық жоспарлау маңызды, аталған ақпарат деректерді ұсынудан жалтаруды немесе қылмыстық әрекеттерді жасыруды қамтуы мүмкін.

Пациенттің денсаулық жағдайы, медициналық көмек тиісінше көрсетілмеуі салдарынан денсаулығының нашарлауы туралы мәліметтер зертханалық талдаулардың, рентгенографиялық суреттердің, кардиотонограммалардың, ультрадыбыстық зерттеулердің және басқа да диагностикалық материалдардың нәтижелерінде тіркеледі. Осындай деректер, әдетте, әртүрлі медициналық құжаттарда қайталанады, бұл оларды салыстыруға мүмкіндік береді. Көрсетілген ақпарат көздері арасында сәйкессіздіктер анықталған жағдайда медицина қызметкер-

лерінің өздерінің кәсіби міндеттерін тиісінше орындамауы мүмкін деген қорытынды жасауға болады.

Медициналық құжаттамаға талдау жүргізуден басқа, істің нақты мән-жайларын анықтауда сот-медициналық сараптама жүргізу маңызды рөл атқарады [9, 38 б.]. Медициналық қызметкерлердің пациенттердің өмірі мен денсаулығына қатысты жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтары көп жағдайда зардап шеккен адамдардың арыздары негізінде анықталады және тергеп-тексеріледі. Қылмыстық іс-әрекеттердің нәтижесінде адамның өлімі орын алған жағдайларда тексерістің бастамашылары, әдетте, қайтыс болған адамның туыстары болып табылады.

Осындай қылмыстарды тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде мінсіз іздер де ерекше маңызға ие – медициналық манипуляцияларды тікелей жүзеге асырған адамдардың, жәбірленуші адамның, оның туыстарының, сондай-ақ медициналық көмек көрсету процесінде медициналық персоналмен өзара іс-қимыл жасасқан басқа адамдардың жадында сақталған мәліметтер. Алайда бұл оқиғаларды еске түсірудің дәлдігі мен толықтығы ақпаратты қабылдаушылардың жеке танымдық ерекшеліктеріне байланысты, бұл куәлардан алынған айғақтардың дұрыстығына әсер етуі мүмкін. Теориялық зерттеулер есте сақталатын ақпараттың дәлдігі мен көлемі субъектінің интеллектуалды сипаттамаларымен де, оқиғаларды қабылдау кезіндегі оның психофизиологиялық жағдайымен де анықталатынын растайды [10, 220-б.].

Осылайша, іздердің болуы немесе олардың болмауы қылмыстың жасалу тәсілі мен оған қатысқан адамдар тобына қатысты негізделген тергеу нұсқаларын қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде тергеп-тексеруді тиімді жоспарлауға ықпал етеді. Алайда іздерді анықтау және бекіту процесінде жәбірленушіде нормадан тыс жағдайдың пайда болуын куәландыратын объективті деректер тұрақсыз болуы мүмкін екенін ескеру қажет, бұл пациенттің жағдайының жақсару мүмкіндігімен де, оның нашарлауымен де байланысты, бұл медициналық көмек көрсетудің ақауларымен ғана емес, сонымен қатар организмнің жеке физиологиялық ерекшеліктерімен де байланысты болуы мүмкін. Көрсетілген іздер уақтылы анықталмаған және құжатталмаған жағдайда болашақта медицина қызметкерлерінің келтірген зиянының сипатын анықтауда айтарлықтай қиындықтар туындауы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, тергеп-тексерудің бастапқы кезеңінде келтірілген зиянның дәрежесі мен сипатын анықтау, сондай-ақ көрсетілген медициналық көмектің шегі туралы маңызды ақпаратты қамтитын медициналық құжаттаманы алу негізгі міндеттердің бірі болып табылады.

Тергеу әрекеттерін жүргізу барысында келтірілген зиянның ауырлығын анықтау, ықтимал ауырлататын немесе жеңілдететін мән-жайларды анықтау, сондай-ақ медицина қызметкерінің іс-әрекеттерінде қылмыстың немесе әкімшілік құқық бұзушылықтың өзге де құрамының белгілерінің бар-жоғына назар аудару қажет.

Қылмыстың мән-жайларын, жәбірленушіге зиян келтіру фактілерін, сондай-ақ ілеспе процестерді анықтауда қарастырылып отырған іске қатысы бар адамдардан жауап алу шешуші мәнге ие болады. Олардың қатарына жәбірленушілер де, болжамды кінәлілер де, медициналық көмек көрсету кезінде болған өзге де медицина қызметкерлері, куәлар да кіреді. Сондай-ақ жәбірленушілерден жауап алу кезінде олар берген ақпарат эмоционалды жағдайға айтарлықтай әсер етуі мүмкін екенін ескеру қажет. Кейбір жағдайларда бұл болған оқиғаның мән-жайларын қабылдаудың шамадан тыс субъективтілігіне әкеп соғады, ол оқиғаның нақты көрінісін бұрмалауы мүмкін.

Осылайша, медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеру процесі тергеушіден мамандандырылған білім кешенін пайдалануды, тактикалық әдістерді қолдануды және қылмыстық-процестік заңда көзделген тергеу әрекеттерін жүзеге асыруды талап етеді. Тергеп-тексерудің тиімділігі тергеушінің уақтылы әрекет етуіне тікелей байланысты,

өйткені кешіктіру маңызды дәлелдердің жоғалуына немесе жойылуына, сондай-ақ қылмыстық іс-әрекет жасалған жағдайлардың өзгеруіне әкеп соғуы мүмкін.

Барлық қажетті тергеу әрекеттерін бастапқы 24 сағатта жүргізу мүмкін еместігін ескере отырып, біздің ойымызша, қарастырылып отырған қылмыстардың жасалғаны туралы ақпаратты СДТБТ дереу тіркеу дұрыс деп есептейміз. Тіпті кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тоқтату туралы шешім қабылданса да, бұл бастапқыда сотқа дейінгі тергеп-тексерудің негізсіз басталуы ретінде қарастырылмауы керек. Қарастырылып отырған қылмыстар ерекше, сондықтан олар тек қылмыстық-процестік қызмет аясында, яғни СДТБТ тіркелгеннен кейін ғана бірқатар процессуалдық және ұйымдастырушылық әрекеттерді жүргізуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V «Қылмыстық кодексі» (01.01.2025 жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V «Қылмыстық-процестік кодексі» (03.12.2024 жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852&pos=3635;13#pos=3635;13
3. «Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызды, хабарламаны немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 бұйрығы (13.02.2024 жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31619562
4. Багмет А.М., Черкасова Л.И. Особенности проведения проверки сообщений о преступлениях, совершенных медицинскими работниками // Российский следователь. — 2014. — № 7. — С. 51–55.
5. Еспергенова Е.В. О некоторых аспектах использования специальных знаний при расследовании медицинских уголовных правонарушений // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2018. — № 4. — С. 52–55.
6. Хасанов Ф.З. Раскрытие и расследование преступлений, совершенных работниками здравоохранения // Сибирские уголовно-процессуальные и криминалистические чтения. — 2016. — № 2 (10). — С. 78–84.
7. Гецманова И.В. Актуальные вопросы правовой оценки и расследования преступлений, связанных с дефектами оказания медицинской помощи // Медицинское право. — 2007. — № 2. — С. 33–40.
8. Багмет А.М., Черкасова Л.И. Проведение проверки сообщения о совершении преступления по факту причинения смерти по неосторожности медицинскими работниками // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. — 2014. — № 4-2. — С. 35–40.
9. Медведева С.Н. Значение причинно-следственной связи в формировании идеальных следов преступления // Общество и право. — 2015. — № 2. — С. 220–222.

Жаксыбаев Б.Е.,
*старший преподаватель кафедры уголовного процесса,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: airtau_mail.ru);*

Ералина С.Е.,
*заместитель начальника Академии,
кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: Saida22011974@mail.ru)*

Расследования медицинских преступлений в Республике Казахстан: особенности начальной стадии

Аннотация. Научная статья посвящена особенностям начального этапа расследования преступлений, совершенных медицинскими работниками против жизни и здоровья, в Республике Казахстан. Особое внимание уделяется важности медицинской документации, ее анализу и принятию в качестве основного элемента следственного процесса. Раскрывается роль судебно-медицинской экспертизы, следственных действий, таких как осмотр места происшествия и допросы потерпевших и медработников. Авторы подчеркивают сложность правовой оценки действий медицинских работников и важность использования специализированных знаний при расследовании. В статье обосновывается необходимость оперативной регистрации медицинских уголовных правонарушений для предотвращения потери доказательств и обеспечения объективности расследования.

Ключевые слова: медицинские уголовные правонарушения, расследования, следственные действия, доказательства, следственные органы, допросы, медицинская документация.

B.E. Zhaxybayev,
*Senior Lecturer of the Department of Criminal Procedure,
Master of Law, Police lieutenant Colonel
(e-mail: airtau_mail.ru);*

S.E. Yeralina,
*Deputy Head of the Academy,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: Saida22011974@mail.ru)*

Features of the initial stage of investigation of medical crime in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The scientific article is devoted to the features of the initial stage of investigation of crimes committed by medical workers against the life and health of patients in the Republic of Kazakhstan. Particular attention is paid to the importance of medical documentation, its analysis and seizure as a key element of the investigative process. The role of forensic medical examination, procedural measures, such as inspection of the scene of the incident and interrogation of victims and medical personnel is revealed. The author points out the complexity of the legal assessment of the actions of medical workers and the importance of using specialized knowledge in the investigation. The article substantiates the need for prompt registration of medical criminal offenses to prevent the loss of evidence and ensure the objectivity of the investigation.

Keywords: medical criminal offenses, investigation, investigative actions, evidence, investigative bodies, interrogation, medical documentation.

Жолжаксынов Ж.Б.,
начальник кафедры административно-правовых дисциплин,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: jandoss@inbox.ru)

Криминологический анализ личности браконьера в Республике Казахстан*

Аннотация. Статья посвящена криминологическому анализу личности браконьера в Республике Казахстан. Рассматриваются социальные, психологические и уголовно-правовые характеристики правонарушителей. Приведены статистические данные по уголовным правонарушениям, связанным с браконьерством, за период 2017-2024 гг., что отразило значимость проблемы. Исследуется возрастной, гендерный и образовательный состав правонарушителей, а также их мотивация. Установлено, что браконьерство преимущественно совершают мужчины среднего возраста, нередко безработные, с низким уровнем экологического сознания. Выявлены причины, способствующие браконьерству, а также предложены меры профилактики. Подчеркивается необходимость комплексного подхода к решению проблемы, включая ужесточение контроля, повышение уровня экологического образования и совершенствование законодательства.

Ключевые слова: экология, уголовные правонарушения, браконьерство, криминология, личность преступника, мотивация, природные ресурсы, окружающая среда, статистические данные.

Одной из ключевых глобальных проблем, требующих особого внимания со стороны мирового сообщества, является охрана окружающей природной среды. В ходе 14-го Конгресса ООН, по предупреждению преступности и уголовному правосудию, состоявшегося в 2021 г. в Японии (г. Киото), обсуждались вопросы, касающиеся защиты окружающей среды и предотвращения экологических преступлений, включая факты браконьерства [1]. Кроме того, разработана новая Концепция развития экологической культуры «Таза Қазақстан» на 2024–2029 гг., в которой указывается, что согласно социологическому опросу только 16,3 % населения изъявляют желание участвовать в акциях по восстановлению растительного мира [2].

При этом справедливо отметить, что при разработке указанной концепции не проводилось социологических исследований по вопросам охраны животного и растительного мира. В концепции указывается, что только до 2009 года в Казахстане в рамках определенного рода экологических акций уделялось внимание вопросам защиты редких видов животных.

В настоящее время защита флоры и фауны приобретает особую актуальность, трансформируясь из удовлетворения запросов природопользователей в строго регулируемую деятельность государственного масштаба, что требует не только жесткого соблюдения экологического законодательства, но и гарантирует эффективность государственного контроля над использованием природных ресурсов, а также обеспечивает привлечение к ответственности за экологические правонарушения.

В современном мире проблематика браконьерства воспринимается как серьезная угроза экологическому равновесию и целостности природных систем. Вмешательство человека в жизненные процессы дикой фауны и флоры может нарушить устойчивость биологических сообществ, в то время как целенаправленное разрушение природных компонентов наносит критический урон экосистемам, порождая потенциал для непоправимых негативных изменений.

* Статья подготовлена в рамках выполнения договора на грантовое финансирование Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (ИРН проекта AP27510473).

Наибольшую угрозу экологической безопасности представляют браконьеры – лица, занимающиеся нелегальной охотой, ловлей или сбором дикой фауны и флоры. Незаконная эксплуатация природных ресурсов, осуществляемая такими лицами, приводит к существенному нарушению экологического баланса, ставя под угрозу устойчивость биологических сообществ и их способность к восстановлению. Данные действия наносят значительный ущерб окружающей среде, затрудняя сохранение биологического разнообразия и подрывая основы устойчивого взаимодействия человека с природой.

Для эффективного противодействия экологическим преступлениям, включая браконьерство, необходимо, чтобы правоохранительные органы уделяли пристальное внимание анализу характеристик личности нарушителей, что особенно важно, поскольку браконьерство сегодня является значительной угрозой для экологической стабильности Республики Казахстан.

В работах казахстанских ученых, занимающихся проблемами экологического права, подчеркивается острая необходимость в проведении научных исследований, направленных на охрану природы и предупреждение экологических правонарушений. В этой связи особо актуален вопрос изучения мотиваций и условий, способствующих совершению экологических преступлений, с особым акцентом на личностные особенности браконьеров [3, с. 18]; [4]. Такой подход позволит разработать целенаправленные и более эффективные меры предотвращения таких преступлений, способствуя улучшению экологической безопасности в стране. Кроме того, данная тема недостаточно изучена и существует не так много исследований как казахстанских [5, с. 13]; [6, с. 51], так и зарубежных [7, с. 33]; [8, с. 177]; [9, с. 272]; [10, с. 51]; [8, с. 181] авторов. Кроме того, данная тема недостаточно изучена и существует не так много исследований как казахстанских, так и зарубежных авторов, касаемо данной проблематики

В Уголовном кодексе Республики Казахстан в главе 13 «Экологические уголовные правонарушения» имеется ряд норм, характеризующихся как факты браконьерства: незаконная добыча рыбных ресурсов, других водных животных или растений (ст. 335); незаконная охота (ст. 337 УК РК); незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами (ст. 339 УК РК); незаконная порубка, уничтожение или повреждение деревьев и кустарников (ст. 340 УК РК) [11].

Характеристика личности преступника, совершившего запрещенное уголовным законом деяние, является объектом изучения различных дисциплин, в частности, таких как психология, уголовное право, уголовный процесс, криминология, криминалистика. Каждая из названных дисциплин разрабатывает (описывает) преступника или преступление с позиции своего предмета. Любая характеристика личности преступника представляет собой описание характерных, отличительных качеств, а также свойств человека. Исследование и принятие во внимание всех криминологических особенностей личности позволяет разграничить правонарушителей и законопослушных граждан, выявить факторы, влияющие на совершение преступлений.

Так, в период с 2017 по 2024 г., всего по Республике было начато 10464 досудебных расследования по фактам браконьерства, из которых: 1350 – по ст. 335 УК РК; 913 – по ст. 337 УК РК; 1704 – по ст. 339 УК РК; 3087 – по ст. 340 УК РК. Итого, за исследуемый период было совершено 7054 уголовных правонарушения в сфере браконьерства. Всего в производстве находилось 8634 дела по фактам браконьерства, из которых были раскрыты 4879, что составляет 56,5 % [12]. Указанные результаты актуализируют избранную тему исследования, подчеркивая её важность в условиях сохранения биоразнообразия Республики Казахстан.

В криминологической науке существует множество подходов к содержанию личности преступника. Анализ определённого количества научных работ показал, что криминологиче-

ская характеристика состоит из следующих элементов: биофизиологических (пол, возраст и т. п.); социальных (уровень образования, семейное положение и др.); уголовно-правовых (судимость); нравственно-психологических (наличие моральных принципов, свойства характера) [13].

Проведённый анализ статистической информации за 2017–2024 гг. о лицах, совершивших рассматриваемый вид уголовных правонарушений, показывает, что браконьерство является преимущественно мужским видом преступления. За исследуемый период браконьерство совершили 5020 мужчин и лишь 171 женщина [12]. Вместе с тем, женщины являются субъектами совершения таких деяний, как незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения, а также запрещёнными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами, и в редких случаях совершают незаконную добычу рыбных ресурсов, других водных животных или растений. Справедливо отметить, что данный показатель обусловлен спецификой совершаемого деяния: осуществляемая незаконная деятельность требует значительной физической силы, нередко – специальной подготовки, наличия определённых навыков и умений, присущих исключительно мужчинам [14, с. 149].

Анализ возрастного состава лиц, совершающих браконьерство, за период с 2017 по 2024 гг. позволяет выявить ключевые закономерности и определить распределение правонарушителей по возрастным группам. Исследование охватывает следующие категории: несовершеннолетние (16–17 лет), молодёжь (18–20 лет), молодые взрослые (21–29 лет), лица среднего возраста (30–39 лет), лица старшего возраста (40–49 лет), лица предпенсионного возраста (50–59 лет), пожилые (60 лет и старше) [12]. Суммирование данных за весь исследуемый период показало, что численность правонарушителей существенно варьируется между группами. Минимальное участие наблюдается среди несовершеннолетних, численность которых составляет всего 4 человека за весь исследуемый период. В то же время наиболее многочисленной категорией являются лица среднего возраста (30–39 лет), количество которых достигло 1342 человек. Также значительная доля приходится на группы 21–29 лет (931 человек) и 40–49 лет (1184 человека). Среди лиц предпенсионного возраста (50–59 лет) зарегистрировано 661 нарушение, а среди пожилых людей (60 лет и старше) – 213 случаев. Молодёжь в возрасте 18–20 лет, хотя и демонстрирует более высокий уровень вовлечённости по сравнению с несовершеннолетними, остаётся относительно малочисленной группой (83 человека) [12].

Особого внимания заслуживает распределение браконьерских правонарушений по статьям Уголовного кодекса Республики Казахстан. Наибольшее количество преступлений зарегистрировано по ст. 340 (незаконная добыча особо охраняемых видов животных), что особенно характерно для возрастных групп 30–39 и 40–49 лет. Статья 339 УК РК (незаконная охота) также характеризуется высокой активностью, преимущественно среди молодых взрослых в возрасте 21–29 лет [13]. Доля нарушений по другим статьям существенно ниже, однако они также демонстрируют сходную возрастную динамику.

Следующим не малозначительным признаком, характеризующим личность браконьера, является уровень его образования. Образование играет важную роль не только в формировании человеческих ценностей и приоритетов, но и влияет на дальнейшее построение интеллектуальных способностей. Анализ статистических данных показывает, что в основном, хотя и с небольшим разрывом по количеству, браконьерством занимаются лица, не имеющие высшего образования – 421 человек. Высшее образование имеют браконьеры численностью 370 человек [12]. Следует отметить, что как показывает практика, лица, не имеющие высшего образования, в основном являются исполнителями преступления и выбирают достаточно примитивные способы совершения деяний, не требующие применения специальных профессиональных знаний.

Исследуя криминологическую характеристику личности браконьера, нельзя упускать сведения о совершении им уголовных преступлений ранее. Так, данные статистики показывают, что 17 % из всех совершенных уголовных правонарушений по фактам браконьерства в период с 2017 по 2024 гг. были совершены ранее судимыми [12].

Также, на наш взгляд, интерес представлял исследование принадлежности к гражданству. Анализ гражданства лиц, совершивших браконьерство на территории Республики Казахстан в период с 2017 по 2024 гг., выявил доминирование местных граждан в структуре рассматриваемых правонарушений. Основная масса уголовно наказуемых деяний была совершена гражданами Республики Казахстан – 5647 человек [12], что может быть обусловлено их более высоким уровнем доступа к местным природным ресурсам, а также глубоким знанием местной флоры и фауны. При этом количество дел, зарегистрированных в отношении иностранных граждан, остается относительно низким на протяжении всего анализируемого периода – 94 человека [12], что указывает на эффективность контроля за соблюдением экологического законодательства на границах и внутри страны, а также на высокий уровень миграционной безопасности в контексте предотвращения экологических преступлений.

Существуют также и отдельные труды авторов, посвященные изучению психологической характеристики браконьера [15, с. 701]; [16, с. 91]. Большое значение в исследовании психологической характеристики личности браконьера имеют результаты анкетирования и интервьюирования лиц, совершивших рассматриваемые запрещенные уголовным законом деяния. Для изучения личности браконьера важно определить его поведение и роль в социуме.

Итак, обратимся к семейному положению данных лиц. В криминологии считается, что среди лиц, совершающих преступления, меньше тех, кто состоит в браке, однако для браконьеров данный признак не является определяющим. Исследование показывает, что около 60 % опрошенных браконьеров имеют семью, а для 75 % браконьерство является основным источником дохода. Выявленную особенность вполне справедливо объяснить тем, что зачастую браконьерство является семейным бизнесом.

Одним из критериев социального положения лица является его место и роль в обществе или отдельной социальной группе: род деятельности, наличие или отсутствие постоянной работы. Данные о занятости рассматриваемой категории лиц за исследуемый период показывают, что среди браконьеров преобладают безработные – 1281 человек. При этом работающие лица составляют лишь 423 человека [12].

В этой связи справедливо отметить причинно-следственную связь между социальным положением браконьеров и мотивационной составляющей их преступных деяний. Анализ мотивов совершения браконьерства позволяет установить их формирование под влиянием индивидуально-психологических характеристик правонарушителя и воздействия комплекса внешних факторов. Ведущим мотивом рассматриваемых противоправных деяний, согласно результатам опроса в рамках настоящего исследования, является корыстная заинтересованность, на что указали 80 % респондентов. Данное обстоятельство вполне сопоставимо со сведениями статистики и опросов, поскольку большая часть браконьеров представлена безработными, и единственный источник дохода для данных лиц – браконьерство.

Обратим внимание, что нравственно-психологическая структура личности браконьера характеризуется выраженным эгоцентризмом, проявляющимся в утилитарном отношении к природным ресурсам. Согласно данным зарубежных исследований, большинство лиц, совершающих браконьерство, демонстрирует безразличие к экологическим и правовым последствиям своих действий [17, с. 379].

Таким образом, нами был выполнен глубокий и многоаспектный криминологический анализ личности браконьера, осуществляющего свою деятельность на территории Республики Казахстан. Исследование сфокусировано на изучении социальных, психологических и

уголовно-правовых характеристик нарушителей, что позволяет обрисовать сложную картину мотиваций и условий, приводящих к совершению экологических правонарушений.

В целом, справедливо заключить, что криминологический портрет браконьера, действующего на территории Республики Казахстан, представлен на основе комплексного анализа социальных, демографических, уголовно-правовых и психологических характеристик. Данный портрет подчеркивает, что основными субъектами браконьерства являются мужчины среднего возраста (30–39 лет), чаще всего не имеющие высшего образования, что указывает на их низкий уровень осведомленности о законодательстве и последствиях незаконной деятельности. Уголовно-правовой анализ показывает, что большинство браконьеров не имеет истории судимостей, однако среди них встречаются и рецидивисты, что требует особого внимания к профилактическим мерам.

Таким образом, криминологический портрет браконьера в Казахстане обусловлен сложным взаимодействием различных факторов, каждый из которых вносит свой вклад в predisposed к совершению экологических правонарушений. Результаты исследования предлагают приоритетные направления для разработки эффективных стратегий по предотвращению и контролю браконьерства, акцентируя внимание на комплексном подходе к решению данной проблемы.

Список использованной литературы:

1. Активизация мер предупреждения преступности, уголовного правосудия и обеспечения верховенства права: навстречу осуществлению Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: Справочный документ 14 Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, Япония, Киото, 7-12 марта 2021 года // https://www.unodc.org/documents/commissions/Congress/Kyoto_Declaration_booklet/21-02817
2. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 октября 2024 года № 910 «Об утверждении Концепции развития экологической культуры «Таза Қазақстан» на 2024–2029 годы» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2400000910>
3. Muth R.M.; Bowe Jr. Illegal harvest of renewable natural resources in North America: Toward a typology of the motivations for poaching // *Society & Natural Resources: journal*. — 1998. — Vol. 11. — № 1. — P. 9–24.
4. Бекишева С.Д., Рахметов К.К. К вопросу о необходимости проведения научных исследований в сфере охраны окружающей среды Республики Казахстан // «Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы» журналы. — 2018. — № 11. // <http://212.154.162.235:8080/handle/7171/167>. (дата обращения 27.01.2022 г.)
5. Бижанова А.Р., Жүнісова Г.Ә., Бимолданов Е.М. Қазақстанда экологиялық зардаптарды қалпына келтірудегі ұйымдастырушылық-құқықтық мәселелер жайында // *Ғылым — Наука*. — 2021 — № 1 (68). — С. 11–17.
6. Искакова Р.Т., Бейсенова Ә.С., Боранкулова Д.М. Экологиялық қылмыс — қоршаған орта қауіпсіздігіне негізделген құбылыс // *Ғылым — Наука*. — 2020. — № 3. (66). — 49–55.
7. Нурушев М.Ж., Дарибай Т.О., Адельбаева Л.Е., Темирхан Л.П. О проблемах и методах спасения сайгака (*saiga tatarica* L.) в Казахстане // Проблемы экологии Южного Урала: Сб. мат-лов IX Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. — Оренбург, 2019. — С. 32–38.
8. Игликова Д.С. Динамика совершения уголовных правонарушений по фактам браконьерства // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 1 (75). — С. 176–183.
9. Светличная К.А., Беликова В.С. Криминологическая характеристика личности браконьера // Современная юриспруденция: актуальные вопросы, достижения и инновации: Сб. статей IV Международной научно-практической конференции: В 2-х ч. — Пенза, 2017. — С. 270–274.

10. Lindsey P. Illegal hunting and the bush-meat trade in savanna Africa: drivers, impacts and solutions to address the problem // Panthera, Zoological Society of London, Wildlife Conservation Society, 2012. — 74 p.
11. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 06.03.2025 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
12. Портал органов правовой статистики и специальных учетов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. Правовая статистика. Статистические отчеты: «1-М» — О зарегистрированных уголовных правонарушениях за 2017–2024 годы. // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
13. Девятова А.О. Личность преступника: понятие и криминологическая характеристика // Отечественная юриспруденция. — 2018. — № 7 (32). // <https://cyberleninka.ru/article/n/lichnost-prestupnika-ponyatie-i-kriminologicheskaya-harakteristika>
14. Нецветова Е.В. Криминалистическая характеристика личности браконьера (на примере незаконной охоты) // Вестник Саратовской государственной юридической академии. — 2013. — № 1 (90). — С. 148–153.
15. Надточаева С.А. Психологический портрет браконьера // Вопросы совершенствования правоохранительной деятельности: взаимодействие науки, нормотворчества и практики: Сб. мат-лов III Всероссийской науч.-практ. конф. молодых ученых. — М., 2020. — С. 700–702.
16. Корецкий С.В. Личность преступника как объект психологического и юридического исследования // Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири. — 2016. — № 2. — С. 88–98.
17. Essen E., Nurse A. Illegal hunting special issue// Crime, Law and Social Change. — 2017. — № 67. — P. 377–382.

Жолжаксынов Ж.Б.,
әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: jandoss@inbox.ru)

Қазақстан Республикасындағы браконьердің жеке басын криминологиялық талдау

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасындағы браконьердің жеке басын криминологиялық талдауға арналған. Құқық бұзушылардың әлеуметтік, психологиялық және қылмыстық-құқықтық сипаттамалары қарастырылады. 2017–2024 жылдар кезеңінде браконьерлікпен байланысты қылмыстық құқық бұзушылық бойынша статистикалық деректер келтірілген, бұл мәселенің маңыздылығын көрсетті. Құқық бұзушылардың жас, гендерлік және білім беру құрамы, сондай-ақ олардың уәждемесі зерттеледі. Браконьерлікті негізінен орта жастағы ер адамдар, көбінесе жұмыссыздар, экологиялық санасы төмен адамдар жасайтыны анықталды. Браконьерлікке ықпал ететін себептер анықталды, сондай-ақ алдын алу шаралары ұсынылды. Бақылауды қатаңдату, экологиялық білім беру деңгейін арттыруды және заңнаманы жетілдіруді қоса алғанда, проблеманы шешуге кешенді көзқарастың қажеттілігі атап өтіледі.

Негізгі сөздер: экология, қылмыстық құқық бұзушылық, браконьерлік, криминология, қылмыскердің жеке басы, мотивация, табиғи ресурстар, қоршаған орта, статистикалық мәліметтер.

Zh.B. Zholzhaxynov,
Head of the department of administrative and legal disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: jandoss@inbox.ru)

named after B. Beysenov, e-mail: jandoss@inbox.ru)Criminological analysis of the personality of a poacher in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to the criminological analysis of the personality of a poacher in the Republic of Kazakhstan. Social, psychological and criminal-legal characteristics of offenders are consid-

ered. Statistical data on criminal offenses related to poaching for the period 2017–2024 are given, which reflected the significance of the problem. The age, gender and educational composition of offenders, as well as their motivation, is investigated. It was found that poaching is predominantly committed by middle-aged men, often unemployed, with a low level of environmental awareness. The reasons contributing to poaching are identified, and preventive measures are proposed. The necessity of a comprehensive approach to solving the problem is emphasized, including tightening control, increasing the level of environmental education and improving legislation.

Keywords: ecology, criminal offenses, poaching, criminology, criminal personality, motivation, natural resources, environment, statistical data.

УДК 347:343:34.037:007

Искаков К.Д.,

*старший преподаватель кафедры кибербезопасности
и информационных технологий, магистр права, майор полиции
(e-mail: kana89shed@mail.ru);*

Шарова Н.А.,

*преподаватель кафедры общеюридических дисциплин,
магистр юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: nataly4.sharova@yandex.ru)*

Кибермошенничество: современные вызовы и решения

Аннотация. Кибермошенничество — сравнительно новый феномен, представляющий собой активные действия в онлайн-формате с целью получения выгоды посредством манипуляций с сознанием человека. В интернет-пространстве кибермошенничество связано с похищением и использованием личных данных человека для совершения экономических преступлений, используется в разных сферах — политике, рекламе, вовлечении людей в занятия интернет-торговлей наркотическими средствами, психотропными веществами и их аналогами, а также вовлечении людей обманным путем в оборот цифровых активов. Целью научной статьи является исследование роли кибермошенничества, выявление современных вызовов, а также определение решений, способствующих информационной безопасности. Для достижения этой цели авторами рассмотрено, как алгоритмы действий мошенников влияют на процесс принятия решений людьми, а также какие моменты требуется учитывать современному обществу. В статье проанализировано, какие решения могут стать инструментом, способствующим безопасной работе в информационных системах.

Ключевые слова: кибермошенничество, интернет-пространство, использование данных, информационные системы, интернет-торговля, информационная безопасность, мошенники.

В настоящее время кибермошенничество стало одной из самых распространенных форм преступной деятельности в интернете. Каждый день миллионы людей по всему миру становятся жертвами киберпреступников, которые похищают их деньги, личную информацию и другие ценности. Кибермошенничество — это преступная деятельность, совершаемая в информационной среде и с использованием технологий информационно-коммуникационных систем. Это могут быть различные виды мошенничества, такие как фишинг, атаки на банковские системы, кража личных данных и т. д. Как правило, кибермошенничество является сложным и масштабным процессом, который включает в себя работы по подбору целевых объектов, сбор и анализ информации, разработку виртуальных атак и методов обхода защиты. Несмотря на то, что киберпреступники все еще считаются новым явлением в мире криминала, уже существуют законы, которые регулируют их деятельность и предусматривают наказание за совершение киберпреступлений [1].

Следует подчеркнуть, что существует множество различных видов кибермошенничества, и они постоянно развиваются. Некоторые из наиболее распространенных видов включают:

а) фишинг: злоумышленники отправляют фальшивые электронные письма или сообщения, выдающие себя за официальные запросы или уведомления от банков, государственных учреждений или крупных компаний. Целью фишинга является обман человека и получение его личной информации, такой как пароли, номера кредитных карт или социальные страховые номера;

б) мошенничество с кредитными картами: это включает в себя воровство кредитных карт, их данные или мошеннические транзакции с использованием чужих карт;

в) афера с онлайн-аукционами: злоумышленники создают фальшивые лоты на онлайн-аукционах или продажи товаров и услуг, которые они на самом деле не имеют. После получения платежа они исчезают;

г) вредоносное программное обеспечение: злоумышленники разрабатывают вредоносные программы, которые могут захватить данные или заблокировать доступ к компьютерам и требовать выкуп для разблокировки;

д) социальная инженерия: этот вид мошенничества включает в себя обман людей, рассчитанный на то, чтобы они предоставили личные данные или выполнили определенные действия, веря, что это безопасно или официально.

Кибермошенничество может иметь разрушительные последствия для жертв и общества в целом. Экономические потери от кибермошенничества оцениваются в миллиардах долларов, и эти потери могут привести к сокращениям рабочих мест, закрытию компаний и даже к процедурам банкротства. С точки зрения жертв, кибермошенничество может вызвать, потерю финансов и личной информации, а также негативно повлиять на психическое здоровье [2].

Одним из наиболее распространенных видов мошенничества — мошенничество в сфере электронной коммерции с онлайн-платежами любые незаконные онлайн-транзакции, совершаемые киберпреступниками. Жертва, как правило, — онлайн-пользователь, который испытывает следующие типы убытков: потеря денег, процентов, конфиденциальной информации или личного имущества через онлайн-средства.

С увеличением количества онлайн-транзакций и неограниченного доступа к интернет-технологиям онлайн-клиенты сталкиваются с множеством рисков для своей личной информации и нарушением политики безопасности.

Процессы цифровизации движутся вперед, электронная коммерция становится неотделимой частью нашей обыденной жизни. При этом так называемая e-commerce все более популяризируется, растут обороты денежных сумм, увеличивается количество операций, что влечет за собой рост киберпреступлений. Эта угроза является огромным препятствием для развития бизнеса еще и в интернет-пространстве [3].

При этом, несмотря на очевидные действия мошенников, простые граждане по сей день становятся жертвами различных схем интернет-мошенников. К числу таких примеров можно отнести такие случаи, как мошенничество с подменой личности, когда злоумышленники выдают себя за других людей — сотрудников банков или «следователей главного управления МВД», оно считается самым распространенным в нашей стране видом мошеннических действий. По разным оценкам, более 90 % афер совершается по телефону. Данная проблема актуальна не только в Казахстане. К примеру, в США вопрос с ростом случаев мошенничества, связанного с подменой личности, стоит не менее остро. Такие случаи составляют 48 % дел о мошенничестве. Власти США даже вынуждены менять законодательные нормы, чтобы более эффективно привлекать мошенников к ответственности [4].

Кроме того, не так давно в США вступили в законную силу новые правила Федеральной торговой комиссии США (Federal Trade Commission, FTC — агентство правительства США, защищающее права потребителей, в т. ч. при интернет-мошенничествах), которые содержат более действенные инструменты для борьбы с мошенниками, выдающими себя за представи-

телей бизнеса или правительственных учреждений, и позволяют FTC напрямую возбуждать дела в федеральных судах США и взыскивать с мошенников ущерб.

В настоящее время все более распространенным среди злоумышленников также становится использование технологий машинного обучения: по данным McAfeeLabs, количество атак с использованием ИИ увеличилось на 25 % за последний год. Это свидетельствует о том, что киберпреступники активно используют новые технологии для повышения эффективности своих атак.

Ярким примером является то, что в 2024 г. количество фишинговых атак, например, в Российской Федерации увеличилось почти в четыре раза по сравнению с предыдущим 2023 г. По данным TAdviser, рост числа фишинговых ресурсов составил 42,5 %, а заблокировано было более 22 тысяч таких сайтов. Также необходимо отметить, что около 80 % кибератак начались с фишинговых рассылок, а использование мессенджеров для распространения фишинга стало особенно актуальным из-за растущей аудитории этих платформ [5].

Как отмечает К.Д. Белова, совершение кибермошенничества с использованием именно маркетплейсов может быть осуществлено чаще всего в следующих вариантах.

1. Рассылки фишинговых сайтов, а именно то, что зачастую пользователям на электронную почту приходят сообщения от лица популярных маркетплейсов. Обычно в них содержится информация об актуальных скидках и новинках. Пользователи не привыкли проверять с какой почты пришла рассылка, поэтому сразу же переходят на обозначенную в письме ссылку. Перед покупателем открывается онлайн-платформа, по внешним признакам идентичная популярному маркетплейсу, и пользователь, подобрав товар по очень выгодной стоимости, спешит провести транзакцию и вводит на сайте данные своей банковской карты. После ввода данных фишинговый сайт возвращает пользователя на главную страницу, и ни о каком купленном товаре нет и речи. Покупатели не сразу понимают, что стали жертвами кибермошенников, обычно начинают искать в сети Интернет способ обратиться в техническую поддержку, попадают на официальный сайт онлайн-платформы и только потом начинают подмечать детали, которые различаются у сайта-двойника с официальным сайтом маркетплейса.

2. Фейковая техподдержка маркетплейса.

К примеру, нередко пользователи оставляют комментарии в официальных группах маркетплейсов в социальных сетях. Покупатели делятся своим мнением о приобретенных товарах и об обслуживании, даже не подозревая, что в этот момент становятся объектом внимания мошенников. Злоумышленники следят за комментариями клиентов, пишут им в личные сообщения, представляясь менеджерами, которые готовы помочь разрешить проблему. В такой ситуации с пользователем ведут диалог, в котором детально спрашивают о недовольствах, чтобы в конечном итоге предложить компенсацию или скидку. Покупатели не подозревают, что общаются с мошенниками, и соглашаются на предложения фейк-менеджера. Как итог, пользователю приходит ссылка на фишинговый сайт, который практически идентичен официальному сайту маркетплейса. Покупатель вводит данные своей банковской карты, и средства уходят мошенникам на счет. Кроме того, у злоумышленников появляется не только определенная сумма, но и данные карты пользователя [6].

Как отмечает К. Альсеитов, количество преступлений, совершаемых в киберпространстве, растет пропорционально числу пользователей компьютерных сетей, и, по оценкам Интерпола, темпы роста преступности в глобальной сети Интернет являются самыми быстрыми на планете [7]. Государства применяют самые разнообразные методы борьбы с киберпреступлениями, одним из которых является привлечение хакеров. Так, в Японии для борьбы с киберпреступностью полицией созданы условия для привлечения «этичных» хакеров и наложено взаимодействие с учебными заведениями и компаниями, занимающимися ИТ-технологиями для привлечения к сотрудничеству экспертов по киберпреступности.

В Великобритании с 2001 г. действует национальный отдел борьбы с высокотехнологичными преступлениями, включающий в себя следователей, судебно-медицинских экспертов и консультантов по компьютерам. В США национальный центр защиты инфраструктуры (NTPC) обеспечивает оценку угроз, предупреждение о кибератаках и расследование кибератак. В Канаде для реагирования на киберугрозы в 2001 г. создано Управление защиты критической инфраструктуры и мобилизационной готовности, а также принято соответствующее законодательство, способствующее расследованию преступлений, связанных с использованием высоких технологий.

Как было отмечено выше, отсутствие специальных познаний в области новых компьютерных технологий у сотрудников правоохранительных органов не позволяет надлежащим образом квалифицировать и расследовать преступления данной категории. С учетом актуальности проблемы и изучения международного опыта по созданию профильных организаций для обучения сотрудников правоохранительных органов методам расследования киберпреступлений Академией правоохранительных органов в качестве пилотного проекта по одному из направлений Регионального Хаба ведется работа по созданию учебно-практического центра по подготовке сотрудников правоохранительных органов в сфере противодействия киберпреступности [7].

Также хотелось бы отметить, что в настоящее время в связи с ростом количеством киберпреступности в нашей стране по поручению Главы государства в министерстве внутренних дел Казахстана создан новый профильный департамент — по противодействию киберпреступности. В условиях стремительного развития технологий и увеличения числа интернет-угроз создание специализированного подразделения позволит более эффективно реагировать на вызовы современности, связанные с кибербезопасностью, и обеспечивать безопасность граждан [8].

Как отметил министр внутренних дел Е. Саденов, за последние десятилетия интернет значительно изменился. Если раньше угрозы в онлайн-мире были скорее исключением, то сегодня это стало одной из главных проблем. Киберпреступления стали более изощренными и опасными, требуя специализированных знаний и навыков для борьбы с ними. Это уже не первое изменение в структуре правоохранительных органов Казахстана. Ранее были созданы новые отделы полиции, а также усилены меры по борьбе с мошенничеством. Это свидетельствует о постоянной работе властей по обеспечению безопасности граждан и снижению уровня преступности в стране.

Развитие киберпреступности требует постоянного внимания и адаптации к новым вызовам. Создание нового департамента в МВД — это шаг в правильном направлении для того, чтобы обеспечить безопасность в онлайн-пространстве и защитить граждан от новых угроз. Подобные меры необходимы для эффективной борьбы с киберугрозами и преступлениями в интернете [9].

Как отмечает В.С. Сульгина, кибермошенничество является наиболее распространенным видом преступлений в сети Интернет. Отличительной особенностью таких преступлений является анонимность. Зачастую преступники не знают жертву и могут совершать преступления из любой точки мира. Статистика таких преступлений говорит о том, что жертвы компьютерные мошенники более чем в 70 % случаев вообще не знакомы с жертвой.

Анализ статистики свидетельствует о том, что наблюдается стабильный рост числа киберпреступлений, ущерб от которых измеряется уже миллиардами рублей. Жертвами многих киберпреступлений часто становятся дети, потому что они много времени проводят в интернете, а в силу возраста менее критично относятся к информации [10].

Проведенное исследование в рамках данной научной статьи позволяет прийти к выводу о том, что борьба с кибермошенничеством всех видов — это не проект, который можно реализовать, поставить галочку и на этом успокоиться. Это в первую очередь выстраивание новых

и изменение существующих процессов в жизненном цикле организаций с учетом определенных правил и рекомендаций по обеспечению информационной безопасности.

Чтобы правильно понимать, как защититься от кибермошенничества, важно постоянно изучать новые векторы атак и внедрять передовые решения для обеспечения безопасности, но на данный момент лучший способ борьбы с кибермошенниками — руководствоваться здравым смыслом при появлении различных предложений от третьих лиц и различных реклам в сети Интернет, также важна предельная внимательность и регулярная профилактика своих устройств. Выполнение этих условий позволит значительно снизить вероятность кражи данных или попадания на устройства вредоносного программного обеспечения [11].

Список использованной литературы:

1. Ярушкин В.А. Кибермошенничество: правовые аспекты пресечения и наказания // Юридическая наука в условиях современных вызовов: Мат-лы II Международ. науч.-практ. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых, Институт права, 26 апреля 2023 года. — Уфа: Научно-исследовательский институт проблем правового государства, 2023. — С. 213–214.
2. Юрочкин Н.С. Кибермошенничество: характеристика, приемы и методы его совершения // Таврический научный обозреватель. — 2016. — № 12-2(17). — С. 156–159.
3. Аксенов А.А. Кибермошенничество: понятие и пути противодействия // Аллея науки. — 2022. — Т. 1. — № 11 (74). — С. 731–735.
4. СМИ: Телефонное и интернет-мошенничество в США: топ актуальных схем [Электронный ресурс] // URL: <https://vc.ru/opinions/1114760-telefonnoe-i-internet-moshennichestvo-v-ssha-top-aktualnyh-shem>
5. СМИ: Фишинговые схемы, которые сработали [Электронный ресурс] // URL: <https://habr.com/ru/companies/selectel/articles/867228/>
6. Белова К.Д., Москвин Д.А. Кибермошенничество на маркетплейсах: основные проблемы и методы регулирования // Научно-образовательный потенциал молодежи в решении актуальных проблем XXI века: Сб. XII международ. студенческой науч. конф. 25 апреля 2024 года. — Ачинск: Красноярский государственный аграрный университет, 2024. — С. 238–243.
7. Канат А. Киберпреступность в Республике Казахстан: проблемы и пути решения [Электронный ресурс] // URL: <https://academy-rep.kz/uploads/821-47b224e40f0b736aa6296d9cae019f84.pdf>
8. СМИ: Новый департамент появился в МВД Казахстана [Электронный ресурс] // URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/novyiy-departament-poyavilsya-v-mvd-kazahstana-552866/
9. СМИ: Создан новый департамент МВД Казахстана для борьбы с киберпреступностью [Электронный ресурс] // URL: <https://elemnews.kz/kazakhstan/sozdan-novy-j-departament-mvd-kazahstana-dlya-borby-s-kiberprestupnostyu>
10. Сульгина В.С. Кибермошенничество: виды, схемы, способы противодействия [Электронный ресурс] // URL: <https://school-science.ru/22/14/59552>.
11. Ахметжанова Н.Н., Сарсенбаева Б.Б. Криминологическая характеристика личности кибермошенника // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 3 (85). — С. 43–48.

Искаков К.Д.,
*киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(e-mail: kana89shed@mail.ru);*

Шарова Н.А.,
*жалпы заң пәндер кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: nataly4.sharova@yandex.ru)*

Кибералаяқтық: заманауи қиындықтар мен шешімдер

Аннотация. Кибер алаяқтық-бұл адамның санасын манипуляциялау арқылы пайда табу мақсатында онлайн форматтағы белсенді әрекеттерді білдіретін салыстырмалы түрде жаңа құбылыс. Интернет — кеңістікте кибер алаяқтық адамның жеке деректерін ұрлаумен және экономикалық қылмыстар жасау үшін пайдаланумен байланысты, әртүрлі салаларда қолданылады-саясат, жарнама, адамдарды есірткі, психотроптық заттар және олардың аналогтарымен интернет-саудамен айналысуға тарту, сондай-ақ адамдарды цифрлық активтер айналымына алаяқтық жолмен тарту. Ғылыми мақаланың мақсаты-кибер алаяқтықтың рөлін зерттеу, заманауи сын-қатерлерді анықтау, сонымен қатар ақпараттық қауіпсіздікке ықпал ететін шешімдерді анықтау. Осы мақсатқа жету үшін авторлар алаяқтардың іс-қимыл алгоритмдері адамдардың шешім қабылдау процесіне қалай әсер ететінін, сондай-ақ қазіргі қоғам қандай ойларды ескеруі керек екенін қарастырады. Мақалада қандай шешімдер ақпараттық жүйелерде қауіпсіз жұмыс істеуге ықпал ететін құрал бола алатындығы талданады.

Негізгі сөздер: Кибер алаяқтық, интернет кеңістігі, деректерді пайдалану, ақпараттық жүйелер, интернет-сауда, ақпараттық қауіпсіздік, алаяқтар.

K.D. Iskakov,
*Senior Lecturer, Department of Cybersecurity and Information Technology,
Master of Law, Police Major
(e-mail: kana89shed@mail.ru);*
N.A. Sharova,
*Lecturer at the Department of General Legal Disciplines,
Master of Law Degree, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, e-mail: nataly4.sharova@yandex.ru)*

Cyber fraud: modern challenges and solutions

Annotation. Cyberbullying is a relatively new phenomenon, which is active actions in an online format in order to gain benefits through manipulation of human consciousness. In the Internet space, cyberbullying is associated with the theft and use of personal data of a person to commit economic crimes, it is used in various fields – politics, advertising, involving people in online trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues, as well as involving people fraudulently in the circulation of digital assets. The purpose of the scientific article is to study the role of cyberbullying, identify modern challenges, and identify solutions that contribute to information security. To achieve this goal, the authors examined how the algorithms of fraudsters' actions affect the decision-making process of people, as well as what aspects need to be taken into account in modern society. The article analyzes which solutions can become a tool that promotes safe operation in information systems.

Keywords: Cyber fraud, Internet space, data use, information systems, Internet trade, information security, fraudsters.

Исмаилов Ғ.М.,

*жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: igm.kaz@mail.ru);*

Тусупбеков Қ.Р.,

*жедел-ізвестіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: kairat@inbox.ru)*

Жедел бөліністердің қылмыстарды ескертудегі өзара ынтымақтастығы

Аннотация. Мақалада жедел бөліністердің қазіргі заманның талаптарына сай, атап айтқанда жаңадан қылмыс санын көбейтіп отырған, жоғары технологиялар саласында жасалып жатқан қылмыс сандарын атап өтуге болады. Қылмыс болдырмауда профилактика іс-шаралары әрбір мемлекеттің алдында тұрған міндеттерінің бірі. Қылмыстардың алдын алу кез келген мемлекеттің өмір сүруінде маңызды рөл атқарады, өйткені ол қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді шешуге бағытталған. Азаматтардың өмірін қорғау, шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың бостандықтары мен заңды мүдделерін, ел аумағында уақытша немесе тұрақты болған әртүрлі нысандардағы меншіктерді қорғау ішкі істер органдарындағы ең бірінші міндеттердің бірі болып табылады. Осы бағытта жұмыс жүргізу ішкі істер органдарындағы жедел аппараттар белгілі рөл атқарады. Жедел бөліністердің арасындағы байланыс осы бағытта ерекше маңызды, өйткені қылмысты болдырмауда, ізін суытпай ашуда бөліністердің арасындағы ақпарат алмасуы, қылмыскерді тез әшкерелеуде көмегін тигізеді.

Негізгі сөздер: Ішкі істер органдары; жедел-ізвестіру қызметі; киберқауіпсіздік саласы; жедел бөліністер; ақпараттық технологиялар; құқық қорғау органдары.

Қазіргі цифрлық дамыған заманда қылмысқа қарсы күресте жедел бөліністердің өзара ынтымақтастығы маңызды рөл атқарады. Қылмыстардың күрделілігі мен әртүрлілігі жедел бөліністердің бірлескен әрекеттерін талап етеді. Алғашқы кезекте, ақпарат алмасу жүйесінің тиімділігі маңызды. Жедел мәліметтермен тез арада бөлісу қылмыстық топтардың әрекеттерін алдын ала білуге мүмкіндік береді.

Екінші маңызды қадам — өзара операциялар. Әртүрлі құқық қорғау органдарының бірлесіп әрекет етуі, күш-жігерді үйлестіру қылмыс деңгейін төмендетуге көмектеседі. Мысалы, сыртқы шекараларды қорғау мен ішкі қауіпсіздік мәселелері бойынша тиімді келісімдер жасалуы қажет.

Жедел бөліністердің материалдық-техникалық қамтылуы мен біліктілік деңгейін арттыру саясаты олардың ынтымақтастығын нығайту үшін тиімді механизм болып табылады. Қазіргі заманғы қауіпке қарсы тұруда жедел бөліністердің бірлігі маңызды міндет болып табылады [1].

Сонымен қатар жедел бөліністердің арасында ұйымдастырылған жаттығу бағдарламалары мен семинарлардың өткізілуі ынтымақтастықты арттырады. Мұндай шаралар қызметкерлердің кәсіби білімдерін жаңартуға және дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Осының арқасында құқық қорғау органдарының қызметкерлері бір-бірімен қарым-қатынас орнатып, әртүрлі қылмыстық жағдайларға жылдам әрекет ету қабілетін арттырады.

Жедел бөліністердің шет мемлекеттермен ынтымақтастығы да маңызды, әлем елдерінің қылмыстық тәжірибелері мен стратегияларын зерттеу барысында мемлекетаралық келісімдер мен ақпарат алмасудың жаңа механизмдері пайда болады. Бұл, өз кезегінде, трансұлттық қылмыстық топтардың әрекеттеріне тиімді қарсы тұруға және әшкерелеуге мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологиялардың дамуы жедел бөліністердің қызметін толықтай жаңартып, заманауи құралдар мен аналитикалық жүйелерді енгізуге ықпал етеді. Деректер базасының

интеграциясы мен үлкен деректерді зерттеу қылмысқа қарсы күресте жаңа мүмкіндіктер ашады, әрбір бөлініс өзінің қызметінде нәтижелілікті арттыра алады.

Сонымен қатар құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің психологиялық даярлығы да маңызды аспект болып табылады. Әртүрлі тесттер мен психологиялық тренингтер арқылы қызметкерлердің психологиялық эмоционалдық жай-күйін бақылауға және нығайтуға мүмкіндік туады. Мұндай шаралар тұлғалар арасындағы сенімділік пен командада жұмыс істеу дағдыларын арттырады.

Стратегиялық жоспарлау мен үйлестірудің маңыздылығын ұмытпау керек. Жедел бөліністер ортақ мақсаттарға жету үшін тиімді басқару жүйелерін дамытуға бағытталуы тиіс. Бірлесе жұмыс істеген кезде тәжірибелер мен ақпараттарды тиімді бөлісу арқылы құқық қорғау органдарының тиімділігін арттыруға болады.

Қазіргі кезде халықаралық стандарттарға сай болу үшін жедел бөліністер үздіксіз білім алып, біліктіліктерін арттыру қажет. Бұл олардың қызметкерлерінің кәсіби дамуында жаңа мүмкіндіктер ашады, әрі азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде пәрменділікті көтереді.

Жедел-іздігіру қызметі туралы заңның 2-бабын қарастыру жеткілікті, онда оның көптеген міндеттері қылмыстық сот ісін жүргізуге өте жанама қатысы бар (немесе мүлдем жоқ):

- қоғамның, мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және оның экономикалық әлеуеті мен қорғаныс қабілетін нығайтуға жәрдемдесу;

- Қазақстан Республикасы Президентінің және басқа да күзетілетін адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

- Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын қорғауды қамтамасыз ету;

- мемлекеттік құпияларды немесе заңмен қорғалатын өзге де құпияны құрайтын мәліметтерді қорғауды қамтамасыз ету;

- ұйымдарға коммерциялық құпияны қорғауға көмектесу.

Жедел-іздігіру процесінде алынған бастапқы ақпарат қылмыстың және оны жасауға қатысы бар адамдардың құқықтық сипаттамасы үшін жеткіліксіз болуы мүмкін.

Бастапқы ақпаратты алдын ала тексеру жедел қызметкерлерді дайындалатын, жасалатын (жасалған) қылмыс туралы, сондай-ақ оны дайындауға, жасауға қатысы бар адамдар не іздігіріліп жатқан қылмыскерлер туралы мәліметтердің қажетті көлеміне жақындатады, осы негізде ЖІҚ жекелеген міндеттерін шешуге мүмкіндік береді.

Қылмыстық топтардың ішінен алынған неғұрлым сенімді, терең ақпаратқа негізделген жедел даму:

- зерттелетін оқиғалардың сипатын дұрыс бағалау;

- олардың қоғамдық қауіптілік дәрежесін анықтау;

- жасырын қылмыстық әрекеттермен айналысатын адамдар тобын құру.

- қылмыстардың жолын кесу, қылмыстарды ашу және қылмыскерлерді іздігіру мақсаттарына жетудің оңтайлы жолдарын анықтау.

Осылайша, егер сіз жоғарыда көрсетілген жедел-іздігіру процесінің заманауи моделін ұстанатын болсаңыз, жедел даму оның келесі кезеңі болып табылады:

Жедел іздігіру жедел қызығушылық тудыратын адамдар мен фактілерді анықтау, жедел тексеру, жедел іздігіру профилактикасы.

Жедел дамудың түпкі мақсаттарына оның негізгі міндеттерін шешу арқылы қол жеткізіледі:

- өңделіп жатқан адамдардың қылмыстық әрекеттерін анықтау және құжаттау;

- жедел-іздігіру іс-шараларын жүзеге асыру кезінде олардың қылмыстық әрекеттерді жалғастыруына жол бермеу;

- қылмыстардың себептерін және олардың жасалуына ықпал ететін жағдайларды анықтау және жою;

– қылмыстық іс-әрекеттермен келтірілген материалдық залалдың орнын толтыруды қамтамасыз ету үшін жағдай жасау.

Орташа ауыр қылмыстар назардан тыс қалады, сонымен қатар мұндай қылмыстар көбінесе дамусыз байқалмай қалуы мүмкін, жалпы қылмыстық іс-әрекеттің бір бөлігі болып табылады.

Бұл ретте, оның басты бағыты қылмыс жасады деп күдіктенген, жасырынған немесе іздеуде жүрген қылмыскерлердің қылмыстық әрекетін толық анықтау болып табылады. Сонымен, қылмыс жасағаны үшін кінәлі адамды анықтағаннан кейін жедел қызметкерлер тек осы адамды дәл осы қылмыста әшкерелеуге бағытталған шаралармен шектелмеуі керек, бірақ оның басқа қылмыстарға қатыстылығын тексеру керек. Сол сияқты, іздеу кезінде жұмыс тек қылмыскерлерді табумен ғана шектелмейді: ол жасыру кезеңінде жасаған қылмыстарға қатысы бар-жоғын тексереді. Өз кезегінде, жедел әзірлеу барысында әзірленушілердің бұрын жасалған, ашылмаған қылмыстарға қатысы, олардың іздеуде жүрген адамдармен байланысын анықтау қажет. Бұндай іс-шаралар жүргізу барысында ауыр және аса ауыр қылмыстар санатымен шектелуге болмайтындығын дәлелдейді. Қылмыстық іздестіру сипаттамасын құру үшін барлық аталған мәліметтер нақты қылмыстық істер шеңберінде анықталуы қажет. Жедел заманауи дамудың ажырамас ерекшелігі оның, яғни жедел іс-шараларды жүзеге асыру барысында іздеу, тұлға бойынша нақтырақ бақылауда жүрген адамдарды анықтау болып табылады.

Сонымен қатар көп жағдайда жедел әрекеттер жүргізу арқылы маңызды міндеттер шешіледі: ақпарат көздерін, яғни жеке басын, байланыстарын, дайындалып жатқан қылмысты білетін адамдарды анықтау. Қылмыстық топтардың ерекшеліктерін белгілеу және психологиялық ерекшеліктерін білудің арқасында және жедел-іздестіру шараларын жүргізу барысында қылмыс бойынша ақпарат алу. Жедел-іздестіру қызметінде ақпараттың басты мақсаты криминогендік құбылыстарға әсер етудің идеяларымен басқа түрлерін енгізу үшін ақпаратты кеңінен қолдану туралы материалдарын іске асыру кезінде және бақылау тоқтатылғаннан кейін қылмыстың қайталанбауын алдын алу үшін пайдалану қажет. Жедел-іздестіру шараларын, әсіресе арнайы сипаттағы шараларды қолдану қажеттілігінің жеткілікті негіздемесімен қол жеткізіледі [2].

Сонымен қатар құқық қорғау органдарының қылмысқа қарсы күресте технологиялық дамуы да елеулі рөл атқарады. Заманауи құралдар мен бағдарламалық қамтамасыз ету ұйымдардың жұмысын тиімдірек етуге мүмкіндік береді. Мұндай инновациялар ақпаратты жылдам жинау, талдау және тарату қабілеттілігін арттырады, сондай-ақ операциялық шешімдерді қабылдауда дәлдік пен тиімділікті қамтамасыз етеді.

Психологиялық даярлық пен технологиялық инновацияларды үйлестіру арқылы құқық қорғау қызметкерлерінің ресурстарын оңтайландыруға болады. Бұл, өз кезегінде, оларға стрестік жағдайларда тез әрі дұрыс әрекет етуді, сондай-ақ тұрғындармен тиімді қарым-қатынас орнатуды жеңілдетеді.

Бұдан басқа қоғамдық сенімді нығайту мақсатында ақпараттық ашықтықты қамтамасыз ету маңызды. Құқық қорғау органдарының жұмысы туралы тұрғындарды хабардар ету, олардың құқықтары мен міндеттері туралы түсінік беру, қоғам мен құқық қорғау органдары арасында өзара түсіністікті арттыруға ықпал етеді.

Жедел-іздестіру қызметі қоғамдағы қылмыстың алдын алу және оған қарсы күрес жүргізу үшін маңызды рөл атқарады. Жедел бөліністердің тиімділігі оларды басқа бөліктермен, яғни құқық қорғау органдары, тергеу бөлімдері, прокурорлық бақылау және жергілікті әкімдікпен байланыстың күшіне тәуелді.

Осы байланыс арқылы ақпарат алмасу, жедел жағдайларға шұғыл әрекет ету, қылмыстық іздерді тергеп-тексеру әрі олардың алдын алу шараларын жүзеге асыру мүмкіндігі артады.

Мысалы, жедел бөліністерді ақпаратпен қамтамасыз ететін аналитикалық бөлімдер алдын ала болжам жасауға және стратегиялық жоспарлауға көмектеседі.

Жақсы көрсеткішке қол жеткізу үшін жедел бөлімнің ағымдағы жұмыс жоспарлары маңызды. Бұл деңгей жоғарырақ болып табылады, себебі аналитикалық жұмыс осы деңгейде тактикалық нәтижелер жиынтығына сүйене отырып, оларды жалпылауға және қылмыстық ахуалдың даму үрдістерін көруге бағытталған. Одан әрі осы мәліметтер негізінде орта есеппен алты айға немесе бір жылға аналитикалық болжам жасалады. Бұл болжам келесі есептік кезеңге жұмыс жоспарын құру үшін негіз болады, оған күтілетін оқиғаларға жауап беру шаралары енгізіледі [3].

Сондықтан жедел бөліністің нәтижелі жұмыс істеуі үшін ішкі үйлестіру мен жемісті коммуникация маңызды. Әрбір құрылымның өзара іс-қимылы ұсынылатын қызметтердің сапасын арттырады, іздестіру шараларының тиімділігін қамтамасыз етеді және қылмыстың алдын алуда шешуші фактор болып табылады.

Жедел-іздестіру қызметінде жедел бөліністердің өзара байланыстарының тағы бір маңызды аспектісі — қылмыстық топтардың әрекетін анықтау мен тежеу. Құқық қорғау органдары мен арнайы бөлімшелердің қауымдастықтары арқылы жедел ақпарат алмасу тиімділікті арттырады. Мысалы, аймақтық және халықаралық деңгейдегі тергеу функционалдары өзара тығыз байланыста жұмыс істегенде, қылмыс тізбегін үзудің мүмкіндігі артады.

Сонымен қатар жедел бөліністер мен прокуратура арасындағы ынтымақтастық заңдылық тұрғысынан аса қажет. Прокурорлық қадағалау тек реттеуші міндеттермен шектелмей, қылмыстық процестің тез әрі сапалы аяқталуына ықпал етеді. Бұл үйлесімділікті қамтамасыз ету қоғамдық қауіпсіздікті нығайтуға және қылмыстарды уақтылы ашуға септігін тигізеді.

Атап айтқанда, жергілікті әкімдіктермен байланыс қоғамдық тәртіпті нығайтуда, азаматтық көзқарастарды ескеруде маңыздылығы зор. Құқық қорғау органдарының қызметі жайында халыққа ақпарат беру, жергілікті қауымдастықпен бірлесе отырып, профилактикалық шараларды ұйымдастыру аса қажет. Бұл бағыттағы әрекеттер қылмыстық белсенділікті азайтуға және қоғамның құқық қорғау жүйесіне деген сенімін арттыруға әсер етеді.

Жедел-іздестіру қызметіндегі өзара байланыстарды нығайту үшін ақпараттық технологиялардың дамуы маңызды рөл атқарады. Заманауи талдайтын жүйелер мен базалар, жедел бөліністерге қылмыстық әрекеттердің алдын алу мен тез арада ақпарат жинау мүмкіндігін береді. Бұл, өз кезегінде, тергеу өнімділігін арттырып, қылмыстық топтардың әрекеттерін жедел анықтауға мүмкіндік туғызады.

Сондай-ақ құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне арналған арнайы оқу бағдарламалары және тренингтер де маңызды. Олар тергеу әдістерін жетілдіру, психологиялық аспектілерді түсіну және құқық қорғау процестерінде тиімді коммуникация жасау дағдысын дамыту үшін қажет. Бұндай кәсіби даму қылмысқа қарсы күресті нығайту мақсатында кадрлық әлеуетті күшейтеді.

Жергілікті тұрғындардың құқық қорғау органдары мен олардың әрекеттеріне қатысты пікірін білу маңызды. Қоғамдық пікірді зерттеу арқылы жергілікті билік қылмыстық белсенділікті төмендетуге бағытталған нақты шараларды жоспарлай алады. Азаматтардың белсенді қатысуы құқық қорғау жүйесіне деген сенім мен қоғамдағы қауіпсіздік сезімін нығайтады.

Сонымен қатар ақпараттық технологиялардың көмегімен қоғамдық тәртіпті сақтау үшін мобильді қосымшалар мен онлайн платформаларды дамыту маңызды. Бұл құралдар халықты жедел іздестіру қызметтерімен байланыс орнатуға, құқық бұзушылықтар туралы хабарлауға және жедел көмек алуға мүмкіндік береді. Жергілікті тұрғындардың құқық қорғау органдарымен күнделікті өзара іс-қимылын жақсартуға септігін тигізеді [4].

Киберқауіпсіздік саласындағы білімді көтеру маңызды. Киберқылмыс күннен күнге артып келеді, сондықтан құқық қорғау органдарының қызметкерлері заманауи технологияларды пайдалану арқылы киберқылмыстық әрекеттерді анықтау мен тергеп-тексеру әдістерін меңгеруі қажет. Бұл, өз кезегінде, азаматтарға қоршаған ортада қауіпсіздікті қамтамасыз етуге көмектеседі.

Қоғамдық тәртіпті сақтау үшін азаматтардың құқықтық сауаттылығын арттыру да маңызды фактор болып табылады. Әрбір тұрғын өз құқықтары мен міндеттерін білу арқылы құқық қорғау органдарымен серіктестік орнатуға ықпал ете алады. Бұл ретте қоғамда құқық бұзушылықтарға қарсы бірлесе отырып күресуге бағытталған мәдениет қалыптасады.

Ақпараттық технологиялармен қатар әлеуметтік желілердің күшін пайдалану да тиімді болуы мүмкін. Әлеуметтік медиаплатформалар азаматтарды заманауи оқиғалармен дер кезінде таныстырып, құқық бұзушылықтар туралы хабарлауға бағытталған науқандар өткізу үшін қолданылуы керек. Бұл шаралар қоғамдағы құқықтық мәдениетті көтеруге оң әсер етеді.

Сонымен бірге құқық қорғау органдарының қызметін жаңғыртудың маңызды аспектісі – стратегиялық серіктестіктің дамуы. Мемлекет және қоғам арасындағы ынтымақтастық құқық қорғау органдары қабылдайтын шешімдердің тиімділігін арттыра алады. Бұл азаматтардың құқық қорғау органдарына деген сенімін нығайтады, сондай-ақ қылмысқа қарсы күресудің жаңа әдістерін дамытуды ынталандырады.

Құқық қорғау органдарын жаңғырту процесінде қоғамдық пікірді ескеру өте маңызды. Азаматтардың құқық қорғау қызметтеріне қатысты көзқарастары мен пікірлерін тыңдау олардың құқықтарын қорғау механизмі мен қызмет сапасына әсер етуі мүмкін. Сондықтан құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру үшін қоғамдық зерттеулер мен сауалнамаларды тұрақты негізде жүргізу үлгісі орынды болар еді. Бұл қоғам мен құқық қорғау органдары арасындағы сенімділікті арттыруға септігін тигізеді.

Сонымен қатар халықаралық тәжірибелерді зерттеп, оларды ұтымды қолдану – жаңғырту процесінің маңызды аспектісі болып табылады. Әлемнің әртүрлі елдерінде қылмыстық құқық қорғау тәсілдері мен тәжірибелері көптеген жетістіктерге жеткен. Оларды бойымызға сіңіре отырып, біз еліміздегі құқық қорғау саласын нығайта аламыз.

Ақпараттық технологиялардың жетістіктері де құқық қорғау органдарының жұмысына жаңа серпін береді. Құқық қорғау органдарының деректерге қол жеткізуі, азаматтардың өтініштерін тез өңдеу және қылмыстарды болжау мүмкіндігі қоғамның қауіпсіздігін күшейтуге бағытталған [5].

Қорытындылай келсек, азаматтардың, қоғамның және мелекеттің мүдделерін қорғау мақсатында қылмыстарды анықтауға, олардың алдын алуға және жолын кесуде, ізін суытпай ашуда жедел бөліністердің өзара ынтымақтастығы аса маңызды. Яғни қазіргі дамыған заманда жедел бөліністер мен киберқауіпсіздік бөліністерінің жұмыстарын жандандыру қажет. Өйткені қазір жасалып жатқан қылмыстардың басым көпшілігі ақпараттық технологиялар саласымен байланысты. Осы тұрғыда жедел-ізвестіру қызметі саласында жедел бөлініс қызметкерлерінің білімдерін нығайту қажет, яғни жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу барысында қылмыстардың ізін суытпай ашуда жоғары технологиялар саласында алған білімдер маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z940004000_

2. Лакбаев К.С., Галиханов М.М., Дюсубалиев М.М. Қазақстан Республикасының ПО жедел іздестіру қызметінің теориясы мен практикасының өзекті мәселелері: Оқу құралы. — Қарағанды, 2023. — 88–91 б.

3. Намысов Е.Д., Ералина С.Е. Планирование как один из основных элементов организации деятельности оперативных аппаратов органов внутренних дел Республики Казахстан // «Хабаршы—Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 (86). — С. 177–179.

4. Хомколов В.П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: Учеб. пос. — М., 2013. — С. 84–87.

5. Новичков В.Е., Пыхтин И.Г. Социально-правовое обоснование введения уголовной ответственности за неправомерное воздействие на критическую информационную инфраструктуру Российской Федерации // Психопедагогика в правоохранительных органах. — 2018. — № 2 (73). — С. 25–29.

Исмаилов Г.М.,

*старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: igm.kaz@mail.ru);*

Тусупбеков К.Р.,

*старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: kairat@inbox.ru)*

Взаимодействие оперативных подразделений в предупреждении преступлений

Аннотация. В статье рассматривается роль оперативных подразделений в предотвращении преступлений, особенно с учётом роста числа преступлений, связанных с высокими технологиями. Профилактика преступлений является одной из важнейших задач для каждого государства, поскольку это ключевой аспект обеспечения безопасности общества и государства. Защита жизни, свобод и законных интересов граждан, иностранных граждан и лиц без гражданства, а также охрана различных форм собственности на территории страны — это одни из главных обязанностей органов внутренних дел. Особое внимание в статье уделено важности взаимодействия между оперативными подразделениями, поскольку обмен информацией между ними необходим для быстрого раскрытия преступлений и их предотвращения.

Ключевые слова: органы внутренних дел; оперативно-розыскная деятельность; оперативные аппараты; сфера кибербезопасности; информационные технологии; правоохранительные органы.

G.M. Ismailov,

*Senior Lecturer of the Department of Operational-Search Activities,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: igm.kaz@mail.ru);*

K.R. Tusupbekov,

*Senior Lecturer of the Department of Operational-Search Activities,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: kairat@inbox.ru)*

Interaction of operational units in crime prevention

Annotation. The article examines the role of operational units in crime prevention, especially given the growing number of crimes related to high technology. Crime prevention is one of the most important tasks for every State, as it is a key aspect of ensuring the security of society and the State. Protecting the lives, freedoms, and legitimate interests of citizens, foreign citizens, and stateless persons, as well as protecting various forms of property in the country, are among the main responsibilities of the interior. The article pays special attention to the importance of interaction between operational units, since the exchange of information between them is necessary for the rapid detection of crimes and their prevention.

Keywords: law enforcement agencies; operational investigative activities; operational apparatuses; cybersecurity; information technology; law enforcement agencies.

ӘОЖ 343.13

Каирбекова А.А.,
қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі
(e-mail: ainyr_1978@bk.ru);
Тугелбаев У.Е.,
ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: kra.ulan.20@gmail.com)

Террористік актіден келтірілген залалды өтеу

Аннотация. Мақалада террористік актілерден зардап шеккен адамдардың құқықтарын мемлекеттің қалай қорғайтыны туралы айтылады. Құқықтық мемлекеттің басты міндеттерінің бірі — осы құқықтардың әділ және жедел қалпына келтірілуін, сондай-ақ келтірілген залалдың өтелуін қамтамасыз ету. Қазіргі заманғы терроризм жаңа түрлерге ие болып, заманауи технологияларды, соның ішінде интернет пен әлеуметтік желілерді белсенді пайдаланады. Терроризмге қарсы күрес кешенді тәсілді қажет етеді. Ол халықаралық ынтымақтастықты, құқық қорғау шараларын күшейтуді, тиімді терроризмге қарсы стратегияларды әзірлеуді және халықтың радикалдануын болдырмау жұмыстарын қамтиды. Бұл үдерісте экстремистік үгіт-насихатқа қарсы тұру, азаматтық қоғам институттарын нығайту және түрлі әлеуметтік, этникалық және діни топтар арасында төзімділік пен өзара құрмет мәдениетін қалыптастыру аса маңызды рөл атқарады.

Негізгі сөздер: терроризм, мемлекеттер, зардап шеккендерге өтемақы қоры, материалдық емес залал, өтемақы.

Терроризм экономика мен саясатқа зиян келтіріп қана қоймай, ғасырлар бойы қалпына келтіру мүмкін болмайтын рухани және мәдени құндылықтарды да бұзады.

Қазақстан Республикасындағы терроризмнің негізгі себептерінің бірі – экстремистік идеология, ол әлеуметтік желілер, интернет, діни қауымдастықтар және басқа да коммуникация арналары арқылы насихатталуы мүмкін. Сонымен қатар заңсыз қару-жарақ пен есірткі айналымы да террористік актілердің көбеюіне ықпал ететін маңызды фактор болып табылады [1].

Осыған байланысты елде жасалған террористік актілерге қарсы әрекет ету үшін әртүрлі техникалық құралдармен интернет желісі арқылы тосқауыл қою мақсатында іс-шаралар жүргізілуде. Олардың мақсаты — қылмыскерлерге қатысты мемлекет тарапынан тиісті шаралар қолдану, мемлекеттік кепілдіктер жүйесін құру және халықты террористік актілерден қорғау.

Осындай құқықтық құралдардың бірі — террористік актілердің салдарынан зиян келтірілген жағдайда мемлекеттік органдардың азаматтық-құқықтық жауапкершілік пен міндеттемелер институттарын жүзеге асыруы.

Алайда Қазақстан Республикасының заңнамасында террористік актінің салдарынан туындайтын азаматтық-құқықтық жауапкершілікті қолдану мәселесі әлі күнге дейін толыққанды реттелмеген күйінде қалып отыр.

Қазіргі уақытта террористік акт салдарынан келтірілген зиянды өтеудің бірыңғай механизмі әзірленген жоқ.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінде «Жәбірленушілерге өтемақы қоры» 173-бабы қарастырылған. Алайда оған қатысты егжей-тегжейлі түсініктеме жоқ [2].

Құқық қолдану практикасында террористік актілерден зардап шеккен жәбірленушілердің бұзылған құқықтарын қалпына келтіру процесіне теріс әсер ететін көптеген мәселелер туындайды.

Осылайша, терроризмге қатысты сот істерін қарау барысында кінәлі тұлғалардың жауапкершілігін бөлу мәселелері толық шешімін таппай отыр. Жәбірленушілердің пікірінше, жауапкершіліктің ауыртпалығы террористерге ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік органдар азаматтардың қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз етпегені үшін мемлекетке де жүктелуі тиіс.

Шынында да, Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» заңында «Террористік акт нәтижесінде немесе оны болдырмау барысында келтірілген зиянды өтеу» 16-бабы қарастырылған.

1-бөлімінде: «Террористік акт нәтижесінде жеке және заңды тұлғаларға келтірілген мүліктік зиян Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындаған тәртіппен өтеледі» деп көрсетілген.

Ал 2-бөлімінде: «Террористік акт салдарынан келтірілген моральдық зиян оны жасаған адамдардың есебінен өтеледі» делінген [3].

Осы жерде сұрақ туындайды: неге террористік акт салдарынан келтірілген моральдық зиян тек оны жасаған адамдардың есебінен өтеледі? Заңнамалық тұрғыдан мемлекетке де террористік актінің салдарынан келтірілген моральдық зиянды өтей отырып, мүліктік зиянмен қатар моральдық зиянды да өтеу міндетін жүктеу қажет.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілікті қолданумен байланысты маңызды мәселе — терроризм құрбандарына моральдық зиянды өтеу. Жәбірленушілер көп жағдайда терроризмге қатысты қылмыскерлердің қаржылық ресурстарының жоқтығына немесе олар террористік актіні жасаған немесе контртеррористік операция барысында қаза тапқан жағдайларға байланысты моральдық зиянның әділ өтелуінен айырылған.

Террористік әрекеттерден зардап шеккен жәбірленушілерді міндетті сақтандыру механизмін құру қажет.

Террористік актіден келтірілген зиянды өтеуге құқығы бар тұлғалардың шеңберін (террористік актінің құрбандарын) нақтылау орынды болар еді.

Террористік актінің құрбандары деп тек террористік акт нәтижесінде немесе терроризмге қарсы күресу барысында денсаулығына зиян келген тұлғаларды ғана емес, сонымен қатар террористік актінің салдарынан терроризмге қарсы күресу барысында адамның қайтыс болуы жалғыз асыраушының өліміне әкеп соғатын зиянды өтеу құқығына ие тұлғаларды да түсіну керек.

Террористік акт нәтижесінде келтірілген зиянды террористер тек өз мүліктері есебінен ғана емес, сонымен қатар бірге тұратын немесе оның мүлкіне ортақ меншік иелері болып табылатын отбасы мүшелерінің мүлкі есебінен өтеу әділ шешім болар еді.

В.М. Корякиннің талдауы бойынша отбасы мүшелерінің түсінігі әртүрлі құқық салаларында әртүрлі беріледі және бұл құқық бұзушылық оның жақын туыстарының жауапкершілігін жоққа шығаратын бірқатар дәлелдер келтіріледі. Қылмыстық-процестік құқық «жақын туыстар» түсінігіне қатысты тұлғалар тобын айқындайды: жұбайы, жақын туыстар — ата-аналар, балалар, асырап алушылар, асырап алынғандар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек ағалы-інілер мен апалы-сіңділер, ата, әже, немерелер — бұл тұжырым Қылмыстық-процестік кодексінің 7-бабында бекітілген.

Атап айтсақ, жеке тұлғаның террористік актімен зиян келтіруіндегі кінәсі қасақана сипатта болады, ал абайсызда жасалған кінә анықтамасы жоққа шығарылады.

Құқық бұзушылық жасаған адамдардың туыстары келтірілген залалдың орынын толтыру үшін азаматтық-құқықтық жауаптылыққа тартылмайды, себебі олар құқық бұзушылық туралы білмеген.

Қылмыстық-процестік кодексінің 28-бабы және Азаматтық-процестік кодексінің 17-бабының 1-бөлімі өзіне қарсы, жұбайына немесе жақын туыстарына қарсы куәлік ету міндеті жоқ екендігін бекітеді [4].

Ата-ананың тәрбиелік функциясы мен террорист жасаған құқыққа қарсы әрекет арасындағы байланысты орнату бірқатар қиындықтарға тап болады. Айқын нәрсе, заңсыздық, зорлық-зомбылық, өлтіру және тәртіпсіздіктер жолына түскен адамның тәрбиесінде үлкен олқылықтар бар, бірақ осы тұрғыда барлық кінәні ата-аналарға арту әрдайым дұрыс деп есептелмейді, өйткені әлем туралы түсінік, не жақсы, не жаман екенін білу, «жақсылық» пен «жамандық» сияқты ұғымдарды айқындау мектептің, қоғамның, әлеуметтік желілердің және әдебиеттің көмегімен қалыптасады.

Террористік акт қасақана жасалатын қылмыс болып табылады, сондықтан мұндай әрекет үшін жауапкершіліктің негізгі элементі қасақаналық кінә болып саналады. Бұл ретте террорист өз әрекетінің мәнін түсінеді, оның салдарын болжайды және сол салдарды туындатуды қалайды. Демек, абайсыздық арқылы жасалған кінә бұл жағдайда қолданылмайды.

Террористік актінің салдарынан келтірілген залалды өтеу — мемлекеттің және қоғамның маңызды міндеті. Заңнамаға сәйкес террористік актінің нәтижесінде зиян шеккен адамдар материалдық және моральдық залалды өтеуге құқылы. Материалдық залалға мүліктің жойылуы немесе бүлінуі, денсаулыққа келтірілген зиянмен байланысты шығындар, сондай-ақ табыстың жоғалуы кіреді. Моральдық залал — жан күйзелісі, қайғы-қасірет, қадір-қасиеттің тапталуы.

Өтеу мөлшері залалдың нақты көлеміне және ауырлығына байланысты анықталады. Өтеу көздеріне террористердің мүлкі, олардың әрекеттеріне жауапты тұлғалардың қаражаты, сондай-ақ мемлекеттік қорлар кіруі мүмкін. Залалды өтеу тәртібі мен шарттары заңмен белгіленеді және сот шешімімен жүзеге асырылады. Зардап шеккендерге құқықтық көмек көрсету және өтеу процесін жеңілдету маңызды.

Террористік акт және оған байланысты жауапкершіліктің осындай элементі ретінде кінә қасақана сипатқа ие болуы талап етіледі. Бұл жағдайда негізгі мән берілетін жайттар мыналар: террорист өз әрекетін саналы түрде қалаған, оның мәнін толық түсінген және салдарын алдын ала болжай білген. Сондықтан бұл қылмыс құрамында абайсыздықтан туындайтын кінә нысаны мүлдем қолданылмайды және есепке алынбайды.

Светлана Рыбочкина, клиникалар желісінің заңгері, қылмыскердің жақын туыстарын жазалау керек пе деген сұрақ қояды. Одан кейін ол Израиль тәжірибесін мысалға келтіреді, онда террористің және оның отбасы мүшелерінің үйлерін мәжбүрлеп бұзу шарасы қолданылады. Бұл тәжірибе негізінен Израильде қолданылады, ал басқа елдерде сирек кездеседі. Қатаң күш қолдану шаралары тірі немесе өлі террористерді анықтағаннан кейін жүзеге асырылады. Ең маңыздысы бұл үшін сот шешімі талап етілмейді. Мұндай шараның мақсаты — террористің отбасы мүшелерін жазалау және қорқыту. Бұл — жаңа террористік актілердің алдын алу үшін бәріне жасалған ескерту.

С.Рыбочкина террористің отбасы мүшелеріне жауапкершілік жүктеудің терең мағынасы бар екенін жазады, өйткені ата-анасы, бауырлары мен әпке-қарындастары оның бандиттермен және қылмыстық топтармен байланысын біледі. Бұл жағдайда қылмыстық топ құрамында пассивті түрде қатысу туралы айтуға болады, ал мұндай қатысу қылмыстық жауапкершілікті де туындатады. Келтірілген көзқарасты талдау Израильде қолданылатын бұл шараның отбасы мүшелеріне ықпал ету арқылы қорқыту сипатына ие екендігін көрсетеді. Мұндай шараның бар екенін білу белгілі бір дәрежеде көптеген шектен шыққан әрекеттерден сақтануға ықпал етеді.

Террористің отбасы мүшелерін қылмыс жасағаны дәлелденген жағдайда жауапкершілікке тарту мәселелерін Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 433-бабы «Қылмыстық құқық бұзушылықты жасыру» сияқты баптары тұрғысынан қарастыру қажет. Аталған

баптарды саралау туыстық фактісінің өз алдына ешқандай заңдық маңызы жоқ екенін көрсетеді [2].

Зиянды өтеуге қатысты мәселелерді шешуде, әсіресе зиян келтіруші қаза тапқан немесе оның орналасқан жері белгісіз болған жағдайда жауапкер ретінде мемлекетті тарту неғұрлым тиімді болар еді.

Бұған дейін атап өтілгендей, заңмен реттелген ақшалай және өзге де материалдық өтемақылар арқылы мемлекет бұл жағдайда келтірілген зиянды өтеу сияқты функцияны өз мойнына алуы тиіс. Бұл міндетті мемлекет қоғамдық мүдделерді көздейтін орган ретінде жүзеге асырады, оның басты мақсаты — өркениетті қоғамды сақтау және әлеуметтік байланыстарды қолдау.

Мұндай өтемақы жүйесін ұйымдастыра отырып, мемлекет міндеттеме бойынша борышкер немесе зиян келтіруші ретінде емес, қоғамдық орган ретінде әрекет етеді.

Террористік актілерден зардап шеккендерге келтірілген зиян үшін мемлекеттік өтемақы төлеуге байланысты мәселе де бар. Қазіргі уақытта өтемақы төлемдерін жүзеге асырудың бірыңғай әдістемесі жоқ. Біздің ойымызша, тиісті өтемақыны тағайындау кезінде келтірілген зиянның ауырлығын және жәбірленушілердің әлеуметтік жағдайын ғана емес, басқа да маңызды факторларды ескеру қажет.

Қазіргі уақытқа дейін террористік актінің алдын алу мақсатында жүргізілген терроризмге қарсы операциялар барысында заңды әрекеттерден келтірілген зиянды өтеу тәртібі анықталмаған. Бұл мәселені адвокат та өз қызметін жүзеге асыру кезінде ескеруі қажет. Егер зиян терроризмге қарсы операция жүргізу кезінде келтірілген болса, онда адвокаттың қызметіне төлем де мемлекеттік бюджет есебінен жүргізілуі тиіс.

Сонымен қатар «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі заңында терроризм ұғымы берілген [5]. Терроризм — бұл зорлық-зомбылық идеологиясы және мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына ықпал ету тәжірибесі. Ол халықты үрейлендірумен байланысты, жеке тұлғаға, қоғамға және мемлекетке зиян келтіруге бағытталған зорлық-зомбылық әрекеттерін (немесе осындай әрекеттер жасау қаупін) жүзеге асыру арқылы көрініс табады.

Ал Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде «Терроризм актісі» 255-бап қана қарастырылған. Терроризмнің сипаттамасына жататын әрекеттерді неғұрлым нақты және жан-жақты жазып шығу қажет болар ма екен?

Террористік акт салдарынан жәбірленушілерге келтірілген зиянның көлемі мен мөлшері ұғымдарын ажырату қажет.

Террористік актіден келтірілген зиянды келесідей бөлуге болады:

Мемлекетке келтірілген зиян — ғимараттардың қирауы, көлік құралдарының, коммуникациялардың жойылуы және т. б., сондай-ақ зақымдалған мүлікті қалпына келтіруге мемлекет мәжбүрлі түрде жұмсайтын шығындар;

Террористік әрекеттің жолын кесумен байланысты мемлекет шығындары — терроризмге қарсы операцияны ұйымдастыруға кеткен шығындар;

Террористік актінің жолын кесу барысында үшінші тұлғаларға келтірілген шығындар;

Терроризмге қарсы операцияға қатысушыларға келтірілген зиян;

Азаматтарға келтірілген зиян — террористік акт нәтижесінде орын алған адам өлімі, еңбекке қабілеттіліктен айырылу, дене жарақаттары сияқты материалдық және моральдық зиян.

Мұндай зиянның ерекшелігі мынада:

- а) қылмыстық әрекеттен (террористік актіден) туындайды;
- б) белгілі бір кінә нысанымен келтіріледі;
- в) қоғамдық қауіптілігі жоғары болады.

Сонымен қатар жәбірленушілерге келтірілген зиянды өтеу мәселелерінің бірі — зиянды тікелей келтірген тұлғалар, яғни террористік актіні жасаған адамдардың көп жағдайда қаза табуы. Тіпті террористер тірі қалса да, олардың есебінен материалдық өтемақы алу қиынға соғады. Сондықтан Терроризм туралы заңда террористік әрекет нәтижесінде келтірілген зияның орнын толтыру әрекет жасалған аумақтың бюджеті есебінен жүзеге асырылатыны көрсетілген. Содан кейін бұл өтемақы сомалары зиян келтірушіден азаматтық іс жүргізу заңнамасына сәйкес қайтарылуы тиіс.

Келтірілген зиянды өтеумен қатар аталған заң террористік актіден зардап шеккен адамдарды қалыпты өмірге қайтару мақсатында олардың әлеуметтік оңалтуын, сондай-ақ терроризмге қарсы операцияға қатысқан тұлғалардың әлеуметтік оңалтуын қарастырады. Терроризмге қарсы күреске қатысқан адамдардың денсаулығына немесе мүлкіне келтірілген зиян өтелуге жатады.

Зерттеліп отырған тақырып бойынша шетелдік мемлекеттердің тәжірибесімен танысу пайдалы болар еді. Мысалы, бірқатар шет елдердің (Ұлыбритания, Израиль, Франция және т. б.) заңнамасында жәбірленушілерге төленетін өтемақылар азаматтық-құқықтық сипатқа ие емес, сондықтан азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің негіздері мен шарттары қарастырылмайды. Мемлекет зардап шеккендерге материалдық көмек көрсетуді өз еркімен міндетіне алып, бұл мақсатта арнайы құрылған қорларға бюджет қаражатын ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалардың қайырымдылықтарын да тартады [6].

АҚШ-та террористік акт салдарынан келтірілген зиянды өтеудің ресми түрде жеке-құқықтық механизмі бар: зиянды оны келтіргендер — террористер мен олардың демеушілері өтеуі тиіс. Алайда бұл механизм тиімді емес деп танылған.

Сондықтан АҚШ-та террористік актілерді ұлтқа төнген қауіп ретінде бағалап, терроризм құрбандарына зиянды өтеуге бүкіл қоғамның қатысуы қажет деген шешімге келді. Осылайша, мәселені шешудің жеке-құқықтық механизмінен бас тартты. Зиянды өтеу арнайы сақтандыру қорының қаражаты есебінен жүзеге асырылады. Бұл қорға федералды үкімет, штаттар және өзге де тұлғалар жарна төлейді.

Террористік актінің құрбаны мен террористің туысы арасындағы құқықтық қатынастарды міндеттемелер ретінде қарастыратын болсақ, онда шығындар деп тұлғаның бұзылған құқығын қалпына келтіру үшін жұмсаған немесе жұмсауға тиіс шығындары, оның мүлкінің жоғалуы немесе бүлінуі (нақты залал), сондай-ақ егер оның құқығы бұзылмаған жағдайда азаматтық айналымның қалыпты жағдайында алуы мүмкін кірістер (жіберілген пайда) түсініледі.

Қатаң жауапкершілік саласының біртіндеп кеңеюіне назар аудару қажет, бұл жауапкершіліктің міндетті шарты ретінде кінәнің болуын қарастырудан бас тартуға жиі мәжбүрлейді. Мұнда өтпелі кезең ретінде борышкердің кінәлік презумпциясы қарастырылады, оны ол өз қызметінің техникалық және ұйымдастырушылық тұрғыдан аса күрделілігіне байланысты теріске шығара алмайды, себебі дәл осы процесс зиян келтірудің себебі болып табылады.

Қатаң жауапкершілік аясын біртіндеп кеңейтуге назар аудару қажет. Бұл кінәні деликтілік жауапкершіліктің міндетті шарты ретінде қарастырудан біртіндеп бас тартуға алып келеді. Мұндай өзгерістің бір көрінісі – борышкердің кінәлі деп танылу презумпциясы. Ол өз кінәсіздігін дәлелдей алмайды, себебі келтірілген зиян оның жүзеге асыратын процесінің техникалық және ұйымдастырушылық тұрғыдан аса күрделілігіне байланысты туындаған.

Алайда, екінші жағынан, зиян келтірген адамның отбасы мүшелерінің жауапкершілігі әрекетсіздік пен зиян келтіру фактісі арасындағы себеп-салдарлық байланыстың ерекше көрінісі болып табылады. Еңбекке жарамды террористің отбасы мүшелеріне келтірілген зиянды өтеу міндетін жүктеу келесі жағдайларда мүмкін:

– егер туыстары дайындалып жатқан теракт туралы біліп, бірақ бұл жөнінде құқық қорғау органдарына хабар бермеген болса;

– баланы тәрбиелеу бойынша ата-ана міндеттерін тиісінше орындамау фактісі анықталған жағдайда.

Қазіргі уақытта террористік актілерден келтірілген зиянды өтеудің бірыңғай механизмін әзірлеу қажет. Алайда заңдарды қабылдау жеткіліксіз екенін ұмытпау керек. Олардың тиімді жұмыс істеуі және қатаң түрде орындалуы аса маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жолжаксынов Ж.Ж., Еспергенова Е.В. Уголовные правонарушения экстремистской направленности в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 55–60.
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
3. «Терроризмге қарсы іс-қимылды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың лауазымды адамдарының құқыққа сыйымды әрекеттерімен терроризм актісінің жолын кесу кезінде жеке және заңды тұлғаларға келтірілген зиянды өтеу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 3 қыркүйектегі № 914 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1300000914>
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V Азаматтық процестік кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>
5. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі № 416-I «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000416_
6. Террорлық әрекеттер мен жауласу салдарынан зардап шеккендерге өтемақы [Электрондық ресурc] // https://israel-laws.com/compensation-for-victims-of-enemy-actions-and-terror/?utm_source=chatgpt.com

Каирбекова А.А.,

*старший преподаватель кафедры уголовного процесса, полковник полиции
(e-mail: ainyr_1978@bk.ru);*

Тугелбаев У.Е.,

*начальник отдела организации научно-исследовательской
и редакционно-издательской работы,
магистр юридических наук, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: kpa.ulan.20@gmail.com)*

Возмещение вреда, причиненного террористическим актом

Аннотация. Одной из ключевых задач правового государства является обеспечение эффективной защиты прав лиц, пострадавших от террористических актов, а также гарантирование справедливого и оперативного восстановления этих прав и компенсации нанесенного ущерба. В современных условиях терроризм приобретает новые формы, активно используя новейшие технологии, включая интернет и социальные сети, в целях вербовки сторонников, распространения радикальной идеологии и координации преступных действий. Современные террористические организации демонстрируют возрастающую сложность своих методов, применяя тактику гибридной войны, кибератак, биотерроризма и иные нестандартные способы ведения деструктивной деятельности. В связи с этим борьба с терроризмом требует комплексного подхода, включающего международное сотрудничество, совершенствование правоохранительных механизмов, разработку и реализацию эффективных антитеррористических стратегий, а также профилактические меры по предотвращению радикализации населения.

Ключевые слова: терроризм, государства, фонд компенсации потерпевшим, моральный вред, возмещение вреда.

A.A. Kairbekova,
Senior Lecturer of the Department of Criminal Procedure, Police Colonel
(e-mail: ainyr_1978@bk.ru);

U.E. Tugelbayev,
Head of the Department for the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,
Master of Law Degree, Police Captain
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: kpa.ulan.20@gmail.com);

Compensation for damage caused by a terrorist act

Annotation. The article discusses how the state protects the rights of people affected by terrorist attacks. One of the main tasks of a legal state is to ensure the fair and prompt restoration of these rights, as well as compensation for the damage caused. Modern terrorism is taking new forms, actively utilizing modern technologies, including the internet and social media, to recruit followers, spread radical ideology, and coordinate actions. Terrorist organizations are becoming increasingly sophisticated in their methods, employing hybrid warfare tactics, cyberattacks, bioterrorism, and other unconventional means of combat. Countering terrorism requires a comprehensive approach that includes international cooperation, strengthening law enforcement measures, developing effective anti-terrorism strategies, and working to prevent the radicalization of the population. A crucial role in this process is played by combating extremist propaganda, strengthening civil society institutions, and fostering a culture of tolerance and mutual respect among various social, ethnic, and religious groups.

Keywords: terrorism, states, compensation fund for victims, non-pecuniary damage, redress.

УДК 343.9

Калиев А.А.,
доцент кафедры специальной подготовки по противодействию глобальным угрозам
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, e-mail: askar909@mail.ru)

Методы фальсификации цифровой идентичности и современные подходы к её верификации»

Аннотация. Целью статьи является комплексный анализ методов фальсификации цифровой идентичности и современных подходов к её верификации, а также выработка практических рекомендаций по повышению надежности цифровой аутентификации в условиях стремительного развития информационных технологий и роста киберугроз. Особое внимание уделяется необходимости использования многофакторной аутентификации, применению искусственного интеллекта и анализу поведенческих характеристик как средств повышения надежности идентификации пользователей. Автором изучены реальные кейсы подмены идентичности, размещенные в открытых источниках, проведен анализ эффективности современных технологий верификации, а также научных публикаций, международных стандартов, отчетов правоохранительных органов и материалов ведущих исследовательских центров.

Ключевые слова: цифровая идентичность, многофакторная аутентификация, биометрия, искусственный интеллект, информационная безопасность, фишинг, deepfake, верификация, даркнет, блокчейн.

В условиях стремительного развития цифровых технологий, охватывающих практически все сферы человеческой деятельности, понятие цифровой идентичности приобретает особую значимость. Сегодня цифровая идентичность рассматривается как ключевой элемент, влияющий на обеспечение безопасности, формирование доверия и повышение эффективности функционирования информационных систем. Она представляет собой совокупность уникальных данных, позволяющих идентифицировать пользователя или организацию в цифровом пространстве, начиная от классических средств аутентификации, таких как пароль и PIN-

коды и заканчивая биометрическими характеристиками, цифровыми сертификатами и поведенческими признаками.

С расширением спектра и количества онлайн-сервисов одновременно возрастает и уровень угроз, связанных с возможностью фальсификации цифровой идентичности. Это в свою очередь вызывает острую необходимость в ее надежной защите и эффективной верификации. Особенно актуальной данная проблема становится для государственных органов, коммерческих структур и частных пользователей, поскольку компрометация персонализированных идентификационных данных способна повлечь за собой серьезные финансовые потери, репутационные издержки, а в отдельных случаях даже представлять угрозу национальной безопасности.

На ранних этапах становления информационных технологий основным способом аутентификации пользователей выступали логины и пароли, обеспечивавшие базовый уровень защиты доступа к цифровым ресурсам. Однако уже в 1990-е гг. началось внедрение цифровых сертификатов, предоставлявших возможность криптографической проверки личности и значительно повысивших надежность идентификационных процедур.

С начала 2000-х гг. наблюдается стремительное развитие технологий цифровой идентичности. В частности, в практику вошло использование биометрических параметров, таких как отпечатки пальцев, распознавание лица и радужной оболочки глаза. Наряду с этим получила широкое распространение двухфакторная аутентификация, сочетающая в себе несколько уровней подтверждения личности и направленная на повышение надежности процедур идентификации [1, с. 113].

Однако несмотря на технологический прогресс в области идентификации, одновременно с усовершенствованием механизмов защиты наблюдается и активное развитие противоправных практик, направленных на подмену цифровой идентичности. Как отмечают авторы ряда исследований, в том числе Е.Б. Асанов, киберпреступники адаптируются к новым формам защиты, осваивая более изощренные методы обхода систем, включая фальсификацию биометрических данных, атаки посредника (MITM) и создание фейковых цифровых следов [2, с. 77].

С распространением социальных сетей, онлайн-банкинга и других цифровых сервисов проблема подмены цифровой идентичности приобрела принципиально новый масштаб. Расширение цифрового присутствия пользователей привело к росту числа атак, направленных на компрометацию идентификационных данных, что, в свою очередь, способствовало формированию специализированных хакерских групп и транснациональных киберпреступных сообществ. Как подчеркивают Хоффман и Тейлор, развитие цифровой экономики породило спрос на нелегальные идентификационные данные, а глобальные платформы стали основным полем деятельности киберпреступников [3, с. 116].

Одним из наиболее распространенных методов, используемых в целях незаконного получения персональной информации, остается фишинг – способ, при котором злоумышленники с помощью поддельных писем, мессенджеров или веб-страниц убеждают пользователей раскрывать свои логины, пароли и иные конфиденциальные сведения. Эта техника часто дополняется методами социальной инженерии, направленными на психологическое воздействие, что позволяет добиться утечки информации без использования сложных технических инструментов. По мнению И.Р. Гудкова, именно совмещение фишинговых и социальных практик делает такого рода атаки особенно эффективными, поскольку они эксплуатируют уязвимости не систем, а поведения самих пользователей [4, с. 47]. Аналогичную тревожную тенденцию отмечает и Д.А. Абеуов, отмечая, что использование фишинга и ИИ-продуктов, таких как дипфейк, становится одним из ключевых инструментов киберугроз в Республике Казахстан [5, с. 11].

Таким образом, современная структура киберугроз требует комплексного подхода к обеспечению информационной безопасности, который будет учитывать не только технологические аспекты, но и поведенческие модели пользователей.

Помимо фишинга, значительное распространение получили атаки типа «человек посередине» (Man-in-the-Middle), в рамках которых злоумышленники перехватывают сетевой трафик пользователя с целью получения аутентификационных данных. Эти методы позволяют несанкционированно перехватывать передаваемую информацию и использовать ее для доступа к защищенным ресурсам. Отдельную угрозу представляют случаи кражи цифровых сертификатов, с помощью которых возможно не только подделывать электронные подписи, но и осуществлять транзакции от имени легитимных пользователей.

В последние годы особенно опасным направлением в области фальсификации цифровой идентичности стало использование технологий генеративного искусственного интеллекта, в частности *deepfake* (дипфейк). Высокоточные подделки видеоматериалов и аудиозаписей открывают новые возможности для имитации биометрических данных. Как отмечают зарубежные исследователи, применение *deepfake* уже выходит за рамки медиа-сферы и активно используется в мошеннических схемах. Имеются зафиксированные случаи, когда с помощью синтезированного голоса руководителей компаний злоумышленники инициировали крупные финансовые переводы, что привело к существенным материальным потерям.

Современные подходы к подмене цифровой идентичности включают не только традиционные способы хищения информации, но и целенаправленную эксплуатацию уязвимостей децентрализованных систем. Несмотря на то, что технология блокчейн позиционируется как надежный инструмент хранения и подтверждения цифровых данных благодаря неизменности записей, в ряде исследований указывается на наличие уязвимостей, связанных с функционированием смарт-контрактов, прикладных программных интерфейсов (API) и протоколов обмена данными [6, с. 61]. Эти недостатки могут быть использованы для фальсификации цифровых удостоверений или несанкционированного доступа к защищенным системам.

Кроме того, в даркнете процветает нелегальный рынок идентификационной информации. Это украденные цифровые профили, содержащие как учетные данные, так и биометрические параметры, активно продаются для последующего использования в мошеннических схемах. Такая тенденция свидетельствует о том, что цифровая идентичность становится не только техническим, но и экономическим ресурсом, востребованным в киберпреступной среде.

С целью противодействия угрозам, связанным с фальсификацией цифровой идентичности, были разработаны современные подходы к ее верификации, ключевым элементом которых является многофакторная аутентификация. Данный механизм предполагает использование нескольких независимых компонентов подтверждения личности: факторов знания (например, пароли, PIN-коды), факторов владения (аппаратные токены, мобильные устройства) и биометрических характеристик. Такой комплексный подход значительно снижает вероятность успешной атаки, поскольку злоумышленнику необходимо одновременно преодолеть несколько уровней защиты, функционирующих независимо друг от друга.

Особую значимость в рамках современных систем аутентификации приобретают биометрические технологии. Однако их надежность во многом зависит от применения дополнительных методов защиты от подделок, включая антиспуфинг-технологии, позволяющие идентифицировать реальные физиологические реакции пользователя.

Кроме того, активно развиваются методы поведенческой биометрии, ориентированные на анализ индивидуальных особенностей взаимодействия пользователя с цифровыми устройствами. К таким характеристикам относятся скорость и ритм ввода текста, движение курсора, стиль прокрутки страницы, а также голосовые паттерны. Ввиду сложности их имитации данные параметры служат надежным индикатором подлинной идентичности. Важнейшую роль в

функционировании подобных систем играют алгоритмы искусственного интеллекта и машинного обучения, обеспечивающие построение адаптивных поведенческих моделей и оперативное выявление аномалий, характерных для мошеннических действий.

Экономическая эффективность внедрения современных систем верификации цифровой идентичности представляет собой значимое направление оценки их практической применимости. Несмотря на то, что начальные затраты на проектирование, разработку и интеграцию таких решений могут достигать значительных сумм – вплоть до нескольких миллионов долларов, в долгосрочной перспективе они демонстрируют высокую рентабельность. Это обусловлено существенным сокращением объемов финансовых потерь, вызванных мошенническими действиями, а также повышением эффективности расследования инцидентов информационной безопасности.

В то же время правовое регулирование в сфере цифровой идентичности остается предметом острых научных и практических дискуссий. Существуют международные правовые акты и стандарты, такие как Общий регламент по защите данных (GDPR) в Европейском союзе, рекомендации Национального института стандартов и технологий США (NIST), а также нормы стандарта ISO/IEC 27001 определяют базовые требования к защите персональной информации. Однако вопрос нормативного закрепления механизмов противодействия фальсификации цифровой идентичности, включая правовой статус биометрических данных и допустимость их использования в процессуальной практике, по-прежнему остается открытым.

Одной из наиболее дискуссионных тем в современной научной и правовой повестке является вопрос допустимости использования данных, полученных посредством симуляционных тренажеров, в качестве доказательств в судебных разбирательствах. Несмотря на потенциальную значимость таких данных для расследования инцидентов в цифровой среде, среди специалистов в области права сохраняются расхождения относительно их юридической силы и соответствия принципам доказывания. В ответ на данную правовую неопределенность на международной арене инициированы процессы по выработке согласованных стандартов, направленных на нормативное закрепление статуса цифровых доказательств, полученных в симуляционных условиях, а также на укрепление механизмов защиты цифровой идентичности от фальсификации и неправомерного использования.

Прогностические оценки развития цифровой идентичности свидетельствуют о необходимости радикального пересмотра действующих подходов к аутентификации личности. В контексте стремительного распространения технологий виртуальной и дополненной реальности, а также формирования метавселенных, пользователи все чаще вступают во взаимодействие через цифровые аватары, что порождает принципиально новые вызовы для систем интенсификации и защиты персональных данных.

Ожидается что в обозримом будущем произойдет отказ от использования традиционных механизмов аутентификации, таких как пароли и PIN-коды в пользу биометрических параметров, поведенческого анализа и децентрализованных решений на основе технологии блокчейн. Последние предоставляют пользователю возможность самостоятельного управления своей цифровой идентичностью, снижая риски, связанные с утечками из централизованных хранилищ данных.

В то же время реализация подобных сценариев потребует не только масштабных технологических преобразований, но и комплексных институциональных изменений, включая адаптацию законодательных норм, развитие международного правового сотрудничества и повышение уровня цифровой грамотности среди населения. Только при условии сбалансированного сочетания технических инноваций, нормативной базы и просвещения можно сформировать устойчивую и доверительную цифровую идентичность в условиях стремительно трансформирующегося информационного общества.

В свете изложенного, будущее цифровой идентичности связано с интеграцией технологий виртуальной реальности, искусственного интеллекта и блокчейн-систем, что, по мнению ряда исследователей, создает предпосылки для формирования устойчивой и прозрачной системы аутентификации личности в цифровом пространстве [7, с. 275]. При этом успешная реализация подобных решений требует не только технологических инноваций, но и согласованных действий со стороны законодательных органов, экспертов в области информационной безопасности и цифровой криминалистики. Как подчеркивают зарубежные аналитики, развитие международного сотрудничества и унификация стандартов в данной сфере становятся ключевыми условиями эффективного противодействия мошенничеству и подмене цифровой идентичности [8, с. 111].

Таким образом, цифровая идентичность в современных условиях выступает ключевым элементом информационной безопасности. Исследование показало, что угрозы ее фальсификации становятся все более сложными и разнообразными, охватывая как технические уязвимости, так и поведенческие факторы.

Для обеспечения устойчивой защиты цифровой идентичности необходимо:

- внедрение многофакторной аутентификации и биометрических систем с элементами поведенческого анализа;
- применение искусственного интеллекта для выявления аномалий в цифровом поведении пользователей;
- развитие децентрализованных решений на основе технологии блокчейн;
- повышение цифровой грамотности населения и профессиональная подготовка специалистов в области кибербезопасности.

Список использованной литературы:

1. Козлов В.Ю. Многофакторная аутентификация как средство обеспечения информационной безопасности // Информационные технологии и безопасность. — 2021. — № 4 (36). — С. 112–119.
2. Асанов Е.Б. Подмена цифровой идентичности как угроза информационной безопасности: современные подходы к противодействию // Право и технологии. — 2022. — № 2. — С. 75–83.
3. Hoffman, B., Taylor, C. Global Cybercrime Networks and Identity Theft in the Digital Age. // Journal of Cybersecurity Research. — 2021. — Vol. 14. — No. 3. — P. 112–125.
4. Гудков И.Р. Психология цифровых угроз: социальная инженерия как инструмент компрометации идентичности. // Информационное право. — 2022. — № 2(40). — С. 45–52.
5. Абеуов Д.А. Противодействие киберугрозам в Республике Казахстан: проблемы и пути решения на современном этапе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 (86). — С. 10–13.
6. Andersen M., Li X. Vulnerabilities in Smart Contracts and the Risks of Identity Manipulation. // Blockchain Technology Review. — 2020. Vol. 7 (1). — P. 59–70.
7. Kim S., Park J. Future Identity Management Systems Based on AI and Blockchain // Journal of Cyber Policy. — 2021. Vol. 6 (3). — P. 275–289.
8. Singh R., Al-Fadhli S., Nakamura T. Global Frameworks for Identity Security: Toward a Decentralized Future. // Information Security Journal. — 2022. Vol. 31 (2). — P. 110–119.

Қалиев А.А.,

Жажандық қауіп-қатерлерге қарсы арнайы дайындық кафедрасының доценті

(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: askar909@mail.ru)

Цифрлық сәйкестікті бұрмалау әдістері және оны тексерудің заманауи тәсілдері

Аннотация. Мақаланың мақсаты цифрлық сәйкестікті бұрмалау әдістерін және оны верификациялаудың заманауи тәсілдерін кешенді талдау, сондай-ақ ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы мен киберқауіптердің өсуі жағдайында цифрлық аутентификацияның сенімділігін арт-

тыру бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу болып табылады. Пайдаланушының сәйкестендіру сенімділігін арттыру құралы ретінде көп факторлы аутентификацияны қолдану, жасанды интеллектті қолдану және мінез-құлық сипаттамаларын талдау қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Автор ашық дереккөздерде орналастырылған сәйкестікті ауыстырудың нақты жағдайларын зерттеді, верификацияның заманауи технологияларының тиімділігіне, сондай-ақ ғылыми жарияланымдарға, халықаралық стандарттарға, құқық қорғау органдарының есептеріне және жетекші зерттеу орталықтарының материалдарына талдау жасады.

Негізгі сөздер: сандық сәйкестілік, көп факторлы аутентификация, биометрия, жасанды интеллект, ақпараттық қауіпсіздік, фишинг, deepfake, тексеру, қараңғы желі, блокчейн.

A.A. Kaliyev,

*Associate Professor of the Department of Special Training in Countering Global Threats
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, e-mail: askar909@mail.ru)*

Methods of digital identity falsification and modern approaches to its verification»

Annotation. The purpose of the article is a comprehensive analysis of digital identity falsification methods and modern approaches to its verification, as well as the development of practical recommendations for improving the reliability of digital authentication in the context of the rapid development of information technology and the growth of cyber threats. Particular attention is paid to the need to use multi-factor authentication, the use of artificial intelligence and the analysis of behavioral characteristics as a means of increasing the reliability of user identification. The author has studied real cases of identity substitution posted in open sources, analyzed the effectiveness of modern verification technologies, as well as scientific publications, international standards, reports of law enforcement agencies and materials from leading research centers.

Keywords: Digital identity, multi-factor authentication, biometrics, artificial intelligence, information security, phishing, deepfake, verification, darknet, blockchain.

УДК 343.163

Карымсаков Р.Ш.,

*кафедра национального и международного права Гуманитарно-юридической школы,
кандидат юридических наук, доцент, ветеран МВД РК
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

Егизбаев Н.У.,

*кафедра национального и международного права Гуманитарно-юридической школы,
кандидат юридических наук, доцент
(Университет «Туран-Астана», г. Астана, Республика Казахстан,
e-mail: nurgeldi77@mail.ru)*

Некоторые вопросы по совершенствованию законодательства об оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан

Аннотация. Концепция правовой политики Республики Казахстан является основным документом развития национального законодательства, регулирующего те или иные правоотношения в обществе. Авторами изучено и проанализировано достаточное количество нормативно-правовых актов, регулирующих деятельность правоохранительных и специальных органов по противодействию преступности. При изучении Концепции авторы статьи обратили внимание на отсутствие в ней Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», который играет огромную роль в выявлении, предупреждении и пресечении преступлений. Поэтому авторы предлагают включить в Концепцию положение о необходимости принятия новой редакции Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Этот шаг будет способствовать противодействию преступности и защите конституционных прав граждан.

Ключевые слова: Концепция, оперативно-розыскная деятельность, раскрытие, Уголовный кодекс, прокуратура, коррупция, правоохранительные органы.

В 2021 году 15 октября Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев подписал Указ «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года». Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года (далее — Концепция) является документом государственного планирования, определяющим приоритетные направления развития национального права, правоохранительной и судебной систем, внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности, а также правового образования и правовой пропаганды [1].

В разделе 3 данной Концепции предусмотрены основные принципы правовой политики, а в п. 3.5 одним из основных принципов названа защита прав, свобод и законных интересов лиц. Соответственно, они подлежат первоочередной и эффективной защите во всех сферах общественной и государственной жизни.

Деятельность органов судебной и правоохранительной системы в данной сфере представляется важной, поскольку служит восстановлению нарушенных прав и свобод. В этой связи является необходимым постоянное развитие вышеуказанных органов не только посредством совершенствования соответствующей законодательной базы, но и путем принятия институциональных мер [1].

Анализ Концепции показывает, что в целом, выдвинутые основные положения развития национального законодательства соответствуют требованиям нашего общества. Например, в п. 4.10 раздела 4 говорится о том, что важным направлением правовой политики является политика государства в области противодействия преступности.

Также в этом пункте обращено внимание на то, что современная уголовно-правовая политика нацелена на обеспечение безопасности личности, ее прав и свобод, а также общества и государства от криминальных угроз [1]. В противодействии преступности и вызовам криминальных структур особое место отводится правоохранительным и специальным органам, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность.

Оперативно-розыскная деятельность является важным элементом системы обеспечения безопасности общества и государства в Республики Казахстан. Она включает в себя действия правоохранительных и специальных органов, направленные на выявление, предупреждение и пресечение преступлений, а также защиту законных интересов граждан и общества в целом. Данные нормы законодателем определены в ст. 2 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», который был принят 15 сентября 1994 г. после обретения независимости нашего государства [2]. Таким образом, используется на территории Республики органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, уже более 30 лет. За это время в него неоднократно вносились изменения и дополнения. Последние дополнения были внесены 12 июля 2023 г., где в статье 26 говорится о взаимодействии с уполномоченным органом по возврату активов.

Изучение Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» показывает, что отдельные нормы уже не отвечают современным реалиям и требуют пересмотра.

Соответственно, необходима разработка оптимальных правовых механизмов, предусматривающих эффективное применение уголовно-процессуального законодательства и законодательства об оперативно-розыскной деятельности в целях быстрого и полного раскрытия преступлений [3, с. 28]. Здесь речь идет только об одной норме, которую необходимо вернуть в ст. 2 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Это норма — раскрытие преступлений, которая по непонятным причинам была исключена в связи с закреплением в Уголовно-процессуальном Кодексе Республики Казахстан 2014 г. института «негласных следственных действий» [4]. Таких примеров в действующем законе можно привести множество ...

В связи с этим нами изучены некоторые действующие нормативно-правовые акты Республики Казахстан, в которых присутствуют норма о раскрытии преступлений. Так, ст. 8

Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан предусмотрены задачи уголовного процесса: — пресечение, беспристрастное, быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона, защита лиц, общества и государства от уголовных правонарушений [4].

В п. 5 ст. 2 Закона Республики Казахстан «Об органах национальной безопасности Республики Казахстан» от 21 декабря 1995 г. одной из задач также закреплено выявление, пресечение, раскрытие и расследование уголовных правонарушений, отнесенных законодательством к ведению органов национальной безопасности [5]. Норма о раскрытии преступлений также присутствует в п. 30 ст. 6 Закона Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», где, в частности, сказано: «выявлять, предотвращать, пересекать и раскрывать уголовные правонарушения, в том числе путем проведения оперативно-розыскных мероприятий» [6].

И наконец, в п. 1. ст. 19 Закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции» говорится, что антикоррупционная служба — оперативно-следственные подразделения уполномоченного органа по противодействию коррупции, осуществляющие деятельность, направленную на предупреждение выявления, пресечение, раскрытие и расследование коррупционных преступлений [7].

Приведенные примеры явно показывают, что противоречия в действующих нормативно-правовых актах очевидны, т. е. не корреспондируются с ст. 2 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», где в решении задач главенствующую роль должны играть органы, осуществляющие ОРД.

Также необходимо отметить, что тяжкие и особо тяжкие преступления в основном раскрываются оперативно-розыскным путем с использованием оперативно-розыскных мероприятий, которые предусмотрены в ст. 11 Закона «Об ОРД» [2].

Рассматривая такую норму, как раскрытие преступлений, мы сочли необходимым обратить внимание в целом на действующий Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Данный закон устарел и в настоящее время требует кардинального пересмотра, вплоть до принятия нового закона. В научной среде ученые в области оперативно-розыскной деятельности, процессуалисты, криминалисты, криминологи, практические работники органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, данный закон называют «бородатым» или «долгожителем».

Если сравнить другие нормативно-правовые акты, направленные на противодействие преступности, то можно увидеть, что отдельные законы в Республике Казахстан принимались неоднократно. Так, например, Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел» принят дважды (1995 г., 2014 г.); Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» — дважды (1999 г., 2015 г.); Конституционный закон Республики Казахстан «О прокуратуре» — трижды (1995 г., 2017 г., 2022 г.); Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы Республики Казахстан — дважды (1997 г., 2014 г.).

В теории оперативно-розыскной деятельности под взаимодействием чаще всего понимается комплекс совместных или согласованных по времени, месту и целям действия двух и более аппаратов (органов, служб, подразделений) по решению определенных задач борьбы с преступностью, требующих их совместных усилий. Здесь следует отметить в первую очередь ряд общих моментов (признаков), характеризующих сущность данного понятия: согласованность по цели, месту и времени, соответствие требованию законов и подзаконных актов, сочетание наиболее присущих взаимодействующим субъектам сил, средств и методов.

Отмеченные качественные характеристики взаимодействия являются основополагающими, ключевыми в понимании сущности взаимодействия оперативных подразделений как

одного ведомства, так и различных служб правоохранительных органов в противодействии преступностью [8, с. 5].

Взаимодействие органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, предусмотрено в разделе 4 в Законе Республики Казахстан «Об ОРД» [2]. Так, в п. 6 ст. 7 Конституционного закона Республики Казахстан «О прокуратуре» говорится, что Генеральная прокуратура взаимодействует с органами, осуществляющими оперативно-розыскную, контрразведывательную деятельность, досудебное расследование, в том числе негласные следственные действия, в пределах, установленных законодательством Республики Казахстан [9].

Институт стадий совершения преступления определяет характер реагирования на преступное поведение, которая развивается тайно и обнаруживается с помощью сил, средств и методов оперативно-розыскной деятельности. Данный институт предусмотрен в ст. 24 раздела 2 Уголовного кодекса Республики Казахстан [10].

Криминалистика и теория оперативно-розыскной деятельности — наиболее близкие по теоретическому и практическому содержанию юридические науки. Они имеют один объект изучения — преступную деятельность [11, с. 121]

Теория оперативно-розыскной деятельности органически связана с наукой криминологией, изучающей закономерности и тенденции развития преступности, ее причины и условия, личность преступников, механизм детерминации и генезис преступного поведения. Все категории криминологии, отражая углубленные знания о многочисленных явлениях, порожденных преступностью, оказывают непосредственное влияние на организацию и тактику ОРД [8].

Изучение и анализ Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года показывает, что в ней не закреплена необходимость внесения изменений и дополнений в Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Для решения данной проблемы нами предлагается следующее:

- в п. 4.10 раздела 4 Концепции включить оптимизацию оперативно-розыскного законодательства для улучшения криминальной обстановки в стране;

- в п. 8.2 раздела 8 в перечень правовых актов, посредством которых предполагается реализация Концепции, включить Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности».

В пункте 4 ст. 17 главы 5 Закона Республики Казахстан «О правовых актах» от 6 апреля 2016 г. сказано, что предложения о разработке проектов законов, вносимых в Мажилис Парламента Республики Казахстан в порядке законодательной инициативы Президента Республики Казахстан, могут вноситься на рассмотрение Президента Республики Казахстан его Администрацией, Правительством Республики Казахстан, центральными и исполнительными органами местного самоуправления, а также организациями граждан [12].

Резюмируя изложенное, считаем, что включение в Концепцию правовой политики Республики Казахстан до 2030 г. подготовки новой редакции закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» будет способствовать эффективной работе органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, в противодействии преступности, а также соблюдению конституционных прав граждан.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» от 15 октября 2021 г. // ИПС «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>
2. Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15 сентября 1994 г. // ИПС «Әділет» https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_

3. Иманбаев С., Карымсаков Р. Оперативно-розыскная деятельность в свете требований Концепции правовой политики Республики Казахстан на 2010–2020 гг. // Фемида. — 2017. — № 5 (257). — С. 28.
4. Уголовно-процессуальный Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. // ИПС «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
5. Закон Республики Казахстан «Об органах национальной безопасности» от 21 декабря 1995 г. ИПС «Әділет». https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002710_
6. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел» от 23 апреля 2014 г. // ИПС «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
7. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 г. ИПС «Әділет». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>
8. Абеуов Д.А., Серік А.С., Жакупов Б.А. Организационная роль следователя, общее взаимодействие с административными службами органов внутренних дел при расследовании и раскрытии преступлений против личности // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 4–11.
9. Конституционный Закон Республики Казахстан «О прокуратуре» от 5 ноября 2022 г. // ИПС «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155>
10. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. // ИПС «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
11. Оперативно-розыскная деятельность: Учебн. / Под редакции К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. — М.: ИНФА. 2002. XXII, 794 с. Серия «Высшее образование».
12. Закон Республики Казахстан «О правовых актах» от 6 апреля 2016 г. // ИПС «Әділет» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>

Қарымсақов Р.Ш.,

*гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
ҚР ІІМ ардагері, заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

Егізбаев Н.О.,

*Гуманитарлық заң мектебі, ұлттық және халықаралық құқық кафедрасы,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(«Тұран-Астана» университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы,
e-mail: nurgeldi77@mail.ru)*

Қазақстан Республикасындағы жедел-іздістіру қызметі туралы заңнамаларды жетілдіру бойынша кейбір мәселелер

Аннотация. Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының тұжырымдамасы қоғамдағы белгілі бір құқықтық қатынастарды реттейтін ұлттық заңнаманы дамытудың негізгі құжаты болып табылады. Авторлар құқық қорғау және қылмысқа қарсы іс-қимыл жөніндегі арнайы органдардың қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық актілердің жеткілікті санын зерделеп, талдады. Тұжырымдаманы зерделеу кезінде мақала авторлары онда қылмыстарды анықтауда, алдын алуда және жолын кесуде үлкен рөл атқаратын «Жедел-іздістіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жоқтығына назар аударды. Сондықтан авторлар Жедел-іздістіру қызметі туралы Қазақстан Республикасы Заңының жаңа редакциясын қабылдау туралы тұжырымдамаға енгізуді ұсынады, ол қылмысқа қарсы іс-қимыл және азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғау бойынша одан әрі ықпал ететін болады.

Негізгі сөздер: Тұжырымдама, жедел-іздістіру қызметі, қылмыстарды ашу, Қылмыстық кодекс, прокуратура, сыбайлас жемқорлық, құқық қорғау органдары.

R.Sh. Karymsakov,
*Associate professor Humanities and Law School,
Department of National and International Law,
veteran of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan,
Candidate of Legal Sciences
(e-mail: rahmet-almash59@mail.ru);*

N.U. Egizbayev,
*Humanities and Law School, Department of National and International Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(«Turan-Astana» University, Astana, Republic of Kazakhstan,
e-mail: nurgeldi77@mail.ru)*

Some issues on improving the legislation on operational investigative activities in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan is the main document for the development of national legislation regulating certain legal relations in society. The authors have studied and analyzed a sufficient number of regulatory legal acts regulating the activities of law enforcement and special crime prevention agencies. When studying the Concept, the authors of the article drew attention to the absence of the Law of the Republic of Kazakhstan «On operational investigative activities», which plays a huge role in the detection, prevention and suppression of crimes. Therefore, the authors propose to include in the Concept of adopting a new version of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Operational Investigative Activities», which will further contribute to combating crime and protecting the Constitutional rights of citizens.

Keywords: Concept, operational investigative activity, disclosure, Criminal Code, prosecutor's office, corruption, pro-security agencies.

УДК 343.3/7

Курумбаева А.Б.,
*преподаватель кафедры уголовного права и криминологии, майор полиции
(e-mail: ainura77707@mail.ru);*

Аскарова А.С.,
*преподаватель кафедры уголовного права и криминологии, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: ayana_088@mail.ru)*

Новые горизонты в борьбе с коррупцией: правовые реформы в Казахстане

Аннотация. Статья исследует многоуровневые аспекты коррупции в Республике Казахстан, анализируя существующие вызовы и предпринимаемые правовые меры в борьбе с данным негативным явлением. Подчеркивается стремление Казахстана к снижению уровня коррупции через укрепление законодательства и международное сотрудничество, отмечается участие страны в международных антикоррупционных организациях. Поднимаются вопросы о необходимости улучшения правовой базы для эффективного антикоррупционного контроля, важности прозрачности в действиях правительства и его ответственности перед гражданами. Освещается роль общественного мнения и гражданской активности в формировании антикоррупционной политики. Значительное внимание уделяется оценке текущего состояния коррупции в Казахстане и определению путей дальнейшего совершенствования механизмов борьбы с коррупционными проявлениями на всех уровнях управления.

Ключевые слова: коррупция, правовые реформы, уголовный кодекс, антикоррупционная политика, правоохранительные органы, незаконное вознаграждение, правовая система, экономическая стабильность.

В современной действительности феномен коррупции представляет собой серьезную угрозу, подрывающую основы национальной безопасности, стабильность социальной структуры и суверенитет государственных образований. Данное социальное негативное явление оказывает разрушительное воздействие на все стороны общественной жизни и снижает доверие граждан к органам власти.

Термин «коррупция» происходит от латинских слов *corrumpere* — «развращать» и *corruptio* — «взяточничество, продажность; испорченность, искажение, распад; деградация». Коррупция определяется как злоупотребление служебным статусом для достижения личных целей. Она включает в себя противоправное использование лицом, занимающим определенную должность, своих властных полномочий, доверенных прав, а также авторитета, возможностей и контактов, связанных с его официальным положением, в интересах личной наживы, что противоречит закону и общепринятым моральным нормам [1].

В настоящее время наблюдается тенденция к усилению и распространению коррупционных явлений. Доказательством этому служат показатели, опубликованные международной организацией по борьбе с коррупцией Transparency International в отчете от 30 января 2024 г. Согласно этому документу, Казахстан в 2023 г. был отнесен к числу государств с высоким уровнем коррупции, получив 39 баллов из ста возможных, что соответствует 97-му месту среди 180 стран. Председатель казахстанского отделения Transparency International подчеркивает, что индекс восприятия коррупции является оценкой не только государственного аппарата, но и общества в целом, указывая на то, что государственные структуры представляют лишь часть более широкой социальной системы [2].

Указанное свидетельствует о том, что коррупция определяется не только как показатель уровня развития страны, но и как фактор, оказывающий отрицательное воздействие на социальные связи и прямо угрожающий национальной безопасности государства. В ежегодном обращении к гражданам Казахстана, произнесенном 1 сентября 2023 г., Президент К.-Ж. Токаев акцентировал внимание на ключевых направлениях антикоррупционной стратегии. Он указал на необходимость не просто борьбы с проявлениями коррупции (сравнив ее с борьбой с ветряными мельницами), но и на важность устранения корневых причин и условий, порождающих коррупционные процессы. Особое значение придается видимым изменениям в деятельности государственных органов, где должны быть проведены фундаментальные реформы, исключающие возможность повторения коррупционных действий, что должно быть заметно всему населению [3].

В рассматриваемом контексте антикоррупционные усилия выступают в качестве ключевого направления государственной стратегии Республики Казахстан. Основная задача данной политики заключается в активизации участия казахстанского народа в противодействии коррупции через формирование условий абсолютной нетерпимости к любым коррупционным проявлениям в стране. Коррупция рассматривается как деструктивное социальное явление и объект исследований в рамках различных дисциплин, таких как правоведение, политология, экономика, социология и другие.

Несмотря на обширный объем научных работ, посвященных коррупции, теоретическое осмысление данного феномена все еще далеко от завершения и требует дополнительного изучения. Такая потребность возникает из-за того, что коррупция как сложное социальное явление обладает способностью к адаптации к изменяющимся условиям современности. Следовательно, научное сообщество должно анализировать современные формы коррупции, ее многообразные проявления и отрицательные последствия для общества и государства, включая угрозы национальной безопасности. Коррупция — значимый фактор социальной дезинтеграции и дисгармонии, и когда она достигает определенного уровня распространения, то превращается в серьезную угрозу национальной безопасности [4]. Одним из ключевых аспектов в исследовании коррупции является «недоверие». Коррупция приводит к утрате до-

верия граждан ко всем сферам общественной и государственной жизни, включая центральные и местные органы власти, правовую систему, экономику, бизнес, образование и медицину.

Особую тревогу вызывает процесс интеграции государственных служащих, замешанных в коррупции, с криминальными кругами, а также внедрение преступных элементов в государственные институты с поддержкой коррумпированных чиновников, включая правоохранные органы. Отрицательные эффекты, вызванные этим взаимодействием, становятся препятствием для прогрессивного развития общества и представляют собой значительную угрозу интересам национальной безопасности государства [5].

В этой связи с целью усиления результативности функционирования правоохранительных структур и повышения квалификации их кадрового состава становится критически важным анализ вопросов адекватного выбора кандидатов для работы в правоохранительных и судебных учреждениях [6]. Необходимо формировать эффективные барьеры для предупреждения появления условий, которые могут спровоцировать коррупционные процессы. Например, одним из ключевых направлений современной правовой политики, реализуемой нашим государством, является борьба с фаворитизмом и протекционизмом как с проявлениями коррупции. К формам протекционизма, учитывая их разную степень связи с этим явлением, относятся родственные связи, кумовство и взаимовыручка [7, с. 25].

Как указывают некоторые правоведы, одним из критически важных условий создания правового государства является непредвзятое служение правовой системе и законным интересам населения. Главная опасность коррупции заключается в подрыве конституционных основ правового регулирования общественной жизни, что прежде всего, связано с тем, что действия коррумпированных служащих ориентированы на достижение личных выгод, преимущественно материальных, а не на поддержание стабильности и эффективности государственного аппарата [8].

Такая ситуация приводит к ухудшению функционирования правовой системы и эффективности государственного управления, препятствует реализации национальных интересов в различных областях, а в некоторых случаях становится прямой угрозой безопасности граждан, общества и государства.

Коррупция подрывает основы правового государства и принцип равенства граждан перед законом, обеспечивая возможность для определенных индивидов «обойти» законодательные нормы через использование неформальных влияний. Рост имущественного дисбаланса между гражданами способствует закреплению в общественном мнении представлений об уязвимости населения как перед лицом криминальной активности, так и в отношении государственной машины. Коррупция служит плодородной почвой для развития организованной преступности, терроризма и экстремизма [9].

Такое явление способствует ускорению процессов разложения моральных ценностей, традиций и обычаев, формирующих национальное достояние.

В свете угроз, порождаемых коррупцией, Республика Казахстан предпринимает целенаправленные шаги для борьбы с этим социальным негативным явлением. С учетом успешного опыта развитых государств в нашей стране активно развивается и модернизируется законодательная основа: разрабатываются и внедряются все более эффективные законодательные акты, цель которых — предотвращение и прекращение различных форм коррупционной деятельности [10].

В контексте экономической модернизации и значительных социальных изменений в Казахстане стала очевидной необходимость разработки комплексной антикоррупционной стратегии, которая была бы интегрирована с актуальной социально-экономической политикой страны [11, с. 71]. В ответ на эту потребность была разработана Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015–2025 гг. [12]. Цели данной стратегии заключались в уве-

личении эффективности антикоррупционной политики, активизации участия всего населения в антикоррупционных инициативах через создание условий абсолютной нетерпимости к коррупционным действиям и снижении уровня коррупции в стране. Основные направления стратегии включают противодействие коррупции на государственной службе, реализацию общественного контроля, борьбу с коррупцией в квазигосударственном и частном секторах, предупреждение коррупции в правоохранительных и судебных органах, формирование культуры неприятия коррупции и развитие международного сотрудничества в области антикоррупционных усилий.

Было учреждено независимое организационное структурное подразделение для борьбы с коррупцией – Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции, находящееся в подчинении и отчитывающееся перед Президентом страны. Республика Казахстан также является участником ряда значимых международных объединений, активно взаимодействует с ведущими международными организациями и финансовыми учреждениями, такими как Организация Объединенных Наций, Программа развития ООН, Организация экономического сотрудничества и развития, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе и Азиатский банк развития [13].

Сегодня в Мажилисе обсуждаются законодательные инициативы, направленные на усиление антикоррупционного законодательства Республики Казахстан. Предложения включают разработку мер по выявлению неправомерных денежных вознаграждений в случаях вымогательства и введение новой нормы в Уголовный кодекс РК – 247-1, регламентирующей ответственность за предоставление таких вознаграждений [14]. Данные изменения являются частью масштабной правовой реформы, цель которой — являются расширение правоприменительной практики и укрепление принципов прозрачности и ответственности в государственных органах. Такие меры подчеркивают стремление Казахстана к снижению коррупционных рисков и укреплению доверия населения к институтам власти.

Список использованной литературы:

1. Здыбель Н.И., Бражников Д.А. К определению понятия коррупции // Общество и государство. — 2024. — № 3 (47). // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-opredeleniyu-ponyatiya-korrupsiyi>
2. Казахстан сохранил статус высокор腐пированной страны по версии ИБК за 2023 г. // URL: <https://transparency.kz/ru/news/80-kazahstan-sohranil-status-vysoko-korrumpirovannoy-strany-po-versii-ivk-za-2023god.html>
3. Токаев К.-Ж. Экономический курс Справедливого Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2023 г. // <https://www.akorda.kz/ru/addresses>
4. Иншаков С.М. Коррупция через призму теории национальной безопасности // Актуальные проблемы экономики и права. — 2018. Т. 12. — № 4. — С. 720–729.
5. Богданов А.В., Лобзов К.М., Гордиенко В.В. Коррупция как измена государственным интересам и интересам гражданского общества Российской Федерации и пути ее пресечения // Вестник Московского университета МВД России. — 2014. — № 1. — С. 49–55.
6. Қабжанов А.Т., Абдижами А.Ж., Абдакимова Д.А. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызмет пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру мәселесі мен перспективасы // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 2 (80). — С. 65–71.
7. Бельский К.С. Об уточнении понятия «коррупция» // Государство и право. — 2012. — № 12. — С. 21–26.
8. Шерстобитов В.Ю. Национальная и международная безопасность: основы и проблемы в Российской Федерации. Коррупция как угроза национальной безопасности. — М.: Изд-во Российская таможенная академия 2014. — С. 7–12.

9. Челпаченко О.А. Коррупционные проявления как угроза национальной безопасности // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-faktor-ugrozy-gosudarstvennoy-bezopasnosti>

10. Фрунзеева А.Н., Фрунзеева Ж.Н. Коррупция как угроза экономической безопасности // Вестник науки и образования. — 2019. — № 9-4 (63). // <https://cyberleninka.ru/article/n/korrupsiya-kak-ugroza-ekonomicheskoy-bezopasnosti>

11. Кахарманова С. Экономическая безопасность Казахстана в условиях глобализации мировой экономики // Транзитная экономика. — 2020. — № 4. — С. 69–75.

12. Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015–2025 гг. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1400000986>

13. Сиязбеккызы Б., Дарибаева А.С., Калдыбаева П.С., Ускенбаева Г.М. Коррупция в Республике Казахстан и меры борьбы с ней // Научный альманах. — 2023. — № 12-3 (110). — С. 54–57.

14. В Уголовном кодексе Казахстана появится новая статья // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/v-ugolovnom-kodekse-kazahstana-poyavitsya-novaya-statya-559732/

Курумбаева А.Б.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы, полиция майоры
(e-mail: ainura77707@mail.ru);*

Аскарова А.С.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының оқытушысы, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: ayana_088@mail.ru)*

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестегі жаңа көкжиектер: Қазақстандағы құқықтық реформалар

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлықтың көп деңгейлі аспектілерін зерттейді, осы жағымсыз құбылысқа қарсы күресте қолданыстағы сын-қатерлер мен қабылданып жатқан құқықтық шараларды талдайды. Қазақстанның заңнаманы нығайту және халықаралық ынтымақтастық арқылы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге ұмтылысы атап өтіледі, елдің халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұйымдарға қатысуы атап өтіледі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді бақылау үшін құқықтық базаны жақсарту қажеттілігі, Үкіметтің іс-әрекеттеріндегі ашықтықтың маңыздылығы және оның азаматтар алдындағы жауапкершілігі туралы мәселелер көтеріледі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты қалыптастырудағы қоғамдық пікір мен азаматтық белсенділіктің рөлі баяндалады. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың ағымдағы жай-күйін бағалауға және басқарудың барлық деңгейлерінде сыбайлас жемқорлық көріністеріне қарсы күрес тетіктерін одан әрі жетілдіру жолдарын айқындауға көп көңіл бөлінеді.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлық, құқықтық реформалар, Қылмыстық кодекс, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, құқық қорғау органдары, заңсыз сыйақы, құқықтық жүйе, экономикалық тұрақтылық.

A.B. Kurumbayeva,

*Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology, Major of Police
(e-mail: ainura77707@mail.ru);*

A.S. Akariva,

*Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology, Major of Police
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: ayana_088@mail.ru)*

New horizons in the fight against corruption: legal reforms in Kazakhstan

Annotation. The article explores the multilevel aspects of corruption in the Republic of Kazakhstan, analyzing the existing challenges and the legal measures taken to combat this negative phenomenon. Kazakhstan's commitment to reducing corruption through strengthening legislation and international cooperation is emphasized, and the country's participation in international anti-corruption organizations is noted. Questions are being raised about the need to improve the legal framework for effective anti-corruption

control, the importance of transparency in government actions and its responsibility to citizens. The role of public opinion and civic engagement in shaping anti-corruption policy is highlighted. Considerable attention is paid to assessing the current state of corruption in Kazakhstan and identifying ways to further improve anti-corruption mechanisms at all levels of government.

Keywords: corruption, legal reforms, criminal code, anti-corruption policy, law enforcement agencies, illegal remuneration, legal system, economic stability.

ӘОЖ 343.3/.7

Күмісбеков С.К.,
*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: skumisbekov@mail.ru);*
Салкебаев Т.С.,
*экономикалық қатынастардың құқықтық реттелуі
кафедрасының доценті, философия докторы (PhD)
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, e-mail: Salkebaev@mail.ru)*

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың түсінігі және себептері

Аннотация. Мақалада тұрмыстық зорлық-зомбылық ұғымы қарастырылады, оның негізгі себептері мен таралуына ықпал ететін факторлар талданады. Зерттеу процесінде проблеманың негізгі құқықтық және әлеуметтік аспектілері анықталады және зорлық-зомбылық әрекеттерінің динамикасына әсер ететін психологиялық, экономикалық, мәдени және әлеуметтік жағдайларға шолу жүргізіледі. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың әйелдер мен балаларға әсері бағаланып, оның қоғамға ұзақ мерзімді әсері атап көрсетіледі. Автор тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрестің түрлі құқықтық механизмдерін анықтай отырып, отандық және шетелдік заңнаманы салыстырады. Шетелдерде қабылданған шаралар және олардың зорлық-зомбылық әрекеттерінің алдын алу мен оларды жоюдағы тиімділігі талданады. Қорытынды бөлімде авторлар ұлттық заңнамаға тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуға және оның теріс салдарын азайтуға бағытталған өзгерістер енгізуді ұсынады.

Негізгі сөздер: зорлық-зомбылық, құқық бұзушылық, себептер, норма, факторлар.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты «адам құқықтарының елеулі бұзылуы және денсаулық сақтау саласының кең тараған проблемасы» деп атады [1]. Тұрмыстық зорлық-зомбылық қоғамның әртүрлі мәдени және әлеуметтік контекстінде көрініс табатын күрделі әлеуметтік құбылыс болып табылады. Әйелдер мен балалар ғасырлар бойы зорлық-зомбылыққа ұшырап келген әлеуметтік осал топқа жатады. Отбасындағы зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алу моделін жасай отырып, белгілі бір мағынада аймақтағы қылмыстың кейбір сапалық және сандық сипаттамаларынан алшақтау қажет [2, 16 б.]. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жүйелі түрде қайталана беруі оған қарсы тұруға бағытталған тиімді әдістерді әзірлеуге бағытталған зерделеуді қажет етеді.

Халықаралық және ұлттық құқықтық жүйелер қазіргі заманға сай құқық қорғау шараларын нығайтып, заңнамалық реттеуді жетілдіріп келеді. Отбасылық қатынастарды реттейтін әртүрлі нормативтік актілер тұрмыстық зорлық-зомбылық зардаптарын болдырмауға және барынша азайтуға бағытталған. Қабылданған нормативтік актілер зорлық-зомбылықтың жекелеген көріністерін жоюға ғана емес, сондай-ақ осы проблеманы жаһандық деңгейде шешуге ықпал етеді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың барлығына ортақ түсінігінің болуы оған қарсы профилактиканың әкімшілік-құқықтық механизмдерінің тиімділігін арттыра түседі. Біздің ойымызша, терминологияны нақтылау тұрмыстық зорлық-зомбылықтың себептері мен салдарларын анықтауға және оның алдын алудың стратегиялық шараларын әзірлеуге мүмкіндік

береді. Ортақ термин құқық қолдану практикасының сапасын арттырады және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын тиімді қорғауды қамтамасыз етеді.

Мақаланың мақсаты ғылыми әдебиеттер мен заңнамадағы тұрмыстық зорлық-зомбылық түсінгін жетілдіру болып табылады.

«Зорлық-зомбылық» ұғымы зерделенетін ғылыми саланың шеңберіне байланысты әртүрлі түсіндіріледі. Біздің ойымызша, заң шеңберінде «мәжбүрлеу», «күштеу» сияқты лексикалық құрылымдармен байланысты «зорлық» және «зорлық-зомбылық» анықтамасы неғұрлым құнды болып табылады. Кейбір әдебиеттерде «зорлық-зомбылық» ұғымы «адамға дене күшін заңсыз қолдану» [3, 428 б.] немесе «адамға немесе объектіге мәжбүрлеп ықпал ету» [4, 384 б.] деп түсіндіріледі.

Заң ғылымы өкілдерінің арасында алғашқылардың бірі болып А.А. Пионтковский зорлық-зомбылық ұғымы мен оның мәнін анықтады. Оның ойынша, «адамға зорлықпен ықпал ету арқылы оның еркіне сәйкес келмейтін әрекеттерге мәжбүрлеу» болып табылады [5, 61 б.].

Заң әдебиетінде «зорлық-зомбылық» терминін түсіндірудің екі негізгі тәсілін бөліп көрсетуге болады. Бірінші тәсілді жақтаушылар оны дене күшін тікелей пайдалану ретінде ғана қарастырады. Екінші тәсілді жақтаушылар физикалық зорлық-зомбылықтан басқа, адамның құқықтары мен бостандықтарын шектейтін, оның таңдау мүмкіндіктерін барынша азайтатын кез келген сипаттағы ықпал ету механизмдерін (психологиялық зорлық-зомбылық) жатқызады.

Ғылыми әдебиеттерде «тұрмыстық зорлық-зомбылық» термині «тұрмыстық» немесе «отбасылық» деп аталады және оны зерделеудің әртүрлі тәсілдеріне байланысты оның көптеген анықтамалары бар. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың екі негізгі аспектісі бар. Біріншісі, оқиға орын алған жері – отбасында немесе тұрмыстық ортасында болуы. Екіншісі, отбасының бір немесе бірнеше мүшесінің басқаларға қатысты жасаған зорлық-зомбылық актілерінде көрініс тапқан теріс әсері.

Отандық заңнамада тұрмыстық зорлық-зомбылық деп отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға (басқаларға) қатысты дене зардабын және (немесе) психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекетін (іс-әрекетін немесе әрекетсіздігін) айтады [6]. Ал отбасы-тұрмыстық қатынастарға ерлі-зайыптылар, бұрынғы ерлі-зайыптылар, бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар, жақын туыстар, ортақ баласы (балалары) бар адамдар арасындағы қатынастар жатады. Сонымен қатар заңда тұрмыстық зорлық-зомбылық түрлері толық көрсетілмеген деп есептейміз, себебі күш көрсету, психологиялық, сексуалдық және экономикалық зорлық-зомбылықтан басқа, жәбірленуші заңда көрсетілмеген зорлық-зомбылықтың басқа да түрлеріне ұшырауы мүмкін. Атап айтқанда Стамбул конвенциясында көрсетілген зорлық-зомбылықтың мынадай түрлерімен бетпе-бет келуі мүмкін деп ойлаймыз:

– интернеттегі қудалау (немесе кибербуллинг), өйткені оның жеке ақпараты, тұрғылықты мекенжайы, жеке фотосуреттері және басқа да жеке деректері ашық қолжетімді болып, жәбірленуші, әдетте, көп адамның шабуылына ұшырайды. Көптеген әйелдер үшін Интернет күн сайын мыңдаған қатерлерге тап болатын қауіпті аймаққа айналды;

– сталкинг (қудалау), яғни біреуді физикалық қудалаумен қорқыту, жағымсыз қарым-қатынасқа тарту немесе оған бақылау жүргізіліп жатқаны туралы әдейі қорқыту [7].

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық — әйелдердің еркектермен теңдік негізінде құқықтары мен бостандықтарын пайдалану мүмкіндіктерін айтарлықтай шектейтін кемсітушіліктің бір нысаны. Отбасындағы зорлық-зомбылық көбінесе әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық көрінісі ретінде қаралады. Алайда нақты өмірде балалар да, кейбір жағдайларда ер адамдар да зорлық-зомбылықтың құрбаны болып жатады.

Л.Д. Гаухманның пайымдауынша, зорлық-зомбылықтың қоғамға қауіпті және заңсыз ететін жалпы және ерекше белгілері бар. Ол жалпы сипатына адамды күш қолдану арқылы қорқытуды жатқызады. Ерекше белгілеріне қауіп-қатердің іске асырылу ықтималдығын, оның орындалуы мүмкін уақытын (таяу болашақта немесе кейінірек) және оның қарқындылық дәрежесін жатқызады. Әлеуметтану ғылымдарының ғалымы И.В. Сошникова отбасындағы зорлық-зомбылықты «отбасы мүшесіне психикалық немесе физикалық зиян келтіретін және оның құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіретін ерекше күштеп билік ету әрекеті» ретінде көрсетеді [8, 8 б.].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық негізделген осындай әрекеттер жасайтын адаммен отбасылық, қанды немесе некелік қатынастағы адамға бағытталған кез келген әрекет ретінде айқындалады. Көптеген жағдайларда отбасылық қатынастар отбасы мүшелерінің арасындағы күнделікті байланыстар ретінде сипатталады, олардың біріктіруші факторы туыстық қана емес, сонымен қатар тұрмыстық өмірді бірлесіп жүргізу болып табылады. Алайда тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында бұл қатынастар өздерінің үйлесімділігі мен қолдаушы сипатын жоғалтады.

Біріккен Ұлттар Ұйымы тұрмыстық зорлық-зомбылықты әйелдерге қатысты туыстық немесе жақын қарым-қатынастар негізінде оларға қарсы жасалған зорлық-зомбылық әрекеттерінің кез келген түрі ретінде айқындайды. Оған құқыққа қарсы іс-әрекеттердің кең ауқымы кіреді: ауызша қорлау мен қорқыту, ауыр дене жарақатын келтіру, ұрлау, мәжбүрлеу, қудалау, тұрғын үйге заңсыз басып кіру, мүлікті жою, некедегі жыныстық зорлық-зомбылық. Сонымен қатар жыныс мүшелерінің зақымдану, жезөкшелікке мәжбүрлеу сияқты зорлық-зомбылық әрекеттері жатады. Осындай әрекеттердің барлығы тұрмыстық зорлық-зомбылық ретінде сараланады.

Осы жерде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың ең көп тараған түрі — экономикалық зорлық-зомбылық, сондай-ақ Стамбул конвенциясында көрсетілген басқа да нысандар тағы айтылмайды. Еуропа Кеңесінің құжаты әйелдерге қарсы зорлық-зомбылық олардың құқықтарының бұзылуы және кемсітушілік түрі екенін анық көрсетеді.

Американың тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы ұлттық коалициясы (NCADV) жыныстық серіктес тарапынан жасалған қасақана қорқыту, психологиялық және эмоционалдық зорлық-зомбылық, дене және жыныстық зорлық-зомбылық немесе әріптесіне қатысты жасаған қатыгездікті зорлық-зомбылық деп есептейді [9].

Зорлық-зомбылық дегеніміз басқа тұлғаға зиян келтіретін, оның құқықтары мен бостандықтарын бұзатын бір немесе бірнеше адамның саналы әрекеттері. Кейбір ғалымдар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бір немесе бірнеше отбасы мүшелеріне тұрақты және заңға қайшы әсер етуі деген анықтаманы ұсынады. Зардап шегушінің келісімінсіз физикалық немесе психологиялық болуы мүмкін, оның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын бұзады және моральдық, дене немесе психикалық зиян келтіреді. Ол отбасылық қауіпсіздікке қауіп төндіріп, отбасындағы микроклиматты да нашарлатады. Әйелдерге психологиялық зорлық-зомбылық жасайтын агрессор өз құрбандығына деген құрметінің жоқтығымен байланысты болуы да мүмкін.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықты отбасы мүшесінің, туған туысының немесе эмоционалдық, некелік, жыныстық қатынастар арқылы байланысатын адамдардың арасындағы отбасылық қатынастарда жасалатын теріс сипаттағы қасақана әрекеттер деп те түсінуге болады.

Отбасындағы зорлық-зомбылық азаматтық құқықтарды бұзу болып табылады, көбінесе жәбірленушінің денсаулығы үшін нашар салдарларға әкеп соқтырады және этникалық ерекшелігіне, мәдениетіне немесе дініне қарамастан, кез келген адамға қатысты болуы мүмкін. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың ересектер үшін де, балалар үшін де қауіпті салдары бар [10].

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың себептері күрделі және көптеген факторларға байланысты. Олар адамның жеке қасиеттерімен, оның әлеуметтік ортасымен немесе мәдени дәстүрлерімен байланысты болуы мүмкін. Жеке деңгейде мінез-құлық пен мінез-құлық ерекшеліктері басты рөл атқарады. Агрессивтілік, өзін-өзі бақылай алмау немесе өткендегі жарақаттар жиі зорлық-зомбылық әрекеттеріне негіз болады. Егер адамның эмоционалдық проблемалары болса немесе ол дағдарысты бастан кешірсе, ол жанжалдарға және девиантты мінез-құлыққа деген бейімділігін арттырады.

Бірінші себепке әлеуметтік және мәдени факторларды жатқызамыз. Бірқатар мемлекеттерде дәстүрлі гендерлік стереотиптер сақталады, оларға сәйкес ерлер отағасы, ал әйелдер бағынышты болуға міндетті. Осындай қарым-қатынаста билік пен бақылауды ұстап тұру үшін күш қолдануды заңдылық болып табылады.

Көптеген әйелдер үшін осындай жағдай туындағанда баратын қауіпсіз баспанасының жоқтығы жағдайды қиындата түседі. Өзін және балаларын қамтамасыз ету кезінде туындайтын қаржылық қиындықтардан қорқып, олар агрессордан кетуден жасқанады.

Бұдан басқа зорлық-зомбылыққа ұласатын эмоционалдық қысымды ескеру маңызды. Жақындары, достары немесе қауым мүшелері тарапынан сөзге қалу қорқынышы әйелдерді зорлық-зомбылыққа төзуге итермелейді. Ұятқа қалу сезімі оларды көмек сұраудан бас тартып, оқшаулануды күшейтеді.

Құрбандарды қоғам тарапынан қолдау да маңызды рөл атқарады. Алайда кейбір әлеуметтік орта зорлық-зомбылық отбасының жеке ісі деп қабылдайды және профилактикаға белсенді араласуына кедергі келтіреді. Ол, өз кезегінде, зорлық-зомбылық әрекеттерін жалғастыру үшін қолайлы жағдай жасайды және агрессорлар жазасыз қала береді.

Екіншіден, сыртқы факторлардың әсерінен туындайтын психологиялық факторлар себеп болады. Мұндай жағдайда кейбіреулер өмірге деген наразылықтарының орнын толтыруға тырысады. Ол үйде де, жұмыста да немесе қоғамда неғұрлым әлсіз, қарсы тұра алмайтын және өзін қорғай алмайтын адамдарға әлімжеттік таныта отырып та көрінеді [11].

Үшіншіден, ақшаға немесе мүлікке қаржылық тәуелділік және бақылау сияқты экономикалық факторлар маңызды рөл атқарады. Қаржылық проблемалар мен жеке табыстың жоқтығы отбасындағы шиеленіске әкеліп, жанжалдарға себеп болады. Ақша немесе материалдық ресурстарға иелік ететін тұлға оны қысым көрсету және манипуляциялау жасау үшін пайдаланады, ол экономикалық зорлық-зомбылыққа әкеп соғады.

Төртіншіден, стресс пен қысым көрсету себеп болады. Күнделікті болатын даулар, қарым-қатынастағы түсінбеушілік және жұптар арасындағы нашар қарым-қатынас зорлық-зомбылыққа әкеледі. Сонымен қатар жұмыс орнындағы қиындықтар, қаржылық проблемалар немесе басқа да күйзеліс жағдайлары шиеленісті арттырады және зорлық-зомбылыққа итермелейтін мінез-құлыққа ықпал етеді.

Бесіншіден, алкоголь мен есірткінің зиянды әсері. Есірткіге немесе алкогольге тәуелділігі бар адамдар өз отбасы мүшелеріне қатысты күш қолдануға шамамен 6-7 есе бейім болады. Есірткіге немесе алкогольге тәуелділігі бар адамдар өзін-өзі бақылай алмай қалады, сондықтан проблемаларды жиі күш қолдану әдістерімен шешеді.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаудың себептерін анықтау оның алдын алу және құрбандарға қолдау көрсету жөніндегі тиімді шараларды әзірлеу үшін маңызды мәнге ие. Заң нормаларындағы өзгерістерді, білім деңгейін арттыруды, экономикалық жағдайларды жақсартуды және әлеуметтік қолдау көрсетуді қамтитын кешенді тәсіл тұрмыстық зорлық-зомбылық деңгейін айтарлықтай төмендетеді.

Қорытындылай келе, біріншіден, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың себептері әртүрлі деп айтуға болады. Көбінесе мұндай жағымсыз көріністер мен девиантты мінез-құлық дәл сол отбасында немесе тұрмыста басталады және онда олардың салдары ең қатты сезіледі. Олар зорлық-зомбылық жағдайларына айналады және жанжалдарға негіз болады.

Екіншіден, заңда тұрмыстық зорлық-зомбылық түрлері толық көрсетілмеген деп есептейміз, себебі күш көрсету, психологиялық, сексуалдық және экономикалық зорлық-зомбылықтан басқа, жәбірленуші заңда көрсетілмеген әлеуметтік желілер арқылы ақпараттық зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Сондықтан «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының заңының 4-бабы 6-тармақшасын мынандай: «ақпараттық зорлық-зомбылық — интернетегі қудалау (немесе кибербуллинг), stalking (қудалау) арқылы әдейі қорқыту» нормасымен толықтыру керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Violence against women. World health organization. URL: <https://www.who.int/newsroom/factsheets/detail/violence-against-women>
2. Алтайбаев С.Қ., Майтанов А.М. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды ескерту ерекшеліктері // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 166–172.
3. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.Н. Ушакова. — М., 1994. Т. 2. — 523 с.
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. — 3-е изд. — М., 1996. — 907 с.
5. Пионтковский А.А. Преступления против личности. — М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1938. — 136 с.
6. Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214_
7. Пособие для парламентариев по Конвенции Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием // <https://assembly.coe.int/LifeRay/EGA/WomenFFViolence/2019/2019-HandbookIstanbulConvention-RU.pdf>
8. Сошникова И.В. Насилие в семье в современной России: социологический анализ: Дис. ... канд. социол. наук. — Екатеринбург, 2011. — 169 с.
9. Cummings A.M., Gonzalez-Guarda R.M., Sandoval M.F. Intimate partner violence among Hispanics: a review of the literature. Journal of Family Violence. — 2013. — No. 28 (2). — P. 153–171. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10896-012-9478-5>.
10. Huff A.J., Burrell D.N., Aridi A.S., McGrath G.E. Domestic Violence Is a Significant Public Health and a Health Administration Issue in the U.S. International Journal of Health Systems and Translational Medicine (IJHSTM). — 2023. — No. 3 (1). — P. 1–21. URL: <https://www.igiglobal.com/article/domestic-violence-is-a-significant-public-health-and-a-health-administration-issue-inthe-us/315298>
11. Овсянникова Я.А. Социально-психологические факторы, детерминирующие возникновение насилия в семье // Коченовские чтения «Психология и право в современной России». — Электронный ресурс. Режим доступа: <https://psyjournals.ru/nonserialpublications/kochteniya1/contents/55169>

Кумисбеков С.К.,

*профессор кафедры административно-правовых дисциплин,
доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент), подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: skumisbekov@mail.ru);*

Салкебаев Т. С.,

*доцент кафедры правового регулирования экономических отношений,
доктор философии (PHD)
(Карагандинский университет Казпотребсоюза, e-mail: Salkebaev@mail.ru)*

Понятие и причины домашнего насилия

Аннотация. Статья рассматривает понятие бытового насилия, анализирует его основные причины и факторы, способствующие распространению. В процессе исследования выявляются ключевые правовые и социальные аспекты проблемы, а также проводится обзор психологических, экономических, культурных и социальных условий, оказывающих влияние на динамику насильственных действий. Оценивается влияние бытового насилия на женщин и детей,

подчеркивается его долгосрочное воздействие на общество. Авторы сравнивают отечественное и зарубежное законодательство, определяя различные правовые механизмы борьбы с бытовым насилием. Анализируются принимаемые за рубежом меры и их эффективность в предупреждении и ликвидации насильственных действий. В заключительной части авторы предлагают внести изменения в национальное законодательство, направленные на предупреждение бытового насилия и снижение его негативных последствий.

Ключевые слова: насилие, правонарушение, причины, нормы, факторы

S.K. Kumisbekov,

*Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: skumisbekov@mail.ru);*

T.S. Salkebaev,

*Associate Professor of the Department of Legal Regulation
of Economic Relations, Doctor of Philosophy (PHD)
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, e-mail: Salkebaev@mail.ru)*

The concept and causes of domestic violence

Annotation. The article examines the concept of domestic violence and analyzes its leading causes and factors contributing to the spread. The research process identifies key legal and social aspects of the problem and also reviews the psychological, economic, cultural, and social conditions that influence the dynamics of violent actions. The impact of domestic violence on women and children is assessed, and its long-term effects on society are emphasized. The author compares domestic and foreign legislation, defining various legal mechanisms to combat domestic violence. Measures taken abroad and their effectiveness in preventing and eliminating violent actions are analyzed. In the final part, the authors propose to amend national legislation aimed at preventing domestic violence and reducing its negative consequences.

Keywords: violence, offense, reasons, norms, factors.

УДК 343.9

Лакбаев К.С.,

*старший научный сотрудник НИИ, доктор юридических наук, профессор
(Академия управления МВД РК, г. Астана, e-mail: k.lakbaev@mail.ru);*

Шаяхметов Ш. Ш.,

*первый заместитель руководителя Судебной администрации Республики Казахстан
(Республика Казахстан, г. Астана)*

Выявление криминальных рисков как фактор профилактики вымогательств среди несовершеннолетних

Аннотация. В статье рассматривается оперативно-розыскная характеристика вымогательств среди несовершеннолетних, относящихся к категории корыстно-насильственных преступлений, раскрывается их сущность. Данная проблематика имеет серьезные исторические предпосылки. «Элита» криминального мира всегда уделяла большое внимание вопросам рекрутирования в свои структуры новых членов. С этой целью в советский и постсоветский период был разработан и активно внедрялся в сознание молодежи так называемый «воровской уклад», выражающийся в своде неписаных правил, обязательных для исполнения всеми участниками криминальной среды, даже входящими в состав различных территориальных преступных группировок. В то же время, во многих оперативных подразделениях должного внимания причинам и условиям, способствующим совершению данной категории преступлений, не уделяется. Авторы отмечают, что изучение преступлений данного направления является одной из приоритетных задач в целях профилактики преступности среди несовершеннолетних в целом.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскная характеристика, раскрытие преступлений аппаратами криминальной полиции, криминальные риски, организованные преступные группы.

Изучение практической деятельности оперативных подразделений ОВД РК выявило наиболее актуальные проблемы в профилактике вымогательств в молодежной среде, в т. ч. в учебных заведениях.

Данная проблематика имеет серьезные исторические предпосылки. «Элита» криминального мира всегда уделяла большое внимание вопросам рекрутирования в свои структуры новых членов. С этой целью в советский и постсоветский период был разработан и активно внедрялся в сознание молодежи так называемый «воровской уклад», выражающийся в своде неписаных правил, обязательных для исполнения всеми участниками криминальной среды, даже входящими в состав различных территориальных преступных группировок. За неукоснительное соблюдение этих правил наиболее активные члены поощрялись «повышением» в криминальной иерархии, а за отступления подвергались различным наказаниям, вплоть до физического устранения. Эта сфера усиленно романтизировалась, особенно в глазах молодежи, не имеющей достаточного жизненного опыта и в силу возраста склонной к бунтарскому мышлению.

Для функционирования таких преступных формирований были созданы специальные денежные фонды (так называемые «воровские общаки»), в которые (согласно «воровскому закону») обязаны платить взносы все участники криминальных структур. Собирались такие взносы и с молодежи; их целью было не столько реальное финансовое пополнение «общака», сколько воспитательное воздействие и привитие с ранних лет привычки жить по «воровскому закону».

Наглядным примером может служить молодежное движение «АУЕ» («арестантский уклад един») в России, которое в августе 2020 г. было признано экстремистским и запрещенным на территории Российской Федерации. При этом суд установил, что это хорошо структурированное и управляемое объединение, участники которого причастны к организации массовых беспорядков. Его деятельность, основанная на криминально-экстремистской идеологии, представляет реальную угрозу жизни и здоровью граждан, обществу и государству. Движение АУЕ пропагандирует воровские и тюремные понятия криминальной среды. В деятельность движения активно вовлекались подростки и молодежь, чья психика наиболее подвержена деструктивному воздействию [1].

Очевидно, что подобные негативные социальные проявления присущи многим странам. Примеры влияния криминальной идеологии ярко выражены в США, где многие районы превратились в настоящие гетто с разрушающейся инфраструктурой, низким уровнем образования и медицинских услуг, высоким уровнем безработицы и преступности. Значительная часть их молодых жителей видит единственным социальным лифтом бандитизм, а преступные группировки становятся там второй властью [2].

В Казахстане аналогичные процессы ярко проявились в начале 2010-х годов в Жамбылской области в лице так называемых «амангош» – молодежного крыла действовавшей тогда организованной преступной группы (ОПГ) «Амангельдинские». Ими практиковались систематические поборы не только с участников своих формирований, но и со всех других – студентов вузов, колледжей и даже средних школ. При этом, преподавательский и учительский состав был запуган и не мог реально противодействовать этим процессам.

В результате целенаправленной работы правоохранительных органов и гражданского общества проблема в Жамбылской области была решена. Однако ее «корни» не устранены до сих пор. Эпизодическим проявлением аналогичной замаскированной криминальной деятельности можно считать регулярно возникающие (чаще всего, в южных и западных регионах

страны) молодежные «разборки», в т. ч. с применением холодного и огнестрельного оружия, в результате которых есть жертвы и пострадавшие.

Повышенная общественная опасность таких процессов заключается в том, что формируется молодежная субкультура, идеологией которой является не законопослушное, а криминальное поведение и отношение к преступному миру. Такое положение серьезно снижает эффективность работы специальных подразделений по борьбе с организованной преступностью, так как на смену привлеченным к уголовной ответственности членам ОПГ приходят новые из существующего резерва.

При таких обстоятельствах тем более актуальной становится проблема заблаговременного прогнозирования криминогенных факторов, которые могут перерасти в преступную деятельность. В криминологии под ними подразумеваются причины и условия, способствующие совершению преступлений. Причины преступности — это те социально-психологические явления, которые непосредственно порождают, воспроизводят преступность и преступления как свое закономерное следствие. При этом причина преступности — не простая арифметическая сумма мотивов конкретных преступлений, а новое интегральное качество социально-психологического явления — криминогенная социальная мотивация. В свою очередь, условия преступности — такие явления, которые сами не порождают преступность и преступления, а способствуют формированию и действию причин преступности [3].

Эти факторы достаточно хорошо известны ученым и исследуются уже давно. Вместе с тем, криминальные риски изучены гораздо хуже. Как отмечают известные российские ученые М.М. Бабаев и Ю.Е. Пудовочкин, этот фактор необходимо рассматривать в рамках формирующейся частной криминологической теории — криминальной рискологии. В ее основе лежит представление о криминальном риске как о предметной реальности, особой характеристике и состоянии социальных явлений и процессов, развитие которых может привести к совершению преступления. Всякий криминогенный фактор, прежде чем будет реализован в преступлении, в своей эволюции проходит этап зарождения, когда опасность совершения преступления существует лишь как потенция. Именно эта потенциальная, т. е. не создающая реальной угрозы опасность, представляет собой фактор риска, который существенно отличается от традиционного криминогенного фактора по показателям криминогенного потенциала [4, с. 136].

Поэтому закрывать глаза на проблему рисков неразумно. В первую очередь, это может сказаться (и сказывается!) на качестве решения задач предупреждения преступлений среди несовершеннолетних: картина криминальной детерминации оказывается неполной, ее оценка неточной, и, следовательно, профилактическая система лишается некоторых важных предпосылок повышения эффективности своих практических усилий. Не говоря уже о том, что риски, не взятые под контроль, «оставленные на свободе», быстро разрастаются и превращаются в масштабные угрозы [4, с. 138].

В этом смысле риск — это возможная опасность. В контексте уголовной политики и криминологии данная формула должна звучать так: риск — это возможная криминогенная опасность. Детерминационный процесс преступности имеет начало и конец. Если криминальным финалом данного процесса следует считать возникновение отдельного преступления или их массива, то начинается он с появления риска (рискологической ситуации), т. е. с возникновения события, потенциал криминогенной опасности которого уже отличается от нуля. Следует отметить, что криминогенные риски находятся в зоне относительной недопустимости для прямого применения наиболее острых средств воздействия, которыми располагает уголовная политика и, в частности, уголовное право: здесь нет преступления и нет преступника [4, с. 142–143].

Поэтому российские криминологи подчеркивают — риск как возможная опасность является первой и потому самой значимой точкой роста криминала. Принято считать, что угроза

как развитие опасности возникает на следующих этапах процесса. Получается, реальная профилактика начинается не «с самого начала», а с момента, когда криминогенная ситуация уже некоторым образом набрала силу, созрела до уровня угрозы. В итоге старт проигран. Мы сами позволили рискам выиграть темп, идти вперед и придать криминогенному процессу нежелательную динамику, пусть начальную, но уже набирающую обороты. В такой ситуации меры противодействия всегда оказываются вторичными, поскольку они – «ответ». Другими словами, во взаимодействии с криминальными рисками общество неизменно «играет вторым номером», — позиция невыгодная в силу неизбежной роли догоняющего. Это утраченный шанс минимизировать (а может, и подавить) опасность в зародыше, прервать развитие потенциала [4, с. 144–145].

Соответственно, в настоящее время требуются дополнительные механизмы, учитывающие ее динамичные изменения, прежде всего происходящие в глубине криминальной среды несовершеннолетних и во многом скрытые от взора традиционной криминологической науки. И здесь, по нашему мнению, общество не обречено на вечную роль догоняющего. Для уравнивания шансов государство имеет адекватный механизм, способный зафиксировать, отслеживать и даже предотвращать возникновение и развитие криминальных рисков. Это ОРД, которая способна (и предназначена) наиболее глубоко проникать в сферу и инфраструктуру преступности для наблюдения за ней изнутри. Так, А.Д. Шаймуханов одним из основных методов для этого называет оперативно-аналитический поиск лиц и фактов, представляющих оперативный интерес; он предусмотрен оперативно-розыскным законодательством [5].

Учитывая это, ОРД способна выявлять криминальные риски на самых ранних стадиях, когда иные инструменты уголовной юстиции сделать это не в состоянии. Причина заключается в том, что ОРД оперирует не только (и не столько) официальными данными, отраженными в уголовной статистике, но и оперативно-розыскной информацией.

С точки зрения достоверности ее можно рассматривать с разных сторон. Прежде всего, значительная часть такой информации может быть недостоверной в силу специфики источников, как правило, лиц из криминального мира – добросовестное заблуждение, умышленная дезинформация, месть, зависть и т. д.

Значимая часть оперативно-розыскной информации имеет признаки криминальной деятельности, но существует во фрагментированном виде, где отдельные ее элементы не содержат таких признаков в отдельности, но будучи собранными воедино, дают целостную картину. Проблема заключается в том, что в настоящее время система сбора таких сведений несовершенна в силу различных факторов.

Очевидно, что не вся оперативная информация может быть использована, так как степень ее достоверности (а это главный критерий) бывает различной. Где-то она изначально недостоверная, где-то для ее легализации нужна дополнительная (порой сложная и продолжительная) проверка, а где-то она вообще не может быть реализована в режиме реального времени. Но это не значит, что оперативная информация является бесполезной, так как в этом случае игнорируются значимые криминальные риски, из-за чего уголовная политика государства строится на неполной информационной базе. Соответственно, многие организационные и правовые меры, принимаемые в рамках различных программ противодействия преступности, изначально не соответствуют реальной криминогенной обстановке.

Таким образом, в рамках ОРД образуется гораздо больший объем информации, позволяющий прогнозировать криминальные риски более широко, чем другие отрасли уголовной юстиции. Подобный подход позволяет поставить вопрос о формировании оперативно-розыскной рискологии как частной теории, находящийся на стыке ОРД и криминологии. Соответственно, эта новая частная теория может быть легализована в теории и практике ОРД.

Список использованной литературы:

1. Что такое АУЕ и почему его запретили? – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://udm-info.ru/cards/26-08-2020/chto-takoe-aue-i-pochemu-ego-zapretili> (дата обращения 19.11.2022 г.).
2. Как одевались самые опасные черные гангстеры // https://lenta.ru/articles/2018/09/27/black_gangsters_fashion/ (дата обращения 18.11.2022 г.).
3. Алауханов Е.О. Криминология. — СПб.: Юридический центрПресс, 2013. — С. 43. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://iknigi.net/avtor-esbergen-alauhanov/101127-kriminologiya-esbergen-alauhanov.html> (дата обращения 09.01.2023 г.).
4. Бабаев М.М., Пудовочкин Ю.Е. Феномен риска в контексте профилактической политики (криминальная рискология) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия «Право». — 2019. — № 1.
5. Шаймуханов А.Д. Законодательное регулирование оперативно-розыскной деятельности и пути его совершенствования // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4 (74). — С. 94–102.

Лақбаев Қ.С.,

*ҒЗИ аға ғылыми қызметкер, заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Басқару академиясы,
Астана қ., e-mail: k.lakbaev@mail.ru);*

Шаяхметов Ш. Ш.,

*Қазақстан Республикасы Сот Әкімшілігі Басшысының орынбасары
(Қазақстан Республикасы, Астана қ.)*

Жоспарлау Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының жедел аппаратының қызметін ұйымдастырудың негізгі элементтерінің бірі ретінде

Аннотация. Мақалада пайдакүнемдік қылмыстар санатына жататын кәмелетке толмағандар арасындағы бопсалаудың жедел-іздістіру сипаттамасы қарастырылады, олардың мәні ашылады. Бұл мәселенің маңызды тарихи алғышарттары бар. Қылмыстық әлемнің «элитасы» әрдайым өзінің құрылымына жаңа мүшелерді тарту мәселелеріне көп көңіл бөлді. Осы мақсатта кеңестік және посткеңестік кезеңде қылмыстық ортаның барлық қатысушылары, тіпті әртүрлі аумақтық қылмыстық топтардың құрамына кіретін жазылмаған ережелер жиынтығында көрсетілген «ұрылар тәсілі» деп аталатын жастар санасына белсенді түрде енгізілді және енгізілді. Сонымен қатар, көптеген жедел бөлімшелерде қылмыстың осы санатын жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларға тиісті көңіл бөлінбейді. Авторлар бұл бағыттағы қылмыстарды зерттеу жалпы кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу мақсатында басым міндеттердің бірі болып табылатынын атап өтті.

Негізгі сөздер: кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс, жедел-іздістіру қызметі, жедел-іздістіру сипаттамалары, қылмыстық іздістіру аппараттарымен қылмыстарды ашу, қылмыстық тәуекелдер, ұйымдасқан қылмыстық топтар.

K.S. Lakbayev,
*Senior Researcher of the Research Institute,
Doctor of Law, Professor
(Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan,
Astana, e-mail: k.lakbaev@mail.ru);*

Sh.Sh. Shayakhmetov,
*First Deputy Head the Judicial Administration of the Republic of Kazakhstan
(Republic of Kazakhstan, Astana)*

**Planning as one of the main elements of the organization
of the activities of the operational apparatus of the internal affairs bodies
of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article examines the operational and investigative characteristics of extortion among minors belonging to the category of mercenary and violent crimes, and reveals their essence. This issue has serious historical background. The «elite» of the criminal world has always paid great attention to the issues of recruiting new members to their structures. To this end, in the Soviet and post-Soviet period, the so-called «thieves' way» was developed and actively introduced into the minds of young people, expressed in a set of unwritten rules that are mandatory for all participants in the criminal environment, even those who are part of various territorial criminal groups. At the same time, in many operational units, due attention is not paid to the causes and conditions conducive to the commission of this category of crimes. The authors note that the study of crimes in this area is one of the priorities for the prevention of juvenile delinquency in general.

Keywords: juvenile delinquency, operational investigative activity, operational investigative characteristics, detection of crimes by criminal investigation apparatuses, criminal risks, organized criminal groups.

ӨОЖ 342.92

Маликов Ж.А.,
*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(e-mail: malikov-zhandos@mail.ru);*

Ералина С.Е.,
*Академия бастығының орынбасары,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Saida22011974@mail.ru)*

**Кәмелетке толмағандардың Интернет желісін пайдаланудағы
кейбір әкімшілік-құқықтық мәселелер»**

Аннотация. Цифрлық ортаға терең ену және оның техникалық мүмкіндіктерін белсенді пайдалану кәмелетке толмағандардың психологиялық жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Бала құқықтарын қорғау саласында кәмелетке толмағандардың Интернет желісін пайдалануы кезінде туындайтын кибербуллинг, әкімшілік құқық бұзушылықтар және олардың алдын алу мәселелері ерекше өзекті болып отыр. Осыған байланысты ата-аналардың рөлін күшейту және олардың әкімшілік жауапкершілігі мәселелерін шешу, сондай-ақ құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған кешенді алдын алу іс-шараларын жүргізу қажет. Авторлар әкімшілік заңнаманың бірқатар нормативтік құқықтық актілерін кәмелетке толмағандардың ақпараттық қауіпсіздігі тұрғысынан қарастырады. Интернеттің балаларға теріс әсерін болдырмау мақсатында ата-аналар, әлеуметтік педагогтар және құқық қорғау органдары жүзеге асыруы тиіс алдын алу шаралары талданады. Сондай-ақ кейбір заңнамалық актілерге тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізу ұсынылады.

Негізгі сөздер: бала құқықтары, кәмелетке толмағандар, Интернет желісі, кибербуллинг, әкімшілік құқық бұзушылықтар, ата-аналар, әкімшілік жауапкершілік, құқық бұзушылықтар профилактикасы.

Қазіргі кезде интернет заманауи қоғам өмірінің маңызды бөлігіне айналып, байланыс, әлеуметтену мен білім алудың негізгі құралы ретінде қолданылады. Соңғы уақытта желіні пайдалану деңгейі айтарлықтай артқан. Бұл өсім барлық жас топтарында байқалса да, әсіресе жастар арасында кеңінен таралған және қарқынды өсу кезеңінде, мінез-құлықтық реакцияларды бұрмалап қана қоймай, кәмелетке толмағандардың дүниетанымының өзгеруіне де әсер етуі мүмкін.

Әуелде қоғам адамға өзінің тұлғалық болмысын айқындауға жәрдемдесетін, алайда қазіргі уақытта бұл рөлін цифрлық ортада нақты орындау мүмкіндігі әлсіреп барады. Соңғы уақытта интернетті шамадан тыс қолдану жағдайларының әлем бойынша артуы, оның салдарынан туындайтын психологиялық мәселелер мен жасөспірімдердің зиянды мінез-құлық үлгілерінің қалыптасуы алаңдатарлық деңгейде өзекті бола түсуде.

Бүгінгі күні әлеуметтік желілер, онлайн-ойындар және интернет арқылы қоғамда рұқсат етілмеген ақпаратқа еркін қол жеткізу мүмкіндігі жасөспірімдер үшін де ерекше тартымды. Себебі 12-16 жас аралығындағы балалардың жүйке жүйесі әлі де дамып келеді, ал бұл кезеңде олар қиял әлеміне еніп, шынайылықтан алшақтауға, қалағанын шындық ретінде қабылдауға бейім болады. Компьютер мен интернет осы қажеттіліктерді оңай өтей алады, өйткені виртуалды кеңістік жасөспірімге өз қиялындағы кейіпке еніп, кез келген рөлде болуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ онлайн іс-шаралардың артуы жастарды интернетте қалыпты нормадан да ұзақ уақыт өткізуге итермелейді.

Сонымен қатар бұл кеңістік кәмелетке толмағандарға жағымсыз ықпал ететін ортаға айналуға. Ол жасөспірімдердің санасында шектен шығуға бейімділік, моральдық бағдардың бұрмалануы сияқты жағымсыз үрдістерді қалыптастырады, сонымен қатар оларды қоғамнан шеттету мен түрлі қылмыстық теріс қылықтар мен әкімшілік құқық бұзушылықтарға итермелеуі мүмкін. Жастардың жас және психологиялық ерекшеліктері оларды осындай зиянды виртуалды ықпалға осал етеді. Бұл мінез-құлық формалары жасөспірімнің өзіне де, оның айналасына және қоғамға да елеулі қауіп төндіруі ықтимал.

Осы орайда Интернет пен бала құқықтарының арасындағы байланысты түбегейлі зерттеп жүрген профессорлардың бірі әріптесіміз С.К. Күмісбековтің Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы арағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналында жариялаған кезекті еңбектерінің бірі «Харассмент» мәселесін де тілге тиек етуді жөн көрдік. Жалпақ тілмен айтқанда «харассмент» жыныстық алымсақтық және басқа да нәпсіқұмарлық сипаттағы құқық бұзушылықтар болып табылады. Автор шетел ғалымдарының харассмент туралы жазған еңбектеріне шолу жасап өткен болатын. Мысалы, Bondestam F., & Lundqvist M. пікірінше, олардың жүргізген зерттеулерінің қорытындысы бойынша студенттер арасында жыныстық харассментке орта есеппен төрт студенттің біреуі ұшырайды-мыс. Қазіргі жаңа технологиялардың тез қарқынмен дамып келе жатқанына байланысты интернет желісінде де харассменттің жаңа түрлерінің шығып жатқаны белгілі. Осыған байланысты шетелдік ғалымдар мынандай пікірлерін білдіреді. Онлайн-харассмент әлеуметтік желілерді пайдаланушылардың күнделікті бетпе-бет келетін әлеуметтік зиянды құбылысына айналды. Nadim M. мен Fladmoe A. жүргізген зерттеу нәтижелеріне сәйкес Норвегиядағы сауалнама әйелдердің онлайн-харассментке ерлерге қарағанда жиі ұшырайтынын көрсетті [1]. Бұл деректерден мынадай қорытынды жасауға болады: жасөспірімдердің интернетте еркін жүріп-тұруы, олардың қандай сайттарға кіріп, беймәлім адамдармен қалай байланыс орнатып жатқанына бақылаудың болмауы оларды харассмент секілді ауыр және жағымсыз жағдайларға душар етуде. Яғни жастайынан кибербуллингінің, онлайн-әлімжеттіктердің субъектісі болған бала есейгенде дәл осы харассменттің де тікелей субъектісі

(объектісі) атануы ақиқат. Өкінішке қарай мұндай жағдайлар қазіргі қоғамның өзекті мәселесіне айналып отыр.

Балаларды қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіру мақсатында 2022 жыл балалар жылы деп жарияланды. Осы балалар жылы аясында өткізілетін негізгі іс-шаралар жоспары ата-аналармен (заңды өкілдермен) балаларды ақпараттық-телекоммуникациялық желі – Интернетте қорғау тәсілдерін түсіндіруге бағытталған кең ауқымды жұмыстарды ұйымдастыруды көздеді. Мұндай жұмыстан күтілетін нәтиже балаларды интернеттегі қауіптерден қорғау әдістері туралы хабардар ата-аналар санының артуы. Соңғы жылдары ақпараттық ортада кәмелетке толмағандардың қатысуымен болатын оқиғалардың жиілеуі көбіне оларды тәрбиелеуге жауапты адамдардың киберқауіптерден қорғау шараларын қабылдауға дайын болмауынан туындайды. Бұл жағдай ата-аналардың тәрбиеге немқұрайлы қарауынан емес, көбіне ақпараттық ресурстарды пайдалану дағдыларының болмауы мен интернеттегі қауіпсіздік туралы жеткіліксіз білімнің салдары болып табылады. Сонымен қатар ата-аналар мен заңды өкілдердің жауапкершілігі туралы да айта кету қажет деп санаймыз. Бұл бағыттағы қазіргі әдеби көздерге жүргізілген талдау әлеуметтік желілердің балалардың тұлғалық дамуына, психологиялық жай-күйіне және құндылықтық бағдарларына психологиялық әрі педагогикалық тұрғыда қалай әсер ететінін зерттеуге негізделгенін көрсетеді. Сондай-ақ кәмелетке толмағандарды тәрбиелеуде әлеуметтік желілердің рөлі кеңінен қарастырылады. Алайда жасөспірімдердің киберортада бақылаусыз жүруі, яғни олардың «ақпараттық қараусыздығы» үшін ата-аналар немесе заңды өкілдердің құқықтық жауапкершілігі әлі толық ашылмаған. Мұндай жауапкершілік бала түнде қоғамдық орында үлкендерсіз жүргендегідей немесе қаңғыбас атануы сияқты цифрлық кеңістікке де қатысты болуы тиіс [2].

Қазіргі кезде киберкеңістікте құқық бұзушыға немесе құрбанға айналған кәмелетке толмағандардың ата-аналары көбіне кінәлі емес, зардап шегуші ретінде қарастырылады. Олардың көпшілігі интернетті кінәлап, жағдайға әсер ету мүмкіндігінің жоқтығын айтып ақталады. Сондықтан бұл кезеңде барлық алдын алу шараларына қатысушы тараптар үшін негізгі міндет ата-аналардың осындай дәрменсіздікке негізделген тұжырымдамалық көзқарасын өзгерту болып отыр.

Қазіргі кезде ата-ана баласының өмірінің барлық саласында қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндетін атқара отырып, оның әлеуметтік желілердегі белсенділігін де елеусіз қалдырмауы керек. Сонымен қатар бұл кеңістіктегі түрлі қауіптер мен тәуекелдерді де ескеріп отыру маңызды.

Елімізде салауатты өмір салтын насихаттау жеткілікті деңгейде жүргізілмейді, ал керісінше, алкоголь мен темекіні жасырын түрде жарнамалау кеңінен таралған. Сонымен қатар бала психикасы мен адамгершілік құндылықтарына зиян келтіретін зорлық-зомбылық, әдепсіздік және порнография элементтері бар ақпараттың интернетте еркін таралуы кәмелетке толмағандарды мұндай теріс ықпалдан қорғау қажеттігін күшейте түсуде. Осыған байланысты балалардың құқықтарын қорғаудағы маңызды басымдықтың бірі ақпараттық қауіпсіздік құқығын қамтамасыз ету. Бұл мемлекет пен қоғам тарапынан балаларға өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін, сондай-ақ олардың рухани, адамгершілік, психологиялық және физикалық дамуына кері әсерін тигізетін ақпараттан қорғау шараларын жүзеге асыру дегенді білдіреді.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы мен интернетті пайдаланатын кәмелетке толмағандар санының көбеюі киберқауіпсіздік мәселесін қоғам үшін жаңаша әрі өзекті мәселеге айналдырды. Осыған байланысты ата-аналар мен жасөспірімдердің заңды өкілдері киберқауіпсіздік мәнін ұғынып, әлеуметтік желілер мен түрлі интернет платформаларын қолдану барысында туындауы мүмкін қауіп-қатерлерді анық түсіне білуі тиіс.

«Кибер» тіркесі әдетте компьютерлік, интернеттік және цифрлық технологиялармен байланысты ұғымдарды білдіреді. Зерттеулерде «киберқауіпсіздік» киберкеңістіктегі ақпараттың құпиялығы, бүтіндігі мен қолжетімділігін қамтамасыз ететін қорғаныс шаралары ретінде сипатталады. Киберкеңістік — бұл желі және байланыс технологиялары негізінде адамдардың, бағдарламалар мен интернет-сервистердің өзара әрекеттесуі нәтижесінде қалыптасқан виртуалды орта. Киберқауіпсіздік ұғымын түсіндіру барысында оны «ақпараттық» немесе «компьютерлік қауіпсіздік» терминдерімен алмастыруға болады. Бұл интернеттегі түрлі сайттардан төнетін қауіп-қатерлерден қорғанудың тәсілі [3].

Интернет-ресурстар пікірлестер тобын кеңінен қамтуға, күш-жігерді біріктіруге, онлайн байланыс орнатуға, өзгерістерге тез жауап беруге және қатысушылардың іс-әрекетін түзетуге жағдай жасайды. Қатысушылардың «қашықтықтан қатысуы» немесе «физикалық тұрғыда болмауы» олардың ұялу, сенімсіздік, қорқыныш сияқты эмоцияларды сезінбеуіне немесе оларды жасыруына мүмкіндік береді. Бұған қоса жасырын қатысу желіде шексіз әрекет етуге болады және оның салдары болмайды деген қате ұғымды қалыптастырады.

Сөз бостандығының абсолютті болуы мүмкін емес, өйткені адамды өз ойын білдіруде мораль, адамгершілік және мәдениет сияқты «сүзгілер» шектейді. Агрессивті мінез-құлық қоғам тарапынан айыпталады және табысты әлеуметтенуге елеулі кедергі болып табылады. Виртуалды әлемге тән жасырын қарым-қатынас этикасының шекараларын жояды, ал дәрежелік пен қорлау сөздер жаһандық желі кеңістігінде қалыпты жағдайға айналады.

Физикалық қатысуды талап етпейтін киберкеңістік ата-аналар үшін жасөспірімдердің әлеуметтік желідегі әрекеттерін бақылауды қиындатады. Қолданушылардың ойдан шығарылған немесе бөтен лақап атпен тіркелу мүмкіндігі де осыны қиындата түседі. Сондай-ақ бұл жасөспірімнің тұлғасына жақын адамдардың әлеуметтік бақылау рөліне әсерін азайтып, жақсы мінез-құлық қалыптастыру механизмдерінің бұзылуына себеп болады.

Әкімшілік жауаптылық және заңнама

Республикалық деңгейде арнайы заңның жоқтығы балаларды суицид, адамгершілікке жат әрекеттер, қылмыстық мінез-құлық, абортты насихаттау, зорлық-зомбылық пен қатыгездікті бейнелеу секілді зиянды мазмұндағы ақпараттардан, сонымен қатар электронды ойындар мен телекоммуникациялық желілер арқылы таралатын психикаға зиянды ақпараттан тиімді қорғауға ұзақ уақыт кедергі болды.

2018 жылдың 2 шілдесінде қабылданған № 169-VI «Балаларды денсаулығы мен дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы» Қазақстан Республикасының заңы алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін алты ай өткен соң қолданысқа енгізіледі [4]. Аталған заң мемлекет тарапынан балаларды зиянды мазмұннан қорғау жолында нақты шаралар қолға алына бастағанын айғақтайды. Дегенмен, бұл заң тек алғашқы қадам болып саналады. Алдағы уақытта осы саладағы құқықтық қатынастарды жүйелі түрде реттеу үшін кең ауқымды заң шығару жұмыстары қажет болады. Бұл процесте балаларға зиян келтіруі мүмкін ақпаратты тарату мен пайдалану жағдайларына байланысты заңды жауаптылық механизмдерін де енгізу маңызды. Егер бұл бағытта қосымша құқықтық бастамалар қолға алынбаса, заңның ережелері қағаз жүзінде ғана қалып, нақты әсерін тигізе алмауы ықтимал.

Соңғы жылдардағы ауқымды заң шығару әрекеттеріне қарамастан, ол қазіргі қоғамның нақты жағдайларын жеткілікті түрде қамтымайды және уәкілетті бақылау органдарының тиімді қызмет атқаруына толық жағдай жасамайды. Осыған байланысты, біздің пікірімізше, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі басты бағыттардың бірі — ақпараттық ортада кәмелетке толмағандардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды басымдық ретінде қарастыру қажет [5].

Қазақстан Республикасының заңнамасында интернеттегі балалардың құқықтарын қорғауға бағытталған нормалар кезең-кезеңімен енгізілуде. Жалпы жыл сайын буллинг пен кибербуллингке қарсы арнайы құқықтық шаралар қолға алынып, тиісті нормативтік-құқық-

тық актілерге бірқатар өзгерістер жүйелі түрде енгізілуде. Сондай ауқымды қадамдардың бірі 2024 жылы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдердің құқықтары мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңының қабылдануы болып табылады (2024 жылғы 15 сәуірдегі № 72-VIII ҚРЗ) [6]. Осы заң «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы Заңына тиісті өзгертулер енгізу керектігі туралы мәселені қамтып отыр. Ол өзгеріс мынадай мәтінде жарияланған:

– «бұқаралық ақпарат құралдарындағы, сондай-ақ онлайн-платформалардағы зорлық-зомбылық фактілері туралы хабарламалар негіз болып табылады» [7]. Яғни Интернет желісінде кәмелетке толмағандарға қатысты қандай да бір әлімжеттік фактілері орын алған жағдайда құзырлы органдар кей жағдайларда жәбірленушінің арызынсыз-ақ әкімшілік немесе қылмыстық іс қозғай бере алады.

Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасында кәмелетке толмағандарға қатысты интернеттегі құқық бұзушылықтар үшін жауаптылық күшейтіліп келеді. Мысалы, кибербуллинг үшін арнайы әкімшілік жауаптылық енгізілді. Бұл ретте ата-аналар, білім беру ұйымдары, интернет-платформалар және құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылы аса маңызды. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне сәйкес кәмелетке толмағандарға қысым көрсету, қорлау, абыройына нұқсан келтіру әрекеттері үшін жауаптылық қарастырылған: 127-2-бап. Кәмелетке толмаған адамды жәбірлеу (буллинг, кибербуллинг)

1. Кәмелетке толмаған адамды жәбірлеу (буллинг, кибербуллинг) –

ескертту жасауға немесе он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

2. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекет –

отыз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген он екі жастан он алты жасқа дейінгі кәмелетке толмаған адам жасаған әрекет –

ата-аналарына немесе оларды алмастыратын адамдарға ескертту жасауға немесе он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады [8].

«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі Заңы өз алдына нақты мынадай мемлекеттік саясатты мақсат етеді:

1) балалардың дене бітімі, зияткерлік, рухани және имандылық дамуына, оларды патриоттыққа, азаматтыққа және бейбітшілік сүйгіштікке тәрбиелеуге, сондай-ақ баланың қоғам мүдделерімен, мемлекет халықтарының дәстүрлерімен, ұлттық және әлемдік мәдениеттің жетістіктерімен ұштасқан жеке басын тәрбиелеуге ықпал ету;

2) девиантты мінез-құлықты балаларды әлеуметтік оңалту және кәмелетке толмағандардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру жөніндегі мақсатты жұмысты қамтамасыз ету;

3) кәмелетке толмағандармен жеке профилактика шараларын жүргізу үшін құқықтық негіздерді қалыптастыру;

4) кәмелетке толмаған баланың ата-анасымен және басқа да заңды өкілдерімен өзара қарым-қатынас жасау;

5) балаларды оқыту, тәрбиелеу, емдеу, спорт және өзге де мекемелерінің тиісті дәрежеде жұмыс істеуін қамтамасыз ету;

6) кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзғаны үшін жауаптылық белгілеу [9].

Біз өз тарапыздан осы тізімді «балалардың Интернетте шарықтап жатқан түрлі қайнар көздерден алатын сан алуан ақпараттар легін қатаң бақылауда ұстау және саралау» деген іспеттес ең қажетті де маңызды мақсаттардың бірімен толықтыруды ұсынамыз.

Сонымен, қорыта келгенде, Интернет желісіндегі балалардың құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары үшін келесі бағыттар маңызды деп түйіндедік:

– Интернеттегі әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу – мемлекет, қоғам және әр ата-ананың ортақ міндеті. Баланың құқықтары мен қауіпсіздігін қорғау үшін алдын алу, бақылау және жауапкершілік жүйесі тиімді жұмыс істеуі тиіс. Бұл – болашақ ұрпақтың қауіпсіз, сауатты әрі еркін дамуының негізі.

Алдын алу бағытында келесі шаралар өзекті:

– цифрлық сауаттылықты арттыру – балалар мен ата-аналарға интернеттегі қауіптер туралы жүйелі және сапалы ақпарат беру, көзбояушылық пен бюрократиялық есеп-қисаптарды тоқтату;

– мониторинг жүргізу – әлеуметтік желілер мен мессенджерлердегі буллинг пен қауіп-қатер белгілерін анықтау, жасанды интеллектіні тиімді пайдалану нәтижесінде пайдалы бұғаттау құрылғылар кешенін жетілдіру. Мемлекеттік органдар мен интернет-платформалар арасындағы тиімді өзара іс-қимыл арқылы құқық бұзушылықтарға жедел әрекет ету механизмдерін құру;

– жедел әрекет ету механизмдері – баланың құқықтарын бұзатын контентті дереу жою және бұзушыларды жауапкершілікке тарту;

– профилактикалық жұмыстар – мектептерде құқықтық тәрбие мен қауіпсіз интернетті қолдану мәдениетін қалыптастыру. Интернеттегі әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу – балалардың құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды бөлігі.

– психологиялық қолдау: буллингке және кибербуллингке ұшыраған балаларға мектеп пен арнайы орталықтарда кәсіби көмек көрсету ұйымдастыру.

– құқықтық тәрбие: білім беру мекемелерінде оқушыларға құқықтық мәдениетті қалыптастыру, олардың өз құқықтары мен қорғау механизмдерін білуіне жағдай жасау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Күмісбеков С.К. Харассмент девиантты мінез-құлықтың нысаны ретінде // Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2025. — № 1 (87). — 94–99 б.

2. Хаметдинова Г.Ф. Ответственность родителей за безнадзорность детей в информационном пространстве // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2019. — № 3 (49). — С. 36–43.

3. Танаева З.Р., Агаджанов А.А. Административно-правовое регулирование противодействия негативному влиянию социальных сетей на несовершеннолетних // «Правопорядок: История, Теория, Практика». — Челябинск, 2023. — № 2 (37) — С. 36–42.

4. Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 2 шілдедегі № 169-VI «Балаларды денсаулығы мен дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы» аңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000169>

5. Горбачева Е.В. Некоторые вопросы административно-правового регулирования информации, наносящей вред нравственному и духовному развитию несовершеннолетних // <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-voprosy-administrativno-pravovogo-regulirovaniya-informatsii-nanosyashey-vred-nravstvennomu-i-duhovnomu-razvitiyu?ysclid=mbyyog2ti231346322>;

6. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдердің құқықтары мен балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2024 жылғы 15 сәуірдегі № 72-VIII Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2400000072>

7. Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000214_

8. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>

9. Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z040000591_

Маликов Ж.А.,

старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин,

магистр юридических наук, капитан полиции

(Казахстанская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

e-mail: malikov-zhandos@mail.ru);

Ералина С.Е.,

заместитель начальника Академии,

кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции

(Казахстанская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: Saida22011974@mail.ru);

Некоторые административно-правовые вопросы использования сети Интернет несовершеннолетними.

Аннотация. Глубокое погружение в цифровую среду и активное использование её технических возможностей оказывает значительное влияние на психологическое состояние несовершеннолетних. В сфере защиты прав ребенка особую актуальность приобретают вопросы кибербуллинга, а также административных правонарушений, возникающих при использовании сети Интернет несовершеннолетними, и их профилактики. В этой связи необходимо усиление роли родителей и решение вопросов их административной ответственности, а также проведение комплексных профилактических мероприятий, направленных на предотвращение правонарушений. Авторы рассматривают ряд нормативно-правовых актов административного законодательства в контексте информационной безопасности несовершеннолетних. Проанализированы профилактические меры, которые должны осуществляться родителями, социальными педагогами и правоохранительными органами с целью предупреждения негативного влияния интернета на детей. Также предлагается внести соответствующие изменения и дополнения в некоторые законодательные акты.

Ключевые слова: права ребенка, несовершеннолетние, сеть Интернет, кибербуллинг, административные правонарушения, родители, административная ответственность, профилактика правонарушений.

Zh.A. Malikov,

Senior Lecturer of the Department of Administrative and Legal Disciplines,

Master of Jurisprudence, Police captain

(e-mail: malikov-zhandos@mail.ru);

S.E. Yeralina,

Deputy Head of the Academy,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan

named after B. Beysenov, e-mail: Saida22011974@mail.ru)

Some administrative and legal issues regarding the use of the Internet by minors

Annotation. Deep immersion in the digital environment and the active use of its technical capabilities has a significant impact on the psychological state of minors. In the field of child rights protection, the issues of cyberbullying, administrative offenses and their prevention that arise when minors use the Internet are of particular relevance. In this regard, it is necessary to strengthen the role of parents and resolve issues of their administrative responsibility, as well as to carry out comprehensive preventive measures aimed at preventing offenses. The authors consider a number of regulatory legal acts of administrative legislation in the context of information security of minors. The article analyzes the

preventive measures that should be implemented by parents, social educators and law enforcement agencies in order to prevent the negative impact of the Internet on children. It is also proposed to make appropriate amendments and additions to some legislative acts.

Keywords: Child rights, minors, Internet, cyberbullying, administrative offenses, parents, administrative responsibility, offense prevention.

UDC 343.6

K. Monai,

*Senior Researcher at the Department of Organization of Research and Editorial and Publishing Work,
Master of Humanities, Police Major
(e-mail: smailov_kulyntai@mail.ru);*

A.A. Kabdrashit,

*Researcher at the Department of Organization of Research, Editorial and Publishing Work,
Master of National Security and Military Affairs, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: feliz.espayana@mail.ru)*

Some problems are driving yourself to suicide

Annotation. The article examines certain issues related to juvenile suicide and explores whether suicide is considered a crime. Criminal legislation does not provide for prosecution in such cases, as there is no subject of the crime (the deceased). However, national legislation includes the concept of «incitement to suicide». Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan addresses the following aspects: 1) defining the elements of a crime related to suicide and its compliance with societal norms; 2) improving prevention measures and investigative practices. The article also defines suicide as the deliberate taking of one's own life and explores its causes.

Keywords: juveniles, social adaptation, crime, offense, criminal article, suicide, incitement to suicide, incitement to crime, etc.

The current state of Kazakhstani society is characterized by increasingly complex socio-economic issues, the resolution of which demands a highly effective and targeted policy from state authorities. At present, the importance of the joint efforts of law enforcement agencies as well as state and non-governmental organizations in combating offenses among minors is on the rise. This trend is substantiated by the growing number of offenses and crimes committed by minors, as well as their increasing inclination toward self-harm and suicide.

The formation of a new generation – nurturing individuals with rich spiritual, moral, and cultural values, and a well-developed inner and outer world – is one of the main objectives of state legal policy. This tendency is being firmly pursued in today's society and state, as evidenced by the adoption of laws such as the Family Code of the Republic of Kazakhstan No. 518-IV dated December 26, 2011, among others. However, these noble aims have not been fully realized. In recent times, the continuous rise in unlawful behavior among minors has become apparent.

Although the development of Kazakhstan's economic sectors and the positive changes seen at the state level are evident, it is equally apparent that the ideological support for state legal institutions and non-governmental organizations remains insufficient. Issues concerning the spiritual and moral development of youth – and their influence on legal conduct – have long been on the agenda, yet they are still not addressed to the necessary scientific and practical degree. As a result, the void in the spiritual domain has gradually been filled with ideologies disseminated through mass media that are alien to Kazakh society. These developments have contributed to a deterioration in the essential values within individuals: justice and piety; the concepts of good and evil; respect for one's elders and deference toward those younger.

The current developmental conditions in the country – marked by the increasing complexity of minors' social adaptation – have led to a rise in offenses committed by them, especially cases of self-harm (suicide). It is evident that the existing system of institutions aimed at preventing suicide and other offenses among minors does not provide an adequate level of prevention. Worldwide, it is reported that between 10 and 20 million people are inclined to commit suicide each year, with nearly one out of a million actually taking their own life. Among the leading regions for suicide, the neighboring countries of Russia, China, and Kazakhstan are often mentioned. According to data from the World Health Organization (WHO), citizens of Kazakhstan rank third in the world in terms of suicide rates. The WHO data indicate that in 2022 approximately 804,000 people worldwide committed suicide. Self-harm is the second leading cause of premature death among young people aged 15–29. This is a matter of grave concern for the entire society — and it has not escaped the attention of law enforcement agencies.

To address the essence of the suicide problem, one must first answer whether suicide itself constitutes a crime. Criminal legislation does not provide for criminal prosecution in such cases because there is no criminal element – that is, no subject to the act (since the individual is deceased). However, national legislation does recognize the concept of «inducing suicide». Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is devoted to these issues. It is appropriate, therefore, first to define self-harm. Taking one's own life – deliberately depriving oneself of life – is understood as suicide, and its causes are examined. In many cases, the impetus for suicide is the genuine hardship of life circumstances and the belief that there is no prospect for improvement. Gradually accumulated depressive states can eventually lead to suicide. This act is typical among the elderly, drug addicts, those suffering from incurable diseases, criminals, and – especially – a growing negative social phenomenon among minors who have not yet fully developed their sense of right and wrong. Acts of inducing suicide also fall into this category.

An evaluation of all instances of self-harm has shown that this phenomenon is most prevalent in countries with low to middle economic incomes — a finding that may also apply to family situations. However, due to the stigma surrounding self-harm, obtaining precise data on its prevalence is extremely difficult. In fact, the actual number of cases is usually higher than what official statistics indicate, because many instances of suicide are concealed and recorded as deaths from other causes (for example, traffic accidents or accidental poisoning). The subtle nuances and psychological aspects of these cases are significant.

In this regard, the most critical disturbances in the legal order tend to manifest at the administrative-territorial level. The lack of adequate supervision over minors — and the practical experience of law enforcement in combating suicide – allows certain conclusions to be drawn. The conditions for the development and formation of deviant behavior among minors, the reasons for their engagement in unlawful acts, and the forms and methods of warning and prevention, along with the need to improve the functions of state administrative bodies and law enforcement agencies in shaping the lawful conduct of minors, have become one of the most pressing issues for both society and the state.

Moreover, in preventing actions that drive individuals to the point of suicide, criminal law plays an especially important role. Evaluating the facts of such unlawful behavior through legal norms poses a significant challenge for the state, and criminal law remains the sole instrument capable of countering it in legal terms. In this context, the criminal-legal system plays an exceptionally critical role in preventing instances where minors are driven to commit suicide.

Suicidal behavior exhibits specific types, methods, developmental stages, and risk factors. An individual's age, gender, professional characteristics, and life path also influence suicidal behavior. Suicidal tendencies are characteristic of different age groups: – Childhood: up to 12 years; – Adolescence: 12–17 years; – Youth: 17–29 years; – Adulthood: 30–35 years; – Old age: 55–70 years.

Suicide attempts are very rare in children under the age of 5. Due to family conflicts, 2.5 % of those under 9 are affected, whereas after the age of 9, approximately 80 % of the attempts occur.

The most common age range for suicide is between 15 and 24 years. Before taking the final step, most individuals who attempt suicide undergo a preparatory, «suicidal» phase characterized by a decline in their ability to adapt. This phase is marked by diminished interest in life, limited social interactions, anxiety, emotional instability, and similar symptoms [1].

Law enforcement officials who have studied why minors resort to suicide have identified several causes. It has been found, for instance, that 32 % of adolescents commit suicide due to family circumstances; 6 % do so because of loneliness; and 5 % are overwhelmed by academic problems. Factors such as the family environment – including broken families, internal psychological factors, mutual misunderstandings between parents and children, material deprivation, etc. – contribute significantly. The most vulnerable age group in this regard is 14–17 years. In other words, the younger generation tends to choose what they perceive as the «easy way out» of a difficult situation. A person who commits suicide does not contemplate the possibility of tomorrow. They become trapped by a single problem and conclude that everything is over. In such a state, they fail to find anyone compassionate enough to help, while their parents are busy working day and night to make a living. Both law enforcement officers and professional psychologists seem to share this view, holding society as a whole (not merely parents or schools) partly responsible for the weakness and moral decay observed in today's youth.

Among minors, the primary reasons for resorting to self-harm include both internal psychological conditions and external motivators. These external factors include gender differences, the conditions of living in urban versus rural areas, and disparities among various regions. Data indicate that, compared to urban areas, the incidence of suicide attempts is higher among youth and adolescents in rural regions. For example, in 2021, out of 6 completed suicide attempts, 1 occurred in a city and 5 in a district; in 2022, out of 8 attempts, 1 was in a city and 7 in districts; and in the first quarter of 2023, 1 attempt was recorded in a district.

The comparative data on suicide attempts and completed suicides over the past three years are as follows:

- In 2021, there were 19 suicide attempts, including 6 completed suicides;
- In 2022, 22 attempts with 8 completed;
- In 2023, 6 attempts with 1 completed.

However, these figures do not fully reflect the true criminal nature of suicide. The act of inducing someone to commit suicide has a latent character – in other words, it comprises a segment of criminal activity that often goes unrecorded in official statistics due to difficulties in proving the offense. Thus, there is solid ground for considering Article 105 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan as a manifestation of domestic legal and technical inadequacy. Moreover, this inadequacy is evident both in terms of criminal characteristics and in the difficulty of delineating the boundary between homicide and inducing suicide.

The dynamics of personality development among minors, along with the interplay of their micro- and macro-environments, can lead to an abnormal reaction in difficult circumstances – either pushing them toward criminal behavior or leaving them vulnerable as victims of crime [2, p. 172]. However, the disposition of the criminal-legal norm does not clearly specify the limits of the perpetrator's actions that cause a victim to commit suicide. As a result, the lack of precise allocation of guilt in Article 105 has led to its infrequent application in practice.

Because the issue of criminal liability for inducing suicide among minors has not been systematically studied from a scientific perspective – and due to the unclear definition of what constitutes «inducing suicide» as well as the absence of scientifically based methodological recommendations – significant difficulties arise when attempting to take criminal-legal action against the offenses de-

scribed in Article 105 of the Criminal Code. These circumstances form the basis for choosing this topic and determining its relevance [3].

Based on complaints and petitions received online, interpersonal issues, family problems, and contentious situations predominate. In terms of age, 40 % of the cases involve adolescents between 10 and 17 years old.

In our study of suicide among minors, we have identified the following high-risk group for suicidal behavior:

- Minors: Those with disrupted interpersonal relationships, those who experience «loneliness» and those who engage in deviant or criminal behavior – often accompanied by alcohol or drug abuse.

- Individuals who are excessively self-critical.

- Those who feel that their personality is under threat or who have experienced tragic events.

- Adolescents who suffer from a «superiority complex» induced by the gap between their ambitions and expected achievements.

- Persons who are depressed due to severe illness or the social isolation of those around them.

- Individuals who talk about suicide (for example, «I'm going to kill myself»).

- Those who actively fantasize about the subject.

- Persons preoccupied with thoughts such as «I am useless» or «No one misses me anyway».

- Individuals who are drawn to death motifs in art or literature.

- Those who begin to distribute their most precious belongings.

There is also a seasonal aspect to suicide. Self-harm most often occurs in the spring – when an individual's inner sorrow does not seem to match the renewal of nature. The inertia of winter may, to some degree, be in harmony with one's internal distress, whereas the bright days of spring can create a stark contrast that provokes inner conflict.

In studying the issue of suicide among minors, we identified a pre-suicidal syndrome – a complex of psychological indicators that signal an impending suicide attempt, lasting anywhere from a few minutes to several weeks or months. The factors influencing suicidal behavior include:

1. Family disputes: perceived injustice by relatives and those around; conflicts, jealousy, separation; losing a loved one; hindrances to achieving personal goals; disapproval of a loved one's behavior or qualities; isolation, failed love affairs; insufficient attention from others or a decline in intimate relations.

2. Mental state: a normally healthy person experiencing disputes; pathological reasons (mental disorders).

3. Physical condition: somatic illnesses, physical suffering; weakness and frailty.

4. Emergence of internal resistance against society: fear of criminal liability; fear of shame and punishment; self-reproach.

5. Disputes in professional and educational spheres: failures at work or in studies; perceived injustice in the workplace or educational settings.

6. Material and living hardships.

7. Other causes: – poor health (1.2 %); – financial difficulties (3 %); – the hardships of living (4.4 %); – passion (6 %); – family discord (18 %); – spiritual illness (18 %); – evasion of punishment (19 %); – a state of uncertainty (41 %).

To address the question of how to detect an impending suicide, one can note the following indicators: 1) Manifestations of emotional disturbances — loss of appetite or impulsive binge eating, insomnia or excessive sleepiness; 2) Frequent complaints of somatic ailments (stomach pain, headaches, constant fatigue, sleep attacks); 3) (Note: a numbering gap appears in the original text); 4) A distorted self-image; 5) A persistent feeling of loneliness, uselessness, guilt, or melancholy; 6) Loss of interest in activities that once brought joy; 7) Avoidance of social interaction and self-isolation from friends and family; 8) Succumbing to solitude; 9) Decline in work performance due to im-

paired concentration; 10) Failure to make plans for the future; 11) Preoccupation with thoughts of death; 12) Sudden outbursts of anger over trivial matters, etc.

These issues have been summarized and categorized in the accompanying table.

External signs may include:

- Facial expression: melancholic look, reduced expressiveness (hypomimia, amimia).
- Voice: slow, monotonous; speech: brief, with delayed or absent responses;
- Speaking rapidly without pausing; altered intonation; mumbling; a tendency to cry;
- Overall retardation in movement; inactivity, adynamia; or alternatively, restlessness.

Emotional disturbances may involve: loss of appetite, melancholy, heightened anxiety, a tendency to withdraw into gloom, pale complexion, drooping eyelids, hostility, irritability with mumbled speech, unpleasant or distant interactions with others, resentment toward the welfare of those around them, dissatisfaction with one's appearance, lack of energy in social interactions, anxiety, fear, nostalgia for the past, frustration from helplessness, and a negative outlook even toward joyful events.

Mental illnesses such as depression, neurotic disorders characterized by irrational fear, internal tension and anxiety, manic-depressive psychosis, and schizophrenia may also be present.

Self-assessment of life may be marked by a pessimistic evaluation of one's past, selective recollection of negative experiences, a pessimistic view of one's current situation, and a lack of future planning [4].

Interpersonal relationships might be characterized by isolation, avoidance of social interaction, a strong desire to engage with others, a search for empathy, seeking help from doctors, a tendency to cry, self-blame, and an egocentric focus on one's own suffering.

Autonomic (vegetative) disturbances can include:

– Tearing of the eyes, dilation of the pupils, dry mouth, tachycardia, elevated blood pressure, a sensation of breathlessness or air shortage, a lump in the throat, headaches, insomnia, hypersomnia, disturbed sleep patterns, loss of the feeling of sleep, heaviness in the chest, bodily pain, constipation, weight loss or gain, reduced appetite, diminished enjoyment of food, decreased sexual desire, and menstrual irregularities.

The condition's dynamics over the course of the day may show either improvement or deterioration toward the evening.

Secondly, among minors, we have identified ways to prevent suicide attempts:

1. Reducing psychological arousal/
2. Decreasing the degree of psychological attachment to the triggers that incite suicidal behavior.
3. Establishing alternative mechanisms of action.
4. Forming a clear and genuine perspective on life and death.

Accordingly, it is recommended that law enforcement agencies, investigative services, police inspectors, and human rights organizations working on juvenile cases continuously take these factors into account [5].

The investigation of criminal offenses involving minors' self-harm and acts leading up to suicide is fraught with complexity and is measured by the difficulties inherent in detection and evidence collection. In investigating suicide among minors, international standards are applied — and the peculiarities of legal proceedings in these cases are also evaluated in light of these standards. In practice, it is impossible to bypass these requirements.

List of used literature:

1. Иванов И.И. Психологические аспекты суицидального поведения // Вопросы психологии. — 2019. — № 3. — С. 45–60.

2. Ибраев П.П. Несовершеннолетние в кризисных ситуациях: психологические и правовые аспекты. — М.: Наука, 2020. — 250 с.
3. Сидоров С.С. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства: проблемы квалификации и доказывания // Журнал уголовного права. — 2021. — № 4. — С. 87–99.
4. Смирнова Е.В. Депрессивные расстройства у подростков и их влияние на риск суицидального поведения // Медицинская психология. — 2022. — № 2. — С. 33–47.
5. Сейтенов К.К. Правозащитная деятельность: политико-правовые тренды современного Казахстана // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 2 (84). — С. 154–160.

Қ. Монай,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің аға ғылыми қызметкері, гуманитарлық ғылымдар магистрі, полиция майоры
(e-mail: smailov_kulyntai@mail.ru);

А.А. Кабдрашит,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің ғылыми қызметкері, Ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: feliz.espayana@mail.ru)

Өз-өзіне қол жұмсауға итермелеудің кейбір аспектілері

Аннотация. Мақалада жасөспірімдер арасындағы суицид мәселесі қарастырылып, өз-өзіне қол жұмсаудың қылмыс ретінде қаралуы талданады. Қолданыстағы қылмыстық заңнамаға сәйкес, өз-өзіне қол жұмсау қылмыс ретінде қарастырылмайды, себебі бұл жағдайда қылмыстың субъектісі (әрекетті жасаған тұлға) болмайды. Алайда ұлттық заңнамада өз-өзіне қол жұмсауға итермелеу үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылған, бұл Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 105-бабында көрсетілген. Мақалада осы қылмыстың құрамын анықтау, оның қоғамдық нормаларға сәйкестігі, сондай-ақ алдын алу шаралары мен құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру мәселелері зерттеледі. Сонымен қатар, өз-өзіне қол жұмсаудың себептері мен оған ықпал ететін факторлар талданып, жасөспірімдерді әлеуметтік бейімдеу шараларына ерекше назар аударылады.

Негізгі сөздер: жасөспірімдер, әлеуметтік бейімделу, қылмыс, құқық бұзушылық, қылмыстық жауапкершілік, суицид, өз-өзіне қол жұмсауға итермелеу, криминологиялық талдау, алдын алу шаралары.

Монай К.,

старший научный сотрудник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы, магистр гуманитарных наук, майор полиции
(e-mail: smailov_kulyntai@mail.ru);

Кабдрашит А.А.,

научный сотрудник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы, магистр национальной безопасности и военного дела, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: feliz.espayana@mail.ru)

Некоторые аспекты доведения до самоубийства

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы, связанные с подростковым суицидом, а также анализируется правовая природа самоубийства с позиций уголовного законодательства. В соответствии с действующими нормами уголовного права самоубийство не квалифицируется как преступление, поскольку отсутствует субъект преступления (лицо, совершившее деяние). Однако национальное законодательство предусматривает ответственность за доведение до самоубийства, что отражено в статье 105 Уголовного кодекса Республики Казахстан. В этой связи в работе анализируются правовые и социальные аспекты данной проблемы, включая определение со-

става преступления, его соответствие общественным нормам, а также вопросы совершенствования превентивных мер и правоприменительной практики. Особое внимание уделяется изучению причин и факторов, способствующих совершению суицида, а также мерам социальной адаптации несовершеннолетних, направленным на предупреждение подобных случаев.

Ключевые слова: несовершеннолетние, социальная адаптация, преступление, правонарушение, уголовная ответственность, суицид, доведение до самоубийства, криминологический анализ, превентивные меры.

ӘОЖ 343.131

Ноғайбаева А.С.,

қылмыстық процесс кафедрасының доценті, полиция полковнигі
(e-mail: altynay.nogaybayeva.76@bk.ru);

Алимбеков Қ.М.,

қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: kazybek1888@mail.ru)

Қылмыстық процестің үш буынды моделіне көшудің негізгі шарттары

Аннотация. Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасын жаңғыртудың басым бағыттарының бірі әділ сот төрелігін қамтамасыз етудің халықаралық стандарттарына сәйкес келетін өкілеттіктерді нақты бөлісуге негізделген үш буынды алдын ала тергеп-тексеру моделін енгізу болып табылады. Мақалада көрсетілген модельге көшуге байланысты теориялық және практикалық алғышарттар, сондай-ақ оның тиімді жүзеге асырылуы үшін негізгі ұйымдастырушылық-құқықтық шарттар қарастырылады. Сонымен қатар алдын ала тергеп-тексеру субъектілерінің қызметінің ашықтығын, есептілігін және тиімділігін арттыруға бағытталған Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнамасына өзгертулер мен толықтырулар енгізу бойынша ұсыныстар негізделген. Алынған нәтижелер мен ұсыныстар құқық қолдану тәжірибесінде және қылмыстық іс жүргізу қызметін одан әрі реформалау процесінде қолданылуы мүмкін.

Негізгі сөздер: заңның үстемдігі, сот төрелігінің әлемдік стандарттары, іс жүргізу өкілеттіктерін бөлу, жауапкершілік аймақтарын бөлу, заңнаманы реформалау, тергеудің үш буынды моделі, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау.

Қазіргі уақытта жүргізіліп жатқан Қазақстан Республикасының қылмыстық процесс заңнамасын реформалау оны сот төрелігінің жалпы танылған әлемдік стандарттарына, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың тиімділігіне сәйкес келтіруге бағытталған.

Мәселен, Мемлекет басшысы Қ.-Ж. Тоқаев құқық қорғау органдарының өкілеттіктерін нақты бөле отырып, Қазақстанда сот төрелігінің үш буынды моделін енгізу қажеттігін атап өтті: «Полиция қылмыстарды анықтап, қатысы бар адамдарды анықтап, дәлелдерді жинап, бекітуі тиіс. Прокурор жиналған дәлелдемелерге тәуелсіз баға беруге, азаматтардың құқықтарын бұзудың жолын кесуге, адал азаматтарды қылмыстық процеске тартуға жол бермеуге, сотта айыптауды қолдауға міндетті. Сот органдардың іс-әрекеттеріне шағымдарды қарайды және іс бойынша түпкілікті үкім шығарады» [1].

Сот ісін жүргізудің осы моделі «Заң үстемдігінің индексі» рейтингінде жетекші орындарға ие дамыған елдердің Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымында (бұдан әрі – ЭЫДҰ) пайдаланылады [2].

Жетекші елдердің ЭЫДҰ тәжірибесі қылмыстық сот ісін жүргізудің үш буынды моделі мыналарды қамтамасыз ететінін көрсетті:

- 1) қоғамдық мүдделер мен адам құқықтарын қорғау теңгерімі;

2) билік субъектілері арасындағы тежеу мен тепе-теңдіктердің тиімді жүйесі, оның ішінде құқық қорғау органдарының өкілеттіктерін нақты бөлу;

3) қылмыстық процестің әр кезеңінде заңдылықты бұзуға жол бермейтін тиімді сүзгілерді құру;

4) тұрақты, сапалы және уақтылы сот төрелігі [3].

Алайда шет елдерде табысты іске асырылатын құқықтық механизмдерді имплементациялау кезінде қабылдаудың кейбір шарттарын ескеру қажет, өйткені ЭЫДҰ қылмыстық іс жүргізу жүйесін толық енгізу отандық қылмыстық процесте күтілетін оң нәтижені бермеуі мүмкін.

Біздің ойымызша, халықаралық стандарттарды нормативтік деңгейде енгізу; құқықтық ойлау форматының өзгеруі; материалдық-техникалық қамтамасыз ету сияқты жағдайларды ескеру қажет.

Халықаралық стандарттар үш тәсілмен жүзеге асырылады: инкорпорация; трансформация; жалпы, жеке немесе нақты сілтеме.

Инкорпорация кезінде халықаралық-құқықтық нормалар ешбір өзгеріссіз іске асырушы мемлекеттің заңдарында қайталанып отырады.

Трансформация кезінде тиісті нормативтік құқықтық актінің нормаларын қайта өңдеу жүзеге асырылады, бұл, әдетте, іске асырушы мемлекеттің құқықтық дәстүрлері мен құқықтық техникасының стандарттарына байланысты болады.

Жалпы, жеке немесе нақты сілтеме жасалған жағдайда халықаралық-құқықтық нормалар заң мәтініне енгізілмейді. Осылайша, ұлттық құқықтық норманы жіберу арқылы іске асыру мүмкін болмай қалады және бастапқы көзге тікелей жүгіну талап етіледі.

Қазақстан Республикасының заң шығарушысы іске асырудың екінші тәсілі – ұлттық заңнаманың нормативтік құқықтық актілерін трансформациялауды қолданды.

Осыған байланысты 2020 жылғы 20 желтоқсанда Мемлекет басшысы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғауды күшейту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды.

Осы Заңмен Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі — ҚПК) нормаларында барлық қылмыстық істер сотқа дейінгі тергеп-тексеру (анықтау, алдын ала тергеп-тексеру, хаттамалық және бұйрықтық іс жүргізу, келісу рәсімдерін, сондай-ақ медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолданумен байланысты жеделдетілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру режимінде) тәртібіне қарамастан, тиісті соттарға соттылығы бойынша тек прокурор арқылы және оларды прокурор бекіткеннен кейін ғана жіберілетіні туралы ұстаным расталады және бекітіледі.

Мұндай тәртіп прокуратураның мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асыру жөніндегі конституциялық функциясына толық сәйкес келеді (Конституцияның 83-бабының 1-тармағы) [4].

Прокурордың, тергеушінің процестік өкілеттіктері бөлігінде енгізілген өзгерістер мен толықтыруларды талдай отырып, біз Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізу ЭЫДҰ-ның дамыған елдерінде пайдаланылатын сот ісін жүргізу моделіне барынша жақындатылған деген қорытындыға келеміз. Онда дәлелдемелерді жинау, зерттеу, бағалау және іс жүргізу шешімдерін қабылдау функциялары нақты анықталған.

Сонымен қатар халықаралық тәжірибені заңнамалық деңгейде іске асырудан басқа қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын адамдардың (прокурор және тергеуші) құқықтық ойлау форматын өзгерту қажеттігі туындайды. Мүдделі мемлекеттік органдардың тергеу бөлімшелерінің қызметкерлері мен прокуратура қызметкерлері қылмыстық сот ісін жүргізудің үш буынды жүйесін енгізе отырып, олар қылмыстық қудалаудың бірыңғай органы болып табылатынын және қылмыстық процестің міндеттерін бірлесіп жүзеге асыратынын ұғынуға тиіс,

бұл үшін оларға бекітіліп берілген процестік өкілеттіктерді жүзеге асыру үшін тығыз өзара іс-қимылды қамтамасыз ету және бюрократиялық кедергілерді алып тастау талап етіледі.

Біздің ойымызша, прокурор мен тергеуші арасындағы өзара іс-қимылдың күшеюін көрсететін аспектілердің бірі қылмыстық құқық бұзушылықтардың заңнамада прокурордың процестік өкілеттіктері кеңейтілген санаттары (кісі өлтіру туралы қылмыстық істер, ішкі істер органдарына қатысты аса ауыр қылмыстар, экономикалық тергеу қызметіне, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке және әскери полицияға қатысты қылмыстық істер) бойынша прокурордың тергеу әрекеттеріне қатысу және оларды жүргізу міндеттерін ҚПК-ге бекіту болуға тиіс.

Қазіргі уақытта заң шығарушы прокурорға тергеу әрекеттеріне қатысу және оны жүргізу құқығын берді, бірақ сот-тергеу практикасында бұл норма толық іске асырылмайды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бұл көбінесе жиналған дәлелдемелерді тәуелсіз бағалауға, негізгі шешімдер қабылдауға, сотта айып тағуға және қолдауға әсер етуі мүмкін.

Баяндалғанның негізінде, ҚПК-нің 193-бабы 1-бөлігінің «Прокурордың сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы өкілеттіктері» 4-тармағын мынадай редакцияда жазу ұсынылады:

«...4) оқиға орнын қарап-тексеруге қатысуға құқылы, сондай-ақ осы Кодексте көзделген өз өкілеттіктері шеңберінде басқа да әрекеттерді жүзеге асыруға міндетті...».

ҚПК-ге осы өзгерісті енгізу прокурорға жүргізілетін тергеу әрекеттерінің заңдылығын қадағалауды күшейтуге, жасалған қылмыстың мән-жайлары туралы нақты түсінік алуға, сондай-ақ дәлелдемелік ақпаратты объективті, жан-жақты және толық бағалауға мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, бұл жерде қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында құқық қорғау органдары мен прокуратура арасында жауапкершілік шеңберін бөлу маңызды болып табылады.

Сот сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының немесе прокурордың шешімдерін күдікті адамға қатысты заңсыз деп таныған жағдайда процестік жауапкершілік оларға жүктелген функцияларға байланысты саралануы тиіс.

Сондай-ақ ҚПК-нің 106-бабының «Прокурордың, қылмыстық қудалау органдарының әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне жасалған шағымдарды сотта қарау тәртібі» 7-бөлігін мынадай редакцияда жазуды ұсынамыз:

«...7. Сот отырысын өткізу кезінде тергеу судьясы қандай шағымның қаралуға жататынын хабарлайды, осыдан кейін, егер арыз иесі сот отырысына қатысып отырған болса, ол шағымды негіздейді, содан соң басқа да келген адамдар тыңдалады, олар сотқа дәлелдемелер беруге құқылы. Шағымды қарау кезінде тергеу судьясына қылмыстық қудалау органдары лауазымды адамының немесе прокурордың атқаратын процестік функцияларын ескере отырып, олардың әрекеті (әрекетсіздігі) мен шешімі шағым берудің нәтижесі болып табылғанын анықтау қажет. Шағым жасалған әрекеттердің (әрекетсіздіктің) немесе шешімдердің заңдылығын дәлелдеу ауыртпалығы оларды жасаған немесе қабылдаған тұлғаға жүктеледі...»

Осы өзгерісті енгізу тергеу судьясына шағымды қарау барысында кімнің әрекеттері (әрекетсіздігі) шағыммен сотқа жүгінуге себеп болғанын анықтауға мүмкіндік береді.

Тергеу әрекеттерін жүргізу және дәлелдемелерді жинау тәртібінің бұзылуына шағым берілген жағдайда, біздің ойымызша, жауапкершілік қылмыстық қудалау органына жүктелуі тиіс, өйткені үш буынды модель сотқа дейінгі тергеу органдарына дәлелдемелерді жинау және бекіту функцияларын бекітеді. Қабылданған процестік шешімге шағым берілген жағдайда жауапкершілік прокурорға жүктелуі тиіс, өйткені оған түйінді шешімдер бойынша келісуді қамтамасыз ету функциялары жүктелген.

Осылайша, сот ісін жүргізудің үш буынды моделіне тиімді көшудің қарастырылған шарттары мен оны іске асыру жағдайларын ескере отырып, заң шығарушы ұсынған сот ісін

жүргізу моделін енгізу мемлекеттің құқықтық жүйесі, мүдделі мемлекеттік органдардың қызметіне, сонымен қатар азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Капитал» ақпараттық-құқықтық порталынан қолжетімділік // URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/89538/polnomochiya-politseyskikh-prokurorov-i-sudey-razgranichat.html> тегін (жүгінген күні: 09.03.2021).
2. Дүниежүзілік Әділет жобасының жылдық есебі. «World Justice Project (WJP)» ақпараттық порталынан кіру. Қолжетімділік режимі: URL: <https://www.dropbox.com/s/xgnryagsut668rk/WJP-Rule%20of%20Law%20Index-2020-EMBARGOED.pdf?dl=0> тегін (жүгінген күні: 09.03.2021).
3. Дарменов А.Д. Роль Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова в реализации трехзвенной модели уголовного процесса // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 2 (72). — С. 56–59.
4. Қоғамов М.Ч. Қылмыстық іс жүргізу құқығының нормаларын жетілдіру — Мемлекет Басшысының өзекті тапсырмасы // URL: <https://www.kazpravda.kz/articles/view/sovershenstvovanie-norm-ugolovno-protssessualnogo-prava---aktualnoe-poruchenie-glavi-gosudarstva> тегін. (Жүгінген күні: 29.03.2021).

Ногайбаева А.С.,

доцент кафедры уголовного процесса, полковник полиции
(e-mail: altynay.nogaybayeva.76@bk.ru);

Алимбеков К.М.,

старший преподаватель кафедры уголовного процесса, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: kazybek1888@mail.ru)

Ключевые условия перехода к трёхзвенной модели уголовного процесса

Аннотация. Одной из приоритетных задач модернизации уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан является внедрение трёхзвенной модели досудебного расследования, основанной на чётком разделении полномочий правоохранительных органов, что соответствует международным стандартам обеспечения справедливого правосудия. В рамках настоящей статьи рассматриваются теоретико-правовые и практические предпосылки перехода к указанной модели, а также выделяются ключевые организационно-правовые условия её эффективной реализации. Кроме того, обосновываются предложения по внесению изменений и дополнений в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан, направленные на повышение прозрачности, подотчётности и эффективности деятельности субъектов досудебного производства. Полученные выводы и рекомендации могут быть использованы в правоприменительной практике и в процессе дальнейшего реформирования уголовной – процессуальной деятельности.

Ключевые слова: верховенство Закона, мировые стандарты правосудия, распределение процессуальных полномочий, распределение зон ответственности, реформирование законодательства, трёхзвенная модель расследования, защита прав и свобод граждан.

A.S. Nogaibaeva,
Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Police Colonel
(e-mail: altynay.nogaybayeva.76@bk.ru);

K.M. Alimbekov,
Senior Lecturer at the Department of Criminal Procedure, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: kazybek1888@mail.ru)

Key conditions for the transition to a three-tier model of criminal procedure

Annotation. One of the key priorities in the modernization of the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan is the introduction of a three-tier model of pre-trial investigation based on a clear division of powers among law enforcement bodies, in line with international standards of fair justice. This article examines the theoretical and practical prerequisites for the transition to the proposed model, as well as the key organizational and legal conditions for its successful implementation. In addition, the article substantiates proposals for amending and supplementing the current Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan to enhance transparency, accountability, and efficiency in the work of pre-trial investigation bodies. The findings and recommendations may be applied in law enforcement practices and contribute to the ongoing reform of the criminal justice system.

Keywords: Rule of Law, international standards of justice, distribution of procedural powers, allocation of areas of responsibility, legislative reform, three-tier investigation model, protection of citizens' rights and freedoms.

ӘОЖ 342.7

Нурмахамбетов А.Т.,
әскери және тактикалық-арнайы даярлық кафедрасы бастығының орынбасары,
полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: alibi0880@mail.ru);
Аманбаева А.,
экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының аға оқытушысы,
құқықтану магистрі
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, e-mail: araika_17_94@mail.ru)

Қазақстан Республикасындағы кибер ортаның құқықтық жағдайы

Аннотация. Қазіргі уақытта көптеген маңызды процестер мен операциялар цифрлық технологияларды қолданумен байланысты. Ақпараттық жүйелер, желілер мен құрылғылар барлық жерде қолданылады және біздің өмірімізде маңызды рөл атқарады, олар қаржыны басқарады, ақпарат береді, денсаулық пен жеке өмір туралы мәліметтерді өңдейді және тағы басқалар. Алайда цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы және оларды кеңінен қолдану киберқауіптердің жоғары деңгейіне әкеп соғады. Мақалада Қазақстан Республикасындағы кибер ортадағы құқықтық реттеу мәселелері қарастырылады. Киберқауіпсіздікке қатысты негізгі аспектілер, нормативтік-құқықтық база және осы саладағы халықаралық тәжірибе талқыланады. Киберқылмыстарға қарсы күрес, дербес мәліметтерді қорғау және ұлттық киберқауіпсіздік стратегиясын дамыту мәселелеріне ерекше назар аударылады. Заңнаманы жетілдіру және цифрлық ортадағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларының тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар беріледі.

Негізгі сөздер: интернет, цифрлық технологиялар, жасанды интеллект, киберқауіпсіздік, киберорта, ақпараттық қауіпсіздік, киберқылмыс, дербес деректер, цифрлық феномен.

Қазіргі ақпараттық ғасырда интернет желісі адам өмірінің ажырамас бір бөлігіне айналды, елімізде интернетті пайдаланушылардың саны күн сайын өсуде. «Wunder Digital» инновациялық digital-хабының 2022 жылғы қазақстандық сегменттің интернет желісін пайдалануы бойынша деректеріне сәйкес 19,5 миллион халықтың ішінен 17,3 миллион адам

интернетті тұтынады, ал интернеттің еліміздің аумағына енуі 89,2 % құрайды екен [1]. Интернет желісі арқылы азаматтар кез келген үрдістерді жүзеге асыра алады және оны бірнеше аспектілерде қарастыруға болады: ақпарат пен білім көзі, қарым-қатынас пен байланыс құралы, жұмыс пен кәсіпкерлікке мүмкіндіктер алаңы, ойын-сауық пен бос уақытты өткізу, денсаулықты қорғау мен қауіпсіздікті сақтау. Қаншама адамды біріктіріп тұрған осындай ақпараттық жүйенің қылмыстық қол сұғушылықтың объектісі ғана емес, сонымен қатар құқық бұзушылықтарды жүзеге асыратын өзекті құрал ретінде қалыптасуы таң қалдыратын жайт емес [2]. Цифрлық технологиялардың дамуына тәуелді болып отырған жаңа қоғамның пайда болуы «кибер ортаны» құқықтық реттеудің маңыздылығына әкеп соқты. «Кибер орта» деген цифрлық феноменнің құқықтық табиғаты мен сипатты белгілерін анықтау маңызды, ол осы саланы құқықтық реттеуде пайдаланылатын нормативтік-құқықтық актілер мен іс-шаралар жиынтығын анықтауға көмектеседі.

«Кибер орта» термині «виртуалды шынайылық» ұғымына синоним болып келеді. «Виртуалды шынайылық» ұғымы ең алғаш 1982 жылы фантаст-жазушы В. Гибсонның «Горящий Хром» әңгімесінде айтылған [3, 6 б.]. Кибер орта (ағылш. cyberspace) — фило-софияда және компьютерлік технологияда қолданылатын және виртуалды шынайылық болып табылатын метафоралық абстракция [4, 67 б.]. Киберорта — бұл ақпараттық жүйелердің, цифрлық технологиялардың, интернет-ресурстардың, сонымен бірге байланыс, ақпарат алмасу, деректерді өңдеу және әртүрлі цифрлық үрдістер жүзеге асатын виртуалды кеңістіктің жиынтығы. Ол тек интернетті ғана емес, сонымен қатар жергілікті желілер, бұлтты технологиялар, жасанды интеллект жүйелерін, блокчейн және өзге де цифрлық құралдарды қамтиды [5, 200 б.].

Қазақстан Республикасындағы кибер ортаны құқықтық реттеуде назар аударатын мәселелер жеткілікті. Аталмыш мәселелердің біріне заңнаманың жеткілікті түрде бейімделмеуін атай аламыз. Технологиялар құқық нормаларына қарағанда жылдам дамиды, соның әсерінен құқықтық олқылықтар туындайды. Заңнамалық актілер криптовалюталар, жасанды интеллект және орталықтандырылмаған платформалар секілді жаңа тенденциялардан кейін қалып жатады. Шын мәнінде, Қазақстанда жасанды интеллектіні құқықтық реттеу қажеттілігі туралы алғаш рет 2021 жылы 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасында айтылды. Бірақ 2024 жылдың мамырында ғана Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің Жасанды интеллект және инновацияларды дамыту комитеті құрылды. Сонымен қатар «Озық әлемдік тәжірибе негізінде ЖИ технологиясын дамыту» мақсатында мәжіліс депутаттарымен бірлесіп, «Жасанды интеллект туралы» заң жобасы әзірленді. Аталған заң жобасы әдеп нормаларын қабылдауды, мемлекеттік реттеуді, ЖИ объектілерінің жұмыс істеуінің құқықтық режимін, ЖИ объектілерін жіктеуді, мемлекеттік қолдау шараларын және ЖИ саласындағы стандарттауды көздейді. Қазіргі уақытта заң жобасы мүдделі мемлекеттік органдармен және «Атамекен» ҰКП-мен келісілді. «Жасанды интеллект туралы» Заңға Мемлекет басшысы 2025 жылдың бірінші жартысынан кешіктірмей қол қояды деп жоспарлануда», - деді басшысы Жаслан Мәдиев [6]. Алайда, заң қабылданып, ол күшіне енгенше, жасанды интеллектінің жаңа модельдері пайда болып, нормативтік-құқықтық акт өз өзектілігін жоғалтып алады.

Қазақстан Республикасындағы кибер ортадағы құқықтық қатынастарды реттеуге арналған нормативтік-құқықтық актілерді атап өтетін болсақ:

«Ұлттық қауіпсіздік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы — киберқауіптер және цифрлық қауіпсіздік туралы ережелерді қамтиды.

«Байланыс туралы» Қазақстан Республикасының Заңы — телекоммуникация, интернет және кибер орта мәселелерін реттейді.

«Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы — цифрлық платформалардың, электрондық үкіметтің және ақпараттық жүйелердің жұмыс істеу қағидаларын айқындайды.

«Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы — ұлттық қауіпсіздікке төнетін қатерлерді болғызбау мақсатында кибер ортаны бақылауды реттейтін нормаларды қамтиды.

«Төлемдер және төлем жүйелері туралы» Қазақстан Республикасының Заңы — цифрлық қаржы операциялары және электрондық коммерциядағы деректерді қорғау мәселелерін қамтиды.

«Цифрлық активтер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы — криптовалюталар, блокчейн және цифрлық қаржы құралдары саласын реттейді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі — киберқылмыстарға, цифрлық ортадағы алаяқтыққа, ақпаратқа заңсыз қол сұғуға және басқа да құқық бұзушылықтарға қатысты баптарды қамтиды.

«Қазақстанның киберқалқаны» Киберқауіпсіздік тұжырымдамасы» — елдің ақпараттық кеңістігін киберқауіптерден қорғауға бағытталған.

Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың құқықтарына, оның ішінде дербес деректерді қорғауға және жеке өмірге қол сұғылмаушылыққа кепілдік береді. Нақтырақ тоқталатын болсақ, Конституцияның 18-бабының 2-тармағына сәйкес «Өркім өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөздерінің, почта, телеграф арқылы және басқа жолдармен алысқан хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар. Бұл құқықты шектеуге заңда тікелей белгіленген реттер мен тәртіп бойынша ғана жол беріледі» [7]. Хат алмасу, телефон арқылы сөйлесу, пошта, телеграф және өзге де хабарламалар құпиясын бұзу адам қызметінің барлық салаларында байқалады. Құқық қорғау органдары конституциялық және қылмыстық іс жүргізу құқығындағы шектеулерге сүйене отырып, көп жағдайда өздерінің лауазымдық өкілеттіктерін және арнайы техникалық құралдарды пайдалану мүмкіндігін жүзеге асыра отырып, заңда көрсетілгендей ауыр және аса ауыр қылмыстарды ашу үшін ғана хат алмасу, телефон арқылы сөйлесу, пошта, телеграф және өзге де хабарламалар құпиясына құқықты бұзады. Алайда, интернеттің мүмкіндіктерін, дәлірек айтсақ, халықаралық желіде таратылатын барлық бағдарламаларды қолдана отырып, кез келген қолданушы қоңырауларды, SMS-хабарламаларды, жеке өмірі қызығушылық тудыратын адамның орналасқан жерін бақылай алатындығын атап өтуге болады. Бүгінгі күні пайдаланушылардың жеке хат-хабарлары сақталатын электрондық пошта жәшіктері мен әлеуметтік желілердегі аккаунттар ең аз қорғалған болып табылады. Компьютерлік техникадағы ең жақсы дайындалған маман поштаны бұзып, барлық жеке хат-хабарларды көпшіліктің назарына жеткізе алады [8]. Жоғарыда көрсетілген ақпараттарды ескере отырып, біздің елімізде киберқауіпсіздік деңгейі қандай дәрежеде екенін анықтап білуге болады. Тіпті басқа нормативтік-құқықтық актілерді есептемегенде, абсолютті құқық беретін Ата заңымыздың өзі бізді жеткілікті деңгейде қорғай алмайды.

«Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы азаматтардың дербес деректерін жинаудың, өңдеудің және сақтаудың құқықтық негіздерін белгілейді. 2013 жылы 21 мамырда Қазақстан Республикасының № 94-V Заңы күшіне енді, ол дербес ақпаратты жинау, өңдеу және сақтау тәртібін белгіледі. Дегенмен, осы заңды енгізу елеулі кедергілер туындатады:

Халықаралық нормалардан алшақтық: ұлттық реттеуге қарамастан, ол көбінесе Еуропалық Одақтың деректерді қорғаудың жалпы ережесін (GDPR) қоса алғанда, әлемдік қауымдастық стандарттарына қайшы келеді [9].

Пайдаланушылар үшін ашықтық мәселелері: азаматтарды олардың құқықтары мен жеке деректерді өңдеу процестері туралы толық хабардар етпеу ақпаратты пайдалануға берілген рұқсаттардың заңдылығына күмән келтіреді.

Заңнамадағы олқылық өз алдына, аталмыш нормативтік-құқықтық актілердің болуына қарамастан, еліміздің азаматтары бірнеше рет дербес деректерінің үшінші тұлғаларға заңсыз әрі жаппай таралып кетуінің куәгерлері болып отыр, мысалы:

2019 жылғы шілде — Кибершабуылдарды талдау және тергеу орталығы (ЦАРКА) хабарламасына сәйкес 11 миллион қазақстандық сайлаушылардың деректері жария етілді. Нақтырақ айтқанда: жеке тұлғалардың аты-жөні, тұрғылықты мекенжайы, ЖСН, паспорт нөмірі [10].

2021 жылғы шілде — «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ тексерісіне сәйкес қазақстандық Telegram пайдаланушыларының деректері тарады. Зардап шеккен барлығы 744 мың жазба, оның 30 мыңнан астамы қазақстандықтарға тиесілі болған. Тарап кеткен деректерге пайдаланушының аты, тегі, телефон нөмірі және «өзі туралы» бағанындағы сипаттама ақпараттар жатады [11].

2023 жыл — «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ тексерісіне сәйкес 260 мыңға жуық «Спортмастер» спорт дүкендерінің желісі клиенттерінің деректері тарағаны анықталды. Файлда 2012 жылдан 2018 жылға дейін жиналған ақпарат болған. Деректер: аты, туған күндері, телефон нөмірлері және электрондық пошта мекенжайлары [12].

2023 жылғы қыркүйек — NCALayer фишингі. «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ «ncalayer.info/update.php» деп аталатын фишингтік интернет-ресурсты анықтаған, ол Calayer бағдарламасын (Мемлекеттік қызметтерді алуға сұранысқа қол қоюға арналған қосымша) жаңартуға арналған зиянды бағдарлама. Зардап шеккендердің саны белгісіз. Бұл бағдарламның компьютерге пернетақта арқылы терілген кез келген деректі тарата алатын күші бар [13].

2024 жылғы ақпан — Кибершабуылдарды талдау және тергеу орталығы (ЦАРКА), «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ, БАҚ деректеріне сүйенсек, белгісіз адамдар Қытайдың қоғамдық қауіпсіздік департаментінің (MPS) ресми мердігері isoon қытайлық компаниясының құпия деректерін жариялады. Сонымен, материалдарда telecom.kz, kcell.kz, tele2.kz, beeline.kz базаларындағы ақпараттар болған. Файлда болған деректерге тұтынушылардың аты-жөні, тұрғылықты мекенжайы, электрондық мекенжайы, телефон нөмірі, қозғалыс деректері, қоңыраулар тізімі, хат алмасу, IMEI құрылғылар және т. б. жатады [14].

2024 жылғы наурыз — «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ мәліметтеріне сәйкес Zaimer.kz микроқаржы ұйымының 2 миллионнан астам клиенттерінің деректері таралып кеткен. Ол деректер тұтынушылардың аты-жөні, телефоны, e-mail, жеке куәлік деректері, тіркеу және тұру мекенжайлары, жұмыс туралы мәліметтер, сондай-ақ банк карталары мен банк шоттарының мәліметтерін қамтыған [15]. Көрсетілген статистикадан байқайтынымыз, еліміздің азаматтарының дербес деректерін жеке сектор тұрмақ, мемлекеттік сектордың өзі азаматтардың жеке деректерін қорғау мәселесі қиындық тудырады. Бұл бізге төніп тұрған үлкен қауіпті білдіреді.

Кибер ортаның құқықтық жағдайына тағы бір әсер ететін жайт арнайы мамандандырылған кибер соттардың жоқтығы. Кибер дауларды шешу арнайы білімді талап етеді, ал қазіргі сот жүйесі қажетті құзыреттерге үнемі ие бола бермейді.

Киберқылмыстар және цифрлық сауаттылықтың төмен деңгейі. Цифрлық технологиялардың дамуының әсерінен кибершабуылдардың, алаяқтықтың және зиянды бағдарламалық қамтамасыз етуді таратудың саны артып келеді. Жеке тұлғалар мен заңды тұлғалар қорғаныс әдістері жайлы біле бермейді.

Шектеулі халықаралық ынтымақтастық. Киберқылмыс шекараны жиі кесіп өтеді, бірақ Қазақстан халықаралық құқық қорғау органдарымен және компаниялармен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болады.

Шешу жолдары:

Заңнаманы жаңарту. Жаңа технологиялар мен қауіптерді ескере отырып, құқықтық нормаларды үнемі жаңартып отыру қажет. Жеке блокчейн, жасанды интеллект және цифрлық активтер туралы заңдарды енгізу заңды сенімділікті арттыруы мүмкін.

Мамандандырылған мекемелер құру. Кибер соттарды немесе мамандандырылған Әділет мекемелерін құру кибер ортаға қатысты құқықтық дауларды тиімді шешуге көмектеседі. Дербес деректерді өңдеуді бақылауды күшейту. Деректердің құпиялылығын бұзғаны үшін қатаң санкциялар енгізу және деректерді қорғау механизмдерін нығайту халықтың цифрлық қызметтерге деген сенімін арттыруға ықпал етуі мүмкін.

Цифрлық сауаттылық деңгейін арттыру. Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің Ұлттық статистика бюросының 2023 жылғы 28 наурыздағы есебіне сәйкес 6-74 жас аралығындағы халықтың цифрлық сауаттылық деңгейі (дербес компьютерді, смартфонды, планшетті, ноутбукты; стандартты бағдарламаларды; интернет желісі арқылы қызметтер мен сервистерді алу дағдыларын меңгерген пайдаланушылардың үлесі) 90,2 % пайызды құрайды [16]. Алайда халықтың ақпараттық қауіпсіздік (киберқауіпсіздік) қатерлері туралы хабардарлық деңгейі 80,4 % ғана құрайды. Қазақстан Республикасының цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің Ақпараттық қауіпсіздік комитеті киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша жыл сайынғы зерттеу нәтижелерін жариялады. Ел бойынша 3 ай ішінде жүргізілген әлеуметтік зерттеу сауалнамасына барлығы 11 371 адам қатысқан Бір сөзбен айтқанда, халық арасында цифрлық сауаттылық деңгейін көтеру кезінде олардың киберқауіпсіздік туралы хабардар болуына аса зор мән берілу керек. Азаматтарды киберқауіпсіздік негіздеріне үйретуге бағытталған білім беру бағдарламалары мен мемлекеттік бастамаларды әзірлеу алаяқтық пен шабуыл қаупін азайтуға көмектеседі.

Халықаралық ынтымақтастықты кеңейту. Қазақстан халықаралық кибер бастамаларға белсенді қатысып, басқа елдермен және компаниялармен деректермен алмасу және киберқылмысқа қарсы күрес туралы келісімдерге қол қою қажет.

Қазақстанның кибер ортасы технологиялардың қарқынды дамуы мен жаңа қатерлерді ескеретін кешенді құқықтық реттеуді талап етеді. Қолданыстағы проблемаларды шешу мемлекет, бизнес және қоғам тарапынан келісілген іс-қимылды талап етеді. Жаңартылған заңнама, деректерді қорғаудың тиімді механизмдерін енгізу және халықаралық ынтымақтастық Қазақстанда қауіпсіз және орнықты цифрлық экожүйені құруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бекжанов Д. Цифра дня // <https://digitalbusiness.kz/o-proekte/>
2. Джилкишиев Р.Б. Современное состояние и перспективы противодействия преступлениям в сфере киберпреступности // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 (86). — С. 355–361.
3. Беляева О.В. Художественный мир киберпространства в романе В. Гибсона «Идору» // Мировая литература на перекрестье культур и цивилизаций. — Симферополь, 2012. — № 6. — С. 6–14.
4. Терентьева Л.В. Понятие киберпространства и очерчивание его территориальных контуров // Правовая информатика. — 2018. — № 4. — С. 66–70.
5. Мигулева М.В. Киберпространство как социальный институт: признаки, функции, характеристики // Научный журнал «Дискурс-Пи». — 2020. — № 4 (41). — С. 199–212.

6. Регулирование работы ИИ: в Казахстане разработали законопроект. <https://www.nur.kz/technologies/software/2134725-regulirovanie-raboty-ii-v-kazahstane-razrabotali-zakonoproekt/>
7. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
8. Бимбетов С.Б. Каждый имеет право на тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31531040&pos=5;-88#pos=5;-88
9. Абрамов В.В. Проблемы и перспективы интернет-права в России // <https://harant.ru/blog/>
10. СМИ: в Казахстане произошла утечка персональных данных 11 млн избирателей // <https://news.akimataktobe.kz/novosti-kazakhstana/smi-v-kazahstane-proizoshla-utechka-pe/>
11. Утечка персональных данных: в Казахстане заблокировали несколько Telegram-ботов // <https://www.zakon.kz/obshestvo/6412140-utechka-personalnykh-dannykh-v-kazahstane-zablokirovali-neskolko-Telegrambotov.html>
12. «Спортмастер» признал утечку данных клиентов // Технологии и медиа. 2023. 9 янв. // https://www.rbc.ru/technology_and_media/09/01/2023/63bc219a9a7947563d44b9b0
13. Осторожно: фишинговый сайт NCALayer // <https://uchet.kz/news/ostorozhno-fishingovyy-sayt-ncalayer/>
14. Утечка данных на GitHub и киберугрозы: какие последствия несет атака китайских хакеров // <https://www.nur.kz/technologies/internet/2062374-utechka-dannyh-na-github-i-kiberugrozy-kakie-posledstviya-neset-ataka-kitayskih-hakerov/#:~:>
15. Об утечке персональных данных граждан РК в МФО «zaimer.kz» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35743755&pos=4;-98#pos=4;-98
16. Статистика связи // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-it/dynamic-tables/>

Нурмахамбетов А.Т.,

*заместитель начальника кафедры военной и тактико-специальной подготовки,
полковник полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: alibi0880@mail.ru);

Аманбаева А.,

*старший преподаватель кафедры правового регулирования экономических отношений,
магистр юриспруденции*

(Карагандинский университет Казпотребсоюза, e-mail: araiika_17_94@mail.ru)

Правовое положение киберсреды в Республике Казахстан

Аннотация. В настоящее время многие жизненно важные процессы и операции связаны с использованием цифровых технологий. Информационные системы, сети и устройства применяются повсеместно и играют важную роль в нашей жизни – управляют финансами, передают информацию, обрабатывают данные о здоровье и личной жизни и многое другое. Однако быстрое развитие цифровых технологий и их широкое применение влекут за собой высокий уровень киберугроз. В статье рассматриваются актуальные проблемы правового регулирования киберпространства в Республике Казахстан, освещаются ключевые аспекты кибербезопасности, нормативно-правовая база, а также международный опыт в данной сфере. Особое внимание уделяется проблемам противодействия киберпреступлениям, защите персональных данных и развитию национальной стратегии кибербезопасности. Предлагаются рекомендации по совершенствованию законодательства и повышению эффективности мер по обеспечению безопасности в цифровой среде.

Ключевые слова: интернет, цифровые технологии, искусственный интеллект, кибербезопасность, киберсреда, информационная безопасность, киберпреступность, персональные данные, цифровой феномен.

A.T. Nurmakhambetov,
*Deputy Head of the Department of Military and Tactical-special training, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: alibi0880@mail.ru);*

A. Amanbayeva,
*Senior Lecturer at the Department of Legal Regulation of Economic Relations,
Master of Law
(Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, e-mail: araiika_17_94@mail.ru)*

The legal status of the cyber environment in the Republic of Kazakhstan

Annotation. Currently, many vital processes and operations are connected with the use of digital technologies. Information systems, networks, and devices are used everywhere and play an important role in our lives – they manage finances, transmit information, process health and personal life data, and much more. However, the rapid development of digital technologies and their widespread use entail a high level of cyber threats. The article examines the current problems of legal regulation of cyberspace in the Republic of Kazakhstan, highlights key aspects of cybersecurity, the regulatory framework, as well as international experience in this field. Special attention is paid to the problems of countering cybercrime, personal data protection and the development of a national cybersecurity strategy. Recommendations are offered on improving legislation and increasing the effectiveness of security measures in the digital environment.

Keywords: Internet, digital technologies, artificial intelligence, cybersecurity, cyber environment, information security, cybercrime, personal data, digital phenomenon.

УДК 343.8

Олейник В.В.,
*старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин,
подполковник полиции
(e-mail: valynik84@mail.ru);*

Джетыбаев Д.М.,
*магистрант, старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: dzhetd@mail.ru)*

Основные методы профилактики дорожно-транспортных происшествий в населённых пунктах Республики Казахстан

Аннотация. Статья посвящена исследованию ключевых направлений профилактики дорожно-транспортных происшествий в населённых пунктах Республики Казахстан. Рассматриваются комплексные меры, направленные на снижение аварийности, включая просветительскую деятельность среди населения, развитие транспортной инфраструктуры, внедрение цифровых технологий и совершенствование нормативно-правовой базы. Подчёркивается важность координации усилий различных государственных структур и общественных организаций в обеспечении дорожной безопасности. Особое внимание уделяется инновационным методам, таким как использование беспилотных летательных аппаратов, цифровых систем мониторинга и автоматизированных механизмов фиксации нарушений. Обосновывается необходимость интегрированного подхода к снижению уровня дорожно-транспортных инцидентов, что является важной составляющей национальной стратегии по обеспечению безопасности дорожного движения.

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, предупреждение, транспортная инфраструктура, общественный контроль, государственная политика, уголовное правонарушение, взаимодействие, комплексный подход.

В Республике Казахстан дорожно-транспортные происшествия представляют собой значительную социальную проблему, привлекающую особое внимание со стороны государ-

ственных органов. В этой связи в последние годы были усилены меры ответственности за управление транспортным средством в состоянии алкогольного опьянения [1]. Ранее, с момента вступления в силу Уголовного кодекса Республики Казахстан и Кодекса об административных правонарушениях в январе 2015 г., нарушение правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств, повлекшее по неосторожности причинение вреда здоровью средней тяжести (ч. 1 ст. 345 УК РК), было переведено из разряда административных проступков в категорию уголовных правонарушений [2]. Данный шаг стал одной из важнейших составляющих политики повышения безопасности дорожного движения и предупреждения дорожно-транспортных происшествий (далее — ДТП). Однако несмотря на усиление мер уголовной ответственности за рассматриваемые правонарушения, их профилактика продолжает оставаться приоритетным направлением деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан.

Актуализирует избранную тематику очередное обращение Президента Республики Казахстан 2024 г., в котором он обратил внимание на то, что аварийность на дорогах является сегодня предметом серьезного беспокойства всего общества. С начала 2024 г. в результате ДТП погибло более 1300 человек, пострадало более 16 тысяч. Фактически ежедневно на дорогах погибают люди, иногда целыми семьями. По данным Комитета правовой статистики и специальным учетам Генеральной прокуратуры, в Казахстане в 2024 г. выросло число ДТП, показатель роста составил 98,9 процента [3].

Дорожная безопасность может быть обеспечена посредством улучшения дорожно-транспортной инфраструктуры и внедрения интеллектуальных систем [4].

Проблема эффективного обеспечения безопасности на дорогах обсуждается многими казахстанскими исследователями [5]; [6]; [7]; [8]; [9].

Важно подчеркнуть, что система профилактики преступности включает несколько взаимосвязанных уровней. Первый уровень направлен на влияние общих закономерностей преступности, её структуру и детерминирующие факторы. Второй охватывает предупреждение различных видов и форм противоправного поведения, а также преступных деяний в отдельных сферах общественной жизни. Третий уровень сосредоточен на профилактике преступлений, совершаемых конкретными лицами, с учетом их индивидуальных криминогенных характеристик [10].

Обеспечение безопасности дорожного движения — сложная многоплановая проблема. Поэтому меры по предупреждению дорожно-транспортных происшествий должны носить комплексный характер. Деятельность по предупреждению ДТП непосредственно влияет на динамику дорожно-транспортных преступлений. Поскольку грань между ними лежит в сфере последствий, а нарушения могут быть (и бывают) совершенно идентичны, профилактическая работа, направленная на предупреждение дорожно-транспортных происшествий, может быть в целом качественно однородна [11, с. 159]. В данной статье подробному рассмотрению мы бы хотели подвергнуть основные методы профилактики ДТП, совершаемых в населённых пунктах Республики Казахстан.

В целом, под профилактикой ДТП понимается работа, направленная на пропаганду соблюдения правил дорожного движения.

В этой связи выделим основные методы профилактики в населённых пунктах Республики Казахстан.

1. Просветительская деятельность в сфере ПДД (охватывает различные социальные группы и направлена на формирование ответственного поведения участников дорожного движения). Разъяснительная работа проводится с учетом специфики целевых аудиторий, требующих повышенного внимания со стороны подразделений дорожно-патрульной службы. Для этого разрабатываются специализированные лекционные программы, адаптированные к возрастным и профессиональным особенностям слушателей, включая учащихся школ, сту-

дентов высших учебных заведений и другие категории населения. В контексте повышения уровня осведомленности граждан в области транспортной безопасности исследователи подчеркивают целесообразность внесения структурных изменений в систему общего образования, включая введение в штат образовательных учреждений специализированных педагогов и наставников, обладающих необходимой квалификацией для проведения занятий по безопасности дорожного движения [12].

2. Информирование населения посредством различных коммуникационных каналов, включая рекламные конструкции, средства массовой информации, интернет-ресурсы и наружную агитацию. Визуальные материалы, размещенные вдоль автодорог, способствуют формированию устойчивого правосознания как у водителей, так и у пешеходов, побуждая их к неукоснительному соблюдению правил дорожного движения. Система просветительских и правовоспитательных мероприятий охватывает широкий круг участников дорожного движения и включает разъяснение нормативно-правовых актов в сфере транспортной безопасности, информирование граждан о ДТП и связанных с ними правонарушениях, их причинах, обстоятельствах и последствиях. Деятельность в данном направлении осуществляется посредством различных форматов взаимодействия, включая публикации в средствах массовой информации (печать, радио, телевидение), организацию лекций, тематических бесед, докладов, консультаций, а также распространение наглядных агитационных материалов, таких как плакаты, памятки, брошюры и информационные листовки.

3. Совершенствование транспортной инфраструктуры. На участках с повышенным уровнем аварийности внедряются специальные инженерные решения, включая шумовые разметки, светодиодные указатели и амортизирующие дорожные элементы, способствующие снижению риска ДТП. В целях предотвращения столкновений с дикими и сельскохозяйственными животными устанавливаются защитные ограждения и специальные переходные конструкции. Вблизи населенных пунктов реализуются проекты по строительству объездных трасс и надземных пешеходных переходов, что повышает безопасность движения. В 2023 г. в Республике Казахстан была проведена масштабная реконструкция 3000 километров автодорог республиканского значения с приведением их в соответствие с требованиями I технической категории, включая разметку разделительных полос и установку барьерных ограждений для предотвращения лобовых столкновений [13].

4. Контроль за техническим состоянием транспортных средств. В данном направлении правоохранительные органы проводят инспекционные мероприятия по проверке соблюдения регламентов технического осмотра, а также контролируют выполнение автотранспортными организациями требований по поддержанию подвижного состава в надлежащем состоянии. В Республике Казахстан с целью обеспечения централизованного, объективного и своевременного учета данных о прохождении технического осмотра была внедрена Единая информационная система «Техосмотр». Ее функционал ориентирован на минимизацию факторов, способствующих возникновению ДТП, а также на интеграцию всех центров технического контроля в единую цифровую инфраструктуру.

5. Взаимодействие с общественностью (простыми гражданами и различными общественными объединениями). Это широкий спектр задач, включая контроль за соблюдением правил дорожного движения, проведение информационно-просветительской работы, участие в разработке превентивных мер, а также содействие в установлении местонахождения водителей, покинувших место ДТП, и выявлении фактов незаконного завладения транспортными средствами.

6. Применение достижений научно-технического прогресса. В частности, в городе Абай сотрудники правоохранительных органов задействуют беспилотные летательные аппараты для контроля загородных автодорог и фиксации нарушений, что обеспечивает оперативное выявление потенциально аварийных ситуаций и способствует их предотвращению. Парал-

тельно с этим, в масштабах страны реализована автоматизированная система учета штрафных санкций, интегрированная с централизованным реестром административных правонарушений. Данный механизм способствует усилению контроля над соблюдением скоростного режима, позволяя привлекать водителей к ответственности за несоблюдение установленных норм на конкретных дорожных участках.

7. Межсекторальное взаимодействие (МСВ). Координация деятельности различных ведомств представляет собой основной инструмент в реализации концепции предотвращения ДТП. В условиях увеличения количества автомобилей и возрастания загруженности дорог обеспечение дорожной безопасности требует согласованных действий со стороны государственных и общественных институтов. Основу данного механизма составляет объединение ресурсов правоохранительных структур, медицинских служб, транспортных инспекций, образовательных учреждений и общественных объединений. Приоритетное значение имеет совместная разработка и внедрение профилактических инициатив, включающих анализ дорожно-транспортной ситуации, совершенствование законодательных положений, реализацию информационно-разъяснительных мероприятий, а также проведение обучающих программ, направленных на повышение культуры поведения на дорогах.

Подводя итоги, следует указать, что эффективное предупреждение дорожно-транспортных происшествий требует комплексного подхода, включающего правовые, организационные и технические меры. Статистические данные подтверждают актуальность исследуемой проблемы, требующей постоянного совершенствования методов профилактики. Системная работа по обеспечению безопасности на дорогах предполагает взаимодействие государственных и общественных институтов, использование современных технологий и образовательных инициатив.

Таким образом, ключевыми направлениями профилактики являются правовая пропаганда, усовершенствование транспортной инфраструктуры, технический контроль автотранспорта и внедрение цифровых решений для мониторинга нарушений. Инновационные подходы, такие как применение дронов и интеллектуальных систем контроля, позволяют повысить эффективность мер по предотвращению аварий. Важную роль в снижении уровня ДТП и уменьшении числа пострадавших играет формирование правосознания у всех участников дорожного движения.

Комплексная профилактическая стратегия, реализуемая в Казахстане, направлена на снижение аварийности и минимизацию последствий дорожно-транспортных инцидентов. Расширение программ информационной работы, ужесточение контроля за техническим состоянием автомобилей, а также совершенствование законодательных норм обеспечивают стабильное повышение безопасности дорожного движения. Указанные меры способствуют формированию культуры ответственного поведения на дорогах, что является основой для дальнейшего снижения уровня аварийности в стране.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности»// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000292>
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2025 г.)// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
3. Интернет-сайт «Tengrinews.kz» Почему число аварий так резко выросло в Казахстане, рассказал эксперт // <https://tengrinews.kz/autonews/pochemu-chislo-avariy-rezko-vyiroslo-kazahstane-rasskazal-559668/>

4. Токаев К.-Ж. Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм: Послание Главы государства народу Казахстана (г. Астана, 2 сентября 2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39262280
5. Бакишев К.А. Дифференциация и индивидуализация наказания за автотранспортные преступления в Уголовном кодексе Казахстана // Право и практика. — 2020. — № 2. — С. 63–68.
6. Джиембаев Р.К., Мишковская В.В. Взаимодействие полиции и гражданского общества в вопросе формирования правовой культуры участников дорожного движения в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 60–66.
7. Бакишев К.А., Ханов Т.А., Нургалиев Б.М. Субъективные факторы в механизме дорожно-транспортного правонарушения // Международный журнал экспериментального образования. — 2019. — № 3. — С. 117–122.
8. Аубакирова А.С., Ким С.В., Исаков Е.С. Оценка факторов, влияющих на количество смертельных случаев при дорожно-транспортных происшествиях в Казахстане // J Clin Med Kaz. — 2012. — № 2 (25). — С. 22–25.
9. Таженев А.Д., Абеуов Е.Т. Понятие и значение безопасности дорожного движения в контексте перспективного внедрения системы беспилотного автомобильного транспорта в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023 — № 1 (79). — С. 256–261.
10. Исаров О.Б. Понятие и сущность оперативно-розыскной профилактики преступлений // Российский следователь. — 2007. — № 22. — С. 73–78.
11. Алауханов Е. Криминология: Учебн. — Алматы. — 2008. — 429 с.
12. Жалкиева О.В. Виктимологическая профилактика дорожно-транспортных происшествий с участием несовершеннолетних // Вестник КРУ МВД России. — 2014. — № 3 (25). — С. 54–58.
13. Какие меры принимаются в РК для снижения аварийности и смертности на дорогах// <https://ustinka.kz/kazakhstan/society/89390.html>

Олейник В.В.,

әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,

полиция подполковнигі

(e-mail: valynik84@mail.ru);

Джетыбаев Д.М.,

магистрант, полиция аға лейтенанты

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

e-mail: dzhetd@mail.ru)

Қазақстан Республикасының елді мекендерінде жол-көлік оқиғаларының алдын алудың негізгі әдістері

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасының елді мекендеріндегі жол-көлік оқиғаларының алдын алудың негізгі бағыттарын зерттеуге арналған. Халық арасындағы ағарту қызметін, көлік инфрақұрылымын дамытуды, цифрлық технологияларды енгізуді және нормативтік-құқықтық базаны жетілдіруді қоса алғанда, апаттылықты төмендетуге бағытталған кешенді шаралар қарастырылуда. Жол қауіпсіздігін қамтамасыз етуде әртүрлі мемлекеттік құрылымдар мен қоғамдық ұйымдардың күш-жігерін үйлестірудің маңыздылығы атап өтіледі. Ұшқышсыз ұшу аппараттарын, цифрлық мониторинг жүйелерін және бұзушылықтарды тіркеудің автоматтандырылған тетіктерін пайдалану сияқты инновациялық әдістерге ерекше назар аударылады. Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі ұлттық стратегияның маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын жол-көлік оқиғаларының деңгейін төмендетуге интеграцияланған тәсілдің қажеттілігі негізделеді.

Негізгі сөздер: жол-көлік оқиғасы, ескерту, көлік инфрақұрылымы, қоғамдық бақылау, мемлекеттік саясат, қылмыстық құқық бұзушылық, өзара іс-қимыл, кешенді тәсіл.

V.V. Oleinik,
*Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Police Lieutenant Colonel
(e-mail: valynik84@mail.ru);*

D.M. Dzhetybaev,
*Graduate student, Senior Police Lieutenant
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dzheta@mail.ru)*

Main methods of prevention of road traffic accidents in populated areas of the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article is devoted to the study of the key directions of prevention of road accidents in the settlements of the Republic of Kazakhstan. Complex measures aimed at reducing the accident rate, including educational activities among the population, development of transport infrastructure, introduction of digital technologies and improvement of the regulatory and legal framework are considered. The importance of coordinating the efforts of various government agencies and public organizations in ensuring road safety is emphasized. Special attention is paid to innovative methods, such as the use of unmanned aerial vehicles, digital monitoring systems and automated mechanisms for recording violations. The necessity of an integrated approach to reducing the level of road traffic incidents is substantiated, which is an important component of the national road safety strategy.

Key words: road traffic accident, prevention, transport infrastructure, public control, public policy, criminal offense, interaction, integrated approach.

ӘОЖ 331.52

Омарова Е.Б.,
*медициналық құқық және этика кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты
(Астана Медицина Университеті, e-mail: elmira_bakirovna@mail.ru);*

Нұрушев А.Ж.,
*Ғылыми-зерттеу институтының меңгерушісі,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Қазақстан Республикасы ІІМ Басқару академиясы, Астана қ.,
e-mail: ahan_n@mail.ru)*

Платформалық жұмыспен қамту: Қазақстандағы құқықтық реттеудің қазіргі жағдайы мен ерекшеліктері

Аннотация. Зерттеудің өзектілігі қазіргі уақытта платформалық жұмыспен қамтудың бүкіл әлемде кеңінен таралуында және жұмыспен қамтудың осы саласын дамытудың алғышарттары мен салдарын қайта қарауды талап етуде. Цифрлық технологиялар еңбекті ұйымдастырудың, оның ішінде платформалық жұмыспен қамтудың жаңа модельдерін жаңартуға себеп болды, бұл еңбек нарығын ұйымдастыру мен құрылымын өзгертті. Мақалада платформалық жұмыспен қамтудың рөлі ашып көрсетілді, оны түсіндіру ұсынылды, құқықтық табиғатты нақтылау, сондай-ақ жалпы және ерекше белгілер анықталған. Сондай-ақ жұмыспен қамтудың осы стандартты емес түрінің артықшылықтары мен кемшіліктері айқындалды. Осы мақаланың мақсаты Қазақстанда платформалық жұмыспен қамтуды дамытудың ерекшеліктерін зерттеу болып табылады.

Негізгі сөздер: платформалық жұмыспен қамту, интернет-платформа, жұмыскер, цифрлық еңбек, өзін-өзі жұмыспен қамту.

Ақпараттандыру және цифрландыру процестері жасанды интеллект тартылған сапалық басқа деңгейге өте отырып, мемлекет пен қоғам жұмыс істеуінің әртүрлі салаларына енгізу қарқынын алуда. Әрине, бұл процестерді қуып жету мүмкін емес. Бұл процестерді құқықтық сүйемелдеу әрқашан артта қалады [1].

2023 жылдың 1 қыркүйегінде Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаев жыл сайғы Қазақстан халқына Жолдауында «біз еңбек нарығындағы ауқымды өзгерістердің куәсі болып отырғанымызды, онда цифрлық экономика үлкен рөл атқаратынын атап өтті». Оның айтуынша, платформалық жұмыспен қамту қарқын дамуда, 500 мыңнан астам адам бұл салада еңбектеніп жүр, алайда олардың еңбек құқықтары толығымен қорғалмаған. Сондықтан интернет-платформада еңбектенетін адамдардың еңбек құқықтарын қорғаудың пәрменді механизмдерін әзірлеп, платформалық жұмыспен қамту мәселелерін толықтай реттеу керек деген [2].

Қазақстанда Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексіне [3], Қазақстан Республикасының Салық кодексіне [4] және «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» [5] Қазақстан Республикасының Заңына бірқатар түзетулер енгізілді және интернет-платформалардың операторлары салық агенттері болып танылады, ал платформа жұмыскерлеріне бір мезгілде екі салық режимін қолдану құқығы берілді. Осылайша, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ғылыми-техникалық саясат, халықты жұмыспен қамту платформасы және мемлекеттік бақылау мәселелері бойынша өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2024 жылғы 1 шілдедегі Заңымен «Интернет-платформаларды және (немесе) платформалық жұмыспен қамтудың мобильдік қосымшаларын пайдалана отырып, қызметтерді көрсету немесе жұмыстарды орындау жөніндегі қызметті жүзеге асыратын адамдарды әлеуметтік қамсыздандыру» 102.1-бабымен толықтырылды [6]. Осы түсініктеменің 2023 жылғы 20 сәуірде енгізілуімен Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне [7] тиісті өзгертулер енгізілді (146-1-бабына).

2023 жылы интернет-платформаларды пайдалана отырып қызмет көрсететін тұлғаларды салықтық әкімшілендірудің өзге тәртібін қолдану жөніндегі Пилоттық жоба іске қосылды. Пилоттық жобаны іске асыру қағидалары мен мерзімі Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Қаржы министрінің 2023 жылғы 17 қаңтардағы № 33 бұйрығымен бекітілген [8]. Қағидаларға сәйкес Пилоттық жоба интернет-платформаны пайдалану арқылы қызмет көрсететін жеке тұлғаларды тіркеуді және әкімшілендіруді көздейді. Интернет-платформалар операторлары үшін арнаулы салық режимін қолданатын жеке кәсіпкерлер болып табылатын платформа жұмыскерлері үшін міндетті зейнетақы жарналарының, әлеуметтік аударымдар мен міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыруға аударымдардың мөлшерлемесі 1 %-ға дейін төмендетілді. Сонымен бірге бұл жұмыскерлер интернет-платформа операторлары төлеген төлемдердің дұрыстығын қашықтан бақылай алады.

«Платформалық жұмыспен қамту» ұғымының ресми анықтамасы Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінде берілген, оған сәйкес ол «Интернет-платформаларды және (немесе) жұмыспен қамту платформасының мобильді қосымшаларын пайдалана отырып, қызметтерді көрсету немесе жұмыстарды орындау жөніндегі қызмет түрі» деп түсініледі.

Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінде платформа жұмысының келесі қатысушылары анықталған: интернет-платформаның операторы, тапсырыс беруші, орындаушы (102-бап). Сондай-ақ оператор мен тапсырыс беруші, сондай-ақ мердігер арасындағы қарым-қатынастар азаматтық заңнамаға сәйкес реттелетіні атап өтілген. Заңды тұлға болып табылатын мердігер жұмыскерлерді интернет-платформаларды және/немесе мобильді платформаларды жұмысқа орналастыру қосымшаларын пайдалана отырып қызметтерді көрсетуге немесе жұмыстарды орындауға тартса, мұндай жұмыскерлермен еңбек қатынастары қолданыстағы еңбек заңнамасына сәйкес ресімделуге жатады.

Платформа жұмысының екі классикалық түрі бар: онлайн жұмыс және сайттағы жұмыс. Интернет-платформалар жұмыскерлерге кез келген жерден және кез келген уақытта жұмысты аяқтауға мүмкіндік береді, бұл шетелде қашықтықтан жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Мұндай жұмыстарға бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу, мәтінді аудару, графикалық дизайн, мәліметтерді енгізу және әлеуметтік желілерге арналған кескіндерді өңдеу жатады.

Мәселен, Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша Қазақстанда соңғы бір жылда өзін-өзі жұмыспен қамтығандар саны 13,3 мың адамға өсіпті. 2024 жылдың соңындағы жағдай бойынша елде 2,15 млн өзін-өзі жұмыспен қамтыған адам бар. Бұл экономикада жұмыспен қамтылғандардың жалпы санының 23,4%-ын құрайды [9]. Әрине, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санының артуы да қазақстандық экономикада платформалық жұмыспен қамтудың танымалдылығын көрсетеді, әсіресе жастар арасында жұмыспен қамтудың икемді түрлеріне сұранысты көрсетеді.

Платформа жұмыскерлері үшін заңнамамен бекітілген қорғаудың қажеттілігі бар. Қазіргі уақытта мұндай қорғаудың жоқтығы көбінесе олардың өзін-өзі жұмыспен қамтығандар ретінде қарастырылуымен түсіндіріледі, бұл, өз кезегінде, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне қолжетімділіктің шектелуіне немесе мүлдем болмауына және жеңілдіктер ауқымының қысқаруына әкеп соғады.

Әлеуметтік қамсыздандыру қазіргі уақытта да, болашақта да лайықты еңбек жағдайларын қамтамасыз етуде басты рөл атқарады. Сондықтан платформа жұмыскерлерінің жалақысы болса да, өзін-өзі жұмыспен қамтыса да, әлеуметтік кепілдіктерге құқығы болуы керек. Бұл жағдай компаниялар арасындағы әділ бәсекелестікке де ықпал етеді және тиімді еңбек нарықтарын қолдайды.

Платформадағы жұмысқа орналасудағы кәсіби дағдыларды дамыту және жетілдіру процесі дәстүрліден айтарлықтай ерекшеленеді: «стандартты» жағдайда жұмыс істейтін жұмыскерлер жұмыс берушілер жаңа технологияларды ескере отырып, үздіксіз оқытуды қамтамасыз етеді деп күте алады, ал топпен жұмыс істейтін адамдар өздерінің оқуы мен біліктілігін арттыру үшін толық жауапкершілік алады.

Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау вице-министрі А.Сарбасов атап өткендей, Қазақстанда жарты миллионға жуық адам интернет-платформалар аясында әртүрлі дәрежеде жұмыс істейді. Олардың көпшілігі қызмет көрсету саласында жұмыс істейді, яғни ол курьерлер, такси жүргізушілері. Артықшылықтары ретінде ол келесіні атап өтеді: икемді жұмыс уақыты және негізгі жұмысыңызбен қосымша жұмыс істеу мүмкіндігі. Бірақ бұл тәуекелдерді де көрсетеді: тұрақсыз жұмыспен қамту және кіріс, көлеңкелі қатынастардың өсуі, олардың денсаулығы мен әл-ауқатын қорғауға мүмкіндік беретін кепілдіктердің жоқтығы. Әдетте, бұл азаматтар әлеуметтік тәуекелдер жүйесіне тартылмайды дейді.

Дәстүрлі еңбек нарықтарында мемлекет реттейтін біліктілік жүйелері біліктілікті арттыруға айтарлықтай әсер етеді. Сонымен қатар цифрлық еңбек нарығында біліктілікті қалыптастыру процесі краудворк платформалары пайдаланатын ішкі деректер мен іріктеу алгоритмдеріне тәуелді болып көрінеді. Осылайша, оларды оқыту және жетілдіру үшін қолданылатын стандартты дағдылар мен білім беру әдістерін платформа жұмыскерлеріне тікелей қолдануға болмайды.

Жұмыспен қамту платформасымен байланысты анықталған қауіптер туындаған қиындықтарды шешу үшін мемлекеттік органдардың белсенді араласуын талап етеді, өйткені олар Қазақстандағы әлеуметтік қоғамның әлеуметтік құрылымын өзгерту әлеуетіне теріс әсер етеді. Қазақстанның еңбек нарығындағы платформалық жұмыспен қамтуды реттеу тәсілдерін айтарлықтай өзгертетін заңнамалық бастамаларды әзірлеу қажет. Мұндай реттеудегі маңызды тенденциялар платформалық жұмыспен қамтуды мойындауды және жұмыскерлермен еңбек қатынастарында платформалардың жауапкершілігін белгілеуді қамтитын құқықтық салада бекітілуі керек. Сондай-ақ платформа жұмыскерлерін әлеуметтік қорғау және қамтамасыз ету әдістерін әзірлеу, сондай-ақ олардың әлеуметтік диалогқа қатысуын қамтамасыз ету қажет, өйткені жұмыспен қамтудың жаңа түрлерін реттеу мәселелері тек Қазақстан үшін ғана емес, әлемнің көптеген елдері үшін де өткір болып отыр.

Заңнамалық реттеуге қарамастан, қашықтан және платформалық жұмыспен қамтуға және оларды бөлу ауқымына қатысты бірыңғай көзқарас әлі қалыптасқан жоқ. Түбегейлі қайта құруларды жақтаушылар еңбек қатынастарының бүкіл жүйесінде елеулі өзгерістер енгізуді ұсынады, ал ғылыми қоғамдастықтың басқа бөлігі жұмыспен қамтудың әртүрлі стандартты емес түрлерінің пайда болуын ұзақ мерзімді бұлтартпас процесс ретінде қарастырады, бұл ерекше платформаны жұмыспен қамтуды көрсетеді.

Өзін-өзі жұмыспен қамтуды және платформалық жұмыспен қамтуды реттеу үшін оларды құқықтық реттеу механизмін әзірлеу қажет. Платформа жұмысы туралы ережелердің бөлігі ретінде «платформа жұмыскері» түсінігін анықтау және оның құқықтық мәртебесін, оның ішінде құқықтары мен міндеттерін белгілеу, платформа жұмыскерлерінің жалақысы, демалысы, жазатайым оқиғалардан сақтандыру құқығы сияқты негізгі әлеуметтік кепілдіктермен қамтамасыз ету тәртібін анықтау, платформалар мен олардың жұмыскерлері арасында ақпарат алмасу, оның ішінде құпия деректер мен жеке деректерді қорғау ережелерін енгізу қажет.

Платформаны жұмыспен қамтудың ықтимал теріс салдарын азайту және осы саланың дамуын теңестіру қажет, ол үшін платформа жұмыскерлерін құқықтық қорғауды, әлеуметтік және қаржылық қамтамасыз етуді қамтамасыз ететін ережелерді әзірлеу қажет. Өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың әлеуметтік пакетті қалыптастыруы үшін ерікті сақтандыру құралдарын құру қажет, оның ішінде, ерікті негізде платформалардың өздерінің қатысуымен, ал сақтандыру форматтары адамның платформа экономикасына қатысу дәрежесіне байланысты болуы керек, оны алынған кірістер немесе жұмыс сағаттары немесе ынтымақтастық ұзақтығы арқылы өлшеуге болады. Әлеуметтік пакетте басымдық платформалық жұмыспен қамту жалғыз табыс көзі болып табылатын адамдарға берілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сидорова Н.В., Дулатбеков Н.О., Кусаинова Л.К Искусственный интеллект как правовая категория и объект правового регулирования // Вестник КарГУ. Серия «Право». — 2024. — № 3 (115). — С.82.
2. Қазақстан Республикасы Президенті Қ.-Ж. К. Тоқаевтың «Әділ Қазақстанның экономикалық бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (Астана қ., 2023 жылғы 1 қыркүйек) — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37321590&pos=132;-26#pos=132
3. «Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі» Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII Кодексі (2025.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31869955#activate_doc=2
4. Зайцева О.В. Платформенная занятость: сущность, тенденции развития и особенности оценки // Вестник ВГТУ. — 2024. — № 1. // <https://cyberleninka.ru/article/n/platformennaya-zanyatost-suschnost-tendentsii-razvitiya-i-osobennosti-otsenki>
5. «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 16 қарашадағы № 405-V Заңы (2024.01.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39131293
6. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ғылыми-техникалық саясат, халықты жұмыспен қамту платформасы және мемлекеттік бақылау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР 2024 жылғы 1 шілдедегі Заңы — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2400000104>
7. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек кодексі (2025.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34838929#activate_doc=2

8. «Интернет-платформаларды пайдалана отырып қызмет көрсететін тұлғаларды салықтық әкімшілендірудің өзге тәртібін қолдану жөніндегі пилоттық жобаны іске асыру мерзімі мен қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары — Қаржы министрінің 2023 жылғы 17 қаңтардағы № 33 бұйрығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2024 жылғы 14 наурыздағы № 141 бұйрығы — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35550467

9. Қазақстанда интернет-платформаларда қанша адам жұмыс істейді? — [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <https://www.zakon.kz/obshestvo/6445773-skolko-chelovek-zanyaty-v-ramkakh-internetplatform-v-kazakhstane.html>

Омарова Е.Б.,

профессор кафедры медицинского права и этики, кандидат юридических наук

(Медицинский университет Астаны,

e-mail: elmira_bakirovna@mail.ru);

Нурушев А.Ж.,

руководитель научно-исследовательского института, кандидат юридических наук, доцент

(Академия управления МВД РК, г. Астана, Республика Казахстан)

Платформенная занятость: современное состояние и особенности правового регулирования в Казахстане

Аннотация. Целью данной статьи является изучение особенностей развития платформенной занятости в Казахстане. Актуальность исследования заключается в том, что в настоящее время платформенная занятость получила широкое распространение во всем мире и требует переосмысления предпосылок и последствий развития платформенной занятости. Цифровые технологии стали причиной обновления новых моделей организации труда, в том числе платформенной занятости, что изменило организацию и структуру рынка труда. В статье раскрывается роль платформенной занятости, предложено толкование понятия, дано уточнение его правовой природы, а также общие и особые признаки. Также определены преимущества и недостатки данного нестандартного вида занятости.

Ключевые слова: платформенная занятость, интернет-платформа, работник, цифровой труд, самозанятость.

E.B. Omarova,

Professor of the Department of Medical Law and Ethics, Candidate of Legal Sciences

(Astana Medical University, e-mail: elmira_bakirovna@mail.ru);

A.Zh. Nurushev,

Associate Professor, Head of the Research Institute, Candidate of Legal Sciences

(Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Astana)

Platform employment: current state and features of legal regulation in Kazakhstan

Annotation. The relevance of the study lies in the fact that platform employment has currently become widespread throughout the world and requires a rethinking of the prerequisites and consequences of the development of this area of employment. Digital technologies have led to the renewal of new models of labor organization, including platform employment, which has changed the organization and structure of the labor market. The article reveals the role of platform employment, proposes its interpretation, clarifies the legal nature, as well as general and special features. The advantages and disadvantages of this non-standard type of employment are also identified. The purpose of this article is to study the features of the development of platform employment in Kazakhstan.

Keywords: platform employment, online platform, worker, digital labor, self-employment.

Онгарова Г.Б.,
*старший преподаватель кафедры уголовного права и криминологии,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: ongarova.gulzhan@bk.ru);*

Мухамадиева Г.Ж.,
*начальник кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: gtmuhamadieva@mail.ru)*

**Некоторые вопросы определения вида учреждения
уголовно-исполнительной системы для лиц,
совершивших коррупционные преступления,
по законодательству Республики Казахстан**

Аннотация. В статье рассматриваются правовая природа и сущность лишения свободы, а также видов учреждений уголовно-исполнительной системы для лиц, совершивших коррупционные преступления, предусмотренные главой 15 Уголовного кодекса Республики Казахстан. Выявлены проблемы применения вида учреждения уголовно-исполнительной системы для лиц, совершивших получение/дачу взятки в особо крупном размере, а также в составе преступной группы. Авторами выработано предложение о целесообразности дифференцированного подхода при выборе вида учреждения уголовно-исполнительной системы для этой категории осужденных. Исследование подчёркивает значимость законодательного оформления такого вида наказания, как лишение свободы, для субъектов коррупционных правонарушений, в целях повышения эффективности уголовно-правовой системы и совершенствования правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: противодействие коррупции, коррупционные преступления, уголовное наказание, учреждения уголовно-исполнительной системы.

В условиях активизации противодействия коррупции возникает необходимость анализа практики назначения наказания за преступления коррупционной направленности с точки зрения достижения целей, предусмотренных ч. 2 ст. 39 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее — УК РК). В настоящее время противодействие коррупции приобрело системный и наступательный характер, что привело к существенным изменениям в уголовной ответственности за коррупционные преступления [1, с. 27].

При назначении наказания за коррупционные преступления судам необходимо руководствоваться положениями, содержащимися в Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 г. № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений». В частности, суды должны строго соблюдать принцип дифференцированного подхода, учитывая тяжесть преступления и личность виновного, избегая крайностей в назначении наказания. Важно отметить, что дополнительное наказание в виде пожизненного лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью является обязательным для лиц, совершивших коррупционные преступления, независимо от того, занимали ли они такие должности или занимались ли они такой деятельностью в момент совершения преступления [2].

Сведения о рассмотрении судами уголовных дел о преступлениях коррупционной направленности включены в статистическую отчетность в качестве отдельной формы отчетности (отчет № 3-К). К сожалению, в ней представлены данные, не отражающие в полной мере структуру коррупционных уголовных правонарушений. Тем не менее, можно констатировать тенденцию к росту судимости за преступления коррупционной направленности.

В 2024 г. в Казахстане было зарегистрировано 1641 коррупционное преступление. Однако количество уголовных дел, направленных в суд, значительно меньше, чем количество дел, по которым досудебное расследование было прекращено или приостановлено. Из 1641 зарегистрированных преступлений досудебное расследование завершено по 1421 случаям, в суд

направлено 1249 уголовных дел, досудебное расследование прекращено по 767 преступлениям (172 – по нереабилитирующим основаниям и 595 – по реабилитирующим), сроки досудебного расследования были прерваны по 34206 преступлениям. Из этих данных видно, что количество коррупционных преступлений, по которым прекращено досудебное производство, а также прерваны сроки досудебного расследования, превышает число коррупционных преступлений, по которым уголовные дела были направлены в суд [3].

В данном исследовании применялся метод системного анализа, благодаря которому изучены вопросы применения нормы статьи 46 УК РК и значение вида учреждения уголовно-исполнительной системы для лиц, совершивших коррупционные преступления. Также авторы использовали сравнительно-правовой и формально-юридический методы, позволившие выявить коллизии в законодательстве. На основе анализа научных данных были сформулированы выводы и предложения по совершенствованию законодательства.

В связи с указаниями и требованиями руководства страны правоприменительной практики возникает необходимость в улучшении работы государственного аппарата и оптимизации антикоррупционного законодательства Республики Казахстан. Важно обеспечить непрерывное развитие антикоррупционного законодательства и задействовать все правовые механизмы в противодействии коррупции [4, с. 233]. «Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года», утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года, указывает на проблему избыточной детализации законодательства и необходимость ее решения путем ревизии законодательства [5].

Уголовное законодательство играет первостепенную роль в вопросах профилактических мероприятий в противодействии коррупции. Эффективность противодействия уголовным правонарушениям, в том числе коррупционным преступлениям, прежде всего зависит от состояния законодательства и правильности правоприменительной практики. Однако некоторые нормы Уголовного кодекса характеризуются низким качеством правовой техники.

Глава 15 УК РК включает девять из семнадцати статей, которые касаются ответственности за коррупционные преступления. Наиболее опасными из них являются получение взятки (ст. 366 УК РК), дача взятки (ст. 367 УК РК) и посредничество во взяточничестве (ст. 368 УК РК). При проведении досудебного расследования дел о взяточничестве потерпевшие не признаются, поэтому вопрос о возмещении им ущерба не рассматривается. Следовательно, ч. 5 ст. 46 УК РК применяется ко всем осужденным за взяточничество, включая тех, кто совершил тяжкие и особо тяжкие коррупционные преступления. Данная позиция законодателя остается непонятной: какие основания предусмотрены для лиц, совершивших коррупционные преступления, чтобы применять наиболее благоприятные условия отбывания наказания? [6].

Следует согласиться с мнением С.М. Рахметова, который высказал позицию о необоснованном смягчении условий отбывания наказания в виде лишения свободы за наиболее опасные коррупционные преступления, и, соответственно, грубом нарушении конституционного принципа равенства всех перед законом. По действующей редакции ст. 46 УК РК остается в силе возможность отбывания наказания в виде лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной системы минимальной безопасности за получение/дачу взятки.

В Республике Казахстан в зависимости от тяжести коррупционного преступления и решения суда должностные лица, признанные виновными, могут быть направлены для отбывания наказания в исправительные учреждения различного типа, от учреждений минимальной безопасности до учреждений полной безопасности. Окончательное решение о выборе учреждения принимает суд, учитывая все обстоятельства дела.

В частях 2, 3, 4 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 23 июня 2006 г. № 7 «О судебной практике назначения видов учреждений уголовно-исполнительной системы лицам, осужденным к лишению свободы» разъясняется, в каком

учреждении уголовно-исполнительной системы отбывают наказание лица, совершившие коррупционные преступления. В учреждения уголовно-исполнительной системы минимальной безопасности направляются лица, осужденные за преступления, предусмотренные главой 15 УК РК, в случае полного возмещения ими ущерба, причиненного преступлением, за исключением преступлений, предусмотренных ч.ч. 1-1, 2, 3, 4 ст. 366, ч. 2, 3, 4 ст. 367, ч. 2 ст. 368; впервые осужденные за совершение умышленного преступления, за которое назначено наказание к лишению свободы на срок до двух лет включительно, за исключением преступлений, предусмотренных ч.ч. 1-1, 2, 3, 4 ст. 366, ч.ч. 2, 3, 4 ст. 367, ч. 2 ст. 368 УК. Отбывание наказания в виде лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной системы средней безопасности назначается осужденным к лишению свободы, в том числе на срок менее двух лет, за совершение преступлений, предусмотренных ч.ч. 1-1, 2, 3 ст. 366, ч.ч. 2, 3 ст. 367, ч. 2 ст. 368, ранее не отбывавшим наказание в виде лишения свободы. Отбывание наказания в виде лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной системы максимальной безопасности назначается лицам, осужденным к лишению свободы за совершение преступлений, предусмотренных ч.ч. 1-1, 2, 3 ст. 366, ч.ч. 2, 3 ст. 367, ч. 2 ст. 368, ранее отбывавшим лишение свободы за совершение умышленного преступления или преступления по неосторожности [7].

Данное положение указано в ч. 5 ст. 46 УК РК «Лишение свободы», где отражены правила отбывания наказания в виде лишения свободы, а также вид учреждения уголовно-исполнительной системы. В абзаце втором п. 2 ч. 5 ст. 46 УК закреплено, что отбывание наказания в учреждениях уголовно-исполнительной системы средней безопасности назначается лицам, осужденным к лишению свободы за совершение преступлений, предусмотренных ч.ч. 1-1, 2, 3 ст. 366 УК РК, ч.ч. 2, 3 ст. 367 УК РК, ч. 2 ст. 368 УК РК, ранее не отбывавшим лишение свободы.

В ст. 366 и ст. 367 УК РК есть еще часть 4, предусматривающая ответственность за совершение получение/дачи взятки в особо крупном размере и в составе преступной группы. Однако в п. 2 ч. 5 ст. 46 УК РК не определен вид учреждения для лиц, совершивших деяние по ч. 4 ст. 366 и ч. 4 ст. 367 УК РК.

Применение норм, регулирующих назначение исправительных учреждений для лиц, осужденных за коррупционные преступления, такие как получение или дача взятки в составе преступной группы или особо крупных размерах взяток, вызывает сложности, это создает неопределенность в правоприменительной практике. На наш взгляд, данный пробел возник в результате технической ошибки. Полагаем, что устранить данный пробел необходимо в виде внесения дополнений в ст. 46 УК РК.

Кроме того, сходные позиции рассмотрены в п. 3 ч. 5 ст. 46 УК РК. В данной норме также не определен вид учреждения для лиц, совершивших коррупционное преступление по ч. 4 ст. 367 УК РК, ранее отбывавших лишение свободы. В данном обосновании, относящемся к п. 3 ч. 5 ст. 46 УК РК, мы не рассматриваем ч. 4 ст. 366 УК РК, так как субъект получения взятки после назначения наказания не может быть вновь назначен на государственную должность. В ст. 366 УК РК предусматривается вид наказания «пожизненное лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью», и после назначения данного вида наказания субъект коррупционного преступления не может быть назначен на государственную службу. Отсюда следует, что есть необходимость *исключить ст. 366 УК РК из п. 3 ч. 5 ст. 46 УК РК*.

В связи с существующими проблемами мы предлагаем установить, что лица, виновные в даче взятки в особо крупном размере или в составе преступной группы, должны отбывать наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы максимальной безопасности.

Вышеизложенное говорит о необходимости внести дополнения в ст. 46 УК РК следующего содержания:

«Статья 46. Лишение свободы

...5. Отбывание лишения свободы назначается:

2) в учреждениях уголовно-исполнительной системы средней безопасности:

лицам, осужденным к лишению свободы на срок свыше двух лет за совершение умышленных преступлений, ранее не отбывавшим лишение свободы;

лицам, осужденным к лишению свободы за совершение преступлений, предусмотренных частями 1-1, второй, третьей и четвертой статьи 366, частями второй, третьей и четвертой статьи 367, частью второй статьи 368 настоящего Кодекса, ранее не отбывавшим лишение свободы;

лицам, ранее не отбывавшим лишение свободы, которым штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы заменены лишением свободы;

3) в учреждениях уголовно-исполнительной системы максимальной безопасности:

лицам, осужденным к лишению свободы, ранее отбывавшим лишение свободы за совершение умышленного преступления;

лицам, осужденным к лишению свободы за совершение преступлений, предусмотренных частями второй, третьей и четвертой статьи 367 настоящего Кодекса, ранее отбывавшим лишение свободы».

Для полного исправления недостатка конструкции уголовно-правовой нормы в настоящее время следует исключить из редакции ст. 46 УК РК возможность отбывания осужденными за коррупционные преступления, предусмотренные главой 15 УК РК, наказания в виде лишения свободы в учреждении уголовно-исполнительной системы минимальной безопасности. Если наказание в виде лишения свободы назначено на срок свыше двух лет, они должны отбывать это наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы средней безопасности, как все осужденные за умышленные преступления [6].

Для эффективного достижения целей наказания и обеспечения индивидуализации его исполнения суды должны тщательно подходить к выбору вида исправительного учреждения для лиц, осужденных к лишению свободы. При этом необходимо учитывать тяжесть совершенного преступления, личность преступника, его возраст и пол, а также неукоснительно руководствоваться положениями ст. 46 УК РК.

Список использованной литературы:

1. Щербаков А.В., Барткевич Е.В. Особенности назначения наказания за преступления коррупционной направленности. // Электронный ресурс [Режим доступа]: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-naznacheniya-nakazaniya-za-prestupleniya-korrupsionnoy-napravlenosti/viewer>
2. Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений» от 27 ноября 2015 г. // Электронный ресурс [Режим доступа]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000008S>
3. Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // Электронный ресурс [Режим доступа]: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
4. Талкибаев А.Б. Актуальные проблемы административной ответственности за коррупцию в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 3 (85). — С. 232–236.
5. Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 г., утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. // Электронный ресурс [Режим доступа]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>

6. Рахметов С.М. Коррупционерлар при отбывании наказания в виде лишения свободы не должно быть поблажек // Электронный ресурс [Режим доступа]: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37178045

7. Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан № 7 «О судебной практике назначения видов учреждений уголовно-исполнительной системы лицам, осужденным к лишению свободы» от 23 июня 2006 года // Электронный ресурс [Режим доступа]: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P06000007S_

Онғарова Г.Б.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: ongarova.gulzhan@bk.ru);*

Мухамадиева Г.Ж.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессоры (доцент),
полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: gmuhamadieva@mail.ru)*

**Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша
сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған адамдар үшін
қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің түрін айқындаудың кейбір мәселелері**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 15-тарауында көзделген сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасаған адамдар үшін бас бостандығынан айырудың құқықтық сипаты мен мәні, сондай-ақ қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің түрлері қарастырылады. Аса ірі мөлшерде, сондай-ақ қылмыстық топтың құрамында пара алған/берген адамдар үшін қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің түрін қолдану проблемалары анықталды. Авторлар сотталғандардың осы санаты үшін қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің түрін таңдау кезінде сараланған тәсілдің орындылығы туралы ұсыныс әзірледі. Зерттеу қылмыстық-құқықтық жүйенің тиімділігін арттыру және құқық қолдану қызметін жетілдіру мақсатында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық субъектілері үшін бас бостандығынан айыру сияқты жазаның осы түрін заңнамалық рәсімдеудің маңыздылығын атап көрсетеді.

Негізгі сөздер: сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлық қылмыстар, қылмыстық жаза, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері.

G.B. Ongarova,

*Senior Lecturer at the Department of Criminal Law and Criminology,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: ongarova.gulzhan@bk.ru);*

G.Zh. Mukhamadieva,

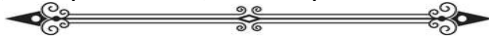
*Head of the Department of Criminal Law and Criminology,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor (associate professor), Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov, e-mail: gmuhamadieva@mail.ru)*

**Some issues of determining the type of institution
of the penal system for persons who have committed corruption crimes,
according to the legislation of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article examines the legal nature and essence of imprisonment, as well as the types of institutions of the penal system for persons who have committed corruption crimes provided for in Chapter 15 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The problems of applying the type of institution of the penal system for persons who have committed the receipt of/giving bribes on a particularly large scale, as well as as part of a criminal group. The authors have developed a proposal on the expedi-

ency of a differentiated approach when choosing the type of institution of the penal system for this category of convicts. The study highlights the importance of legislating such a type of punishment as imprisonment for subjects of corruption offenses in order to increase the effectiveness of the criminal legal system and improve law enforcement activities.

Keywords: anti-corruption, corruption crimes, criminal punishment, institutions of the penal system.

УДК 343.98

Ополонина К.Ю.,
доцент кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: opolon_1@mail.ru);

Телемисов Б.С.,
профессор кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: udosa@kpa.gov.kz);

Проблемные аспекты баллистической идентификации гладкоствольного огнестрельного оружия по следам на дроби и картечи

Аннотация. Криминалистическая идентификация как процесс отождествления огнестрельного оружия по следам на снарядах имеет высокую значимость в рамках баллистических исследований. Её первостепенной задачей является предоставление своевременной информации по раскрытию преступлений, сопряженных с применением оружия. Но на сегодня данная баллистическая теория постепенно теряет свою эффективность в связи сопутствующими внешними факторами, не зависящими от специалиста, и устаревшей технической составляющей в арсенале криминалистических подразделений. Всё это формирует круг проблемных аспектов отождествления гладкоствольного оружия по следам на снарядах. Авторы провели исследование данной проблематики и нашли возможное решение некоторых проблемных вопросов.

Ключевые слова: баллистика, гладкоствольное огнестрельное оружие, идентификация по следам на снарядах, закономерности возникновения следов, частные признаки микрорельефа канала ствола.

Основной задачей баллистического идентификационного исследования является отождествление огнестрельного оружия по следам выстрела, образуемым на снарядах, а также следам заряжания, выстрела и эжекции, образуемым на гильзах. Для последующего понимания предмета необходимо рассмотреть процессы, сопровождающие явление выстрела, а также механизм следообразования на снарядах.

Данный вид исследования становится возможным благодаря особой закономерности возникновения следов на пулях и гильзах. Предпосылками индивидуальной идентификации огнестрельного оружия служат его свойства.

Каждый механизм огнестрельного оружия — ударно-спусковой механизм, механизм запирания канала ствола, механизм извлечения гильзы — обладает совокупностью деталей, которые, взаимодействуя с пулей и гильзой в момент выстрела, воздействуют на них, оставляя свои отметины, то есть следы. К свойствам огнестрельного оружия можно отнести: индивидуальность, устойчивость, отображаемость [1].

Индивидуальность заключается в конструктивной уникальности каждой детали огнестрельного оружия, так, например, не существует в мире двух абсолютно одинаковых бойков ударника ударно-спускового механизма, это хорошо заметно при детальном исследовании микрорельефа отображаемых на капсюле гильзы следов, эти следы являются прямым отображением поверхности самой детали, что свидетельствует о её конструктивной неповторимости. Конструктивная неповторимость выражается в особенностях поверхности детали. Так, например, при сверлении газоотводного отверстия и обработке дульного среза ствола

огнестрельного оружия в процессе изготовления образуются различные неровности и выступы (в криминалистике они называются частными признаками), по которым в дальнейшем будет происходить отождествление. Данный факт позволяет специалисту со 100 %-ной точностью определить конкретный элемент, конкретного образца огнестрельного оружия.

Устойчивость заключается в относительно постоянном отображении индивидуального рельефа поверхности деталей огнестрельного оружия на снарядах и гильзах. Это означает определенное постоянство: сколько бы раз ни производился выстрел, следы у конкретного образца будут всегда одни и те же.

Отображаемость выражается в определенной рефлексности, т. е. способности деталей оружия отпечатываться на снарядах и гильзах. В данном случае речь идет о значительности данных отображений, их идентификационной значимости. Как показывает практика, в процессе производства выстрела далеко не все детали оставляют информационно значимые следы.

В статье особое внимание будет уделено следам выстрела на снарядах, поскольку в данной области имеются существенные проблемы. В частности, основным рассматриваемым вопросом будет являться отождествление ствола гладкоствольного оружия по следам на дроби и картечи. Первым положением теории идентификации огнестрельного оружия по снарядам разработал Б.М. Комаринец в работе «Идентификация огнестрельного оружия по выстрелянным пулям» 1961 г. [2]. Разработкой следов на дроби и картечи занимался также ученый-криминалист В.Ф. Гушин. Именно он, изучая следы выстрела на дроби и картечи, установил наличие двух их разновидностей:

1) первичные следы, которые образуются в казенной части ствола в результате уплотнения и расклинивания дроби, т. е. под действием давления пороховых газов и расклинивания периферические дробины прижимаются к поверхности канала ствола, воспринимая её микрорельеф, вследствие чего на дроби образуются деформированные участки трасы;

2) вторичные следы, которые образуются в процессе того, как снаряды единой массой движутся в стволе, при условии его чековой нарезки, т. е. дульного сужения. Эти следы образуются путем перестраивания и проворачивания дроби при приближении к дульному срезу в момент выстрела [3, с. 11].

Чуть позже данную теорию развил ученый-криминалист Е.И. Стащенко [4], установив дополнительную группу следов, образующихся на дроби, которые находятся в контейнере патрона. Поскольку дробь изначально располагается рядами, таким повреждениям в виде вмятин подвержены те дробины, которые расположены в средней части, поскольку они сжимаются соседней дробью. Данные следы называются контактными пятнами. Наличие нескольких контактных пятен (четырех и более) на противоположных сторонах служит признаком нахождения дробины в среднем ряду [5, с. 321].

Таким образом, согласно теории идентификации канала ствола гладкоствольного оружия по дроби, раздичают 3 группы следов. Наибольшую идентификационную значимость имеют следы, образующиеся на дроби от стенки ствола в момент выстрела. Это означает, что по микрорельефу, отобразившемуся на дроби от канала ствола, возможно установить конкретный ствол гладкоствольного оружия. Однако, на наш взгляд, данная теория обладает рядом существенных негативных факторов, не позволяющих провести идентификацию, и абсолютно неприменима на практике.

Рассеивание дробового снаряда начинает проявляться на расстоянии 5 метров [6, с. 60], а это значит, что однородной массой дробь перемещается относительно небольшое расстояние, кроме того, большое значение на расстояние её рассеивания оказывает диаметр дроби (установлено, что чем больше диаметр дроби, тем меньше круг её рассеивания, и наоборот), количество и качество пороха, его вид (дымный, бездымный порох), а также наличие чоковой сверловки [7]. Принимая во внимание перечисленную совокупность обстоятельств, точно

определить расстояние выстрела, а, следовательно, фактическую зону поиска дробин на месте происшествия практически невозможно. Это сводит вероятность обнаружения дроби со следами микрорельефа канала ствола к минимуму. Как показывает практика, применение технико-криминалистических средств для обнаружения дроби не даёт существенных результатов. Свинец не обладает магнитными свойствами, соответственно, применение различных магнитов при поиске дроби на месте выстрела бесполезно. Металлоискатели также плохо реагируют на свинец, поскольку он обладает низкой проводимостью и не создает необходимого для обнаружения электромагнитного сигнала. Соответственно, специалистам на месте происшествия, сопряженного с применением огнестрельного оружия, приходится искать дробь исключительно визуально, что в совокупности с внешними факторами, такими как погодные условия и освещение, сводит результаты поиска к нулю.

Следующим проблемным аспектом данного вида исследования является высокая вероятность образования дополнительных повреждений или уничтожение следов на дробе после выстрела. Дробь, преимущественно изготавливается из свинца — металла мягкого, легко поддающегося внешнему механическому воздействию [8, с. 10]. Это полезное свойство в части процесса отображения рельефа внутренней поверхности ствола и его частных признаков, однако имеется и негативный фактор. Покинув дульный срез канала ствола, дробь начинает постепенно рассеиваться и рано или поздно сталкиваться со встречными преградами, что неминуемо деформирует её, уничтожая уже оставленные от канала ствола следы либо оставляя новые, природу возникновения которых в последующем установить затруднительно. Принимая во внимание всё многообразие окружающих материальных объектов, не исключено возникновение деформаций, похожих на микрорельеф канала ствола, с сопутствующими валиками и бороздками, идентичными признакам микрорельефа канала ствола, что в дальнейшем при проведении исследования может привести специалиста-криминалиста к ложным выводам. Как показывает практика, в настоящее время диагностика повреждений и следов на стреляной дробе вызывает существенные сложности.

Принимая, во внимание вышеизложенное необходимо подытожить. Большое количество следов оружия на дробе, включая первичные следы, вторичные следы, а также контактные пятна, образуют достаточно полную, но вместе с тем сложную идентификационную картину. При условии идеальной сохранности данной следовой картины провести идентификационное исследование возможно.

Непосредственный процесс отождествления путем совмещения трас и микрорельефа в целом не вызывает сложностей у подготовленного специалиста-криминалиста, но с учетом сторонних факторов, непосредственно влияющих на качество отображения следов после выстрела, таких как мягкий восприимчивый материал снаряда, возникновение на снаряде дополнительных следов, нарушающих следовую картину, а то и уничтожающих её, трудоёмкость процесса поиска отстрелянной дроби на месте происшествия, фактически исключаящее применение технико-криминалистических средств поиска металлов, создают ситуацию, при которой отстрелянная дробь с места происшествия не доходит до стадии лабораторного баллистического исследования, а если и доходит, то вызывает дополнительные сложности при диагностике механизма образования повреждений на ней. Не будем забывать, что для идентификации ствола гладкоствольного оружия специалисту-криминалисту необходима дробь со следами микрорельефа ствола, а это дробь периферийного расположения в патроне. С учетом её большого количества (а количество дроби варьируется в зависимости от калибра и диаметра самой дроби и доходит до 40 штук), вероятность найти нужные периферийные дробы очень низка. Таким образом, как криминалистическая теория баллистической идентификации гладкоствольного оружия по следам на дробе она имеет место быть, но до настоящего времени не имеет практической пользы.

Скрупулезно изучив данную проблематику, мы нашли возможные решения [9]. Необходимо отметить, что «реанимирование» данной криминалистической теории стало возможным исключительно благодаря научно-техническому прогрессу в области программного обеспечения и информационных технологий, произошедшему относительно недавно. Речь идет о разработке искусственных нейронных сетей, в простонародье именуемых «искусственным интеллектом». Данное программное обеспечение построено по схеме и принципу действия нейронных сетей человеческого мозга, что увеличивает скорость распознавания и поиска программы [10]. Искусственные нейронные сети обладают возможностью широкого интегрирования практически с любым программным обеспечением, включая системы сканирования и криминалистическую пулегильзотеку, которая сегодня представляет собой фактически компьютерную программу. Данное решение существенно увеличит шансы диагностического исследования следов на дроби и определения природы их возникновения, обладая более высокой выявляющей способностью и вычислительной мощностью в сравнении с человеческим восприятием и мозгом. А сам процесс интеграции с развитием информационно-компьютерных технологий существенно упрощается благодаря мощному аппаратно-программному обеспечению.

Для увеличения продуктивности поисковых мер на месте происшествия предлагаем внедрить использование поисковых приборов на основе газоанализатора. Газоанализатор сам по себе не является новым техническим средством в криминалистике, с помощью данных приборов проводят поиск трупов. Принимая во внимание определенную токсичность свинца и его способность интенсивнее испаряться, возможность обнаружения свинцовых дробинок на месте происшествия путем использования специального газоанализатора, настроенного на данный цветной металл, достаточно высока. Разумеется, это не решит полностью проблему с обнаружением дроби на месте происшествия, но существенно повысит эффективность поиска.

Многие криминалистические идеи, теории и методики теряют свою актуальность с техническим прогрессом, однако существуют и теории, которые опережают своё время, и только благодаря научно-техническому прогрессу они могут быть воплощены в жизнь. Идентификация гладкоствольного огнестрельного оружия по следам на дроби и картечи относится именно к такой категории криминалистических теорий.

Криминалистическая баллистика занимает одно из главенствующих положений в науке криминалистике, не теряя своей актуальности на протяжении многих лет, поскольку использование огнестрельного оружия в преступных целях до сих пор имеет место быть, поэтому планомерное усовершенствование и развитие баллистических теорий и методик должно проводиться не только на теоретическом уровне, но и практическом, предоставляя своевременные решения в процессе расследования преступлений и борьбы с преступностью.

Список использованной литературы:

1. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза: Учебн. / Под общ. ред. А.Г. Егорова — Саратов: СЮИ МВД России, 1998. — 176 с.
2. Комаринец Б.М. Идентификация огнестрельного оружия по выстрелянным пулям. — М., 1961.
3. Чулков И.А., Зайцев В.Ф., Латышев И.В., Идентификация гладкоствольного огнестрельного оружия по следам на снарядах: Лекция. — Волгоград: Академия МВД России, 2000. — 32 с.
4. Сташенко Е.И. Признаки направления движения в следах на согласованной картечи и возможности ее использования для получения образцов следов канала ствола в целях идентификации ружей по дроби // Экспертная практика. — М., 1983. — № 78.
5. Кокин А.В., Ярмук К.В. Судебная баллистика и судебно-баллистическая экспертиза: Учебн. — М.: Юнити-Дана, 2015. — 351 с.

6. Сарымсакова М.С., Куттыбаев М.С., Далабаев А.С., Дадашов Р.Ф., Шарипов С.С. Методика ситуационных баллистических исследований: Метод. рек. — Астана-Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, 2020. — 118 с.
7. Ермоленко Б.Н. Определение расстояния выстрела из дробового оружия и кинетической энергии снаряда: методика. — Харьков: Мин. Юст. УССР, 1974. — 50 с.
8. Полянский Н.Г. Свинец: монография. — М.: Наука, 1986. — 357 с.
9. Туткушев А.Е., Жунусова Н.М. Актуальные вопросы криминалистического исследования огнестрельного оружия с приборами бесшумной стрельбы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2025. — № 1 (87). — С. 186–189.
10. Гафаров Ф.М., Галимянов А.Ф. Искусственные нейронные сети и приложения: Учеб. пос. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2018. — 121 с.

Ополонина К.Ю.,
криминалистика кафедрасының доценті
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: opolon_1@mail.ru);

Телемисов Б.С.,
криминалистика кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: udosa@kpa.gov.kz)

Тегіс ұңғылы атыс қаруын атыс пен картеткадағы іздер бойынша баллистикалық сәйкестендірудің проблемалық аспектілері

Аннотация. Криминалистикалық сәйкестендіру снарядтардағы іздер бойынша атыс қаруын анықтау процесі ретінде баллистикалық зерттеулер шеңберінде жоғары маңызға ие. Оның басты міндеті-қаруды қолданумен байланысты қылмыстарды ашу бойынша уақтылы ақпарат беру. Бірақ бүгінгі күні бұл баллистикалық теория маманға тәуелді емес сыртқы факторларға және сот-медициналық бөлімдердің арсеналындағы ескірген техникалық құрамдас бөлікке байланысты біртіндеп тиімділігін жоғалтады. Мұның бәрі снарядтардағы іздер бойынша тегіс ұңғылы қаруды анықтаудың проблемалық аспектілерінің шеңберін құрайды. Авторлар осы мәселеге зерттеу жүргізіп, кейбір проблемалық мәселелердің шешімін тапты.

Негізгі сөздер: баллистика, тегіс ұңғылы атыс қаруы, снарядтардағы іздер бойынша идентификациялау, іздердің пайда болу заңдылықтары, ұңғы арнасы микрорельефінің жеке белгілері.

K.Y. Opolonina,
Associate professor of the Department of Criminalistics,
Master of Laws, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: opolon_1@mail.ru);
B.S. Telemisov,
Professor of the Department of Criminalistics,
Master of Law Degree, Colonel of Police
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: udosa@kpa.gov.kz)

Problematic aspects of ballistic identification of smoothbore firearms by traces on shot and buckshot

Annotation. Forensic identification as the process of identifying firearms by traces on projectiles is of high importance in the framework of ballistic research. Its primary task is to provide timely information on solving crimes involving the use of weapons. But today, this ballistic theory is gradually losing its effectiveness due to the accompanying external factors beyond the control of a specialist and the outdated technical component in the arsenal of forensic units. All this forms a circle of problematic aspects of iden-

tifying smoothbore weapons by traces on shells. The authors conducted a study of this issue and found a possible solution to some problematic issues.

Keywords: ballistics, smooth-bore firearms, identification by traces on projectiles, regularities of traces appearance, private signs of barrel channel microrelief.

УДК 343.13

Прокопова А.А.,

*профессор кафедры общеправовых дисциплин,
кандидат юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: anya.prokорова@gmail.com);*

Исетова Ж.М.,

*преподаватель кафедры уголовного процесса,
магистр юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: zh.isetova@kpa.gov.kz)*

Проблемы процессуальной независимости следователя в контексте трехзвенной модели уголовного процесса Казахстана

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы процессуальной независимости следователя в условиях внедрения трехзвенной модели уголовного процесса в Республике Казахстан. Анализируются изменения в перераспределении полномочий между следственными органами, прокуратурой и судом, а также их влияние на эффективность досудебного производства. Особое внимание уделено вопросу ослабления самостоятельности следствия вследствие усиления контроля со стороны прокуратуры, что может привести к усилению обвинительного уклона. Приводятся различные научные позиции относительно целесообразности сохранения или реформирования института следователя. Обоснованы возможные пути решения проблемы, включая реорганизацию следственных подразделений и их интеграцию в судебную систему по модели, приближенной к французской юстиции. Сделан вывод о необходимости законодательного пересмотра процессуального статуса следователя для обеспечения эффективного уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: уголовный процесс, процессуальная независимость, следователь, прокуратура, трехзвенная модель, досудебное производство, судебный контроль, уголовное судопроизводство.

Реформа уголовного судопроизводства Республики Казахстан посредством внедрения трехзвенной модели вызвала широкие научные дискуссии. Вопросы перераспределения полномочий между следственными органами, прокуратурой и судом, эффективность нововведений, а также их соответствие международным стандартам правосудия остаются предметом исследований различных авторов. В результате анализа научных публикаций выявлены как общие взгляды исследователей на основные аспекты реформы, так и различия в их оценке.

Большинство авторов сходятся во мнении, что трехзвенная модель уголовного процесса представляет собой важный этап модернизации правоохранительной системы Казахстана. В частности, Б.Х. Толеубекова, Т.Б. Хведелидзе и Н.Б. Калкаева отмечают, что национальная модель уголовного судопроизводства должна быть приближена к европейской, но не копировать ее напрямую [1, с. 37].

Сходную точку зрения высказывает и Б.К. Шнарбаев, который подчеркивает необходимость внедрения модели, основанной на четком разграничении функций следствия, прокуратуры и суда. Такая система направлена на устранение дублирования функций и повышение процессуальной эффективности [2, с. 324]. Обосновывает он свою позицию цитатой из послания Президента РК К. К. Токаева о том, что «с начала 2021 года предотвращено необоснованное вовлечение в уголовный процесс более двух тысяч граждан» [2].

Однако Т.А. Ханов и К.С. Лакбаев выражают сомнения и указывают, что процессуальные проблемы реформы пока не позволяют говорить о ее полной эффективности, отмечая, что

перераспределение властных полномочий создало новые правовые коллизии, требующие дополнительного изучения [3, с. 55]. Действительно, одним из наиболее спорных аспектов реформы является вопрос о перераспределении полномочий. Многие исследователи указывают на значительное усиление роли прокуратуры, что ведет к снижению процессуальной независимости следствия. Так, Т.А. Ханов и К.С. Лакбаев отмечают: «Трехзвенная модель содержит явный дисбаланс в пользу прокурора, что негативно отражается на качестве следствия» [3, с. 324]. Подобная проблема поднимается и в работе Б.Х. Толеубековой и Т.Б. Хведелидзе, которые отмечают, что передача прокурору функции контроля за досудебным производством создает угрозу процессуальной независимости следователя [4, с. 22].

Обоснованной представляются позиция ученых относительно того, что концентрация процессуальных полномочий в руках прокуратуры может привести к усилению обвинительного уклона. Так, Б.Х. Толеубекова утверждает, что прокурор, обладая правом контроля над следствием, фактически определяет значимость доказательств, что может отразиться на объективности расследования [5, с. 53]. Аналогичного мнения придерживаются и Т.А. Ханов и К.С. Лакбаев, говоря, что процессуальная независимость следователя может быть подорвана, поскольку все ключевые решения требуют утверждения прокурором [3, с. 57].

Стоит отметить, что несмотря на официальное законодательное закрепление трехзвенной модели, механизм ее реализации остается недостаточно проработанным. Авторы отмечают неопределенность процедурного взаимодействия между следствием, прокуратурой и судом. Так Б.Х. Толеубекова и Т.Б. Хведелидзе указывают, что отсутствие четких процессуальных механизмов может привести к затягиванию расследования и усложнению досудебного производства [1, с. 40]. Б.К. Шнарбаев в своих рассуждениях идет еще дальше и предлагает все дублирующие полномочия органов досудебного расследования, прокуратуры и суда исключить, а ответственность конкретизировать [2, с. 325].

Ю.В. Деришев видит «перерождение предварительного следствия в «прокурорское дознание», а процессуально самостоятельного следователя — в зависимого от прокурора «ведомственного дознавателя» (т. е. следователя только по имени)» [6, с. 34–35]. Это, по его мнению, «стало следствием непонимания или сознательного игнорирования правовой природы и предназначения предварительного следствия — предварительного, т.е. досудебного, исследования обстоятельств совершенного преступления»

А.Н. Ахпанов и А.Л. Хан пришли к заключению, что в настоящее время, полная ответственность за принимаемые решения остается на следователе, несмотря на предусмотренный жесткий прокурорский надзор в форме процессуального руководства, судебный контроль со стороны следственного судьи за действиями и решениями органов досудебного расследования (в случаях несогласия с их решениями и действиями участников процесса), на возможность адвоката-защитника изменить ход и результаты расследования, (ч. 7 ст. 60 УПК РК). Ученые также полагают, что при подобном подходе разумнее было бы разграничить степень ответственности между всеми властными участниками досудебного расследования:

- следователь (дознаватель) — ответственность за своевременность, законность, обоснованность и качество проведенных следственных действий, производимых по собственной инициативе или по указанию надзирающих или контролирующих органов;

- прокурор — ответственность за согласованные с ним процессуальные решения органов досудебного расследования, а также за инициированные им процессуальные следственные и иные действия, повлекшие негативные правовые последствия для других участников процесса расследования;

- следственный судья — ответственность за процессуальные действия и решения, ограничивающие права и свободы личности в досудебном расследовании [7].

По мнению В.В. Хана, полицейское расследование (*которое предусматривает трехзвенная система — прим. авт.*) не подлежит координации со стороны прокурора, вместе с

тем, полиция вправе получать юридическую консультацию у прокурора по вопросам квалификации деяния, объему и качеству доказательственной информации. Прокурор же реализует функцию уголовного преследования, дает юридическую оценку преступному деянию и собранным полицией доказательствам, определяет целесообразность привлечения лица к уголовной ответственности или судебному разбирательству [8, с. 88–94].

В настоящий момент следователь в рамках действующего уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан для согласования и утверждения принятых им процессуальных решений направляет прокурору следующие процессуальные документы:

- постановление о признании лица в качестве подозреваемого;
- постановление о квалификации деяния подозреваемого;
- постановление о квалификации уголовного правонарушения;
- постановление о прерывании сроков досудебного расследования;
- протокол об уголовном проступке;
- постановление о применении приказного производства;
- постановление о прекращении производства по делу.

Названные постановления и протоколы можно отнести к группе ключевых процессуальных решений.

Анализ показал, что следователь в рамках досудебного производства самостоятелен в принятии процессуальных решений о начале досудебного производства, о соединении уголовных дел, о выделении уголовного дела, о возобновлении производства по уголовному делу, то есть о процессуальных решениях, касающихся движения уголовного дела. Об их принятии он лишь уведомляет прокурора путем направления ему копии решения в течение 24 часов с момента составления (вынесения).

С учетом внесенных в УПК РК изменений и дополнений по внедрению трехзвенной модели судопроизводства не затронута процессуальная самостоятельность следователя при решении следующих вопросов:

- планирование досудебного производства;
- принятие процессуальных решений, касающихся движения уголовного дела (промежуточных решений);
- принятие некоторых мер процессуального принуждения, не связанных ограничением свободы передвижения;
- производство следственных действий, не связанных с ограничением прав и свобод человека и гражданина.

Таким образом, в настоящее время под процессуальной самостоятельностью следователя следует понимать его право, установленное уголовно-процессуальным законом, на направление хода расследования, принятие решений о производстве следственных и иных процессуальных действий в соответствии с принципами уголовного судопроизводства на стадиях досудебного производства в случаях, не требующих согласования или санкционирования прокурором и судом [9, с. 23].

Кардинально по данному вопросу высказываются российские процессуалисты, называя самостоятельность следователя в данный период доктринальным мифом [10, с. 70], технической или оперативной самостоятельностью, которая не характеризует качества процессуального статуса [11, с. 63–69].

Говоря о процессуальной самостоятельности следователя, стоит обратиться к истории данного вопроса. Постепенное ограничение процессуальной самостоятельности следователя было связано с административизацией советской уголовной юстиции, поскольку классические юрисдикционные (судебно-следственные) полномочия были возложены на исполнительно-распорядительные органы, в частности, на силовые ведомства. Эти процессы возникли в результате политических трансформаций, вызванных событиями 1917 г., и были обу-

словлены радикальными изменениями в системе государственного управления, которые затронули судебные институты, прокуратуру и органы предварительного следствия.

После Октябрьской революции концепция власти претерпела коренные изменения. Политическая доктрина, основанная на лозунге «Вся власть Советам!», привела к отказу от принципа разделения властей даже в той ограниченной форме, которая существовала в Российской империи с 1860-х годов. Прежняя модель конструировалась по принципу классической французской (наполеоновской) концепции, предполагающей нахождение функции правосудия в ведении достаточно независимых судов, а функции предварительного следствия – в ведении судебных следователей, осуществляющих свою работу при содействии полиции и под наблюдением прокуратуры [11, с. 75]. В результате судебные органы и следствие утратили самостоятельность и оказались под контролем исполнительных структур. Следователи, прокуроры и судьи были подчинены Народному комиссариату юстиции (Наркомюсту), что фактически включило уголовное судопроизводство в систему государственного управления.

Такая интеграция привела к утрате следственными органами процессуальной автономии, сделав их частью централизованного административного аппарата. В результате реформ в 1928 г. инициированных А.Я. Вышинским, которых следствие было выведено из судебной системы и передано в ведение прокуратуры. Хотя эта мера подвергается критике в современных исследованиях, видится обоснованной позиция, что данное решение имело преимущественно организационный характер, поскольку суды и прокуратура уже входили в единую систему власти.

Дальнейшая эволюция следственных органов привела к их подчинению структурам НКВД СССР в 1938 году, а затем МВД СССР в 1963 г. Такой подход был логичным продолжением первоначальной административной модели: если следствие было передано одному ведомству исполнительной власти, аналогичные функции могли быть возложены и на другие силовые структуры. Эти изменения окончательно закрепили административный характер следственных органов, что выразилось в формировании строгой иерархии, территориальном и отраслевом разделении подразделений, подчиненности следователей руководству и усилении контроля со стороны вышестоящих инстанций.

Кульминацией процесса административизации стало введение в 1965 г. в УПК РСФСР ст. 127.1, согласно которой официально закреплялся статус начальника следственного отдела как процессуального руководителя и ведомственного контролера. Эта мера окончательно оформила иерархическую структуру управления следствием, что повлекло за собой дальнейшее ограничение самостоятельности следователей.

Современные органы предварительного следствия в большей степени напоминают бюрократические структуры исполнительной власти, чем классические судебные учреждения [12, с. 170]. Это приводит к изменениям в правоприменительной практике: следователь все чаще рассматривается не как независимый субъект уголовного судопроизводства, а как чиновник, подчиняющийся указаниям руководства или прокурора. Если традиционные следственные функции предполагают определенную свободу в оценке доказательств и принятии решений, то административная система ограничивает процессуальную автономию следователя, сводя его деятельность к техническому исполнению поручений начальства и надзирающих органов.

Таким образом, исторический экскурс в процессуальную самостоятельность следователя свидетельствует, что она была ограничена задолго до введения трезвенной системы уголовного процесса, и данное преобразование только усилило элемент ограничения дискретных полномочий следователя.

На сегодня процессуальный статус и полномочия данного участника уголовного процесса Казахстана требуют переосмысления и коренных законодательных изменений, поскольку действующий закон не может содержать в себе такую процессуальную фигуру, как следова-

тель. В противном случае мы будем руководствоваться положениями УПК, противоречащими сами себе [13, с. 120]. При этом нельзя забывать, что следователь является профессиональным участником уголовного судопроизводства, на которого возложены значительные полномочия по расследованию уголовных дел. Ликвидация данной профессиональной группы может привести к дестабилизации сложившейся за долгие годы системы досудебного производства, которая, как показала история, нуждается в качественном и более глубоком (чем полицейское дознание) процессе доказывания.

В целях сохранения устойчивости системы представляется возможным рассмотреть несколько вариантов решения проблемы:

- анализ и пересмотр (ревизия) действующего уголовно-процессуального законодательства с целью исключения элементов трехзвенной модели уголовного процесса. Внесение данных изменений позволит восстановить традиционную структуру уголовного судопроизводства, при которой прокурор выполняет функцию надзора за ходом расследования, а не осуществляет процессуальное руководство следственными органами;

- выделение штата следственных подразделений под эгидой суда. Рассматриваемый вариант реорганизации следственных подразделений путем их интеграции в судебную систему является более сложным с институциональной точки зрения, поскольку требует пересмотра сложившейся структуры досудебного производства. Его реализация фактически означает возврат к исторически апробированной французской модели уголовного процесса, в рамках которой органы расследования входят в состав судебной системы и осуществляют свою деятельность в рамках юстиционного ведомства. В состязательном предварительном расследовании сторону обвинения будет представлять прокурор, а защиту — подозреваемый и его адвокат, при этом следователь должен заниматься исследованием обстоятельств дела и принимать решение под контролем суда. Функция следователя в данном случае отойдет от уголовного преследования и сосредоточится на исследовании обстоятельств дела.

Список использованной литературы:

1. Толеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б., Калкаева Н.Б. Методологические основы трехзвенной модели уголовного процесса (по материалам Республики Казахстан) // Вестник Казахского национального университета. Серия юридическая. — 2021. Т. 99. — № 3. — С. 37.
2. Шнарбаев Б.К. Внедрение трехзвенной модели уголовного процесса в Казахстане // Актуальные проблемы предварительного расследования: Сб. науч. ст. международ. науч.-практ. конф. — СПб., 2022. — С. 324.
3. Ханов Т.А., Лакбаев К.С., Бакишев К.А. Проблемы внедрения трехзвенной модели в систему досудебного производства Республики Казахстан // Общество и государство. — 2024. — № 2 (46). — С. 55.
4. Толеубекова Б.Х., Хведелидзе Т.Б. Новые полномочия прокуратуры Республики Казахстан в условиях внедрения трехзвенной модели уголовного процесса // The Way of Science. — 2021. — № 7 (89). — С. 22.
5. Толеубекова Б.Х. Трехзвенная модель судопроизводства: проблемы и перспективы модернизации уголовно-процессуального законодательства Казахстана // Развитие современной юриспруденции. — Пенза, 2021. — С. 53.
6. Деришев Ю.В. Предварительное следствие: исследование или преследование? // Российская юстиция. — 2002. — № 10. — С. 34–35.
7. Ахпанов А.Н., Хан А.Л. Проект закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам внедрения трехзвенной модели с разграничением полномочий и зон ответственности между правоохранительными органами, прокуратурой и судом»: взгляд со стороны // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33889622 (дата обращения: 03.02.2025 г.).

8. Хан В.В. Трехзвенная система уголовного судопроизводства: перспективы внедрения // Трехзвенная модель уголовного правосудия — гарантия обеспечения прав и свобод граждан: Мат-лы междунаро-д. науч.-практ. конф. — Алматы: Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының ҒЗЖРБЖҰБ, 2021. — 88–94 б.

9. Ногайбаева А.С., Жусипбекова А.М. Самостоятельность следователя при решении вопроса о начале досудебного производства // Вестник Уральского юридического института МВД России. — 2024. — № 1 (41). — С. 23.

10. Россинский С.Б. Реквием по процессуальной самостоятельности следователя // Философия права. — 2022. — № 3 (102). — С. 70.

11. Кальницкий В.В. Процессуальная самостоятельность следователя и дознавателя // Законодательство и практика. — 2023. — № 1 (50). — С. 63–69.

12. Хан В.В. Презрение естественных прав человека как основная форма отчуждения иррационального в уголовном процессе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 166–172.

13. Прокопова А.А. Влияние трехзвенной модели судопроизводства Казахстана на статус следователя // Вестник Национального института бизнеса. — 2023. — Вып. № 4 (52). — С. 119–126.

Прокопова А.А.,

*қылмыстық процесс кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі
(e-mail: anya.prokopova@gmail.com);*

Исетова Ж.М.,

*қылмыстық процесс кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail.ru: zh.isetova@kpa.gov.kz)*

Қазақстандағы үш буынды қылмыстық процестің контекстіндегі тергеушінің процестік дербестігі мәселелері

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында үш буынды қылмыстық процесті енгізу жағдайында тергеушінің процестік дербестігі мәселелері қарастырылады. Тергеу органдары, прокуратура және сот арасында өкілеттіктерді қайта бөлуге байланысты өзгерістер, сондай-ақ олардың сотқа дейінгі іс жүргізудің тиімділігіне әсері талданады. Прокуратура тарапынан бақылаудың күшеюі салдарынан тергеу органдарының дербестігін шектеу мәселесіне ерекше назар аударылады, бұл айыптау бейімділігінің артуына әкелуі мүмкін. Тергеуші институтын сақтаудың немесе реформалаудың орындылығы туралы әртүрлі ғылыми көзқарастар келтіріледі. Мәселені шешудің ықтимал жолдары, соның ішінде тергеу бөлімшелерін қайта құру және оларды француз юстиция моделіне жақын сот жүйесіне интеграциялау негізделген. Тергеушінің процестік мәртебесін тиімді қылмыстық сот ісін жүргізуді қамтамасыз ету мақсатында заңнамалық қайта қараудың қажеттілігі туралы қорытынды жасалған.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, процестік дербестік, тергеуші, прокуратура, үш буынды модель, сотқа дейінгі тергеу, сот бақылауы, қылмыстық сот ісін жүргізу.

A.A. Prokopova,
*Professor of the Department of Criminal Procedure,
Candidate of Legal Sciences, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: anya.prokopova@gmail.com);*

Zh.M. Isetova,
*Lecturer of The Department of Criminal Procedure,
Master of Law, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail.ru: zh.isetova@kpa.gov.kz)*

Issues of Procedural Independence of the Investigator in the Context of the Three-Tier Criminal Procedure Model in Kazakhstan

Annotation. The article examines the issues of procedural independence of the investigator in the context of the introduction of a three-tier criminal procedure model in the Republic of Kazakhstan. It analyzes changes in the redistribution of powers among investigative bodies, the prosecution, and the court, as well as their impact on the efficiency of pre-trial proceedings. Particular attention is given to the weakening of investigative autonomy due to increased prosecutorial oversight, which may lead to a stronger accusatory bias. Various scholarly perspectives on the feasibility of maintaining or reforming the institution of the investigator are presented. Possible solutions to the problem are substantiated, including the reorganization of investigative units and their integration into the judicial system based on a model similar to the French justice system. The conclusion emphasizes the need for a legislative revision of the procedural status of the investigator to ensure effective criminal justice proceedings.

Keywords: criminal procedure, procedural independence, investigator, prosecution, three-tier model, pre-trial proceedings, judicial oversight, criminal justice.

УДК 343.1

Салыкова А.К.,
*старший преподаватель кафедры уголовного права, процесса и криминалистики,
кандидат юридических наук
(Карагандинский университет им. академика Е.А. Букетова,
e-mail: aliya-salykova@mail.ru);*

Искакова Б.Е.,
*доцент кафедры криминалистики,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru)*

Правовые гарантии и риски для подозреваемых, обвиняемых и подсудимых при заключении процессуального соглашения в Республике Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу правовых гарантий и рисков для подозреваемых, обвиняемых, подсудимых при заключении процессуального соглашения в Республике Казахстан. Указанный институт, внедренный в уголовный процесс в 2015 г., призван повысить эффективность уголовного судопроизводства и способствовать раскрытию и расследованию преступлений. Однако данный механизм, несмотря на свой прогрессивный характер, порождает ряд правовых коллизий и рисков для подозреваемых, обвиняемых и подсудимых, которые требуют комплексного изучения. Актуальность исследования обусловлена необходимостью обеспечения баланса между интересами правосудия и защитой прав вышеуказанных лиц. Авторы анализируют нормы казахстанского законодательства, обеспечивающие защиту прав лиц, заключающих процессуальное соглашение.

Ключевые слова: процессуальное соглашение, правовые гарантии, процессуальные гарантии, процессуальные риски, уголовный процесс, уголовные правонарушения, соглашение о сотрудничестве, сделка о признании вины, соглашение о признании вины и возврате приобретенных активов, подозреваемый, обвиняемый, подсудимый.

Одной из ключевых задач уголовного процесса в любой правовой системе является обеспечение баланса между интересами правосудия и защитой прав подозреваемых, обвиняемых и подсудимых. В Республике Казахстан данная проблема также является актуальной, поскольку от эффективности правовых механизмов, направленных на защиту прав лиц, вступающих в процессуальное соглашение, зависит не только справедливость судебных решений, но и доверие общества к системе правосудия в целом. Институт процессуального соглашения представляет собой значимый инструмент в системе уголовного судопроизводства Республики Казахстан. Следует отметить, что данный механизм направлен на оптимизацию процесса раскрытия и расследования уголовных правонарушений, повышение эффективности функционирования системы уголовного правосудия [1], однако его применение сопряжено с необходимостью установления баланса между интересами правосудия и правами подозреваемых, обвиняемых и подсудимых.

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее — УПК РК) определяет процессуальное соглашение как договор, заключаемый между прокурором и подозреваемым, обвиняемым или подсудимым на любой стадии уголовного процесса либо осужденным в порядке и по основаниям, установленным п. 37 ст. 7 УПК РК [2].

В науке уголовного права Республики Казахстан отдельные уголовно-правовые аспекты досудебного соглашения представлены в работах таких ученых, как А.Н. Ахпанов [3], А.Л. Хан [4], М.Ч. Когамов [5], Д.К. Канафин [6] и др. Тем не менее, в отечественной научной литературе практически отсутствуют специализированные исследования, посвященные правовым гарантиям и рискам для подозреваемых, обвиняемых и подсудимых при заключении процессуальных соглашений. Таким образом, цель настоящего исследования — восполнить существующий пробел в современном понимании правовых гарантий и рисков для лиц, вступающих в процессуальное соглашение, что имеет как теоретическое, так и практическое значение для развития уголовно-процессуального права и правоприменительной практики.

В научном сообществе отсутствует единая позиция относительно сущности и содержания правовых гарантий подозреваемых, обвиняемых и подсудимых в уголовном процессе в целом и гарантий указанных лиц, вступающих в процессуальное соглашение, в частности. Так, например, В.С. Шадрин считает, что правовые гарантии служат фундаментом для соблюдения принципа законности и обеспечения справедливого судебного разбирательства [7]. В свою очередь, Л.Д. Кокорев предлагает трактовать уголовно-процессуальные гарантии как законодательно установленную систему правовых средств, направленных на обеспечение надлежащего отправления правосудия, защиту прав и свобод личности в уголовном процессе, а также реализацию задач уголовного судопроизводства [8].

На наш взгляд, наиболее точным является определение правовых гарантий в сфере уголовного судопроизводства, предложенное Г.А. Куналиевой — это совокупность правовых средств (норм права) и способов (процессуальной деятельности), направленных на эффективное функционирование системы уголовного судопроизводства и защиту законных прав и интересов всех участников процесса [9].

Учитывая специфику института процессуального соглашения в уголовном процессе Республики Казахстан, представляется необходимым конкретизировать понятие правовых гарантий применительно к подозреваемым, обвиняемым и подсудимым, заключающим процессуальное соглашение. Так, предлагаем следующее определение: «правовые гарантии лиц, вступающих в процессуальное соглашение, представляют собой законодательно закрепленную систему правовых средств и механизмов, обеспечивающих соблюдение прав и законных интересов подозреваемых, обвиняемых и подсудимых при заключении, исполнении и прекращении процессуального соглашения, а также создающих условия для достижения целей уголовного судопроизводства в рамках особого порядка производства по уголовным делам».

Следует отметить, что нормативную базу правовых гарантий в уголовном процессе (в том числе гарантий для лиц, вступающих в процессуальное соглашение) составляют не только нормы УПК РК, но и другие нормативные акты.

В целях реализации института процессуального соглашения законодатель Республики Казахстан предусмотрел ряд положений в материальном праве. Так, согласно ч. 3 ст. 55 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее — УК РК) в случае полного исполнения условий процессуального соглашения срок или размер наказания не может превышать половины максимального срока или размера самого строгого наказания, установленного соответствующей статьей Особенной части УК РК. Более того, ст. 67 УК РК предусматривает возможность освобождения от уголовной ответственности лица, полностью выполнившего условия процессуального соглашения [10]. Таким образом, данное положение представляет собой значимую правовую гарантию для лиц, сотрудничающих со следствием в рамках процессуального соглашения.

В свою очередь, УПК РК регулирует условия и порядок заключения процессуального соглашения, его содержание и формы, устанавливает права и обязанности участников процессуального соглашения, определяет гарантии защиты прав подозреваемых, обвиняемых и подсудимых, заключивших процессуальное соглашение. Так, ст. 612 УПК РК предусматривает 3 формы процессуальных соглашений, каждое из которых имеет свои особенности и сферу применения: 1) сделка о признании вины [11]; 2) соглашение о сотрудничестве [3, с. 167]; 3) соглашение о признании вины и возврате приобретенных активов [11].

Согласно ч. 2 ст. 614 УПК РК подозреваемый, обвиняемый имеют право отказаться от заключенного процессуального соглашения в форме сделки о признании вины до удаления суда в совещательную комнату для принятия решения. В ст. 617-2 УПК РК законодатель предусмотрел возможность отказа подозреваемого, обвиняемого или подсудимого от ранее заключенного соглашения о признании вины и возврате незаконно приобретенных активов. При этом УПК РК не содержит нормы, прямо регламентирующей право отказа от заключенного соглашения о сотрудничестве, что на наш взгляд, является пробелом в отечественном законодательстве. Важной гарантией прав подозреваемого, обвиняемого или подсудимого в контексте заключенного процессуального соглашения является механизм пересмотра меры пресечения на более мягкую, закрепленный в ст. 617 и ст. 617-5 УПК РК.

Следующей правовой гарантией является право подозреваемого, обвиняемого или подсудимого на получение квалифицированной юридической помощи. Согласно ч. 1 ст. 619 УПК РК, заключение процессуального соглашения обязательно предполагает участие защитника. Кроме того, норма, закрепленная в ч. 2 ст. 616 УПК, устанавливает право подозреваемого и обвиняемого до подписания процессуального соглашения обсудить его положения наедине и конфиденциально со своим защитником.

При заключении процессуального соглашения о признании вины несовершеннолетним подозреваемым, обвиняемым или подсудимым в соответствии с требованиями ч. 3 ст. 537 УПК РК и ч. 3 ст. 542 УПК РК в процессе обязательно участвуют как защитник, так и законный представитель из числа лиц, указанных в п. 13 ст. 7 УПК РК. В части 2 ст. 619 УПК РК установлено обязательное участие защитника при заключении процессуального соглашения в случае, если он не был приглашен самим участником соглашения или его представителем.

Неотъемлемой правовой гарантией в уголовном процессе для лиц, вступающих в процессуальное соглашение, также является право на конфиденциальность информации. Данное право закреплено в ст. 201 УПК РК. Причем конфиденциальности подлежат не только сведения, непосредственно предоставленные обвиняемым в рамках сотрудничества, но и сам факт заключения процессуального соглашения, а также его содержание. Обязанность по сохранению конфиденциальности возлагается на всех участников уголовного процесса, имеющих доступ к информации о досудебном соглашении (следователь, прокурор и иные должностные

лица). Данные досудебного расследования не подлежат разглашению до окончания расследования, в том случае, если это необходимо для обеспечения безопасности участников процесса, срок может быть продлен и после завершения расследования.

Статья 296 УПК РК гарантирует подозреваемому, обвиняемому, подсудимому право на ознакомление со всеми материалами уголовного дела. Это право имеет особое значение при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве, поскольку позволяет оценить объем имеющихся доказательств, принять решение о целесообразности заключения соглашения, определить степень своего возможного содействия следствию.

Согласно ч. 6 ст. 619 УПК РК в рамках процессуального соглашения могут применяться меры безопасности, регламентированные в главе 12 «Обеспечение безопасности лиц, участвующих в уголовном процессе» УПК РК. Указанные положения имеют особое значение и могут включать: обеспечение конфиденциальности информации об участнике соглашения; физическую защиту участника соглашения и его близких; изменение места жительства, работы или учебы; изменение документов.

Следующей важной правовой гарантией для лиц, вступающих в процессуальное соглашение, является возможность ходатайствовать или обжаловать действия (бездействие) и решений органов, осуществляющих досудебное расследование. Механизм подачи ходатайств и жалоб закреплен в главе 13 УПК РК, он обеспечивает оперативную защиту прав участников процессуального соглашения от возможных нарушений со стороны следственных органов.

Учитывая вышеизложенное, можно отметить, что законодательство Республики Казахстан предусматривает широкий спектр правовых гарантий для лиц, вступающих в процессуальное соглашение. Вышеуказанные гарантии включают право на квалифицированную юридическую помощь, конфиденциальность информации, ознакомление с материалами дела, применение мер безопасности и механизмы обжалования действий органов, ведущих уголовный процесс. Кроме того, в УК РК и УПК РК предусмотрена возможность изменения меры пресечения на более мягкую, а также положения о смягчении наказания и освобождения от уголовной ответственности при полном выполнении условий соглашения.

Следует подчеркнуть, что, несмотря на указанные правовые гарантии, заключение процессуального соглашения сопряжено с определенными рисками для подозреваемых, обвиняемых, подсудимых и осужденных. Так, одной из наиболее серьезных угроз для справедливого отправления правосудия является риск ложного самообвинения лица, вступающего в процессуальное соглашение. Причиной этого может выступать чрезмерное давление со стороны сотрудников правоохранительных органов, стремящихся получить признательные показания путем принуждения или угроз. Кроме того, подозреваемые, обвиняемые, подсудимые и осужденные не всегда в полной мере осведомлены о своих правах и гарантиях при заключении процессуального соглашения, что может привести к риску потери правовых предпочтений, в частности, права на обжалование приговора.

На практике существует проблема недостаточной компетентности некоторых защитников в вопросах заключения процессуальных соглашений, что также может привести к неполноценной помощи и нарушению прав обвиняемого, подсудимого, осужденного. Кроме того, как отмечает Л.В. Головкин, в реалиях современного уголовного судопроизводства нередки ситуации, когда участники процесса соглашались на заключение процессуального соглашения не под влиянием прямого принуждения или угроз, а из-за ощущения безвыходности ситуации и отсутствия веры в справедливость системы правосудия [12]. На наш взгляд, подобная практика может привести к искажению целей правосудия, когда признание вины становится самоцелью, а не средством установления справедливости.

Анализ практики применения процессуальных соглашений выявил следующий потенциальный риск для объективности уголовного судопроизводства. Так, уголовные дела, по которым заключено процессуальное соглашение о признании вины, могут быть переданы в суд со

слабой доказательной базой, и единственным основанием для вынесения обвинительного приговора может стать согласие лица с предъявленными подозрениями и обвинениями, а также с размером причиненного ущерба [13]. Данное обстоятельство ставит под угрозу основополагающий принцип уголовного судопроизводства — принципы всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела — и может привести к необоснованному привлечению к уголовной ответственности невиновных лиц. По мнению Д.К. Канафина, закрепленная в п. 4 ч. 1 ст. 44 УПК РК возможность выделения дел в отдельное производство в отношении лица, с которым заключено процессуальное соглашение, вызывает обоснованные опасения с точки зрения обеспечения справедливого судопроизводства. Таким образом, существует риск формирования обвинительной преюдиции по групповым делам, когда дело в отношении лица, заключившего соглашение, рассматривается раньше, чем дела остальных фигурантов дела. Это может существенно ухудшить положение других обвиняемых, лишая возможности достоверной оценки их действий [6, с. 223].

Анализ действующего уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан выявил ряд проблемных аспектов обеспечения гарантий установления вины при заключении процессуальных соглашений. В частности, УПК РК не содержит четких механизмов установления вины лица. Законодатель не определил, в каком процессуальном документе должно содержаться обоснование виновности лица, заключившего соглашение. Тем самым, не предусмотрено вынесение специального процессуального акта, который бы позволил объективно оценить обоснованность обвинения и достаточность доказательств вины. Таким образом, указанное обстоятельство можно рассматривать как существенное ограничение права лица, заключившего процессуальное соглашение, на защиту от необоснованного уголовного преследования.

Отметим, что институт процессуальных соглашений в уголовном судопроизводстве Казахстана, хотя напрямую не противоречит презумпции невиновности, но может создавать определенные риски для нарушения этого стандарта. Основная проблема заключается в отсутствии четкой регламентации обращения с документами, связанными с несостоявшимся процессуальным соглашением. В частности, законодательство не определяет порядок действий в случае, когда подозреваемый или обвиняемый подает ходатайство о заключении сделки о признании вины, но прокурор отказывает в его удовлетворении. Существует вероятность, что такое ходатайство и официальный отказ прокурора будут включены в материалы дела и впоследствии переданы в суд. Это создает риск формирования предвзятого мнения у судьи, что может негативно повлиять на объективность рассмотрения дела и вызвать трудности в отстаивании невиновности лица.

Таким образом, принимая во внимание изложенное, в целях совершенствования практики применения процессуальных соглашений в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан, а также в целях минимизации рисков для подозреваемых, обвиняемых, подсудимых и осужденных предлагаем ряд законодательных мер.

1. В целях обеспечения более тщательной проверки обоснования обвинения дополнить ч. 3 ст. 615 УПК РК, а также ч. 3 ст. 617-3 УПК РК пунктом 6 об обязательном составлении мотивированного постановления о достаточности вины при заключении процессуального соглашения в форме.

2. Пункт 4 ст. 44 УПК РК дополнить следующим положением: «Выделение уголовных дел допускается, если это не отразится на всесторонности, полноте и объективности исследования обстоятельств и разрешения дела и не нарушит права третьих лиц». Таким образом, ограничивается возможность выделения дел в отдельное производство в отношении лиц, заключивших процессуальное соглашение, если это может повлиять на права других обвиняемых, что поможет избежать формирования обвинительной преюдиции по групповым делам.

3. В целях обеспечения гарантий установления вины дополнить ст. 615 УПК РК ч. 5 следующего содержания: «Процессуальное соглашение должно содержать обоснование виновности лица, заключившего соглашение, на основании представленных доказательств. Судья, рассматривающий дело, обязан вынести специальный процессуальный акт об установлении вины подозреваемого или обвиняемого. Данный акт должен содержать: перечень доказательств, подтверждающих вину лица; оценку достаточности и допустимости представленных доказательств; обоснование соответствия заключенного процессуального соглашения законным требованиям».

4. Пункт 7 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 года «О практике рассмотрения судами уголовных дел в согласительном производстве» дополнить нормой об исключении из материалов дела документов о несостоявшихся процессуальных соглашениях при направлении дела в суд в общем порядке, что позволит снизить риск нарушения презумпции невиновности.

Предложенные изменения и дополнения в уголовно-процессуальное законодательство и нормативные акты Республики Казахстан, на наш взгляд, будут направлены на совершенствование института процессуального соглашения. Целью указанных предложений является повышение эффективности данного механизма, обеспечение прав всех участников уголовного процесса и соблюдения основополагающих принципов уголовного судопроизводства. По нашему мнению, реализация предложенных мер будет способствовать дальнейшему развитию и совершенствованию системы уголовного правосудия в Республике Казахстан.

Список использованной литературы:

1. Салыкова А.К. Соглашение о сотрудничестве в уголовном процессе: анализ правовых норм Испании, Германии и Соединённых Штатов Америки // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83) — С. 209–214.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 10.07.2024 г.).
3. Ахпанов А.Н. Процессуальные соглашения в уголовном судопроизводстве: законотворческий опыт Республики Казахстан / А.Н. Ахпанов, В.А. Азаров, А.О. Балгынтаев // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. — 2015. — Т. 9. — № 2.
4. Хан А.В., Биндюкова Т.С. Особенности процессуального статуса обвиняемого в досудебном производстве Республики Казахстан // Алтайский юридический вестник. — 2019. — № 2 (26). — С. 125–129.
5. Когамов М.Ч. Права личности в контексте уголовного процесса Республики Казахстан // Вестник института законодательства Республики Казахстан. — 2013. — № 3 (23). — С. 22–26.
6. Канафин Д.К. К вопросу о внедрении в уголовное судопроизводство института соглашения о признании вины // Вестник центра исследования правовой политики. — 2015. — № 1. — С. 209–214.
7. Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. — Волгоград. — 1997. — 311 с.
8. Кокорев Л.Д., Лукашевич В.З. Процессуальные гарантии прав законных интересов личности в уголовном судопроизводстве // Вестник ЛГУ. Право. — 1977. — № 11. — С. 109–116.
9. Куаналиева Г.А. Процессуальные гарантии как средство обеспечения прав личности в уголовном судопроизводстве // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. — 2014. — № 3-4 (24-25).
10. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 10.07.2024 г.)
11. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. — Алматы: Жеті жарғы, 2021.
12. Головкин Л.В. Анализ концептуальных положений проекта Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам дальнейшего

реформирования уголовного процесса» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4480136-analiz-konceptualnykh-polozhenij.html>

13. О практике рассмотрения судами уголовных дел в согласительном производстве: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 г. № 4. // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://online.zakon.kz> (дата обращения: 10.07.2024 г.).

Салықова А.К.,

*қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының кандидаты,
(Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
e-mail: aliya-salykova@mail.ru);*

Искакова Б.Е.,

*криминалистика кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru)*

**Қазақстан Республикасындағы күдіктілер, айыпталушылар
және сотталушылар үшін іс жүргізу келісімін жасау кезіндегі
құқықтық кепілдіктер мен тәуекелдер**

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасында іс жүргізу келісімін жасау кезінде күдіктілер, айыпталушылар, сотталушылар үшін құқықтық кепілдіктер мен тәуекелдерді талдауға арналған. 2015 жылы қылмыстық процеске енгізілген аталған институт қылмыстық сот ісін жүргізудің тиімділігін арттыруға және қылмыстарды ашуға және тергеуге ықпал етуге арналған. Алайда, бұл механизм өзінің прогрессивті сипатына қарамастан, кешенді зерттеуді қажет ететін күдіктілер, айыпталушылар мен сотталушылар үшін бірқатар құқықтық қақтығыстар мен тәуекелдерді тудырады. Зерттеудің өзектілігі сот төрелігі мүдделері мен жоғарыда аталған адамдардың құқықтарын қорғау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету қажеттілігіне байланысты.

Негізгі сөздер: процессуалдық келісім, құқықтық кепілдіктер, процессуалдық кепілдіктер, процессуалдық тәуекелдер, қылмыстық құқық, қылмыстық процесс, қылмыстық іс жүргізу, қылмыстық құқық бұзушылықтар, ынтымақтастық туралы келісім, кінәні мойындау туралы келісім, кінәсін мойындау және сатып алынған мүлікті қайтару туралы келісім, күдікті, айыпталушы, сотталушы, оңтайландыру қылмыстық процестің.

A.K. Salykova,

*Senior lecturer departments of Department of Criminal Law and Criminology,
Candidate of legal Sciences*

*(Karaganda University named after academician E.A. Buketov,
e-mail: aliya-salykova@mail.ru);*

B.E. Iskakova,

*Associate Professor of the Department of Criminalistics,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel*

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: bakytghul.iskakova.1981@mail.ru)*

**Legal guarantees and risks for suspects, accused and defendants when concluding
a procedural agreement in the Republic of Kazakhstan**

Annotation. The article is devoted to the analysis of legal guarantees and risks for suspects, accused, defendants when concluding a procedural agreement in the Republic of Kazakhstan. This institution, introduced into the criminal process in 2015, is designed to increase the effectiveness of criminal proceedings and facilitate the detection and investigation of crimes. However, this mechanism, despite its progressive nature, generates a number of legal conflicts and risks for suspects, accused and defendants, which require a comprehensive study. The relevance of the study is determined by the need to ensure a

balance between the interests of justice and the protection of the rights of the above-mentioned persons. The authors analyze the norms of Kazakh legislation that ensure the protection of the rights of persons entering into a procedural agreement.

Keywords: procedural agreement, legal guarantees, procedural guarantees, procedural risks, criminal law, criminal process, criminal proceedings, criminal offenses, cooperation agreement, plea bargain, agreement to plead guilty and return of acquired assets, suspect, accused, defendant, optimization of the criminal process.

УДК 343.12

Серік А.С.,

*преподаватель кафедры уголовного процесса, старший лейтенант полиции
(e-mail: aida280400@mail.ru);*

Оспанова Ж.К.,

*преподаватель кафедры уголовного процесса, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: zhxr_os@mail.ru)*

Проблемы и перспективы совершенствования правового статуса свидетеля, имеющего право на защиту, по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы и пути совершенствования статуса свидетеля, имеющего право на защиту, в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан. Анализируются текущие недостатки в правоприменительной практике и предлагаются меры для их устранения. Особое внимание уделяется вопросам юридической неопределенности статуса, процессуальных прав и обязанностей свидетеля, а также необходимости повышения правовой защиты и информирования участников уголовного процесса. Юридическая неопределенность статуса свидетеля вызывает множество проблем в правоприменительной практике. Недостаток четкости в законодательстве порождает неоднозначное толкование норм, что в свою очередь затрудняет защиту прав свидетелей. В заключение представлены рекомендации по внесению изменений в законодательство для обеспечения более эффективного и справедливого уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: уголовный процесс, процессуальный статус, участники уголовного процесса, свидетель, свидетель, имеющий право на защиту.

Президент Республики Казахстан К.-Ж. Токаев в Послании народу Республики Казахстан от 2 сентября 2024 г. подчеркнул, что не стоит постоянно оглядываться назад и искать виновных, будь то система или отдельные политические фигуры. Историю необходимо знать и изучать, но не использовать ее как источник для уныния и обид. Из событий прошлого, какими бы трагичными они ни были, следует извлекать полезные уроки. Нам нужно с оптимизмом смотреть вперед и думать о прогрессе и развитии нашей страны [1]. Кроме того, глава государства отметил, что в обществе должны царить закон и порядок, так как это базовое условие обеспечения общественной и индивидуальной безопасности: «только так мы сможем создать Справедливый, Чистый и Безопасный Казахстан. Для достижения этой стратегической цели необходимо создавать благоприятные внешние условия для мирного и устойчивого развития страны. В условиях сложной геополитической обстановки это требует высокопрофессиональной дипломатии».

В соответствии со ст. 1 Конституции Республики Казахстан страна провозглашает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, в котором высшими ценностями являются человек, его жизнь, права и свободы. Это служит гарантией соблюдения законности и обеспечения прав граждан [2]. Исходя из изложенного, важно отметить, что уголовно-процессуальное законодательство прошло значительный путь становления и адаптации к современным реалиям. Оно было подвергнуто изменениям и дополнениям для того,

чтобы эффективно применяться в практической деятельности, отражая потребности нового времени и обеспечивая справедливость, законность и порядок.

Система и структура уголовного процесса — важнейшие характеристики, определяющие форму и пределы существования уголовного процесса как логико-правового явления. Понимание системы и структуры уголовного процесса, их отличия и взаимосвязи необходимо для общего правильного представления о данной отрасли правовой науки, а также для фундаментального изучения ее сущности и содержания [3].

С момента принятия Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан в 2014 г. в законодательство были внесены существенные изменения и новеллы. Одним из ключевых новшеств стало введение процессуального понятия «свидетель, имеющий право на защиту». Этот статус был создан в рамках реформирования уголовного судопроизводства, направленного на дифференциацию и гуманизацию процесса на основе состязательности сторон. Основная цель введения этого статуса заключалась в защите прав и интересов свидетелей, которые могут быть вовлечены в уголовное дело и могут столкнуться с рисками или негативными последствиями за свои показания. Этот статус позволяет свидетелям получать юридическую защиту и помощь, что способствует более справедливому и эффективному уголовному процессу. Мы полагаем, что данное понятие требует усовершенствования и всестороннего анализа для более эффективного применения в практической деятельности.

Термин «свидетель» можно истолковать следующим образом — это лицо, обладающее сведениями об определённом событии, факте или обстоятельстве, которые имеют значение для установления истины в ходе расследования, судебного или иного разбирательства. Свидетель может давать показания на основании личных наблюдений, опыта или знаний, а его свидетельства могут использоваться в качестве доказательств, например:

а) очевидец: Иван был свидетелем автомобильной аварии на пересечении улиц. Он видел, как одна машина проехала на красный свет и столкнулась с другой машиной. Мария была свидетелем ограбления банка. Она видела, как грабитель ворвался в банк и угрожал сотрудникам оружием;

б) участник судебного процесса:

– в деле о краже важным свидетелем стал охранник магазина, который видел подозреваемого, выносящего товары без оплаты;

– в суде по делу об убийстве свидетель защиты заявил, что обвиняемый находился с ним в другом месте в момент совершения преступления, предоставив таким образом алиби;

в) свидетель с правом на защиту: это понятие закреплено в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан. Этот статус предоставляется лицам, чья жизнь или здоровье могут оказаться под угрозой в связи с дачей ими показаний. В частности, если свидетель выступает против организованной преступной группировки, государство может обеспечить ему охрану и применить иные меры безопасности. Эти меры направлены на предотвращение возможного давления, запугивания или иных противоправных действий в отношении свидетеля.

В толковом словаре Ожегова С.И. слово «свидетель» определяется следующим образом.

«1. Лицо, которое лично присутствовало или присутствует при каком-либо событии, очевидец. Например, «быть свидетелем чего-то» или «призвать в свидетели кого-либо» (сослаться на кого-то в оправдание своих слов).

2. Человек, обладающий сведениями об обстоятельствах дела и вызванный для дачи показаний суду или следствию. Например, «проходить по делу свидетелем», «свидетель защиты», «свидетель обвинения» [4].

Согласно ст. 7 Уголовно-процессуального кодекса РК в понятие «участники уголовного процесса» входят:

1) органы и лица, осуществляющие уголовное преследование и поддержание обвинения в суде: прокурор (государственный обвинитель) следователь, орган дознания, дознаватель;

2) лица, защищающие свои или представляемые ими права и интересы при производстве по уголовному делу: подозреваемый, обвиняемый, их законные представители, защитник, гражданский ответчик, потерпевший, частный обвинитель, гражданский истец, их законные представители и представители [5].

Абсолютно верно, что указанные участники выполняют важные функции — от расследования и преследования до защиты прав и интересов участников процесса. Благодаря их взаимодействию и профессионализму обеспечиваются справедливость и законность на всех этапах уголовного разбирательства.

В соответствии с п. 25 ст. 7 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан участники уголовного процесса — это лица и органы, которые участвуют в уголовно-процессуальных отношениях, возникающих и прекращающихся в ходе уголовного судопроизводства в соответствии с нормами УПК. Все участники уголовного процесса делятся на четыре группы:

1) суд — орган судебной власти, осуществляющий правосудие по уголовным делам;

2) государственные органы и должностные лица, осуществляющие функции уголовного преследования — прокурор, начальник следственного отдела, следователь, орган дознания, начальник органа дознания, дознаватель;

3) участники процесса, защищающие свои или представляемые права и интересы — подозреваемый, обвиняемый, защитник, потерпевший, частный обвинитель, гражданский истец, гражданский ответчик, законные представители несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, представители потерпевшего, гражданского истца и частного обвинителя;

4) иные лица, участвующие в уголовном процессе — свидетель, эксперт, специалист, переводчик, понятой, секретарь судебного заседания, судебный пристав, медиатор.

Эти группы охватывают ключевых участников уголовного судопроизводства, каждый из них выполняет свою роль для обеспечения справедливости и законности процесса [6, с. 106–107].

Проблема правового статуса свидетеля, имеющего право на защиту в уголовном процессе Республики Казахстан, остается одной из актуальных тем в правоприменительной практике. В современных условиях, когда уголовное судопроизводство должно обеспечивать баланс между эффективностью расследования и соблюдением прав участников процесса, защита свидетелей приобретает особую значимость. Несмотря на наличие законодательных норм, регулирующих статус свидетеля и меры его защиты, на практике остаются пробелы, связанные с эффективностью их реализации.

Таким образом, введение статуса «свидетель, имеющий право на защиту» в УПК Республики Казахстан способствует более справедливому и защищенному участию свидетелей в уголовном процессе. Это новшество направлено на повышение эффективности правосудия и обеспечение прав и свобод всех участников процесса.

Анализируя сказанное, можно отметить, что статус свидетеля, имеющего право на защиту, имеет определенные недостатки и упущения. Одним из них является отсутствие предупреждения свидетеля о том, что его показания могут быть использованы в качестве доказательств. Это может привести к ряду проблем:

1) нарушению прав свидетеля: свидетель может не осознавать, что его показания могут быть использованы в суде, что нарушает его право на информированное участие в процессе;

2) недопустимости доказательств: показания свидетеля, не предупрежденного о возможности их использования в качестве доказательств, могут быть признаны недопустимыми в суде, что может повлиять на исход дела.

Пример из практики: гражданин А., совершивший уголовное правонарушение по ст. 124 Уголовного кодекса Республики Казахстан, был допрошен как свидетель, имеющий право на защиту, и признал свою вину. Однако после признания его подозреваемым он изменил свои показания и отрицал вину.

Этот случай подчеркивает важность правильного информирования свидетелей и подозреваемых об их правах и последствиях дачи показаний. Отсутствие предупреждения о том, что показания могут быть использованы в качестве доказательств, может привести к юридическим спорам и затруднениям в правоприменительной практике. Это также указывает на необходимость усовершенствования статуса свидетеля, имеющего право на защиту, для обеспечения более эффективного и справедливого уголовного процесса.

Как пример можно рассмотреть ч. 6 ст. 64 «Подозреваемый» УПК Республики Казахстан, которая обеспечивает защиту прав подозреваемого в уголовном процессе. Если подозреваемый не отказался от дачи показаний до начала первого допроса, он должен быть информирован о том, что его показания могут быть использованы в качестве доказательств, даже если он позже откажется от них. Это предупреждение играет ключевую роль в обеспечении справедливости процесса, так как подозреваемый должен быть полностью осведомлен о последствиях своих действий и иметь возможность принимать информированные решения. Оно также помогает избежать юридических споров о допустимости доказательств, полученных без надлежащего информирования подозреваемого.

На основании изложенного предлагаем внести изменения в ст. 65-1 УПК Республики Казахстан, добавив часть 6 следующего содержания: «Если свидетель, имеющий право на защиту, не воспользовался своим правом отказаться от дачи показаний до начала первого допроса, он должен быть предупрежден о том, что его показания могут быть использованы в качестве доказательств в уголовном процессе, в том числе и при его последующем отказе от этих показаний». Эти изменения обеспечат более четкое понимание статуса свидетеля, имеющего право на защиту своих прав и обязанностей, а также будут способствовать соблюдению принципов справедливости и правосудия в рамках уголовного процесса.

Список использованной литературы:

1. Токаев К.-Ж. Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2024 г. // [Электронный ресурс] [<https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-spravedlivyy-kazahstan-zakon-i-poryadok-ekonomicheskij-rost-obshchestvennyy-optimizm-285014>]
2. Конституция Республики Казахстан принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изм. и доп. по сост. на 19.09.2022 г.) [Электронный ресурс] [https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029]
3. Бекбулатов А.К. Система и структура как основополагающие категории уголовного процесса // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 32–37.
4. Толковый словарь С.И. Ожегова онлайн [Электронный ресурс] [<https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=28082>]
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК (с изм. и доп. по сост. на 06.03.2025 г.) // [Электронный ресурс] [https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852]
6. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан 2014 года. Том 1. Общая часть. 2-е изд., доп. и перераб. — Алматы: Жеті Жарғы, 2018. — С. 106–107.

Серік А.С.,
қылмыстық процесс кафедрасының оқытушысы, полиция аға лейтенанты
(e-mail: aida280400@mail.ru);

Оспанова Ж.К.,
қылмыстық процесс кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: zhzh_os@mail.ru)

**Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіндегі
қорғауға құқығы бар куәнің құқықтық жағдайын жақсартудың
мәселелері мен келешегі**

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіндегі қорғауға құқығы бар куәгердің мәртебесін көтеру мәселелері мен жолдары қарастырылады. Құқық қолдану тәжірибесінің қазіргі кемшіліктері талданып, оларды жою шаралары ұсынылды. Куәнің, қорғауға құқығы бар куәгердің мәртебесінің, процестік құқықтары мен міндеттерінің заңды белгісіздігі мәселелеріне, сондай-ақ құқықтық қорғауды арттыру және қылмыстық процеске қатысушыларды хабардар ету қажеттілігіне ерекше назар аударылады. Соңында қылмыстық сот ісін жүргізудің тиімдірек және әділеттілігін қамтамасыз ету үшін заңнамаға өзгертулер енгізу бойынша ұсыныстар беріледі. Куәгер мәртебесінің құқықтық белгісіздігі құқық қолдану тәжірибесінде көптеген мәселелерді тудырады. Заңнамадағы түсініктіліктің болмауы нормалардың екіұшты түсіндірмелерін туғызады, бұл өз кезегінде куәлардың құқықтарын қорғауды қиындатады.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, процессуалдық мәртебе, қылмыстық процеске қатысушылар, куә, қорғауға құқығы бар куә.

A.S. Serik,
Teacher of the Department of Criminal Procedure, Senior Police Lieutenant
(e-mail: aida280400@mail.ru);
Zh.K. Ospanova,
Teacher of the Department of Criminal Procedure, Police Captain
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: zhzh_os@mail.ru)

**Problems and prospects for improving the legal status of a witness entitled
to protection in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan**

Annotation. Article discusses the problems and ways to improve the status of a witness entitled to protection in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. The current shortcomings of law enforcement practice are analyzed and measures to eliminate them are proposed. Particular attention is paid to the issues of legal uncertainty of the status, procedural rights and obligations of a witness, a witness entitled to protection, as well as the need to increase legal protection and inform participants in criminal proceedings. Finally, recommendations are presented for changes to legislation to ensure more efficient and fair criminal proceedings. The legal uncertainty of the status of a witness causes many problems in law enforcement practice. The lack of clarity in legislation gives rise to ambiguous interpretation of the rules, which in turn complicates the protection of witnesses' rights.

Keywords: criminal process, procedural status, participants in criminal proceedings, witness, witness entitled to protection.

Сарсенбаева Б.Б.,
профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики,
кандидат юридических наук, майор полиции
(e-mail: hamudok@mail.ru);

Бейсеналиев Б.Н.,
докторант факультета профессиональной подготовки, подполковник полиции
(Алматинская академия МВД РК им. М. Есбулатова, e-mail: b.b.n@mail.ru)

Интегрированные подходы в противодействии торговле людьми: уголовно-правовые и криминологические перспективы

Аннотация. Актуальность темы торговли людьми не вызывает сомнений, поскольку это преступление представляет собой серьёзную угрозу для прав и свобод человека, нанося глубокие психологические, физические и социальные травмы. Несмотря на усилия международного сообщества, проблема остаётся чрезвычайно острой и требует новых решений, интегрированных подходов, включающих уголовно-правовые и криминологические меры. Особое внимание в данной статье уделено торговле людьми в целях сексуальной эксплуатации. Этот вид торговли людьми наносит наиболее тяжёлые повреждения жертвам, разрушая их жизни и нарушая основные права человека. Важность исследования обусловлена необходимостью разработки и совершенствования механизмов предотвращения этого преступления, а также поддержки жертв.

Ключевые слова: сексуальная эксплуатация, торговля людьми, принуждение, международные стандарты, права жертв, профилактика, противоправные действия, противодействия.

Торговля людьми остаётся одной из серьёзных глобальных проблем современности. По оценкам специалистов ООН и Международной организации по миграции (МОМ), ежегодно жертвами торговли людьми становятся десятки тысяч человек. Согласно статистике, от международной торговли людьми страдают от 600 до 800 тысяч человек в год, а если учитывать торговлю людьми внутри стран, то это количество может достигать от 2 до 4 миллионов человек [1].

В 2024г. только в Республике Казахстан зарегистрировано 197 преступлений, связанных с торговлей людьми. Из них по статье 116 – 22 дела; за похищение человека с целью эксплуатации – 1, незаконное лишение свободы с целью эксплуатации – 4, торговля людьми – 17 дел, вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией – 15 дел, торговлю несовершеннолетними – 6, вовлечение в занятие проституцией – 13, организацию или содержание притонов для занятия проституцией и сводничества – 119 дел [2].

Исследованием данной темы занимались многие отечественные и зарубежные специалисты, особый интерес представляют такие работы, как статья «Генезис международно-правового регулирования борьбы с рабством, работоторговлей и другими формами торговли людьми» [3], аналитические обзоры и переводы «Предотвращение торговли людьми: опыт неправительственных организаций» [4], «Международное законодательство по проблеме торговли людьми» [5], «Стандартные правозащитные принципы обращения с лицами, пострадавшими от торговли людьми» [6]. Ф.Л. Сеницыным был также подготовлен справочник «Права человека и торговля людьми» [7], в котором, в частности, освещались отдельные аспекты решения данного вопроса на правительственном и неправительственном уровнях. Особенности уголовно-правовой характеристики торговли людьми в своих статьях рассматривали М.С. Донцов [8], М.С. Рахимов [9], А.И. Дворкин и Г.К. Смирнов [10] и др. Некоторые аспекты международно-правовой регламентации противодействия торговле людьми, а также отдельным видам эксплуатации человека исследовали М.Ю. Буряк [11], А.М. Орлеан [12], Н.Е. Крылова [13], О.П. Левченко [14]; [15] и др. ученые.

Зарубежные исследователи в своих работах фокусировались на анализе региональных особенностей распределения жертв торговли людьми, а также на институционализации мето-

дов борьбы с этим явлением на глобальном и региональном уровнях. Одним из ключевых аспектов их исследований были проведение исторических параллелей между законодательством по предотвращению торговли людьми – рабства — и современными правовыми подходами, а также анализ предпосылок и исторических основ формирования этой проблемы и законодательных путей её решения. Историческая ретроспектива была раскрыта в работах Прабха Котисварана «За пределами сексуального гуманизма: постколониальный подход к закону о борьбе с торговлей людьми» [16], Жана Аллейна «Рабство в международном праве: эксплуатация людей и торговля людьми» [17], Энн Галлахер и Фионы Дэвид «Международное право незаконного ввоза мигрантов» [18], Доминики Борг «Современное рабство: сравнительное исследование определения торговли людьми» [19] и др.

Несмотря на это, следует отметить, что теоретическое изучение данной темы ещё не завершено полностью. Исследования вышеупомянутых учёных сосредоточены на специфических аспектах явления торговли людьми. Между тем, эта проблема является многогранной и нуждается во всестороннем анализе и системного подхода.

В условиях глобализации и растущей миграции эффективная борьба с торговлей людьми требует комплексного подхода, включающего правовые, криминологические и социальные меры. Среди правовых мер приоритетной является ужесточение законодательства, введение строгих законов, направленных на преследование и наказание торговцев людьми, а также на защиту жертв. Криминологические меры включают постоянный мониторинг ситуации и анализ новых методов, используемых торговцами людьми, для разработки эффективных стратегий противодействия. Важным аспектом — повышение квалификации сотрудников правоохранительных органов в области выявления и расследования случаев торговли людьми, а также совершенствование методов и технологий расследования.

Социальные меры направлены на поддержку и реабилитацию жертв, создание центров поддержки, предоставления медицинской, психологической и юридической помощи. Профилактика и образование уязвимых групп населения, а также социальная интеграция жертв в общество, включая обучение и трудоустройство, также являются ключевыми аспектами.

Исторически сексуальная эксплуатация существовала в различных формах и проявлениях. В древних обществах сексуальная эксплуатация часто была связана с рабством и принудительным браком. В современном мире сексуальная эксплуатация приобрела новые формы, такие как торговля людьми для сексуальных целей и использование детей в порнографии. Современные исследования сексуальной эксплуатации охватывают широкий спектр вопросов, включая правовые, социальные и психологические аспекты. Учёные изучают причины и последствия сексуальной эксплуатации, а также разрабатывают меры по её предотвращению и борьбе с ней.

Международные организации продолжают активно внедрять меры, направленные на противодействие торговле людьми. Одним из значимых шагов в этом направлении стало принятие ряда документов, направленных на борьбу с этим преступлением. Одним из таких нормативно-правовым актом является принятие в 2024 г. Республикой Казахстан Закона «О противодействии торговле людьми» [20].

Принятие в 2024 г. закона Республики Казахстан «О противодействии торговле людьми» является значительным шагом в борьбе с этим злом. Закон устанавливает организационно-правовые основы для такой борьбы, в том числе меры по предотвращению, выявлению, пресечению и расследованию преступлений, связанных с торговлей людьми [21]. Он предусматривает создание единой системы противодействия торговле людьми, которая включает в себя деятельность различных государственных и негосударственных организаций. Закон также определяет такие понятия, как «жертва торговли людьми» и «реабилитация жертв торговли людьми», устанавливает процедуры идентификации жертв и помощи им.

Между тем, анализ научной литературы и действующего законодательства свидетельствует о недостаточной проработке некоторых ключевых аспектов, в частности, отсутствии чёткого определения термина «сексуальная эксплуатация». Это представляет серьёзную проблему, так как без единого подхода к данному понятию сложно установить юридические рамки для расследования преступлений, связанных с сексуальной эксплуатацией, а также для предоставления адекватной помощи жертвам. Необходимость введения чёткого определения сексуальной эксплуатации в законодательство обусловлена тем, что это позволит определить перечень деяний, которые могут быть отнесены к преступлениям в сфере сексуальной эксплуатации.

В соответствии с международными стандартами сексуальная эксплуатация охватывает «по крайней мере, использование проституции других лиц или иные виды сексуальной эксплуатации...» [22]. В действующем Уголовном кодексе РК в статье 3 «Разъяснение некоторых понятий, содержащихся в настоящем Кодексе» в пункте 1) дано следующее определение: «Эксплуатация человека – использование виновным принудительного труда, занятия проституцией другим лицом или иных оказываемых им услуг сексуального характера, принуждение лица к занятию попрошайничеством, совершению противоправной деятельности или иные действия, связанные с осуществлением виновным некоторых или всех полномочий собственника в отношении лица». Под использованием виновным занятия проституцией другим лицом или иных оказываемых им услуг сексуального характера понимается принуждение лица к занятию проституцией или оказанию иных услуг сексуального характера в целях присвоения полученных доходов или их части, а равно без преследования виновным этой цели.

На наш взгляд, недостаточное внимание к исследованию вопросов, связанных с разработкой основополагающего термина «сексуальная эксплуатация», в сочетании с недостаточным объемом правоприменительной практики привело к отсутствию в законодательстве четкого определения и признаков сексуальной эксплуатации в целом.

Полагаем, что для определения термина «сексуальная эксплуатация» можно выделить следующие ключевые признаки.

1. Использование силы, угроз или других форм принуждения для вовлечения человека в сексуальные действия.
2. Введение в заблуждение или ложные обещания, касающиеся условий или характера работы.
3. Эксплуатация лиц, находящихся в уязвимом положении, таких как несовершеннолетние, мигранты или лица с ограниченными возможностями.
4. Получение финансовой или иной материальной выгоды от сексуальной эксплуатации другого человека.
5. Вовлечение в сексуальные действия без добровольного и осознанного согласия.

Мнения учёных по поводу определения «сексуальная эксплуатация» отличаются. Так, М.Ю. Буряк считает, что «сексуальная эксплуатация – это осуществляемое в целях удовлетворения физиологических или психологических потребностей, получения финансовой или иной выгоды использование сексуальных свойств человека против его воли» [11].

Л.Д. Ерохина под сексуальной эксплуатацией понимает «сексуальное насилие над достоинством личности, равенством, умственной и физической целостностью и практику, в ходе которой некоторые индивиды (преимущественно мужчины) утверждают свою власть и преимущество над другими индивидами (преимущественно над женщинами) в целях сексуального удовлетворения, финансовой прибыли и/или других выгод» [23]. Таким образом, Л.Д. Ерохина рассматривает сексуальную эксплуатацию как форму сексуального насилия, направленного на унижение достоинства личности, нарушение равенства и целостности индивида. Она подчёркивает, что сексуальная эксплуатация является способом утверждения

власти и преимущества одних индивидов над другими, преимущественно мужчин над женщинами, с целью сексуального удовлетворения и получения финансовой прибыли.

Н.А. Корсикова полагает, что «под сексуальной эксплуатацией следует понимать организацию проституции, а также действия, заключающиеся в вербовке, перевозке, передаче укрывательстве женщин (несовершеннолетних) с их согласия либо помимо их воли в целях удовлетворения потребностей (физиологических, психологических) третьих лиц и последующей эксплуатации для получения корыстных или иных выгод». Определение Н.А. Корсиковой охватывает широкий спектр действий, связанных с эксплуатацией женщин и несовершеннолетних.

Анализ мнений учёных по поводу определения термина «сексуальная эксплуатация» показывает разнообразие подходов к их трактовке. Однако несмотря на различия, все определения подчёркивают принудительный характер сексуальной эксплуатации, и её направленность на удовлетворение потребностей третьих лиц и получение выгоды за счёт использования сексуальных свойств человека. Это еще раз подчеркивает необходимость разработки единого определения термина «сексуальная эксплуатация».

В результате анализа имеющихся определений мы приходим к выводу, что под сексуальной эксплуатацией следует понимать противоправное извлечение дохода или получение иных выгод путём предоставления сексуальных услуг человека другим лицам. В процессе сексуальной эксплуатации потерпевшего не всегда учитываются возраст, состояние здоровья и другие факторы, влияющие на его способность быть объектом сексуальных манипуляций. Основной целью сексуальной эксплуатации является получение дохода или прибыли от использования человека в качестве «квази-предмета» криминальной сделки.

Список использованной литературы:

1. Жертвы торговли людьми и насилия: Доклад о торговле людьми. — Государственный департамент США, 2015.
2. Электронный ресурс: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/civil> (дата обращения: 30.01.2025 г.)
3. Лебединец И. Генезис международно-правового регулирования борьбы с рабством, работорговлей и другими формами торговли людьми // Актуальные проблемы российского права. — 2016. — № 3 (64). — С. 186–191.
4. Лукач Н. Международный опыт преодоления глобальной проблемы торговли людьми // Век глобализации. — 2016. — № 4. С. 78–87.
5. Международное законодательство по проблеме торговли людьми / Отв. ред. Синицын Ф.Л. — Пермь: Уральский центр поддержки НГО, Центр против насилия и торговли людьми, 2000. — 91 с.
6. Стандартные правозащитные принципы обращения с лицами, пострадавшими от торговли людьми. / Отв. ред. Синицын Ф.Л. — Пермь: Всемирный Альянс против торговли женщинами, Центр против насилия и торговли людьми, 2002. 32 с. [Sinityn F.L. Standard Human Rights Principles for the Treatment of Victims of Trafficking in Persons. Perm, Global Alliance Against Traffic in Women, Center against Violence and Trafficking in Persons, 2002. 32 p. (In Russ.)]
7. Синицын Ф.Л., Ситниченко О.В. Права человека и торговля людьми: Справочник. — Пермь: Всемирный альянс против торговли женщинами, Центр против насилия и торговли людьми, 2002. — 219 с.
8. Донцов М.С. Торговля людьми: особенности уголовно-правовой и криминалистической характеристики // Актуальные вопросы деятельности органов внутренних дел. — 2010. — № 1 (52). — С. 9–16.
9. Рахимов М.С. Субъект преступления торговли людьми // Бизнес в законе. — 2007. — № 3. С. 81–285.
10. Смирнов Г.К., Дворкин А.И. Криминалистическая характеристика торговли людьми // Бизнес в законе. — 2007. — № 1. — С. 50–63.

11. Буряк М.Ю. Торговля людьми и борьба с ней: Криминологические и уголовно-правовые аспекты: Дис. ... канд. юрид. наук. — Владивосток, 2005. — 246 с.
12. Орлеан А.М. Становление международно-правовой базы противодействия торговле людьми и отдельным видам эксплуатации человека // Наука. Общество. Государство. — 2014. — № 2 (6). С. 98–109.
13. Крылова Н.Е. О понятии объекта преступления // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. — 2013. — № 6. — С. 20–33.
14. Торговля людьми: выявление, раскрытие, расследование / Отв. ред. Левченко О.П. — Владивосток: Международная организация по миграции, 2009. — 103 с.
15. Левченко О.П. Торговля людьми и легализация преступных доходов. — М.: ЮНИТИ, 2009. — 271 с.
16. Kotiswaran P. Beyond Sexual Humanitarianism: A Postcolonial Approach to Anti-Trafficking Law // UC Irvine Law Review. — 2014. — Vol. 4. — Iss.1. — P. 353–406.
17. Jean A. Slavery in International Law: Of Human Exploitation and Trafficking. — Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2012. — 444 p.
18. Gallagher A., David F. The International Law of Migrant Smuggling. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014. — 840 p.
19. Jansson D. Modern Slavery: A Comparative Study of the Definition of Trafficking in Persons. — Boston: Brill Nijhoff, 2015. — 380 p.
20. Закон Республики Казахстан «О противодействии торговле людьми» от 5 июля 2024 г. № 110-VIII ЗРК. — [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2400000110> (дата обращения: 30.01.2025 г.)
21. Балгимбеков Д.У., Кошегулов Б.Б., Салкебаев Т.С. Особенности объективной стороны уголовного правонарушения, предусмотренного ч. 1 ст. 128 УК РК «Торговля людьми» // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024 — № 1 (83). — С. 43–48.
22. О предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за неё: Протокол ООН, 2000 // Противодействие торговле людьми: Сборник нормативных правовых документов. — М., 2004.
23. Корсикова Н.А. Криминологические особенности деятельности органов внутренних дел России по противодействию торговле людьми: Автореф. ... канд. юрид. наук. — СПб., 2009.

Сарсенбаева Б.Б.,

қылмыстық процесс және криминалистика кафедрa профессоры,

заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры

(e-mail: hamudok@mail.ru);

Бейсеналиев Б.Н.,

кәсіптік даярлау факультетінің докторанты, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы,

e-mail: b.b.n@mail.ru)

Адам саудасына қарсы іс-қимылдың интеграцияланған тәсілдері: қылмыстық-құқықтық және криминологиялық перспективалар

Аннотация. Адам саудасы тақырыбының өзектілігі күмән тудырмайды, өйткені бұл қылмыс терең психологиялық, физикалық және әлеуметтік жарақат алу арқылы адамның құқықтары мен бостандықтарына үлкен қауіп төндіреді. Халықаралық қоғамдастықтың күш-жігеріне қарамастан, проблема өте өткір болып қала береді және қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шараларды қамтитын жаңа шешімдерді, интеграцияланған тәсілдерді талап етеді. Бұл мақалада жыныстық қанау мақсатында Адам саудасына ерекше назар аударылады. Адам саудасының бұл түрі құрбандарға ең ауыр зиян келтіреді, олардың өмірін бұзады және адамның негізгі құқықтарын бұзады. Зерттеудің маңыздылығы осы қылмыстың алдын алу тетіктерін әзірлеу және жетілдіру, сондай-ақ құрбандарды қолдау қажеттілігіне байланысты.

Негізгі сөздер: жыныстық қанау, адам саудасы, мәжбүрлеу, халықаралық стандарттар, жәбірленушілердің құқықтары, алдын алу, заңсыз әрекеттер, қарсы әрекеттер.

B.B. Sarsenbayeva,
*Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics,
Candidate of Legal Sciences, Police Major
(e-mail: hamudok@mail.ru);*

B.N. Beisenaliev,
*Doctoral student of the 1st year of the Faculty of Professional Training,
Lieutenant Colonel of Police
(Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Esbulatov, e-mail: b.b.n@mail.ru)*

Integrated approaches in combating human trafficking: criminal law and criminological perspectives

Annotation. The relevance of the topic of human trafficking is beyond doubt, since this crime poses a serious threat to human rights and freedoms, causing deep psychological, physical and social trauma. Despite the efforts of the international community, the problem remains extremely acute and requires new solutions, integrated approaches, including criminal law and criminological measures. Special attention in this article is paid to human trafficking for the purpose of sexual exploitation. This type of human trafficking causes the most severe damage to victims, destroying their lives and violating basic human rights. The importance of the study is due to the need to develop and improve mechanisms to prevent this crime, as well as to support victims.

Keywords: sexual exploitation, human trafficking, coercion, international standards, victims' rights, prevention, unlawful acts, countermeasures.

УДК 343.85

Сейтжанов М.С.,
*старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин,
подполковник полиции
(e-mail: s.maxat_76@mail.ru);*

Абдишева Д.А.,
*старший преподаватель кафедры административно-правовых дисциплин,
магистр юриспруденции, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: dinaratungusbaeva26@gmail.com)*

Деятельность ОВД в предупреждении и профилактике несовершеннолетней преступности в Республике Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы предупреждения преступности среди несовершеннолетних в Казахстане, особое внимание уделяется деятельности органов внутренних дел (ОВД) в данной сфере. Анализируется динамика уголовных правонарушений, совершенных несовершеннолетними, сделан акцент на росте числа регистрации данных фактов с 2020 по 2024 гг. Определены основные факторы, способствующие вовлечению подростков в криминальную среду. Исследуются существующие механизмы профилактики, включая нормативно-правовую базу, меры индивидуальной и общей профилактики, а также роль правоохранительных органов в их реализации. Подчеркивается необходимость комплексного подхода к снижению подростковой преступности. Предлагается совершенствование законодательных норм, включая уточнение сроков проведения профилактических мероприятий общего характера и усиление взаимодействия с обществом.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, предупреждение, органы внутренних дел, профилактика, гражданское общество, подростки, взаимодействие, законодательное регулирование.

Актуализация исследовательского внимания на вопросах профилактики правонарушений среди лиц, не достигших совершеннолетия, в последние годы обусловлена динамичными трансформациями государственной стратегии формирования личности молодого поколения, а также необходимостью критического анализа эффективности существующих механизмов противодействия противоправному поведению несовершеннолетних. Правовые исследования в рассматриваемой области свидетельствуют о том, что преступность рассматриваемой социальной группы выступает одновременно индикатором и следствием дисфункций в экономической, морально-нравственной и социокультурной системах общества [1].

Преступность несовершеннолетних является одним из самых негативных явлений в обществе. Еще в 2019 г. указанная проблема стала объектом усиленного внимания Главы Государства Республики Казахстан, поскольку на тот момент около 21 000 выпускников средних образовательных учреждений в Республике Казахстан столкнулись с невозможностью продолжать обучение в учреждениях профессионального и высшего образования, что привело к увеличению численности лиц, находящихся в состоянии социально-экономической нестабильности. Значительная часть данной группы молодежи оказывалась под воздействием криминальных и радикально ориентированных структур, что представляло собой серьезную угрозу общественной безопасности и социальной стабильности [2].

Исследовав данные последующих лет, мы установили, что в 2022 г. учебу в казахстанских вузах не окончили более 110 тысяч студентов [3]. В 2023 г. количество выпускников школ достигло 170 тысяч, при этом в бакалавриат поступило только 60 тысяч студентов [4].

Справедливо отметить, что в соответствии с Программой мероприятий по реализации Концепции модернизации высшего образования и научной деятельности в Республике Казахстан на период 2023–2029 гг. анализ уровня занятости выпускников осуществляется в течение года после завершения ими обучения в вузах. В связи с отсутствием в информационной системе Министерства труда и социальной защиты населения данных о профессиональной сфере деятельности выпускников мониторинг их трудоустройства проводится только на основании сведений о пенсионных взносах [5].

На основании вышеизложенного можно заключить, что несовершеннолетние, являясь социально уязвимой группой, обладают повышенным риском вовлечения в криминогенную среду в процессе поиска источников дохода. Общая картина уголовных правонарушений, совершённых несовершеннолетними за последние пять лет, представлена следующими статистическими данными: в 2020 зарегистрировано 1847 уголовных правонарушений, в 2021 г. – 1515, в 2022 г. – 1581, в 2023 г. – 182, в 2024 г. – 1950 [6].

Согласно статистике, наблюдается рост количества уголовных правонарушений несовершеннолетних. Следует отметить, что ключевая функция в системе превентивных и профилактических мероприятий, направленных на предотвращение уголовно-правовых деяний, возложена на представителей правоохранительных структур. Одной из приоритетных профессиональных задач сотрудников органов внутренних дел является реализация комплекса мер, направленных на выявление и устранение факторов, способствующих формированию криминогенных тенденций. Вместе с тем, международная практика подтверждает, что снижение уровня преступности не может быть достигнуто исключительно за счет применения карательных мер [7].

Следует подчеркнуть, что понятие «несовершеннолетний» в большинстве случаев отождествляется с категорией «ребенок», что предполагает необходимость комплексного подхода к его правовому статусу, включающего не только меры ответственности, но и воспитательно-профилактическое воздействие [8, с. 152]. В системе предупреждения и профилактики преступности среди лиц, не достигших совершеннолетнего возраста, задействован широкий круг субъектов, чья деятельность ориентирована на защиту прав и законных интересов молодежи, предотвращение социального неблагополучия, а также минимизацию факторов, способству-

ющих противоправному поведению [9]; [10]. При этом деятельность таких субъектов регламентируется нормативными правовыми актами.

Правовой основой профилактики уголовных правонарушений несовершеннолетних в Республике Казахстан является Конституция Республики Казахстан, а также Уголовный, Уголовно-процессуальный, Административный кодексы Республики Казахстан. Важную роль в системе предупреждения и противодействия уголовно-правовым деяниям несовершеннолетних в Республике Казахстан играет специализированное законодательство и нормативно-правовые акты подзаконного характера, регулирующие данную сферу и имеющие юридическую силу на территории государства.

Одним из основных законов является Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 г. № 591 «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» (далее Закон №591), согласно которому профилактика правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждение детской безнадзорности и беспризорности — это система правовых, педагогических и иных мер, направленных на предупреждение правонарушений, безнадзорности, беспризорности и антиобщественных действий среди несовершеннолетних, выявление и устранение причин и условий, им способствующих, осуществляемых в совокупности с мерами индивидуальной профилактики с несовершеннолетними, родителями или другими законными представителями несовершеннолетних, не исполняющими обязанности по их воспитанию, обучению или содержанию либо отрицательно влияющими на их поведение, а также иными лицами, вовлекающими несовершеннолетних в совершение правонарушений или антиобщественных действий [11].

Правоохранительными органами осуществляется значительный объем работы по предупреждению противоправного поведения несовершеннолетних, однако наблюдается тенденция, свидетельствующая о недостаточной эффективности принимаемых мер. Это подтверждается данными правовой статистики и обуславливает необходимость ее углубленного анализа, а также усиленной координации усилий не только правоохранительных структур, но и всех государственных институтов. Помимо этого, в практической деятельности выявляется недостаточная организация взаимодействия с неправительственными объединениями, социальными службами, образовательными учреждениями, а также с гражданским обществом в целом.

Анализ исторического опыта противодействия безнадзорности и правонарушениям среди несовершеннолетних убедительно демонстрирует, что достижение устойчивых положительных результатов в данной сфере возможно исключительно при скоординированном взаимодействии всех субъектов, вовлеченных в систему профилактики преступности среди молодежи, при условии активной поддержки и участия гражданского общества. В этой связи ключевым фактором повышения эффективности мер по предупреждению и пресечению противоправных действий несовершеннолетних является налаживание эффективного механизма взаимодействия правоохранительных органов с институтами гражданского общества [12].

Необходимо подчеркнуть, что максимальная результативность мероприятий, направленных на предупреждение уголовно наказуемых деяний среди несовершеннолетних, может быть достигнута исключительно при их систематическом и непрерывном осуществлении. В данном контексте особое значение приобретают временные установки для реализации профилактических мер, что требует учета их длительности, частоты и комплексного характера.

Отметим, что в Законе № 591 отсутствуют четкие сроки проведения общей профилактики преступности несовершеннолетних. Имеются лишь положения о сроках индивидуальной профилактики, что, на наш взгляд, является упущением законодателя.

Специфической характеристикой общей профилактики преступности среди несовершеннолетних является тот факт, что уголовно-правовые деяния совершаются лицами, юридически относящимися к категории «дети». Это обстоятельство способствует повышенному

уровню латентности противоправных действий данной группы. Значительная часть преступных деяний, совершаемых несовершеннолетними, воспринимается обществом как проявление возрастной несформированности, легкомысленного поведения или шалости, включая акты хулиганства, мелкие кражи и аналогичные правонарушения. В результате подобные инциденты зачастую остаются вне поля зрения правоохранительных органов, не фиксируются в официальной статистике и не становятся объектом своевременного правового реагирования, что, в свою очередь, усугубляет проблему латентной преступности среди несовершеннолетних и ограничивает эффективность мер ее предупреждения [13]. В этой связи считаем необходимым регламентировать сроки проведения общей профилактики преступности несовершеннолетних.

Отметим также, что наибольший резонанс вызывает то, что в последнее время несовершеннолетние вовлекаются в мошеннические действия и распространение наркотиков, совершаемые посредством сети Интернет. Правоохранительные органы все чаще фиксируют случаи задержания несовершеннолетних, выступающих в качестве соучастников преступлений, связанных с кибермошенничеством. По данным сотрудников органов прокуратуры, наиболее распространенной причиной вовлечения данной категории лиц в противоправную деятельность является их острая потребность в финансовых средствах, что делает их уязвимыми для использования в качестве посредников (дропперов) [14].

Специалисты в области информационной безопасности также обращают внимание на данную тенденцию: преступные группировки, специализирующиеся на кибермошенничестве, все чаще привлекают несовершеннолетних к противоправной деятельности. В частности, банковские счета и платежные карты, зарегистрированные на подростков, используются в качестве инструмента для реализации мошеннических схем. В случаях выявления подобных преступлений ответственность за финансовые обязательства, возникающие в результате незаконных операций, в конечном итоге ложится на родителей несовершеннолетних правонарушителей [15].

Кроме того, ежегодно среди задержанных в Казахстане закладчиков встречаются несовершеннолетние. К примеру, в 2021 г. петропавловский студент за сбыт психотропного вещества получил три года ограничения свободы [16]. По состоянию на июль 2023 г. за участие в противоправной деятельности, связанной с незаконным оборотом наркотических средств, были задержаны 30 несовершеннолетних. В г. Шымкент правоохранительные органы задержали подростка, завершившего обучение в общеобразовательном учреждении в мае 2023 г., при котором обнаружено и изъято 13 упаковок с веществом, идентифицированным как мефедрон. В городе Кокшетау задержан 14-летний несовершеннолетний, у которого в ходе оперативных мероприятий изъято 55 упаковок указанного психоактивного вещества общим весом более 200 г [17].

Таким образом, анализ деятельности органов внутренних дел в сфере предупреждения уголовных правонарушений среди несовершеннолетних позволяет выделить ряд специфических характеристик, присущих именно данной сфере:

- эффективная реализация профилактических мероприятий требует налаженного взаимодействия с субъектами, не входящими в систему органов внутренних дел, включая неправительственные организации, образовательные учреждения, социальные службы, общественные объединения и представителей гражданского общества;

- данная деятельность направлена на определенную целевую группу, включающую несовершеннолетних, членов их семей, педагогов общеобразовательных школ и преподавателей высших учебных заведений;

- профилактическая работа должна носить системный и непрерывный характер и интегрироваться в ежедневную профессиональную деятельность сотрудников правоохранительных органов.

Вместе с тем, положительным моментом является то, что некоторые общественные фонды, к примеру, фонд «Будущее без наркотиков», работают совместно с МВД. Так, при совместной работе в Казахстане за период 2023–2024 гг. заблокировано более трех тысяч Telegram-каналов по продаже наркотиков и по вербовке молодежи в наркобизнес [18].

На наш взгляд, работу в данном направлении следует развивать. Для этого целесообразно законодательно закрепить некоторые положения в Законе РК № 591, а именно:

- регламентировать сроки проведения общей профилактики преступности несовершеннолетних, включив их в п. 3-1 ст. 1 и изложив его в следующей редакции: «Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждение детской безнадзорности и беспризорности осуществляется на постоянной основе, а общие меры профилактического характера – не реже чем раз в месяц»;

- внести изменения в ст. 4 «Основные задачи государственных органов в области профилактики правонарушений, безнадзорности и беспризорности среди несовершеннолетних» Закона РК № 591, включив в нее п. 7 в следующей редакции: «вовлечение общественных объединений и граждан в целях предупреждения преступности несовершеннолетних».

Список использованной литературы:

1. Ефремова К.С., Папян А.А. Некоторые особенности преступности несовершеннолетних // Трансформация уголовного законодательства: перспективные направления: Сб. науч. ст. Международ. конф. молодых ученых и студентов. — М., 2019. — С. 68–71.

2. Токаев К.-Ж. Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019>

3. Информационный интернет-портал «zakon.kz»: Учебу в казахстанских вузах не окончили более 110 тысяч студентов // <https://www.zakon.kz/obshestvo/6010630-uchebu-v-kazakhstanskikh-vuzakh-ne-zakonchili-bolee-110-tysiach-studentov.html>

4. Информационный интернет-портал «lsm.kz»: Бездомное высшее // <https://lsm.kz/vuzy-v2023-godu>

5. Информационный интернет-портал «Baigenews.kz»: Дипломированная молодёжь не может трудоустроиться: что говорят в министерстве высшего образования // https://baigenews.kz/diplomirovannaya-molodyozh-ne-mozhet-trudoustroitsya-chto-govoryat-v-ministerstve-vysshego-obrazovaniya_300000028/

6. Портал органов правовой статистики и специальных учетов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан: Правовая статистика. Статистические отчеты - отчёт формы 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2020–2024 гг. // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>

7. Кумышева М.К. Правовые основы деятельности ОВД по предупреждению правонарушений // Теория и практика общественного развития. — 2015. — № 16. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovye-osnovy-deyatelnosti-ovd-po-preduprezhdeniyu-pravonarusheniy>

8. Галым Ф.Г., Саханова Н.Т. Роль патриотического воспитания несовершеннолетних в профилактике правонарушений, а также в обеспечении общественного согласия и единства народа Казахстана // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 151–156.

9. Ералина С.Е., Ахметжанова Н.Н. Вопросы профилактики преступности несовершеннолетних в деятельности органов внутренних дел // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2020 — № 3. — С. 26–30.

10. Зайко Т.М. О системе профилактики правонарушений несовершеннолетних // Российское право: Образование. Практика. Наука. — 2017. — № 1 (97). — С. 51–53.

11. Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» от 9 июля 2004 г. № 591 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_

12. Волынкин Е.Н. О содействии общественности в противодействии преступности несовершеннолетних // Вестник Сибирского юридического института МВД России. — 2021. — № 4 (45). — С. 168–175.

13. Наурзалиева С.М. Преступность несовершеннолетних в Республике Казахстан // Пенитенциарная наука. — 2016. — № 1 (33).

14. Официальный сайт «Polisia.kz»: Как не стать дроппером//<https://polisia.kz/ru/kak-ne-stat-dropperom-raz-yasnili-uchashhimsya-ekibastuza/>

15. Информационный интернет-портал «Kommersant.ru»: Дропперы малолетние//<https://www.kommersant.ru/doc/6394792>

16. Информационный интернет-портал «Mk-kz.kz»: Тяжелый песок. Почему все больше подростков вовлекается в наркобизнес// <https://mk-kz.kz/social/2023/10/11/tyazhelyy-pesok-pochemu-vse-bolshe-podrostkov-vovlekaetsya-v-narkobiznes.html>

17. Информационный интернет-портал «Baigenews.kz»: 30 подростков подозревают в совершении наркопреступлений в Казахстане// https://baigenews.kz/30-podrostkov-podozrevayut-v-sovershenii-narkoprestupleniy-v-kazahstane_181197/

18. Информационный интернет-портал «Tengrinews.kz»: 13-летние закладчики. Кого вербуют в наркобизнес в Казахстане // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/13-letnie-zakladchiki-kogo-verbuyut-narkobiznes-kazahstane-526964/

Сейтжанов М.С.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
полиция подполковнигі*

(e-mail: s.maxat_76@mail.ru);

Абдишева Д.А.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заңтану магистрі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: dinaratungusbaeva26@gmail.com)*

Қазақстан Республикасындағы кәмелетке толмаған қылмыстың алдын алу және алдын алудағы ІІО қызметі

Аннотация. Мақалада Қазақстандағы кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алу мәселелері қарастырылады, осы саладағы ішкі істер органдарының (ІІО) қызметіне ерекше назар аударылады. Кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстық құқық бұзушылықтардың динамикасы талданады, 2020 жылдан 2024 жылға дейін осы фактілерді тіркеу санының өсуіне баса назар аударылады. Алдын алудың қолданыстағы тетіктері, оның ішінде нормативтік-құқықтық база, жеке және жалпы профилактика шаралары, сондай-ақ құқық қорғау органдарының оларды іске асырудағы рөлі зерттеледі. Жасөспірімдер қылмысын төмендетуге кешенді көзқарастың қажеттілігі атап өтілді. Жалпы сипаттағы профилактикалық іс-шараларды өткізу мерзімдерін нақтылауды және қоғаммен өзара іс-қимылды күшейтуді қоса алғанда, заңнамалық нормаларды жетілдіру ұсынылады.

Негізгі сөздер: кәмелетке толмағандардың қылмысы, алдын алу, Ішкі істер органдары, алдын алу, азаматтық қоғам, жасөспірімдер, өзара іс-қимыл, заңнамалық реттеу.

M.S. Seitzhanov,
*Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Police Lieutenant Colonel
(e-mail: s.maxat_76@mail.ru);*

D.A. Abdisheva,
*Senior Lecturer of the Department of Administrative and Legal Disciplines,
Master of Jurisprudence
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: dinaratungusbaeva26@gmail.com)*

Activities of IAB in the prevention and prophylaxis of juvenile delinquency in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article discusses the issues of juvenile delinquency prevention in Kazakhstan, with special attention being paid to the activities of the internal affairs agencies (ATS) in this area. The dynamics of criminal offenses committed by minors is analyzed, emphasis is placed on the increase in the number of registrations of these facts from 2020 to 2024. The main factors contributing to the involvement of adolescents in the criminal environment have been identified. The existing prevention mechanisms, including the regulatory framework, individual and general prevention measures, as well as the role of law enforcement agencies in their implementation, are being investigated. The need for an integrated approach to reducing juvenile delinquency is emphasized. It is proposed to improve legislative norms, including clarifying the timing of preventive measures of a general nature and strengthening interaction with society.

Keywords: juvenile delinquency, prevention, internal affairs bodies, prevention, civil society, adolescents, interaction, legislative regulation.

УДК 347:343:34.037:007

Сидорова Н.В.,
*ассоциированный профессор кафедры уголовного права, процесса и криминалистики,
кандидат юридических наук, доцент
(Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
e-mail: nsidorova75@mail.ru)*

Цифровая грамотность населения как инструмент доступности правосудия и юридической помощи в Республике Казахстан*

Аннотация. В статье исследуется роль цифровой грамотности населения как инструмента доступности правосудия и юридической помощи в Казахстане. Подчеркивается значимость основных компонентов цифровой грамотности человека в получении доступа к цифровым ресурсам судебной системы и других цифровых платформ по юридическим вопросам. Рассматриваются статистические показатели цифровой грамотности населения, а также выборочные результаты социологического исследования, прогнозируется динамика цифровой грамотности в юридической сфере. Автор предполагает, что дальнейшее развитие «мягких» и «жестких» цифровых навыков человека будет проходить в направлении использования инструментов искусственного интеллекта, позволяющего сокращать имеющиеся препятствия в доступности правосудия и юридической помощи. Сделан акцент на возможностях искусственного интеллекта в цифровой трансформации до-

* Данная статья опубликована за счет проекта BR24992826 «Инновационные подходы обеспечения доступности правосудия населению Республики Казахстан с использованием инструментов искусственного интеллекта» (источник финансирования – Комитет науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан)

ступности правосудия и юридической помощи, актуализируется новая траектория цифровой грамотности человека – понимание искусственного интеллекта и его алгоритмов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая грамотность, доступность правосудия, доступность юридической помощи, цифровизация, социологический опрос, судебная система, мягкие цифровые навыки, жесткие цифровые навыки.

В условиях цифровой трансформации государства и его органов важнейшим индикатором качества жизни человека является цифровая грамотность, так как подавляющее большинство государственных услуг предоставляется в цифровом формате. По индексу «онлайн-услуги» в рейтингах ООН Республика Казахстан занимает 8 место (92 % государственных услуг оказываются в электронном формате) [1].

Статистические исследования цифровой грамотности населения Республики Казахстан показывают, что в стране прослеживается устойчивая тенденция к повышению ее уровня: если в 2018 г. он составлял 79,6 %, то в 2023 г. данный показатель увеличился 90,2 % (рис. 1) [2].

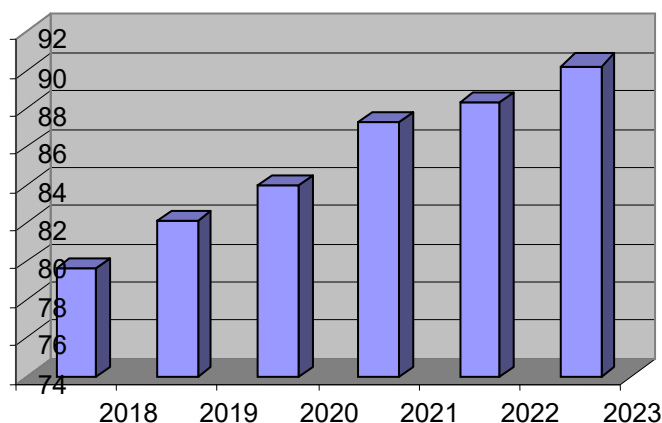

Рисунок 1. Уровень цифровой грамотности населения Казахстана (в процентах)

Тенденция к увеличению показателей цифровой грамотности человека от 6 до 74 лет прослеживается и по регионам, хотя не во всех регионах они одинаково высокие, есть регионы с относительно низкими показателями (Акмолинская и Западно-Казахстанская области). Стабильно высокий уровень цифровой грамотности населения в городах Астана и Алматы (табл. 1) [2]. Развитие цифровых технологий в Казахстане и представленные показатели с 2018 года позволяют прогнозировать дальнейший рост цифровой грамотности населения, так как в разрезе регионов и по годам отсутствуют признаки снижения или замедления развития цифровой грамотности.

Таблица 1

Уровень цифровой грамотности населения Республики Казахстан по регионам (в процентах)

Регион	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Абай					79,9	85,5
Акмолинская	68,9	74,7	74,9	81,5	83,1	85,8
Актюбинская	78,0	80,0	81,0	86,8	89,6	90,0
Алматинская					91,9	92,4
Атырауская	81,2	82,6	83,1	85,2	85,4	86,6

Западно-Казахстанская	76,4	78,4	78,8	79,2	82,0	84,6
Жамбылская	78,2	79,8	80,9	85,8	85,8	87,0
Жетісу					85,3	87,1
Карагандинская					86,2	88,8
Костанайская	80,8	82,9	85,8	90,8	90,9	91,7
Кызылординская	78,6	80,1	83,0	89,3	89,4	90,6
Мангыстауская	78,1	78,7	79,6	84,9	86,0	84,9
Павлодарская	79,6	82,4	83,5	85,1	85,1	86,7
Северо-Казахстанская	74,8	77,1	78,8	80,2	82,1	82,6
Туркестанская	76,9	77,7	82,1	87,2	89,9	93,9
Ұлытау					91,8	94,1
Восточно-Казахстанская					84,8	87,0
г. Астана	85,4	88,7	91,3	94,7	95,2	97,0
г. Алматы	87,2	89,0	91,4	91,5	93,8	95,5
г. Шымкент	80,8	81,5	82,3	87,5	87,5	89,9
Республика Казахстан	79,6	82,1	84,0	87,3	88,3	90,2

Цифровизация правосудия в Казахстане началась в 2013 г., с этого периода судопроизводство существенно трансформировалось, к традиционной форме правосудия добавилось электронное, оформлены правовые основы электронного правосудия посредством поправок в процессуальные кодексы Республики Казахстан. Доступность правосудия расширилась за счет разработки и внедрения цифровых ресурсов, в том числе информационно-аналитической системы «Төрелік», электронного сервиса «Судебный кабинет» и других ресурсов [3, с. 70].

Значимость цифровой грамотности как инструмента доступности правосудия и юридической помощи заключается в том, что она позволяет человеку получить самостоятельный доступ к цифровым ресурсам судебных и иных органов, а, следовательно, повышает уровень правовой защищенности, рационализирует временные затраты и минимизирует финансовые затраты.

Цифровая грамотность — это комплексное понятие, которое включает в себя несколько компонентов. Во-первых, это «мягкие» и «жесткие» навыки человека, которые позволяют ему находить, анализировать и использовать информацию с помощью онлайн-ресурсов. Во-вторых, это умения создавать цифровой контент и передавать его через цифровые ресурсы. В-третьих, это умения осуществлять коммуникацию (общение) через цифровые ресурсы. В-четвертых, это умение находить цифровой ресурс для получения услуги, заполнять необходимую информацию (в т. ч. прикреплять документы), мониторить прохождение запроса и поддерживать обратную связь.

Показатели цифровой грамотности населения Казахстана достаточно высоки, а это означает, что обозначенные выше компоненты реализуются человеком на высоком уровне. Однако это общие показатели цифровой грамотности, которые могут иметь корректировки применительно к правосудию. В рамках работы по программе грантового финансирования «Инновационные подходы обеспечения доступности правосудия населению Республики Казахстан с использованием инструментов искусственного интеллекта» исследовательской группой проведен социологический опрос населения Карагандинской области. Выборочные результаты опроса по отдельным вопросам, связанным с цифровой грамотностью населения как инструмента доступности правосудия, представлены в таблице 2.

Таблица 2

**Результаты опроса населения Карагандинской области,
характеризующие цифровую грамотность населения в юридической сфере**

Вопрос анкеты	Вариант ответа	Положительные ответы
Обращались ли Вы за юридической помощью?	да, при помощи электронных сервисов (онлайн-подача исков, eGov, сайты, с юридической информацией)	16,2 %
Как Вы оцениваете уровень своих знаний о доступе к правосудию в Казахстане?	низкий	19,6 %
	я ничего не знаю об этой системе	10,4 %
Что из нижеперечисленного мешает гражданам Казахстана обращаться за юридической помощью?	отсутствие возможности удаленного получения юридической помощи (отсутствие онлайн-судов, удаленной подачи заявлений и т. п.)	12,3 %
	отсутствие знаний, что и как делать	29,2 %
	сложный и непонятный интерфейс цифровой платформы суда (иного органа)	14,1 %
	отсутствие навыков работы в интернете	6,5 %
Как Вы оцениваете качество интернет-связи в месте Вашего проживания?	высокое, интернет работает хорошо	17,1 %
	среднее, бывают перебои со связью и плохо прогружаются отдельные сайты	53,4 %
	низкое, интернет работает плохо и не везде	27,1 %
	в месте моего проживания нет доступа к интернету	2,4 %
Какими электронными устройствами Вы пользуетесь для доступа к сети Интернет?	я не пользуюсь электронными устройствами	4,9 %
Как Вы считаете, электронные сервисы (eGov, онлайн-подача исков, сайты с юридической информацией и т.д.) являются удобными?	да	75,1 %
	нет	12,3 %
	не пользуюсь электронными сервисами	12,7 %
Какие электронные платформы, оказывающие юридические услуги, Вы знаете?	eGov.kz	77,7 %
	Закон.kz	17,7 %
	Adilet	25,4 %
	De facto	3,3 %
	Договор 24	4,5 %
	я не знаю ни одной электронной платформы, оказывающей юридические услуги	13,4 %
	другое	0,7 %
Какие источники информации по юридическим вопросам Вы бы выбрали для использования?	информация на электронных сервисах	37,6 %

Анализ результатов социологического опроса населения Карагандинской области показывает, что уровень цифровой грамотности населения как инструмента доступности правосудия в разрезе общих показателей цифровой грамотности (88,8 % по области) сравнительно ниже. Так, при обращении за юридической помощью электронные сервисы используют лишь 16,2 % респондентов, не знают ни одной электронной платформы, оказывающей юридические услуги, 13,4 % населения области, не пользуются электронными сервисами 12,7 % опрошенных, в месте проживания нет доступа к интернету у 2,4 % респондентов.

Тем не менее, 37,6 % респондентов хотели бы выбрать в качестве источника информации по юридическим вопросам именно информацию на электронных сервисах. Полагаем, что такой разрыв в показателях связан со сложностью цифровых ресурсов в сфере правосудия и по правовым вопросам или с отсутствием специализированных цифровых платформ, предлагающих правовую поддержку населению.

В качестве причин нечастного обращения за юридической помощью только 6,5 % указывают отсутствие навыков работы в интернете. При этом другими причинами, связанными с цифровой грамотностью, являются: отсутствие возможности удаленного получения юридической помощи – 12,3 %; отсутствие знания, что и как делать – 29,2 %; сложный и непонятный интерфейс цифровой платформы – 14,1 %.

Проведенный анализ результатов социологического исследования показал, что цифровая грамотность населения как инструмент доступности правосудия имеет зависимость от цифровых ресурсов, созданных и функционирующих в целях обеспечения доступности правосудия и юридической помощи.

В качестве механизма изменения сложившейся ситуации следует разработать и создать цифровую платформу, на которой были бы унифицированные основные алгоритмы деятельности человека по трем направлениям: гражданско-правовой трек, административный трек (АППК) и уголовно-правовой трек. Важнейшим компонентом данной платформы является «предсказательное правосудие», то есть прогноз исхода дела, а также прогноз финансовых и временных затрат. Реализация данной задачи сопряжена с использованием инструментов искусственного интеллекта.

Несмотря на относительную новизну проблематики применения искусственного интеллекта в правосудии, уже имеются исследования эффективности искусственного интеллекта в предсказательном правосудии, согласно которым положительный прогноз исхода дела, сделанный искусственным интеллектом, составляет около 80 % [4].

Создание унифицированной цифровой платформы для населения, обеспечивающей самостоятельное получение и анализ правовой информации, прогноз перспективы дела и имеющихся рисков, должно учитывать основные компоненты цифровой грамотности населения. В частности:

- для реализации навыков поиска правовой информации должен быть создан удобный интерфейс платформы с понятным навигатором, позволяющий свести к минимуму хаотичное изучение различных сайтов и цифровых ресурсов (то есть реализация принципа «единого окна»);
- правовая информация, размещаемая на цифровой платформе, должна быть актуальной и постоянно обновляемой, что основывается на инструментах искусственного интеллекта;
- использование инструментов искусственного интеллекта позволит анализировать информацию и документы согласно заявленному пользователем платформы кейсу, а это предполагает умение пользователя создавать, загружать и передавать цифровой контент;
- пользование цифровой платформой должно осуществляться с акцентом на критическую оценку предложенных прогнозов, с учетом того, что основной инструмент функционирования платформы — это искусственный интеллект, а, следовательно, субъективный фактор в реальном движении дела нельзя минимизировать и исключать;

– понимание технологии функционирования данной платформы, основанной на искусственном интеллекте, должно основываться на формировании новых навыков цифровой грамотности населения, в комплексе имеющихся — это навыки понимания алгоритмов машинного обучения и понимание искусственного интеллекта.

Таким образом, цифровая грамотность населения как инструмент доступности правосудия и юридической помощи является также инструментом формирования правовой грамотности и возможности самостоятельной оценки рисков и перспектив исхода дела. Создание и внедрение новых цифровых платформ, обеспечивающих новый уровень доступности правосудия и юридической помощи населению, должно учитывать специфику цифровой грамотности населения и акцентироваться на запросах населения в самостоятельном получении юридической помощи, направленном на усиление доступности правосудия в Казахстане.

Список использованной литературы:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 г. № 269 «Об утверждении Концепции цифровой трансформации, развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и кибербезопасности на 2023–2029 годы» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» [Электронный ресурс]. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000269>
2. Динамические ряды. //Бюро Национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. — URL: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-it/dynamic-tables/>
3. N.V. Sidorova, G.T. Buebaeva, M.G. Albekova. Modernization of the judiciary — the basis for strengthening the State of law // The journal «Khabarshi — Vestnik» of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. — 2022. — № 1 (75). P. 69–73.
4. Бирюков П.Н. Искусственный интеллект и «предсказанное правосудие»: зарубежный опыт // <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-i-predskazannoe-pravosudie-zarubezhnyy-opyt>

Сидорова Н.В.,

қылмыстық құқық, іс жүргізу және криминология кафедрасының доценті?

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

(Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,

e-mail: nsidorova75@mail.ru)

Халықтың цифрлық сауаттылығы Қазақстан Республикасындағы сот төрелігі мен заң көмегінің қолжетімділігінің құралы ретінде

Аннотация. Мақалада Қазақстанда сот төрелігі мен заң көмегіне қол жеткізу құралы ретінде халықтың цифрлық сауаттылығының рөлі зерттеледі. Сот жүйесінің цифрлық ресурстарына және заң мәселелері бойынша басқа да цифрлық платформаларға қол жеткізуде адамның цифрлық сауаттылығының негізгі компоненттерінің маңыздылығы атап өтіледі. Халықтың цифрлық сауаттылығының статистикалық көрсеткіштері, сондай-ақ әлеуметтанулық зерттеудің іріктемелі нәтижелері қаралады, заң саласындағы цифрлық сауаттылықтың серпіні болжанады. Автор адамның «жұмсақ» және «қатаң» цифрлық дағдыларын одан әрі дамыту сот төрелігі мен заң көмегіне қол жеткізудегі кедергілерді азайтуға мүмкіндік беретін жасанды интеллект құралдарын пайдалану бағытында өтеді деп болжайды. Мақалада сот төрелігі мен заң көмегінің қолжетімділігін цифрлық түрлендірудегі жасанды интеллект мүмкіндіктері қарастырылады, адамның цифрлық сауаттылығының жаңа траекториясы – жасанды интеллект пен оның алгоритмдерін түсіну өзектендіріледі.

Негізгі сөздер: жасанды интеллект, цифрлық сауаттылық, сот төрелігіне қолжетімділік, заң көмегіне қол жеткізу, цифрландыру, социологиялық сауалнама, сот жүйесі, жұмсақ цифрлық дағдылар, қатаң цифрлық дағдылар.

N.V. Sidorova,
Associate Professor of the Department of Criminal Law, Procedure and Forensics
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Karaganda University named after Academician E.A. Buketov,
e-mail: nsidorova75@mail.ru)

Digital literacy of the population as a tool for accessibility of justice and legal assistance in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article examines the role of digital literacy of the population as a tool for accessibility of justice and legal aid in Kazakhstan. The importance of the main components of human digital literacy in gaining access to the digital resources of the judicial system and other digital platforms on legal issues is emphasized. Statistical indicators of digital literacy of the population are considered, as well as sample results of sociological research, and the dynamics of digital literacy in the legal field is predicted. The author suggests that the further development of «soft» and «hard» digital skills of a person will take place in the direction of using artificial intelligence tools to reduce existing obstacles to the availability of justice and legal aid. The article examines the possibilities of artificial intelligence in the digital transformation of access to justice and legal aid, actualizes a new trajectory of human digital literacy – the understanding of artificial intelligence and its algorithms.

Keywords: artificial intelligence, digital literacy, access to justice, access to legal aid, digitalization, sociological survey, judicial system, soft digital skills, hard digital skills.

УДК 343.9

Таубаева Г.А.,
доцент кафедры уголовного преследования и оперативно-розыскной деятельности
Института профессионального обучения, старший советник юстиции
(e-mail: gulfarida78@mail.ru);
Әбілтай Ш.М.,
старший преподаватель кафедры уголовного преследования и оперативно-розыскной
деятельности Института профессионального обучения, советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, e-mail: abiltaev.shalkar@mail.ru)

Особенности тактики проведения осмотра, обыска и выемки при проведении параллельных финансовых расследований

Аннотация. В статье анализируются тактические особенности проведения осмотра, обыска и выемки в рамках финансовых расследований, связанных с цифровыми активами. Авторы подробно рассматривают современные методы поиска доказательств на цифровых устройствах, включая алгоритмы обнаружения скрытой информации и способы ее восстановления. Особое внимание уделено процессу изъятия криптовалюты, специфике ее хранения и мерам по предотвращению уничтожения критически важных данных. Приведены рекомендации по подготовке и проведению следственных действий с учетом современных вызовов в сфере финансовых технологий, а также правовые аспекты работы с цифровыми активами. Рассматриваются стратегии взаимодействия с экспертами по кибербезопасности и блокчейн-аналитиками для повышения эффективности расследования. В заключение подчеркивается необходимость постоянного совершенствования следственной практики и внедрения новых методик для успешного выявления и пресечения преступлений, связанных с цифровыми активами.

Ключевые слова: Параллельные финансовые расследования, криптовалюта, осмотр, обыск, выемка, цифровые активы, криптокошельки, следственные действия, тактика расследования.

В современном мире преступники всё чаще используют сложные схемы для сокрытия незаконных доходов. Чтобы пресечь такие преступления, правоохранительным органам приходится не только искать улики, но и замораживать активы, чтобы предотвратить их исчезно-

вание. Важную роль в этом процессе играют осмотр, обыск и выемка — именно эти действия позволяют обнаружить доказательства финансовых махинаций и отследить пути отмыывания денег.

Цель этой статьи — разобраться, как правильно проводить такие следственные действия в условиях параллельных финансовых расследований, с учётом современных вызовов и практики работы правоохранительных органов.

Осмотр — это неотложное следственное действие, которое проводится сразу после обнаружения возможного преступления. Его задача — зафиксировать обстановку на месте, найти следы преступления и собрать данные, которые помогут понять, что произошло и кто в этом замешан. Чтобы осмотр был эффективным, нужно соблюдать несколько принципов: действовать быстро, объективно и по заранее составленному плану. Важно ничего не упустить и тщательно зафиксировать каждую деталь, которая может быть полезна для следствия [1]. Особое внимание уделяется технике — мобильным телефонам, ноутбукам, смарт-часам. Если сразу получить доступ к этим устройствам, можно значительно ускорить расследование и обнаружить дополнительные улики.

Обыск и выемка помогают найти и изъять предметы и документы, имеющие значение для расследования. Обыск проводится, когда точно неизвестно, где находятся нужные вещи, а выемка — когда место заранее известно.

Перед обыском или выемкой нужно подготовиться:

- проверить камеры, упаковочные материалы и всё, что понадобится для фиксации находок;
- убедиться в наличии всех необходимых документов, таких как постановление или санкция суда;
- провести инструктаж участников операции;
- принять меры, чтобы предотвратить перемещение или продажу имущества подозреваемого за 1–2 часа до начала действий.

Тактика этих действий зависит от типа преступления. Например, если речь идёт о махинациях с цифровыми активами, особое внимание уделяется компьютерам, телефонам и носителям информации. Следователи ищут доступы к криптокошелькам, переписку в мессенджерах и данные о проведённых транзакциях.

Когда речь идёт о преступлениях, связанных с цифровыми активами, важно учитывать специфику работы с криптовалютой. Во время обыска следователи обращают особое внимание на устройства, которые могут хранить данные о финансовых операциях: компьютеры, мобильные телефоны, планшеты, флешки. Всё это может содержать доступы к криптокошелькам, историю транзакций и переписки с клиентами.

Чтобы найти такие улики, нужно обращать внимание на:

- программы для работы с криптовалютой, установленные на устройствах;
- файлы с паролями, логинами, SEED-фразами (мнемоническими ключами для восстановления доступа к криптокошелькам);
- историю браузеров — она может показать, какие сайты посещал подозреваемый и с какими сервисами работал;
- документы, записи в блокнотах, стикеры с паролями — иногда важная информация хранится в самых неожиданных местах.

Если во время обыска удастся найти криптокошелёк, следует сразу зафиксировать его содержимое: адреса, баланс, список транзакций. Это может стать ключевым доказательством в расследовании.

Почему важен IT-специалист? Работа с цифровыми доказательствами требует специальных знаний. Если у следователя нет достаточной квалификации, лучше привлечь специалиста по IT-безопасности. Он поможет:

- найти скрытые файлы и зашифрованные данные;
- определить программы, используемые для работы с криптовалютой;
- заблокировать удалённый доступ, чтобы подозреваемые не смогли стереть информацию во время обыска.

Без специалиста можно упустить данные или случайно повредить доказательства. Например, если выключить компьютер до завершения осмотра, можно потерять данные, хранившиеся в оперативной памяти [2].

Если во время обыска находят криптовалюту, её нужно правильно изъять. Для этого:

- 1) перевести средства на специальный криптокошелёк, принадлежащий правоохранительным органам;
- 2) зафиксировать все действия на видео, чтобы доказать законность изъятия;
- 3) зарегистрировать криптовалюту в журнале учёта вещественных доказательств [3].

Очень важно наладить контакт с владельцем криптовалюты, если он добровольно предоставляет доступ к кошельку, это может быть учтено как смягчающее обстоятельство при вынесении приговора.

Мобильные телефоны — ценный источник информации при расследовании финансовых преступлений, особенно связанных с криптовалютой. Во время осмотра таких устройств следователям необходимо обратить внимание на:

- приложения для работы с криптовалютой: Binance, Trust Wallet, ByBit, OKX, EXMO и другие. Через эти приложения можно получить доступ к счетам подозреваемого и увидеть историю операций (табл. 1);

Таблица 1

	Binance — крупный онлайн-сервис обмена цифровых валют, блокчейн-система и поставщик инфраструктуры для криптовалютной отрасли с комплексом продуктов, среди которых — торговля цифровыми активами, инвестиции, децентрализация и инфраструктурные решения, исследования, образование и другие направления.
	Trust Wallet — это безопасный автономный криптовалютный кошелек, поддерживающий более 10 миллионов активов на более чем 100 блокчейнах, включая crypto. Trust Wallet работает с более чем 160 тысячами различных активов и блокчейнов. Он позволяет получать проценты, если разместить в нем свои цифровые монеты. Изначально кошелек создавался исключительно для токенов стандартов ERC20 и ERC223, но сейчас он также поддерживает популярные криптовалюты, такие как Bitcoin (BTC).
	ByBit — это криптовалютная биржа, основанная в 2018 году, которая специализируется на торговле производными финансовыми инструментами, такими как фьючерсы и бессрочные контракты. К продуктам и услугам относятся спот, деривативы, NFT маркетплейс, Bybit Earn и покупка криптовалюты.
	OKX (ранее известная как OKEx) — это одна из крупнейших криптовалютных бирж в мире. Она предоставляет платформу для торговли различными криптовалютами, включая Bitcoin, Ethereum, Litecoin и другие.

	TradingView — веб-сервис и социальная сеть для трейдеров, в основе которой лежит платформа технического анализа. Он позволяет трейдерам строить графики, добавлять индикаторы и анализировать рыночные данные в реальном времени, чтобы точно прогнозировать движение цен акций и получать прибыль от краткосрочных изменений цен.
	Bitget — это передовая внебиржевая (ОТС) торговая платформа, созданная специально для торговли новыми монетами до их официального листинга на Bitget. Это маркетплейс, где покупатели и продавцы могут объединиться для участия в P2P-торговле, создавая условия для раннего внедрения и конкурентного ценообразования.
	Huobi Global является одной из самых известных и крупнейших бирж криптовалют в мире. Площадка выделяется за счет богатого набора функций, широкого перечня поддерживаемых криптовалют и высокой ликвидности. Huobi была основана в 2013 году в Пекине и в настоящее время базируется в Сингапуре.
	EXMO — простая и надежная криптовалютная биржа. Созданная в 2014 году платформа постоянно расширяет функционал, пополняет список активов для более чем миллиона трейдеров со всего мира. Команда работает над тем, чтобы сделать криптовалютный рынок доступным для торговли и инвестиций.

– мессенджеры: WhatsApp, Telegram, Signal. Часто преступники договариваются о сделках именно там, поэтому переписки могут стать ключевым доказательством. Например, анализ текстовых сообщений и звонков, содержащихся в телефоне или мессенджерах, позволяет установить связи между подозреваемыми и другими участниками преступления, а фотографии и видео, найденные в папках с медиафайлами, могут содержать информацию о самом преступлении. По мнению А.Ж. Калиева, цифровые следы, содержащиеся в мобильных устройствах, системах видеонаблюдения и платёжных системах, играют важную роль в расследовании преступлений, позволяя установить личность подозреваемого, проследить его действия и выявить связи между участниками через метод «геометрии цифровых следов», который предполагает структурированный анализ всех данных, выявление взаимосвязей между действиями пользователя в цифровом пространстве, построение логической цепочки событий для формирования доказательной базы [1].

– историю браузера: она поможет выяснить, какие сайты посещал подозреваемый — например, страницы криптобирж, онлайн-кошельков или сервисов для отмывания денег;

– файлы с паролями и SEED-фразами: нужно искать заметки и текстовые файлы, которые могут содержать данные для доступа к криптокошелькам (пример SEED-фразы см. на рис. 1.).

Рисунок 1. Примеры SEED-фразы.

Если устройство включено, следователь должен сразу зафиксировать его содержимое: сделать снимки экрана, скопировать важные файлы и проверить установленные приложения. В случае обнаружения криптокошелька нужно незамедлительно зафиксировать его адрес, баланс и историю транзакций.

Следует помнить: если телефон заблокирован, не стоит пытаться разблокировать его самостоятельно — лучше привлечь специалиста, чтобы не повредить данные.

Цифровые преступники часто используют меры защиты, которые могут уничтожить данные при попытке несанкционированного доступа. Чтобы этого не произошло, следовательно важно предпринять следующие шаги:

1) ограничить доступ подозреваемых: не позволять им приближаться к технике — они могут успеть удалить важные данные;

2) заблокировать сеть: если устройства подключены к интернету, нужно немедленно отключить их от сети, чтобы преступники не могли стереть информацию удалённо;

3) провести фиксацию данных: если техника включена, необходимо зафиксировать все открытые программы и текущие операции, прежде чем отключать устройство.

Проведение осмотра, обыска и выемки при финансовых расследованиях требует от следователя не только знания закона, но и навыков работы с цифровыми устройствами. Особое внимание нужно уделять технике и программам, которые могут содержать следы преступной деятельности [4].

Своевременные и грамотные действия помогают сохранить доказательства, предотвратить уничтожение данных и собрать информацию, необходимую для установления личности преступников и пресечения незаконной деятельности.

Проведение осмотра, обыска и выемки в рамках параллельных финансовых расследований требует от следователя не только знания законодательства, но и понимания специфики работы с цифровыми технологиями. Чтобы повысить эффективность таких действий, целесообразно соблюдать несколько ключевых принципов.

1. Прежде всего, необходимо тщательно подготовиться: составить план действий, проверить оборудование для фиксации доказательств и, при необходимости, привлечь IT-специалиста. Оперативность также играет важную роль — следственные действия следует проводить максимально быстро после выявления факта преступления, чтобы исключить возможность уничтожения данных подозреваемыми.

2. Особое внимание следует уделять технике. Компьютеры, мобильные устройства и носители информации могут содержать данные о финансовых операциях, адреса криптокошельков, историю транзакций и доступы к ним. Для предотвращения утраты информации нужно отключить устройства от интернета и заблокировать программы, способные автоматически удалить данные при попытке несанкционированного доступа.

3. Каждый этап работы должен быть тщательно зафиксирован: необходимо фотографировать и снимать на видео все найденные предметы и устройства, а также вносить в протокол любые действия, связанные с изъятием доказательств. Изъятые криптоактивы следует перевести на специальный кошелек правоохранительных органов и зарегистрировать в журнале учёта вещественных доказательств.

Соблюдение этих рекомендаций позволит минимизировать риски утраты доказательств, повысить качество расследования и усилить борьбу с преступлениями в сфере цифровых финансов.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
2. Киселев И.А. Борьба с отмыванием преступных доходов: Практическое пособие для сотрудников правоохранительных органов. — М.: Юриспруденция, 2010.
3. Калиев А.А. Геометрия цифровых следов в расследовании киберпреступлений // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 86). — С. 139–144.
4. Тисен О.Н. Особенности доказывания преступлений, связанных с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем: Монография. — М., 2022.

Таубаева Г.А.,

*кәсіптік оқыту институтының қылмыстық қудалау және жедел-ізвестіру қызметі
кафедрасының доценті, аға әділет кеңесшісі
(e-mail: gulfarida78@mail.ru);*

Әбілтай Ш.М.,

*кәсіптік оқыту институтының қылмыстық қудалау және жедел-ізвестіру қызметі
кафедрасының доценті аға оқытушысы, әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: abiltaev.shalkar@mail.ru)*

Параллельді қаржылық тергеулер кезінде қарап-тексеру, тінту және алуды жүргізу тактикасының ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада цифрлық активтерге байланысты қаржылық тергеу шеңберінде тексеру, тінту және алу жүргізудің тактикалық ерекшеліктері талданады. Авторлар сандық құрылғыларда дәлелдерді табудың заманауи әдістерін, соның ішінде жасырын ақпаратты анықтау алгоритмдерін және оны қалпына келтіру жолдарын егжей-тегжейлі қарастырады. Криптовалютаны алу процесіне, оны сақтау ерекшелігіне және маңызды деректердің жойылуын болдырмау шараларына ерекше назар аударылады. Қаржы технологиялары саласындағы қазіргі заманғы сын-қатерлерді ескере отырып, тергеу әрекеттерін дайындау және жүргізу бойынша ұсыныстар, сондай-ақ цифрлық активтермен жұмыс істеудің құқықтық аспектілері келтірілген. Тергеу тиімділігін арттыру үшін киберқауіпсіздік сарапшыларымен және блокчейн талдаушыларымен өзара әрекеттесу стратегиялары қарастырылуда. Қорытындылай келе, тергеу практикасын үнемі жетілдіру және цифрлық активтермен байланысты қылмыстарды сәтті анықтау және жолын кесу үшін жаңа әдістемелерді енгізу қажеттілігі атап өтілді.

Негізгі сөздер: Параллельді қаржылық тергеулер, криптовалюта, қарап-тексеру, тінту, алу, цифрлық активтер, криптокәмелектер, тергеу әрекеттері, тергеу тактикасы.

G.A. Taubaeva,
*Associate Professor of the Department of Criminal Prosecution and
Operational Investigative Activities at the Institute of Professional Training,
Senior Counselor of Justice
(e-mail: gulfarida78@mail.ru);*

Sh.M. Abiltay,
*Senior Lecturer at the Department of Criminal Prosecution and Operational Investigative Activities
of the Institute of Professional Training, Counselor of Justice
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan
the city of Kossy, e-mail: abiltaev.shalkar@mail.ru)*

Features of Tactics for Conducting Inspection, Search, and Seizure in Parallel Financial Investigations

Annotation. The article analyzes the tactical features of inspection, search and seizure in the framework of financial investigations related to digital assets. The authors consider in detail modern methods of searching for evidence on digital devices, including algorithms for detecting hidden information and ways to recover it. Special attention is paid to the process of withdrawing cryptocurrencies, the specifics of its storage and measures to prevent the destruction of critical data. Recommendations are given on the preparation and conduct of investigative actions, taking into account modern challenges in the field of financial technology, as well as the legal aspects of working with digital assets. Strategies for interacting with cybersecurity experts and blockchain analysts to increase the effectiveness of the investigation are being considered. In conclusion, the need for continuous improvement of investigative practices and the introduction of new techniques for the successful detection and suppression of crimes related to digital assets is emphasized.

Keywords: Parallel financial investigations, cryptocurrency, inspection, search, seizure, digital assets, crypto wallets, investigative actions, investigation tactics.

УДК 343.9

Тайшыбаева А.С.,
*начальник отдела планирования и контроля,
магистр юридических наук, полковник полиции
(Актюбинский юридический институт МВД РК им. Б. Букенбаева,
e-mail: nelj_uralsk@mail.ru);*

Сулейменов Т.Н.,
*начальник кафедры уголовного процесса,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru)*

Проблемные вопросы применения специальных-технических средств при проведении негласных следственных действий

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные на данный момент вопросы применения специальных-технических средств (СТС) при осуществлении сотрудниками оперативных подразделений оперативно-розыскных мероприятий (ОРМ), негласных следственных действий (НСД). Общеизвестно, что результаты ОРД, полученные с применением СТС в ходе проведения ОРМ, НСД в дальнейшем обретают процессуальную форму и ложатся в основу доказательств, при этом нарушения, которые допускают субъекты оперативно-розыскной деятельности при осуществлении указанных мероприятий, могут повлечь за собой нежелательные последствия для лиц, вовлекаемых в орбиту уголовного преследования. Механизм ввода результатов ОРД (которые представляют собой оперативно-розыскную информацию в различных формах) в уголовный процесс, по сути, является начальным, именно от этого первоначального этапа зависит качество всей последующей работы по привлечению лица к уголовной ответственности.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, специальные технические средства, негласные следственные действия, Закон «Об ОРД», фактические данные, оперативные подразделения, эксперт.

Принятый 4 июля 2014 г. новый Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан введен в действие с 1 января 2015 г. Одним из нововведений является новый вид следственных действий — негласные следственные действия, к которым отнесены: негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места; негласные контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи; негласное получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами; негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации; негласный контроль почтовых и иных отправлений; негласные проникновение и (или) обследование места; негласное наблюдение за лицом или местом; негласный контрольный закуп [1].

Очевидно, что негласные следственные действия проводятся с применением форм и методов оперативно-розыскной деятельности (ОРД), порядок их проведения определяется инструкцией «Об утверждении Правил проведения негласных следственных действий Республики Казахстан» от 12 декабря 2014 г. № 892 [2].

Под формами и методами ОРД понимается научно обоснованная система гласных и негласных оперативно-розыскных, организационных и управленческих мероприятий, осуществляемых в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, Законом об ОРД и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан, органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, в целях защиты жизни, здоровья, прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, собственности, обеспечения безопасности общества и государства от преступных посягательств [3].

Использование технических средств, в том числе негласное, является важнейшим фактором повышения эффективности работы оперативных подразделений правоохранительных органов [4]. Поэтому достоверность и объективность документирования событий с признаками преступлений, производимого работниками оперативных подразделений, является главным показателем качества зафиксированной информации, которая, согласно требованиям уголовно-процессуального законодательства, может быть использована в качестве доказательства в уголовном процессе [5].

Как отмечает Ю.А. Ревизская, при этом результаты документирования событий с признаками преступлений непосредственно связаны с получением объективной информации из достоверных источников. Достоверность характеризует источник информации о событии с признаками преступления. Ее содержанием является убежденность оперативного работника в том, что представляемые им сведения действительно относятся к указанному событию. Компетентность субъекта ОРД является основополагающим условием эффективного и качественного проведения ОРМ, а, значит, также способствует обеспечению объективности и достоверности результатов такой деятельности [6].

Для документирования оперативной информации при помощи СТС необходимо соблюдение ряда условий:

- конспирация;
- наличие оснований и условий применения СТС;
- правильное процессуальное и техническое оформление полученных результатов.

Соблюдение всех этих условий оперативными подразделениями необходимо для выполнения задач, предусмотренных ст. 2 Закона об «Оперативно-розыскной деятельности Республики Казахстан» от 15 сентября 1994 г.

Вместе с тем, научный интерес для нас представляет третье условие — правильное процессуальное и техническое оформление полученных результатов, так как от него зависит со-

вокупность всей проделанной работы по поиску, сбору, хранению, обработке, систематизации и использованию ОРИ. Указанные элементы относятся к оперативно-аналитической работе ОВД, которая представляет собой отдельный, важный пласт деятельности оперативных подразделений. Ее творческий характер невозможно подменить формальной статистической работой; это требует углубленной специализированной подготовки аналитиков, которых нельзя использовать для иных, не свойственных им функций.

В этой связи характерным примером нарушения требований норм уголовно-процессуального законодательства в ходе применения специальных-технических средств может служить уголовное дело по обвинению гражданина Х по ч. 2 ст. 297, ст. 287 УК Республики Казахстан.

Их материалов уголовного дела следует, что сотрудники полиции провели общее оперативно-розыскное мероприятие «оперативный закуп». Время на видеозаписи оперативного закупа от 17.04.2023 г. при сопоставлении не соответствует времени, указанному в протоколах добровольной выдачи вещества и выдачи технического средства, а именно: на видео оперативного закупа отчетливо видно, что лицо, оказывающее содействие (гражданин «А», статист), в 17:03 час. направился к «Х» и вернулся с веществом в 17:17 час. а в протоколе добровольной выдачи вещества зафиксировано, что «А» в это время уже выдавал это вещество – с 16:58 до 17:02 час. а в 17:03 – 17:04 час. уже выдал техническое средство. Все это указывает на то, что протоколы были уже составлены до того, как статист «А» ходил к «Х» произвести оперативный закуп.

Помимо факта несовпадения времени на видео оперативного закупа с протоколом добровольной выдачи, сомнение в объективности доказательств вызывает то, что согласно протоколам ОРМ видео осмотра покупателя, вручения технических, денежных средств покупателю, добровольной выдачи наркотического средства снималось 17 апреля 2023 г. на видеокамеру «SONY» (цифровой носитель 16 GB). Далее рапорт зарегистрирован в ЕРДР 17 апреля 2023 г., и уже после регистрации в ЕРДР материалы ОРМ рассекречены 15 мая 2023 г., следователю представлены лазерные диски CD с записями ОРМ, хотя досудебное расследование уже проводилось на тот момент. Однако согласно Правилам применения научно-технических средств фиксации хода и результатов следственных действий, утвержденных приказом Генерального Прокурора РК от 22 сентября 2014 г., перенос записи ОРМ с цифрового носителя 16GB на CD-диск надлежало оформить протоколом следственных действий самому следователю либо по поручению следователя (но не самостоятельно) оперативным работникам. В результате этого по факту данные сведения получены из неизвестного источника и не являются достоверными. Тем более, криминалистическая экспертиза по исследованию записей на предмет наличия, отсутствия монтажа не назначалась ни в ходе досудебного следствия, ни в ходе судебного следствия. Согласно требованиям ч. 1 ст. 123 УПК фактические данные могут быть использованы в качестве доказательств только после их фиксации в протоколах процессуальных действий. Ответственность за ведение протоколов в ходе досудебного расследования возлагается на дознавателя, следователя и прокурора, а в суде – на председательствующего и секретаря судебного заседания. [1].

Таким образом при расследовании и в ходе судебного рассмотрения дела нарушены принципы уголовного процесса, заложенные в ст. 9 УПК, а именно принцип законности — фундаментальная правовая норма, которая заключается в точном и неуклонном применении закона судами, органами дознания, следствия и прокуратуры, соблюдении всеми участниками уголовного судопроизводства, должностными лицами и гражданами требований Конституции, уголовно-процессуального законодательства и иных нормативных правовых актов. Это привело к вынесению незаконного и несправедливого приговора суда.

Об этом же упоминает в своей статье А. Кузнецов: информация, полученная в результате оперативно-розыскной деятельности с использованием технических средств и представляе-

мая в целях доказывания по конкретному уголовному делу, должна быть обязательно отражена в соответствующем протоколе [4].

На наш взгляд, указанные проблемы в оперативно-следственных подразделениях носят системный характер, это связано с низким уровнем профессиональной подготовки сотрудников данных подразделений.

Отсутствие ясных и апробированных методик применения СТС в ходе проведения ОРМ приводит к стихийному и хаотичному процессу, алгоритм применения складывается субъективно, в зависимости от уровня общего интеллекта конкретного оперативного работника и его руководителя. Соответственно, такие результаты не отражают складывающуюся ситуацию. Естественно, что принимаемые на этой основе управленческие решения не достигают своей цели. Причиной такого положения во многом являются проблемы в организации деятельности оперативных подразделений.

Для минимизации нарушений процессуального характера при использовании СТС в ходе проведения ОРМ необходимо выработать алгоритм действий, который может состоять из следующих этапов:

- подготовительный – консультации, выбор и подготовка СТС;
- рабочий – применение СТС, фотосъемки, аудио и видеозапись;
- заключительный – процессуальное оформление, оценка полученных результатов.

Рассмотрим эти этапы подробнее.

1. Подготовительный – консультации оперативного работника по выбору технических средств для видео- и аудиозаписи с учетом условий использования, продолжительности записи и типа носителя. Определяют цель записи: для чего планируется использовать запись; (фиксация событий, сбор доказательств), условия записи: где будет производиться запись (в помещении, на улице, в движении), факторы, которые могут повлиять на качество записи (освещение, шум, погодные условия).

2. Рабочий – создание аудиозаписей, фото- и видеоматериалов. Оборудование для получения цифровых изображений (фото- и видеокамеры) функционирует аналогично традиционным устройствам. Это позволяет применять стандартные методы фото-и видеосъемки в ходе ОРМ. Однако существуют и специфические аспекты фиксации информации. Выделяют следующие виды съемок:

- за пределами помещения (с близкого и дальнего расстояния);
- в оборудованном, в необорудованном помещении;
- съемка движущихся объектов;
- репродуктивная фотосъемка документов.

3. Заключительный – по окончании мероприятия оформляется акт об использовании технического средства. Если есть подозрения, что пломбы на разъемах повреждены, эксперт (возможно в присутствии понятых) проверяет их целостность. Результаты проверки фиксируются в акте. Запись с технического средства (CD-R и т. д.) извлекается в присутствии эксперта и понятых. Носитель информации упаковывается, печатывается, скрепляется подписями присутствующих, включая сотрудника оперативного подразделения.

В случае, если информация хранится непосредственно во встроенной памяти технического средства (например, флэш-памяти), она переносится на компьютер через USB-кабель. При этом важно отметить, что просмотр данной информации не осуществляется, так как она может содержать сведения, не подлежащие разглашению. После переноса на компьютер, информация записывается на оптический носитель (CD-R). В акте о переносе информации обязательно указывается программное обеспечение, которое использовалось для записи. Информация, содержащаяся во флэш-памяти использованного технического средства, немедленно уничтожается. Данный факт фиксируется в акте о применении технического средства.

Результаты ОРМ, включая информацию, полученную с помощью цифровых технических средств, могут быть использованы в уголовном деле. Для этого руководитель органа, проводившего мероприятие, должен вынести постановление о передаче материалов и рассекречивании документов следователю, дознавателю. Важно отметить, что сведения о методах и технических средствах, используемых оперативными подразделениями, а также информация о штатных и конфиденциальных сотрудниках должны быть согласованы с исполнителями мероприятия.

Таким образом, соблюдение данного алгоритма и последовательности при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий в рамках НСД по получению результатов с помощью цифровых средств фиксации, позволит правильно собрать фактические сведения, которые в дальнейшем могут иметь доказательственное значение по уголовному делу.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 24.05.2025 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852
2. Совместный приказ Министра финансов Республики Казахстан от 12 декабря 2014 г. № 565, Начальника Службы государственной охраны Республики Казахстан от 15 декабря 2014 г. № 146, Председателя Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции от 18 декабря 2014 г. № 62, Председателя Комитета национальной безопасности Республики Казахстан от 18 декабря 2014 г. № 416 и Министра внутренних дел Республики Казахстан от 12 декабря 2014 г. № 892 «Об утверждении Правил проведения негласных следственных действий» (с изм. и доп. по сост. на 14.05.2020 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31652864
3. Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности Республики Казахстан» от 15.09.1994 г. № 154-XIII // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158
4. Кузнецов А.А. Тактические и технические аспекты работы с цифровыми средствами фиксации при проведении оперативно-розыскных мероприятий // Электронный ресурс <https://cyberleninka.ru/article/n/takticheskie-i-tehnicheskie-aspekty-raboty-s-tsifrovymi-sredstvami-fiksatsii-pri-provedenii-operativno->
5. Шалбаев А.Ш. Проблемы совершенствования оперативно-аналитической работы органов внутренних дел // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 2 (76). — С. 239–243.
6. Ревизская Ю.А. Достоверность и объективность результатов оперативно-розыскной деятельности // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Юридические науки. — 2016. — Т. 2 (68). — № 2. — С. 167–173.

Тайшыбаева А.С.,

*Жоспарлау және бақылау бөлімінің бастығы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
e-mail: nelj_uralsk@mail.ru);*

Сулейменов Т.Н.,

*қылмыстық процесс кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru)*

Жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде арнайы-техникалық құралдарды қолданудың проблемалық мәселелері

Аннотация. Мақалада жедел бөлімшелер қызметкерлерінің жедел-іздістіру іс-шараларын (ЖІЖ), жасырын тергеу әрекеттерін (ЖІЖ) жүзеге асыруы кезінде арнайы-техникалық құралдарды (АТЖ) қолданудың қазіргі кездегі өзекті мәселелері қарастырылады. ЖРВИ, ЖРВИ жүргізу барысында КТҚ-ны қолдану арқылы алынған ЖРВ нәтижелері іс жүргізу нысанына ие болып, дәлелдемелердің негізіне жататыны белгілі, бұл ретте аталған іс-шараларды жүзеге асыру кезінде жедел-

ізвестіру қызметінің субъектілері жол беретін бұзушылықтар қылмыстық қудалау орбитасына тар-тылатын адамдар үшін жағымсыз салдарға әкеп соғуы мүмкін. Қылмыстық процеске ОРД нәтиже-лерін (әртүрлі нысандардағы жедел-ізвестіру ақпаратын білдіретін) енгізу тетігі іс жүзінде ба-стапқы болып табылады, дәл осы бастапқы кезең адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту жөніндегі барлық кейінгі жұмыстың сапасын анықтайды.

Негізгі сөздер: Жедел-ізвестіру қызметі, арнайы техникалық құралдар, жасырын тергеу әрекет-тері, «ЖІҚ туралы» Заң, нақты деректер, жедел бөлімшелер, сарапшы.

A.S. Tayshybayeva,

*Head of the Planning and Control Department,
Master of Law, Police Colonel*

*(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Bukenbayev, e-mail: neli_uralsk@mail.ru);*

T.N. Suleimenov,

*Head of the Department of Criminal Procedure,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Police Colonel*

*(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: temirlan_suleymenov@mail.ru)*

Problematic issues of the use of special technical means in conducting secret investigative actions

Annotation. The article discusses the current issues of the use of special technical means (STS) in the implementation of operational investigative measures (OPM) and covert investigative actions (NSD) by employees of operational units. It is well known that the results of the ARD obtained with the use of the JTS during the SORM, the NSD in the future take on a procedural form and form the basis of evidence, while violations committed by the subjects of operational investigative activities in the implementation of these measures may entail undesirable consequences for persons involved in the orbit of criminal prosecution. The mechanism for entering the results of the ARD (which are operational search information in various forms) into the criminal process is, in fact, the initial one, and it is from this initial stage that the quality of all subsequent work on bringing a person to criminal responsibility depends.

Keywords: operational search activities, special technical means, secret investigative actions, the Law «On the Order of Internal Affairs», factual data, operational units, expert.

УДК 343.97

Тафинцев П.А.,

*старший преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий,
магистр юридических наук, подполковник полиции
(e-mail: drp_2019@mail.ru);*

Тугелбаев У.Е.,

*начальник отдела организации научно-исследовательской
и редакционно-издательской работы,
магистр юридических наук, капитан полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: kra.ulan.20@gmail.com)

Правовые проблемы анонимности в интернете и гарантирование допустимости доказательств при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств

Аннотация. Незаконная реализация наркотических средств через сеть Интернет получила зна-чительное распространение благодаря бесконтактному формату, который обеспечивает нужный уровень неразглашенности данных для участников, некоторых методов использования преступ-ных схем, а также способов реализации наркотических средств посредством интернет-ресурсов. В работе анализируются правовые аспекты, затрагивающие феномен анонимности в интернет-пространстве, а также проблемы, возникающие при обеспечении допустимости доказательств в

ходе досудебного производства по делам, связанным с незаконным оборотом наркотических средств через сетевые ресурсы. Авторы рассматривают способы выявления анонимных участников, вовлеченных в противоправную деятельность, а также оценивают существующие нормы, регулирующие использование электронных доказательств, полученных при расследовании указанных правонарушений.

Ключевые слова: анонимность, сеть Интернет, допустимость доказательств, расследование преступлений, незаконный оборот наркотических средств, электронные доказательства, информационные технологии, интернет-преступления, использование цифровых технологий в праве, безопасность в сети.

В настоящее время актуальной проблемой является совершение уголовных правонарушений с использованием сети Интернет. Посредством него осуществляются уголовные правонарушения в целях хищения денежных средств с банковских счетов граждан, уничтожение или повреждение компьютерной информации, продажа оружия, распространение детской порнографии, призывы к экстремизму и терроризму, кибербуллинг, фишинг, скимминг, мошенничество с криптовалютами, продажа наркотических средств с применением новейших информационных технологий. К примеру, в последнее время наблюдается увеличение числа кибератак в виртуальном пространстве, а также возрастают мошеннические преступления, совершаемые с использованием современных информационных технологий. Рост киберпреступности напрямую связан с цифровой трансформацией общества. Интернет все чаще становится площадкой, где пересекаются разнообразные механизмы незаконной деятельности. Криминальные структуры используют высокую степень конфиденциальности и межграничный характер сетевого пространства для продвижения своих целей, усложняя тем самым задачи правоохранительных органов по раскрытию и расследованию подобных правонарушений [1, с. 118].

Современные цифровые решения в области информационных технологий также коснулись и уголовных правонарушений в сфере реализации наркотических средств, в результате чего возник принципиально новый, прежде не известный формат распространения наркотических веществ — без личного контакта с использованием сети Интернет.

Один из самых острых вопросов, который возникает в связи с этим в последнее время, — анонимность пользователей в Сети, обеспечиваемая современными средствами связи и анонимизирующими сервисами. С одной стороны, она является основой права на частную жизнь и свободу выражения мнений, с другой стороны — создает серьезные проблемы в области борьбы с преступностью, включая незаконный оборот наркотических средств. В сети все чаще наблюдается распространение наркотиков под прикрытием анонимных схем, что осложняет процесс установления личности и сбора доказательств.

Показатели распространения данных уголовных правонарушений растут стремительными темпами, сопровождаясь постоянным усилением их уникальных характеристик и уровня угрозы. Безусловно, это обусловлено стремительным прогрессом науки и цифровых технологий, а также непрерывным и динамичным ростом масштаба информационных систем, грамотностью, ростом компетенции лиц который применяют цифровые решения в противоправной деятельности.

Цифровая анонимность проявила себя как чрезвычайно изменчивое и динамичное развитие цифровых решений. Концепция цифровой анонимности оказалась крайне подвижной. К примеру, в последнее время широко применяются VPN-сервисы для усложнения определения местонахождения устройства, что существенно трансформировало представления о том, что значит быть скрытым в цифровом пространстве. Современное специализированное программное обеспечение позволяет выявлять цифровые следы, что делает анонимность не уникальной, а условной. На ранних этапах Сети анонимность пользователей воспринималась как один из ключевых отличительных признаков. В рамках интернет-протокола не предусматривалась возможность передачи любых данных о пользователях или о конечных устройствах. С

течением временем положение дел кардинально изменилось: на сегодня интернет-пространство в большей степени служит площадкой открытого взаимодействия, а не безопасного уединения, и анонимность нередко сводится к простой иллюзии. Наряду с этим соблюдение неотъемлемых прав человека в сети Интернет является столь же значимым, в отличие от традиционного формата. Из общего принципа права на неприкосновенность личной жизни также не исключается и право на конфиденциальность переписки. Парадоксальным образом даже такая относительная и условная анонимность продолжает восприниматься как одна из ключевых гарантий соблюдения вышеупомянутых прав в общении в виртуальном пространстве [2, с. 112].

Ведущая роль в продвижении их употребления и распространения внутри страны отводится универсальным мессенджерам, поддерживающим функции VoIP (такие как «Telegram» «DarkNet» и др.) [3, с. 514]. Основной принцип данной структуры заключается в том, что сбытчики наркотических средств находят потенциальных покупателей через размещение объявлений как в социальных сетях, так и в DarkNet, что, безусловно, упрощает процесс распространения наркотических средств, но и в то же время усложняет работу правоохранительных органов. В процессе передачи данных в данных мессенджерах задействованы специализированные технологии, основанные на блокчейн-анализе, которые поддерживают автоматическое удаление сообщений, что значительно затрудняет их перехват сотрудниками правоохранительных органов [4, с. 127].

Одной из ключевых проблем в контексте расследования преступлений, связанных с незаконной реализацией наркотических средств в интернет-пространстве, является допустимость доказательств, полученных в условиях анонимности и несанкционированного доступа к личным данным пользователей сети. Такие доказательства, полученные через интернет-ресурсы, часто вызывают сомнения в своей легитимности, что ставит под угрозу эффективность правосудия и защиту прав личности.

Практика расследования уголовных дел данной категории уголовных правонарушений показывает, что сложность их раскрытия, а также выявления субъектов, которые занимаются незаконной реализацией наркотических средств через сеть Интернет, связаны с рядом определённых факторов:

- выраженной скрытностью данных уголовных правонарушений, что значительно затрудняет сбор доказательной базы;
- систематическим улучшением средств обеспечения безопасности смарт-устройств, а также установленных приложений, с помощью которых наркоторговцы, координаторы, закладчики и покупатели обмениваются сообщениями;
- несоответствием профессиональной подготовки специалистов в области противодействия наркопреступности в сети Интернет, которых необходимо привлекать к осмотру мобильных устройств, ноутбуков и персональных компьютеров;
- низкой эффективностью специализированных программно-аппаратных комплексов, используемых при проведении компьютерной экспертизы и анализа цифровой информации, собранной в рамках проведения следственных действий, при попытке извлечь данные с заблокированных смарт-устройств.

Характерные особенности данной группы уголовных правонарушений создают целый ряд сложностей, которые напрямую отражаются на результативности их обнаружения, раскрытия и расследования. Прежде всего следует отметить трудность установления подозреваемого, совершившего противозаконные действия в онлайн-пространстве [5, с. 222].

Незаконная реализация наркотических средств через сеть Интернет получила значительное распространение благодаря бесконтактному формату, который обеспечивает нужный уровень неразглашенности данных для участников, некоторых методов использования пре-

ступных схем, а также способов реализации наркотических средств посредством интернет-ресурсов.

Исходя из всех изложенных факторов, можно выделить некоторые трудности, которые возникают при расследовании незаконного сбыта наркотических веществ в интернете:

- конфиденциальность. Одно из главных преимуществ и недостатков Интернета одновременно — это анонимность, которая предоставляется пользователям. Это существенно затрудняет установление круга участников противоправного деяния и их идентификацию. Также значительно осложняет процесс расследования незаконного сбыта наркотических средств использование всевозможных мессенджеров и компьютерных программ с высокой защитой конфиденциальных данных, таких как: «Whatsapp», «Telegram», «Viber», «WICKR», «Discord», «JABBER» и др.;

- использование криптовалюты и электронных платежных систем. Финансовая структура типичного наркосообщества в современных условиях базируется исключительно на цифровых технологиях и принципах анонимности, обеспечиваемых различными торговыми биржевыми виртуальными площадками (например, «LegalRC», «Hydra onion») с использованием электронных платежных систем. Это позволяет осуществлять транзакции и вывод средств, полученных преступным путем, практически бесследно. Кроме того, бесчисленное количество видов криптовалют и сложность в системе производства транзакций с их помощью сводит успех проведения оперативно-розыскных мероприятий на нет [6].

Проведенное исследование подчеркивает остроту проблем, связанных с анонимностью и допустимостью электронных доказательств при расследовании рассматриваемых преступлений. По мере развития цифровых технологий перед правовой системой встают новые вызовы, которые требуют оперативного реагирования и совершенствования законодательной базы.

Законодательное регулирование анонимности в интернете требует баланса между обеспечением безопасности и защите прав личности. На сегодня правовые механизмы, регулирующие вопросы анонимности в сети, еще не достигли должного уровня гармонизации с реалиями цифровой среды. Неопределенность в правовом регулировании интернет-платформ, а также отсутствие четких норм, регулирующих действия правоохранительных органов при сборе и обработке информации, создают правовые пробелы и препятствуют эффективному расследованию преступлений.

Важным аспектом является допустимость доказательств, полученных через виртуальное пространство, в том числе с учетом анонимности источников. Применение цифровых следов в качестве доказательств требует строгого соблюдения принципов правомерности, достоверности и допустимости, что предполагает необходимость разработки новых подходов к оценке и использованию таких доказательств. В особенности это касается использования данных, полученных с помощью методов оперативно-розыскной деятельности и средств, которые могут нарушать право на защиту и частную жизнь.

Таким образом, комплексный подход к решению правовых проблем анонимности в интернете и допустимости доказательств требует совершенствования законодательства, а также разработки международных стандартов, направленных на усиление сотрудничества между государствами и технологическими компаниями в сфере борьбы с преступлениями в Сети. Необходимо создать такую правовую среду, которая бы эффективно сочетала защиту прав личности и возможность оперативного реагирования на угрозы, связанные с незаконным оборотом наркотиков, не нарушая при этом основных конституционных прав и свобод граждан.

Список использованной литературы:

1. Мирошникова О.В., Тулеуова А.С. Особенности расследования уголовных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств, совершаемых с использованием сети Интернет в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 2 (84). — С. 117–123.
2. Мочалов А.Н. Парадокс анонимности в интернете и проблемы ее правового регулирования // Вестник Сургутского государственного университета. — 2021. — № 4 (34). — С. 111–121.
3. Давыдов В.О. Незаконный оборот наркотических средств, психотропных и сильнодействующих веществ, совершаемый с использованием технологий дистанционной коммуникации: новые преступные способы // Всероссийский криминологический журнал. — 2022. — Т. 16. — № 4. — С. 512–521.
4. Пупцева А.В., Дорошенко О.М. Проблемные вопросы раскрытия и расследования незаконного сбыта наркотиков, совершенного бесконтактным способом // Вестник Волгоградской академии МВД России. — 2022. — № 3 (62). — С. 126–130.
5. Мысливцева Т.Ю. О некоторых проблемах, возникающих при расследовании преступлений, совершенных с использованием сети Интернет, на примере сбыта наркотических средств // Юрист-Правовед. — 2021. — № 4 (99). — С. 221–225.
6. <https://www.procuror.spb.ru/ik2023/017.pdf>: [Электронный ресурс].

Тафинцев П.А.,

*киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: drp_2019@mail.ru);*

Тугелбаев У.Е.,

*ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: kra.ulan.20@gmail.com)*

Интернеттегі анонимділіктің құқықтық мәселелері есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты қылмыстарды тергеу кезінде дәлелдемелердің жол берілуіне кепілдік беру

Аннотация. Интернет желісі арқылы есірткі құралдарын заңсыз сату қатысушылар үшін деректердің жария етілмеуінің қажетті деңгейін, қылмыстық схемаларды пайдаланудың кейбір әдістерін, сондай-ақ интернет-ресурстар арқылы есірткі құралдарын сату тәсілдерін қамтамасыз ететін байланыссыз форматтың арқасында айтарлықтай таралды. Жұмыста интернет-кеңістіктегі анонимділік феноменін қозғайтын құқықтық аспектілер, сондай-ақ желілік ресурстар арқылы есірткі құралдарының заңсыз айналымына байланысты істер бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу барысында дәлелдемелердің жол берілуін қамтамасыз ету кезінде туындайтын проблемалар талданады. Авторлар заңсыз әрекетке қатысқан анонимді қатысушыларды анықтау тәсілдерін қарастырады, сондай-ақ аталған құқық бұзушылықтарды тергеу кезінде алынған электрондық дәлелдемелерді пайдалануды реттейтін қолданыстағы нормаларды бағалайды.

Негізгі сөздер: анонимділік, Интернет желілері, дәлелдемелерге жол беру, қылмыстарды тергеу, есірткі құралдарының заңсыз айналымы, электрондық дәлелдемелер, Ақпараттық технологиялар, интернет-қылмыстар, құқықта цифрлық технологияларды пайдалану, желідегі қауіпсіздік.

P.A. Tafincev,
*Senior Lecturer at the Department of Cybersecurity and Information Technology,
Master of Law Degree, Police Lieutenant Colonel
(e-mail: drp_2019@mail.ru);*

U.E. Tugelbayev,
*Head of the Department for the Organization of Research and Editorial and Publishing Work,
Master of Law Degree, Police Captain
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: kpa.ulan.20@gmail.com)*

Legal problems of anonymity on the Internet and ensuring the admissibility of evidence in the investigation of crimes related to drug trafficking

Annotation. The illegal sale of narcotic drugs via the Internet has become widespread due to the contactless format, which provides the necessary level of confidentiality of data for participants, some methods of using criminal schemes, as well as methods of selling narcotic drugs through Internet resources. The paper analyzes the legal aspects affecting the phenomenon of anonymity in the Internet space, as well as the problems that arise in ensuring the admissibility of evidence during pre-trial proceedings in cases related to drug trafficking through online resources. The authors consider ways to identify anonymous participants involved in illegal activities, as well as evaluate existing norms governing the use of electronic evidence obtained during the investigation of these offenses.

Keywords: anonymity, Internet, admissibility of evidence, investigation of crimes, illicit drug trafficking, electronic evidence, information technology, Internet crimes, the use of digital technologies in law, online security.

УДК 343.81

Токубаев З.С.,
*профессор кафедры уголовного права и криминологии
доктор юридических наук, профессор
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Бисенова Т.Е.,
*докторант, подполковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, e-mail: Bisenova.t@mail.ru)*

Пенитенциарная практика в отношении осужденных женщин (расстановка отдельных акцентов)

Аннотация. Пенитенциарная практика в отношении осужденных женщин неизбежно отличается от соответствующей практики в отношении осужденных мужчин. Несмотря на то, что «женский сегмент» в пенитенциарном социуме сравнительно невелик и даже отличается от количественных показателей удельного веса женской преступности, осужденные женского пола представляют собой значимую адресную группу исправительного воздействия. В проекции социально-гуманитарного восприятия сам факт пребывания женщин в условиях физической изоляции воспринимается как своего рода аномалия. Вместе с тем, именно гендерные аспекты, а не исключительно половая принадлежность должны быть ориентирами в формулировке нормативных предписаний и тенденций правоприменительной практики. В статье анализируются отдельные аспекты, которые как непосредственно касаются специфики отбывания наказания осужденными женщинами, так и опосредованно влияют на качественно-количественные параметры пенитенциарной практики в отношении данной категории осужденных.

Ключевые слова: осужденные женщины; лишение свободы; пенитенциарная практика; женская преступность; отсрочка отбывания наказания; отбывание лишения свободы; международные стандарты.

В теории и практике сложилась ситуация, что женская преступность и особенности отбывания лишения свободы женщинами всегда оцениваются в сопоставлении с лицами муж-

ского пола. Однако нередко отдельные методологические погрешности способствуют ошибочным оценкам, которые могут приводить либо к нивелированию специфики «женского фактора», либо, напротив, к его абсолютизации. К.Х. Рахимбердин совершенно справедливо относит женщин-осужденных к одной из уязвимых социальных групп в процессе исполнения уголовного наказания, в связи с чем аргументирует необходимость дополнения уголовно-исполнительного законодательства РК специальными положениями, нейтрализующими соответствующие риски ущемления прав и свобод [1, с. 17]. Другой казахстанский исследователь Ю.И. Симонова еще до принятия УИК РК 2014 г. также высказывала аргументы относительно того, что в отношении осужденных-женщин (в первую очередь, применительно к наказанию в виде лишения свободы) должна быть сконструирована отдельная глава уголовно-исполнительного закона [2, с. 50].

Для более наглядного освещения некоторых вопросов, связанных с особенностями назначения и исполнения лишения свободы в отношении женщин, в рамках данной статьи выделим несколько отдельных теоретических блоков.

Некоторые особенности женской преступности в Казахстане. Анализ общих параметров женской преступности необходим для того, что именно качественные характеристики совершаемых преступлений проецируются на перспективы применения наказания в виде лишения свободы. В частности, криминологическая аксиома относительно того, что мужчины в гораздо большей степени склонны к совершению более тяжких насильственных преступлений, должна априори формировать и следствие в виде гораздо большего объема назначения более строгих видов наказаний. В целом, современная криминологическая и пенитенциарная практика полностью подтверждают указанные закономерности. Вместе с тем имеются некоторые явно выраженные особенности, которые непосредственно связаны и с последующей «наказательной» практикой.

Так, в частности, за период 2021–2024 гг. на основе сопоставительного анализа данных официальной статистики КПСиСУ Генпрокуратуры РК [3] можно представить следующие наиболее иллюстративные показатели: доля «женского сегмента» в структуре совершения деяний по ст. 106 УК РК составила в среднем 13,3 %; по ст. 107 УК РК – 3,2 %; по ст. 99 УК РК – 11,4 %; по ст. 101 УК РК – 24,6 %; по ст. 102 УК РК – 25,8 %. Учитывая, что в рамках обозначенного временного периода общий объем женской преступности составил 12–13 %, закономерен вывод, что в составах привилегированных убийств, принимая во внимание их общую небольшую численность, доля «женского сегмента» заметно превышает средние показатели. Нестабильные показатели (до 55,5 % в 2023 г.) демонстрируют случаи инкриминирования женщинам такого состава, как истязания (ст. 110 УК РК), однако и здесь следует отметить небольшое количество регистрации деяний соответствующего вида. Один из самых критических показателей в структуре насильственных преступлений, совершаемых женщинами, устанавливается в рамках состава ст. 112 УК РК (причинение тяжкого вреда здоровью при превышении пределов необходимой обороны) – здесь средний процент совершения женщинами составил 41,8 % случаев, то есть почти половина от всех преступлений данного вида.

Акцент произведен именно на насильственных преступлениях по той причине, что традиционно именно в контексте демонстрации насильственного поведения констатируются более высокие параметры степени общественной опасности личности преступника, что приводит к применению более строгих видов наказания, в том числе лишения свободы [4]. Однако в отношении отдельных параметров характеристики случаев совершения указанных преступлений женщинами следует обратить внимание на некоторые нюансы. Во-первых, примечательно обстоятельство, что заметная доля «женского сегмента» в наиболее тяжких насильственных преступлениях не отвечает современным криминологическим аксиомам относительно сравнительно меньшей степени агрессивности в типичных паттернах женского пове-

дения (в науке постоянно воспроизводятся соответствующие тезисы, основанные как на эмпирическом материале, так и на оценке биологических закономерностей, гормонального фона и т. д.). Во-вторых, возрастание пропорций в рамках привилегированных составов убийств и умышленного причинения тяжкого вреда здоровью свидетельствует о том, что для насильственного поведения женщин характерна ситуативность (реакция на систематические издевательства, оборонительная модель поведения в случае посягательства и т. п.). Системный анализ статистических данных позволил авторам ранее сформулировать вывод о том, что в отношении фактов насильственного поведения в семейно-бытовой сфере, в которых ставится вопрос о возможном признании необходимой обороны (даже если обвинение состоялось по ст. 99 или 106 УК РК, но защита настаивает на факте самообороны), следует ставить вопрос о рассмотрении дела с участием присяжных заседателей [5, с. 111].

Каким образом данный вопрос относится к решению проблем назначения и исполнения наказания в виде лишения свободы в отношении женщин? Тот факт, что согласно данным официальной статистики (2021–2024 гг.) процент осуждения женщин за случаи насилия в семейно-бытовой сфере составил в среднем более 35 % от общего количества осужденных, свидетельствует о том, что основные насильственные инциденты со стороны женщин случаются именно в данной сфере (в сопоставлении с ранее приведенными данными). Казахстанские исследователи совершенно справедливо отмечают, что детерминация семейно-бытового насилия носит «фоновый» характер [6, с. 17]. Причем именно в случаях насильственного поведения снижаются возможности для назначения альтернативного наказания, равно как и имеются ограничения по применению отсрочки (ч. 1 ст. 74 УК РК). Соответственно, можно констатировать риски того, что неверная квалификация содеянного, непризнание факта необходимой обороны либо неверная ее оценка как превышения пределов способны привести к необоснованно высокому проценту несправедливого осуждения к лишению свободы (в данном случае мы еще раз особо обращаем внимание на крайне высокий процент регистрации случаев причинения тяжкого вреда женщинами, в чем можно усмотреть игнорирование фактов необходимой обороны от актов семейно-бытового насилия).

Статистика свидетельствует о том, что вынесение оправдательных приговоров по делам о семейно-бытовом насилии представлено практически нулевыми показателями в 2021–2024 гг.; при этом оправдательные приговоры с участием присяжных заседателей по особо тяжким преступлениям выносились практически в 1/3 случаев (даже несмотря на ограниченный круг преступлений, предусмотренных ст. 631 УПК РК). В этом смысле мы солидарны с исследователями, которые указывают, что в делах о необходимой обороне жизненный опыт, социальная позиция присяжных заседателей могут иметь большое значение для постановления справедливого приговора [7, с. 123]. В отдельных штатах США предшествующие факты семейно-бытового насилия учитываются при рассмотрении уголовных дел о необходимой обороне, поскольку являются подтверждением истинности опасений оборонявшегося лица [8]. Именно по результатам приведенной аргументации представляется обоснованным дополнение ст. 631 УПК РК указанием на ст. 102 и ст. 112 УК РК (а также на ст. 99 и 106 УК РК с оговоркой, что защита настаивает на наличии факта необходимой обороны).

Спорные аспекты применения института отсрочки отбывания наказания. В соответствии со ст. 74 УК РК при наличии ряда необходимых условий беременным женщинам, женщинам, имеющим малолетних детей, и мужчинам, в одиночку воспитывающим малолетних детей, может быть предоставлена отсрочка отбывания наказания до 5 лет (но не более, чем до достижения ребенком 14-летнего возраста). Несмотря на то, что с 2011 г. соответствующий институт отсрочки наказания стал несколько более гендерно нейтральным за счет выделения новой категории адресатов – «мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей», – следует признать, что соответствующие предписания все-таки почти тотально ориентированы именно на женщин. По этой причине в контексте назначения и исполнения наказания в

виде лишения свободы в отношении женщин институт отсрочки имеет вполне конкретное значение в качестве инструмента социально ориентированной коррекции численности лиц женского пола, помещаемых в условия физической изоляции.

Примечательно, что ст. 74 УК РК относится к нормам, которые подвергались максимально частым изменениям, причем, эти изменения нередко имели характер кардинальных, взаимноисключающих. В частности, можно обозначить следующие этапы (в рамках наиболее значимых параметров законодательной фиксации): 1) первоначальная редакция в УК РК 1997 г. – отсрочка могла применяться только до достижения ребенком 8-летнего возраста и только к женщинам, а также при состоянии беременности; 2) малолетний возраст был увеличен до 14 лет (Закон РК от 21 декабря 2002 г. № 363-ІІ); 3) формальная фиксация максимальной продолжительности срока предоставляемой отсрочки (до 5 лет), поскольку увеличение малолетнего возраста до 14 лет существенно «размыло» временной диапазон применения (Закон РК от 26 марта 2007 г. № 240-ІІІ); 4) вновь был произведен отказ от лимитирования срока предоставляемой отсрочки (Закон РК от 10 декабря 2009 г. № 227-ІV); 5) расширение круга адресатов предоставления отсрочки за счет включения в него мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей (Закон РК от 18 января 2011 г. № 393-ІV); 6) реконструкция ограничений в отношении возможного срока предоставления отсрочки до 5 лет (Закон РК от 9 ноября 2011 г. № 490-ІV); 7) расширение оснований для неприменения отсрочки (редакция ст. 72 в УК РК 2014 г.). Таким образом, институт отсрочки отбывания наказания постоянно подвергался нормативной трансформации, что неизбежно отражалось, в том числе, и на пенитенциарной практике. В частности, в течение двух лет (2009–2011 гг.) фактически отсрочка могла предоставляться на весьма продолжительный период, поскольку она не ограничивалась 5-летним сроком и могла применяться до достижения ребенком 14-летнего возраста. Несмотря на то, что в рамках данной статьи исследуются вопросы назначения и исполнения наказания в отношении женщин, нельзя обойти вниманием освещаемые в науке спорные вопросы относительно сохраняющихся дискриминационных начал в отношении осужденных мужчин, имеющих малолетних детей [9].

Вместе с тем, в рамках постановки вопроса следует затронуть несколько иные аспекты, хотя проблемы гендерного «выравнивания» норм УК и УИК по-прежнему заслуживают внимания. Авторы статьи уже подвергали критическому анализу вопрос, касающийся необходимости ревизии в отношении оснований неприменения отсрочки в соответствии со ст. 74 УК РК. В частности, учитывая то обстоятельство, что социально-правовое назначение отсрочки преимущественно концентрируется вокруг интересов малолетних детей, уже обосновывалась необходимость расширения перечня преступлений, при совершении которых должен иметь место запрет на применение отсрочки, за счет включения составов посягательств на интересы несовершеннолетних (в частности, вовлечение в совершение уголовного правонарушения, торговля несовершеннолетними и т. д.) [10, с. 164]. Однако определенный аспект требует дополнительного акцента – в частности, касающийся случаев, когда совершено уголовное правонарушение против собственных детей, независимо от категории и отнесения к посягательствам против половой неприкосновенности.

Простая иллюстрация: истязания (ст. 110 УК РК) относятся к преступлениям средней тяжести (ч. 1) и тяжким преступлениям (ч. 2) против личности. Исходя из действующей редакции ч. 1 ст. 74 УК РК, при совершении истязания применение отсрочки в целом допускается, причем закономерен вывод о том, что она применима и в случаях, когда истязания применялись к малолетнему ребенку самой виновной. В данном случае мы исходим из универсального критерия: «все, что не запрещено законом, — разрешено». Вместе с тем, даже потенциальная возможность принятия подобного решения вызывает сомнения в его социальной обусловленности и реализации принципа справедливости. С одной стороны, подобный логический дисбаланс законодательства может корректироваться судебной практикой (в целом,

суды, как правило, отказывают в предоставлении отсрочки в случаях, когда само деяние было совершено в отношении ребенка, по факту наличия которого и ставится вопрос об отсрочке) [11]. С другой стороны, наличие диспозитивности в данном вопросе непосредственно в самой ст. 74 УК РК дает основание для утверждения, что подобные ситуации все-таки исключать нельзя.

По этой причине представляется обоснованным предложение о необходимости дополнения ч. 1 ст. 74 УК РК формулировкой следующего содержания: «Отсрочка не применяется во всех случаях совершения умышленного преступления против интересов собственных малолетних детей осужденного (осужденной), независимо от категории преступления». Соответствующий акцент позволит в большей степени отразить непосредственное социально-правовое назначение института отсрочки, поскольку повысит фокусировку именно на интересах малолетних детей

Неточности гендерно ориентированных конструкций в нормах уголовно-исполнительного законодательства РК. Несмотря на то обстоятельство, что авторы не являются сторонниками чрезмерного (необоснованного) гуманизма в отношении осужденных женщин, отдельные аспекты, преимущественно касающиеся исключительных репродуктивных функций женщин (состояние беременности, родов, кормления ребенка, ухода за ним в младенчестве), по-прежнему нуждаются в коррекции. Как указывал в своем пособии-рекомендациях международный эксперт Эндрю Койл, тюремная инфраструктура во многих странах по-прежнему остается неблагоприятной для осужденных женщин по причине целого ряда объективных факторов (ориентированность законодательства на «мужской контингент»; недостаточность или отсутствие специальной инфраструктуры для отбывания наказания осужденными женщинами; явное повышение репрессивности законодательства по отдельным составам преступлений – в частности, в сфере наркооборота; наличие у значительного количества осужденных женщин негативного опыта в качестве жертвы насилия, фактор воспитания детей в одиночку и т. д.) [12, с. 136].

Несмотря на то, что оценка поэтапных изменений в нормах уголовного и уголовно-исполнительного законодательства РК по вопросам назначения и исполнения лишения свободы в отношении осужденных женщин свидетельствует о том, что к настоящему времени сформировалась определенная система адресных предписаний, учитывающих особые потребности женского гендера, отдельные решения в разные периоды либо принимались с опозданием, либо вовсе приводили к временному ухудшению положения исследуемой категории осужденных. Так, в частности, только в УИК РК 2014 г. (ч. 3-1 ст. 96) был введен полный запрет на перевод в учреждения полной безопасности (ранее – тюрьмы) беременных женщин и женщин, имеющих при себе малолетних детей. С другой стороны, с момента принятия УИК РК 2014 г. и вплоть до марта 2023 г. [13], когда были внесены соответствующие изменения, для осужденных женщин фактически была исключена возможность продления срока пребывания ребенка в доме ребенка учреждения до 4-летнего возраста при определенных обстоятельствах (когда до освобождения остается не более 1 года). То есть на период более 8 лет уголовно-исполнительные предписания в данном вопросе приобрели более репрессивный характер, не соответствующий ни международным стандартам, ни их социально-правовому назначению в целом. Несмотря на то, что соответствующие изменения, скорее всего, носят характер «упущений», следует признать, что они способны приводить к негативным последствиям на протяжении более или менее длительного периода.

Следует отметить и отдельные обоснованные «подвижки» в уголовно-исполнительном законодательстве, посредством которых были устранены некоторые необоснованные гендерные диспропорции при отбывании наказания в виде лишения свободы. Так, к примеру, в соответствии со ст. 111 УИК 1997 г., в отношении осужденных-мужчин, признанных злостными нарушителями режима, применялось дисциплинарное взыскание в виде перевода в помеще-

ние камерного типа сроком на 6 месяцев, а в отношении женщин – на срок до 3 месяцев. Согласно действующему УИК 2014 г. данный вопрос урегулирован сбалансированно. Помимо того, что стали применяться только дисциплинарный изолятор (до 15 суток) и одиночная камера (до 4-х месяцев), законодатель совершенно обоснованно отказался от сокращенных сроков пребывания в одиночной камере для осужденных женщин. В данном случае следует признать, что положения ст. 111 УИК РК 1997 г., действительно, имели дискриминационный характер, поскольку исключительно половая принадлежность осужденного не может влиять на оценку степени вредности дисциплинарного проступка и на строгость применяемого взыскания. При этом совершенно справедлив запрет на применение соответствующих видов взыскания к женщинам, имеющим при себе малолетних детей, а также освобожденных от работы по беременности и родам (ч. 8 ст. 132 УИК РК 2014 г.).

Однако в последнем аспекте следует обратить внимание на обстоятельство, которое обошел вниманием казахстанский законодатель, несмотря на то что оно вступает в некоторое противоречие с международными стандартами исполнения лишения свободы в отношении женщин. Во-первых, запрет на перевод в места дисциплинарного заключения женщин, имеющих при себе малолетних детей и освобожденных от работы по беременности и родам, сохранился и в п. 6 ст. 113 УИК РК. То есть в данном случае нет оснований утверждать, что имеются те или иные гендерные «подвижки» в рамках УИК РК 2014 г. Однако если принимать во внимание, что на момент действия УИК РК 1997 г. действовали Минимальные стандартные правила обращения с заключенными 1955 г. [14], то анализируемые предписания в полной мере соответствовали универсальным правилам, так как в отношении дисциплинарной практики в учреждениях все они были гендерно нейтральными. Однако в ракурсе современной оценки ситуация уже изменилась, и действующий вариант фиксации (ч. 8 ст. 132 УИК РК 2014 г.) уже не в полной мере соответствует международным стандартам.

Так, в частности, уже накануне принятия УИК РК 2014 г. были разработаны адресные универсальные нормы в отношении осужденных женщин — так называемые Бангкокские правила 2010 г. Сослано Правилу 22, «наказания, предусматривающие одиночное содержание или помещение в штрафной изолятор, не применяются в отношении находящихся в исправительном учреждении беременных женщин, женщин с грудными детьми и кормящих матерей» [15]. Здесь будет уместным также заметить, что при разработке новых Минимальных стандартных правил ООН в отношении обращения с заключенными 2015 г. (Правил Нельсона-Манделы) практически полностью аутентичная формулировка внесена в Правило 45 раздела «Ограничения, дисциплина и меры взыскания». И уже в свете указанного обстоятельства нормы ч. 8 ст. 132 УИК РК требуют внесения изменений посредством распространения случаев неприменения соответствующих мер взыскания не только для женщин, освобожденных от работы по беременности и родам, а в отношении всех женщин, находящихся в состоянии беременности, независимо от ее срока.

Указанное расхождение является принципиальным, поскольку согласно п. 57 Правил проведения экспертизы временной нетрудоспособности, а также выдачи листа или справки о временной нетрудоспособности от 18 ноября 2020 г. общим сроком, с которого беременная женщина признается нетрудоспособной, является 30 недель беременности [16]. Сопоставляя это с предписаниями ч. 8 ст. 132 УИК РК, закономерно приходим к выводу, что оно к настоящему времени реально расходится с положениями международных стандартов, поэтому неприменение взыскания по водворению в ДИЗО и помещению в одиночную камеру должно распространяться на всех беременных осужденных, независимо от срока беременности. Еще раз сделаем акцент: данное несоответствие возникло именно в рамках УИК РК 2014 г., поскольку к моменту его разработки и принятия в международных стандартах произошли указанные сдвиги.

Таким образом, можно заключить, что проблемы пенитенциарной практики в отношении осужденных женщин имеют многоаспектный характер, далеко не всегда связанный исключительно со стадией исполнения уголовного наказания. Так, издержки правоприменительной практики по оценке состояния необходимой обороны (особенно применительно к фактам семейно-бытового насилия) способны привести к необоснованному обвинению и осуждению, а также лишить права на получение отсрочки отбывания наказания. С другой стороны, сама отсрочка отбывания наказания с учетом ее практически тотальной адресации осужденным женщинам по факту беременности или наличия малолетних детей не должна иметь чрезмерно широких возможностей для применения и, как минимум, должна ограничиваться по всем категориям, если уголовное правонарушение было совершено против собственного ребенка. Наконец, сам пенитенциарный период требует сбалансированного учета гендерного фактора, что означает как необходимость отказа от элементов необоснованного гуманизма исключительно по половому признаку, так и включение дополнительных механизмов защиты по признаку гендера, когда это реально соответствует не только гуманности, но и справедливости.

Список использованной литературы:

1. Рахимбердин К.Х. Проблемы уголовно-исполнительного регулирования: альтернативный взгляд на проект Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // «Ғылым-Наука». — 2021. — № 3 (70). — С. 12–19.
2. Симонова Ю.И. Гендерная асимметрия норм уголовно-исполнительного законодательства как отражение современного процесса гуманизации // Правовая реформа в Казахстане. — 2014. — № 3 (67). — С. 48–52.
3. Отчет № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» (сводный, декабрь 2021–2024 гг.) / Правовая статистика // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
4. Отчет № 1 «О работе судов первой инстанции по рассмотрению уголовных дел (сводный, декабрь 2021–2024 гг.) / Правовая статистика // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics>
5. Бисенова Т.Е. Преступность и наказуемость женщин в Казахстане: дополнительные инструменты обеспечения социальной справедливости // Вестник Академии правоохранительных органов. — 2024. — № 2 (32). — С. 104–114.
6. Об утверждении Правил проведения экспертизы временной нетрудоспособности, а также выдачи листа или справки о временной нетрудоспособности: Приказ Министра здравоохранения Республики Казахстан от 18 ноября 2020 года № ҚР-ДСМ – 198/2020 (с изм. и доп. по сост. на 18.12.2022 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021660>
7. Акимжанов Е.С., Едресов С.А. Анализ детерминантов домашнего насилия на микроуровне (на примере Республики Казахстан) // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 16–19.
8. Малина М.А. Уголовные дела о превышении пределов необходимой обороны должны быть подсудны суду с участием присяжных заседателей // Юрист-Правоведъ. — 2021. — № 1 (96). — С. 121–125.
9. Mince-Didier A. Self Defense Laws // <https://www.criminaldefenselawyer.com/resources/self-defense-laws.htm>
10. Дядюн К.В. Назначение наказания женщинам с точки зрения принципов равенства граждан перед законом, гуманизма и справедливости // Ленинградский юридический журнал. — 2017. — № 2. — С. 196–207.
11. Бисенова Т.Е. Особенности реализации отсрочки наказания в отношении женщин / Ғылым. — 2023. — № 2 (77). — С. 160–165.
12. Как наличие детей влияет на приговоры: разъяснения ВС // <https://pravo.ru/story/240616/>
13. Коэл Э. Подход к управлению тюрьмой с позиций прав человека: пособие для тюремного персонала. — Лондон, 2002. — 317 с.

14. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам прав человека в сфере уголовного судопроизводства, исполнения наказания, а также предупреждения пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения» Закон Республики Казахстан от 17 марта 2023 г. № 212-VII // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000212>

15. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными: приняты на первом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O5700000001> (утратили силу)

16. Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся обращения с женщинами-заключенными и мер наказания для женщин-правонарушителей, не связанных с лишением свободы (Бангкокские правила): приняты резолюцией 65/22 Генеральной Ассамблеи от 21 декабря 2010 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bangkok_rules.shtml

Тоқыбаев З.С.,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: zairulla_@mail.ru);*

Бисенова Т.Е.,

*докторант, заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
e-mail: Bisenova.t@mail.ru)*

Сотталған әйелдерге қатысты пенитенциарлық практика (жеке екіпін қою)

Аннотация. Сотталған әйелдерге қатысты пенитенциарлық тәжірибе сотталған еркектерге қатысты тиісті тәжірибеден сөзсіз ерекшеленеді. Пенитенциарлық қоғамдағы «әйелдер сегменті» салыстырмалы түрде кішкентай және тіпті әйелдер қылмысының үлес салмағының сандық көрсеткіштерінен ерекшеленетініне қарамастан, әйел сотталғандар түзету әсерінің маңызды мақсатты тобы болып табылады. Әлеуметтік-гуманитарлық қабылдау проекциясында әйелдердің физикалық оқшаулану жағдайында болу фактісі аномалияның бір түрі ретінде қабылданады. Сонымен қатар, бұл тек жыныстық қатынас емес, гендерлік аспектілер, нормативтік нұсқаулар мен құқық қолдану практикасының тенденцияларын қалыптастыруда нұсқаулық болуы керек. Мақалада сотталған әйелдердің жазаны өтеу ерекшелігіне тікелей қатысты және сотталғандардың осы санатына қатысты пенитенциарлық практиканың сапалық-сандық параметрлеріне жанама әсер ететін жекелеген аспектілер талданады.

Негізгі сөздер: сотталған әйелдер; бас бостандығынан айыру; пенитенциарлық практика; әйелдер қылмысы; жазаны өтеуді кейінге қалдыру; бас бостандығынан айыруды өтеу; халықаралық стандарттар.

Z.S. Tokubaev,

*Professor of the Department of Criminal Law and Criminology
Doctor of Law, Professor
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: zairulla_@mail.ru);*

T.E. Bissenova,

*Doctoral student, Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Shrakbek Kabybayev, e-mail: Bisenova.t@mail.ru)*

Penitentiary practice in relation to convicted women (emphasis added)

Annotation. Prison practice in relation to convicted women inevitably differs from the corresponding practice in relation to convicted men. Despite the fact that the "female segment" in penitentiary society is relatively small and even differs from the quantitative indicators of the proportion of female crime, fe-

male convicts represent a significant targeted group of correctional impact. In the projection of social and humanitarian perception, the very fact of women being in conditions of physical isolation is perceived as a kind of anomaly. At the same time, it is the gender aspects, and not exclusively gender, that should be the guidelines in the formulation of regulatory prescriptions and trends in law enforcement practice. The article analyzes certain aspects that both directly relate to the specifics of serving sentences by convicted women and indirectly affect the qualitative and quantitative parameters of penitentiary practice in relation to this category of convicts.

Keywords: convicted women; imprisonment; penitentiary practice; female criminality; postponement of sentence; serving of imprisonment; international standards.

ӘОЖ 340:68.1

Уакасов Д.А.,

Ғылыми кеңестің ғалым хатшысы,

*заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: udosa@kpa.gov.kz);*

Ботагарин Р.Б.,

*Конституциялық және халықаралық құқық кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
философия докторы (PhD), постдокторант
(Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
e-mail: botagarin_ruslan@mail.ru)*

Қазақстан Республикасындағы әскери қызметшілердің құқықтық жағдайының кейбір мәселелері*

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасындағы әскери қызметшілердің құқықтық жағдайына құқықтық талдау жасалып, қазіргі кездегі ерекшелігі жан жақты ашылады. Еліміздің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз етіп жүрген азаматтардың құқықтары мен міндеттері Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алған кезде өзінің заң жүзінде бекітілуіне ие болды. Содан бері бұл құқықтар мен міндеттер нормативтік тұрғыда қаншалықты дәрежеде сақталып отырғаны, ғалымдардың жеке пікірлері, ел конституциясында жария етілген жалпы адам және азаматтардың құқықтарының сақталуы үнемі зерттеу жұмыстарының өзегі болып отыр. Өйткені бұл жағдайлардың мемлекет тарапынан бекітіліп, жасалып, қамтамасыз етілуінің деңгейі мемлекетіміздің қауіпсіздік дәрежесіне тікелей байланысты болмақ.

Негізгі сөздер: Қазақстан Республикасы, әскери қызмет, әскери қызметшілердің құқықтық мәртебесі, құқықтар, міндеттер, құқықтық актілер.

Қазақстан Республикасы өзін егеменді, тәуелсіз мемлекет ретінде жариялаған сәттен бастап өзінің дербес әскери саясатын, қызметін қалыптастыра бастағаны белгілі. Бұл әрине түсінікті де. Себебі әскери әлеуеті қуатты әскер қатары ғана еліміздің тұтастығын сақтап, еліміздің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ете алмақ. Ел президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы өзінің жыл сайынғы Қазақстан халқына жолдауларында адам құқықтары мен міндеттері, мемлекет қызметіндегі әртүрлі салаларға жеке-жеке тоқтауы алдағы уақытта шешімі табылуы тиіс мәселелердің бар екендігін дәлелдейді. Бұндай мәселелердің қатарында әскери қызметшілердің құқықтық жағдайлары туралы мәселелердің орын алуы орынды. Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлы 2019 жылғы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына жолдауында Қазақстан

* Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (Грант № AP22686829).

әскеріне жұмсалатын шығыстарды реттеу қажеттігін, аталған саладағы қаржылық жүйені, тәртіпті нығайту керектігін, сонымен қатар әскери қызметтің ел арасындағы беделін көтеруді, Қарулы Күштер қатарының материалдық негізін нығайту бойынша шараларды жүзеге асыру тиіс екенін айтады [1]. Сондай-ақ өз отанына адал, кәсіби тұрғыда дайын офицерлік құрам мен әскери қызметшілер ел аумағына төнген қауіпке тойтарыс бере алуы керектігін тілге тиек еткен болатын. Бұл басты бағыттар бүгін ғана айтылып отырған жоқ. Мемлекет өміріндегі әскери саладағы атқарылуы тиіс қадамдар, нақты айтсақ Қазақстан әскерінің заманына сай тиімді болуы, әскери әуе және теңіз күш құрамдарының материалдық жағын, жеке құрамды оқыту жұмыстарының нығайтылуы жайында, бюджеттік қаражатты тиімді бөлу, әскери саласы іргелі мемлекеттермен жан-жақты қарым-қатынас жасау және еліміздің әскери доктриналарын жасау сияқты маңызды шешімін табуы тиіс мәселелер бұрыннан бері көтерілуде. Бұл қадамдардың барлығы әскери қызметшілердің құқықтық жағдайына әсер етуші факторлардың қатарына жатады.

Кеңестер одағы ыдырап, өз егемендігін алған жылдары Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін, егемендігін, аумақтық тұтастығын қорғау үшін қарулы күшін құруға бет алды. Еліміздің азаматтарының әскери қызмет атқаруының тәртіптерін, шарттарын дербес белгілеуді жүзеге асырып, жалпы әскери қызметті реттеудің мәселелерін шеше бастады [2].

Кейін ТМД қатысушы мемлекеттердің басшылары Кеңесінің келісімімен бекітілген жеке Қарулы күштерді құру туралы заңның негізінде, әрі қорғаныс саласын басқаруды ұйымдастыру мақсатында Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі туралы заңының негізінде 1992 жылғы 7 мамырда жеке Қарулы күштерді құруға мүмкіндік берген Президент жарлығы қабылданды. Бұл құжаттарға сәйкес ел әскерінің бірден бір басты міндеті — республикамыздың аумақтық бүтіндігі мен тәуелсіздігін сақтау [3].

Қазақстан Республикасының Қарулы күштерін қалыптастыру барысында әскери қызметшілердің міндеттерін, құқықтарын, жауапкершіліктерін және де әскери қызметтен кеткен қызметшілердің, отбасы мүшелерін құқықтық-әлеуметтік қорғау саласында мемлекеттік саясаттың негізін анықтаған заңдар қабылданды [4].

Жалпы әскери қызметшілер бір мемлекеттің азаматы. Бұл Адам құқықтары жөніндегі жалпыға бірдей декларацияда да орын алған [5].

Бұл норма Конституцияда да көрініс тапқан. Оған сәйкес 21-бапта әр адамның мемлекеттік қызметке тең дәрежеде қол жеткізуге құқылы екендігі жазылады. Яғни халықаралық норманың отандық нормаларға енгізіліп, бекітілуі халықаралық міндеттемелерді орындауының дәлелі болып табылады.

Сонымен бірге еліміздің Конституциясының 36-бабының 1-тармағы Қазақстан Республикасын қорғау оның барлық азаматтарының қасиетті парызы және міндеті екенін; 2-тармағы республика азаматтары заңдарда көзделген тәртіптер мен түрлері бойынша әскери қызмет атқаратынын мәлімдейді [6]. Осыған байланысты елдің әскери қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында әскери қызметті өткеру осы әскери қызметке келген азаматтың белгілі арнайы құқықтық мәртебеге ие болатынын білдіреді. Құқықтық мәртебе тұлғаның қоғаммен өзара байланысындағы құқықтарының көптүрлілігін сипаттайтын жинақтаушы, біріктіруші ұғым.

Құқықтық мәртебе анықтамасы жайында әр ғалым әртүрлі анықтама беріп жатады, солардың бірі Н.И. Матузов пен А.В. Малько құқықтық мәртебені тұлғаның қоғамдағы заңды түрде бекітілген жағдайы екенін айтады. Олардың пікірінше, қоғамдық қатынас жүйесіндегі адамның нақты әлеуметтік мәртебесі сол тұлғаның құқықтық мәртебесінің негізінде жатыр. Құқықтық мәртебе мен құқықтық жағдай өзара тең ұғым [7, 91 б.].

Жоғарыда келтірілген авторлардың пікірлері дұрыс деп ойламыз. Өйткені әр тарихи кезеңдерде азаматтардың құқықтық мәртебесі әртүрлі болып өзгеріп келгені белгілі. Дегенмен, дәстүрлі қалыптасқан ұғымға сәйкес құқықтық мәртебе мемлекеттегі заңдармен

бекітілген құқықтар мен міндеттер жүйесі болып табылатынын А.Я. Сухарев та өзінің еңбегінде жазып кетеді [8, 587 б.].

Е.А. Лукашева адам мен азаматтың құқықтық мәртебесі мемлекеттің конституциясымен және өзге де нормативтік-құқықтық актілермен заңнамалық түрде бекітілген құқықтар мен міндеттер жүйесі деп сипаттауы жоғарыда берілген анықтамамен ұқсас әрі бір түсінікте екенін айтады [9, 56 б.].

Бүгінгі күні заң саласындағы ғалымдардың анықтамалары, ой пікірлері бір жерден шығып отыр. Н.И. Матузов құқықтық мәртебе ұғымының ауқымды екенін айта келе, оған осы мәртебені бекітетін құқықтық нормалар, құқықсубъектілік, негізгі құқықтар, міндеттер, заңды мүдделер, азаматтылық, заңды жауапкершілік, құқықтық қатынасты біріктіреді. Шынымен де бұл тізім жалпы азаматтың құқықтық мәртебесінің қаншалықты кең екенін көрсетеді. Бұл жерде құрамдас бөлік ретінде азаматтылық ұғымының орны ерекше. Адамдардың азаматтықта болуы қағидасы адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясынан туындайды [5].

Демек, азаматтық-құқықтық мәртебенің бастауы, алғышарты. Сонымен бірге адам белгілі бір мемлекеттің азаматы ретінде әскери қызметке тұру арқылы арнайы әскери қызметші мәртебесіне ие болады. Ал әскери қызметші, ең алдымен, сол мемлекеттің азаматы ретінде өзге азаматтар сияқты кепілдік берілген құқықтар мен міндеттерді арқалайды, орындайды. Бұдан бөлек ол әскери қызметші мәртебесіне ие болғандықтан, заңмен бекітілген шектерде қосымша құқықтарға ие болып, қосымша міндеттерді орындайды. Бұл барлық елдегі әскери қауіпсіздікті сақтаумен байланысты қызметкерлерге тән.

Әскери қызметшілердің құқықтары мен міндеттері көптеген құқық салаларымен бекітіледі, олар алдымен адам және азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтарын, міндеттерін бекіткен Конституциядан тарайды. Ал олар келесілерді қамтиды: конституциялық қағидалар, азаматтығы, құқықтар мен бостандықтарға кепілдіктер және міндеттер. Бұлар адамның құқықтық жағдайының негізгі элементтері [6].

Әскери қызметшілердің құқықтық жағдайы көрші Ресей елінің заңнамаларында да ұқсастық бар [10]. Бұл біріншіден, біздің ойымызша, посткеңестік елдер заңнамаларының ұқсастығынан және жалпы адам мен азаматтың құқықтық мәртебесі жайындағы теориялардың, конституциялық нақты анықталып, қоладынысқа енгізілген анықтамалар мен қағидалардың, халықаралық құқықтық стандарттардың және ғалымдардың ойларының бір арнаға тоғысуынан сияқты.

Сонымен әскери қызметшілердің құқықтық мәртебелері Қазақстан Республикасының Конституциясымен, алғашында 1993 жылғы 20 қаңтардағы «Әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің мәртебесі және оларды әлеуметтік қорғау туралы» заңымен [11], кейін 2012 жылғы 16 ақпандағы «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» өзге де құқықтық актілермен [12], 2007 жылғы 5 шілдедегі Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының жалпы әскери жарғыларымен [13] және Қазақстан Республикасы қатысушы болып табылатын халықаралық құқықтық актілермен анықталады.

Қазақстан Республикасының заңына сәйкес әскери қызмет дегеніміз — ел егемендігін, оның аумақтық тұтастығы мен мемлекеттік шекарасына қол сұғылмаушылықты қарулы қорғаумен байланысты әскери қауіпсіздікті тікелей қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, әскери құралымдардың әскери қызметшілерінің мемлекеттік қызметі. Ал, әскери қызметшілер дегеніміз Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, өзге де әскерлер мен әскери құралымдарда әскери қызмет атқаратын еліміздің азаматтары [14].

Бүгінгі таңда әскери қызметшілердің мәртебесі және әлеуметтік салада қорғалуы Конституциямен, Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы заңмен және

өзге де заң актілерімен, Қазақстан Республикасы қатысушы болып табылатын халықаралық құқылық актілермен белгіленеді.

Бұл заңдарда әскери қызметшілердің құқықтары мен бостандықтары, әскери борышын атқарумен байланысты міндеттер және жауапкершіліктер белгіленіп, оларды әлеуметтік қорғау бойынша алғашқы негіздер айқындалған.

Кейбір шетелдік ғалымдар, мысалы Н.В. Витрук жеке тұлғаның құқықтары мен міндеттерінің оның әлеуметтік, қызметтік жағдайына қарай нақтыланып, толықтырылып отыратынын, арнайы құқықтық мәртебенің болатыны жайында қорытындылар жасайды [15, 232 б.]. Арнайы құқықтық мәртебе астарында әскери қызметшілердің құқықтық жағдайын айту керек.

Бұл мәселелер Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары жүйесіндегі кадр әлеуетін сапалы қалыптастыру жағдайларын қарастыру барысында да талқыланған еді [16].

Жалпы алғанда, әскери қызметші бір жағынан Қазақстан Республикасының азаматы ретінде заңмен көзделген құқықтар мен бостандықтарға ие болып, міндеттемелерді атқарса, екінші жағынан ол әскери қызметте болуы оған арнайы құқықтық мәртебе жағдайындағы мемлекетті қорғаумен байланысты әскери қызметтегі қосымша міндеттерді орындауы тиіс. Осы жағынан әскери қызметшілердің құқықтық жағдайының ерекшелігін байқауға болады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытылай келе, келесілерді айтуға болады: Қазақстан Республикасы өзінің басты құндылығы ретінде адам, оның өмірі, адам құқықтары екендігін бекітіп, жариялады. Кез келген азамат ол қай салада қызмет етсе де, алдымен, адам ретінде өзіне белгілі бір құқықтық кепілдіктерді қажет етеді. Бүгінгі Қазақстан Республикасының әскери қызметі елдегі әскери қауіпсіздікті қамтамасыз ететін бірден маңызды қызмет болып саналады. Осы тұрғыда алғанда, әскери қызметшілер өздерінің қызметтік саласының ерекшелігіне байланысты мемлекет тарапынан ерекше көзқарасты талап етеді. Себебі құқықтары мен міндеттері жалпы адам құқықтары стандарттары мен қағидаларына негізделген әскери қызметшілердің құқықтық жағдайлары нақты анықталып, мемлекеттен қолдау тапқан жағдайда ғана тиімді, әрі әскери әлеуетті әскери қызметшілер ел қауіпсіздігін қамтамасыз етуде бар ынта-жігерін салатыны анық деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сындрлы қоғамдық диалог — Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. [Электрон. ресурс]. — 2024. — URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy
2. ҚР мемлекеттік тәуелсіздігі туралы. ҚР Конституциялық Заңы. 16.12.1991 ж. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z910004400_
3. ҚР Қарулы Күштерін құру туралы 1992 жылғы 7 мамырдағы № 745 ҚР Президентінің Жарлығы. — URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/U920000745_
4. ҚР Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы № 561-IV Заңы, 16.02.2012 ж. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000561>
5. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. 10.12.1948 ж. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>
6. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
7. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: Учебн., 2004.
8. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 703 с.
9. Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. чл.-корр. РАН, д.ю.н., Е.А. Лукашева. — М.: НОРМА, 2003. — 573 с.

10. Федеральный закон РФ от 27 мая 1998 г. № 76-ФЗ «О статусе военнослужащих» (с изм. и доп. по сост. на 01.06.2024 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421747
11. «Әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің мәртебесі және оларды әлеуметтік қорғау туралы» ҚР 1993 жылғы 20 қаңтардағы № 561-IV Заңы. — URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z930004000_
12. Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы ҚР № 561-IV Заңы, 16.02.2012 ж. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000561>
13. Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының жалпыәскери жарғыларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің № 364 Жарлығы, 05.07.2007 ж. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U070000364_
14. Қазақстан Республикасының 2005 ж. 7 қаңтардағы № 29 «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Заңы // URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000029_
15. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. — М.: Наука, 1979. — 232 с.
16. Уакасов Д.А., Қобландин Қ.Ж., Кусаинов С.А. Қазақстан Республикасының ПО жүйесіндегі кадр әлеуетін сапалы қалыптастыру туралы // Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2021. — № 4 (74). — 18–188 б.

Уакасов Д.А.,

*Ученый секретарь Ученого совета,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: udosa@kra.gov.kz);*

Ботагарин Р.Б.,

*ассоциированный профессор кафедры конституционного и международного права,
доктор философии (PhD), постдокторант
(Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
e-mail: botagarin_ruslan@mail.ru)*

Некоторые вопросы правового положения военнослужащих в Республике Казахстан

Аннотация. В статье дается правовой анализ правового положения военнослужащих в Республике Казахстан, раскрывается специфика, имеющаяся на сегодняшний день. Права и обязанности граждан, проходящих службу на родине в составе воинской службы, обеспечивающей военную безопасность страны, получили свое законодательное закрепление на момент обретения Республикой Казахстан независимости. С тех пор то, в какой степени эти права и обязанности соблюдаются в нормативном отношении, личные мнения ученых, соблюдение прав человека и гражданина, провозглашенных конституцией страны, являются стержнем постоянной исследовательской работы, поскольку от степени закрепления, создания и обеспечения этих условий государством будет напрямую зависеть степень безопасности нашего государства.

Ключевые слова: Республика Казахстан, военная служба, правовой статус военнослужащих, права, обязанности, правовые акты.

D.A. Uakasov,
*Academic Secretary,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Colonel of Police
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: udosa@kpa.gov.kz);*

R.B. Botagarin,
*Associate Professor of the Department of Constitutional and International Law,
Doctor of Philosophy (PhD)
(Karaganda University named after Academician E.A. Buketov,
e-mail: botagarin_ruslan@mail.ru)*

Some issues of the legal status of military personnel in the Republic of Kazakhstan

Annotation. The article provides a legal analysis of the legal status of military personnel in the Republic of Kazakhstan, reveals the specifics available today. The rights and obligations of citizens serving at home as part of the military service ensuring the military security of the country received their legislative consolidation at the time of independence of the Republic of Kazakhstan. Since then, to what extent these rights and obligations are respected in a normative respect, the personal opinions of scientists, respect for human rights and citizens in general, proclaimed by the Constitution of the country, are the core of constant research work. After all, the degree of consolidation, creation and provision of these conditions by the state will directly depend on the degree of security of our state.

Keywords: Republic of Kazakhstan, military service, legal status of military personnel, rights, duties, legal acts.

УДК 343

Урстенова Д.Д.,
*преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий,
магистр военного дела и национальной безопасности, капитан полиции
(e-mail: urstenova@yandex.kz);*

Сапаргалиев Ж.Н.,
*преподаватель кафедры кибербезопасности и информационных технологий,
магистр юридических наук, подполковник полиции,
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: zh.sapargalyiev@mail.ru)*

Цифровые следы и реальность: влияние киберпреступлений на классические подходы к следствию

Аннотация. Статья посвящена исследованию современных проблем криминалистического расследования, возникающих в связи с широким распространением преступлений, совершаемых в цифровой среде. Подчеркивается специфика цифровых следов, которые обладают рядом отличий от традиционных вещественных доказательств, в частности, возможностью их быстрого изменения или уничтожения и сложностями при их обнаружении и фиксации. Рассматриваются актуальные вопросы идентификации лиц, совершивших преступления, в условиях применения ими технологий, обеспечивающих анонимность, таких как VPN-сервисы, анонимные браузеры и криптовалюты. Обосновывается необходимость повышения квалификации следователей, создания специализированных подразделений цифровой криминалистики и внедрения новых методик, основанных на применении программных и аппаратных комплексов, а также технологий искусственного интеллекта и анализа больших данных. Подчеркивается важность разработки единых стандартов работы с цифровыми доказательствами для повышения эффективности противодействия киберпреступности.

Ключевые слова: цифровые следы, киберпреступления, следствие, криминалистика, электронные доказательства, анализ данных, искусственный интеллект, облачные технологии, информационная безопасность, правоохранительные органы.

Цифровые следы, оставляемые правонарушителями в процессе совершения преступлений в киберпространстве, обуславливают необходимость переосмысления традиционных подходов к криминалистическому расследованию. Современные киберпреступления характеризуются высокой степенью анонимности, применением сложных технологических средств и использованием сетевой инфраструктуры (Интернета), что формирует перед правоохранительными органами новые вызовы и требует адаптации методологических основ расследования. В связи с этим традиционные методы сбора и анализа доказательной базы зачастую демонстрируют ограниченную эффективность без интеграции инструментов цифровой криминалистики. В практическом аспекте это подразумевает, что уровень профессиональной подготовки следственных специалистов и их способность к адаптации существующих методик под условия цифровой среды являются определяющими факторами успешности расследования преступлений, а также юридической обоснованности собранных доказательств.

Цифровые следы представляют собой электронные данные, формируемые в процессе любой активности пользователя в сети и устройствах, имеющих доступ к интернету. Такие следы выступают центральным объектом изучения цифровой криминалистики и подразделяются на несколько категорий [1, с. 90]:

- следы идентификационного характера (учётные записи, IP-адреса, цифровые отпечатки устройств);
- информационные следы (переписки, электронная почта, контент социальных сетей, данные облачных сервисов);
- технические следы (лог-файлы, метаданные файлов, цифровые записи работы программ и приложений).

Специфика цифровых следов определяется, прежде всего, особенностями среды, в которой они формируются. В отличие от традиционных вещественных доказательств, цифровые следы могут быть легко изменены или удалены, а также распространяться по разным физическим носителям, что требует оперативного и квалифицированного подхода при их изъятии и фиксации.

Отдельного внимания заслуживает проблема идентификации цифровых следов в условиях полной или частичной анонимности преступников. Использование VPN-сервисов, прокси-серверов, анонимных браузеров и криптовалют затрудняет определение реальных лиц, стоящих за киберпреступлениями. Для успешного противодействия подобным действиям следственные органы должны не только оперативно получать доступ к цифровым данным, но и владеть продвинутыми методиками анализа цифровых следов для установления скрытых связей между преступниками и используемыми ими ресурсами.

Киберпреступления выступают одним из наиболее серьёзных вызовов, которые стоят сегодня перед классическими подходами криминалистического следствия. Эти преступления охватывают широкий спектр незаконных действий, среди которых выделяют следующие наиболее распространённые формы:

- фишинг и социальная инженерия, направленные на получение персональной информации и финансовых данных;
- вредоносное программное обеспечение (вирусы, трояны, программы-вымогатели);
- хакерские атаки и взлом корпоративных и государственных информационных систем;
- кража и нелегальный оборот цифровых активов и криптовалют.

Указанные виды преступлений характеризуются технологической сложностью и постоянно возрастающей изощрённостью, что требует от криминалистов оперативной перестройки своих подходов, а также разработки принципиально новых следственных стратегий.

В контексте цифровой реальности задачи следствия претерпевают значительные изменения. Прежде всего это касается трансформации традиционных подходов к фиксации и сбору доказательств, что отражается в следующих аспектах:

1) необходимости оперативного изъятия электронных доказательств, которые могут быть удалены преступниками дистанционно;

2) повышении требований к квалификации следователей, обязанных владеть базовыми навыками работы с техническими средствами анализа данных;

3) пересмотре процедур взаимодействия следственных органов с провайдерами и владельцами информационных ресурсов для ускорения получения важных цифровых доказательств.

Для преодоления сложностей следственные органы должны интегрировать цифровые методы в повседневную практику и создавать специализированные подразделения с высоким уровнем технической подготовки.

Эффективное расследование киберпреступлений невозможно без применения специализированных инструментов и методов сбора, анализа и интерпретации цифровых следов. Современная цифровая криминалистика базируется на использовании как программных, так и аппаратных решений, позволяющих выявлять следы преступной деятельности в сети и на устройствах подозреваемых.

Для расследования преступлений в цифровой среде следственные органы активно применяют специализированные программные комплексы, обеспечивающие сбор и обработку цифровых следов. К числу наиболее востребованных инструментов относятся:

– «мобильный криминалист» — российская разработка, предназначенная для извлечения, дешифровки и анализа данных с мобильных устройств (смартфонов, планшетов) на базе Android и iOS. Позволяет восстанавливать удалённые сообщения, звонки, фото, данные из мессенджеров (WhatsApp, Telegram и др.) с формированием отчёта в процессуальной форме. Используется МВД и СК РФ [2];

– UFED (Universal Forensic Extraction Device) от Cellebrite — локализованная версия, широко используется в странах СНГ. Применяется для сбора цифровых доказательств с мобильных устройств, SIM-карт и облачных сервисов. Имеет встроенные модули для анализа геолокации, активности в социальных сетях и мессенджерах [3];

– Wireshark,3 — инструмент для анализа сетевого трафика, позволяющий выявлять подозрительную активность, связанную с распространением вредоносного ПО или незаконным доступом к системам [4].

– XRY Mobile Forensics — программа, ориентированная на извлечение данных из мобильных устройств, включая зашифрованные сообщения и удалённые файлы [1].

В дополнение к программному обеспечению активно применяются аппаратные решения. Например, устройство Tableau TD3 позволяет выполнять криминалистическое клонирование жёстких дисков, исключая их модификацию, а Passware Kit Forensic помогает расшифровывать защищённые файлы, включая архивы, базы данных и документы [5].

В условиях растущих объёмов цифровых данных традиционные методы анализа оказываются недостаточными, что стимулирует использование технологий Big Data и машинного обучения. Современные алгоритмы способны:

– обнаруживать аномалии в цифровых следах — например, алгоритмы анализа поведения пользователей позволяют выявлять подозрительные операции в банковских системах;

– проводить автоматическую корреляцию данных — при расследовании мошеннических схем ИИ помогает сопоставлять разрозненные фрагменты цифровых следов, формируя единую картину преступления;

– предсказывать вероятность совершения преступлений — на основе анализа сетевого поведения пользователей ИИ способен выявлять потенциальные угрозы и предупреждать о рисках киберпреступлений [6].

Примером успешного использования таких технологий является расследование деятельности группировки FIN7, занимавшейся взломом финансовых систем. Анализ сетевого тра-

фика, связанный с аномальными DNS-запросами, позволил выявить серверы управления вредоносным ПО и установить личность одного из организаторов [7].

Стремительное развитие цифровых технологий требует адаптации криминалистической практики к новым условиям. Киберпреступления эволюционируют, а следственные органы должны соответствовать вызовам, связанным с анализом цифровых следов. Текущая практика свидетельствует о необходимости трансформации традиционных подходов следствия и интеграции новых цифровых инструментов.

Традиционные методы криминалистического анализа включают фиксацию, сбор вещественных доказательств, допросы и анализ свидетельских показаний. Однако в условиях цифровизации появляются новые требования:

1) автоматизированная фиксация цифровых доказательств — использование инструментов криминалистической копии (forensic imaging) для предотвращения изменений в цифровых данных;

2) комплексный анализ источников цифровых следов — исследование информации из облачных сервисов, логов серверов, зашифрованных чатов и метаданных файлов;

3) управление данными и киберслежение — применение искусственного интеллекта и машинного обучения для предсказательного анализа поведения подозреваемых.

Примером успешной трансформации следственной практики является внедрение блокчейн-технологий для фиксации цифровых доказательств. В 2021 году в США суд впервые принял в качестве доказательства данные, защищённые с помощью блокчейна, что подтвердило их неизменность и достоверность [8].

Таким образом, использование цифровых инструментов в криминалистике открывает новые возможности, но одновременно создаёт угрозы:

– автоматизация анализа данных — алгоритмы машинного обучения позволяют обрабатывать большие массивы информации, но требуют контроля для предотвращения ложных корреляций;

– идентификация подозреваемых с помощью биометрии — системы распознавания лиц помогают в расследованиях, однако их использование вызывает вопросы о правомерности и защите персональных данных;

– риски цифровых манипуляций — преступники могут подделывать цифровые доказательства, включая метаданные файлов и логи сервера, создавая ложные следы.

Ошибки автоматизированного анализа проявились, например, в деле, связанном с системой распознавания лиц в Великобритании. Алгоритм ошибочно идентифицировал человека как преступника, что привело к задержанию невиновного. Это подчёркивает важность двойной верификации цифровых доказательств следственными органами [9].

Эффективное расследование киберпреступлений требует высокой квалификации специалистов. Подготовка следователей должна, на наш взгляд, включать следующие аспекты:

1) обучение методикам сбора цифровых доказательств — (знание инструментов криминалистического анализа;

2) юридическая грамотность — (понимание международных норм в области киберпреступлений);

3) развитие технических компетенций — (знание основ сетевой безопасности, алгоритмов шифрования и работы с базами данных).

Практическим примером является создание специализированных отделов цифровой криминалистики в крупных полицейских управлениях. Так, в Германии введена обязательная сертификация сотрудников следственных подразделений, работающих с цифровыми следами, что позволило повысить эффективность расследований [10].

Обобщая сказанное, еще раз отметим, что цифровые следы играют сегодня ключевую роль в расследовании преступлений. Однако их использование требует пересмотра классиче-

ских подходов к следствию, а также внедрения новых цифровых инструментов. Анализ показал, что:

- традиционные методы криминалистики уже не могут эффективно справляться с расследованием киберпреступлений без интеграции цифровых технологий;
- применение искусственного интеллекта и больших данных позволяет ускорить анализ цифровых следов, но требует контроля для минимизации ошибок [11];
- международное сотрудничество остаётся критически важным для противодействия трансграничным преступлениям.

Для успешного расследования преступлений в цифровой среде следователи должны развивать технические компетенции, владеть методами цифровой криминалистики и понимать правовые аспекты обработки цифровых данных. Ошибки при интерпретации цифровых следов могут привести к судебным спорам, поэтому критически важно придерживаться строгих методологических стандартов.

В дальнейшем исследование должно быть направлено на разработку унифицированных методик работы с цифровыми доказательствами, совершенствование нормативно-правовой базы и интеграцию передовых технологий в криминалистическую практику. Только комплексный подход позволит эффективно бороться с киберпреступностью в условиях цифровой трансформации общества.

Список использованной литературы:

1. XRY Mobile Forensics [Электронный ресурс] // — Режим доступа: <https://www.msab.com/product/xry-extract>
2. Мобильный криминалист [Электронный ресурс] // — Режим доступа: <https://mko-systems.ru>
3. Elcomsoft iOS Forensic Toolkit [Электронный ресурс] // Elcomsoft Co. Ltd. — Режим доступа: <https://www.elcomsoft.ru>
4. Wireshark [Электронный ресурс] // — Режим доступа: <https://www.wireshark.org>
5. Смирнов Д.И. Аппаратные средства анализа цифровых следов. — М.: Просвещение, 2020. — 275 с.
6. Громов И.В. Криминалистическое исследование сетевого поведения. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2020. — 260 с.
7. Никитин Л.Б. Распознавание аномалий в цифровых следах. — Тюмень: Тюменский государственный университет, 2021. — 290 с.
8. Беляев О.Г. Современные методы цифрового анализа в криминалистике. — Новосибирск: Наука, 2021. — 340 с.
9. Громов И.В. Криминалистическое исследование сетевого поведения. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2020. — 260 с.
10. Европейская программа E-evidence: принципы и практика. — Брюссель: Совет ЕС, 2021. — 175 с.
11. Адилов С.А., Шульгин Е.П. Роль искусственного интеллекта в трансформации правосудия: вызовы и перспективы для общества // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 (86). — С. 4–10.

Урстенова Д.Д.,
киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының оқытушысы,
әскери іс және ұлттық қауіпсіздік магистрі, полиция капитаны
(e-mail: urstenova@yandex.kz);

Сапарғалиев Ж.Н.,
киберқауіпсіздік және ақпараттық технологиялар кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымының магистрі, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: zh.sapargalyiev@mail.ru)

Цифрлық іздер мен шындық: киберқылмыстардың классикалық тергеу әдістеріне ықпалы

Аннотация. Мақала цифрлық ортада жасалған қылмыстардың кең таралуына байланысты туындайтын заманауи сот-тергеу мәселелерін зерттеуге арналған. Тұрақты заттардың дәлелдемелерінен бірқатар айырмашылықтары бар цифрлық іздердің ерекшелігі, атап айтқанда оларды тез өзгерту немесе жою мүмкіндігі және оларды табу мен бекітудегі қиындықтар атап өтіледі. VPN-сервистер, анонимді браузерлер және криптовалюталар сияқты анонимділікті қамтамасыз ететін технологияларды қолдану жағдайында қылмыс жасаған адамдарды сәйкестендірудің өзекті мәселелері қаралады. Тергеушілердің біліктілігін арттыру, цифрлық криминалистиканың мамандандырылған бөлімшелерін құру және бағдарламалық және аппараттық кешендерді, сондай-ақ жасанды интеллект және үлкен деректерді талдау технологияларын қолдануға негізделген жаңа әдістемелерді енгізу қажеттілігі негізделеді. Киберқылмысқа қарсы іс-қимылдың тиімділігін арттыру үшін цифрлық дәлелдемелермен жұмыс істеудің бірыңғай стандарттарын әзірлеудің маңыздылығы атап өтілді.

Негізгі сөздер: цифрлық іздер, киберқылмыс, тергеу, криминалистика, электрондық дәлелдеме, мәліметтерді талдау, жасанды интеллект, бұлтты технологиялар, ақпараттық қауіпсіздік, құқық қорғау.

D.D. Urstenova,
lecturer at the Department of Cybersecurity and Information Technology,
Master of Military Affairs and National Security
(e-mail: urstenova@yandex.kz);
Zh.N. Sapargaliyev,
Lecturer of the Department of Cybersecurity and Information Technology,
Master of Law, Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: zh.sapargalyiev@mail.ru)

Digital footprints and reality: the impact of cybercrimes on classical investigative approaches

Annotation. The article is devoted to the study of modern problems of criminalistic investigation arising from the widespread occurrence of crimes committed in the digital environment. The article highlights the specifics of digital footprints, which have a number of differences from traditional physical evidence, in particular, the possibility of their rapid modification or destruction and difficulties in detecting and fixing them. The current issues of identification of persons who have committed crimes in the context of their use of technologies that ensure anonymity, such as VPN services, anonymous browsers and cryptocurrencies, are considered. The article substantiates the need to improve the skills of investigators, create specialized digital forensics units and introduce new techniques based on the use of software and hardware complexes, as well as artificial intelligence technologies and big data analysis. The importance of developing uniform standards for working with digital evidence is emphasized in order to increase the effectiveness of countering cybercrime.

Keywords: digital traces, cybercrime, investigation, forensics, electronic evidence, data analysis, artificial intelligence, cloud technologies, information security, law enforcement.

Ханов Т.А.,

*директор научно-исследовательского института экономических и правовых исследований,
доктор юридических наук, профессор
(e-mail: thanov@mail.ru);*

Кадацкий С.Н.,

*доцент кафедры общеправовых и специальных дисциплин,
кандидат юридических наук
(Карагандинский университет Казпотребсоюза, e-mail: kadatskiy.s@mail.ru)*

Имущественные наказания, не связанные с лишением свободы: особенности практики назначения и исполнения в Республике Казахстан

Аннотация. Научная статья описывает практику назначения и исполнения имущественных наказаний в Республике Казахстан. Указывается, что сегодня Казахстан ориентирован на применение наказаний, выступающих альтернативой лишению свободы. Авторы исследуют применение таких альтернативных наказаний, не связанных с лишением свободы, как штраф и исправительные работы, подчеркивая их роль в современной уголовной системе страны. Проведен анализ статистических данных за период с 2019 по 2024 г., который показал значительное снижение использования такого вида наказания, как исправительные работы, и увеличение фактов назначения наказания в виде штрафа. Путём анализа положений казахстанского законодательства были выявлены противоречия между нормами, регламентирующими сроки предоставления отсрочки по выплате штрафа.

Ключевые слова: назначение наказаний, имущественные наказания, штраф, исправительные работы, гуманизация, уголовное законодательство, отсрочка выплаты штрафа, исполнение наказаний.

Со времени принятия в 2014 г. нового уголовного и уголовно-исполнительного законодательства одним из основных направлений его совершенствования (гуманизации) стало внедрение в практику исполнения наказаний, альтернативных лишению свободы.

Альтернативные формы наказания не предназначены для причинения страданий осужденным, но неизбежно могут вызывать у них психологическое неудобство из-за ограничений их свобод. Для лиц с высоким уровнем общественной опасности лишение свободы продолжает оставаться необходимым наказанием. В то же время, для множества преступников возможно уменьшение репрессивного характера уголовных санкций.

Изоляция от общества не всегда является эффективным или необходимым условием для выполнения задач уголовного правоприменения и достижения целей наказания [1]. Возможности закона по вариативности карательных мер в рамках этого вида наказания, включая продолжительность заключения, типы исправительных заведений, характеристики режима, критерии условно-досрочного освобождения и т. д., ограничены и часто не позволяют обеспечить соответствие наказания тяжести преступления, что затрудняет эффективное достижение его основных функций.

В свою очередь, изоляция от общества порождает проблему предупреждения и нейтрализации психологических и социальных последствий отбывания такого наказания. Кроме того, исправительные учреждения дорого обходятся обществу и государству. На содержание тюрем и колоний часто не хватает ресурсов для надлежащего размещения осужденных, их медицинского обслуживания и обеспеченности занятости. В этой связи актуальным на сегодня является исполнение наказаний, не связанных с лишением свободы. В статье 40 УК РК перечислены такие виды альтернативных наказаний, как штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы [2].

В данной статье мы бы хотели рассмотреть особенности назначения имущественных наказаний, поскольку они являются первостепенной альтернативой назначению наказания в виде лишения свободы. Под наказаниями имущественного характера следует понимать меры

государственного принуждения, которые воздействуют на виновного посредством лишения его определенных материальных благ [3]. К таким наказаниям следует отнести штраф и исправительные работы. Помимо общих характеристик, рассматриваемые уголовные наказания обладают и особыми признаками, включающими влияние на имущественные интересы осужденного, принудительное исполнение обязательств по возмещению причиненного вреда, а также возмещение государством понесенных материальных затрат. Отметим, что применение значительных финансовых штрафов к правонарушителям не только стимулирует их к соблюдению законов, но и служит примером для общества (особенно когда речь идет о публичных судебных разбирательствах в отношении бывших государственных служащих), привлекая общественное внимание к таким процессам. В этом контексте обеспечение прозрачности и открытости судебных дел призвано усилить общую профилактику правонарушений. Уголовным кодексом РК 2014 г. предусмотрено, что наказания имущественного характера могут быть назначены как за проступки, так и за преступления, разница лишь в размерах. В Республике Казахстан такие имущественные уголовные наказания как штраф и исправительные работы измеряются в месячных расчетных показателях (МРП). Месячный расчетный показатель — это показатель, используемый для исчисления пособий, пенсий и иных социальных выплат, а также для расчета налогов, штрафных санкций и иных платежей. Он устанавливается ежегодно.

После вступления приговора в законную силу осужденный обязан оплатить штраф в течение 1 месяца. В случае, если он не имеет возможности сделать это в указанный срок, то по ходатайству осужденного допускается отсрочка или рассрочка до 6 месяцев. При неуплате штрафа осужденным на добровольной основе исполнение наказания производится принудительно на основании исполнительного листа. Если осужденный не уплачивает штраф в определенные сроки и скрывает свои доходы от принудительного взыскания, то он в соответствии с законом признается злостно уклоняющимся от уплаты штрафа. В этом случае судебный исполнитель направляет в суд представление о замене штрафа иным видом наказания за проступок штраф заменяется общественными работами либо арестом, за преступление — наказанием в виде лишения свободы.

Анализ динамики применения различных видов уголовных наказаний за последние шесть лет выявил значительные колебания в их применении. В 2019 г. было назначено 4082 штрафа, в 2020 – 3093, в 2021 – 2239, в 2022 – 1771, в 2023 – 2758, в 2024 – 3035. В целом, данные указывают на снижение использования штрафов: с 4082 случаев в 2019 г. до 3035 в 2024, что может свидетельствовать об изменении приоритетов в сфере уголовного наказания или об экономических факторах, влияющих на эффективность данного вида наказания [4].

В рамках изменений, внесенных в Уголовный кодекс Республики Казахстан в 2014 г., была введена специальная система штрафов за тяжкие и особо тяжкие преступления, такие как получение и дача взятки (ст. ст. 366 и 367 УК РК) а также посредничество во взятке (ст. 368 УК РК). Были также обновлены условия для назначения наказания за совершение преступлений средней тяжести. Однако, несмотря на данные новации, анализ данных с 2019 по 2024 гг. показывает, что реальное применение имущественных санкций не претерпело значительных изменений. Положительная динамика применения штрафа наблюдается лишь в 2024 г.

Следующий вид имущественного наказания – исправительные работы. Отметим, что он соответствует рекомендациям Стандартных минимальных правил ООН относительно применения мер, не связанных с тюремным заключением, и в настоящее время, помимо Казахстана, применяется в Российской Федерации, Беларуси, Армении, Азербайджане, Таджикистане [5]. В нашей республике исправительные работы приводятся в исполнение по месту выполнения трудовой функции осужденного.

Данные правовой статистики показывают, что в 2019 г. число граждан, подвергнутых исправительным работам, составило 16. Затем показатель снизился до 12 в 2020 г., до 6 в 2021 г., и до 3 – в 2022 г., после чего в 2023 г. возрос до 6 и остался на том же уровне в 2024 г. Данный факт показывает общее уменьшение на 62,5 % за период с 2019 по 2024 г., что свидетельствует о значительном снижении использования этого вида наказания.

На основании статистического анализа можно сделать вывод, что за период с 2019 по 2024 гг. наблюдается общее увеличение количества фактов назначения таких наказаний имущественного характера, как штраф. Это указывает на возможное усиление правоприменительной практики, а также на изменение в законодательстве, приведшее к более строгому применению существующих норм. В свою очередь, аналогичный показатель по такому виду наказания, как исправительные работы, значительно снижен.

Сегодня одна из актуальных проблем в сфере правоприменения заключается в неэффективности интеграции имущественных санкций, которые могли бы служить альтернативой лишению свободы. Главной причиной этого, по нашему мнению, является трудность в исполнении таких наказаний в установленные законодательством сроки, что существенно снижает эффективность достижения основных целей уголовного наказания. Так, приговором Кокшетауского городского суда от 9 сентября 2016 г. в соответствии с ч. 2 ст. 366 К РК гр. Б. и гр. А были осуждены. В отношении первого из указанных лиц было применено наказание в виде штрафа, эквивалентного шестидесятикратному размеру полученной незаконной материальной выгоды (3 583 032 тенге), с последующей конфискацией имущества, приобретенного преступным путем, пожизненным запретом на замещение должностей в государственных учреждениях, а также лишением специального звания. В отношении второго осужденного был назначен аналогичный штраф в размере 3 583 032 тенге, с конфискацией имущества, полученного преступным путем, и пожизненным запретом на занятие государственных должностей. Однако исполнение приговора в части наложенных штрафных санкций оказалось частичным: первый из осужденных смог осуществить выплату лишь в размере 80 500 тенге, а второй – 20 000 тенге [6]. Сложившаяся ситуация была обусловлена объективными трудностями, с которыми сталкиваются лица, привлеченные к уголовной ответственности, при своевременном исполнении финансовых обязательств, предписанных судом. Несвоевременная реализация установленного наказания может повлечь за собой более серьезные правовые последствия для осужденных, что в определенной степени снижает эффективность проводимой в уголовном законодательстве гуманизации наказаний.

В этой связи мы хотели бы обратить внимание на правовое регулирование исполнения имущественных наказаний (в частности, штрафа).

Отметим, что анализ законодательства позволил выделить такой отрицательный момент, как разногласия между нормативными актами в плане указания сроков отсрочки выплаты штрафа. Так, в п. 2 ч. 1 ст. 475 УПК РК закрепляется положение о возможности предоставления отсрочки беременной женщине и женщине, имеющей малолетнего ребенка, а также мужчине, в одиночку воспитывающему малолетних детей [7]. Также в ст. 74 УК РК предусмотрено, что беременной женщине может быть судом предоставлена отсрочка исполнения уголовного наказания на 1 год, но в соответствии со ст. 163 УИК РК беременной женщине и женщине, имеющей малолетнего ребенка, а также мужчине, в одиночку воспитывающему малолетних детей до 5 лет, предоставляется отсрочка до достижения ребенком 14 лет [8]. Таким образом, следует заметить несоответствие сроков, предусмотренных УК и УИК РК.

В свою очередь, ч. 4 ст. 41 УК РК указывает, что срок уплаты штрафа исчисляется с момента вступления приговора в законную силу и по приговору суда не может превышать три года. В этой связи логичным представляется, что отсрочка может предоставляться сроком до трех лет.

Существенным различием в анализируемых нормах является то, что в ч. 2 ст. 475 УПК РК уплата штрафа, иных сумм, подлежащих взысканию с осужденного по приговору суда, может быть отсрочена или рассрочена на срок до одного года, если немедленная уплата его является для осужденного невозможной. В этой связи, считаем необходимым предложить законодателю Республики Казахстан внести поправки в п. 2 ч. 1 статьи 475 УПК РК, которая предусматривала бы предоставление отсрочки на более длительный срок, в соответствии с положениями ч. 4 ст. 41 УК РК.

Предлагаемые изменения, на наш взгляд, поспособствуют сокращению фактов невыплаты штрафов, что положительно отразится на динамике применения данного вида наказания.

Подводя итоги, справедливо приходим к следующим выводам.

1. К основным видам имущественных наказаний в Казахстане, которые не связаны с лишением свободы, относятся штрафы и исправительные работы. Данные меры направлены на ограничение финансовой и собственнической способности осужденных, служат важным инструментом для наказания правонарушителей, в то же время минимизируют их отчуждение от общества.

2. Имущественные наказания в Казахстане, не связанные с лишением свободы, играют ключевую роль в сдерживании правонарушений и коррупции, а также в восстановлении порядка и справедливости. Штрафы и исправительные работы оказывают значительное экономическое воздействие на правонарушителей, обеспечивая их ответственность перед обществом. Данные меры позволяют избежать излишней изоляции осужденных от общества, поддерживая их возможность к ресоциализации и содействуя общей цели уголовного правосудия — не только наказывать, но и исправлять, сохраняя при этом социальную стабильность и порядок.

3. Анализ данных правовой статистики позволил прийти к выводу о том, что на сегодня одной из проблем является неготовность правоприменителя к расширению использования основных наказаний имущественного характера, являющихся альтернативой наказанию в виде лишения свободы. Причина сложившейся ситуации на наш взгляд, заключается в первую очередь в том, что исполнить имущественное наказание не всегда реально в рамках установленных законом сроков, что негативно влияет на реализацию целей уголовного наказания.

4. Анализ законодательства позволил выделить такой отрицательный момент, как разногласия между нормативными актами в плане указания сроков отсрочки выплаты штрафа. В этой связи считаем необходимым предложить законодателю Республики Казахстан внести поправку в п. 2 ч. 1 ст. 475 УПК РК, которая предусматривала бы предоставление отсрочки на более длительный срок, в соответствии с положениями ч. 4 ст. 41 УК РК.

Так, целесообразным считаем увеличить срок отсрочки с года до трёх лет, изложив ч. 2 ст. 475 УПК РК в следующей редакции: «2. Уплата штрафа, иных сумм, подлежащих взысканию с осужденного по приговору суда, может быть отсрочена или рассрочена на срок до трех лет, если немедленная уплата его является для осужденного невозможной».

Список использованной литературы:

1. Жумекенов Г.М. Реализация основных конституционных прав осужденных при исполнении наказания в виде лишения свободы // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2016. — № 2. — С. 52–55.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V ЗРК. [Электронный ресурс] // URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000226>

3. Дембаев Б.Б. Система наказаний имущественного характера в условиях модернизации уголовно-правовой политики Республики Казахстан // Российское право: образование, практика, наука. — 2019. — № 5. — С. 85–90.

4. Портал органов правовой статистики и специальных учетов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан: Правовая статистика. Отчеты № 10, 11, 12 «Об осужденных лицах» с 2019 по 2024 гг. [Электронный ресурс] // URL: <https://www.qamqor.gov.kz/crimestat/indicators>

5. Стандартные минимальные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила), Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 45/110 от 14 декабря 1990 г. [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O90000000004>

6. Дембаев Б.Б. Наказания имущественного характера в системе уголовных наказаний в Республике Казахстан // Российское право: образование, практика, наука. — 2018. — № 5 (107). — С. 92–95.

7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V ЗРК. — [Электронный ресурс] // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>

8. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК. — [Электронный ресурс] // URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1400000234>

Ханов Т.А.,

*экономикалық және құқықтық зерттеулер ғылыми-зерттеу институтының директоры,
заң ғылымдарының докторы, профессор
(e-mail: thanov@mail.ru);*

Кадацкий С.Н.,

*жалпы құқықтық және арнайы пәндер кафедрасының доценті
заң ғылымдарының кандидаты
(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, e-mail: kadatskiy.s@mail.ru)*

**Бас бостандығынан айыруға байланысты емес мүлiктік жазалар:
Қазақстан Республикасында тағайындау
және орындау практикасының ерекшелiктерi**

Аннотация. Ғылыми мақала Қазақстан Республикасында мүлiктік жазаларды тағайындау және орындау тәжірибесін сипаттайды. Бүгінгі таңда Қазақстан бас бостандығынан айыруға балама болатын жазаларды қолдануға бағдарланғаны көрсетілген. Авторлар айыппұл және түзеу жұмыстары сияқты бас бостандығынан айыруға байланысты емес балама жазалардың қолданылуын зерттеп, олардың елдің қазіргі қылмыстық жүйесіндегі ролін атап өтті. 2019 жылдан 2024 жылға дейінгі кезеңдегі статистикалық деректерге талдау жүргізілді, бұл жазаның тако түрін түзеу жұмыстары ретінде пайдаланудың айтарлықтай төмендегенін және айыппұл түрінде жаза тағайындау фактілерінің ұлғаюын көрсетті. Қазақстандық заңнаманың ережелерін талдау арқылы айыппұл төлеу бойынша кейінге қалдыру мерзімдерін регламенттейтін нормалар арасында қайшылықтар анықталды.

Негізгі сөздер: жаза тағайындау, мүлiктік жаза, айыппұл, түзеу жұмыстары, ізгілендіру, қылмыстық заңнама, айыппұл төлеуді кейінге қалдыру, жазаны орындау.

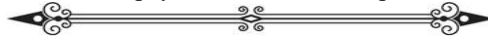
T.A. Khanov,
*Director of the Research Institute for Economic and Legal Studies,
Doctor of Law, Professor
(e-mail: thanov@mail.ru);*

S.N. Kadatskiy,
*Associate Professor of the Department of General Legal and Special Disciplines,
Candidate of Legal Sciences
(Karaganda University of Kazpotrebvsiyuz, e-mail: kadatskiy.s@mail.ru)*

**Property punishments not related to imprisonment: peculiarities
of the practice of imposition and execution in The Republic of Kazakhstan**

Annotation. The scientific article describes the practice of assigning and executing property punishments in the Republic of Kazakhstan. It is indicated that today Kazakhstan is focused on the use of punishments that serve as an alternative to imprisonment. The authors explore the use of alternative non-custodial punishments such as fines and correctional labor, emphasizing their role in the modern criminal system of the country. An analysis of statistical data for the period from 2019 to 2024 was carried out, which showed a significant decrease in the use of such a type of punishment as correctional labor and an increase in the facts of sentencing in the form of a fine. By analyzing the provisions of the Kazakh legislation, contradictions were identified between the norms governing the timing of deferral of fine payment.

Keywords: assignment of punishments, property punishments, fine, correctional works, humanization, criminal legislation, postponement of fine payment, execution of punishments.

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВООХРА-
НИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL AND
PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

ӘОЖ 37.091.3

Әбілқас П.Қ.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі
(e-mail: 85pika@bk.ru);*

Аубакирова Г.А.,

*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: gaubakirovamvd2024@gmail.com)*

«Мафия» ойыны өмірде құқықтық білімді қолданудың жаңа тәсілі ретінде

Аннотация. Заңгерлік білім тек теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру үшін қажетті дағдыларды игеруге бағытталған кешенді білім беру қызметін де қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда, біз «Мафия» ойынын жоғары оқу орындарының білім беру процесіне енгізуді ұсынамыз. Ойынның бұл форматы жасөспірімдер арасында танымал және үлкен қызығушылық тудыратын «Мафия» желілік ойынына ұқсас. Ойынды кез-келген пәндік жоспарда қарастырылған пәндік желіге бейімдеуге болады. Ойын форматы студенттерге құқықтық білімді іс жүзінде қолдануға, сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын дамытуға және топта жұмыс істеуді үйренуге мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: құқықтық білім, әдістеме, сыни ойлау, әдіс-тәсіл, жоғары оқу, топтық жұмыс.

Кез келген елдің әлеуметтік және саяси жүйесін нығайту үшін құқықтық мемлекет құрылымы мен азаматтық қоғамды дамыту маңызды алғышарт болып табылады. Бұл процесстің негізгі бөлігін құқықтық білім беру жүйесі құрайды [1, 34 б.]. Білім беру кеңістігінің, оның ішінде жоғары құқықтық білім беру жүйесінің реформалануы құқықтық мемлекеттің дамуы мен елдегі заңдар мен құқық нормаларының тиімді жүзеге асырылуын қамтамасыз етумен тығыз байланысты [2, 45 б.]. Сондықтан әрбір азаматтың өз құқықтары мен міндеттерін түсінуі және жүзеге асыруы, сонымен қатар халықаралық құқық пен ұлттық заңнаманың дұрыс арақатынасын анықтау аса маңызды.

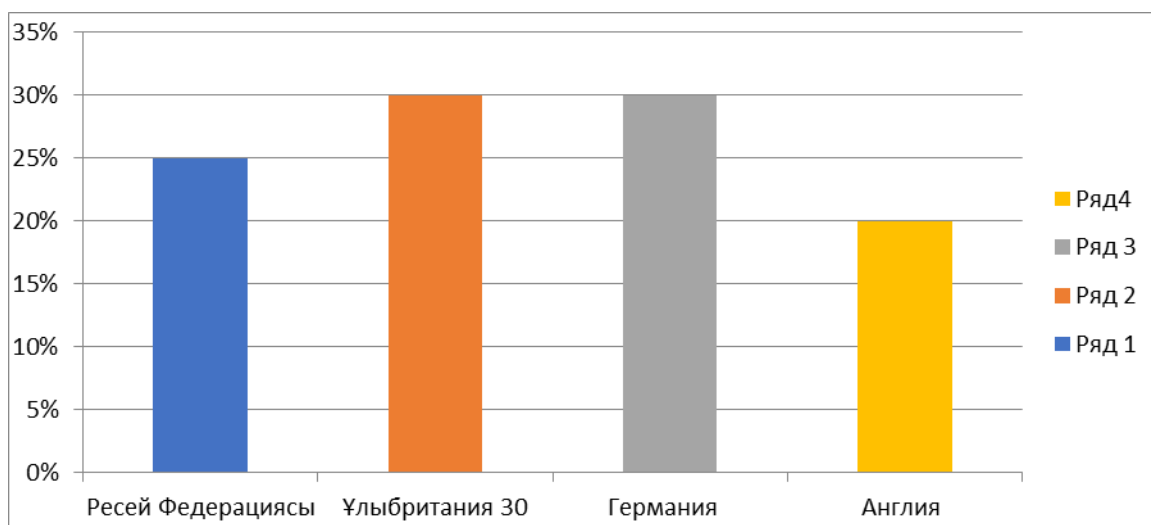
Құқықтық білім беру тек теориялық білім ғана емес, азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын іске асыру үшін қажетті дағдыларды игеруіне бағытталған кешенді оқу іс-шараларын қамтиды. Яғни құқықтық білім беру жүйесі құқықтық тәртіп пен заңдарға деген оң көзқарасты қалыптастырып, демократиялық қоғамда өмір сүретін азаматтарды тәрбиелеуді мақсат етеді. Әрбір азаматтың саяси, әлеуметтік, экономикалық білімдерімен қатар адам құқықтарын құрметтеу, тұлғаның қадір-қасиетін сақтау сияқты құндылықтарды меңгеруі қажет. Сонымен қатар қоғамның саяси өміріне белсене араласуға және азаматтық міндеттерді орындауға дайын болуы қажет [3, 58 б.].

Осы тұрғыдан алғанда, құқықтық пәндерді оқытудың тиімді әдістері мен жаңа оқыту нысандарын енгізу ерекше қажеттілік тудырады.

Құқықтық пәндерді оқыту барысында дидактикалық мақсатқа жету үшін қолданылатын әдістер, тәсілдер мен құралдар жүйесі білім алушылардың құқықтық нормаларды түсінуін және оларды практикада қолдануын қамтамасыз етеді. Бұл әдістер білім алушылардың сыни ойлау қабілетін, құқықтық талдау жасау дағдыларын дамытуға, сондай-ақ азаматтық жауапкершілікті арттыруға ықпал етеді [4, 22 б.].

Сабақтарда көрнекілік, кейіпкерлік сомдау, топтық жұмыс немесе дискуссиялық талқы сияқты нысандар қолданылса, білім алушылардың осы процестің ішінде біте қайнасуы оң нәтиже береді. Яғни білім алушыларға неғұрлым тез қабылдайтын белсенді нысандарда білім берген дұрыс.

Құқықтық білім берудегі белсенді нысандарды қолданудың халықаралық тәжірибесіне қарайтын болсақ, білім алушылардың пән игеруі Ресей Федерациясында 25 %-ға, Ұлыбритания мен Германия елдерінде 30 %-ға, Англияда 20 %-ға артқанын көреміз [5, 67 б.].

Демек жоғарыда баяндалғанның негізінд жоғарғы оқу орындарының білім беру әдіс-тәсілдер жүйесіне «Мафия» ойынын енгізуді ұсынамыз. Бұл ойын нысаны жасөспірімдер арасында танымал және үлкен қызығушылық тудыратын «Мафия» ойынының желісіне ұқсас. Ойын кез келген пән жоспарында көзделген тақырып желісіне сәйкестендіріле алады. Мысал ретінде конституциялық құқықты алатын болсақ, бұл әдіс Конституцияның негізгі тарауларын, мемлекеттік органдардың жұмысын, азаматтардың құқықтары мен міндеттерін және демократия принциптерін түсінуге көмектеседі. Ойынның форматы құқықтық білімді тәжірибелік тұрғыда қолдануға, сыни ойлау қабілетін дамытуға және білім алушыларға топтық жұмыс істеуді үйренуге мүмкіндік береді.

Ұсынылып отырған «Мафия» әдісін келесі мазмұнда және жоспар бойынша өткізу ұсынылады:

Біріншіден, ойындағы рөлдерді бөлу. «Мафия» ойынындағы әдеттегі кейіпкерлердің орнына Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымы мен билік органдарына сәйкес рөлдерге бөлу:

1. Президент: конституциялық тәртіпті қамтамасыз ету, судьяларды тағайындау, төтенше шараларды енгізумен байланысты негізгі функцияларды орындайды.

2. Сенат Төрағасы және Мәжіліс Төрағасы: олар заң жобаларына, Президенттің импичментіне, заңнамалық реттеу процестеріне қатысуға жауапты болуы мүмкін.

3. Әділет министрі: азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтауға, құқықтық актілерді әзірлеуге және енгізуге қатысуға жауапты.

4. Конституциялық сот судьясы: басқа ойыншылардың әрекеттерінің заңдылығын және олардың әрекеттері Конституцияға сәйкес келетіндігін тексереді.

5. Азаматтар немесе сайлаушылар: олар құқықтары мен бостандықтары Конституциямен қорғалған қарапайым азаматтардың өкілі бола алады және олар дауыс беру арқылы ойын барысына әсер ете алады.

6. Қарсыластар (мафия): бұл конституциялық жүйенің негіздерін бұзуға тырысатын сыбайлас жемқорлық элементтері немесе тәртіп бұзушылар болуы мүмкін. Яғни ол өткізілетін тақырыпқа байланысты.

Екіншіден, ойынның мақсатын анықтау. Тараптардың бірі Конституция мен тәртіпті қорғаса, екіншілері оны бұзуға әрекет жасайды. Яғни «қарсыластар» рөлін атқаратын ойыншылар заңды айналып өту немесе бұзу жолдарын іздеуі керек, ал конституциялық тәртіпті қорғайтын ойыншылар өз өкілеттіктерін азаматтардың құқықтарын қорғау және құқықтық жүйені тұрақтандыру үшін пайдалануы керек [6].

Келесі кезең дауыс беру процесі: ойын барысында дауыс беру элементтерін енгізуге болады, мысалы, заңдар қабылдау, импичмент жариялау немесе іс-әрекеттің заңдылығы туралы шешім қабылдау. Жалпы сабақ барысында барлық қатысушылар өзі сомдап отырған кейіпкерлері тұрғысынан Конституция мен саяси процестер туралы білімдерін қолдана отырып, қарастырылып отырған тақырып бойынша талқы кезінде өз ойларын айтып отырады. Егер дәстүрлі «Мафия» ойынында дауыс беру нәтижесі бойынша қылмыскерді анықтау үшін дауыс беретін болса, біздің қолдануға ұсынып отырған «Мафия» әдісінде Конституциялық құрылысқа немесе мемлекеттік билікті жүзеге асыруға нұқсан келтіріп отырған тұлғаны немесе шешімді анықтауға қатысты дауыс беру жүргізіледі.

Мысалы, Конституциялық құқық пәні бойынша «Жеке тұлғаның конституциялық құқықтық мәртебесі» тақырыбы аясында азаматтардың конституциялық құқықтарының бұзылуы немесе шектелуі мүмкін жағдайларды талқылауға болады. Азаматтардың саяси құқықтарының бұзылуы азаматтар тобы сайлауда бюллетеньдерді манипуляциялау жағдайлары тіркелгенін хабарлайды. Ойыншылар азаматтардың сайлауға қатысу құқығына кепілдік беретін Конституция принциптерін сақтай отырып, осы жағдайға қалай әрекет ету керектігін шешуі керек. Президент немесе парламент мұндай оқиғалардың алдын алу үшін реформалар ұсына алатынын және соттар әділеттілікті қамтамасыз етуі керек екенін ескеру маңызды. Төтенше шаралар: Президент наразылықтардың өсуіне байланысты елдің кейбір аймақтарында төтенше жағдай енгізуді ұсынады. Ойыншылар Конституцияға сәйкес қандай жағдайларда ақталатынын және азаматтардың қандай құқықтары шектелуі мүмкін екенін талқылауы керек [7].

Білім алушылар бостандық пен қауіпсіздік құқығы туралы ережелерге, сондай-ақ мұндай шараларды Конституцияда көрсетілгендей ерекше жағдайларда ғана енгізу мүмкіндігіне сүйенуі керек. Осылайша ойыншылардың шешімдері, Президент пен парламент төтенше жағдай енгізуге дауыс береді, бірақ судьялар бұл қадамның заңдылығын Конституция тұрғысынан бағалап, қауіпсіздік пен азаматтардың құқықтары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуі керек.

Ойынның соңында конституциялық нормалардың қалай қолданылғанын немесе бұзылғанын, Конституцияға сәйкес қандай шешімдер қабылданғанын және қандай заң бұзушылықтарға немесе билік дағдарысына әкеп соғуы мүмкін екенін түсіну үшін талқылау жүргізу маңызды.

Талқылау қатысушыларға билік органдарының қалай жұмыс істейтінін, Конституцияны сақтау қаншалықты маңызды екенін және азаматтардың құқықтары нақты өмірде қалай қорғалатынын жақсы түсінуге көмектеседі.

Яғни бұл әдіс білім алушыларға Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы мен құқықтық нормаларының әртүрлі аспектілерін интерактивті түрде зерделеуге мүмкіндік

береді. Ойын барысында олар құқықтық шындыққа еніп қана қоймай, сыни ойлауды, командада жұмыс істеу қабілетін, сондай-ақ Конституцияға негізделген құқықтық талдау және шешім қабылдау дағдыларын дамытады. Белсенді қатысу нысанын көздейтін бұл ойын форматы білім алушыларды оқу процесіне тартуға көмектеседі және ақпаратты пассивті қабылдаудан гөрі белсенді оқуға ықпал етеді.

Бұл тәсіл зерттеуді динамикалық және қызықты етуге мүмкіндік береді, сонымен қатар білім алушыларға практикалық қызмет арқылы теориялық білімді бекітуге көмектеседі.

Қорыта келгенде, құқықтық білім берудің сапасы мен тиімділігі білім алушылардың құқықтық нормалар мен принциптерді терең меңгеруіне, оларды өмірде қолдануға байланысты. «Мафия» ойынын құқықтық білім беру әдістемесіне енгізу — бұл құқықтық нормаларды оқытудың интерактивті әрі қызықты әдісі, сонымен қатар білім алушыларды мемлекеттік билік құрылымы мен Конституцияның негіздерімен таныстырудың тиімді жолы. Ойын барысында білім алушылар тек теориялық біліммен шектеліп қалмай, оларды практикада қолдану дағдыларын меңгереді.

Бұл тәсіл білім алушыларды сыни ойлау, құқықтық шешімдер қабылдау және қоғамдық-саяси процестерге қатысуға ынталандырады. Сонымен қатар «Мафия» ойынының көмегімен конституциялық құқықтың, билік органдарының жұмысын түсінудің және құқықтық нормаларды қолданудың қызықты әрі нәтижелі тәсілі қалыптасады. Құқықтық білім беру үдерісінде осындай белсенді оқыту әдістерінің қолданылуы білім алушылардың құқықтық мәдениетін арттырады, олардың Конституцияны сақтау мен қоғамдық өмірге белсенді қатысуға деген жауапкершілігін нығайтады [8, 222 б.].

Құқықтық білім берудің маңыздылығы тек заңдарды білу емес, оларды өмірде қолдануға және азаматтардың құқықтарын қорғауға бағытталған практикалық дағдыларды дамытуда жатыр. «Мафия» ойынын қолдану арқылы студенттер өз құқықтық білімдерін терең меңгеріп, сонымен қатар демократия принциптерін және құқықтық мемлекеттің негіздерін түсінуге мүмкіндік алады. Бұл әдіс білім алушыларды тек заңдық біліммен ғана емес, адам құқықтарын сақтау мен қоғамдық жауапкершілікке деген дұрыс көзқарасты қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абаев М.Б. Құқықтық мемлекет негіздері. — Алматы: Қазақ университеті, 2015. — 34 б.
2. Жәмпейісова, Г. Қ., & Жұмабаева, Л. Қ. (2018). Құқықтық білім берудің әдіснамасы. — Астана: Ғылым, 45 бет.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. — Алматы: Юрист, 2015. — 58 б.
4. Балаева Б. Құқықтық мемлекеттің дамуы: теориялық мәселелер мен практикалық тәжірибе. — Астана: Елорда, 2016. — 22 б.
5. Беляев И.И. Правопорядок и эффективность исполнения законов. — М.: РГГУ, 2004. — 67 с.
6. Лукина Н.В., Чумаков, А.В. Правовые основы социальных и политических систем. — СПб.: Питер, 2013. — 56 с.
7. Власов В.В. Политические права граждан: теория и практика. — М.: Юрлит, 2014. — 88 с.
8. Джиембаев Р.К., Салкебаев Т.С. К вопросу о методике проведения интерактивных практикумов в высших учебных заведениях МВД // «Хабаршы — Вестник» Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2025. — № 1 (87). — С. 216–220.

Абылкас П.К.,
*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр правовых наук, подполковник милиции*
(e-mail: 85pika@bk.ru);
Аубакирова Г.А.,
*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
полковник милиции*
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: gaubakirovamvd2024@gmail.com)

Игра «Мафия» как новый способ применения правовых знаний в жизни

Аннотация. Правовое образование включает в себя не только теоретические знания, но и комплексную образовательную деятельность, направленную на приобретение навыков, необходимых гражданам для реализации своих прав и свобод. С этой точки зрения мы рекомендуем ввести игру «Мафия» в образовательный процесс высших учебных заведений. Этот формат игры аналогичен сетевой игре «Мафия», популярной и вызывающей большой интерес среди подростков. Игру можно адаптировать под предметную сеть, предусмотренную в любом предметном плане. Формат игры позволяет учащимся применить правовые знания на практике, развить навыки критического мышления и научиться работать в команде.

Ключевые слова: правовое образование, методология, критическое мышление, методология, высшее образование, групповая работа.

P.K. Abilkas,
*Senior lecturer of the department of general legal disciplines,
Master of Law Degree, Police Lieutenant Colonel*
(e-mail: 85pika@bk.ru);
G.A. Aubakirova,
Senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gaubakirovamvd2024@gmail.com)

The Mafia game as a new way to apply legal knowledge in life

Annotation. Legal education includes not only theoretical knowledge, but also comprehensive educational activities aimed at acquiring the skills necessary for citizens to exercise their rights and freedoms. From this point of view, we recommend introducing the Mafia game into the educational process of higher education institutions. This game format is similar to the Mafia online game, which is popular and of great interest among teenagers. The game can be adapted to the subject network provided in any subject plan. The format of the game allows students to put legal knowledge into practice, develop critical thinking skills and learn how to work in a team.

Keywords: legal education, methodology, critical thinking, methodology, higher education, group work.

Габбасәлі Б.Ғ.,

*старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин,
магистр правовых наук, подполковник милиции
(e-mail: gabota12@mail.ru);*

Есенбекова А.Т.,

*преподаватель кафедры общеправовых дисциплин, капитан милиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: aizhanesen86@mail.com)*

Управление кризисными коммуникациями: алгоритм информационного реагирования ОВД

Аннотация. Статья представляет собой анализ управления кризисными коммуникациями в органах внутренних дел с учетом необходимости быстрого, компетентного и координированного ответа на различные кризисные ситуации. В работе подчеркивается, что управление начинается с предварительного анализа потенциальных рисков и разработки стратегий для предотвращения кризисов. Важными компонентами являются определение реальных и потенциальных угроз, а также подготовка к быстрой адаптации операций в ответ на изменяющиеся условия. Обращается внимание на необходимость четкого алгоритма информационного реагирования на кризисные ситуации, поддержания стабильной и последовательной позиции органов внутренних дел, использования разнообразных платформ для распространения информации и постоянного обновления данных.

Ключевые слова: органы внутренних дел, кризисные ситуации, управление, общественность, алгоритм, коммуникация, оперативность реагирования, безопасность и общественный порядок.

Управление кризисными ситуациями в структурах правоохранительных органов представляет собой фундаментальный компонент стратегического руководства. В рамках кризисов, обусловленных, к примеру, чрезвычайными происшествиями, масштабными общественными беспорядками, террористическими актами, инцидентами утечки информации и т. п., необходима быстрая, компетентная и координированная реакция данных органов для минимизации потерь и поддержания доверия населения.

Менеджмент кризисных ситуаций в органах внутренних дел (далее — ОВД) заключается в определении реальных и возможных угроз для самих сотрудников и заинтересованных сторон, в том числе и граждан, с целью обеспечения адекватной реакции на них. К примеру, многие организации стремятся прогнозировать возможные кризисные ситуации до их наступления с целью разработки стратегий их преодоления. В случае реализации кризиса организация должна быть способна быстро адаптировать свои операции. Также, на наш взгляд, должно происходить и в системе ОВД. В сфере деятельности ОВД управление кризисными коммуникациями играет большую роль.

Необходимо подчеркнуть, что коммуникационные стратегии в условиях кризиса формируются на базе определенных ключевых принципов:

- скорости действий (оперативности) – мгновенном реагировании на возникновение кризисных ситуаций;
- открытости (прозрачности) – обеспечении предоставления проверенной информации и предотвращении дезинформации;
- согласованности (непротиворечивости) – поддержании стабильной и последовательной единой позиции ОВД, исключении двусмысленности и противоречий;
- доступности коммуникаций – использовании многообразных платформ для распространения информации, включая традиционные СМИ, социальные сети и проведение пресс-конференций;
- достоверности (актуализации данных) – постоянном обновлении предоставляемой информации для предотвращения возникновения информационных пробелов.

Кризисные ситуации могут наступить в любой момент, даже при наличии предупредительных мер контроля и предотвращения. Реакция и управление работниками правоохранительных органов в условиях кризиса оказывают значительное воздействие на долговременную репутацию их деятельности и общественное восприятие в целом.

Как правило, многие организации начинают разработку планов кризисного управления с анализа потенциальных рисков, что также применимо к деятельности ОВД.

Анализ риска представляет собой процесс определения потенциально неблагоприятных событий и оценки вероятности их наступления. С помощью методов статистического моделирования и использования инструментов оценки, таких как сценарные таблицы, возможно определить вероятность возникновения рисков, предвидеть наилучшие и наихудшие сценарии развития событий, а также потенциальный урон в случае реализации риска [1, с. 164]. К тому же, риск-менеджмент охватывает разработку стратегий для предстоящих событий, а также меры реагирования на проблемные инциденты в процессе их развития и по их завершении.

В профессиональной деятельности государственных служащих, особенно работников ОВД, кризисные ситуации возникают нередко. Исследователи обычно выделяют три типа кризисов, наиболее часто встречающихся в практике сотрудников органов внутренних дел.

1. Типичная кризисная ситуация, проявляющаяся в ряде затруднений в рамках ежедневной профессиональной практики. Она включает в себя следующие аспекты: однообразие трудового процесса, ограничения в распоряжении личным временем, конфликтные взаимодействия с коллегами или руководством, принятие дополнительных обязательств, выходящих за рамки основных функциональных обязанностей сотрудника, а также повышенная степень ответственности за принимаемые решения.

2. Напряженная ситуация кризисного характера, возникшая вследствие усиления психологического напряжения, вызванного экстермальными факторами (т. е. из-за внешних обстоятельств или условий), включающими ухудшение оперативной обстановки и возникновение угрозы для безопасности работников ОВД, их семей и близких лиц.

3. Крайне напряженная кризисная ситуация (экстремальная), обусловленная постоянными угрозами жизни и здоровью сотрудников ОВД, требованием применения ими огнестрельного вооружения, осуществлением заданий в условиях повышенного стресса [2], включая операции по освобождению заложников, противодействие террористическим актам, участие в разрешении региональных конфликтов, а также ответные меры на стихийные бедствия и техногенные катастрофы [3, с. 155]; [4, с. 122].

Адекватное и оперативное выполнение служебных задач сотрудниками ОВД в кризисных условиях предполагает наличие развитых личностных качеств, в том числе устойчивости к стрессу, контроля над эмоциями, толерантности, спокойствия, уверенности в собственных действиях, осознанности, проницательности и способность к быстрому анализу обстоятельств. Формирование и развитие указанных качеств осуществляется в процессе профессиональной подготовки и образования, однако определяющую роль в их укреплении играет опыт, приобретенный в условиях экстремальных ситуаций. Теоретическое обучение само по себе не обеспечивает уверенности в том, что сотрудник ОВД успешно справится с кризисами без прямого практического применения, учитывая уникальность и особенности каждого отдельного случая. Отсутствие квалификационной подготовки или опыта может вызвать у сотрудника интенсивное психологическое напряжение и стресс, что, в свою очередь, может привести к нервному срыву и негативным последствиям.

Следует отметить, что для поддержания психологической стабильности в условиях разнообразных кризисных ситуаций работникам ОВД необходимо осознавать основные причины, их вызывающие такие ситуации. В теории к таким причинам относят следующие:

– неопределенность в осмыслении своего профессионального призвания;

– значительная регулярная трудовая загруженность, вызванная широким спектром обязанностей, требующих исполнения. Данное состояние часто ассоциируется с потребностью в составлении периодической бумажной документации и реализации целей кратковременной эффективности;

– дефицит или недостаточная оснащенность материальными ресурсами, включая уровень оплаты труда, средства и организационно-техническую базу, необходимые для эффективного исполнения служебных задач;

– наличие ограничений в возможностях для профессионального и должностного продвижения. Снижение трудовой эффективности сотрудников ОВД может быть обусловлено недостатком мотивации к служебному росту, что способствует формированию убеждения о недооценке их вклада;

– высокая ответственность в выполнении служебных обязанностей, связанная с ограничением прав и свобод граждан, что оказывает значительное влияние на их собственную жизнь и жизнь их близких;

– всевозможные конфликты с руководством по различным причинам, а также конфликты с подчиненными и другими коллегами;

– участие в специальных операциях или вооруженных конфликтах;

– относительно низкая устойчивость к негативным внешним воздействиям [5, с. 59–67]; [6, с. 349–354].

Для того чтобы предотвратить кризисную ситуацию, а также успешно ликвидировать её последствия, необходим алгоритм информационного реагирования ОВД в кризисных ситуациях. На наш взгляд, он должен состоять из 5 этапов.

Этап 1. Оперативное выявление кризиса:

– мониторинг информационного пространства, включая СМИ, социальные сети, обращения граждан;

– анализ степени возникшей угрозы, определение её вида (внутренний или внешний кризис) определение масштаба и локализации;

– формирование рабочей группы по кризисным коммуникациям.

Этап 2. Формирование информационной позиции:

– определение стратегии реагирования, что включает в себя выбор одного из следующих подходов: невмешательство и молчание о кризисной ситуации, ограниченное участие с минимальными комментариями или активное вовлечение через широкую коммуникацию;

– формирование ключевых сообщений, которое осуществляется путем создания четких и официальных формулировок, при этом строго исключается использование эмоциональной окраски в тексте;

– согласование информации с руководством ОВД;

Этап 3. Выбор каналов коммуникации:

– пресс-релизы, предназначенные для средств массовой информации;

– организация брифингов и проведение пресс-конференций;

– публикации в официальных аккаунтах органов внутренних дел;

– выступления спикеров в эфире телевидения и радио;

– официальные обращения руководства на телевидении.

Этап 4. Управление общественным мнением:

– опровержение недостоверных данных и дезинформации;

– мониторинг информационного потока с целью его своевременного обновления;

– сотрудничество с местными средствами массовой информации и представителями блог-сферы;

– управление негативной информацией, включая реагирование на критику и предоставление разъяснительных материалов своевременно.

Этап 5. Завершение кризисного реагирования и анализ:

- подведение итогов, включающее оценку эффективности реализованных мероприятий;
- разработка рекомендаций, направленных на предотвращение возникновения аналогичных кризисных ситуаций в будущем;
- корректировка внутренних регламентов и исполнительных инструкций.

Таким образом, подводя итоги, справедливо сказать, что управление кризисными ситуациями в ОВД является критически важным аспектом стратегического руководства. Эффективность реагирования на кризисные ситуации, такие как чрезвычайные происшествия, массовые беспорядки, террористические акты, инциденты утечки информации и т. д., напрямую влияет на способность минимизировать потери и поддерживать доверие общественности. Основой для такого управления служат компетентность и координация действий, позволяющие оперативно адаптировать операции в соответствии с развивающейся ситуацией.

Ключевые принципы управления кризисными коммуникациями включают оперативность, прозрачность, согласованность, доступность и актуализацию данных. Особенно важно поддерживать стабильную и последовательную позицию, использовать различные платформы для коммуникаций и регулярно обновлять информацию, чтобы предотвращать информационные пробелы. В данном случае алгоритм информационного реагирования ОВД выступает основным элементом. Он позволяет не только эффективно реагировать на текущие кризисы, но и формировать устойчивые механизмы для предотвращения будущих кризисных ситуаций.

Завершение процесса управления кризисными ситуациями требует тщательного анализа действий и разработки рекомендаций для предотвращения аналогичных событий в будущем. Критический анализ и корректировка внутренних регламентов и инструкций на основе полученных данных и опыта являются неотъемлемой частью повышения эффективности системы управления кризисными ситуациями, что позволяет не только оптимизировать процессы внутри органов внутренних дел, но и укрепляет их способность защищать общественную безопасность и поддерживать общественный порядок.

Список использованной литературы:

1. Акимов В.А., Воронов С.П., Радаев Н.Н. Концепции риска и концепции анализа риска // Стратегия гражданской защиты: проблемы и исследования. — 2013. — № 2. — С. 562–567.
2. Полухова А.С. Правовое обеспечение личной безопасности сотрудников ОВД Республики Казахстан при пожарах // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 2 (84). — С. 134–139.
3. Корнеев В.Н. Профилактика профессиональной деформации сотрудников правоохранительных органов: методические основы: Дис. ... канд. пед. наук. — М., 2006. — 243 с.
4. Рожков О.А. Мотивационные детерминанты профессиональной деформации сотрудников уголовно-исполнительной системы: Дис. ... канд. псих. наук. — Рязань, 2013. — 219 с.
5. Бурмистрова Е.В. Психологическая помощь в кризисных ситуациях (предупреждение кризисных ситуаций в образовательной среде: Методические рекомендации для специалистов системы образования. — М.: МГППУ, 2006. — 96 с.
6. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях: Справочник. — М.: Эксмо, 2005. — 960 с.

Ғаббасәлі Б.Г.,
*жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі*
(e-mail: gabota12@mail.ru);

Есенбекова А.Т.,
*жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: aizhanesen86@mail.com)*

Дағдарыстық коммуникацияларды басқару: ІІО-ның ақпараттық әрекет ету алгоритмі

Аннотация. Мақала жеке дағдарыстық жағдайларға жедел, құзыретті және үйлестірілген жауап беру қажеттілігін ескере отырып, ішкі істер органдарындағы дағдарыстық коммуникацияларды басқаруды талдау болып табылады. Жұмыста менеджмент ықтимал тәуекелдерді алдын ала талдаудан және дағдарыстардың алдын алу стратегияларын әзірлеуден басталатынын атап көрсетеді. Маңызды компоненттер нақты және ықтимал қауіптерді анықтау, сондай-ақ өзгеретін жағдайларға жауап ретінде операцияларды жылдам бейімдеуге дайындық болып табылады. Дағдарыстық жағдайларға ақпараттық жауап берудің нақты алгоритмі, ішкі істер органдарының тұрақты және дәйекті ұстанымын сақтау, ақпаратты тарату және деректерді үнемі жаңарту үшін әртүрлі платформаларды пайдалану қажеттілігіне назар аударылады.

Негізгі сөздер: Ішкі істер органдары, дағдарыстық жағдайлар, басқару, жұртшылық, алгоритм, байланыс, жедел әрекет ету, қауіпсіздік және қоғамдық тәртіп.

B.G. Gabbasali,
*Senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines,
Master of Legal Sciences, Lieutenant Colonel of Police*
(e-mail: gabota12@mail.ru);

A.T. Esenbekova,
*Lecturer of the Department of General Legal Disciplines, Police Captain
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: aizhanesen86@mail.com)*

Crisis Communications Management: An Algorithm for Information Response by IAA

Annotation. The article presents an analysis of crisis communication management in law enforcement agencies, taking into account the need for a quick, competent and coordinated response to various crisis situations. The paper emphasizes that management begins with a preliminary analysis of potential risks and the development of crisis prevention strategies. Important components are identifying real and potential threats, as well as preparing for rapid adaptation of operations in response to changing conditions. Attention is drawn to the need for a clear algorithm for information response to crisis situations, maintaining a stable and consistent position of law enforcement agencies, using a variety of platforms to disseminate information and constantly updating data.

Keywords: internal affairs bodies, crisis situations, management, public, algorithm, communication, responsiveness, security and public order.

Мишковская В.В.,

старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД, магистр юридических наук, полковник полиции (Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);

Карпекин А.В.,

доцент департамента публичного права, кандидат юридических наук, доцент (Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, e-mail: karpekin2205@yandex.ru)

К вопросу о методике управления стрессом и формировании resilient-культуры в подразделении ОВД

Аннотация. Статья посвящена одной из наиболее актуальных тем в профессиональной деятельности сотрудников полиции – умению справляться с психологическими перегрузками и противостоять стрессу. Определяющая роль в этом вопросе отводится начальнику подразделения, поскольку в силу своих должностных обязанностей руководитель обязан проводить с подчиненными индивидуальную воспитательную работу. Авторы на основе изучения практики воспитательной работы приходят к выводу о том, что формирование resilient-культуры в подразделении осуществляется формально и бессистемно. В этой связи вниманию руководителей предлагается специальный алгоритм действий для своевременного выявления и управления стрессом в коллективе. Подобная методика должна найти свое отражение в соответствующей личной документации начальников подразделений и использоваться ими в своей повседневной деятельности.

Ключевые слова: сотрудники полиции, ОВД, руководитель, коллектив, стресс, resilient-культура, индивидуальная воспитательная работа, профессионально психологическая устойчивость, стрессоры, управление.

Профессиональная деятельность сотрудников полиции связана с постоянными психологическими и физическими перегрузками, которые сопровождаются возникновением и развитием стресса. Склонность же к игнорированию подобного состояния самым неблагоприятным образом сказывается не только на здоровье сотрудника, испытывающего на данный момент острые переживания, но и на морально-психологическом климате в коллективе в целом. Поэтому руководителю подразделения ОВД необходимо иметь представление о природе стресса, его проявлениях и способах им управлять, своевременно купируя неблагоприятные последствия. Причем в этом вопросе не следует уповать на возможность самого сотрудника, находящегося в стрессовом состоянии, самостоятельно при желании обратиться к психологу. Руководитель в системе ОВД в силу своего должностного положения обязан проводить с подчиненными индивидуальную воспитательную работу. К тому же, в свете становления «Нового Казахстана» вопросы правовой культуры, а также профессионального правосознания сотрудников органов внутренних дел приобретают еще большую актуальность [1, с. 65].

Между тем негласное изучение нами практики воспитательной работы показало формальный и бессистемный подход многих руководителей к ее осуществлению в части формирования resilient-культуры в подразделении. В частности, записи в дневник учета индивидуальной воспитательной работы делаются ими постфактум, а мероприятия, как правило, проводятся непоследовательно и не имеют в большинстве случаев именно в этом вопросе необходимого продуктивного эффекта. Кроме того, содержание дневника руководителя не включает в себя специального раздела, посвященного учету профессионально психологической устойчивости сотрудников подразделения, а также рекомендуемого начальствующему лицу упорядоченного механизма выявления и управления стрессом в коллективе.

В этой связи хотелось бы обратить внимание на то, что при должной внимательности руководитель может самостоятельно определить наличие стрессового состояния у того или иного сотрудника в коллективе по таким признакам, как:

– пассивность и желание переложить ответственность на кого-то другого;

- возрастание ошибок при выполнении сотрудником привычной текущей работы;
- возрастание конфликтных ситуаций в коллективе;
- нехватка времени на выполнение текущей работы;
- низкая продуктивная деятельность;
- неухоженность;
- злоупотребление алкоголем;
- плохое настроение;
- раздражительность, приступы гнева;
- циничный юмор;
- жалобы на плохое самочувствие и частые головные боли [2].

В свою очередь, для своевременного выявления и управления стрессом на рабочем месте руководитель подразделения может в своей повседневной деятельности руководствоваться, примерно, следующим алгоритмом действий:

- 1) предварительная диагностика (экспресс-обследование);
- 2) анализ полученных данных;
- 3) индивидуальная работа.

Рассмотрим приведенный алгоритм подробнее. Предварительную диагностику (экспресс-обследование) рекомендуется проводить еженедельно. Естественно, негласно в рамках рабочего совещания, на котором, как правило, присутствуют практически все сотрудники подразделения. При этом сам процесс диагностики не должен быть продолжительным. Руководителю следует обратить внимание на внешний вид каждого сотрудника и обязательно установить со всеми членами коллектива вербальный контакт. Вне конкретной повестки это могут быть вопросы к отдельным сотрудникам об их ближайших планах по работе или о промежуточных результатах выполнения, определенных им ранее заданий. Это позволит начальнику подразделения быстро и в деликатной форме провести предварительную работу по выявлению признаков стрессового состояния среди сотрудников вверенного ему подразделения.

В целях эффективного осуществления данного вида работы рекомендуется отражать результаты предварительной диагностики в специальной таблице путем проставления в соответствующей графе плюса или минуса напротив фамилии сотрудника. В подобной таблице могут быть предусмотрены такие исходные позиции, как «внешний вид», «настроение», «конфронтация (состоит ли с кем-то в конфликте)», «агрессивность», «самочувствие», «наличие алкогольного абстинентного синдрома», «исполнительность», «качество работы» (табл. 1).

Таблица 1

**Еженедельный учет профессионально-психологической устойчивости
сотрудников подразделения**

Рабочая неделя (дата)									
№ п.п.	ФИО сотрудника	Внешний вид	Настроение	Конфронтация	Агрессивность	Самочувствие	Наличие алкогольного абстинентного синдрома	Исполнительность	Качество работы
1.	ФИО	+	+	–	–	+	–	+	+
2.	ФИО	–	–	+	+	–	–	–	–
3.	ФИО	+	?	?	–	?	–	?	?

Приведенная выше таблица указывает на то, что сотрудник под порядковым номером 1 в целом находится в психологически уравновешенном состоянии, у него опрятный внешний вид, отсутствуют недомогания, нет признаков абстинентного синдрома, он оперативно исполняет распоряжения, не допускает не свойственных ему ошибок, результаты его работы соответствуют ожиданиям.

Сотрудник под порядковым номером 2, напротив, имеет не свойственный ему неухоженный вид, раздражителен, агрессивен (хотя на данный момент и не состоит с кем-нибудь из других сотрудников в конфронтации, но своим поведением показывает, что готов в любую секунду вступить в конфликт), не исполнитель, промежуточные результаты его работы не соответствуют ожиданиям, признаки абстинентного синдрома отсутствуют. На деликатный вопрос о причинах своего агрессивного поведения и отсутствия промежуточных результатов сотрудник отвечает, что неважно себя чувствует или не успевает по работе ввиду большой загруженности. Очевидно, что данный сотрудник находится в стрессовом состоянии, глубину и причины которого руководителю следует установить уже в рамках индивидуальной работы с ним.

С сотрудником под порядковым номером 3 не всё так однозначно. Находится ли он в стрессовом состоянии или просто без настроения в этот день, при предварительной диагностике определить достаточно сложно. Работник эмоционально закрыт и неразговорчив, на вопрос о планах или о промежуточных результатах своей работы отвечает невнятно и уклончиво. Данный случай также подлежит индивидуальному рассмотрению.

Анализ полученных данных, в свою очередь, предполагает регулярный аналитический процесс как сопоставления результатов предварительной диагностики, так и их уточнения в рамках индивидуальной работы. В целом же, к выводам об удовлетворительной или неудовлетворительной стрессоустойчивости коллектива и отдельных его сотрудников можно прийти по итогу трех рабочих недель (это минимальный срок). При этом руководителю по истечению указанного срока и на основе данных, полученных в рамках заполнения первой таблицы, следует умозрительно зафиксировать стандартную модель поведения как всего коллектива, так и отдельных его членов. Это позволит начальнику подразделения выработать общую стратегию управления стрессом в коллективе. Другими словами, анализ осуществляется как по итогам предварительной диагностики, так и более детально по итогам определенного количества времени (рекомендованные 3 недели).

В первом случае результаты анализа позволят оперативно проводить соответствующую индивидуальную работу с отдельными сотрудниками, чье состояние вызывает беспокойство руководителя именно в данный момент. Во втором случае еженедельный анализ позволит отследить положительную или отрицательную динамику стрессоустойчивости в коллективе в целом и составить профессионально психологическую характеристику каждого сотрудника, отразив это уже в рамках другой таблицы.

Так, в ней, например, могут быть предусмотрены такие исходные позиции, как «исполнительность сотрудника», «качество выполняемой работы», «внимательность к деталям», «конфликтная компетентность», «умение работать в команде», «склонность к обучению», «лидерские качества», «инициативность», «мотивация», «энтузиазм», «стрессоустойчивость», «коммуникабельность» (табл. 2).

Таблица 2

Психологическая характеристика каждого сотрудника подразделения		
ФИО сотрудника, его должность и специальное звание		
1.	Исполнительность	
2.	Качество выполняемой работы	
3.	Внимательность к деталям	

4.	Коммуникабельность	
5.	Стрессоустойчивость	
6.	Конфликтная компетентность	
7.	Умение работать в команде	
8.	Лидерские качества	
9.	Инициативность	
10.	Мотивация	
11.	Энтузиазм	
12.	Склонность к обучению	

Заполнению подлежит второй столбик, где руководителю необходимо лаконично охарактеризовать конкретного сотрудника подразделения. Например, в графе 1 следует отразить исполнительскую дисциплину работника – своевременность исполнения поручений руководства, своих должностных обязанностей, наличие/отсутствие опозданий, частоту выхода на больничный и др. В графе 2 оценивается уровень выполнения сотрудником своих профессиональных обязанностей с точки зрения качества, отмечается частота и суть допускаемых им ошибок (с примерами). В графе 3 отражают внимание сотрудника к деталям – способности производить верные расчеты при работе с цифрами, удачно формулировать фразы в деловой переписке, склонность к аналитической деятельности и т. п. В графе 4 – способность эффективно общаться с гражданами, другими сотрудниками, доводить важную информацию, налаживать необходимые по работе связи и контакты, умение выстраивать гармоничные деловые отношения в коллективе. В графе 5 отмечается способность справляться с негативными воздействиями в профессиональной среде, преодолевать психологическое и физическое напряжение, связанное с ответственностью за выполнение заданий, необходимостью несения службы в рамках суточного дежурства или усиления, адекватно воспринимать конструктивную критику и др. В графе 6 – способность сотрудника оптимальным способом преодолевать возникающие противоречия между ним и другими членами коллектива, противостоять деструктивному влиянию конфликтов и умение их конструктивно разрешать. Здесь же необходимо отметить этическую культуру сотрудника, а также культуру его речи. В графе 7 отражается умение сотрудника взаимодействовать с другими членами коллектива для достижения общих целей, а также описывается, проявляет ли сотрудник больше индивидуализма в служебных взаимоотношениях или же он склонен к коллективизму. В графе 8 следует оценить способность сотрудника самостоятельно принимать решения, уверенность в своих силах, умение взять на себя ответственность за результат, планировать свою работу, выстраивать коммуникации и др. В графе 9 – отразить, проявляет ли сотрудник инициативу (идеи, определенные методы работы) либо постоянно ожидает инструкций к действию. В графе 10 нужно отметить наличие у сотрудника стремления добиться чего-то (повышения в должности, повышения уровня образования, победы в конкурсе и т. д.). В графе 11 – отразить заинтересованность сотрудника в успехе общего дела, его активность и увлеченность своей деятельностью. В графе 12 отмечают заинтересованность и готовность сотрудника к применению новых методов в работе, получению нового опыта, преодолению стереотипного мышления и др.

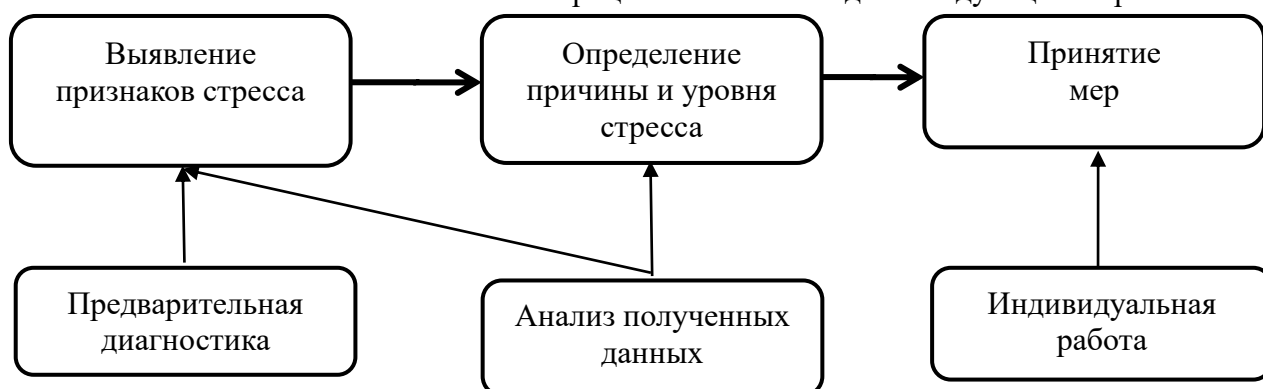
На основе полученной путем наблюдения информации начальнику подразделения в рамках индивидуальных бесед следует выяснить уровень развития стресса у конкретного сотрудника, а также попытаться определить, что именно выступает в качестве основных стрессоров – факторы, связанные с профессиональной деятельностью или личной жизнью человека. Это имеет принципиальное значение, так как руководителю может потребоваться помощь штатного психолога.

Известный психофизиолог и автор теории о стрессе Г. Селье выделял три стадии развития стресса: 1) тревога; 2) сопротивление; 3) истощение [3]. Вместе с тем, применительно к

нашему случаю, предпочтительнее говорить больше о факторах, вызывающих стресс, и уровнях психологической реакции на них у сотрудника. Соответственно, условно охарактеризуем первый уровень как состояние тревожности и апатии (равнодушие, безучастность, пассивность), а также проявление раздражительности, циничности, нигилизма или скептицизма у сотрудника. Второй уровень охарактеризуем как адаптацию к стрессорам. Например, сотрудник, получив совершенно новое для него ответственное задание, проявляет волнение и неуверенность в своих силах и, как результат, пытается переложить ответственность на кого-то другого, нервничает, конфликтует с коллегами, «торгуется» с руководителем или теряет инициативу и все время ожидает инструкций к действию. Этому уровню, в основном, свойственна такая психологическая реакция человека, как повышенная возбужденность или нервозность. Третий уровень, в свою очередь, указывает на психологическое и физическое истощение и депрессию у сотрудника.

Теперь, когда у руководителя имеется необходимая информация о причинах и уровне стресса относительно того или иного сотрудника, дальнейшая индивидуальная работа уже может приобрести конкретные формы. К примеру, она может включать в себя индивидуальные беседы, индивидуальную помощь, пересмотр сферы ответственности сотрудника, открытый и доверительный диалог, посещения по месту жительства, организацию совместного досуга коллектива, обращение за помощью к штатному психологу и др.

Схематично весь описанный выше процесс может выглядеть следующим образом:

На основании изложенного предлагается повсеместно внедрить подобную практику в деятельность руководителей подразделений ОВД всех уровней как неотъемлемую часть индивидуальной воспитательной работы. В этих целях целесообразно предусмотреть в Дневнике индивидуальной воспитательной работы руководителя соответствующий раздел – «Профессионально психологическая устойчивость личного состава». В содержание раздела следует включить для заполнения и учета работы такие подразделы.

1. Методические рекомендации по выявлению и управлению стрессом в коллективе.
2. Еженедельный учет профессионально-психологической устойчивости сотрудников подразделения.
3. Профессионально-психологические характеристики сотрудников.
4. Учет индивидуальной работы.

В первом подразделе указываются основные цели проведения работы и рекомендуемые методы ее осуществления. Во втором подразделе руководителю предлагается к заполнению специальная таблица «Еженедельный учет профессионально-психологической устойчивости сотрудников подразделения» (см. табл. 1). Данный подраздел ежемесячно или ежеквартально должен согласовываться со штатным психологом подразделения ОВД, роль которого в данном случае заключается в оказании квалифицированной методической помощи или непосредственном вмешательстве (при наличии соответствующей необходимости). В третьем подразделе требуется составить профессионально-психологическую характеристику на каж-

дого сотрудника подразделения (по указанному выше шаблону в рамках второй таблицы). В четвертом подразделе руководитель описывает выявленную проблему и предпринятые им для ее решения действия.

Таким образом, предложенные нами меры позволят систематизировать работу по формированию resilient-культуры в ОВД, а также существенно оптимизируют общий воспитательный процесс. И даже несмотря на то, что полностью исключить негативное влияние стрессов на коллектив невозможно, подобная практика во многом будет способствовать его сплоченности и выработке навыков совместного преодоления проблем. Определяющая роль в этом вопросе отводится непосредственному руководителю подразделения.

Список использованной литературы:

1. Джиембаев Р.К., Мишковская В.В. Взаимодействие полиции и гражданского общества в вопросе формирования правовой культуры участников дорожного движения в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 60–66.
2. Тест на определение Вашего текущего состояния стресса. <https://kdctmn.ru/uploads/img/Тест%20определение%20стресса.pdf>
3. Стадии развития стресса: тревога, сопротивление, истощение. <https://ippss.ru/blog/stadii-razvitiya-stressa-trevoga-soprotivlenie-istoshchenie>

Мишковская В.В.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);*

Карпекин А.В.,

*жария құқығы кафедрасының доценті,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент
(Орталық Қазақстан академиясы, Қарағанды қ.,
e-mail: karpekin2205@yandex.ru)*

ІІО бөлімшесінде стрессті басқару әдістемесі және resilient-мәдениетті қалыптастыру туралы мәселеге

Аннотация. Мақала полиция қызметкерлерінің кәсіби қызметіндегі ең өзекті тақырыптардың бірі – психологиялық шамадан тыс жүктемелермен күресу және стресске қарсы тұру қабілетіне арналған. Бұл мәселеде шешуші рөл бөлімше бастығына жүктеледі, өйткені басшы өзінің лауазымдық міндеттеріне байланысты қарамағындағылармен жеке тәрбие жұмысын жүргізуге міндетті. Авторлар тәрбие жұмысының практикасын зерделеу негізінде бөлімде resilient-мәдениетті қалыптастыру формальды және жүйесіз жүзеге асырылады деген қорытындыға келеді. Осыған байланысты басшылардың назарына ұжымдағы стрессті уақтылы анықтау және басқару үшін арнайы іс-қимыл алгоритмі ұсынылады. Мұндай әдіс бөлімше бастықтарының тиісті жеке құжаттамасында көрініс табуы және олардың күнделікті қызметінде қолданылуы керек.

Негізгі сөздер: полиция қызметкерлері, ІІО, басшы, ұжым, стресс, resilient-мәдениет, жеке тәрбие жұмысы, кәсіби психологиялық тұрақтылық, стресс факторлары, басқару.

V.V. Mishkovskaya,
*Senior Lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management
of the Department of Internal Affairs, Master of Law, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: viktoriya.m999@gmail.com);*

A.V. Karpekin,
*Associate Professor of the Department of Public Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Central Kazakhstan Academy, Karaganda, e-mail: karpekin2205@yandex.ru)*

On the issue of stress management methodology and the formation of a resilient culture in the Department of Internal Affairs

Annotation. The article is devoted to one of the most relevant topics in the professional activities of police officers – the ability to cope with psychological overloads and withstand stress. The determining role in this matter is assigned to the head of the department, since, by virtue of his official duties, the head is obliged to conduct individual educational work with subordinates. Based on the study of the practice of educational work, the authors conclude that the formation of a resilient culture in the unit is carried out formally and haphazardly. In this regard, managers are offered a special algorithm of actions for timely detection and management of stress in the team. Such a methodology should be reflected in the relevant personal documentation of the heads of departments and used by them in their daily activities.

Keywords: Police officers, police department, supervisor, team, stress, resilient culture, individual educational work, professional psychological stability, stressors, management.

ӘОЖ 321(091)

Серімов Е.Е.,
*тілдік дайындық кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының кандидаты
(e-mail: mr.serim@mail.ru);*
Дүйсембеков А.М.,
*тілдік дайындық кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: 6613761@mail.ru)*

Полиция тарихының кейбір мәселелері туралы

Аннотация. Қоғам мен мемлекет мүддесін қорғайтын отандық ішкі істер органдарының пайда болу, қалыптасу, даму тарихының шежіресі, дәуірлеу мен кезеңдерге бөлу мәселесі әлі күнге зерттеушілер назарынан тыс қалып, кеңінен жазылмай келеді. Бір ізге түсіп, жүйеленбегендіктен, оның бастан өткізген көптеген кезеңді қамтитын қабаттары ашылмай жатыр. Бұл мақала полиция тарихындағы олқы түсіп жатқан мәселелерді бүтіндеуге арналған. Мемлекет пен оның іргесін бекітетін ішкі істер органдары жоқ жерде пайда болмаған. Талай өткелекті кезеңдерден өтті. Әр дәуірлерде құрылымы бекіп, қалыптасты. Мақалада авторлар полиция тарихының пайда болу кезеңдерін төрт бөлікке бөліп қарастырады.

Негізгі сөздер: мемлекет, полиция, тарих, дәуірлеу, кеңестік кезең, алаш азаматтары, тарихи әділеттілік, т. б.

Қазақстандағы ең қуатты құрылымдардың бірі — ішкі істер органдары (бұдан әрі — ІІО) мемлекеттің іргетасын нығайтуда ерекше әлеуметтік маңызы бар мемлекеттік орган. Өйткені, полиция қызметі ең алдымен жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қамтамасыз ету, қоғамдық сенімге ие болу мақсаттарын көздейді. Сондықтан мемлекеттік құрылыста ішкі істер органдарының алатын орны ерекше деп есептейміз. Осылайша, ішкі істер органдарын зерттеу ішкі саяси-құқықтық ойды зерттеумен, полицияның пайда болу, қалыптасу және даму тарихын жүйелеумен, тұтастай

алғанда дәстүрлі ұлттық тарихты жүйелеумен тікелей байланысты. Полицияның тарихы іс жүзінде Қазақстанның азаматтық тарихымен байланысты.

Полиция тарихында анықталмаған көптеген қабаттар мен проблемалар бар. Солардың бірі — кезеңдерге бөліп дәуірлеу. Оны осындай дәстүрлі кезеңдерге бөлу қаншалықты қиын болса да, бұл бір жүйеге түспей келе жатқан күрделі мәселе. Сондықтан, ПО тарихында шешілуі тиіс келесі міндеттемелер бар екенін білеміз.

Біріншіден, кеңес дәуірінен бері қалыптасқан кезеңдеудің әдіснамалық принциптері тоқырауға ұшырады және қазір тәуелсіздік тұста ғылымның алдында полиция тарихын кезеңге бөлудің теориялық жаңа негізін жасау қажеттілігін туғызды. Бұл полиция тарихының жаңа теориялық негізін құру қажеттілігіне әкелді.

Екіншіден, бұл қазіргі кезеңдегі өзекті мәселе, өйткені уақыт тұрғысынан белгілі бір тарихи процестердің пайда болуы, қалыптасуы мен дамуы анықталғанға дейін ішкі істер органдарында болып жатқан процестердің жүйесі мен жаңа моделін құру мүмкін емес.

Сондықтан құқық қорғау органдары тарихының дамуын анықтау әдістемесін айналып өтуге болмайды. Ал кезеңдеу — тарих ғылымының әдіснамасындағы ең күрделі мәселелердің бірі. Әдіснамалық мәселелердің шешімін іздеуде қазіргі зерттеушілер идеологиялық стереотиптерден арылып, жаңа ойлауды, жаңа бағалауды және жаңа көзқарасты қалыптауды қажет етеді. Шын мәнінде, отандық ПО тарихының мәселелерін орыстық ұлы державалық-шовинистік ғылыми «отарлаудан» арылтудың да маңызы зор. Өйткені бұрынғы методология дағдарысқа ұшыраған осы сәтте ғылымның жаңа ұстанымдарын қалыптастыру қажет болады [1]. Өйткені ПО тарихының шығу тегін анықтау барысында тарихшылар мен заңгерлердің ұстанымдарында келесі сұрақтар айқын көрінеді: 1) біздің зерттеушілеріміздің көпшілігі осыған байланысты орыс ғалымдарының әдіснамалық негіздерін бұзуға бейім; 2) тәуелсіздікке дейін немесе тәуелсіздік алғаннан кейін ол дамыды, бірақ өзгерген жоқ.

Отандық ПО тарихын зерделеу кезінде біз келесі төрт кезеңді анықтауымыз керек: 1) Патшалық Ресей тұсындағы, өткен ғасырлардағы кезеңі, 2) қазақ мемлекетін құруға ұмтылған Алашорда кезеңі, 3) Коммунистік Кеңес кезеңі, 4) тәуелсіздік кезеңі. Бұлар өзара бір-бірімен байланысты келеді.

Ішкі істер органдарының тарихын сенімді түрде зерделеу үшін, ең алдымен, пайда болу, қалыптасу және даму мәселелерін қайта қарау қажет. Енді бізге тек қазақ полициясының тарихы қандай кезеңдерден бастау алғанын анықтау ләзім. Бұл әлі шешілмей жатқан басы ашық мәселе. Бұл бағыттағы пікірлер әртүрлі.

Жергілікті полиция органдарының пайда болу кезеңдерін қарастыруға тырысайық. Бірінші кезең — Патшалық Ресей кезеңі. Қазақстандағы кәсіби полиция органдарының жүйесі Ресей империясы тұсында құрылған. 19 ғасырдың екінші жартысынан бастап Ресей империясы отаршылдық саясат жүргізгені белгілі. Мемлекеттік құқықтық басқару сипаты бойынша қазақ Ордасы орыс отары болды. Әскери және азаматтық билік Ресейдің жоғарғы билігі саналатын Соғыс министрлігіне бағынған генерал-губернатордың қолында болды. Ол тек әскери қолбасшыны ғана емес, сонымен бірге полицияны да басқарды, ол үшін аумақ басшыларын тағайындады [2, 263 б.]. Екатерина II-нің Ресеймен шекаралас аймақтарда сот ісін жүргізу тәртібін реттейтін жарлығы да осы уақытқа тән. 1784 жылы 2 мамырда Екатерина II Уфа мен Сібір генерал-губернаторының «Орынбордағы шекара сотын бекіту, кіші орда-ның құқықтарын қамтамасыз ету туралы» жарлығын шығарды. Қылмыстық істерді талдауға сәйкес, белгіленген шекара соты Ресей империясының заңдарына сәйкес жүргізілуі тиіс болды [3, 77 б.].

I Александр 1806 жылғы 31 мамырда «Хандық биліктің ережесін» бекітті. Осы ережелерге сәйкес сотқа ұсынылған барлық материалдар тіркеліп, жасалған қылмыстың күрделілігіне байланысты сотқа жіберілді. Қазақтар арасындағы шағымдар, талап арыздар мен азаматтық даулар хан кеңестерінде қаралып, Орынбор шекара комиссиясына кісі өлтіру мен то-

нау жасаған қылмыскерлерді заңды түрде жазалау үшін тапсырылды [3, 77 б.]. Сондай-ақ Қазақ Ордасының аумағында қылмыстық және азаматтық іс жүргізу тәртібін белгілейтін бірнеше заңдар қабылданды. 1822 жылғы 22 шілдеде «Бұратана, жат халықтарды басқару туралы жарлық» қабылданды. Бұл Жарлыққа сәйкес құқықтық сот немесе сот төрелігі дала заңдары, дала заңдарының дәтүрлері бойынша патшаның жарлықтары мен ережелері түрінде іске асырылды. Ресей Империясының заңдары бойынша сотқа қылмыс жасаған адамдар жіберілді. «Ашынған, қасақана адам өлтірген, жалған монета, тиын жасаған, қазынаның және қоғамдық мүлікті ұрлаған адамдар» сотқа тоғытылды. «Бұратана, жат халықтарды басқару туралы жарлықтың» 36-37 параграфына сәйкес құпиялы, жасырын түрде ұрлау сияқты қалған барлық істер азаматтық талап арыздар істері болып табылды және қылмысты қазақ жасаса билер сотымен қарастырылды.

Ал Ресейдің қылмыстық сот төрелігі жүйесі І Петрдің тұсында Батыс Еуропаның бұрынғы қатаң процесіне тәуелді болды және оның жақтастары арқылы толықтырылып, дамыды. Негізгі құқықтық ережелер 1832 жылы жарияланған Ресей империясының заңдар кодексінің негізінде жасалды, ал қылмыстық істерді әскери сот анықтады.

Полицияның пайда болуының екінші кезеңі Алашорда тарихымен байланысты. Осы аласапыран кезеңде А.А. Бөкейхон, М. Дулатов, М. Тынышпаев, Б. Қаратаев, Ж. Ақбаев сияқты қазақ зиялылары қазақ даласының тарихи-мәдени ерекшеліктерін, қазақтың ұлттық қадір-қасиетін ұдайы ескеріп отыру қажеттігін баса айтты [4, 167 б.]. Мұның Алаш әскерін құру идеясына да қатысы бар. Тұңғыш рет алаш милициясын құру 1917 жылғы І-ші жалпы қазақ съезінде көтерілген еді, бірақ ондағы «... анархия болу қаупі бар, сол себепті осы күнгі әскер орнына халық милициясы құрылсын» деген сөздер сол күйінде қалды. Одан кейінгі Екінші жалпы қазақ съезінде мемлекет халі тайғақ кешуде, тар жолға душар болып тұрғанда жан-жақты қоршаған қалың бәледен сақтану үшін халық әскерін жасау керектігі қайта жаңғырып, милиция құрудың мақсаты анықталды, қазақ милициясын құру жоспары жасалып, бекітілді. Нақтыласақ, 1917 жылы Алаш арыстары Екінші Жалпықазақ съезін ұйымдастырып ашады. Ол 5-13 желтоқсан күндері аралығында өткен. Бұл съезде Қазақ милициясы мәселесіне ерекше мәртебе беріліп қарастырылады. Кеңейте талдап айтсақ, алашордашылар милиция жасағын сыртқы күштерден қорғану үшін, сырттан келетін босқындар легін тыю үшін, жерді, жұртты және әрбір отбасын қорғау үшін аса қажет деп санаған. Автономияны алатын шақта әскери жасақ – милиция құрылуы керек делінді. Халық жасағы – милицияның қызмет аясы Ресейде, ол арқылы Қазақстанда азаматтық қарсы тұру жылдарында әскери-соғыс арнасында көбірек сипат берді.

Сібір өңіріне орналасқан антибольшевиктік ресейлік саяси күштер — ақтар Қазақстан аймағында Алашорда үкіметінің ықпалы мен беделіне сүйену тактикасын ұстана отырып, оның әскер құрлымының жасақталуына тиісті көмек көрсете бастайды (мамыр 1918 ж.). Қажет қару-жарақпен қамтамасыз ету және бастапқы әскери дайындық өткізу сияқты міндеттер атқарылды.

Қазақстандық полиция дамуының үшінші кезеңі — Совет үкіметінің құрылуынан басту алады.

1917 жылғы Ресейдегі революция мелекеттік-саяси құрылысты өзгертіп қана қоймай, ішкі істер органдарының жаңа жүйесінің қалыптасуына белгілі бір із қалдырды. Алайда, Қазіргі Қазақстанның аумағы сол кезде РКФСР құрамына болды. Қоғамдық тәртіпті қорғау органын құрудың заңдық тұрғыда бекітілуі 1917 жылы 28 қазанда (10 қараша) жүзеге асты. Ішкі істер халық комисариатының (НКВД) қабылдаған «Жұмысшы милиция туралы» қаулысында былай деп көрсетілген: 1) барлық Жұмысшы және солдат депутаттарының советі жұмысшы милициясын құрады; 2) жұмысшы милициясы толықтай Советтің қолында болады; 3) әскерилер мен азаматтық билік жұмысшы милицияның қарулануына қолғабыс беруі тиіс; 4) бұл қаулы заңды күшіне телеграф арқылы енгізіледі. Сондай-ақ 1917 жылы 7 (20)

желтоқсанда конрреволюциямен, тыңшылықпен, іріткі салумен, диверсиямен және басқа да мемлекетке қарсы қылмыстармен күресетін – Бүкілресейлік төтенше комитет (БТК-ВЧК) органы милиция органымен қатар құрылды. Чекистер (төтенше комитетшілер) көбінесе партияның мүшелері болды. 1918 жылғы пролетариат көсемі В.В. Ленинге шабуыл жасалғаннан кейін, Бүкілресейлік төтенше комитет Совет билігіне наразылық танытқан барлық адамдарға «қызыл террор» ұйдастырды. Төтенше комитет органдары тегі ақсүйектер отбасына жата-тындар мен білікті интеллегенция мүшелерін жаппай ату жазаларын орындады.

Полиция дамуының төртінші кезеңі Қазақстан Республикасының егемендің алуымен байланысты. 1992 жылы 23 маусымда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» заңы қабылданғаны белгілі. Бұл ішкі істер органдарының мақсаттары мен функцияларын, құқықтары мен міндеттерін анықтайтын тәуелсіз еліміздің бірінші құқықтық құжаты еді. Біздің топырақта Қазақстандық полиция күнін осы датамен атау қалыптасқан. Алайда, тарихи әділеттіктің орнайтын кезі жетті деп білеміз. Біздіңше, бұл күн Әлихан Бөкейхан бастаған Алаш арыстары Алаш милициясын жасақтаған күннен бастау алуы тиіс. Ол 5-13 желтоқсан күндері аралығында өткен. Бұл съезде Қазақ милициясы мәселесіне ерекше мәртебе беріліп қарастырылады. Съездің қорытынды күні – 13-желтоқсан десек, Қазақстандық полиция күні де осы датамен аталуға тиіс еді.

Қорытындылай айтқанда, тәуелсіз Қазақстанның қалыптасуы мен дамуында ішкі істер органдарының өзіндік үлесі бар десек, оның жаңа тарихтағы Жаңа Қазақстан жағдайындағы орнын белгілеу, Қазақстан полициясы күнін жан-жақты қарастырып, шынайы тарихтың көкжиегінде анықтау - ұрпақ алдындағы келелі міндеттердің бірі. Осы бағытта ішкі істер органдарының тарихына қатысты әдебиеттерді, архив материалдарын, әртүрлі зерттеушілердің еңбектерін, әдіснамалар мен тұжырымдарға үніліп жан-жақты талдау жасау ісі бәсекеге қабылетті, білікті өскелең ұрпақтың, жас сақшылардың бойында мемлекеттік қызметке, полиция органдарына деген сүйіспеншілік һәм қызығушылық қасиеттерін дарыту мен арттыру, кәсіптік бағдар беру мақсатын да көздейтінін ұмытпағанымыз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Серімов Е. Отандық полиция тарихы қай кезеңнен бастау алады? // «Сақшы». 2024. № 10.
2. Борисов А.В., Мальгин А.Я, Мулукаев Р.С. Полиция Российской империи // Закон и право. — М., 2018. — 263 с.
3. Материалы по казахскому обычному праву. — Алматы: Жеті жарғы, 1996.
4. Бейсеев А. Изучение казахского обычного права в отечественной историографии // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 166–170.

Серимов Е.Е.,

начальник кафедры языковой подготовки, кандидат юридических наук

(e-mail: mr.serim@mail.ru);

Дюсембеков А.М.,

старший преподаватель кафедры языковой подготовки, магистр юридических наук

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: 6613761@mail.ru)

О некоторых вопросах истории полиции

Аннотация. Данная статья посвящена обобщению истории полиции, ее переходных этапов. Авторы отмечают, что проблема генеалогии — истории возникновения, становления, развития, разделения на эпохи и периоды — отечественных органов внутренних дел, представляющих интересы общества и государства, до сих пор остается не замеченной исследователями и широко не освещается. Из-за того, что эта тематика не была разработана и систематизирована, некоторые фак-

ты, характеризующие различные этапы истории ОВД, не раскрываются. Эта статья посвящена обобщению проблем, с которыми ученые сталкиваются в ходе изучения истории полиции. Авторы акцентируют внимание на том, что органы внутренних дел появились по веянию времени, прошли несколько переходных этапов, структура полиции в разные эпохи формировалась по-разному, и это должно стать предметом изучения специалистов.

Ключевые слова: государство, полиция, история, эпоха, советский период, алашординцы, историческая справедливость и др.

Ye.Ye. Serimov,

Head of the Department of Language Training, Candidate of Legal Sciences

(e-mail: mr.serim@mail.ru);

A.M. Dyusembekov,

Senior lecturer at the Department of Language Training, Master of Law

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beysenov, e-mail: 6613761@mail.ru)

Some questions about the history of the police

Annotation. The Chronicle of the history of the emergence, formation, development of domestic internal affairs bodies that protect the interests of society and the state, the problem of epochization and division into stages is still ignored by researchers and is not widely written. Because it is not in a single trace and is not systematized, the layers that cover many of the stages it has gone through are not revealed. This article is intended to summarize the current problems in the history of the police. It did not appear where there were no internal affairs bodies that approved the state and its foundations. He went through many stages. In different eras, the structure was established and formed. In the article, the authors consider the stages of the emergence of Police history, dividing it into four parts.

Keywords: state, police, history, epoch, Soviet period, Alashordins, historical justice, etc.

ӘОЖ 343

Сулейменова Д.Г.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы,
полиция капитаны*

(e-mail: dana.suleimenova1988@mail.ru);

Кошубаев Ж.А.,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы,
полиция полковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: gulden_zholaman1980@mail.ru)*

Стреске төзімділікті зерттеу мысалында құқық қорғау органдары қызметкерлерінің денсаулығын сақтаудың психологиялық ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада құқық қорғау органдары қызметкерлерінің стреске төзімділігін зерттеу негізінде олардың психологиялық денсаулығын сақтау ерекшеліктері қарастырылады. Қызмет барысында орын алатын психологиялық-эмоционалдық жүктемелер мамандардың денсаулығы мен кәсіби тиімділігіне әсер етеді. Осыған байланысты зерттеу барысында құқық қорғау органдары қызметкерлерінің стреске бейімделуі, төзімділікті арттыру әдістері және олардың кәсіби қызметіне ықпалы талданады. Мақалада мәселенің өзектілігі, мақсаты, міндеттері мен қорытындылары қамтылған. Ұсынылған нәтижелер құқық қорғау органдарында жұмыс істейтін қызметкерлердің психологиялық әл-ауқатын жақсартуға бағытталған. Сонымен қатар ІІО қызметкерлеріне психологиялық қолдау көрсету бойынша мәселелер қарастырылады.

Негізгі сөздер: стресс, стреске төзімділік, құқық қорғау органдары, психологиялық денсаулық, эмоционалды тұрақтылық, психологиялық-эмоционалдық жүктеме, кәсіби стресс, бейімделу.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби қызметі жоғары психологиялық эмоционалдық жүктеме мен күрделі жағдайларға төзімділікті талап етеді. Күнделікті кездесетін стресс-факторлар олардың психологиялық және физикалық денсаулығына теріс ықпал етуі мүмкін. Сондықтан стресске төзімділікті арттыру, бейімделуді жетілдіру және психологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету маңызды мәселелердің бірі болып отыр.

Құқық қорғау қызметкерлері қызмет барысында әртүрлі психологиялық қысымға, қауіпті жағдайларға және жоғары жауапкершілікке тап болады. Бұл олардың эмоционалдық әлауқатына кері әсерін тигізіп, кәсіби қызметтің тиімділігін төмендетуі мүмкін. Олардың психологиялық денсаулығын сақтау және стресске төзімділікті арттырудың ғылыми негізделген әдістерін әзірлеу өзекті мәселе болып табылады.

Мақаламыздың негізгі мақсаты: құқық қорғау органдары қызметкерлерінің стресске төзімділік деңгейін бағалау, оны арттыру жолдарын анықтау және психологиялық қолдаудың тиімді әдістерін ұсыну.

Негізгі міндеттер құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жұмыс барысындағы стресс-факторларын анықтау; төзімділік деңгейін зерттеу; бейімделуін қарастыру; қызметкерлердің психологиялық тұрақтылығын арттыру әдістерін ұсыну; құқық қорғау органдарында психологиялық көмек көрсетудің тиімділігін талдау болып табылады.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби қызметі әртүрлі қызметпен байланысты, бұл, өз кезегінде стресс жағдайларының туындауына әкеп соғады. Мұндай ерекшеліктердің қатарына мыналар жатады: еңбек қызметін толық құқықтық реттеу; қойылған қызметтік тапсырмаларды орындау міндеті, қызметтік қаруға қолжетімділік, сондай-ақ ұрыс техникасын және қызметтік қаруды қолданумен байланысты жауаптылық; экстремалды жұмыс жағдайлары (қызметтік міндеттерді түнгі уақытта орындау, құпия ақпараттармен жұмыс істеу, қызметтік қызмет барысында өмір мен денсаулыққа келтірілетін қауіптер, жұмыс барысында жоғары эмоционалдық күйзеліс, қылмысқа ұшыраған зардап шеккендерді кездестіру, адам азабы мен т. б.); өз жұмысын және басқа лауазымды тұлғалармен, құқық қорғау органдарымен, қылмыстық процесс тараптарымен бірлескен жұмысты конструктивті ұйымдастыру қажеттілігі; қызметтік және жеке мінез-құлықтың кәсіби-этикалық стандарттары; сыбайлас жемқорлыққа қарсы кәсіби-этикалық стандарт және т. б. [1].

Жоғарыда аталған кәсіби қызметтің ерекшеліктері қызметкерлерден физиологиялық және психикалық қызметтің максималды шиеленісуін, жоғары ерік-жігер күшін талап ететін жағдайларды туғызады, басқа сөзбен айтқанда, бұл шиеленіс немесе стресс тудырады.

Экстремалды жағдайларда адамға жоғары талаптар қойылатын тұлғаны зерттеудің орталық мәселесі — психологиялық тұрақтылықты қалыптастыру және дамыту мәселесі [2]. Психологиялық тұрақтылық (белгісіздікке, стресске, дағдарысқа, қақтығысқа) адамның психикалық және соматикалық денсаулығын анықтайды, оны дезинтеграция мен тұлғалық жойылудан қорғайды, ішкі үйлесімділіктің негізін қалайды. Психологиялық тұрақтылықтың анықтамасы туралы айтқанда, бұл феноменологиялық құбылыстың ғылымда нақты әрі жалпыға бірдей қабылданған түсіндірмесі жоқ екенін атап өту қажет. Зерттеушілер бұл ұғымның мазмұнын әртүрлі тұрғыдан қарастырады. Теңгерімділік – күйзеліс деңгейін қабылданған шектерден асырмай ұстап тұру қабілеті (жойқын стресс жағдайына дейін жеткізбеу). Төзімділік – қиындықтарға қарсы тұрып, фрустрация жағдайларында сенімді сақтап қалу қабілеті, ал тұрақтылық – көңіл-күйдің тұрақты деңгейі [3]. Қарсылық көрсетушілік – мінез-құлық пен өмір сүру түрін тандау еркіндігін сақтай білу қабілеті, бұл тәуелділіктен (химиялық, интерактивті немесе мінез-құлықтық, белгілі бір іс-әрекетке толық тәуелді болу ретінде түсінілетін) ерікті болу, яғни өз-өзін қамтамасыз ету. Қиындықтарды жеңудегі төзімділік, өзіне сенімділік, өзін-өзі бағалау, психикалық өзін-өзі реттеу қабілетінің жетілдірілуі, тұрақты және жеткілікті жоғары көңіл-күй деңгейі психикалық өмірдің ажырамас бөлігі немесе медициналық тілмен айтқанда, нейростимуляторлық заттарға (никотин, кофеин,

дәрілік заттар және т. б.) жүгінбей, көңіл-күй деңгейін тұрақты сақтай білу және сезімтал, жауапты болу, көпжақты қызығушылықтар мен мотивациялық доминантының біреуіне ғана тәуелді болмау психологиялық тұрақтылықтың маңызды құрамдас бөлігі (нақты психологиялық деңгейде).

Қазіргі психологиялық ғылымда адам тұлғасының өмірге бейімделуін және күресуін қамтамасыз ететін сипаттамаларды тұтас қарастыруға талпыныстар жасалуда. Зерттеушілердің арасында психологиялық тұрақтылықтың жетекші компоненті туралы бірыңғай пікірлері жоқ екенін атап өту керек. Жетекші компонент ретінде когнитивті компонентті, басқалары эмоциялық және еріктік (стресске төзімділік, эмоциялық-еріктік тұрақтылық) немесе мотивациялық компоненттерді қарастырады. Кейбір зерттеушілер адамды экстремалды жағдайларға төзімді етіп қамтамасыз ететін қасиеттердің жиынтығын қарастыруды ұсынады. Біздің пікірімізше, осы күрделі қасиетті қарастыруда интегративті тәсіл ең перспективалы болып табылады [4].

Мысалы, А.Г. Маклаков «тұлғалық бейімделу әлеуеті» ұғымын енгізді, ол адамның экстремалды факторларға тұрақтылығын анықтайды. Ол келесі сипаттамаларды қамтиды: нервтік-психикалық тұрақтылық, оның даму деңгейі стресске төзімділікті қамтамасыз етеді; тұлғаның өзін-өзі бағалауы, әлеуметтік қолдау сезімі, бұл қоршағандар үшін өз маңыздылығын сезінуге мүмкіндік береді; тұлғаның қақтығыс деңгейі; әлеуметтік қарым-қатынас тәжірибесі. Автор қиын және экстремалды жағдайларға бейімделудің сәттілігін бағалауда және психикалық тепе-теңдікті қалпына келтіру жылдамдығын бағалауда маңызды деп санайды [5].

Г.С. Никифоров психологиялық тұрақтылықты тұлғаның күрделі сапасы ретінде қарастырады, ал оның деңгейі кәсіби қызметте, қызметкердің сенімділігінде көрінеді. Оның пікірінше, теңгерімділік, төзімділік, тұрақтылық және қарсылық көрсетушілік бірігеді [6].

Сонымен қатар психологиялық тұрақтылық тұлғаның сапасы ретінде анықталады, оның жеке аспектілері теңгерімділік, тұрақтылық және қарсылық көрсетушілікті қамтиды. Бұл тұлғаға өмірлік қиындықтар қысымына қарсы тұруға, денсаулығы мен жұмыс қабілетін сақтауға мүмкіндік береді. Е.П. Крупниканың еңбектерінде психологиялық тұрақтылықтың түсіндірмесі қызықты әрі негізсіз емес: «Барлық тұлғалардың динамикалық қозғалыстағы тепе-теңдігі олардың «психикалық материалының» икемділігі мен илемділігін, индивидтің мінез-құлқын өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі реттеу қабілетін көрсетеді» [7].

Сонымен қатар бірнеше еңбектерде психологиялық тұрақтылық психиканың ең оңтайлы жұмыс режимін сақтау процесі ретінде қарастырылады, бұл үнемі өзгеріп отыратын жағдайлар мен олардың стрестік әсеріне қарсы тұруды білдіреді.

Қызықты жайт, психологиялық тұрақтылық адамның даму процесінде қалыптасады және генетикалық тұрғыдан алдын ала белгіленбеген. Орталық жүйке жүйесінің қасиеттері психологиялық тұрақтылықтың дамуы үшін негіз болып табылады. Ол адамның жүйке жүйесіне, тәрбиесіне, өмірлік тәжірибесіне, даму деңгейіне байланысты. Осылайша, психологиялық тұрақтылықтың интегративтілігі туралы айтуға болады [8].

Адам «көп нәрсені бастан өткерсе», оның психикасы қолайлы ортада өскен адамға қарағанда әлдеқайда тұрақты болады. Бұл да түпкілікті көрсеткіш емес, өйткені күйзелістерге ұшыраған адам әрбір мәселеге ауыр реакция беруі мүмкін, себебі уақыт өте келе оның жүйке жүйесі айтарлықтай «әлсіреуі» мүмкін.

Стрестік жағдайларды өмірден толықтай алып тастау мүмкін еместігін есте ұстау маңызды, өйткені олар оның ажырамас бөлігі болып табылады. Сондықтан әр адамның мақсаты стрестен құтылу емес, оларға психологиялық тұрақтылықты қалыптастыру және дамыту болуы тиіс.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби әрекетінде физиологиялық дискомфорт; биологиялық қорқыныш; уақыттың тапшылығы; тапсырмалардың күрделенуі; қателік жасау

әрекетінің маңыздылығының артуы; шешім қабылдау үшін қажетті ақпараттың тапшылығы; ақпараттың жетіспеушілігі (сенсорлық депривация); ақпараттың артық болуы; жанжалды жағдайлар, яғни бір шарттың орындалуы басқа шарттың орындалуына қарама-қайшы әрекеттерді қажет ететін жағдайлар психикалық күйзелісті арттырып, төмендеуіне әкеп соғады.

Қазіргі таңда ерекше жағдайларда психологтің жұмыс мәселесі бірнеше зерттеулерді қамтиды: экстремалды жағдайларда ПБ қызметкерлерінің іс-әрекеттерінің психологиялық ерекшеліктері; экстремалды жағдайлардың ПБ қызметкерлеріне психологиялық әсері; ПБ қызметкерлерін ерекше жағдайларда іс-әрекет жасауға кәсіби-психологиялық іріктеу және экстремалды-психологиялық дайындық [9].

Қазіргі уақытта әртүрлі дағдарыстық жағдайларда олармен бетпе-бет келмес бұрын және кейін жұмыс істеуге арналған тиімді психологиялық техникалар мен әдістерді әрі қарай дамыту қажеттілігі туындап отыр. Ерекше жағдайларда әрекет етуге арналған кәсіби-психологиялық дайындық, психологиялық қолдау және кәсіби-психологиялық іріктеу полиция бөлімдерінде психологтердің кәсібилігінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Полиция бөлімдерінде жүйені реформалау жеке құраммен жұмысты ұйымдастыруда, соның ішінде психологиялық тәсілдер мен әдістерді қолдану қажеттілігін өзекті етті. Бұл әдістер кешенді түрде қолданылғанда, қызметкерлерді жедел-қызметтік міндеттерді тиімді орындауға жұмылдыруға, сондай-ақ олардың моральдық нормалар мен ережелерді сақтауына оң көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кәсіби психологиялық іріктеу, экстремалды кәсіби-психологиялық дайындық және ПБ қызметкерлерінің қызметтік іс-әрекетін психологиялық қолдау жеке құрамның сапалы деңгейі мен кәсіби құзыреттілігін қамтамасыз етудің маңызды бағыттары.

Мақалада құқық қорғау органдары қызметкерлерінің стреске төзімділік қабілетін зерттеу арқылы олардың психологиялық денсаулығын сақтау мәселелері қарастырылды. Құқық қорғау органдарында қызмет атқаратын адамдар үшін стрестік жағдайлар жиі кездеседі, себебі олар қауіпті, жауапты және эмоциялық тұрғыдан ауыр жұмыс істейді. Мұндай жағдайларда қызметкерлердің психологиялық тұрақтылығын сақтау, стресс деңгейін бақылау және оларды тиімді басқару үлкен маңызға ие.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, стреске төзімділік деңгейін арттыру үшін қызметкерлерге арнайы психологиялық тренингтер, жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға бағытталған бағдарламалар қажет. Ұжымдық психологиялық қолдау, психотерапевтік көмек және жүйелі демалыс уақытын бөлу олардың денсаулығын сақтауға ықпал етеді.

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің психологиялық денсаулығын сақтау үшін психологиялық қызметтердің қолжетімділігі мен мамандардың жұмысы өте маңызды. Қызметкерлердің стреске төзімділігін арттыру мен денсаулықты қорғауға бағытталған шаралар олардың кәсіби әрекеттерін тиімді орындауға көмектеседі.

Қорыта айтқанда, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің психологиялық денсаулығын сақтау тек олардың жеке өміріне ғана емес, сонымен қатар қоғамдық қауіпсіздікке де тікелей әсер етеді. Бұл мәселе бойынша жүйелі түрде жұмыс істеу қажет, өйткені қызметкерлердің денсаулығы мен психологиялық тұрақтылығы тек олардың жұмыс сапасына ғана емес, сонымен қатар қоғамның жалпы әл-ауқатына да маңызды ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдірахманов Қ.Қ. Психология және стресс-менеджмент. — Алматы: Ғылым, 2020.
2. Жарықбаев Қ. Психология негіздері. — Алматы: Қазақ университеті, 2010.
3. Омаров А.Б. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби психологиясы. — Астана: Фолиант, 2021.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. — М., 2018.

5. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях // Психологический журнал. — 2001. Т. 22. — № 1. — С. 16–24.
6. Иванов В.П. Психологическая подготовка сотрудников правоохранительных органов. — М.: Юрайт, 2018.
7. Крупник Е., Кисельникова Н. Психологическая устойчивость личности в трудных жизненных ситуациях: Монография. — М., 2014.
8. Бекжанова Л. Құқық қорғау саласындағы психологиялық тұрақтылық. — Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.
9. Кульбаев С.Б., Телемисов Б.С. Полиция қызметкерлерінің экстремалды жағдай кезіндегі тұрақтылық // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2025. — №1 (87). — 230 б.

Сулейменова Д.Г.,

*старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки
и управления ОВД, капитан полиции
(e-mail: dana.suleimenova1988@mail.ru);*

Кошубаев Ж.А.,

*старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки
и управления ОВД, полковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: gulden_zholaman1980@mail.ru)*

Психологические особенности сохранения здоровья сотрудников правоохранительных органов на примере исследования стрессоустойчивости

Аннотация. В статье рассматриваются особенности сохранения психологического здоровья сотрудников правоохранительных органов на основе исследования их стрессоустойчивости. Психоэмоциональные нагрузки, возникающие в процессе служебной деятельности, оказывают влияние на здоровье специалистов и их профессиональную эффективность. В связи с этим в исследовании анализируются механизмы адаптации сотрудников правоохранительных органов к стрессу, методы повышения устойчивости к нему и их влияние на профессиональную деятельность. Предложенные результаты направлены на улучшение психологического благополучия сотрудников правоохранительных органов. Кроме того, рассматриваются вопросы оказания психологической поддержки сотрудникам органов внутренних дел.

Ключевые слова: стресс, стрессоустойчивость, правоохранительные органы, психологическое здоровье, эмоциональная стабильность, психоэмоциональная нагрузка, профессиональный стресс, адаптация.

D.G. Suleimenova,

*Senior lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management
of the Department of Internal Affairs, Police Captain
(e-mail: dana.suleimenova1988@mail.ru);*

Z.A. Koshubaev,

*Senior lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management
of the Department of Internal Affairs, Police Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: gulden_zholaman1980@mail.ru)*

Current issues and importance of physical training of employees of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan

Annotation. This scientific article examines the features of maintaining the psychological health of law enforcement officers based on a study of their stress tolerance. The psychoemotional stresses that arise in the course of professional activity have an impact on the health of specialists and their professional effectiveness. In this regard, the study analyzes the mechanisms of adaptation of law

enforcement officers to stress, methods of increasing resistance to it and their impact on professional activity. The article presents the relevance of the problem, the purpose, objectives and conclusions of the study. The proposed results are aimed at improving the psychological well-being of law enforcement officers. In addition, the issues of providing psychological support to law enforcement officers are being considered.

Keywords: stress, stress tolerance, law enforcement agencies, psychological health, emotional stability, psycho-emotional stress, professional stress, adaptation.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

УДК 372.881.111.1

Гузикова В.В.,
*доцент кафедры иностранных языков,
кандидат филологических наук, доцент
(Уральский юридический институт МВД России,
г. Екатеринбург, Российская Федерация, e-mail: guzikovav@mail.ru)*

Скаффолдинг как интерактивная технология профессионально ориентированного обучения иностранному языку

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о целесообразности применения инновационных методов на практических занятиях по английскому языку. Целью статьи является описание методики применения интерактивной технологии скаффолдинг в рамках преподавания дисциплины «Иностранный язык» в образовательных организациях системы МВД России. Автором обосновывается эффективность интеграции современных инновационных подходов в традиционную методику преподавания иностранного языка, а также приводятся примеры практических заданий, способствующих развитию лингвосоциокультурной, коммуникативной и профессиональных компетенций специалистов в области правоохранительной деятельности. В результате исследования делаются выводы о том, что скаффолдинг позволяет интегрировать в традиционный учебный процесс групповые формы и методы работы для комплексного решения поставленных задач. Данный метод помогает обучающимся осваивать сложные языковые структуры, развивать коммуникативные умения, способствует повышению мотивации и уверенности порождения монологической или диалогической речи обучающихся в процессе обсуждения профессионально ориентированных тем на иностранном языке.

Ключевые слова: скаффолдинг, интерактивная технология, инновационные методы, профессионально ориентированное обучение, иностранный язык для специальных целей, критическое мышление, теория ЗБР (зона ближайшего развития).

В современном мире важность изучения иностранных языков не подлежит сомнению. Существует множество инновационных методов и технологий, которые можно успешно применять в образовательном процессе.

Технология интерактивного обучения является одной из эффективных моделей преподавания английского языка в различных образовательных организациях.

Сущность интерактивного обучения заключается в том, что обучение должно быть организовано таким образом, чтобы вовлечь практически всех обучающихся в процесс познания, с тем, чтобы они имели возможность понимать и реагировать на рассматриваемые вопросы и темы, исходя из своего жизненного опыта и мышления. Данный метод исключает доминирование какого-либо участника учебного процесса или какого-либо аргумента. Кроме того, при обсуждении создается атмосфера доброжелательности и взаимной поддержки, которая способствует успешному развитию познавательной деятельности, совершенствуя формы сотрудничества. В процессе обучения в форме диалога обучающиеся имеют возможность развивать критическое мышление, решать сложные вопросы, анализируя обстоятельства и текущую информацию, оценивать альтернативные мнения, принимать обоснованные решения, дискутировать, беседовать с другими участниками [1]. Этим объясняется актуальность настоящей статьи.

Цель статьи — дать описание методики применения интерактивной технологии скаффолдинг в рамках преподавания дисциплины «Иностранный язык» в образовательных организациях системы МВД России. Для достижения поставленной цели автором решаются следующие задачи:

- 1) проанализировать роль интерактивных методов как средства развития у обучающихся иноязычных умений и навыков;
- 2) определить принципы отбора профессионально ориентированной литературы, способствующей формированию и развитию иноязычных компетенций обучающихся;
- 3) разработать методические рекомендации по применению интерактивной технологии скаффолдинг в преподавании иностранного языка с учетом специфики и требований, предъявляемых к обучению сотрудников правоохранительных органов.

К интерактивным технологиям можно отнести следующие методы и приемы:

- *работа в малых группах, в парах, ротационных тройках, «два, четыре, вместе»;*
- *метод карусели / «идейная» карусель;*
- *аквариум;*
- *мозговой штурм / мозговая атака;*
- *«ажурная пила»;*
- *«броуновское движение»;*
- *«дерево решений»;*
- *прием составления ментальной (интеллектуальной) карты;*
- *конференции / дискуссии;*
- *ролевые / деловые игры;*
- *дебаты;*
- *скаффолдинг.*

В этой связи рассмотрим подробным образом интерактивную технологию, называемую *scaffolding* (в переводе с англ. — «строительные леса»).

Теоретической базой исследования послужили научные статьи и методическая литература по психологии и педагогике Л.С. Выготского [2], [3], [4] и А.Р. Лурia [5], посвященные развитию познавательных процессов ребенка, а также работы по применению скаффолдинга в современной образовательной практике, среди них труды D. Wood, J.S. Bruner, G. Ross [6], B.R. Belland [7], B.R. Belland, A. Walker, M.W. Olsen, H. Leary [8].

Теория, лежащая в основе скаффолдинга как образовательной концепции, была представлена в 1970-х г. Дж. Брунером, когнитивным психологом. Он назвал ее «интерактивным учебным отношением» между преподавателями и обучающимися, которые «позволяют новичку решить проблему [...] без посторонней помощи» [7]. Дж. Брунер ввел в обиход термин «скаффолдинг», принимая во внимание теорию ЗБР (зоны ближайшего развития), разработанную известным русским психологом начала XX в. Л.С. Выготским. Согласно ему, обучающиеся добиваются наибольшего прогресса, выполняя сложные задания, которые они могут делать самостоятельно или с помощью сверстников или преподавателя.

Исследование, посвященное этой теме, также выявило два ключевых свойства эффективной системы обучения языку. Во-первых, чтобы оно действительно работало, обучение должно быть систематическим, т. е. преподаватель должен оказывать обучающемуся поддержку, основанную на его предыдущих знаниях и опыте, по мере того, как он осваивает новые навыки, новые слова и новые концепции. Во-вторых, «скаффолдинг (*строительные леса*)» — это временная структура, которая обеспечивает доступ к обучению, но постепенно удаляется по мере того, как обучающийся осваивает заданные навыки или задачи.

Иногда мы видим, что термин «*дифференциация*» используется в тесном контексте с понятием «*скаффолдинг*», но даже если эти две стратегии часто используются в сочетании, это не одно и то же. Дифференциация позволяет организовать обучение в группе для обучаю-

щихся с разным интеллектуальным уровнем, адаптируя содержание и задания к индивидуальным потребностям. *Скаффолдинг* предоставляет временную поддержку и руководство, помогающие обучающимся осваивать новые навыки. Постепенно следует уменьшать поддержку по мере того, как обучающиеся становятся более независимыми в своих высказываниях. Дифференциация заключается в индивидуализации процесса обучения, в то время как скаффолдинг — это целенаправленная помощь в процессе обучения.

Многие преподаватели и исследователи отмечают, что скаффолдинг является эффективным методом для повышения мотивации и интереса обучающихся [9]. Поскольку обучающиеся всегда опираются на то, что они знают, они могут добиться успеха еще до того, как перейдут в новую или незнакомую область в рамках своей учебной деятельности.

В дополнение к поддержке процесса обучения скаффолдинг также:

- помогает обучающимся стать более самостоятельными;
- создает благоприятную учебную среду, в которой обучающиеся играют более активную роль;
- концентрирует внимание на самой задаче;
- снижает уровень разочарования и риска.

В соответствии с рассматриваемой технологией роль преподавателя состоит в том, чтобы оказывать помощь и давать инструкции обучающимся в виде специально разработанных познавательных, проблемно-поисковых заданий, ориентированных на открытие новой для них информации, с опорой на опыт, приобретенный обучающимися ранее [10]. На практических занятиях такого рода поддержка может иметь различные формы, а именно: *блок-схемы, ключевые или наводящие вопросы («сократическая беседа»), рекомендации и т. д.* [11].

Приемы скаффолдинга можно разделить на 2 категории, обусловленные состоянием активности и динамичности преподавателей, поэтому заранее подготовленные задания называются фиксированными опорами (например, *упражнения перед чтением текста*), а помощь преподавателя, появляющаяся во время выполнения задания, является адаптивной (например, инструкции и поощрение). Эти два типа взаимосвязаны и сопровождаются диагностикой ЗБР обучающихся.

Рассмотрим классификацию типов скаффолдинга более подробно:

1. Лингвистические основы

В случае, если у группы или отдельного обучающегося возникают трудности с текстом, преподаватель может упростить язык обучения, ввести словарный запас перед чтением, записать инструкции, замедлить темп речи, дать обучающимся непосредственные объяснения формы и смысла.

2. Когнитивные структуры

Они обеспечивают основу для понимания смысла, к примеру, *диаграммы, визуальные эффекты, контрольные списки, игры, симуляции, эксперименты, аутентичные материалы, веб-сайты, язык жестов, моделирование* и т. д. Скотт Торнбери в своей книге «A-Z of ELT» пишет: «Текст для изучения считается аутентичным, если он изначально был написан не для учебной аудитории. Таким образом, газетная статья, популярная песня считаются аутентичными, в то время как упражнения из учебника или диалоги не являются таковыми» [12, с. 21].

В любом случае, не следует злоупотреблять аутентичными материалами на практических занятиях. С. Торнбери отмечает: «Тот факт, что тексты, грамматика и взаимодействие на занятии являются искусственными, на самом деле может быть основан на здравом смысле. Изучение языка требует, чтобы содержание обучения было изменено таким образом, чтобы сделать его более доступным для обучающихся» [12, с. 21].

3. Метакогнитивные основы

Обучающиеся с помощью преподавателя анализируют свой собственный мыслительный процесс для более эффективного обучения (примеры: «размышления вслух», планирование выполнения задания и самооценка). Метакогнитивные основы могут быть в форме вопросов, указаний, подсказок или последовательных взаимодействий.

4. Социальные основы

Они включают в себя социальное взаимодействие, такое как *групповая и парная работа, помощь преподавателя, носителей языка*.

5. Культурные основы

Предварительные знания обучающихся и знакомый культурный контекст позволяют студенту окунуться в привычную среду, снижая тревожность и придавая новой информации прочную основу.

6. Эмоциональные основы

Как видно из названия, они подразумевают одобрение преподавателя и поощрение эффективной работы обучающихся.

Находясь в зоне комфорта, обучающиеся проявляют больший интерес и мотивацию, а в условиях отсутствия развития они становятся пассивными. С другой стороны, сложные задания, предлагаемые преподавателем, могут вызывать тревожное состояние у обучающихся. Цель результативного обучения заключается в оказании своевременной поддержки, которая вошла в методику преподавания английского языка под названием *scaffolding*. Она помогает обучающимся развивать и формировать необходимые навыки и умения владения иноязычной речью.

На основе педагогического опыта можно предложить несколько полезных идей с тем, чтобы сделать содержание практического занятия более понятным для студентов и помочь им справиться с возникшими трудностями.

1. *Целесообразно проводить параллель между новыми знаниями обучающегося с прежним опытом.*

Например, на занятии *Adjectives to describe a detective story* преподаватель может попросить обучающегося дать краткое описание детективной прозы, которую он читал в подростковом возрасте, и выяснить его отношение к данному литературному жанру. Как результат – студент лучше понимает тему занятия.

Task:

T: *Do you think that popular detective stories contain lots of mysteries, suspense and crimes?*

S: *It depends/ But in general I agree.*

T: *What do we call a book or a movie in which people hurt others?*

S: *Aggressive.*

T: *OK, and a synonym?*

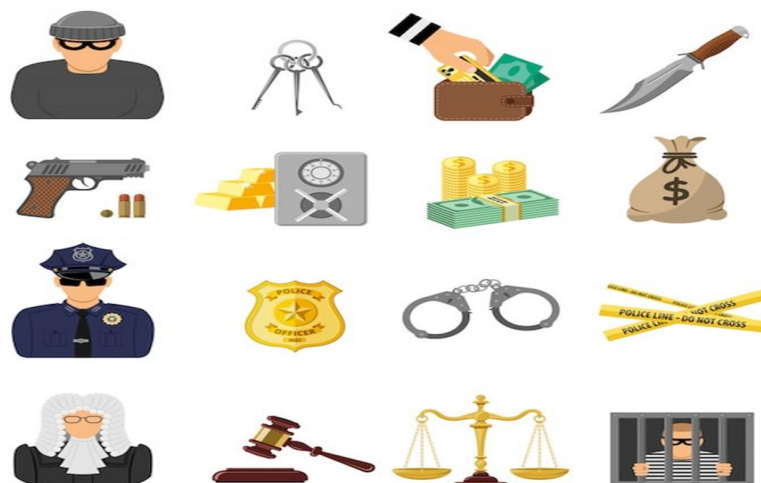
S: *Something f... ferocious (mispronounces the word).*

T: *Yes, ferocious.*

2. *Предложить предугадывать тематику и события в тексте по картинке, названию или ключевым фразам.*

Преподаватель из материала для аудирования выделяет некоторые ключевые слова и выражения, например: *cyberharassment, commit identity theft, initiate phishing scams, social media apps, spreading malware, identify vulnerabilities, to protect our increasingly interconnected world*. Затем можно обратиться к одному из обучающихся с просьбой озвучить данные фразы и предугадать смысл информации. Задание такого рода облегчает освоение сложной темы практического занятия.

Task: *Make up a story based on a picture and tell it to your classmates. The story should include the following aspects: the time, place, participants in the crime, the actions of the police, and the title of the article for the deed, the verdict of the judge.*

3. Необходимо вводить ключевые лексические единицы (ЛЕ) перед началом выполнения задания.

Преподаватель может вводить такую лексику в тех случаях, когда обучающиеся сталкиваются с трудностями при изучении иностранного языка, а также, если тексты, представленные в учебном пособии, оказываются сложнее заявленного уровня. Важно обращать особое внимание на развитие у обучающихся языковой догадки при работе с иноязычными материалами.

4. Нужно дать образец выполнения упражнения.

В задании *Tell me about one of the world's famous universities you would like to visit* преподаватель сам может показать модель рассказа о всемирно известном университете, который бы хотелось ему посетить. В соответствии с данным примером обучающемуся становится понятна структура монологического высказывания, кроме того, он может воспользоваться услышанной из рассказа преподавателя лексикой.

В режиме групповой работы образец высказывания демонстрируют обучающиеся, владеющие иностранным языком на более продвинутом уровне. В таких заданиях, как *Match the pictures*, пример не требуется.

Task: *In order to practice and consolidate legal terms students can be proposed to complete the following task: Match the proverbs with the illustrations.*

1.	<i>Society prepares the crime the criminal commits it.</i>	a.	
2.	<i>It is better that ten guilty persons escape than that one innocent suffer.</i>	b.	

3.	<i>Every unpunished murder takes away something from the security of every man's life.</i>	c.	
4.	<i>One of the ill effects of cruelty is that it makes the bystanders cruel.</i>	d.	

5. Уместно представлять информацию в виде графиков, таблиц, ментальных карт [13].

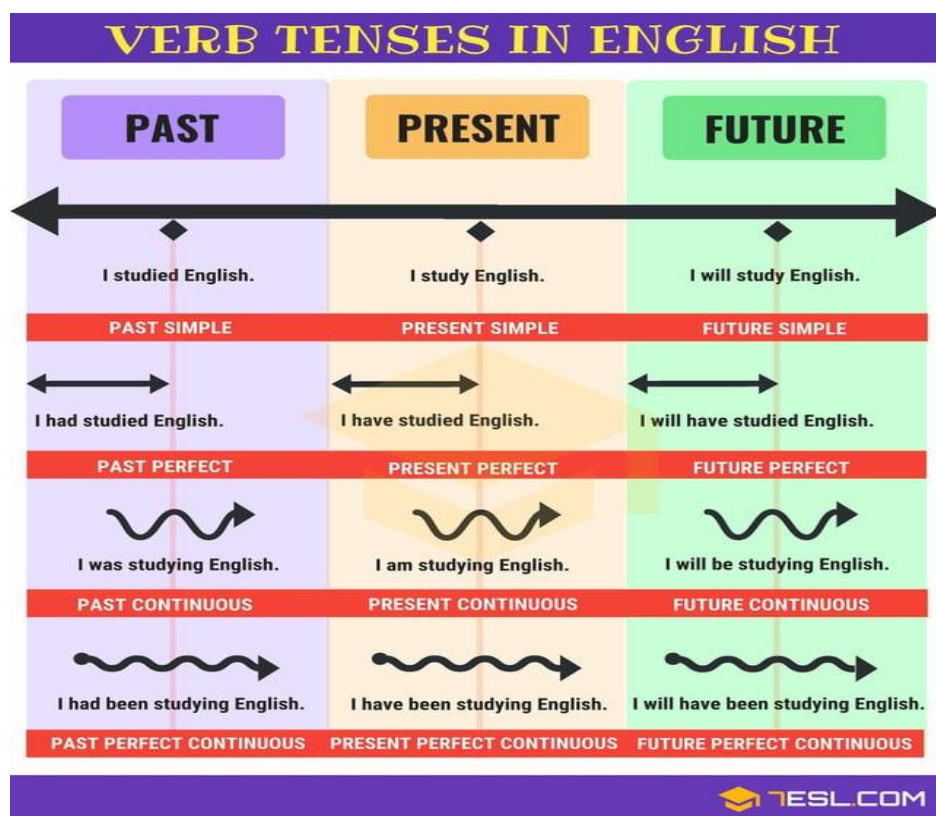

Рис. 1. Времена глаголов в английском языке
Fig. 1 Verb Tenses in English

Обучающимся уровня Pre-Intermediate обычно нелегко разобраться в системе времен глагола английского языка, следовательно, преподаватель может предложить наглядное средство в виде таблицы или временной шкалы (timeline). Такая таблица оказывается полезной

для обучающихся и способствует лучшему пониманию видовременных форм английского глагола.

6. Следует использовать иллюстрации, жесты, реалии при объяснении новой лексики и грамматики [14].

Преподаватель при введении новых лексических единиц может воспользоваться соответствующим набором дидактических материалов в виде картинок или реалий изучаемого иностранного языка. Таким образом, иллюстрации, используемые на практическом занятии, помогают лучшему освоению учебной темы. К примеру, данная картинка способна показать слабому обучающемуся отличия между двумя прилагательными *-ed/-ing*:

*The girl was really **bored** in that presentation.*

*That was a really **boring** presentation.*

7. Необходимо выделять обучающимся достаточное количество времени на размышление и подготовку ответа.

Им можно предоставить возможность попрактиковать монологическое высказывание в парах с разными партнерами перед финальной презентацией своего монолога перед группой [7]. Альтернативным вариантом может стать выделение нескольких дополнительных минут на обдумывание ответа. В случае большого количества обучающихся в группе с низким уровнем иностранного языка целесообразно дать такое монологическое высказывание на домашнюю самоподготовку. Это поможет экономно использовать время на занятии и, как результат, получить уверенные ответы обучающихся.

8. Не рекомендуется спешить с дополнением ответа обучающегося и его оцениванием.

Преподавателю следует постараться задать ряд дополнительных вопросов, которые помогут обучающемуся дать правильный, содержательный ответ, например:

Could you explain the purpose of this event? Who was responsible for arranging it? What were the main difficulties that you faced while making it? How did you cope with them? When did it take place? Do you? Really?

9. Нужно предоставить студенту возможность исправить речевую ошибку или скорректировать ее в процессе разговора.

S: I played basketball for 5 years.

T: Do you still play it?

S: Yes, I've played it for 5 years. It's an exciting kind of sport to do.

T: Is it?

S: Yes, the modern city sports complex is so popular. And the people are so friendly. The sports activities are terrifying.

T: Can you tell me more about sports events?

S: Yes, there are lots of well-equipped gyms with interesting visitors.

T: So the sports events are not frightening?

S: Not all.

T: So they're terrific and not terrifying.

S: Yes, the sports events are terrific.

10. Необходимо использовать опорные таблицы и конструкции (sentence frames) для письма и говорения.

Task: Skim the text again to complete the following statements.

- 1) This text considers the ____.
- 2) It discusses ____ (the areas of ____)
- 3) It tells us how ____ (which ____)
- 4) Each paragraph is about / describes ____
- 5) The first paragraph deals with ____
- 6) The second speaks about ____
- 7) The third paragraph informs us about ____
- 8) The final paragraph concludes that ...

Преподаватель может предложить обучающимся модель для описания событий:

On _____ our group went to _____ we visited _____ and saw _____. Finally, we got back on the bus and _____. We returned to the Institute at _____. It was _____.

Итак, все рассмотренные выше приемы следует применять, когда преподаватель замечает, что изучаемый материал вызывает сложности у студентов. Технология скаффолдинг способствует постепенному самостоятельному решению обучающимися поставленных преподавателем задач.

Скаффолдинг является методикой, которая эффективно применяется при обучении и изучении иностранного языка, поскольку она стимулирует совместную деятельность. Взаимодействие вносит значительный вклад в изучение языка, т.к. облегчает передачу информации. Интерактивные занятия позволяют преподавателям передавать знания обучающимся, повышая их потенциальный уровень. Инструкции и опоры, которые дают преподаватели, когда обучающиеся осваивают сложные концепции, выходящие за рамки их знаний, могут помочь им достичь более высокого уровня успеваемости.

Моделирование, использование предварительных знаний студентов с целью обучения новым понятиям, представление получаемой информации в значимом контексте позволяют обучающимся выполнять соответствующие действия, посредством которых они могут распознавать связи и иметь возможность для осуществления языковой практики; в частности, посредством коммуникативной деятельности разрабатываются важные стратегии, которые могут быть реализованы при обучении профессионально ориентированному языку. По этой причине такие стратегии необходимы при изучении иностранного языка и его преподавании в неязыковом вузе с целью повышения уровня понимания обучающихся.

Список использованной литературы:

1. Belland B.R. Instructional scaffolding in STEM education strategies and efficacy evidence. — Logan: Springer International Publishing AG, Switzerland, 2017. — 150 p.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М.: Лабиринт, 1999. — 352 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. — М.: Педагогика, 1982. Т. 2. — 504 с.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6-ти т. — М.: Педагогика, 1984. Т. 4. — 432 с.
5. Luria A.R. Cognitive development: Its cultural and social foundations. URL: <https://www.marxists.org/archive/luria/works/1976/problem.htm>

6. Wood, D., Bruner, J.S. and Ross, G. (1976), THE ROLE OF TUTORING IN PROBLEM SOLVING. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 17: 89-100. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1976.tb00381.x>
7. Belland B.R. Instructional scaffolding in STEM education strategies and efficacy evidence. — Logan: Springer International Publishing AG, Switzerland, 2017. — 150 p.
8. Belland B.R., Walker A., Olsen M.W., Leary H.A pilot meta-analysis of computer-based scaffolding in STEM education // Educational Technology & Society. — 2015. — Vol. 18 (1). — Pp. 183–197.
9. Миронцева С.С., Павлова Т.А., Роговенко Н.С., Семёнкина И.А. Скаффолдинг как особый вид педагогической поддержки обучающихся при изучении иностранного языка в электронной образовательной среде вуза // Педагогика. Вопросы теории и практики. — 2023. — Т. 8. Выпуск 3. — С. 321–327.
10. A. Dosimkankyzy, Zh.S. Abayeva. Interactive methods of legal education // «Khabarshi — Vestnik» of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. — 2024. — № 1 (83). — P. 259-264.
11. Гучетль С.К. Скаффолдинг как интерактивный метод профессионально ориентированного обучения иностранному языку // Проблемы современного педагогического образования. — 2018. — № 60-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/scaffolding-kak-interaktivnyy-metod-professionalno-orientirovannogo-obucheniya-inostrannomu-yazyku> (дата обращения: 19.01.2025).
12. Thornbury Scott. An A-Z of ELT. — Macmillan Education, 2006. — 264 p.
13. Verb Tenses. <https://7esl.com/category/grammar/verb-tenses/>
14. Adjectives ending in '-ed' and '-ing' (<https://learnenglish.britishcouncil.org/grammar/a1-a2-grammar/adjectives-ending-ed-ing>)

Гузикова В.В.,

шет тілдері кафедрасының доценті,

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

(Ресей ИМ Орал заң институты, Ресей Федерациясы, Екатеринбург қ.,

e-mail: guzikovav@mail.ru)

Оқытудың инновациялық технологияларын екінші тілдік тұлғаны қалыптастыру шарты ретінде қолдану

Аннотация. Аннотация. Мақалада ағылшын тіліндегі практикалық сабақтарда инновациялық әдістерді қолданудың орындылығы туралы мәселе қарастырылады. Мақаланың мақсаты-Ресей ИМ жүйесінің білім беру ұйымдарында "шет тілі" пәнін оқыту аясында интерактивті скаффолдинг технологиясын қолдану әдістемесін сипаттау. Автор заманауи инновациялық тәсілдерді шет тілін оқытудың дәстүрлі әдісіне біріктірудің тиімділігін негіздейді, сонымен қатар құқық қорғау саласындағы мамандардың лингвоэлеметтік, коммуникативтік және кәсіби құзыреттіліктерін дамытуға ықпал ететін практикалық тапсырмалардың мысалдарын келтіреді. Зерттеу нәтижесінде скаффолдинг тапсырмаларды кешенді шешу үшін дәстүрлі оқу процесіне топтық формалар мен жұмыс әдістерін біріктіруге мүмкіндік береді деген қорытындыға келді. Бұл әдіс студенттерге күрделі тілдік құрылымдарды игеруге, коммуникативті дағдыларды дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл шет тіліндегі кәсіби бағдарланған тақырыптарды талқылау процесінде студенттердің монологиялық немесе диалогтық сөйлеуінің мотивациясы мен сенімділігін арттыруға ықпал етеді.

Негізгі сөздер: скаффолдинг, интерактивті технология, инновациялық әдістер, кәсіби бағдарланған оқыту, арнайы мақсаттағы шет тілі, сыни тұрғыдан ойлау, ЗБР теориясы (жақын даму аймағы).

V.V. Guzikova,
*Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
(Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
Yekaterinburg, Russian Federation, e-mail: guzikovav@mail.ru)*

Scaffolding as an interactive technology for professionally oriented foreign language teaching

Annotation. Annotation. The article discusses the expediency of using innovative methods in practical English language classes. The purpose of the article is to describe the methodology of using interactive scaffolding technology in the framework of teaching the discipline "Foreign language" in educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Russia. The author substantiates the effectiveness of integrating modern innovative approaches into traditional methods of teaching a foreign language, and provides examples of practical tasks that contribute to the development of linguistic, sociocultural, communicative and professional competencies of law enforcement professionals. As a result of the research, it is concluded that scaffolding makes it possible to integrate group forms and methods of work into the traditional educational process in order to comprehensively solve the tasks set. This method helps students to master complex language structures and develop communication skills. In addition, it helps to increase motivation and confidence in students' monologue or dialogic speech in the process of discussing professionally oriented topics in a foreign language.

Keywords: scaffolding, interactive technology, innovative methods, professionally oriented learning, a foreign language for specific purposes, critical thinking, ZPD (Zone of Proximal Development).

УДК 343.5

Қайбар М.С.,
*самостоятельный соискатель Университета общественной безопасности
(Республика Узбекистан, г. Ташкент)*

Криминалистическая характеристика преступлений, совершенных на железнодорожном транспорте

Аннотация. Железнодорожный транспорт играет важнейшую роль в экономической и социальной жизни современного общества, обеспечивая перевозку пассажиров и грузов на значительные расстояния. Однако специфика функционирования железнодорожной инфраструктуры создает особые условия для совершения различных видов преступлений, что требует разработки специализированных методов расследования. Целью данного исследования является всесторонний анализ криминалистической характеристики преступлений, совершенных на железнодорожном транспорте, и выявление закономерностей, способствующих повышению эффективности их раскрытия и расследования. В ходе исследования проанализированы сущность и структура криминалистической характеристики данной категории преступлений, детально рассмотрены ее основные элементы: способы совершения преступлений, личность преступника, обстановка совершения, характеристика следов и механизм следообразования. Результаты исследования показывают, что преступления на железнодорожном транспорте характеризуются высокой степенью общественной опасности, специфическими способами совершения и сокрытия, особыми условиями следообразования.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, железнодорожный транспорт, транспортные преступления, методика расследования, способ совершения преступления, следообразование.

Железнодорожный транспорт представляет собой одну из важнейших составляющих транспортной инфраструктуры большинства государств мира. В Республике Казахстан железнодорожная сеть составляет более 15 тысяч километров путей общего пользования, обеспечивает около 44 % всех грузовых перевозок и 27 % пассажирских перевозок. Столь масштабное значение железнодорожного транспорта неизбежно привлекает внимание преступ-

ных элементов, что обуславливает актуальность изучения криминалистической характеристики преступлений, совершаемых в данной сфере.

Преступления на железнодорожном транспорте характеризуются рядом особенностей, которые отличают их от других категорий преступлений. Прежде всего, это связано со спецификой функционирования железнодорожной системы как единого технологического комплекса, высокой степенью автоматизации процессов управления движением поездов, необходимостью строгого соблюдения правил безопасности и значительными материальными ценностями, находящимися в постоянном движении.

Научная разработка проблем криминалистической характеристики преступлений на железнодорожном транспорте получила развитие в трудах казахстанских и зарубежных ученых-криминалистов. Значительный вклад в разработку данной проблематики внесли такие исследователи, как Н.П. Яблоков, Р.С. Белкин, И.А. Возгрин, М.А. Арыстанбеков, А.Б. Айтуарова, Ж.С. Кемпірова, С.Б. Гизатов, А.А. Сагынтаева, Г.С. Инжилисова и другие. Вместе с тем, динамичное развитие железнодорожной отрасли, внедрение новых технологий и изменение характера преступности требуют постоянного обновления и совершенствования криминалистических знаний в данной области.

Криминалистическая характеристика преступлений представляет собой научно обоснованную систему сведений о типичных криминалистически значимых признаках определенного вида или группы преступлений, отражающих закономерные связи между различными элементами механизма преступления и способствующих оптимизации процесса расследования.

По мнению Р.С. Белкина, криминалистическая характеристика преступления – вероятностная модель события и как таковая может быть основанием для вероятностных же умозаключений – следственных версий. Криминалистическая характеристика при этом играет роль своеобразной матрицы: она «накладывается» на конкретный случай и позволяет построить его вероятностную модель. Именно в этом и заключается ее практическое значение, которое не следует преувеличивать, поскольку содержащееся в криминалистической характеристике знание носит не достоверный, а вероятностный характер. Но на начальном этапе расследования всякое знание, даже вероятное, имеет высокую цену, поскольку позволяет следователю снизить информационную неопределенность [1, с. 149–155].

А.Н. Колесниченко несколько иначе определяет структуру криминалистической характеристики, называя ее элементами: способ приготовления, совершения и сокрытия преступлений; место, время, обстановку, орудия и средства совершения преступления; предмет посяательства; личность потерпевшего; личность преступника; следы преступления [2, с. 10–14].

По мнению Н.П. Яблокова, выбор наиболее верного направления расследования, определение обстоятельств, подлежащих установлению по делу, зависит от своеобразия криминалистической характеристики преступного деяния и складывающихся следственных ситуаций [3, с. 31–39].

Несколько иначе подходит к решению этого вопроса И.А. Возгрин, по мнению которого криминалистическая характеристика преступления — это система обобщенных фактических данных и основанных на них научных выводов и рекомендаций о наиболее типичных криминалистически значимых признаках преступлений, знание которых необходимо следователю и дознавателю для организации и осуществления их всестороннего, полного, объективного, быстрого раскрытия и расследования [4, с. 294–309].

К.В. Ким под криминалистической характеристикой преступления понимает «научную категорию, в которой с определенной степенью общности описаны типичные признаки и свойства события, обстановки, способа совершения общественно опасных деяний определенной классификационной группы, процесса образования и локализации следов, типологические качества личности и поведения виновных, потерпевших, устойчивые особенности

иных объектов посягательства, а также связи и отношения между всеми перечисленными структурными элементами» [5, с. 9–13].

Полагаем, что в контексте преступлений, совершаемых на железнодорожном транспорте, данная характеристика приобретает особую специфику, обусловленную уникальными особенностями железнодорожной отрасли. Преступления на железнодорожном транспорте можно определить как общественно опасные деяния, посягающие на безопасность движения и эксплуатации железнодорожного транспорта, жизнь и здоровье людей, а также собственность, находящуюся в сфере железнодорожных перевозок [6, с. 21–23]. Особенностью данной категории преступлений является их тесная связь с функционированием железнодорожной системы как единого технологического комплекса, что определяет специфику их криминалистической характеристики.

Значение криминалистической характеристики преступлений на железнодорожном транспорте заключается в обеспечении следователей и оперативных работников типовой информационной моделью, позволяющей: оптимизировать процесс выдвижения и проверки следственных версий; определить наиболее эффективные направления поиска доказательств; правильно организовать первоначальные следственные действия; прогнозировать возможные способы противодействия расследованию [7, с. 37–38].

Специфика железнодорожного транспорта как объекта преступного посягательства определяется рядом факторов. Во-первых, это высокая степень технической сложности железнодорожной системы, включающей в себя путевое хозяйство, подвижной состав, системы сигнализации и связи, энергетическое хозяйство. Во-вторых, железнодорожный транспорт характеризуется высокой концентрацией материальных ценностей в движении, что создает привлекательные объекты для различных видов хищений. В-третьих, особенности организации железнодорожных перевозок создают специфические условия для совершения преступлений против личности.

На основе анализа научной литературы [8]; [9]; [10]; [11]; [12]; [13]; [14]; [15]; [16] и обобщения практики расследования можно выделить следующие основные элементы криминалистической характеристики преступлений, совершенных на железнодорожном транспорте.

1. *Предмет преступного посягательства* включает в себя широкий спектр объектов: подвижной состав железных дорог (локомотивы, вагоны, специальный железнодорожный транспорт); железнодорожная инфраструктура (пути сообщения, контактные сети, системы сигнализации и связи, вокзалы, депо); грузы, перевозимые железнодорожным транспортом; личное имущество пассажиров и работников железнодорожного транспорта; информационные системы управления железнодорожным движением.

2. *Способы совершения и сокрытия преступлений* на железнодорожном транспорте отличаются значительным разнообразием и спецификой, обусловленной особенностями функционирования железнодорожной системы. Основные группы способов включают: нарушения правил безопасности движения и эксплуатации (умышленные и неосторожные нарушения должностными лицами установленных правил); хищения с использованием особенностей железнодорожных перевозок (кража грузов из вагонов в пути следования, хищения при погрузочно-разгрузочных работах); противоправные действия против пассажиров (кражи, грабежи, мошенничество в пассажирских поездах); террористические акты и диверсии на железнодорожном транспорте; кражи металлов железнодорожной инфраструктуры.

3. *Личность преступника* в преступлениях на железнодорожном транспорте характеризуется определенными типологическими признаками. Среди лиц, совершающих данные преступления, можно выделить несколько основных категорий: работники железнодорожного транспорта, использующие свое служебное положение; лица, имеющие доступ к железнодорожным объектам в силу профессиональной деятельности; организованные преступные

группы, специализирующиеся на хищениях грузов; случайные преступники из числа пассажиров; лица, совершающие преступления против железнодорожной инфраструктуры.

4. *Обстановка совершения преступления* на железнодорожном транспорте определяется спецификой железнодорожной отрасли и включает: временные характеристики (время суток, сезонность, связь с расписанием движения поездов); пространственные характеристики (места на железнодорожных путях, в поездах, на вокзалах, в депо и других объектах инфраструктуры); условия видимости и освещенности; метеорологические условия; интенсивность движения поездов; наличие или отсутствие свидетелей.

5. *Следы преступления и механизм слеодообразования* на железнодорожном транспорте имеют специфику, связанную с особенностями железнодорожной среды. Основные группы следов включают: материальные следы на подвижном составе и инфраструктуре; следы на грузах и упаковке; биологические следы; следы в документообороте железнодорожных перевозок; цифровые следы в информационных системах управления движением.

Детальный анализ элементов криминалистической характеристики показал следующее. Анализ способов совершения преступлений на железнодорожном транспорте показывает их тесную связь с особенностями технологических процессов железнодорожной отрасли:

– нарушения правил безопасности движения и эксплуатации железнодорожного транспорта составляют значительную долю преступлений данной категории. Эти преступления совершаются, как правило, работниками железнодорожного транспорта при исполнении служебных обязанностей и могут выражаться в: нарушении правил управления подвижным составом; неправильной подаче сигналов; нарушении правил производства маневровых работ; несоблюдении требований по обеспечению безопасности пассажиров; нарушении правил технического обслуживания и ремонта.

Мотивы таких нарушений могут быть различными: стремление сократить время выполнения операций; недисциплинированность и халатность; алкогольное или наркотическое опьянение; переутомление; психические расстройства; умышленное создание аварийной ситуации;

– хищения грузов представляют собой еще одну из наиболее распространенных категорий преступлений на железнодорожном транспорте. Способы совершения таких хищений включают: кражу грузов из вагонов в пути следования (вскрытие вагонов на перегонах, станциях, в депо); хищения при погрузочно-разгрузочных работах; замену качественных грузов на некачественные; подлог документов, сопровождающих груз; сговор с работниками железнодорожного транспорта.

Особенности железнодорожных перевозок создают благоприятные условия для совершения хищений: большая протяженность маршрутов; множество промежуточных станций; сложность организации охраны грузов на всем пути следования; возможность использования служебного положения работниками железнодорожного транспорта;

– преступления против пассажиров в поездах характеризуются использованием специфических условий железнодорожных перевозок: ограниченного пространства купе и вагонов; длительности поездок; психологического воздействия замкнутого пространства; доверительной атмосферы, складывающейся между попутчиками; сложности получения быстрой помощи в пути следования;

– террористические акты и диверсии на железнодорожном транспорте представляют особую общественную опасность в силу возможности причинения массовых жертв и значительного материального ущерба. Способы совершения таких преступлений включают: закладку взрывных устройств на железнодорожных путях; диверсии на объектах железнодорожной инфраструктуры; захват заложников в поездах; кибератаки на системы управления движением поездов.

Криминалистический анализ личности преступников, совершающих преступления на железнодорожном транспорте, позволяет выделить несколько типологических групп:

- работники железнодорожного транспорта, совершающие преступления в связи с исполнением служебных обязанностей (составляют значительную долю среди субъектов транспортных преступлений). Для данной категории характерны: знание особенностей технологических процессов; доступ к объектам железнодорожной инфраструктуры; возможность использования служебного положения; знание слабых мест в системе безопасности.

Мотивация преступного поведения работников железнодорожного транспорта может быть различной: корыстные мотивы (при совершении хищений); халатность и безответственность (при нарушениях правил безопасности); психологическая неустойчивость; алкоголизм и наркомания; конфликты с руководством;

- организованные преступные группы, специализирующиеся на хищениях грузов. Они характеризуются: высокой степенью организованности; наличием коррупционных связей среди работников железнодорожного транспорта; использованием современных технических средств; международными связями (при хищениях грузов, перевозимых в международном сообщении).

- случайные преступники из числа пассажиров и посторонних лиц. Обычно совершают преступления небольшой тяжести: кражи личного имущества; мелкие хищения; хулиганство; нарушения общественного порядка.

Обстановка совершения преступлений на железнодорожном транспорте определяется комплексом факторов, связанных со спецификой железнодорожной отрасли:

- а) пространственные характеристики включают различные объекты железнодорожной инфраструктуры: железнодорожные пути и перегоны; станции и вокзалы; депо и ремонтные мастерские; подвижной состав (локомотивы, вагоны); объекты энергетического хозяйства; системы сигнализации и связи. Каждый из этих объектов создает специфические условия для совершения преступлений и требует индивидуального подхода при организации расследования;

- б) временные характеристики преступлений на железнодорожном транспорте тесно связаны с режимом работы железнодорожной системы: график движения поездов; время производства ремонтных работ; смена дежурных смен; ночное время (когда снижается видимость и уменьшается количество свидетелей);

- в) метеорологические условия оказывают значительное влияние на совершение преступлений на железнодорожном транспорте: неблагоприятные погодные условия затрудняют видимость; снегопады и гололед усложняют работу железнодорожного транспорта; туман создает благоприятные условия для совершения скрытых преступлений.

Что касается следов преступлений и механизма слеодообразования, то их специфика при совершении преступлений на железнодорожном транспорте определяется особенностями железнодорожной среды:

- следы на подвижном составе и инфраструктуре включают: повреждения железнодорожных путей (при диверсиях и террористических актах); следы взлома на вагонах (при хищениях грузов); повреждения систем сигнализации и связи; следы орудий преступления на различных объектах инфраструктуры;

- биологические следы представляют особую ценность при расследовании преступлений против личности: следы крови, слюны, спермы в купе поездов; волосы и другие биологические объекты; запаховые следы (имеющие особое значение в условиях ограниченного пространства вагонов);

- следы в документообороте железнодорожных перевозок включают: накладные и другие перевозочные документы; журналы дежурных по станции; машинные ленты самописцев локомотивов; видеозаписи систем наблюдения на вокзалах и в поездах;

– цифровые следы в информационных системах управления железнодорожным движением приобретают все большее значение в связи с автоматизацией железнодорожного транспорта: записи в автоматизированных системах управления; данные систем GPS-мониторинга подвижного состава; электронные системы контроля доступа; цифровые записи переговоров диспетчеров [17, с. 51–57].

Механизм слеодообразования при преступлениях на железнодорожном транспорте характеризуется рядом особенностей: высокой вероятностью уничтожения следов в результате движения поездов; воздействие неблагоприятных метеорологических факторов; сложностью обнаружения следов на больших территориях железнодорожной инфраструктуры; возможностью быстрого перемещения следов вместе с подвижным составом.

Элементы криминалистической характеристики преступлений на железнодорожном транспорте находятся в тесной взаимосвязи, что позволяет использовать информацию об одних элементах для установления других элементов. Так, способ совершения преступления во многом определяет характер следов и их локализацию [18, с. 67–69]; [19, с. 33–41]. Например, при хищении грузов путем вскрытия вагонов образуются характерные следы орудий взлома, остатки упаковочных материалов, следы транспортных средств, использованных для вывоза похищенного.

Личность преступника коррелирует со способом совершения преступления: работники железнодорожного транспорта чаще используют свои профессиональные знания и служебное положение; организованные группы применяют более сложные способы с использованием коррупционных связей; случайные преступники совершают преступления простыми способами.

Обстановка совершения преступления влияет на выбор способа и формирование следовой картины: преступления в ночное время чаще остаются незамеченными; неблагоприятные погодные условия затрудняют обнаружение следов; удаленность от населенных пунктов создает благоприятные условия для совершения тяжких преступлений.

Проведенное исследование позволяет сформулировать следующие основные выводы.

1. Криминалистическая характеристика преступлений на железнодорожном транспорте представляет собой специфическую информационную модель, отражающую закономерности данной категории преступлений и обусловленную особенностями функционирования железнодорожной системы как единого технологического комплекса.

2. Структура криминалистической характеристики включает пять основных элементов: предмет преступного посягательства, способы совершения и сокрытия преступлений, личность преступника, обстановку совершения преступления, следы преступления и механизм слеодообразования. Каждый элемент имеет специфику, обусловленную особенностями железнодорожного транспорта.

3. Способы совершения преступлений на железнодорожном транспорте характеризуются использованием особенностей технологических процессов железнодорожной отрасли, знанием специфики работы железнодорожной системы и часто связаны с использованием служебного положения работниками транспорта.

4. Личность преступника в значительной степени определяется его связью с железнодорожной отраслью: работники железнодорожного транспорта составляют основную долю субъектов транспортных преступлений, что объясняется их доступом к объектам инфраструктуры и знанием технологических процессов.

5. Обстановка совершения преступлений тесно связана с режимом работы железнодорожного транспорта и характеризуется значительной протяженностью объектов, сложностью организации охраны и контроля, влиянием метеорологических факторов.

6. Следообразование при преступлениях на железнодорожном транспорте имеет свои особенности: высокую вероятность уничтожения следов, сложность их обнаружения на больших территориях, возможность перемещения следов вместе с подвижным составом.

7. Взаимосвязь элементов криминалистической характеристики позволяет использовать информацию об одних элементах для установления других, что повышает эффективность расследования.

Практическая значимость результатов исследования заключается в возможности их использования для: совершенствования методики расследования преступлений на железнодорожном транспорте; оптимизации процесса выдвижения и проверки следственных версий; повышения эффективности первоначальных следственных действий; разработки программ профилактики транспортных преступлений.

По нашему мнению, развитие криминалистической характеристики преступлений на железнодорожном транспорте должно осуществляться в нескольких направлениях:

1) цифровизация железнодорожного транспорта требует изучения новых видов преступлений, связанных с кибератаками на информационные системы управления движением поездов, хищением цифровой информации, нарушением работы автоматизированных систем. Необходимо развитие методов исследования цифровых следов и совершенствование технико-криминалистических средств для работы с электронными доказательствами;

2) международная интеграция железнодорожного транспорта в рамках проектов «Один пояс, один путь», развития евразийского транспортного коридора создает новые возможности для трансконтинентальной преступности. Это требует развития международного сотрудничества в сфере раскрытия и расследования транспортных преступлений, гармонизации методик расследования;

3) применение искусственного интеллекта и больших данных для анализа преступности на железнодорожном транспорте открывает новые возможности для прогнозирования преступлений, автоматического анализа видеоматериалов с камер наблюдения, создания интеллектуальных систем поддержки принятия решений при расследовании;

4) развитие высокоскоростного железнодорожного сообщения создает новые вызовы для обеспечения безопасности и требует адаптации существующих методик расследования к условиям функционирования скоростных магистралей. Необходимы изучение специфики преступлений на высокоскоростных железных дорогах и разработка соответствующих криминалистических рекомендаций;

5) экологические аспекты транспортных преступлений приобретают все большее значение в связи с ужесточением экологического законодательства. Требуется развитие методов расследования экологических преступлений на железнодорожном транспорте, связанных с загрязнением окружающей среды при перевозке опасных грузов;

6) террористические угрозы на железнодорожном транспорте требуют постоянного совершенствования методов их выявления и предотвращения. Необходимо развитие методик расследования террористических актов с учетом современных способов их совершения и использования новых технологий.

Таким образом, криминалистическая характеристика преступлений, совершенных на железнодорожном транспорте, представляет собой сложную многоэлементную систему, отражающую специфику данной категории преступлений. Ее научная разработка имеет большое теоретическое и практическое значение для повышения эффективности раскрытия и расследования транспортных преступлений.

Основными особенностями преступлений на железнодорожном транспорте являются: тесная связь с технологическими процессами железнодорожной отрасли; высокая степень общественной опасности; специфические способы совершения и сокрытия; особые условия слепообразования; значительная роль служебного положения в механизме преступления.

Дальнейшее развитие криминалистической характеристики данной категории преступлений должно учитывать современные тенденции развития железнодорожного транспорта, внедрение новых технологий, изменение характера преступности и международную интеграцию транспортных систем.

Результаты проведенного исследования могут быть использованы в практической деятельности правоохранительных органов, при подготовке специалистов по расследованию транспортных преступлений, а также для дальнейших научных исследований в области криминалистики транспортных преступлений.

Список использованной литературы:

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации: в 3 т. — М.: Юристъ, 1997. Т. 3. — С. 149–155.
2. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: Монография. — Харьков, 2011. — С. 10–14.
3. Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебн. 2-е изд. — М.: Норма, 2009. — С. 31–39.
4. Возгрин И.А. Введение в криминалистику: история, основы теории, библиография. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — 475 с.
5. Ким К.В. Комплексное применение криминалистических методов расследования: Учеб. пос. — Караганда: Изд-во КАРГУ, 1995. — 135 с.
6. Гизатов С.Б. Сагынтаева А.А., Инжилисова Г.С. Осмотр места происшествия по делам о крушениях и авариях на железнодорожном транспорте и по делам об авиационных катастрофах: Учеб. пос. — Актобе, 2018. — 68 с.
7. Арыстанбеков М.А. Криминалистическая тактика: Электронный учебник — Электрон. текстовые дан. — Караганды, 2012.
8. Сарсембаев Б.Ш. Криминалистикалық техника: Оқулық. — Алматы, 2012. — 282 б.
9. Методика расследования отдельных видов преступлений: Курс лекций. — Караганда, 2021. — 164 с.
10. Р.Б. Тапалова Криминалистік тактика: Оқу-тәжірибелік құрал. — 2-ші бас. — Алматы: Қазақ университеті, 2014. — 114 б.
11. Шакенов А.О., Қалиев А.Қ. Қылмыстардың жекелеген түрлерін тергеп-тексеру әдістемесі: учебное пособие: Оқу құрал. — Қарағанды, 2022. — 323 б.
12. Сатыбалдинов Ж.Д., Шопабаяев Б.Ә., Базилова А.А. Жекелеген қылмыс түрлерін тергеу әдістемесі: Оқу құралы. — Алматы: Қазақ университеті, 2014. — 308 б.
13. Айтуарова А.Б. Кемпирова Ж.С. Криминалистическая тактика: Альбом схем. — Караганда, 2013. — 108 с.
14. Арыстанбеков М.А. Особенности тактики и технологии производства отдельных следственных действий: Учеб. пос. — Караганда, 2020. — 147 с.
15. Калиев А.К., Уметов А.У., Ногайбаева А.С., Хасенов Е.А. Досудебное расследование отдельных видов уголовных правонарушений: Учеб.-практ. пос. — Караганда, 2017. — 343 с.
16. Айтуарова А.Б., Кемпірова Ж.С. Особенности расследования отдельных видов преступлений: Альбом схем. — Караганда, 2020. — 162 с.
17. Шульгин Е.П., Сапарғалиев Ж.Н., Досымбетов Е.О., Тафинцев П.А. Цифрлық криминалистика: Оқу құралы. — Қарағанды, 2023. — 62 б.
18. Нугаева Э.Д., Гайнелзянова В.Р., Зиганшин М.Н. Методика расследования отдельных видов преступлений: Учеб. пос. — Уфа, 2021.
19. Дергай Г.Б., Логвин В.М., Пацкевич А.П. Криминалистическая тактика: Учеб. пос. — Минск, 2021.

Қайбар М.С.,
Қоғамдық қауіпсіздік университетінің дербес ізденушісі
(Өзбекстан Республикасы, Ташкент қ.)

**Қылмыстардың криминалистикалық сипаттамасы,
темір жол көлігінде жасалған**

Аннотация. Теміржол көлігі жолаушылар мен жүктерді едәуір қашықтыққа тасымалдауды қамтамасыз ете отырып, қазіргі қоғамның экономикалық және әлеуметтік өмірінде маңызды рөл атқарады. Алайда, теміржол инфрақұрылымының жұмыс істеу ерекшелігі тергеудің мамандандырылған әдістерін әзірлеуді талап ететін түрлі қылмыстар жасау үшін ерекше жағдайлар жасайды. Бұл зерттеудің мақсаты теміржол көлігінде жасалған қылмыстардың криминалистикалық сипаттамаларын жан-жақты талдау және оларды жабу мен тергеудің тиімділігін арттыруға ықпал ететін заңдылықтарды анықтау болып табылады. Зерттеу барысында қылмыстардың осы санатының криминалистикалық сипаттамасының мәні мен құрылымы талданды, оның негізгі элементтері егжей-тегжейлі қарастырылды: қылмыс жасау әдістері, қылмыскердің жеке басы, жасалу жағдайы, іздердің сипаттамасы және із жасау механизмі. Зерттеу нәтижелері теміржол көлігіндегі қылмыстар әлеуметтік қауіптіліктің жоғары деңгейімен, жасыру мен жасырудың нақты әдістерімен, іздің пайда болуының ерекше жағдайларымен сипатталатынын көрсетеді.

Негізгі сөздер: криминалистикалық сипаттама, теміржол көлігі, көлік қылмыстары, тергеу әдістемесі, қылмыс жасау тәсілі, іздестіру.

S.K. Malik,
Independent Applicant at the University of Public Security
(Tashkent, Republic of Uzbekistan)

Criminalistic characteristics of crimes committed in railway transport

Annotation. Railway transport plays a crucial role in the economic and social life of modern society, providing transportation of passengers and goods over long distances. However, the specifics of the functioning of the railway infrastructure create special conditions for the commission of various types of crimes, which requires the development of specialized investigative methods. The purpose of this study is a comprehensive analysis of the criminalistic characteristics of crimes committed in railway transport and the identification of patterns that contribute to improving the effectiveness of their detection and investigation. In the course of the study, the essence and structure of the criminalistic characteristics of this category of crimes were analyzed, and its main elements were considered in detail: the methods of committing crimes, the identity of the perpetrator, the situation of the crime, the characteristics of traces and the mechanism of trace formation. The results of the study show that crimes in railway transport are characterized by a high degree of public danger, specific methods of commission and concealment, and special conditions of trace formation.

Keywords: criminalistic characteristics, railway transport, transport crimes, investigation methodology, method of committing a crime, tracing.

Медиев Р.А.,
научный сотрудник, доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент)
(Иллинойский университет в Урбане-Шампейне, Иллинойс, США,
e-mail: rina_okr@mail.ru);

Имангалиев Н.К.,
главный специалист Центра судебной системы и правоохранительных органов,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Институт парламентаризма, г. Астана, e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

Анализ законодательной политики США по вопросам конфискации и механизма возврата похищенных активов

Аннотация. В статье рассматривается законодательная политика США в области конфискации и возврата похищенных активов, с акцентом на механизмы, применяемые для эффективной реализации правовых процессов. Анализ включает в себя оценку правовых основ конфискации, международного сотрудничества и практических аспектов возвращения активов, похищенных в результате преступной деятельности, включая коррупцию и отмывание денег. Особое внимание уделяется роли федеральных и местных органов власти, а также участию частного сектора в инициативах по возврату активов. Отмечается, что анализ законодательной политики США по вопросам конфискации и механизма возврата похищенных активов позволяет выявить возможные направления для улучшения национального законодательства и практики в данной области. Результаты исследования могут служить основой для разработки рекомендаций по оптимизации механизма возврата похищенных активов в Республике Казахстан, что является актуальной задачей для обеспечения правопорядка и экономической безопасности страны.

Ключевые слова: законодательная политика, международное сотрудничество, противодействие, коррупция, финансовые расследования, активы, конфискация, возврат активов.

В условиях глобализации и роста трансграничных финансовых потоков проблема возврата государству незаконно приобретенных активов все больше становится актуальной для многих стран, включая Республику Казахстан. В этой связи 26 ноября 2022 г. Президент РК К.-Ж. Токаев в рамках реализации стратегии «Новый Казахстан» [1] выделил проблему возврата похищенных активов в качестве одного из приоритетных направлений государственной политики.

В данном контексте 12 июля 2023 г. был принят Закон Республики Казахстан № 21-VIII ЗРК «О возврате государству незаконно приобретенных активов» [2] (далее — Закон РК «О возврате активов»), который направлен на создание правовых механизмов, обеспечивающих обнаружение, замораживание, конфискацию и возврат активов, приобретенных преступным путем. Закон РК «О возврате активов» включает основные положения, устанавливающие ключевые понятия, принципы, цели и задачи, на которых основывается правовое регулирование возврата незаконно приобретенных активов, что позволяет повысить эффективность государственной политики в данном направлении.

Следующим положительным процессом реализации вышеуказанного нормативно-правового акта является то, что Правительство РК утвердило Положение и состав Комиссии по вопросам возврата государству незаконно приобретенных и выведенных активов (далее — Комиссия) (п. 1 ст. 8 Закон РК «О возврате активов») [2]. Деятельность Комиссии направлена на выявление, возврат и предотвращение незаконного вывода из страны финансовых средств.

В соответствии с Законом РК «О возврате активов», утвержденным для восстановления справедливости и защиты экономических интересов страны, Указом Президента Республики Казахстан от 5 октября 2023 г. № 366 создан специализированный орган — Комитет по возврату активов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан (далее — Комитет) [3]. Основной задачей Комитета является выявление, идентификация и возврат незаконно приобретенных активов в интересах государства. Деятельность Комитета нацелена на восстанов-

ление экономических ресурсов, противодействие незаконному обогащению, а также на укрепление общественного доверия к правовым механизмам защиты экономических интересов государства.

Вместе с тем процесс реализации комплексных мер, направленных на возвращение государству незаконно приобретенных активов, включая те, которые были выведены за пределы страны, а также на выявление и устранение причин и условий, способствующих концентрации экономических ресурсов в нарушение закона и незаконному выводу активов, охватывает все этапы гражданско-правовых отношений. Тем самым данные задачи требуют совершенствования алгоритмов международно-правового взаимодействия с зарубежными государствами и международными организациями для эффективного сотрудничества в области конфискации и возврата активов.

Исходя из вышеизложенного, представляется, что анализ законодательной политики Соединенных Штатов Америки (далее — США) в области конфискации и механизмов возврата похищенных активов является актуальным и может способствовать развитию национального законодательства РК в вопросах совершенствования алгоритмов международно-правового взаимодействия.

Для анализа законодательной политики США в области конфискации и механизмов возврата похищенных активов использовались методы сравнительно-правового анализа законодательной политики США и национальные правовые нормы, а также правовые методы, позволившие выявить эффективные и ключевые тенденции в области конфискации и механизмов возврата похищенных активов в правоприменительной практике США. Материалами исследования послужили специализированные нормативно-правовые акты, а также научные труды в области уголовного, уголовно-процессуального и гражданского права, посвященные вопросам конфискации и механизмов возврата похищенных активов.

Вопрос борьбы с коррупцией посредством конфискации и механизмов возврата похищенных активов занимает ключевое место в законодательной политике США. Политика США в отношении конфискации активов иностранного происхождения, полученных преступным путем, представляет интересный прецедент как с точки зрения правоприменения, так и в контексте защиты прав пострадавших стран. В данном аспекте можно выделить два основных этапа: конфискация активов и их возврат, каждый из которых имеет свои особенности и правовые характеристики [4].

Началом основной законодательной и политической инициативы в области конфискации и механизмов возврата похищенных активов в США является программа, запущенная в июле 2010 года Министерством юстиции США и известная как «Инициатива по возврату активов». Она стала важным шагом в борьбе с коррупцией на международной арене [5]. Целью данной инициативы является изъятие незаконных активов нерезидентов и возвращение денежных средств странам, из которых они были выведены. Данный механизм, будучи уникальным и достаточно эффективным, нацелен не только на удержание активов вне легального оборота, но и на восстановление справедливости для стран, понесших экономический ущерб от коррупции.

Структура отдела по борьбе с отмыванием денег и возвращением активов Министерства юстиции США было сформирована из специализированной группы, в состав которой входили адвокаты, следователи и финансовые аналитики, ответственные за расследование и судебное преследование по делам о возвращении активов [5].

В рамках обсуждения предлагаем провести анализ правовых аспектов процесса обнаружения и изъятия активов, осуществляемого правоохранительными и специальными ведомствами США. Правоохранительные и специальные ведомства США оказывают правовую помощь в расследованиях, связанных с возвратом активов, полученных преступным путем и размещенных на территории США, только при соблюдении определенных условий. Подоб-

ная помощь предоставляется, когда иностранное государство выявляет такие активы или обращается к США с просьбой о содействии в их обнаружении.

Первым шагом является обращение за неофициальной следственной помощью, включающей сбор доказательств путем допросов, наблюдения и анализа публичных данных. Зарубежные правоохранительные органы могут обратиться к атташе Министерства юстиции США для получения неофициальной помощи. США также участвуют в специализированных сетях, таких как Камденская сеть и Инициатива координаторов по возвращению активов, которые поддерживают обмен информацией [6].

Вторым шагом является официальный запрос о правовой помощи (MLAT) [7], где иностранная юрисдикция указывает обстоятельства дела и основания для запроса, включая необходимые документы и свидетельства. Управление по делам иностранных дел координирует официальные запросы о взаимной правовой помощи и может консультировать по их составлению. Для отслеживания активов через финансовые учреждения используется запрос 314(a) [8], направляемый через финансовые центры и требующий подтверждения значимости дела. Запрашивающее ведомство заполняет формы сертификации, которые направляются через атташе Министерства юстиции США в финансовые центры для получения информации о счетах.

Третий шаг — запросы «Эгмонт», позволяющие иностранным органам обмениваться финансовой разведкой через подразделение финансовой разведки других стран, входящих в группу подразделений финансовой разведки «Эгмонт» [9].

В рамках изучения вопроса обмена информацией через финансовую разведку отечественные ученые-юристы отмечают, что «в юридической науке вопросы, посвященные финансовой разведке, из открытых источников не исследованы в полном объеме, отсутствуют также регламентированные нормативные акты, в т. ч. методические рекомендации по их проведению» [10].

В связи с изложенным подчеркнем, что для Республики Казахстан, как и для других стран, сталкивающихся с проблемой вывода активов за рубеж, опыт США по вопросам сотрудничества в области обнаружения и изъятия активов может стать ценным ориентиром для разработки и усовершенствования собственных механизмов возврата активов. Успешное возвращение конфискованных активов требует не только продуманного законодательного регулирования, но и межгосударственного сотрудничества, поскольку часто возникает необходимость преодоления правовых барьеров и обеспечения исполнения судебных решений за пределами национальной юрисдикции.

После выявления и раскрытия местонахождения активов правоохранительные и специализированные ведомства США (далее — ведомства США) предлагают два варианта содействия другим государствам в их возвращении [11].

1. Если у иностранного государства или юрисдикции имеется судебное решение, касающееся данных активов, ведомства США могут исполнить судебное решение при условии получения запроса о взаимной правовой помощи от соответствующей иностранной юрисдикции.

2. Если иностранное государство или юрисдикция не располагают судебным решением по активам, ведомства США могут самостоятельно инициировать судебное разбирательство. Это возможно либо в форме уголовной конфискации, либо в форме гражданской конфискации, которая проводится без вынесения обвинительного приговора. Возможность реализации данного механизма основана на конфискационных полномочиях США.

Также необходимо отметить, что законодательство США предусматривает две основные формы конфискации незаконных активов: уголовная конфискация и конфискация без вынесения обвинительного приговора [12]. Уголовная конфискация применяется в случае вынесения обвинительного приговора и предполагает изъятие имущества, являющегося доходом от

преступления или использованного в преступной деятельности, с контролем над подсудимым со стороны суда. Конфискация без вынесения обвинительного приговора направлена непосредственно на имущество, а не на обвиняемого, и не требует обвинительного приговора, однако требует доказательства связи между объектом конфискации и преступной деятельностью. Такая форма конфискации полезна в случаях, когда привлечение лица к ответственности невозможно, например, если обвиняемый скрывается, умер или находится за пределами юрисдикции США. Процедура без вынесения обвинительного приговора может инициироваться в отношении имущества, связанного с некоторыми иностранными преступлениями, являющимися предикатами для отмывания денег, а также с преступлениями, имеющими международные компоненты.

Вместе с тем в соответствии с законодательством США по запросу органов прокуратуры США на основании ареста или обвинения в иностранной юрисдикции суды могут временно ограничить активы, находящиеся в США, на срок до 30 дней с возможностью продления, если представлено доказательство связи активов с иностранным преступлением, которое влечет за собой конфискацию по законодательству США. Судебное постановление может быть вынесено без уведомления сторон и продлено при наличии «уважительной причины» для сохранения активов, пока власти США собирают доказательства от иностранного государства, подтверждающие связь имущества с преступной деятельностью [13].

США обладают правом исполнять иностранные запретительные приказы в ряде определенных случаев. Так, например, на основании договоров о взаимной правовой помощи США имеют право исполнять решения иностранных государств о конфискации активов. Для этого преступление, связанное с конфискуемым имуществом, должно соответствовать критериям конфискации законодательной политики США, как если бы оно было совершено на территории США. Данный механизм позволяет американским властям эффективно сотрудничать с зарубежными юрисдикциями в вопросах исполнения решений о конфискации активов.

США также обладают правом исполнения иностранных ордеров и решений о конфискации активов в рамках многосторонних конвенций, таких как Венская конвенция 1988 г. [14], Конвенция ООН против коррупции (UNCAC) [15] и Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности (UNTOC) [16]. При этом предполагается, что преступления, связанные с конфискуемыми активами, должны соответствовать критериям конфискации в соответствии с законодательной политикой США.

Процедура исполнения запросов о предварительном ограничении активов в США требует от запрашивающей стороны предоставления в Управление по вопросам международного сотрудничества краткого изложения фактов дела, сопроводительной информации в соответствии с положениями применимых международных соглашений, а также копии судебного акта, в котором указаны конкретные активы либо общая сумма, подлежащая ограничению.

Результаты проведенного анализа свидетельствуют о высокой эффективности правовой инфраструктуры США в вопросах конфискации имущества, полученного незаконным путем, и значительной роли, которую американская юрисдикция играет в глобальных антикоррупционных инициативах. Процедуры гражданской конфискации позволяют американским властям инициировать изъятие активов, связанных с коррупционной деятельностью, даже при минимальной связи с территорией страны, что делает данную практику важной для стран, подверженных коррупционным рискам, в том числе и для Республики Казахстан. Аналогичные предложения высказывают и отечественные ученые, предлагая гармонизацию и ужесточение национального законодательства в соответствии с международными стандартами, расширение сферы действия международных соглашений о взаимопомощи и информационном обмене между странами [17].

Включение США в цепочку международного взаимодействия по возврату активов, а также привлекательность их финансовой системы для иностранных капиталов подчеркивают

необходимость укрепления международного сотрудничества для повышения эффективности борьбы с незаконными финансовыми потоками.

В заключение отметим, что опыт США в области конфискации и возврата похищенных активов представляет собой ценный пример для изучения и адаптации в законодательных системах других стран, включая Казахстан. Основой политики США является создание комплексной правовой и институциональной базы, которая позволяет не только эффективно идентифицировать и изымать активы, полученные преступным путем, но и обеспечивать их прозрачное и справедливое возвращение законным владельцам. Важным элементом политики США является межведомственное сотрудничество, охватывающее как национальные, так и международные органы правопорядка, что усиливает эффективность и гибкость работы правоохранительных органов. Инструменты конфискации, включая такие процедуры, как гражданская конфискация без уголовного осуждения и использование специальных фондов для управления конфискованными средствами обеспечивают действенное привлечение ресурсов в борьбе с финансовыми преступлениями.

Опыт законодательной политики США в области конфискации и возврата похищенных активов может послужить ориентиром для Казахстана в укреплении национальной антикоррупционной политики, а также в развитии механизмов межгосударственного сотрудничества для эффективного возврата активов, незаконно выведенных за границу.

Список использованной литературы:

1. Глава государства провел расширенное заседание Правительства Республики Казахстан // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-rasshirennoe-zasedanie-pravitelstva-respubliki-kazahstan-81311>.
2. Закон Республики Казахстан от 12 июля 2023 г. № 21-VIII ЗРК «О возврате государству незаконно приобретенных активов» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2300000021>
3. Указ Президента Республики Казахстан от 5 октября 2023 г. № 366 «О мерах по реализации Закона Республики Казахстан "О возврате государству незаконно приобретенных активов"» // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2300000366>
4. Asset Forfeiture and Money Laundering // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.justice.gov/usao/page/file/1205051/dl>
5. Money Laundering and Asset Recovery Section (MLARS) // [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.justice.gov/criminal/criminal-mlars>
6. Camden Asset Recovery Inter-Agency Network (CARIN) Manual // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/publications/camden-asset-recovery-inter-agency-network-carin-manual>
7. Mutual legal assistance treaties of the United States [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.justice.gov/criminal/criminal-oia/file/1498806/dl>
8. FinCEN's 314(a) Fact Sheet // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.fincen.gov/sites/default/files/shared/314afactsheet.pdf>
9. The Egmont Group of Financial Intelligence Units // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://2009-2017.state.gov/j/inl/rls/nrcrpt/2015/vol2/239473.htm>
10. Mat Tromme, Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can Be Compliant with the Rule of Law, 29 DUKE J. COMPAR. & INT'L L. 165, 170 (2019).
11. Manual on International Cooperation for the Purposes of Confiscation of Proceeds of Crime // [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/Publications/Confiscation_Manual_Ebook_E.pdf
12. Types of Federal Forfeiture // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.justice.gov/afp/types-federal-forfeiture>

13. Еркенов Б.Д., Сейлханова С.А. Эффективность применения инструментов OSINT при противодействии преступной легализации (отмыванию) // Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. — 2024. — № 2 (32). — С. 175–183.

14. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances Vienna, 20 December 1988 // [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=vi-19&chapter=6&clang=_en

15. Unodc, legislative guide for the implementation of the United Nations convention against corruption 261 [Электронный ресурс] — Режим доступа: https://www.unodc.org/pdf/corruption/CoC_LegislativeGuide.pdf

16. Un convention against transnational organized crime and the protocols thereto // [Электронный ресурс] — Режим доступа: <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>

17. Кайназарова Д.Б. Роль международных организаций и соглашений в глобальной стратегии предотвращения легализации преступных доходов / «Хабаршы — Вестник» Карагиндинской академии МВД им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 152–156.

Медиев Р.А.,

ғылыми қызметкер, философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент)

(Урбана-Шампейндегі Иллинойс университеті, Иллинойс, АҚШ,

e-mail: rina_okp@mail.ru);

Иманғалиев Н.Қ.,

сот жүйесі және құқық қорғау органдары орталығының бас маманы,

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

(Парламентаризм институты, Астана қ.,

e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

Ұрланған активтерді тәркілеу және қайтару механизмі бойынша АҚШ заңнамалық саясатын талдау

Аннотация. Мақалада ұрланған активтерді тәркілеу және қайтару саласындағы АҚШ-тың заңнамалық саясаты қарастырылып, құқықтық процестерді тиімді жүзеге асыру үшін қолданылатын тетіктерге назар аударылады. Талдау тәркілеудің құқықтық негіздерін, халықаралық ынтымақтастықты және сыбайлас жемқорлық пен ақшаны жылыстатуды қоса алғанда, қылмыстық әрекеттен ұрланған активтерді қайтарудың практикалық аспектілерін бағалауды қамтиды. Федералды және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының рөліне, сондай-ақ жеке сектордың активтерді қайтару бастамаларына қатысуына ерекше назар аударылады. Ұрланған активтерді тәркілеу және қайтару механизмі бойынша АҚШ-тың заңнамалық саясатын талдау осы саладағы ұлттық заңнама мен тәжірибені жақсартудың мүмкін бағыттарын анықтауға мүмкіндік беретіні атап өтілді. Зерттеу нәтижелері Қазақстан Республикасында ұрланған активтерді қайтару тетігін оңтайландыру жөніндегі ұсынымдарды әзірлеу үшін негіз бола алады, бұл елдің құқықтық тәртібі мен экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін өзекті міндет болып табылады.

Негізгі сөздер: заңнамалық саясат, халықаралық ынтымақтастық, қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлық, қаржылық тергеу, активтер, тәркілеу, активтерді қайтару.

R.A. Mediyev,
Research Associate, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor
(University of Illinois at Urbana-Champaign, Illinois, USA, e-mail: rina_okp@mail.ru);

N.K. Imangaliyev,
Chief Specialist of the center for judicial system and law enforcement agencies,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Institute of Parliamentarism, Astana city, e-mail: nurtai_0101@mail.ru)

Analysis of the US legislative policy on confiscation and the mechanism for the return of stolen assets

Annotation. This article examines U.S. legislative policy on confiscation and recovery of stolen assets, focusing on the mechanisms used to effectively implement legal processes. The analysis includes an assessment of the legal framework for confiscation, international cooperation, and practical aspects of recovering assets stolen as a result of criminal activity, including corruption and money laundering. Particular attention is paid to the role of federal and local authorities, as well as the involvement of the private sector in asset recovery initiatives. It is noted that the analysis of the U.S. legislative policy on the issues of confiscation and mechanism of stolen asset recovery allows to identify possible areas for improvement of national legislation and practice in this area. The results of the study can serve as a basis for the development of recommendations to optimize the mechanism of stolen asset recovery in the Republic of Kazakhstan, which is an urgent task to ensure law enforcement and economic security of the country.

Keywords: legislative policy, international cooperation, countering, corruption, financial investigations, assets, confiscation, asset recovery.

УДК 378.635.016:811.161.1'221.24

Нестерова В.Е.,
доцент кафедры иностранных языков,
кандидат филологических наук
(Уральский юридический институт МВД России,
г. Екатеринбург, Российская Федерация, e-mail: karaelan@mail.ru)

Потенциал инновационных методов обучения русскому жестовому языку в образовательных организациях системы МВД России

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о повышении эффективности обучения дисциплины «Основы русского жестового языка» посредством применения инновационных технологий. Автором анализируются методы и приемы (работа с web-ресурсами и интеграция игровых технологий), способствующие улучшению качества образования и повышению профессиональной подготовки сотрудников правоохранительных органов. Особое внимание уделяется разработке материалов, адаптированных под потребности и специфику деятельности полицейских, и предлагаются рекомендации по формированию, развитию и совершенствованию методики преподавания русского жестового языка (РЖЯ) в системе МВД России с учетом современных тенденций и требований к подготовке качественных специалистов.

Ключевые слова: инновационная технология, русский жестовый язык, правоохранительные органы, проблемная ситуация, игровая технология, онлайн-ресурсы.

Дисциплина «Основы русского жестового языка» в образовательных организациях системы МВД России имеет большое значение для подготовки сотрудников полиции, которым в силу специфики своей деятельности приходится общаться с различными категориями граждан, включая лиц с физическими и умственными недостатками. Так, программа по обучению РЖЯ направлена на приобретение, актуализацию и совершенствование общих и профессиональных компетенций полицейских, включающих такие аспекты, как знание психосоциальных особенностей работы и установление коммуникации с инвалидами с нарушениями функции слуха и одновременно слуха и зрения; знание теоретических основ РЖЯ как линг-

вистической системы, правил перевода с РЖЯ на русский язык и обратно, а также выбор общей стратегии жестового общения с учетом его цели и типа; умения пользоваться электронными словарями, базами данных и другими источниками приобретения информации по РЖЯ; применение знаний о дактильной, калькирующей и жестовой речи для решения профессиональных задач [1].

На данный момент в практике преподавания РЖЯ существует ряд проблем, с которыми сталкиваются как преподаватели, так и обучающиеся, например, большой объем лексических единиц (ЛЕ), который необходимо усвоить за небольшое количество часов, отведенных на изучение дисциплины; недостаточная разработанность дидактической базы; отсутствие у обучающихся практического опыта общения с лицами с депривацией слуха и сложность в организации речевой практики с носителями РЖЯ и прочее [2]. Применение инновационных методов обучения РЖЯ способствует адаптации сотрудников правоохранительных органов к взаимодействию с глухими и слабослышащими гражданами за счет развития эмпатичного и толерантного отношения к этой категории населения, знания основных характеристик инклюзивного общения, а также формирования элементарных способов общения на РЖЯ с лексическим минимумом, необходимым для удовлетворения потребностей коммуникантов.

Инновационные методы обучения РЖЯ включают в себя использование таких современных технологий, как интерактивные материалы (видеоматериалы, инфографика, мультимедийные презентации, электронные учебные пособия, онлайн-словари, онлайн-тесты) и подходы (разнообразные элементы игровых технологий и проблемного обучения), направленные на активное вовлечение обучающихся в образовательный процесс, развитие творческого и критического мышления, самостоятельности и гибкости в применении полученных знаний, умений и навыков в практической деятельности. Создание и использование видеоматериалов для изучения РЖЯ способствует «удовлетворению основных коммуникативных потребностей обучающихся в реальных ситуациях общения с носителями жестового языка в бытовой и социально-культурной сферах» [3].

На начальном этапе обучения дисциплине преподавателю рекомендуется ознакомить обучающихся со всеми доступными web-словарями, приложениями и различными сообществами в социальных сетях, которые могут применяться как при аудиторной работе, так и во время самостоятельной подготовки. Примерами таких электронных ресурсов могут выступать словари «Адаптис» [4], «Сурдосервер» [5], «Толковый словарь на РЖЯ» [6], On-line словарь «DigitGestus» [7]; мобильные приложения «Словарь РЖЯ-112», «МойРЖЯ», сервис «Яндекс. Разговор: помощь глухим», который помогает общаться с помощью текстовых сообщений, распознавая жесты и переводя устную речь в текст и наоборот; сообщества в социальной сети ВКонтакте «Город жестов» [8], Обучение русскому жестовому языку [9], Surdoclass.ru — курсы с сурдопереводом [10], Мир глухих — это другой мир! [11]

На этом же этапе важным аспектом является знакомство обучающихся с сообществом глухих. Ввиду определенных трудностей реального погружения в их среду можно предложить обучающимся внеаудиторный просмотр различных документальных («Как живут слепоглухонемые» [12], «Мир наощупь или как живут люди без слуха и зрения» [13]) и художественных («Дети тишины» [14], «Глухой пролет» [15], «За гранью тишины» [16]) фильмов, демонстрирующих особенности восприятия мира глухими людьми и их взаимодействие с окружающим социумом. Наиболее информативные фрагменты из перечисленных фильмов можно обсудить на практическом занятии в качестве познавательного-эмоционального составляющей занятия [17].

На среднем этапе обучения дисциплине эффективным приемом введения, отработки и контроля усвоения ЛЕ выступает жестовая песня, которая позволяет сменить формы работы, повысить мотивацию к изучению РЖЯ, а также отработать и закрепить слова-жесты в кон-

тексте. Жестовая песня может быть исполнена как профессиональными артистами [18], так и курсантами и слушателями [19].

Еще одним заданием, направленным на семантизацию новых ЛЕ, является демонстрация видеоролика с различными жестами субтитров и звукового сопровождения, в процессе просмотра которого обучающиеся с первого раза должны запомнить максимальное количество новых жестов и предположить их значение. Такое задание способствует развитию внимательности, кратковременной памяти и умения дифференцировать компоненты жестов. С целью развития навыков чтения по губам и отработки немануальных компонентов жестовой речи можно предложить обучающимся также перевод фрагмента известного фильма или мультфильма с отключенным звуковым сопровождением на РЖЯ.

На заключительном этапе овладения РЖЯ рекомендуется использовать видеоролики, содержащие примеры профессионального общения полицейских с глухими и слабослышащими людьми. Кроме того, в качестве задания на самостоятельную подготовку можно попросить обучающихся самих снять видеоролик на любую из пройденных тем, например, идентификация личности преступника [20], обеспечение безопасности дорожного движения, охрана общественного порядка, оказание своевременной помощи пострадавшему и прочее.

При обучении РЖЯ курсантов и слушателей особое внимание следует уделять воспитательным задачам, к которым относятся формирование уважительного отношения к людям, имеющим нарушения слуха, и понимание их психофизиологических особенностей и потребностей. Именно поэтому важно привить обучающимся потребность в развитии духовно-нравственных качеств [21]. Ввиду сказанного, на практических занятиях рекомендуется включать задания, содержащие цитаты великих классиков для отработки дактильной речи, просмотр и обсуждение басен на РЖЯ [22]. На более позднем этапе обучения можно также делать просмотр фрагментов экранизаций известных классических произведений, например, «Преступление и наказание» [23], «Война и мир» [24], «Мастер и Маргарита» [25] и осуществлять пересказ просмотренного на РЖЯ. Таким образом, обучающиеся не только развивают свои морально-этические качества, но также повышают уровень своих коммуникативных навыков, отрабатывая технику спонтанного общения на РЖЯ [26].

С целью формирования и развития коммуникативных навыков обучающихся рекомендуется применять на занятиях разнообразные элементы игровых технологий и методики актерского мастерства, которые основаны на пантомиме и невербальных средствах общения, способствующих передаче и пониманию ключевой информации, например, игры «Activity» и «Крокодил» [27]. Кроме того, в сообществе ВКонтакте появился набор анимированных стикеров на РЖЯ, с помощью которого пользователи в непринужденной обстановке смогут изучить базовые слова-жесты и познакомиться с жизнью людей с патологиями слуха (Рис. 1 [28]).

Рис. 1. Стикеры с языком жестов от ВКонтакте

В современном мире общение и коммуникация являются ключевыми аспектами жизни каждого индивида. Обучение РЖЯ становится все более актуальным направлением, поскольку оно позволяет людям с патологиями слуха полноценно участвовать в общественной жизни и взаимодействовать с окружающим миром, имея равные возможности для самореализации и участия в культурной, образовательной и профессиональной сферах жизни.

Таким образом, в статье рассмотрена эффективность применения инновационных методов и подходов обучения РЖЯ в образовательных организациях системы МВД России. Интеграция инновационных технологий в преподавании дисциплины «Основы русского жестового языка» способствует формированию и развитию профессиональных компетенций сотрудников ОВД, необходимых для осуществления успешной работы с гражданами с депривацией слуха, улучшению их коммуникативных способностей, а также способности адаптироваться к различным ситуациям профессионального общения.

На любом этапе обучения РЖЯ работа по освоению дактильной, калькирующей и жестовой речи должна быть регулярной и обладать многоаспектным характером. Специфика дисциплины предполагает реализацию принципа наглядности, направленного на успешное восприятие и усвоение учебного материала. Применение интерактивных технологий и методов значительно облегчает образовательный процесс, а web-словари, мобильные приложения, образовательные платформы и социальные сети предоставляют доступ к обучающим материалам, видеоурокам и онлайн-заданиям, которые помогают улучшать понимание РЖЯ и развивать навыки коммуникации на нем. Эти методы способствуют развитию эмпатии, аналитического, критического и творческого мышления у сотрудников полиции. Кроме того, интерактивные методы предоставляют возможность отслеживать прогресс обучающихся и своевременно получать обратную связь.

Список использованной литературы:

1. Гусев Ю.М., Домрачева Е.Ю. О роли русского жестового языка в служебной деятельности сотрудников полиции // Проблемы правоохранительной деятельности. — 2018. — № 3. — С. 73–76.
2. Липина, Е. А. Из опыта преподавания русского жестового языка сотрудникам полиции в системе дополнительного профессионального образования // Психопедагогика в правоохранительных органах. — 2018. — № 1 (72). — С. 79–85.
3. Файзуллина Э.Ф., Ильичева Т.Е. Использование видеоматериалов на занятиях по дактилологии и русскому жестовому языку // Russian Journal of Education and Psychology. — 2019. — № 10. — С. 121–128.
4. Адаптис. Компьютерный переводчик на русский жестовый язык [Электронный ресурс]. — URL: <https://adaptis.pro/>
5. Сурдосервер [Электронный ресурс]. — URL: <http://www.surdoserver.ru/>
6. Толковый словарь на РЖЯ [Электронный ресурс]. — URL: <https://tsrsl.ru/>
7. On-line словарь «DigitGestus». Русский жестовый язык [Электронный ресурс]. — URL: <https://surdocentr.ru/publikatsii/obzory-slovarej-zhestovyykh-yazykov/197-on-line-slovar-digitgestus-russkij-zhestovyyj-yazyk>
8. Видеословарь «Город жестов» [Электронный ресурс]. URL: <https://vk.com/jestovnet>
9. Обучение русскому жестовому языку [Электронный ресурс]. URL: <https://vk.com/surdo>
10. Surdoclass.ru — курсы с сурдопереводом [Электронный ресурс]. URL: <https://vk.com/surdoclass>
11. Мир глухих — это другой мир! [Электронный ресурс]. URL: <https://vk.com/deafgluxix>
12. Как живут слепоглухонемые [Электронный ресурс]. — URL: <https://ya.ru/video/preview/14200641196620728272>
13. Мир наощупь, или как живут люди без слуха и зрения [Электронный ресурс]. — URL: <https://ya.ru/video/preview/12203947438169091794>
14. Дети тишины [Электронный ресурс]. — URL: <https://m.ok.ru/video/7238573296147>
15. Глухой пролет [Электронный ресурс]. — URL: <https://ya.ru/video/preview/5117280726433910381>

16. За гранью тишины [Электронный ресурс]. — URL: <https://ya.ru/video/preview/1148066891250801404>

17. Степанов Р.И. Отбор содержания учебного материала для подготовки сотрудников полиции к взаимодействию с глухими людьми / Р. И. Степанов // Юридическая наука и правоохранительная практика. — 2017. — № 3 (41). — С. 170–176.

18. Глухие поют – Роберт Фомин – красивая песня (субтитры) [Электронный ресурс]. – URL: <https://dzen.ru/video/watch/66ddd412d2f1924f11037610?f=d2d>

19. Баллада о трех братьях в исполнении рядового полиции курсанта Кузнецовой П.

20. Диалог на тему «Идентификация личности».

21. Николенько, М.А. Использование педагогических технологий обучения жестовому языку в высшем учебном заведении // Вестник Донецкого педагогического института. — 2017. — № 2. — С. 101–107.

22. Звучи! Литература на жестовом языке. «Волк и мышонок» [Электронный ресурс]. — URL: <https://rutube.ru/video/e1a2b64ffeafa2f4df70814356de977e/?ysclid=m5qh2ic1ju23045326>

23. Преступление и наказание [Электронный ресурс]. — URL: <https://ya.ru/video/preview/3949140423846103037>

24. Война и мир [Электронный ресурс]. – URL: <https://ya.ru/video/preview/18081843769312029668>

25. Мастер и Маргарита [Электронный ресурс]. — URL: <https://ya.ru/video/preview/4621830835447439173>

26. Нестерова В.Е. // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 1 (83). — С. 198–202.

27. Чепурных М.К. Некоторые особенности обучения сотрудников полиции основам общения с глухими людьми // Преподаватель XXI век. — 2020. — № 4. — С. 60–66.

28. Стикеры с языком жестов от ВКонтакте [Электронный ресурс]. — URL: https://rekportal.ru/works/socialnaya_reklama/stikery-s-yazykom-zhestov/

Нестерова В.Е.,

*шет тілдері кафедрасының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты*

(Ресей ІІМ Орал заң институты,

Ресей Федерациясы, Екатеринбург қ., e-mail: karaelan@mail.ru)

Ресей ІІМ жүйесінің білім беру ұйымдарында орыс жестау тілін оқытудың инновациялық әдістерінің әлеуеті

Аннотация. Мақалада инновациялық технологияларды қолдану арқылы «Орыс жестау тілінің негіздері» пәнін оқытудың тиімділігін арттыру мәселесі қарастырылады. Автор білім беру сапасын жақсартуға және құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығын арттыруға ықпал ететін әдістер мен әдістерді (web-ресурстармен жұмыс және ойын технологияларын интеграциялау) талдайды. Полиция қызметкерлерінің қажеттіліктері мен ерекшеліктеріне бейімделген материалдарды әзірлеуге ерекше назар аударылады және қазіргі заманғы тенденциялар мен сапалы мамандарды даярлау талаптарын ескере отырып, Ресей ІІМ жүйесінде орыс жестау тілін (қара бидай) оқыту әдістемесін қалыптастыру, дамыту және жетілдіру бойынша ұсыныстар ұсынылады.

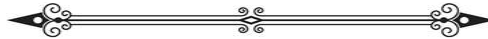
Негізгі сөздер: инновациялық технология, орыс жестау тілі, құқық қорғау органдары, проблемалық жағдай, ойын технологиясы, онлайн-ресурстар.

V.E. Nesterova,
*Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Candidate of Philology
(Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia,
Yekaterinburg, Russian Federation, e-mail: karelan@mail.ru)*

The Potential of Innovative Methods of Studying the Russian Sign Language in Educational Organizations of the Ministry of Internal Affairs of Russia

Annotation. The article discusses the issue of improving the effectiveness of teaching the discipline «Fundamentals of Russian Sign language» through the use of innovative technologies. The author analyzes methods and techniques (working with web resources and integrating gaming technologies) that contribute to improving the quality of education and professional training of law enforcement officers. Special attention is paid to the development of materials adapted to the needs and specifics of police officers, and recommendations are offered on the formation, development and improvement of teaching methods of the Russian sign language (RGL) in the system of the Ministry of Internal Affairs of Russia, taking into account current trends and requirements for the training of high-quality specialists.

Keywords: Innovative technology, the Russian Sign Language, law enforcement agencies, problem situation, gaming technology, online resources.

ӘОЖ 34:002

Сатанова Л.М.,
*заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
(Q University, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: Satanova1969@mail.ru);*
Құсайынов Ш.Қ.,
*заң ғылымдарының кандидаты, профессор
(Орталық Қазақстан академиясы, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.,
e-mail: K.Shinibek@mail.ru)*

Қазақстан мен шет елдердің тәжірибесі негізінде дербес деректерді құқықтық қорғау

Аннотация. Дербес деректерді цифрландыру дәуірі оларды қорғау қажеттілігін туғызды. Жеке деректерді компаниялар, ұйымдар және мемлекеттік мекемелер жинайды, өңдейді және сақтайды. Әрбір азамат туралы жеке ақпарат ешқашан осал және көпшілікке ашық болған емес. Осыған байланысты қазіргі уақытта бүкіл әлемде құқық бұзушылардың қолында адам өмірі мен қызметінің әртүрлі салаларына қатысты құпия ақпаратқа қол жеткізбеу және дербес деректерді сенімді қорғау туралы мәселе туындайды. Деректерді қорғаудың ең тиімді әдістері ол құқықтық механизмдер, өйткені жеке деректерді жинау және сақтау мәселелері бойынша қалыптасатын қоғамдағы қатынастарды реттеуге жан-жақты мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: цифрландыру, дербес деректер, деректерді сақтау, заңдар, құқық бұзушылықтар, компаниялар, Еуропалық Одақ, Қазақстан Республикасы.

Соңғы бірнеше онжылдықта жеке деректерді қорғау мәселесі цифрлық дәуірде ерекше өзекті мәселе бола бастады. Жеке тұлғаны анықтау туралы деректердің көлемі бүкіл әлемде қарқынды өсуде және бұл ақпаратты компаниялар, ұйымдар және мемлекеттік органдар жинайды, өңдейді және сақтайды. Адамзат тарихында бұрын-соңды әр адамның жеке деректері соншалықты ашық және осал болған емес. Бұл тұрғыда жеке деректерді қорғауды талап ететін саланы кешенді заңнамалық реттеу ерекше орын алады.

Алайда бұл мәселе әрқашан болған емес. Ол цифрлық және басқа да технологиялардың дамуымен бір мезгілде пайда болды, ал бұл өз тарапынан жеке деректер туралы ақпаратпен жұмыс істеу және оны қорғау тәртібін құқықтық реттеу қажеттілігін туындатты.

Интернет желісі арқылы пайдаланушылар туралы деректердің барлық түрлерінің үздіксіз берілуіне байланысты мұндай пайдаланушылардың құқықтарын жаппай бұзу қаупі артады, демек өңдеу және қорғау саласында барлық субъектілердің, ең алдымен жеке және заңды тұлғалардың жеке деректері жоғары сапалы құқықтық реттеумен қамтамасыз етілуі қажет. Сонымен қатар бәсекелестік ортада заңсыз жолмен алынған ақпаратты пайдалана отырып, тиімді стратегияларды құру және жүзеге асыру үшін басқа біреудің құнды ақпаратын алуға үлкен қызығушылық бар.

Азаматтардың жеке деректері қылмыскерлердің қолына түсіп, солардың атына несиелер және басқа да қаржылық міндеттемелерді алып жататын кездер де аз емес. Өзінің жеке деректерін банкке немесе басқа несиелік немесе сақтандыру ұйымына, оның ішінде әртүрлі қызметтерді көрсететін тұлғаларға беретін азамат өзінің жеке деректерінің қорғалуына үміттенеді және оның жеке басына қатысты мәліметтердің құқық бұзушылардың қолына түспейтініне кепілдік алғысы келеді.

АҚШ-тың Еуропа Одағынан айырмашылығы жеке деректерді қорғауды реттейтін бірыңғай нормативтік акт жоқ. Осы саладағы американдық заңнама жекелеген штаттардағы жергілікті заңнамамен толықтырылатын бір саладағы федералдық заңдардың бірқатарымен қалыптасады.

Азаматтардың ақпараттық құқықтары саласын бірқатар қарастырып өтетін ең көне заңдардың бірі 1914 жылғы «Федералдық сауда комиссиясы туралы» заңы болып табылады [1]. Вудро Вильсон заңының негізгі мақсаты монополияларға қарсы күресу болғанымен, онда тұтынушылардың құқықтарын жосықсыз коммерциялық ұйымдар тарапынан алдау әрекеттерінен қорғау ережелері де бар. Атап айтқанда, компанияның жеке деректердің сақталуын қамтамасыз ету саласындағы өз уәделерін орындамауы және жеткілікті деңгейде қорғауды қамтамасыз етпеуі де жосықсыз әрекет болып саналады [2].

Жеке мәліметтерді қорғау туралы заңдарды әзірлеген штаттарға Иллинойс, Калифорния, Массачусетс, Гавайи, Нью-Йорк, Мэриленд, Солтүстік Дакота кіреді. Барлық жергілікті заңнамалар негізінен ұқсас.

Қазіргі уақытта Америка Құрама Штаттарының билігі ІТ алпауыттарымен жиі елеулі заңдық қақтығыстарға түседі. Осылайша, АҚШ-тың Федералдық сауда комиссиясы бірқатар технологиялық компанияларға 2020 жылы пайдаланушылардың жеке деректерін жинау және өңдеу әдістері туралы есеп беруді бұйырды. Есептер Amazon, ByteDance, Discord, Facebook, Reddit, Snap, Twitter, WhatsApp және YouTube талап етілді.

Комиссияны компаниялар пайдаланушыларға қандай жарнамаларды көрсететінін, қалай анықтайтыны, пайдаланушылардың қатысуы мен қызығушылықтарын қалай өлшейтіні және олардың әдістері балалар мен жасөспірімдерге әсер ететіні туралы ақпарат қызықтырды.

Сонымен қатар комиссия пайдаланушылардың естіген және көрген нәрселеріне, кіммен сөйлесетіндеріне және қандай ақпаратпен бөлісетіндеріне компаниялар қалай әсер ететінін түсінгісі келді. Ірі медиа платформалар бірнеше рет пайдаланушы деректерін жинауға қатысты сот ісімен байланысты да болып жатты. Мысалы, Google пациенттің емделуіне қатысты жеке деректерді жасырын жинап, өзінің қызметкерлерін бақылаған.

Twitter жарнама берушілерге пайдаланушылардың телефон нөмірлері мен электрондық пошта мекенжайларын берген. YouTube жарнамаларды көрсету үшін балалар туралы деректер жинады, ал Facebook пайдаланушылар туралы ақпаратты жинап, одан ақша табуды ұсынды [3].

Германия Федеративтік Республикасында жеке деректерді қорғау 1960 жылдардың ортасынан бастап маңызды бола бастады. 1970 жылғы 7 қазанда Гессен жерінде жеке деректерді қорғау туралы заң қабылданды. Заңның мақсаты басқа мәселелерді қоса алғанда, электрондық өңделген деректерді рұқсатсыз кіруден қорғау және тәуелсіз қадағалау органы

(Федералдық деректерді қорғау жөнінде өкілетті Datenschutzbeauftragter) ретінде деректерді қорғау жөніндегі қызметкер лауазымын құру болды.

Сонымен бірге деректерді қорғау саласы осы заңға сәйкес «компьютерлік өңдеу мақсатында жасалған барлық құжаттарға, сондай-ақ барлық сақталған деректерге және оларды елдің уәкілетті органдарында өңдеу нәтижелеріне, сондай-ақ мемлекеттік корпорацияларда, мекемелерде және қоғамдық қорларға» қатысты болды (§ 1 Datenschutzgesetzes).

Басқа федералды штаттар осы үлгіні ұстанды. 1981 жылдан бастап барлық федералды штаттарда деректерді қорғау туралы мемлекеттік заңдар қабылданды. Мемлекеттік деңгейдегі заңнамадан кейін 1977 жылғы 27 қаңтарда жеке деректерді қорғау туралы Федералдық заң (Bundesdatenschutzgesetz) қабылданды. Деректерді өңдеуге тек деректердің субъектісі келісім берген жағдайда немесе деректерді қорғау туралы федералдық заң немесе басқа да заңды құжат рұқсат еткен жағдайда ғана рұқсат етілген. Мемлекеттік органдар жеке деректерді өз міндеттерін орындау үшін қажет болған жағдайда ғана өңдей алады [4].

Тағы бір айта кететін жағдай, Германияда ақпараттың жекелеген түрлеріне қол жеткізу мәселесі көбінесе салалық заңнамамен реттеледі.

1995 жылғы 24 қазанда Еуропалық парламент және Еуропалық Одақ кеңесі жеке деректерді қорғау жөніндегі Директиваны қабылдады. Құжаттың мақсаты Еуропа Одағы деңгейінде деректерді қорғаудың бірыңғай деңгейін құру болды. 2016 жылдың 27 сәуірінде Еуропа Одағының деректерді қорғау жөніндегі жалпы ережесі күшіне енді, ол 1995 жылғы деректерді қорғау жөніндегі Директиваны ауыстырды. Қабылданған шара жеке ақпаратты қорғау саласындағы технологиялық өндірістер мен жаһандану процестерінің қарқынды дамуымен байланысты болды.

Деректерді қорғау туралы жалпы ереженің мақсаты — Еуропа Одағының азаматтарына жеке деректерін бақылауды күшейту. Бұл құжат басқа жағдайлармен қоса, жеке деректерді жинау ережелерін және жеке деректерді түзету және жою құқығын қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар кәсіпорындар мен мемлекеттік органдар құпия деректерді жинау және өңдеу кезінде құжатта өрескел бұзушылықтар орын алған жағдайда азаматтарды дереу хабардар етуге міндетті екені белгіленген. Бұл ережелер Еуропа Одағынан тыс орналасқан компанияларға да қатысты. 2018 жылдың 25 мамырынан бастап Еуропа Одағының барлық мүше мемлекеттері Еуропа Одағының деректерді қорғау жөніндегі жалпы ережесін енгізуге міндеттеме алды [5].

Жеке деректерді қорғау мәселесі бойынша Еуропа Одағы қабылдаған заңдарға қарамастан, бүкіл әлемге танымал компанияларды даулы жауапкершілікке тарту Еуропа континентіндегі елдерде сирек емес. Осылайша, 2021 жылдың 16 маусымында IKEA трансұлттық компаниясына келушілер мен қызметкерлерді жаппай бақылағаны үшін 1 000 000 еуро айыппұл салғаны белгілі болды. Тергеу нәтижелері бойынша компанияның бұрынғы басшысы Жан-Луи Байот шартты түрде екі жылға бас бостандығынан айырылып, 50 мың еуро айыппұл төледі.

Бұл мәселе бойынша іс жүргізу 2012 жылдың наурыз айында Le Canard enchaîné француз журналы, IKEA France қызметкерлері мен детектив агенттіктері арасындағы хат алмасуын жариялаған кезде басталды. Ол ақпарат IKEA France агенттіктері арқылы полицияның деректер базасынан өз қызметкерлері туралы, әсіресе кәсіподақ белсенділері, сондай-ақ компанияның үстінен шағым түсірген тұтынушылар туралы ақпаратты сатып алғанын көрсетті.

Әрбір сұраныс үшін олар 80 еуро төледі, барлығы 200-ге жуық сұраныс белгілі болды. Француз полициясы Плезир коммунасындағы бас кеңсесінде тінту жүргізіп, оның барысында құжаттар тәркіленді. Прокурор Памела Табарделдің айтуынша, Франциядағы IKEA дүкенінің 400-ге жуық қызметкері 2009–2012 жылдары заңсыз деректер жинаудың құрбаны болған.

Сот полиция қызметкерлерін пайдалана отырып, деректерді алып отырған жеке Eirpase компаниясының қызметтерін IKEA пайдаланды деген қорытындыға келді. Сот барысында

топ-менеджерлердің бірі жеке тінтушілерге қызметкерлердің аты-жөні жазылған, олардың қызметін, оның ішінде саяси көзқарастары мен кәсіподақ қызметін тексеру үшін тізімдерді бірнеше рет жібергені анықталды. Құқық бұзушылар жеке деректерді заңсыз алғаны үшін кінәлі деп танылды да әртүрлі жазаға кесілді: 5000 еуро айыппұлдан бастап шартты түрде бас бостандығынан айыруға дейін [6].

Францияда дербес деректердің қауіпсіздігі туралы 1994 жылы қабылданған «Мемлекеттік әкімшілік пен қоғамның өзара байланысы туралы» заңда реттелген.

Аталған заңда мемлекеттік органдар алған дербес деректерді қайта басып шығаруға, таратуға, көбейтуге және коммерциялық мақсатта қолдануға тыйым салынған.

Сонымен қатар «Францияның Премьер-Министрінің бұйрығы бойынша 1994 жылғы «Мемлекеттік ақпараттарды тарату туралы» заңнамасында дербес деректерді қолдану туралы кейбір принциптер бекітілді. Осы бұйрыққа сәйкес дербес деректерді берген тұлғалардың авторлық құқығы бұзылмаса, коммерциялық мақсатта пайдалану мүмкіндігі қарастырылды» [7].

«Еуропа Одағының елдері арасындағы ең көне заңдардың бірі болып табылатын 1776 жылғы Швецияда қабылданған «Баспасөз бостандығы туралы» заң. Аталған заң азаматтардың мемлекеттік органдардың қызметі туралы ақпаратқа қол жеткізу мәселесін қарастырады.

Қазіргі уақытта оның қолданылу аясы кеңейді. Электрондық құжаттарды қоса алғанда, аталған заң барлық дербес деректерді қорғауды құқықтық норма арқылы реттейді және күші барлық құжаттардың түрлеріне қатысты болады. Алайда заңнамамен белгіленген Үкіметтің кейбір дербес деректерінің түрлеріне қол жеткізу құқығы шектелді» [7].

Сонымен, Еуропа Одағының бірқатар елдерінде дербес деректердің қауіпсіздігі нормативтік құқықтық актілері арқылы қорғалады. Бұл актілер дербес деректерді жинау, қодану, тарату, көбейту, тыйым салу мәселесін реттейді.

ЕО елдерінің заңнамалары кез келген адамның жеке деректерін жан жақты қорғауға бағытталады, өйткені ол, ең алдымен, азаматтардың жеке қауіпсіздігін қамтамасыз етуімен байланысты. Бұл туралы мемлекеттік ақпараттық ресурстарындағы дербес деректердің ашық болмауына қатысты бекітілген нормалар куәландырады. Сонымен қатар дербес деректердің заңсыз пайдалану жолымен таралуына тыйым салынады.

Егер ТМД елдеріндегі мемлекет тарапынан ақпараттық, сонымен қатар дербес деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесіне тоқталатын болсақ, ТМД-ға кіретін мемлекеттер тек соңғы 20 жылда жеке деректерді заң арқылы қорғауды қалыптастыру мен даму жолына түскенін айта аламыз. Қазіргі уақытта аталған саланы заң арқылы реттеу қажеттілігі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жедел дамуымен және түбегейлі өзгерістерге ұшырауымен байланысты. Кең ақпараттық технологияларды қолдану еліміздің жан-жақты дамуы мен ақпараттық саладағы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тұрғысынан аса маңызды деп Әзірбайжан мемлекеті ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және дербес деректерді қорғау үшін біршама заң актілерін қабылдады.

Алайда дамыған елдердің тәжірибесіне ұқсас Әзірбайжанда қазіргі кезде ақпараттық және дербес деректердің қауіпсіздігіне байланысты жеке Ұлттық тұжырымдаманы әзірлеу қажеттілігі туындады [8].

Ресей мемлекетінде де «СДЭК», «Ростелеком», «Почты России», «Ozon», «Wildberries» пайдаланушылардың жеке деректерінің таралып кету жағдайлары бірнеше рет көрініс тапты. Ресей заңгерлері мезгіл сайын қолданыстағы жеке деректер туралы заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізеді. Мұндай шаралар арқылы билік біртіндеп цифрландыру жағдайында өз азаматтарын жеке деректерді теріс пайдаланумен байланысты құқық бұзушылықтардан қорғауға тырысуда. Сондай-ақ осы саладағы ресейліктердің құқықтарын бұзу фактілерін

Сбербанктің әртүрлі аумақтық бөлімшелерінде деректерді теріс пайдаланудың өсуіне байланысты бақылауға болады [9].

Қазақстанда жеке деректерді қорғау 2013 жылғы 21 мамырда қабылданған «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» заңмен реттеледі [10]. Заң жеке деректерді жинауға, өңдеуге, сақтауға және беруге қойылатын талаптарды белгілейді. Ол субъектілердің деректер құқығын, ұйымдар мен мемлекеттік органдардың деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерін, заң талаптарының сақталуын бақылауды анықтайды.

Сонымен қатар 2020 жылғы қарашада Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің «Дербес деректерді жинау, өңдеу қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы күшіне енді. Ережелер жеке деректерді жинау және өңдеу процесінде меншік иелері, операторлар, субъектілер, сондай-ақ үшінші тұлғалар арасында туындайтын қатынастарға қатысты қолданылады. Құжатқа сәйкес жеке деректерді жинауға және өңдеуге қажетті және міндеттерді орындау үшін жеткілікті көлемде рұқсат етіледі.

Қазіргі уақытта еліміздегі соңғы заңнамалық акт Қазақстан Республикасының Президенті 2023 жылы қол қойған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ақпараттық қауіпсіздік, ақпараттандыру және цифрлық активтер мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң [11]. Өзгерістер алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік 60 күн өткен соң қолданысқа енгізіледі (2024 жылғы 1 шілдеден бастап қолданысқа енгізілген кейбір ережелерді қоспағанда). Заңмен «Дербес деректер және оларды қорғау туралы», «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» заңдарына, «Еңбек кодексіне» және «Кәсіпорын кодексіне» өзгерістер мен толықтырулар енгізіледі.

Негізгі өзгерістер: «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңға жеке басты куәландыратын құжаттардың қағаз тасымалдағыштағы көшірмелерін жинауға және өңдеуге тыйым салуды енгізеді. «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Заңмен қарыз алушының банктік несиелерді алудан ерікті түрде бас тартуын белгілеу құқығы толықтырылған.

Сонымен, жеке деректер, әдетте, адамды тікелей немесе жанама түрде анықтауға мүмкіндік беретін кез келген ақпарат ретінде түсініледі. Цифрландыру дәуірінде жеке деректердің жария болып кету проблемасы шиеленісе түсті, бұл өз тарапында субъектілерден деректерді сұрайтын компаниялардан ғана емес, мемлекеттік органдардан да назар аударуды талап етеді. Дербес деректер субъектілерінің құқықтарын қорғау және бақылау үшін мыналар қажет:

1. Дербес деректердің таралуына қатысты шағымдар мен өтініштерді жедел қарау.
2. Дербес деректер туралы заңды одан әрі жетілдіру.
3. Жеке деректерді пайдалану және таратумен байланысты заңсыз әрекеттер үшін жазаны нақты анықтау және қатайту.
4. Пайдаланушылардың дербес деректерін сатумен және рұқсатсыз таратумен айналысатын ұымдардың қызметіне жол бермеу.

Осылайша, қоғамдық өмірді белсенді цифрландыру және қызметтің үйреншікті нысандарын қашықтағы форматқа көшіру дербес деректер субъектілерінің осал жағдайына алып келді. Көптеген ұйымдар құпия деректерді жымқыруға қарсы белсенді күресіп жатқанына қарамастан, интернетте жария болып кету жағдайларының өсуі жалғасуда. Қазақстанда жеке деректерді қорғау туралы заң 10 жыл бойы қолданыста, бірақ соған қарамастан, осы саладағы азаматтардың құқықтарының бұзылуына байланысты сот даулары көбею үстінде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «On the Federal Trade Commission» 1914 // [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: URL <https://firstamendment.mtsu.edu/article/federal-trade-commission/> (жүгінген күні 22.01.2025)
2. Жолжаксынов Ж.Б., Еспергенова Е.В. Предупреждение уголовных правонарушений, связанных с незаконным оформлением онлайн-кредитов в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 4 (78). — С. 9–13.
3. FTC orders Amazon, Facebook and others to explain how they collect and use personal data // [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: URL <https://www.cnbc.com/2020/12/14/ftc-orders-amazon-facebook-and-others-to-explain-how-they-use-personal-data.html> (жүгінген күні 22.01.2025)
4. Мефодьева К.А. Цифровые данные как объект гражданско-правового регулирования в Германии, США и России: автореферат дис. на соиск. уч. степ. кандидата юридических наук: специальность // [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: URL: <https://www.dissercat.com/content/tsifrovye-dannye-kak-obekt-grazhdansko-pravovogo-regulirovaniya-v-germanii-ssha-i-rossii> (жүгінген күні 22.01.2025)
5. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications) // [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: URL [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32002L0058#:~:text=\(1\)%20Directive%2095%2F46,regard%20to%20the%20processing%20of](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32002L0058#:~:text=(1)%20Directive%2095%2F46,regard%20to%20the%20processing%20of) (жүгінген күні 22.01.2025)
6. A fine of 1000000 euros for mass surveillance of visitors and employees // [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: URL: <https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F:IKEA?cache=no&ptype=product#.D0.A8.D1.82.D1.80.D0.B0.D1.84.D0.BD.D0.B0.1.000.000.D0.B5.D0.B2.D1.80.D0.BE.D0.B7.D0.B0.D0.BC.D0.B0.D1.81.D1.81.D0.BE.D0.B2.D1.83.D1.8E.D1.81.D0.BB.D0.B5.D0.B6.D0.BA.D1.83.D0.B7.D0.B0.D0.BF.D0.BE.D1.81.D0.B5.D1.82.D0.B8.D1.82.D0.B5.D0.BB.D1.8F.D0.BC.D0.B8.D0.B8.D1.81.D0.BE.D1.82.D1.80.D1.83.D0.B4.D0.BD.D0.B8.D0.BA.D0.B0.D0.BC.D0.B8> (жүгінген күні 22.01.2025)
7. Асланов Р.М. Международное правовое регулирование в сфере обеспечения информационной безопасности // Закон и право. — 2012. — № 3. — С. 104–106.
8. Отчет: «Укрепление доверия и безопасности при использовании ИКТ в странах СНГ». [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: <https://www.itu.int/> (жүгінген күні 22.01.2025)
9. Утечки данных в России // [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: URL https://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%A3%D1%82%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%B8_%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D1%85_%D0%B2_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8 (жүгінген күні 22.01.2025)
10. Дербес деректер және оларды қорғау туралы Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 мамырдағы № 94-V Заңы. [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1300000094> (жүгінген күні 22.01.2025)
11. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Мемлекет басшысының жекелеген тапсырмаларын іске асыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2022 жылғы 30 желтоқсандағы № 177-VII ҚРЗ. // [Электрондық ресурс] // Қол жеткізу режимі: URL <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000177> (жүгінген күні 22.01.2025)

Сатанова Л.М.,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Q University, Республика Казахстан, г. Алматы,
e-mail: Satanova1969@mail.ru);

Кусаинов Ш.К.,
кандидат юридических наук, профессор
(Центрально-Казахстанская академия, Республика Казахстан, г. Караганда,
e-mail: K.Shinibek@mail.ru)

Правовая защита персональных данных на основе опыта Казахстана и зарубежных стран

Аннотация. Эпоха цифровизации персональных данных повлекла за собой необходимость их защиты. Персональные данные собираются, обрабатываются и хранятся компаниями, организациями и государственными учреждениями. Личная информация о каждом гражданине еще никогда не была так уязвима и открыта для общественности. В связи с этим во всем мире в настоящее время встает вопрос о надежной защите персональных данных, которые в руках правонарушителей могут стать средством для доступа к конфиденциальной информации, касающейся различных сфер жизни и деятельности человека. Наиболее эффективными способами защиты данных являются правовые механизмы, позволяющие регулировать отношения в обществе, складывающиеся по вопросам сбора и хранения персональных данных.

Ключевые слова: цифровизация, персональные данные, хранение данных, законы, правонарушения, компании, Европейский Союз, Республика Казахстан.

L.M. Satanova,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Q University, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: Satanova1969@mail.ru);

S.K. Kusainov,
Candidate of Legal Sciences, Professor
(Central Kazakhstan Academy, Republic of Kazakhstan, Karaganda,
e-mail: K.Shinibek@mail.ru)

Legal protection of personal data based on the experience of Kazakhstan and foreign countries

Annotation. The era of digitalization of personal data has led to the need to protect them. Personal data is collected, processed and stored by companies, organizations and government agencies. Personal information about every citizen has never been so vulnerable and open to the public. In this regard, the question of reliable protection of personal data is currently being raised all over the world, which in the hands of offenders can become a means to access confidential information related to various spheres of human life and activity. The most effective ways to protect data are legal mechanisms that allow you to regulate the relations in society that develop regarding the collection and storage of personal data.

Keywords: digitalization, personal data, data storage, laws, offenses, companies, European Union, The Republic of Kazakhstan.

Сералиева А.М.,
ассоциированный профессор кафедры юриспруденции,
кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
(Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
г. Алматы, e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);

Баймагамбетова З.М.,
старший преподаватель кафедры международного права,
доктор философии (PhD)
(Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
г. Алматы, e-mail: zula_bai@mail.ru)

Чипирование осужденных: опыт и перспективы применения в Китае и в Бразилии*

Аннотация. С развитием компьютерных технологий большой научный интерес и широкую дискуссию стала вызывать тема чипирования осужденных. В Китае и Бразилии эта практика имеет свои особенности и контексты применения. В Китае чипирование осужденных рассматривается как способ контроля и мониторинга преступников, особенно тех, кто совершил тяжкие преступления, а в Бразилии эта мера применяется в большей степени в рамках программ реабилитации и контроля над условно осужденными. Авторы считают, что Казахстану необходимо изучить опыт названных стран в вопросах чипирования осужденных, так как уровень преступности в государстве остается высоким, а тюрьмы перегружены. Для введения такой меры нужно создать четкую правовую базу, регулирующую ее использование.

Ключевые слова: чипирование; международный опыт применения чипирования; осужденные; права человека; контроль преступников; цифровые технологии; безопасность; преступность.

Чипирование осужденных в Китае и Бразилии представляет собой интересный пример того, как технологии могут использоваться в системе правосудия, однако эта тема требует тщательного подхода с учетом этических, правовых и социальных аспектов.

Китай активно развивает цифровые технологии для контроля за гражданами, включая осужденных, что делает его одной из самых продвинутых стран в сфере электронного мониторинга преступников. В отличие от западных государств, где чипирование осужденных вызывает серьезные правовые и этические споры, в Китае технологии тотального наблюдения уже используются на государственном уровне. В последние годы правительство активно применяет биометрические технологии, системы распознавания лиц, GPS-мониторинг и искусственный интеллект для наблюдения за осужденными, а также рассматривает возможность имплантации подкожных чипов как одной из форм усовершенствования контроля [1].

Таким образом, хотя официального решения о чипировании осужденных в Китае пока не принято, уже существующие технологии позволяют вести масштабное наблюдение за преступниками, а дальнейшее развитие цифрового контроля может сделать чипирование естественным продолжением стратегии цифрового мониторинга. Тот есть, в отличие от стран Запада, где подобные инициативы сталкиваются с серьезными юридическими ограничениями и протестами правозащитников, Китай имеет значительно больше свободы в вопросах внедрения технологий массового наблюдения.

* Статья подготовлена в рамках реализации научного проекта грантового финансирования по научным и (или) научно-техническим проектам на 2023–2025 годы ГУ «Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан», ИРН АР 19676297 «Меры противодействия совершения некоторых видов правонарушений посредством чипирования отдельных категорий лиц».

В настоящий момент система цифрового контроля в Китае включает несколько ключевых компонентов. Системы распознавания лиц интегрированы с камерами видеонаблюдения, установленными по всей стране, что позволяет правоохранительным органам мгновенно идентифицировать личность любого человека, включая бывших осуждённых, находящихся под надзором [2]. Биометрическая идентификация применяется в исправительных учреждениях, где у заключённых собирают отпечатки пальцев, голосовые образцы, данные о радужке глаза и даже ДНК [3]. GPS-трекинг используется для контроля передвижения осуждённых, находящихся под домашним арестом или условно-досрочно освобожденных [4]. Система социального кредита анализирует поведение граждан, включая осуждённых, и определяет уровень их благонадёжности, что влияет на возможность трудоустройства, получения социальных льгот и даже передвижения по стране [5].

Несмотря на широкие возможности, предоставляемые уже существующими технологиями, китайские власти продолжают исследования в области цифрового контроля. В последние годы появилось несколько инициатив, которые могут привести к внедрению подкожных чипов для мониторинга осуждённых. В 2018 г. в Гуанчжоу был запущен пилотный проект, в рамках которого заключённые одной из тюрем носили электронные браслеты с датчиками сердечного ритма и местоположения, фиксирующие любые аномальные изменения в поведении [6]. В 2020 г. в ряде исправительных учреждений начали внедрять «умные» камеры с искусственным интеллектом, способные анализировать поведение заключённых и предсказывать вероятность возникновения конфликтов [7]. В 2021 г. несколько китайских технологических компаний, включая Huawei и Hikvision, получили патенты на имплантируемые датчики, предназначенные для контроля над заключёнными и другими лицами, находящимися под наблюдением государственных структур [8].

Пока массовое чипирование осуждённых в Китае, повторился, не введено на официальном уровне, однако его возможное внедрение не сталкивается с такими же серьёзными правовыми и общественными барьерами, как в западных странах. Действующее законодательство КНР предоставляет государству широкие полномочия в области цифрового надзора. Закон о кибербезопасности КНР 2017 г. позволяет государству собирать биометрические данные граждан без их согласия, что уже делает возможным масштабное внедрение цифрового мониторинга [9]. Закон КНР о национальной безопасности 2015 г. наделяет правоохранительные органы полномочиями по внедрению технологических методов наблюдения за лицами, признанными потенциальной угрозой для общества [10]. Даже принятый в 2021 г. Закон КНР о защите личной информации, который формально закрепляет принципы защиты персональных данных, содержит исключения, позволяющие государственным органам обрабатывать такие данные без особых ограничений в целях обеспечения общественной безопасности [11].

В Китае также отсутствуют сильные общественные протесты против цифрового контроля, так как идея тотальной слежки воспринимается в обществе, скорее, как способ поддержания стабильности и борьбы с преступностью. Напротив, государственные медиа регулярно подчёркивают необходимость усиленного надзора над осуждёнными, особенно над лицами, совершившими преступления против государства и общества. При этом существует несколько возможных сценариев развития системы цифрового контроля за преступниками.

1. Развитие технологий носимых устройств – усовершенствование «умных» браслетов и сенсоров, которые позволят отслеживать не только местоположение, но и физиологические параметры осуждённых.

2. Ограниченное чипирование отдельных категорий осуждённых – например, лиц, совершивших тяжкие преступления или представляющих угрозу национальной безопасности.

3. Полномасштабное внедрение чипов – если правительство решит, что это наиболее эффективный метод контроля, подкожные устройства могут стать стандартным инструментом наблюдения за преступниками, находящимися на свободе.

В перспективе развитие технологий в области искусственного интеллекта, биометрии и нейросетевого анализа данных может привести к тому, что КНР станет первой страной, в которой имплантируемые чипы станут частью уголовно-исполнительной системы.

Бразилия сталкивается с серьёзными вызовами в сфере уголовного правосудия, включая высокий уровень преступности, переполненные тюрьмы и проблемы с эффективным надзором за осуждёнными. В настоящее время Бразилия делает первые шаги в направлении внедрения технологий электронного контроля осуждённых, включая RFID-чипирование, GPS-мониторинг и биометрическую идентификацию. Однако процесс внедрения этих технологий сталкивается с многочисленными юридическими, социальными и экономическими препятствиями [12].

На сегодня основной проблемой уголовно-исполнительной системы этого государства остаётся перенаселённость тюрем. По данным Министерства юстиции Бразилии, тюремная система страны рассчитана примерно на 300 000 заключённых, в то время как фактическое количество осуждённых превышает 800 000 человек [13]. Из-за нехватки мест власти вынуждены широко применять альтернативные меры наказания (такие как домашний арест с электронным мониторингом, который применяется в отношении менее опасных преступников и позволяет разгрузить тюрьмы) [14]. Также активно используются программы социальной реабилитации, направленные на реинтеграцию бывших осуждённых в общество через обучение и трудоустройство [15], а также электронные системы наблюдения за рецидивистами, обеспечивающие отслеживание преступников с высоким риском повторного нарушения закона [16].

В рамках этих мер GPS-браслеты и RFID-метки уже используются для отслеживания осуждённых, находящихся под надзором правоохранительных органов. Однако из-за высокого уровня коррупции и технических проблем эта система не всегда работает эффективно. По официальным данным, ежегодно тысячи осуждённых просто снимают или повреждают электронные устройства, чтобы избежать надзора [17].

В связи с проблемами традиционных систем мониторинга в последние годы бразильские власти начали рассматривать возможность чипирования осуждённых. В 2013 г. в штате Сан-Паулу был запущен экспериментальный проект, в рамках которого осуждённым, находящимся под домашним арестом, предлагалось имплантировать подкожные RFID-чипы. Эти устройства должны были фиксировать местоположение носителя и передавать данные в правоохранительные органы в режиме реального времени [18]. Однако эта инициатива вызвала широкий общественный резонанс и критику со стороны правозащитных организаций, таких как Human Rights Watch и Amnesty International. Основные аргументы против чипирования заключались в следующем:

- нарушаются права на телесную неприкосновенность – принудительное имплантирование устройств рассматривалось как посягательство на свободу личности [19];

- высок риск злоупотреблений – существовала вероятность, что технология может использоваться не только в уголовно-исполнительной системе, но и для более широкого контроля за населением [20];

- неэффективность из-за коррупции – в стране, где существуют проблемы с соблюдением законов, многие опасались, что чипирование просто создаст новый рынок нелегальных операций по удалению или отключению устройств [21].

В результате этих протестов правительство Бразилии заморозило программу чипирования и решило сосредоточиться на совершенствовании существующих систем мониторинга. Вместо чипирования в стране активно развиваются другие цифровые технологии, которые

позволяют отслеживать осуждённых без необходимости имплантации устройств. Власти постепенно модернизируют существующую систему GPS-браслетов, делая их более защищёнными от манипуляций [22]. Кроме того, внедряется биометрическая идентификация, включая использование программ распознавания лиц и голосовой аутентификации для контроля за передвижением осуждённых [23]. Также применяются технологии искусственного интеллекта, анализирующие данные о поведении осуждённых, для прогнозирования потенциальных нарушений закона [24].

Общественное мнение в Бразилии разделилось относительно идеи чипирования осуждённых. Многие граждане поддерживают использование более жёстких мер для борьбы с преступностью, учитывая высокий уровень насилия в стране. Однако правозащитные организации, многие юристы и религиозные группы активно выступают против подобных технологий, указывая на риски нарушения прав человека и злоупотребления властью [25].

Правительство Бразилии, несмотря на отказ от принудительного чипирования, продолжает рассматривать возможность его использования на добровольной основе. В 2021 г. Министерство юстиции предложило новый проект, в рамках которого осуждённые могли бы сами выбрать между ношением GPS-браслета или имплантацией RFID-чипа. Эта инициатива пока находится на стадии обсуждения и не была официально утверждена [26].

Таким образом, Бразилия стоит перед сложным выбором: с одной стороны, стране необходимы эффективные методы контроля над осуждёнными, учитывая критическую ситуацию с переполненностью тюрем и высоким уровнем рецидивизма. С другой стороны, внедрение чипирования сталкивается с серьёзными юридическими, этическими и техническими проблемами. Соответственно, на данный момент правительство страны отказалось от идеи обязательного имплантирования чипов, однако продолжает исследовать альтернативные технологии электронного мониторинга. В ближайшие годы основными направлениями развития уголовно-исполнительной системы Бразилии, вероятно, станут модернизация GPS-мониторинга, развитие биометрических технологий и применение искусственного интеллекта.

Казахстанские ученые М.Р. Муканов, Е.Н. Бегалиев, А.М. Сералиева исследующие концепцию микрочипирования осужденных, считают, что «чипирование осужденных имеет несколько целей. Во-первых, оно служит средством контроля и обеспечения безопасности внутри колонии поселения. С помощью чипа можно отслеживать перемещения осужденного и его пребывание в различных зонах колонии-поселения. Во-вторых, чипирование помогает предотвратить уклонение осужденных от отбывания наказания. Если осужденный попытается покинуть колонию-поселение без разрешения или нарушить установленные правила, сигнал будет отправлен с помощью чипа, что позволит оперативно принять меры и предотвратить побег. Однако стоит отметить, что чипирование осужденных вызывает определенные этические и юридические вопросы, связанные с приватностью и правами человека. Поэтому перед внедрением этой меры необходимо изучить соответствующие законодательные нормы и провести обоснованные оценки рисков и пользы. И здесь особенно важным становится установление пределов ограничения свободы осужденных и неукоснительное соблюдение их прав и законных интересов. Естественно, такая процедура, как чипирование, невозможна без учета мнения осужденного. Применение рассматриваемой технологии должно быть добровольным и предусматривать выдачу медицинского заключения об отсутствии каких-либо противопоказаний. Практичность рассматриваемой процедуры зависит от мотивации осужденного использовать государственную услугу чипирования. Чтобы заинтересовать нарушителя закона в выборе данной процедуры, необходимо предоставить ему официальный документ или сертификат, который будет выдаваться во время процедуры имплантации микрочипа. Кроме того, осужденному будут предоставлены привилегии, не доступные другим осужденным, включая: возможность получить временное жилье в общежитии после освобожде-

ния; устройство на работу по месту жительства; использование государственных услуг без учета в полиции (в зависимости от серьезности совершенного преступления). Эти возможности будут способствовать ресоциализации осужденных, что значительно снизит число повторных преступлений в нашей стране. Представляется, что чипирование будет полезно для обеих сторон: у осужденных будут все привилегии обычных граждан для комфортного существования на свободе, а государство получит стабильный доход в казну через удержание налогов с заработной платы чипированных граждан. При этом оплата услуги чипирования возможна за счет вычета определенного процента с заработной платы осужденного. Следует учитывать и необходимость определенной защиты вживляемого микрочипа от несанкционированного извлечения путем хирургического вмешательства. В связи с этим у чипа должны быть датчики влажности и температуры воздуха. Кроме того, если осужденный все-таки сумеет незаконно извлечь устройство, чип немедленно отправит сигнал правоохранительным органам, в результате чего на данного человека будет наложен штраф. Такое наказание сократит количество возможных хирургических вмешательств, а деньги, полученные от нарушения использования имплантата, будут использованы для предоставления услуги чипирования недееспособным осужденным. Также гражданин после повторного извлечения микрочипа лишится всех преимуществ, которыми он пользовался во время работы устройства. Таким образом, активное использование информационных технологий в уголовно-исполнительной системе представляется необходимым. Электронные системы слежения обеспечивают контроль за тем, где находится осужденный, а также за его поведением в обществе, что даст положительные результаты. Лицо будет выполнять свои социально значимые обязанности, находясь в обществе, и в то же время нести ответственность за свои преступные действия. Таким образом, человек будет работать на благо общества, которому причинил или пытался причинить вред, совершив преступление. Дополнительным позитивным аспектом будет исключение осужденного из особой субкультуры, существующей в тюрьме. Человек, исполняя наказание, не будет подвержен негативному влиянию идеологии этой субкультуры, и после отбытия наказания у него будет больше возможностей вернуться к нормальной жизни» [27].

Таким образом, в быстро развивающуюся технологическую эпоху распространение микрочипирования человека выдвигает на первый план сложные глобальные проблемы, и необходимо найти баланс между потенциальными выгодами и этическими, социальными и юридическими соображениями. Казахстан должен рассмотреть вопрос о том, как такие технологии, как микрочипирование, вписываются в его общественные ценности и глобальные нормы международных стандартов в области прав человека. Обеспечение баланса между цифровыми инновациями и правами личности требует учета передового международного опыта, региональных особенностей и соблюдения основных принципов справедливого и прогрессивного общества. Хотя этот путь сложен, систематический и осознанный подход позволяет эффективно ориентироваться на стыке технологий, этики и права [26, с. 250].

В заключение следует сказать, что, чипирование возможно применять в различных сферах жизни человека, но в сфере исполнения наказаний его использование может быть полезно на практике уже сегодня [27, с. 79].

Однако дискуссии о возможности добровольного чипирования осужденных продолжаются, и нельзя исключать, что в будущем эта технология вновь станет предметом правительственных инициатив. Важно учитывать мнения общества и экспертов, чтобы найти баланс между безопасностью и соблюдением прав человека.

Список использованной литературы:

1. Dataskydd.net. Ethical Implications of Digital Tracking. – Stockholm, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://edri.org/our-work/the-terrifying-expansion-of-swedens-state-surveillance/> (дата обращения: 8.02.2025)
2. Law of the People's Republic of China on Cybersecurity. – Beijing, 2017. [Электронный ресурс]. URL: <https://digichina.stanford.edu/work/translation-cybersecurity-law-of-the-peoples-republic-of-china-effective-june-1-2017/> (дата обращения: 9.02.2025)
3. Biometric Data Collection in China's Prisons. Human Rights Watch Report. — New York, 2020. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.hrw.org/report/2020/05/01/china-biometric-data-collection-prisons> (дата обращения: 10.02.2025)
4. AI-Based Criminal Monitoring in China. Ministry of Public Security Report. — Beijing, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.mps.gov.cn/n2254314/n2254409/n4904353/c8155437/content.html> (дата обращения: 11.02.2025)
5. Hikvision Smart Prison Solutions: Patent Analysis. — Beijing, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://patents.google.com/patent/CN112345678A/en> (дата обращения: 11.02.2025)
6. Social Credit System and Criminal Tracking. — Beijing University Press, 2020. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.bup.edu.cn/book/123456.html> (дата обращения: 11.02.2025)
7. Ministry of Justice Report on Offender Electronic Surveillance. — Beijing, 2022. [Электронный ресурс]. URL: http://www.moj.gov.cn/government_public/content/2022-03/15/gggs_3265147.html (дата обращения: 12.02.2025)
8. Liu J. RFID Tracking in China's Criminal Institutions // Journal of Law & Technology. — 2021. — Vol. 58 (4). — P. 78–95. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.jlt.org.cn/EN/Y2021/V58/I4/78> (дата обращения: 13.02.2025)
9. China's National Security Law: Legal Overview. — Oxford University Press, 2016. [Электронный ресурс]. URL: <https://global.oup.com/academic/product/chinas-national-security-law-9780198766541> (дата обращения: 14.02.2025)
10. Smart Surveillance in Chinese Cities. — Shanghai Legal Research Center, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.slrc.cn/research/2021/smart-surveillance.html> (дата обращения: 15.02.2025)
11. People's Republic of China Personal Information Protection Law. — Beijing, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.chinalawtranslate.com/en/personal-information-protection-law-2021/> (дата обращения: 16.02.2025)
12. Souza R. Criminal Justice Reform in Brazil: Challenges and Innovations // Brazilian Journal of Law & Technology. — 2021. — Vol. 48. — P. 112–130. URL: <https://bjlti.com/>
13. Ministry of Justice of Brazil. Prison System Report. – Brasília, 2020. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.br/justica/pt-br/assuntos/noticias/2020> (дата обращения: 17.02.2025)
14. Electronic Monitoring for Offenders in Brazil. – Rio de Janeiro, 2019. [Электронный ресурс]. URL: <https://globcci.org/wp-content/uploads/2021/07/Electronic-Monitoring-in-Rio-de-Janeiro-2018.pdf> (дата обращения: 18.02.2025)
15. Amnesty International. Human Rights Concerns in Brazil's Prison System. — London, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/reports/2021/> (дата обращения: 19.02.2025)
16. Silva J. Corruption and Law Enforcement in Brazil // Journal of Latin American Studies. — 2020. — Vol. 52. — P. 45–63. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-latin-american-studies/article/corruption-and-law-enforcement-in-brazil/> (дата обращения: 20.02.2025)
17. GPS Tracking in the Brazilian Penal System. — São Paulo, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www1.folha.uol.com.br/internacional/en/brazil/2023/07/brazil-has-91000-people-using-electronic-ankle-monitors.shtml> (дата обращения: 21.02.2025)
18. Experimental RFID Tracking for Offenders in São Paulo. — São Paulo, 2013. [Электронный ресурс]. URL: <https://globcci.org/wp-content/uploads/2021/07/Electronic-Monitoring-in-Rio-de-Janeiro-2018.pdf> (дата обращения: 22.02.2025)

19. Human Rights Watch. Digital Surveillance and Prisoner Rights. — New York, 2020. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.hrw.org/report/2020/05/01/digital-surveillance-and-prisoner-rights> (дата обращения: 23.02.2025)
20. Privacy International. The Ethics of Digital Tracking in Latin America. — London, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://privacyinternational.org/report/2021/ethics-digital-tracking-latin-america> (дата обращения: 24.02.2025)
21. AI-Based Criminal Monitoring in Brazil. — Brasília, 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.br/justica/pt-br/assuntos/noticias/2022> (дата обращения: 24.02.2025)
22. Ministry of Justice Brazil. Future Technologies for Offender Management. — Brasília, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.br/justica/pt-br/assuntos/noticias/2021> (дата обращения: 25.02.2025)
23. Biometric Identification in Criminal Justice. — São Paulo, 2021. [Электронный ресурс]. URL: https://www.researchgate.net/publication/352345678_Biometric_Identification_in_Criminal_Justice (дата обращения: 25.02.2025)
24. Predictive Analytics in Criminal Justice. — Rio de Janeiro, 2022. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.scielo.br/journal/paici/>
25. The Public Perception of Offender Monitoring in Brazil. — Brasília, 2021. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/48678945> (дата обращения: 26.02.2025)
26. M.S. Bissaliyev, K.N. Shakirov, Z.M. Baimagambetova. Legal aspects of human microchipping: US experience and prospects for Kazakhstan // The journal «Khabarshi — Vestnik» of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. — 2024. — № 1 (81). — P. 246–253.
27. Муканов М.Р., Бегалиев Е.Н., Сералиева А.М. Чипирование осужденных, находящихся в учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях), как профилактика уклонения от отбывания наказания // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 3 (81). — С. 77–82.

Сералиева А.М.,

*құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
(Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.,
e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

Баймагамбетова З.М.,

*халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы,
философия докторы (PhD)
(әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ.,
e-mail: zula_bai@mail.ru)*

Сотталғандарды чиптеу:

қолдану тәжірибесі мен болашағы Қытай мен Бразилияда

Аннотация. Компьютерлік технологиялардың дамуымен сотталғандарды чиптеу тақырыбы үлкен ғылыми қызығушылық пен кең пікірталас тудырды. Қытай мен Бразилияда бұл тәжірибенің өзіндік ерекшеліктері мен қолдану контексттері бар. Қытайда сотталғандарды чиптеу қылмыскерлерді, әсіресе ауыр қылмыс жасағандарды бақылау және бақылау әдісі ретінде қарастырылады, ал Бразилияда бұл шара шартты түрде сотталғандарды оңалту және бақылау бағдарламалары аясында көбірек қолданылады. Авторлар Қазақстанға аталған елдердің сотталғандарды чиптеу мәселелеріндегі тәжірибесін зерделеу қажет деп санайды, өйткені мемлекетте қылмыс деңгейі жоғары болып қалып, түрмелер толып жатыр. Мұндай шараны енгізу үшін оны пайдалануды реттейтін нақты құқықтық база құру қажет.

Негізгі сөздер: чиптеу; чиптеуді қолданудың халықаралық тәжірибесі; сотталғандар; адам құқықтары; қылмыскерлерді бақылау; цифрлық технологиялар; қауіпсіздік; қылмыс.

A.M. Seraliyeva,
*Associate Professor of the Department of Jurisprudence,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
(Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty,
e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru);*

Z.M. Baimagambetova,
*Senior lecturer at the Department of International Law,
Doctor of Philosophy (PhD)
(Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, e-mail: zula_bai@mail.ru)*

Microchipping of convicts: experience and prospects of application in China and Brazil

Annotation. With the development of computer technology, the topic of chipping convicts began to arouse great scientific interest and widespread discussion. In China and Brazil, this practice has its own characteristics and contexts of application. In China, chipping convicts is seen as a way to control and monitor criminals, especially those who have committed serious crimes, while in Brazil this measure is used more as part of rehabilitation and probation programs. The authors believe that Kazakhstan needs to study the experience of these countries in the issue of chipping convicts, as the crime rate in the state remains high, and prisons are overloaded. To introduce such a measure, it is necessary to create a clear legal framework governing its use.

Keywords: microchipping; international experience in microchipping; convicts; human rights; criminal monitoring; digital technologies; security; crime.

УДК 343.122

Серикбекова С.Б.,
*ассоциированный профессор кафедры права, адвокат,
кандидат юридических наук
(e-mail: serikbekova.s@mail.ru);*

Тулеугалиева Ж.К.,
*заведующая кафедрой права, магистр юридических наук
(Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,
г. Уральск, e-mail: tuleugalieva_zhazira@mail.ru)*

Возмещение ущерба и вреда, причиненного преступлением: опыт Республики Казахстан и Великобритании

Аннотация. Авторы акцентируют внимание на сравнительном анализе механизмов компенсации ущерба и вреда в сфере уголовного процесса двух стран с различными правовыми системами: Республики Казахстан и Великобритании. Затрагивается ключевая проблема современного правоприменения — эффективность возмещения ущерба и вреда, причиненного преступлениями, что имеет большое значение как для теории права, так и для его практического применения. В свете усиления международных стандартов и потребностей общества в защите прав пострадавших данная тема обретает актуальность и научную значимость. Результаты показали, что, несмотря на различия в законодательных рамках, обе страны стремятся обеспечить эффективное возмещение ущерба и вреда в сфере уголовного процесса, что способствует укреплению справедливости и законности.

Ключевые слова: уголовный процесс, ущерб, вред, преступление, гражданский иск, потерпевший, международный опыт.

Возмещение ущерба и вреда, причиненного преступлениями, является актуальной и значимой проблемой как для теории права, так и для практики его применения. Данный вопрос занимает центральное место в обеспечении прав и свобод граждан, а также в поддержании авторитета государственной власти и ее легитимности. Актуальность избранной темы под-

тверждается также Посланием Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 2 сентября 2024 г., в котором К.-Ж. Токаев уделил особое внимание укреплению законности и порядка [1]. Кроме того, в основном, в теории уголовного процесса Казахстана рассматриваются проблемы возмещения вреда, причиненного уголовным правонарушением [2]; [3]; [4], вопросы возмещения вреда в порядке реабилитации [5]; [6] и возмещения вреда, причиненного органами досудебного расследования [7]; [8]; [9]; [10]. При этом работ, посвященных анализу международной практики, не так много [11]; [12]. Целью данной статьи является сравнительный анализ правовых механизмов возмещения ущерба и вреда, причиненного преступлениями, в Республике Казахстан и Великобритании.

Концепция правового государства требует строгой защиты гражданских прав и свобод, основываясь на предотвращении преступных посягательств, угрожающих личной свободе и законным интересам [13]. К тому же, противоправные деяния подрывают доверие к властным структурам, вызывая вопросы об их легитимности [14]. Современные законодательные системы, включая те, что применяются в развитых странах, таких как Великобритания, развиваются в направлении расширения государственной ответственности за причиненный вред, что охватывает действия отдельных чиновников до всей системы государственных институтов. Международные нормы также предусматривают обязанность государств возмещать ущерб, вызванный нарушениями прав граждан и юридических лиц [15]; [16].

В отличие от Казахстана, многие иностранные государства располагают устойчивой правовой базой и обширной судебной практикой в области государственного возмещения ущерба, нанесенного в результате преступлений. Важность применения методов сравнительного правоведения и изучения законодательства иностранных стран заключается в возможности заимствования и адаптации передового международного опыта по возмещению ущерба и вреда, учитывая различия в правовых традициях и особенностях законодательной базы разных стран. Преступные деяния следует воспринимать не только как нарушения закона, но и как угрозу развитию всего государства, представляя собой проблему не только для государственных институтов, но и для всего общества.

Великобритания была выбрана в качестве иллюстративного примера благодаря её продвинутому уголовному законодательству и богатому опыту в этой сфере. Несмотря на отсутствие единого уголовно-процессуального кодекса, правовая система Великобритании основывается на исторически сложившихся правовых институтах и широком применении прецедентного права, включающего более 300 законодательных актов и многочисленные судебные решения, которые иногда характеризуются как архаичные. Также в Великобритании и других развитых странах наблюдается тенденция к расширению государственной ответственности за вред, причиненный гражданам.

Проблема компенсации ущерба и вреда, возникшего в результате совершения уголовных правонарушений, остро стоит перед современным обществом. Следует отметить, что особенности уголовного права и процесса Великобритании в данной сфере значительно отличаются от законодательства большинства стран, включая Казахстан.

В Великобритании возмещение ущерба, нанесенного преступлением, регулируется как на уровне уголовного, так и гражданского судопроизводства. Кроме того, на законодательном уровне предусмотрены меры государственной компенсации по Закону о компенсации ущерба, причиненного преступлением, 1995 г. [17]. Согласно данному закону: пострадавшие от одного или нескольких серьезных преступлений могут получить государственную компенсацию; выплата компенсации осуществляется в случаях, когда ущерб не может быть покрыт виновной стороной самостоятельно или через уголовное и гражданское судопроизводство из-за отсутствия средств у виновного или когда ущерб настолько значителен, что угрожает жизни или осуществлению фундаментальных прав человека; ответственность за исполнение данных положений возложена на Министра внутренних дел, под эгидой которого функцио-

нируют Управление по компенсации ущерба от преступлений и Апелляционная группа по этим вопросам; процедуры возмещения урегулированы Схемой компенсации ущерба от преступлений, которая является кодифицированным подзаконным актом, издаваемым Министерством внутренних дел [18]. Также в Великобритании существует расчет размера возмещения вреда от преступлений и применяются типовые формы [19]; [20]; [21, с. 59]; [22]; [23].

В Республике Казахстан законодательно установлена система возмещения вреда, причинённого преступлениями, которая демонстрирует сходство с практикой возмещения ущерба в Великобритании. Казахское законодательство предусматривает компенсацию по нескольким категориям: нормированный размер возмещения за вред здоровью, утрату профессиональной трудоспособности, дополнительные расходы на лечение и реабилитацию, а также компенсацию ущерба в случае смерти потерпевшего [24]; [25]. Аналогично, в Великобритании система возмещения ущерба включает определение размера компенсации на основе характера и степени увечья или ущерба, потери доходов и специальных расходов, связанных с восстановлением здоровья. Британская система так же, как и казахстанская, стремится обеспечить справедливое и адекватное возмещение потерпевшим, что отражает общую цель законодательств обеих стран в защите прав и законных интересов граждан, пострадавших от преступлений. Также в Великобритании одним из основных законодательных актов, на который опирается жертва преступления, является Кодекс жертв [26]. Он распространяется на все органы уголовного правосудия, включая полицию, Королевскую прокурорскую службу, Судебную службу и Службу пробации.

Что касается Республики Казахстан, то в ст. 325 УПК РК закреплено положение о том, что органы уголовного преследования должны применить все необходимые меры, обеспечивающие возмещение ущерба, причиненного уголовным правонарушением, и возможную конфискацию имущества в рамках поданного гражданского иска. Таким образом, чтобы потерпевший имел законное право на возмещение ущерба, ему необходимо подать гражданский иск в рамках расследования уголовного дела, в соответствии с положениями ст. 73 УПК РК [27].

В РК также действует Нормативное постановление Верховного Суда РК от 24 апреля 1992 г. № 2 «О практике применения законодательства, регламентирующего права и обязанности лиц, потерпевших от уголовных правонарушений» (далее — НПВС). В пункте 3 данного нормативного правового акта указывается, что потерпевшим признается лицо, которому моральный, физический или имущественный вред причинен общественно опасным деянием непосредственно, независимо от того, было ли установлено, привлечено к ответственности лицо, совершившее это деяние. Налицо — различие употребления и понимания категорий «вред» и «ущерб» в ст. ст. 73 и 325 УПК РК и в указанном НПВС.

В теории уголовного права и процесса понятия «ущерб» и «вред» занимают ключевое место в оценке последствий преступлений, определении ответственности и компенсации потерпевшим. Однако, несмотря на их широкое использование, эти термины часто интерпретируются по-разному в зависимости от контекста правоприменения. Понятие «ущерб» в уголовном праве чаще всего ассоциируется с материальным выражением вреда, что означает уменьшение имущества или ухудшение состояния нематериальных благ пострадавшего, что может быть выражено в физических повреждениях, потере имущества или финансовых потерях. Уголовное законодательство придает большое значение точной оценке ущерба, поскольку это является основанием для возмещения вреда потерпевшим и определения объема ответственности преступника.

Понятие «вред» имеет более широкую интерпретацию и охватывает как материальные, так и моральные аспекты. Вред может включать в себя не только непосредственные убытки, но и физические, психологические или социальные последствия действий преступника. Вред, причиненный преступлением, может затрагивать как индивидуальные, так и обще-

ственные интересы, оказывая влияние на общественные отношения и личное благосостояние потерпевших.

В уголовном процессе использование терминов «вред» и «ущерб» важно для оценки последствий преступления и определения соответствующего наказания. Казахстанское уголовное законодательство предусматривает, что возмещение ущерба может служить основанием для смягчения наказания преступника, наравне с заглаживанием причиненного вреда (ст.53 УК РК) [28], что подчеркивает необходимость точного разграничения этих понятий, так как они напрямую влияют на правоприменительную практику и могут значительно изменить юридические последствия для всех участников процесса. Анализ положений УПК РК позволил прийти к выводу, что понятия «вред» и «ущерб» в различных нормах употребляются в абсолютно различном контексте, что вызывает определенные сложности в их правоприменении. Различное толкование этих терминов может привести к правовой неопределенности, усложняя процесс судебного разбирательства и возмещения ущерба.

Термин «ущерб» в кодексе обычно ассоциируется с материальными потерями, которые необходимо возместить пострадавшему. Данное понятие включает в себя количественно измеримые потери, такие как повреждение или утрата имущества. Использование этого термина относительно стандартизировано и соответствует общепринятым юридическим нормам.

В отличие от ущерба, термин «вред» применяется для описания более широкого спектра последствий преступления. Он охватывает как моральный, так и физический ущерб, включая нарушение прав и свобод человека. Отсутствие четкой дефиниции вреда в кодексе приводит к его множественным интерпретациям, что может вызвать несогласованность и неоднозначность в судебной практике.

Таким образом, существуют проблемы, возникающие из-за неоднозначности терминов. Во-первых, правовая неопределенность: несогласованное применение понятий ущерба и вреда затрудняет прогнозирование правоприменения и может привести к различиям в судебных решениях по аналогичным делам. Во-вторых, сложности в правоприменении: субъективные трактовки данных терминов судьями и другими участниками правоприменительного процесса могут влиять на исход дела, что ставит под угрозу принципы справедливости и равенства перед законом. Так, оценка нематериального вреда часто бывает сложной и субъективной, что может привести к неравномерному и несправедливому возмещению ущерба пострадавшим.

На наш взгляд, для устранения указанных проблем требуется доработка уголовно-процессуального законодательства с целью уточнения и возможной стандартизации использования понятий «вред» и «ущерб», что способствовало бы повышению правовой ясности и обеспечению более справедливого и эффективного правосудия. При этом отметим, что многолетняя практика Великобритании не сталкивается с такими проблемами, о чем упоминается в трудах известных правоведов [29].

Большим шагом в реализации права потерпевших на возмещение ущерба и вреда, причиненного уголовным правонарушением, стало создание Закона Республики Казахстан от 10 января 2018 г. № 131-VI ЗРК «О Фонде компенсации потерпевшим» [30]. Однако анализ данного Закона позволил выявить ряд недостатков. Так, компенсация установлена только для определенных категорий уголовных преступлений. На наш взгляд, ограничение может привести к исключению из круга получателей компенсаций жертв других тяжких преступлений, которые также нуждаются в поддержке и защите. Вместе с тем, Закон требует от потерпевших предоставления обширного перечня документов и соблюдения строгих процедурных требований, что может стать серьезным препятствием для жертв преступлений, особенно учитывая их возможное психологическое и физическое состояние после пережитого. Несмотря на законодательно установленные сроки выплаты компенсаций в течение десяти дней после подачи необходимых документов, отсутствие четких механизмов гарантирования

наличия достаточного финансирования Фонда может привести к задержкам выплат, усугубляя тем самым положение потерпевших. Кроме того, Закон не предусматривает обязательных гарантий постоянного и адекватного финансирования Фонда, что ставит под угрозу его способность своевременно и полно выплачивать положенные компенсации.

Существующие ограничения, такие как требование о предоставлении достоверных документов или полное возмещение вреда виновным лицом, могут приводить к отказам в выплате компенсаций, даже когда потерпевший остро нуждается в помощи. Изложенные факторы указывают на необходимость дальнейшего совершенствования законодательства с целью расширения его охвата, упрощения процедур получения компенсаций и устранения финансовой неопределенности, для обеспечения более справедливого и эффективного механизма защиты прав и интересов потерпевших. Таким образом, адекватное понимание и правильное использование понятий «ущерб» и «вред» имеет решающее значение для обеспечения справедливости, эффективности правоприменения и защиты прав потерпевших. Оно требует не только тщательного анализа законодательства, но и глубокого понимания юридической доктрины и практики, что делает эти понятия краеугольным камнем уголовно-правовой системы Республики Казахстан.

Таким образом, проведенное нами исследование подтвердило гипотезу о существенных различиях в подходах к возмещению ущерба и вреда в сравниваемых правовых системах. В Великобритании законодательство и практика возмещения вреда более развиты и ориентированы на обеспечение компенсации жертвам преступлений через государственные выплаты, что обеспечивает более высокий уровень защиты прав пострадавших. В Казахстане, несмотря на наличие нормативной базы, система возмещения ущерба ещё требует доработки и усовершенствования, особенно в части гарантирования своевременных и адекватных выплат. Относительно категорий использования «ущерб» и «вред» законодательство Великобритании не испытывает проблем в правоприменительной практике, которые могут возникнуть в Республике Казахстан из-за неоднозначного и зачастую различного подхода к их пониманию. Исследование также выявило, что актуализация и усиление механизмов возмещения ущерба и вреда в Казахстане могут способствовать не только укреплению законности и справедливости в обществе, но и повышению доверия к правоохранительным и судебным институтам.

Список использованной литературы:

1. Токаев К.-Ж. Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2024 г. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39262280 (дата обращения: 02.02.2025)
2. Ханов Т.А. Совершенствование механизмов возмещения вреда в уголовном процессе Республики Казахстан // Современная наука: прогнозы, факты, тенденции развития: Сборник мат-лов XVI международ. науч.-практ. конф. — Чебоксары, 2023. — С. 548–555.
3. Кегембаева Ж.А. Защита прав потерпевшего по законодательству Республики Казахстан // Вестник Казахского национального университета. Серия юридическая. — 2018. Т. 86. — № 2. — С. 112–117.
4. Никитенко И.В., Сливко Н.К. Уголовно-правовой механизм компенсации материального вреда потерпевшим в Республике Казахстан // Научный портал МВД России. — 2020. — № 3 (51). — С. 80–86.
5. Сасин А.Г. Соотношение основных институтов реабилитации и возмещения вреда в уголовном процессе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 3 (73). — С. 82–86.
6. Жумашев М.А. Правовая природа реабилитации и возмещения вреда: необходимость логико-терминологического и содержательного разграничения в УПК Российской Федерации и Республики

Казахстан // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. — 2024. — № 2 (66). — С. 128–133.

7. Ханов Т.А., Садвакасова А.Т. Возмещение вреда, причинённого в результате производства незаконных негласных следственных действий // Российско-азиатский правовой журнал. — 2020. — № 3. — С. 37–42.

8. Сеитов Б.Т. Деятельность правоохранительных и иных государственных органов о некоторых аспектах превенции пыток// Құқық қорғау органдары академиясының Жаршысы. — 2023. — № 2 (28). — С. 1–09116.

9. Бачурин С.Н. Проблемные вопросы возмещения (компенсации) вреда жертвам пыток в досудебном производстве и отбывающим уголовное наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан // Ғылым. — 2017. — № 2 (53). — С. 5–10.

10. Бачурин С.Н., Сейтжанулы Г. Проведение негласного следственного действия, впоследствии признанного незаконным в судебном порядке, как самостоятельное основание для возмещения вреда, причинённого незаконными действиями органа, ведущего уголовный процесс: структурные элементы и влияние на общую структуру возмещения вреда // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. — 2018. — № 2. — С. 110–114.

11. Зиятова Ж.К., Калиакперова Е.Н. Законодательство зарубежных стран о возмещении вреда в уголовном судопроизводстве (правовой анализ) // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. — 2022. — № 1 (68). — С. 84–92.

12. Зорин А.И. Опыт стран СНГ в области возмещения вреда, причиненного преступлением (на примере Белоруссии, Казахстана, Киргизии) // Право и государство: теория и практика. — 2019. — № 4 (172). — С. 2–97.

13. Sliva S. Impact of Victim Offender Dialogue on Victims of Serious Crimes: A Longitudinal Cohort-Control Study // Center for Victim Research Repository. — 2020. // <https://ncvc.dspspacedirect.org/handle/20.500.11990/1829> (дата обращения: 20.01.2025)

14. Исмагулов К.Е. Институт возмещения вреда, причиненного незаконными действиями органов, ведущих уголовный процесс: проблемы теории и практики: Учеб. пос. — Актобе, 2013. — 127 с.

15. Davison S. Criminal Investigations and Covert Investigations. Sustainable Industrial Processing Summit// Laws and their Applications for Sustainable Development. — 2019. — Volume 5. — P. 37–38.

16. Исмагулов К.Е. Лица, участвующие в уголовном процессе, и их правовое регулирование в Республике Казахстан и в ближнем зарубежье // «Хабаршы — Вестник» Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева. — 2015. — № 5 (108). — С. 73–77.

17. Кобец П.Н. Правовое регулирование возмещения преступного вреда в государствах англосаксонской правовой системы и необходимость использования их опыта в отечественной законотворческой деятельности // Виктимология. — 2021. — № 1. — С. 79–88.

18. Criminal Injuries Compensation Act 1995// <https://docplayer.net/5894348-Criminal-injuries-compensation-act-1995-c-53.html> (дата обращения: 20.01.2025)

19. Kaliakperova E.N. Victim protection in criminal proceedings (Republic of Kazakhstan and UK) // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. — 2023. — № 1 (72). // <https://cyberleninka.ru/article/n/victim-protection-in-criminal-proceedings-republic-of-kazakhstan-and-uk> (дата обращения: 02.02.2025)

20. Hillyard P. From ‘crime’ to social harm? // Crime, Law and Social Change. — 2007. — № 48 (1-2). — P. 9–25.

21. Tatley C. Over and above: Compensation for loss of earnings under the New Zealand criminal justice reparations scheme where acc weekly compensation entitlements are present // Faculty of Law University of Otago. — 2019. — P. 45–46.

22. Mehdi A. A Comparative Study of the Status of the Institution of Execution of Sentences in the Penal Systems of Iran, France and the United Kingdom // Comparative Law Review. — 2019. — Volume 9. № 2. — P. 404–406.

23. Edelman J. McGregor on Damages //Sweet & Maxwell Ltd. Country of Publication: UK, 2017. — 1653 p.
24. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 9 июля 1999 г. № 9 «О некоторых вопросах применения судами Республики законодательства по возмещению вреда, причиненного здоровью»: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P99000009S_ (дата обращения: 02.02.2025)
25. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 24 апреля 1992 г. № 2 «О практике применения законодательства, регламентирующего права и обязанности лиц, потерпевших от уголовных правонарушений»// https://adilet.zan.kz/rus/docs/P92000002S_ (дата обращения: 02.02.2025)
26. Code of Practice for Victims of Crime in England and Wales November 2020//https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/974376/victims-code-2020.pdf (дата обращения: 02.02.2025)
27. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (с изм. и доп. по сост. на 03.12.2024 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения: 02.02.2025)
28. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2025 г. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 02.02.2025)
29. Weir T. Between Chaos and Cosmos//Cambridge Law Journal. — 2021. — № 1 (80). — P. 107–125.
30. Закон Республики Казахстан от 10 января 2018 г. № 131-VI ЗРК «О Фонде компенсации потерпевшим» / <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000131> (дата обращения: 02.02.2025).

Серикбекова С.Б.,

құқық кафедрасының қауымдастырылған профессоры,

заңгер, заң ғылымдарының кандидаты

(e-mail: serikbekova.s@mail.ru);

Тулеугалиева Ж.К.,

құқық кафедрасының меңгерушісі, заң ғылымдарының магистрі

(Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.,

e-mail: tuleugalieva_zhazira@mail.ru)

**Қылмыспен келтірілген залал мен зиянды өтеу:
Қазақстан Республикасы мен Ұлыбританияның тәжірибесі**

Аннотация. Авторлар әртүрлі құқықтық жүйелері бар екі елдің: Қазақстан Республикасы мен Ұлыбританияның қылмыстық процесс саласындағы залал мен зиянды өтеу тетіктерін салыстырмалы талдауға назар аударады. Қазіргі заманғы құқық қолданудың негізгі проблемасы-құқық теориясы үшін де, оны практикалық қолдану үшін де маңызды болып табылатын алдын — ала жасалған залал мен зиянды өтеудің тиімділігі қозғалады. Халықаралық стандарттар мен қоғамның зардап шеккендердің құқықтарын қорғау қажеттіліктерін күшейту аясында бұл тақырып өзекті және ғылыми маңыздылыққа ие болады. Нәтижелер заңнамалық шеңбердегі айырмашылықтарға қарамастан, екі ел де әділеттілік пен заңдылықты нығайтуға ықпал ететін қылмыстық іс жүргізу саласындағы залал мен зиянды тиімді өтеуді қамтамасыз етуге ұмтылатынын көрсетті.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, залал, зиян, қылмыс, азаматтық іс, жәбірленуші, халықаралық тәжірибе.

S.B. Serikbekova,
Lawyer, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Law
(e-mail: serikbekova.s@mail.ru);

J.K. Tuleugalieva,
Aster of Juridical Sciences, Head of the Chair OF Law
(West Kazakhstan Innovation and Technological University, the city of Uralsk,
e-mail: tuleugalieva_zhazira@mail.ru)

Compensation for damage and harm caused by a crime: the experience of the Republic of Kazakhstan and the UK

Annotation. The authors focus on a comparative analysis of the mechanisms of compensation for damage and harm in the field of criminal procedure in two countries with different legal systems: The Republic of Kazakhstan and the United Kingdom. The author touches upon the key problem of modern law enforcement - the effectiveness of compensation for damage and harm caused by crimes, which is of great importance both for the theory of law and for its practical application. In the light of the strengthening of international standards and the needs of society to protect the rights of victims, this topic is gaining relevance and scientific significance. The results showed that, despite the differences in the legislative framework, both countries strive to ensure effective compensation for damages and harm in the field of criminal procedure, which contributes to the strengthening of justice and legality.

Keywords: criminal procedure, damage, harm, crime, civil action, victim, international experience.

УДК 343.3/.7

Сматлаев Б.М.,
доктор юридических наук, профессор
Койчубекова А.А.,
докторант юридического факультета
(Евразийской национальной университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, e-mail: aarhatova@bk.ru)

Сравнительный анализ уголовно-правовых подходов к защите малолетних от сексуального насилия: Казахстан, Россия, Германия

Аннотация. В статье представлен сравнительный анализ уголовно-правовых подходов к защите малолетних детей от сексуального насилия в Казахстане, России и Германии. Рассматриваются нормы уголовного законодательства этих стран, касающиеся сексуальных преступлений против детей, особенности квалификации составов, предусмотренные наказания, а также статистические данные и судебная практика. Выявляются общие тенденции, такие как ужесточение санкций и внедрение специальных мер (пожизненное лишение свободы, химическая кастрация, реестры преступников), и различия, связанные с возрастом согласия и акцентами на превенцию. Учитываются международные стандарты и рекомендации, на основе которых сформулированы выводы и предложения по совершенствованию уголовно-правовой защиты детей.

Ключевые слова: малолетние, сексуальное насилие, защита детей, уголовное законодательство, половая неприкосновенность, Казахстан, Россия, Германия, сравнительный анализ, международные стандарты.

Защита детей от сексуального насилия является одной из приоритетных задач уголовной политики во всем мире. Малолетние дети (обычно понимаемые как лица, не достигшие 14-летнего возраста) признаются наиболее уязвимой категорией жертв, требующей особых мер охраны. Международные договоры, в том числе Конвенция ООН о правах ребенка и Lanzarote Convention Совета Европы 2007 г., обязывают государства уголовно преследовать все формы сексуального посягательства на детей и обеспечивать эффективное наказание виновных, а также профилактику и помощь жертвам [1, с. 7]. В последние годы во многих странах наблюдается ужесточение уголовно-правовых мер в отношении сексуальных пре-

ступлений против несовершеннолетних, что во многом связано с общественным запросом на усиление защиты детей и ростом выявляемости подобных преступлений [2, с. 3]. Казахстан, Россия и Германия — примеры стран, в которых, несмотря на различия правовых систем и социально-культурного контекста, проблема противодействия сексуальному насилию над детьми решается сходными по целям, но разными по средствам уголовно-правовыми подходами. Данная статья направлена на сравнительный анализ законодательства этих стран, определяющего ответственность за сексуальные преступления в отношении малолетних, и практики его применения, с тем чтобы выявить общие тенденции и особенности, а также оценить соответствие национальных подходов международным рекомендациям.

Растущая обеспокоенность общества уровнем сексуального насилия над детьми подтверждается и статистикой, и заявлениями уполномоченных органов. Так, в России число зарегистрированных преступлений против половой неприкосновенности детей увеличилось на 44 % с 2010 по 2021 гг., когда было зафиксировано 16 887 таких случаев. По данным Детского омбудсмана РФ, ежегодно свыше 15 тысяч детей становятся жертвами сексуальных посягательств, причем более половины случаев происходят в семье или близком окружении ребенка [3, с. 17]. В Казахстане только за 2024 г. зарегистрировано 874 преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних, и после периода снижения детской викаризации в предыдущее десятилетие в 2023 г. отмечен рост таких преступлений на 21 % [4]. В Германии масштабы проблемы также значительны: выявлены крупные сети онлайн-эксплуатации (так, в 2020 г. была раскрыта педофильская интернет-сеть численностью около 30 тысяч пользователей), а в период пандемии отмечен всплеск случаев сексуального насилия над детьми в интернете [5]. Эти данные свидетельствуют о необходимости постоянного совершенствования уголовного законодательства и практики его применения для надежной защиты малолетних.

Уголовный кодекс Республики Казахстан (УК РК) включает специальную главу о преступлениях против половой неприкосновенности несовершеннолетних. В национальном законодательстве особое внимание уделено дифференциации ответственности в зависимости от возраста потерпевшего. Половым сношением с лицом, не достигшим 16-летнего возраста (при отсутствии признаков изнасилования), признается преступление, предусмотренное ст. 122 УК РК, наказуемое лишением свободы на срок до 5 лет. В то же время за изнасилование малолетней (ребенка младше 14 лет) предусмотрены наиболее строгие меры: в редакции УК РК, действующей с 2020–2021 гг. и усиленной поправками 2024 г., изнасилование, совершенное в отношении малолетнего, влечет наказание в виде пожизненного лишения свободы без альтернативы. Менее тяжкие случаи сексуального насилия над несовершеннолетними (например, без отягчающих обстоятельств либо совершенные в отношении подростка 14–17 лет) наказываются длительными сроками лишения свободы, градация которых зависит от конкретных условий. Так, изнасилование, совершенное без отягчающих обстоятельств, наказывается в Казахстане лишением свободы на срок от 5 до 8 лет, при отягчающих (группой лиц, с особой жестокостью, повторно и др.) — от 9 до 12 лет, при наступлении тяжких последствий — до 15 лет лишения свободы. Если же преступление совершено в отношении несовершеннолетнего (до 18 лет) или организованной группой, санкция повышается до 15–17 лет лишения свободы. Отдельно квалифицируются деяния, совершенные в отношении двух и более несовершеннолетних либо родителем/педагогом, — они караются лишением свободы на 17–20 лет или пожизненно. Кроме того, ст. 124 УК РК предусматривает ответственность за развратные действия в отношении малолетних без применения насилия (такие деяния наказываются лишением свободы вплоть до 10–12 лет в зависимости от обстоятельств) [6].

С 2018 г. в Казахстане введена дополнительная мера в виде принудительной химической кастрации лиц, осужденных за тяжкие сексуальные преступления против детей: суд может назначить такое медицинское воздействие, оценивая состояние здоровья преступника. Эта

мера применяется наряду с основным наказанием и направлена на предупреждение рецидива. Закон также запрещает условно-досрочное освобождение осужденных за изнасилование несовершеннолетних и примирение сторон по таким делам, учитывая высокую общественную опасность данных посягательств. В 2023–2024 гг. в РК обсуждались новые поправки, согласно которым предполагается оставить только пожизненное заключение за изнасилование детей, исключив альтернативу в виде длительного срока лет лишения свободы [7]. Однако есть опасения, что безальтернативная мера наказания «пожизненное заключение» за педофилию может привести к совершению более тяжких преступлений, таких как убийство [8, с. 24]. Эти инициативы свидетельствуют о взятом курсе на максимальное ужесточение наказания для педофилов.

Уголовный кодекс Российской Федерации (УК РФ) традиционно дифференцирует ответственность за половые преступления в зависимости от характера насилия и возраста потерпевшего. Возраст согласия в РФ – 16 лет, и добровольные половые отношения с подростком младше 16 при значительной разнице в возрасте образуют состав преступления (ст. 134 УК РФ). Серьезнейшие преступления — изнасилование (ст. 131 УК РФ) или насильственные действия сексуального характера (ст. 132 УК РФ) — в отношении несовершеннолетних наказываются весьма строго. Так, изнасилование потерпевшей, не достигшей 18 лет, влечет наказание не менее 8 лет лишения свободы, а максимальный срок достигает 15–20 лет (в зависимости от обстоятельств). Если жертва — малолетняя (не достигшая 14 лет), санкции еще строже: при отягчающих обстоятельствах наказание варьируется от 12 до 20 лет лишения свободы, а при повторном преступлении или особо тяжких условиях возможно назначение пожизненного лишения свободы.

До недавнего времени пожизненное заключение в РФ грозило главным образом рецидивистам, совершившим сексуальное насилие в отношении детей до 14 лет [9]. Однако в 2022 г. российский законодатель расширил применение этой исключительной меры. Согласно поправкам, вступившим в силу в январе 2022 г., пожизненное лишение свободы теперь может назначаться за повторные преступления сексуального характера против любого несовершеннолетнего (до 18 лет), а также за первое же преступление, если оно совершено в отношении двух или более несовершеннолетних или сопряжено с другим тяжким преступлением против личности. Помимо этого, УК РФ предусматривает ответственность за половые сношения с лицом, не достигшим 16-летнего возраста (ст. 134), и за развратные действия без насилия (ст. 135) — эти составы преступлений нацелены на пресечение сексуальной эксплуатации подростков даже при отсутствии прямого насилия.

Следует также упомянуть, что в России отсутствует мера химической кастрации, однако активно обсуждаются и внедряются иные механизмы предупреждения рецидивов: ведется закрытый федеральный реестр лиц, осужденных за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних, усилены административные надзоры за вышедшими на свободу педофилами, рассматриваются ограничения на проживание ранее судимых за педофилию совместно с детьми [10, с. 59]. Таким образом, российское уголовное законодательство в последние годы эволюционирует в сторону ужесточения наказаний и устранения пробелов ответственности.

Уголовное право Федеративной Республики Германия (Германии) основано на иных традициях, однако в вопросе защиты детей от сексуального насилия оно также претерпело значительные изменения в сторону ужесточения. Возраст согласия в Германии установлен сравнительно низкий – 14 лет. Половые акты с лицом, не достигшим 14 лет, независимо от согласия трактуются как сексуальное злоупотребление (растление) ребенка и наказуются по § 176 Strafgesetzbuch (Уголовного кодекса Германии). До 2021 г. санкция за такое деяние составляла от 6 месяцев до 10 лет лишения свободы. Однако в 2021 г., после ряда громких случаев и общественного резонанса, германский Бундестаг принял закон о борьбе с сексуальным

насилием над детьми, которым данные преступления отнесены к категории тяжких уголовных преступлений (Verbrechen) [11, с. 88]. Это означает повышение минимальной планки наказания: теперь за сексуальное насилие над ребенком предусмотрено не менее 1 года лишения свободы. Максимальный же срок наказания по основному составу (§ 176 StGB) остался прежним – 10 лет, хотя в особо тяжких случаях (например, при наличии квалифицирующих обстоятельств по § 176a StGB, таких как причинение тяжкого вреда здоровью, совершение группой, использование принуждения и т. д.) он может быть повышен.

Примечательно, что германское право различает сексуальные действия в отношении детей до 14 лет и подростков 14-17 лет. Половые контакты с подростками в возрасте 14-15 лет сами по себе не образуют состава преступления, если только отсутствует ситуация злоупотребления доверием или зависимость либо возмездного характера контакта. Так, § 182 StGB устанавливает наказание (до 5 лет лишения свободы или штраф) лишь за случаи, когда совершеннолетний: либо а) использует материальную выгоду или плату, склоняя 14-17-летнего к сексу (детская проституция); либо б) состоит с 14-17-летним в отношениях зависимости (например, воспитатель-ученик) и осуществляет с ним сексуальные действия. Таким образом, консенсуальные связи с подростками старше 14 вне отношений власти/подчинения уголовно не наказуемы в Германии, что отличает ее подход от Казахстана и России, где формально запрещены любые половые связи со всеми лицами до 16 лет. В случаях же, когда взрослый несет ответственность за ребенка (опекун, воспитатель, учитель), немецкое законодательство вводит более жесткие квалификации (§ 174 StGB): сексуальные посягательства со стороны лиц, на которых возложены обязанности по воспитанию, рассматриваются какотягчающие обстоятельства.

Что касается наказаний, в Германии, в отличие от Казахстана и России, не предусмотрено пожизненного лишения свободы исключительно за сексуальное преступление без отягчающих последствий (например, смерти жертвы). Максимальное наказание за особо тяжкое развращение или насильственные действия в отношении ребенка обычно не превышает 15 лет лишения свободы (верхний предел санкции ряда квалифицированных составов). Вместе с тем немецкие суды широко применяют к лицам, осужденным за педофилию, меры безопасности — принудительное лечение, программы ресоциализации, надзор полиции после отбытия наказания. Закон 2021 г. также расширил полномочия правоохранительных органов по расследованию таких дел (например, разрешен проактивный мониторинг интернет-активности подозреваемых, прослушивание коммуникаций), а детям-жертвам обеспечено обязательное юридическое сопровождение в процессе [12, с. 33]. Таким образом, Германия стремится сочетать строгость наказания с мерами превентивного и реабилитационного характера, фокусируясь не только на карательной функции, но и на защите прав ребенка в судебном процессе.

Сравнение уголовно-правовых подходов показывает, что во всех трех странах отмечается усиление репрессивных мер в отношении сексуального насилия над малолетними. Казахстан и Россия, исходя из близости правовых традиций, пошли по пути максимального ужесточения наказаний вплоть до пожизненного лишения свободы для наиболее опасных преступников. Обе страны повысили нижние пределы санкций и фактически устранили возможность мягкого наказания: насильники детей получают длительные реальные сроки заключения. Германия, хотя и сохраняет более мягкие по сравнению с РК и РФ верхние пределы санкций, также ужесточила свою политику: перевод преступлений против половой неприкосновенности детей в категорию тяжких преступлений означает невозможность назначения наказаний ниже минимального порога и подчеркивает высокую степень общественной опасности этих деяний [11, с. 89]. Таким образом, глобальная тенденция такова, что сексуальные преступления против детей перестают рассматриваться где-либо как «второстепенные» или прости-

тельные — им придается статус тяжких, и законодатель стремится максимально защитить малолетних, даже ценой ужесточения уголовного репрессивного аппарата.

Несмотря на общие тренды, имеются и заметные отличия. Во-первых, возрастные границы: в Казахстане и России возраст сексуального согласия — 16 лет, тогда как в Германии — 14 лет. Это означает, что, к примеру, добровольная интимная связь взрослого с 15-летним будет уголовно наказуемой в Казахстане и РФ, но не обязательно повлечет ответственность в Германии (если только не доказана эксплуатация или зависимость). Данный аспект отражает различия в социокультурных установках и законодательных традициях. Во-вторых, предельные меры наказания: Казахстан выделяется особенно строгим подходом, фактически устанавливая обязательное пожизненное заключение за изнасилование ребенка до 14 лет, тогда как в России даже за такие деяния формально предусмотрена альтернатива в виде длительного срока (хотя и расширена возможность пожизненного наказания). Германия же не предусматривает пожизненного лишения свободы, если преступление не сопряжено с убийством или не является повторным крайне опасным — это более либеральный подход в части верхнего предела наказания. В-третьих, специальные меры: химическая кастрация узаконена в Казахстане, тогда как в России и Германии таких мер нет (в Германии принудительная гормональная терапия возможна лишь добровольно либо по медицинским показаниям в рамках лечения, но не как наказание). Вместо этого, в Германии упор делается на психологическую коррекцию преступников и мониторинг после тюрьмы, а в России — на ограничения для ранее судимых (запрет занимать определенные должности, проживать с детьми, административный надзор и т. п.). Можно отметить и разницу в акцентах: Казахстан и Россия делают акцент на неотвратимости сурового наказания (карательная функция), тогда как Германия — еще и на профилактику (предотвращении повторных преступлений через контроль и терапию) и защите жертв (обязательное участие адвоката ребенка, щадящие условия допроса и т. д.). Оба подхода имеют свои преимущества: строгое наказание выполняет задачу возмездия и потенциально сдерживает иных преступников, в то время как реабилитационные меры нацелены на снижение долгосрочной опасности от уже осужденных лиц.

Международное право в области защиты детей от насилия сформировало ряд стандартов, которые влияют на национальное законодательство. Среди них — требование криминализировать все формы сексуального злоупотребления детьми, включая развратные действия без насилия, эксплуатацию в проституции, порнографию и т. н. «груминг» (домогательства с использованием доверия или информационных технологий). Совет Европы в Lanzarote Convention призывает государства установить эффективные санкции, соответствующие тяжести преступлений, и не допускать ситуации, когда серьезные деяния остаются безнаказанными либо наказуются несоразмерно мягко [2, с. 15]. Исследование ECPAT International подчеркивает важность международного сотрудничества в борьбе с сексуальной эксплуатацией детей, особенно в трансграничных формах, включая туризм и интернет-преступления [13, с. 26]. Европейское агентство по фундаментальным правам (FRA) также указывает на необходимость обеспечения специальной подготовки специалистов, работающих с детьми — жертвами сексуального насилия [14, с. 45]. Кроме того, UNICEF в своем аналитическом обзоре акцентирует внимание на важности «пострадавшие-ориентированного» подхода и недопустимости вторичной виктимизации в уголовном процессе [15, с. 33]. Во всех рассматриваемых странах этому уделяется внимание: существуют специальные процедуры допроса детей (например, с участием психолога, в щадящей обстановке), в Казахстане и РФ — в процессуальном законодательстве закреплены особенности допроса малолетних, в Германии закон прямо обязывает предоставлять потерпевшему ребенку адвоката для защиты его интересов. Примечательно, что законодательство ФРГ, в частности, § 176 и § 182 Strafgesetzbuch, конкретизирует формы сексуальных посягательств, что позволяет гибко реагировать на современные угрозы.

Таким образом, можно констатировать, что уголовное законодательство Казахстана, России и Германии в целом соответствует современным международным представлениям о необходимости жесткой уголовно-правовой охраны детей от сексуальных посягательств. Различия продиктованы главным образом национальными юридическими традициями и социальными установками, однако базовая цель — обеспечение неотвратимости наказания за посягательство на половую неприкосновенность малолетних — признается повсеместно. Проведенный сравнительный анализ показал, что в Казахстане, России и Германии сформировались во многом сходные тенденции уголовно-правовой политики в рассматриваемой сфере: ужесточение наказаний, расширение перечня преступлений против половой неприкосновенности детей, усиление контроля за осужденными. Казахстанское и российское законодательство характеризуются максимальной строгостью санкций, вплоть до пожизненного заключения и, в случае Казахстана, химической кастрации, что отражает нулевую терпимость общества к педофилии. Немецкий подход исторически был более либеральным, но и он эволюционировал, приняв черты «жесткой руки» — преступления против детей признаны тяжкими и караются реальными сроками, а акцент сделан на предотвращении повторных посягательств через надзор и терапию.

Практическое значение результатов анализа состоит в возможности заимствования оптимальных мер из опыта каждой страны. Казахстану и России, продолжая политику неотвратимости сурового наказания, целесообразно усилить блок профилактики и реабилитации: внедрять обязательные коррекционные программы для осужденных педофилов (как это делается в ФРГ), развивать систему реестров и мониторинга после отбытия наказания, а также обеспечивать доступ жертв к психологической помощи и компенсации. Для Германии полезным может быть изучение опыта Казахстана и РФ в части законодательного исключения условно-досрочного освобождения для осужденных за тяжкие преступления против детей и увеличения пределов наказания за рецидив. Представляется, что обмен лучшими практиками позволит повысить эффективность защиты детей. Завершая исследование, подчеркнем необходимость дальнейшей гармонизации национальных подходов с международными стандартами.

Список использованной литературы:

1. Конвенция о правах ребёнка: принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 20.11.1989 г. — Нью-Йорк: ООН, 1989. — 32 с.
2. Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention). — Council of Europe, 2007. — ETS No. 201.
3. Доклад Уполномоченного при Президенте РФ по правам ребёнка за 2023 год. — М.: Аппарат Уполномоченного, 2024. — 126 с.
4. Сыздыков А. Неприкосновенность гарантируется // Казахстанская правда. 2024. 31 янв. // [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://kazpravda.kz/n/neprikosnovennost-garantiruetsya> (дата обращения: 02.04.2025).
5. Насилие над детьми — в Германии приняли новый закон] // Deutsche Welle (цит. по РБК-Украина). 2021. 25 марта. // [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nasilie-detmi-germanii-prinyali-novyy-zakon-1616667893.html> (дата обращения: 02.04.2025 г.)
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 11.05.2025). — Астана, 2025.
7. Гумыркина И.В. В Казахстане предлагают оставить только пожизненное лишение свободы за изнасилование детей [Электронный ресурс] // Vlast.kz. 2023. 8 сентября. — Режим доступа: <https://vlast.kz/novosti/56672-v-kazahstane-predlagaut-ostavit-tolko-poziznennoe-lisenie-svobody-za-iznasilovanie-detej.html> (дата обращения: 02.04.2025).

8. Баймуханов Е.М., Майлыбаева Н.Б. Обеспечение защиты несовершеннолетних от насилия в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 2 (84). — С. 21–26.
9. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (в ред. 2024 г.). — М.: 2024.
10. Постановление Правительства Российской Федерации от 16 июня 2017 г. № 706 «О федеральном реестре лиц, осуждённых за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних» // Собрание законодательства РФ. — 2017. — № 26. — Ст. 3893.
11. Strafgesetzbuch (StGB) - Deutsches Strafgesetzbuch. — Stand: Januar 2024. — [S.l.]: [s.n.], 2024.
12. Gesetz zur Bekämpfung sexualisierter Gewalt gegen Kinder vom 16. Juni 2021 // BGBl. I. — 2021. — S. 1762.
13. ECPAT International. Ending the Worst Forms of Child Labour. — Bangkok: ECPAT, 2020. — 36 с.
14. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA). Child-friendly justice: perspectives and experiences of children. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. — 76 p.
15. UNICEF. Justice for Children: Detention as a Last Resort. — New York: UNICEF, 2019. — 40 p.

Сматлаев Б.М.,
заң ғылымдарының докторы, профессор
Койчубекова А.А.,
заң факультетінің докторанты
(Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.,
e-mail: aarhatova@bk.ru)

Кәмелетке толмағандарды сексуалдық зорлық-зомбылықтан қылмыстық-құқықтық қорғау тәсілдерінің салыстырмалы талдауы: Қазақстан, Ресей, Германия

Аннотация. Мақалада Қазақстан, Ресей және Германия мемлекеттерінде кәмелетке толмаған балаларды сексуалдық зорлық-зомбылықтан қылмыстық-құқықтық қорғау тәсілдерінің салыстырмалы талдауы ұсынылған. Балаларға қарсы жыныстық қылмыстарға қатысты осы елдердің қылмыстық заңнамасы, қылмыс құрамдарының саралау ерекшеліктері, тағайындалатын жазалар, сондай-ақ статистикалық деректер мен сот тәжірибесі қарастырылады. Жазаларды қатаңдату және арнайы шараларды енгізу (пожизненное лишение свободы, химиялық кастрация, қылмыскерлердің тізілімдері) сияқты жалпы үрдістер мен жыныстық келісім жасының айырмашылықтары және алдын алуға баса назар аудару ерекшеліктері анықталған. Халықаралық стандарттар мен ұсынымдар ескеріліп, солардың негізінде балаларды қорғаудың қылмыстық-құқықтық құралдарын жетілдіру бойынша тұжырымдар мен ұсыныстар жасалған.

Негізгі сөздер: кәмелетке толмағандар, сексуалдық зорлық-зомбылық, қылмыстық заңнама, балаларды қорғау, жыныстық тиіспеушілік, Қазақстан, Ресей, Германия, салыстырмалы талдау, халықаралық стандарттар.

B.M. Smatlayev,
Doctor of Law, professor
A.A. Koichubekova,
PhD student, Faculty of Law
(L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan, Astana,
e-mail: aarhatova@bk.ru)

Comparative analysis of criminal law approaches to protecting juveniles from sexual violence: Kazakhstan, Russia, Germany

Annotation. The article presents a comparative analysis of criminal law approaches to protecting young minors from sexual violence in Kazakhstan, Russia, and Germany. It examines the criminal legislation of these countries regarding sexual offenses against children, the specific elements and qualification of such crimes, the prescribed punishments, as well as statistical data and court practice. Common

trends are identified, such as the tightening of sanctions and the introduction of special measures (life imprisonment, chemical castration, offender registries), as well as differences related to the age of consent and emphasis on prevention. International standards and recommendations are taken into account, on the basis of which conclusions and suggestions are formulated to improve the criminal law protection of children.

Keywords: minors, sexual violence, criminal legislation, child protection, sexual inviolability, Kazakhstan, Russia, Germany, comparative analysis, international standards.

УДК 377.015.31:351.74.08 (470)

Файрушина М.З.,
преподаватель кафедры профессиональной подготовки,
кандидат политических наук
(Уфимский юридический институт МВД России, e-mail: pr_rb@inbox.ru)

Морально-психологическая подготовка сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации: психолого-педагогический аспект

Аннотация. В статье исследован феномен морально-психологической подготовки сотрудников органов внутренних дел с точки зрения образовательного и воспитательного процессов, рассмотрены особенности её формирования, изучения в образовательных организациях и применения в служебной деятельности. В рамках приказа МВД России от 27.08.2024 г. № 500 «Об утверждении Положения о порядке организации морально-психологического обеспечения деятельности органов внутренних дел Российской Федерации» рассмотрены цели, задачи, принципы и методы направлений морально-психологической подготовки. Морально-психологическая подготовка рассмотрена и изучена как основной психологический фактор формирования благоприятного психологического состояния сотрудников органов внутренних дел и их морального поведения, от которого зависит морально-психологический климат в коллективе.

Ключевые слова: подготовка, процесс, обучение, воспитание, психология, мораль, нравственность, сотрудник, органы внутренних дел, Российская Федерация.

Морально-психологическая подготовка (далее — МПП) как процесс обучения и воспитания направлена на формирование и развитие морально-психологических качеств. Этот процесс включает в себя передачу знаний, формирование умений и навыков, развитие ценностных ориентаций и установок. Цели, задачи, принципы и методы МПП определяются психолого-педагогическими закономерностями. Они должны быть четко сформулированы и соответствовать потребностям практики.

Так, в соответствии с приказом МВД России от 27 августа 2024 г. № 500 «Об утверждении Положения о порядке организации морально-психологического обеспечения деятельности органов внутренних дел Российской Федерации» морально-психологическая подготовка осуществляется в целях формирования знаний, навыков и умений, обеспечивающих высокий уровень морально-психологической готовности сотрудников к осознанному выполнению оперативно-служебных задач и морально-психологической устойчивости в любых условиях оперативной, криминогенной и военной обстановки [1].

Задачами психологического направления морально-психологической подготовки являются:

1. Изучение с руководителями всех уровней основ психологии личности и группы, психологических проблем функционирования служебных коллективов, путей и способов их решения.
2. Формирование и развитие профессионально значимых психологических качеств сотрудников: эмоционально-волевой устойчивости, наблюдательности, памяти, мышления, внимания.

3. Формирование профессиональной направленности личности сотрудника, устойчивой мотивации к профессиональной деятельности, дальнейшему профессиональному росту.

4. Обучение коммуникативным навыкам профессионального общения, умению использовать психологические приемы для повышения эффективности решения оперативно-служебных задач, в том числе в составе служебных нарядов, расчетов и функциональных групп.

5. Выработка и развитие психологической устойчивости, выдержки, самообладания, формирование навыков оказания психологической само- и взаимопомощи, мобилизации дополнительных психологических возможностей, снятия эмоционального напряжения, контроля проявления агрессии.

6. Формирование психологической готовности к применению физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия, отработка навыков быстрого принятия решения в экстремальных ситуациях.

7. Формирование и развитие психологических навыков и умений, необходимых для выполнения служебных обязанностей сотрудниками отдельных специальных и должностных групп.

8. Обучение оценке степени риска в ситуациях, связанных с угрозой жизни и здоровью сотрудника, а также формирование навыков самостоятельного преодоления психотравмирующих событий и отрицательных эмоциональных состояний.

9. Формирование навыков и умений выявления граждан с противоправными намерениями, прогнозирования их поведения и дальнейших профессионально грамотных действий.

10. Изучение национальных традиций, обычаев, этнопсихологических особенностей населения различных регионов и стран, их учет при обучении приемам взаимодействия с гражданами в ходе выполнения служебных обязанностей в повседневных и особых условиях.

11. Обучение сотрудников психологическим приемам и алгоритмам служебного поведения при осуществлении ими охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности в период проведения массовых общественно-политических и спортивных мероприятий, а также в условиях специальных правовых режимов [2].

Принципы МПП включают в себя гуманизм, системность, индивидуализацию, непрерывность и профилактическую направленность. Согласно указанному приказу организационными принципами морально-психологической подготовки являются следующие:

1) обеспечение комплексного подхода в формировании морально-политических и психологических качеств и свойств личности;

2) интегрированность во все виды и формы профессиональной служебной и физической подготовки;

3) сочетание теоретических, практических занятий и самостоятельной работы.

Методы МПП должны быть разнообразными и соответствовать целям и задачам подготовки, с использованием психолого-педагогических знаний и практического опыта. Эти методики должны быть научно обоснованными, апробированными на практике и включать в себя различные формы и методы обучения.

Морально-психологическая подготовка сотрудников органов внутренних дел осуществляется в процессе обучения и воспитания в учебных заведениях МВД России, а также в ходе служебной деятельности.

В учебных заведениях МВД России морально-психологическая подготовка осуществляется с помощью различных методов и средств: учебный процесс; воспитательные мероприятия; работа с молодежными и общественными организациями; создание благоприятной морально-психологической атмосферы в учебном заведении.

При поступлении на службу морально-психологическая подготовка осуществляется с помощью: наставничества; корпоративной культуры; общественного мнения; служебной оценки; работы подразделений по работе с личным составом; деятельности психологов ОВД.

Для участия в проведении занятий по морально-психологической подготовке ее организаторами могут приглашаться представители образовательных и научных организаций, органов государственной власти, общественных объединений, СМИ, религиозных организаций, представляющих традиционные конфессии, лидеров общественного мнения.

Большое значение имеет *учет индивидуальных особенностей сотрудников* в процессе МПП. Они включают в себя психофизиологические характеристики, личностные качества, уровень профессиональной подготовки и опыт работы. Учет индивидуальных особенностей позволяет повысить эффективность МПП и адаптировать ее к потребностям каждого сотрудника и добиться максимальных результатов.

Социально-демографические особенности сотрудников могут влиять на их отношение к службе и способность к обучению. Например, сотрудники старшего возраста могут иметь более консервативные взгляды и быть менее восприимчивыми к новым методам обучения. Профессиональные особенности сотрудников могут влиять на их потребности в обучении и развитии. Например, сотрудники, работающие в оперативных подразделениях, нуждаются в более интенсивной физической и огневой подготовке, чем сотрудники, работающие в штабных подразделениях.

Таким образом, учет индивидуальных особенностей сотрудников в процессе морально-психологической подготовки позволяет: индивидуализировать процесс обучения и развития; повысить эффективность обучения; достичь максимальных результатов в формировании и развитии морально-психологических качеств сотрудников.

Для учета индивидуальных особенностей сотрудников в процессе морально-психологической подготовки можно использовать различные методы: анкетирование; тестирование; наблюдение; беседы; анализ служебной деятельности.

Полученная информация позволяет разработать индивидуальные планы обучения и развития для каждого сотрудника, которые учитывают его сильные и слабые стороны, а также потребности в обучении и развитии.

Интеграция социально-психологических и психолого-педагогических знаний в МПП позволяет:

- повысить эффективность подготовки сотрудников ОВД;
- формировать у сотрудников необходимые морально-психологические качества;
- улучшить психологический климат в коллективах ОВД;
- повысить уровень профессиональной устойчивости сотрудников;
- укрепить авторитет органов внутренних дел в обществе.

Таким образом, успешная МПП, основанная на психолого-педагогических принципах, повышает эффективность работы сотрудников ОВД, укрепляет их психологическое здоровье, способствует формированию высокой профессиональной этики и повышает доверие общества к правоохранительным органам.

В заключение следует отметить, что эффективность деятельности сотрудников ОВД напрямую зависит от уровня их морально-психологической подготовки. Успешная МПП способствует созданию сплоченных, высокоэффективных команд, способных решать сложные задачи в стрессовых условиях, при этом соблюдая закон и уважительно относясь к правам человека. Комплексный подход, основанный на глубоком понимании психологических особенностей личности и применении эффективных педагогических методов, является ключом к повышению качества работы сотрудников ОВД и укреплению доверия общества к правоохранительным органам. Постоянное совершенствование системы МПП с учетом современ-

ных вызовов и изменений в обществе является необходимым условием обеспечения безопасности и правопорядка.

Список использованной литературы:

1. Об утверждении Положения о порядке организации морально-психологического обеспечения деятельности органов внутренних дел Российской Федерации: приказ МВД России от 27 августа 2024 г. № 500. — URL: <http://www.consultant.ru> (дата обращения: 20.01.2025 г.). — Текст: электронный.

2. Сорокин В.И., Грищенко А.А. Морально-психологическая подготовка — основная функциональная часть системы морально-психологического обеспечения МЧС России // Стратегия гражданской защиты. — 2014. — № 1 (6). Т. 4. — С. 465–486.

Файрушина М.З.,

кәсіптік даярлық кафедрасының оқытушысы,

саяси ғылымдарының кандидаты

(Ресей ИИМ Уфа заң институты, e-mail: pr_rb@inbox.ru)

Ресей Федерациясының Ішкі істер органдары қызметкерлерінің моральдық-психологиялық дайындығы: психологиялық-педагогикалық аспект

Аннотация. Мақалада ішкі істер органдарының қызметкерлерін білім беру және тәрбие процестері тұрғысынан моральдық-психологиялық даярлау құбылысы зерттелді, оның қалыптасу ерекшеліктері, білім беру ұйымдарында зерттеу және қызметтік қызметте қолдану қарастырылды. Ресей Ішкі істер министрлігінің 27.08.2024 ж. № 500 «Ресей Федерациясының Ішкі істер органдарының қызметін моральдық-психологиялық қамтамасыз етуді ұйымдастыру тәртібі туралы ережені бекіту туралы» бұйрығы аясында моральдық-психологиялық дайындық бағыттарының мақсаттары, міндеттері, принциптері мен әдістері қарастырылды. Моральдық-психологиялық дайындық ішкі істер органдары қызметкерлерінің қолайлы психологиялық жағдайын және олардың моральдық мінез-құлқын қалыптастырудың негізгі психологиялық факторы ретінде қарастырылады және зерттеледі, бұл ұжымдағы моральдық-психологиялық климатқа байланысты.

Негізгі сөздер: дайындық, процесс, оқыту, тәрбие, психология, адамгершілік, адамгершілік, қызметкер, Ішкі істер органдары, Ресей Федерациясы.

M.Z. Fayrushina,

lecturer at the Department of Professional Training,

Candidate of Political Sciences

(Ufa Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia,

e-mail: pr_rb@inbox.ru)

Moral and psychological training of employees of the internal affairs bodies of the Russian Federation: psychological and pedagogical aspect

Annotation. The article examines the phenomenon of moral and psychological training of employees of internal affairs bodies from the point of view of educational and educational processes, examines the features of its formation, study in educational organizations and application in official activities. Within the framework of the Order of the Ministry of Internal Affairs of Russia dated 08/27/2024 No. 500 «On approval of the Regulations on the organization of moral and psychological support for the activities of the internal Affairs bodies of the Russian Federation», the goals, objectives, principles and methods of moral and psychological training were considered. Moral and psychological training is considered and studied as the main psychological factor in the formation of a favorable psychological state of law enforcement officers and their moral behavior, on which the moral and psychological climate in the team depends.

Keywords: preparation, process, education, upbringing, psychology, morality, morality, employee, law enforcement agencies, Russian Federation.

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Амантай Абдолла,
докторант

(Астана халықаралық университеті, e-mail: abdu_kaz@mail.ru);

Садырбекова Г.Х.,

қылмыстық процесс кафедрасының доценті, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Gulnura_khassen@mail.ru)

Тұтынушылардың интернеттен сатып алу-сату құқықтарын қорғау және реттеу*

Аннотация. Электрондық платформаларды Интернет коммерцияның серпінді дамуы және транзакциялар үшін пайдалану тұтынушылардың мүдделерін тиімді қорғауды қамтамасыз ету қажеттілігін туындатты. Мақалада ақпаратқа құқықты, тауарлардың, қызметтердің қауіпсіздігі мен сапасын, адвокаттық қызмет, электронды келісімшарттар, сондай-ақ интернет- саудадағы жасанды интеллектіні пайдалану мен реттеуді қоса алғанда, онлайн тұтынушыларды қорғаудың негізгі аспектілері қарастырылады. Қолданыстағы құқықтық нормалар мен халықаралық стандарттарға талдау жасалып, заңнаманы және онлайн ортада тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың практикалық механизмдерін жетілдіру бойынша ұсыныстар айтылады. Интернет-сату қатынастарында тұтынушылардың құқықтарын қорғауды және реттеуді қамтамасыз ету тұрақты және сенімді цифрлық жүйені құрудың маңызды факторы болып табылады.

Негізгі сөздер: заң, талап, қорғау, жасанды интеллект, әділдік, тұтынушы, қоғам, сату.

Алдымен қазіргі кезде интернеттің қарқынды дамуына байланысты онлайн сатып алу-сату, жасанды интеллектіні пайдалануға қатысты тұтынушылар құқығының өзекті мәселесіне тоқталып өтейік. Интернет пен онлайн қарым-қатынастардың дамуы әлемдік және отандық құқықтық қатынастарда біршама кемшіліктерді, олқылықтарды тудыруда. Өйткені интернеттің даму қарқынымен тез жүзеге асуы жаңа әлеуметтік орта ретінде материалдық құқықтық реттеуді және қорғауды жетілдіруді талап ететін бірқатар проблемаларды көтерді. Мұндай проблемаларды шешу үшін бірақатар жаңа тәсілдер құру керек болады, оның қатарына елдің заңнамасына арнайы осы салаға қатысты жаңа ережелер мен қағидаларды енгізу, интернеттің шұғыл дамуының келеңсіз жағдайларына халықаралық-құқықтық бұғау салу және т.б. мәселелерді шешу басты орында.

Еліміздің электрондық коммерция нарығының көлемі біршама қатынастарда бөлшек сауда айналымының біраз пайызын құрайды, бірақ ол қарқын жылдам өсуде. Бұл нарықтың даму перспективалары негізінен бүгінгі тұтынушылардың жаңа формаларға деген сенімін арттыруға сауда нысандарының өркениет дәрежесіне байланысты болып отыр. Ең маңызды істердің бірі өркениетті бөлшек сауда форматтарын дамыту, әсіресе интернет-коммерцияның сегменті оны пайдалану мәселесіне қатысты арнайы жүйе бар. Оларды пайдалану бәсекелестік жағдайында нарыққа қатысушылар айтарлықтай экономикалық пайда алуға

* Осы мақала BR24992826 жобасы аясында жарияланды: «Қазақстан Республикасы халқының сот төрелігіне қолжетімділігін жасанды интеллект құралдарын пайдалана отырып қамтамасыз етудің инновациялық тәсілдері» (қаржыландыру көзі – Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті).

мүмкіндік береді. Оның неізгі мәні бәсекелестік күресте төменірек бағаға тауарларды жеткізу болып табылады.

Әрине, тауар сату, сатып алу қатынастары тұтынушылар мен кәсіпкерлер арасында жүзеге асатын болғандықтан, интернет, жасанды интеллект арқылы сауда жасағанда құқықтар мен міндеттердің бұзылмауы маңызды болып отыр. Осыдан біраз жыл бұрын электронды төлемдердің қауіпсіздігі мәселесі жоғары мамандандарды және қарапайым азаматтарды онша алаңдата қоймаған. Қазіргі кезде интернеттегі сатып алулар пластикалық карталар, онлайн банкинг т.б. онлайн тәсілдер арқылы төленетін болғандықтан, өзекті болып табылады. Бұл мәселе әсіресе интернет-дүкен иелері үшін де аса маңызды, себебі интернет дүкен иесі өз бизнесін кибералаяқтардан қорғаумен байланысты мәселелердің көбеюіне алаңдап отыр.

Желідегі алаяқтық жылдам түрде өсуде және қарапайым сатып алушы интернеттегі бір жерде карта және жеке мәліметтерін «жариялаудан» қорқады, әсіресе бұл ол үшін жаңа ресурс болса. Әрине, тұтастай алғанда бүкіл интернет-бизнестің дамуына жағымсыз әсер етеді. Хакерлер банк карталарынан ақша ұрлаудың жаңа тәсілдерін ойлап тауып жатыр. Яндекс статистикасы көрсеткендей, 80 000-нан астам сайттар құпия ақпаратты жинайтын және тасымалдайтын құрбандарға тыңшылық жасайтын зиянды «қосымша» кеңейтімдерін орнатуды ұсынады. Yandex.Browser қосымшасын қауіпті кеңейтімдерден қорғау жүйесі күніне шамамен 10 000 рет жұмыс істейді. Интернет-дүкен немесе оның серіктесі сертификатталған өнімдермен төлемдерін қорғамаған жағдайда сатып алушы картасының жеке деректері, сондай-ақ оның ақшасы ұрлануы мүмкін. Қазіргі кезде онлайн төлемдердің типтік проблемалары: транзакция кезінде қаражатты ұстап алу; фишинг (пайдаланушы атын немесе паролін ұрлау); Скимминг (банкоматта «оқу» арқылы банк картасының деректерін ұрлау). Алаяқтардың әрекеті тұтынушыға да, жеке интернет-дүкеннің беделіне де, мемлекет тарапынан жалпы салаға да көлеңке түсіреді [1].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабы адамның құқықтары мен бостандықтарын отбасын, әлеуметтік жағдайын, мүліктік жағдайын, жынысын, нәсілін, ұлтын, тілін, дінін және басқа да факторларды ескере отырып қамтамасыз етеді. Ол кез келген адамды кемсітуге жол берілмейтінін бекітіп, заң мен сот алдындағы теңдікке баса назар аударады. Құқықтық, заңды мемлекет пен өркениетті қоғамдағы азаматтардың қарапайым өмірінің негізі ретінде қызмет етеді. Заңдылық заң алдында шынайы теңдікке кепілдік беретін қоғамда ғана болуы мүмкін. Бұған қол жеткізу үшін барлық азаматтардың қажеттіліктерін қанағаттандыру тиімді жағдайларды орнату, әсіресе қазіргі кездегі онлайн, интернет саудаға және нарықтық экономика жағдайында тауар өндіруде тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету қажет. Бұл құқық үстемдігінің негізгі мақсаты болып табылады.

Тұтынушылардың құқықтары қазіргі кезде де әлеуметтік-құқықтық шеңберде өзінің беделді орнын нақты шаралар арқылы емес, прогрессивті қауымдастықтардың тұтынушылар мен сатып алу құқықтарын қорғаудың негізі ретінде көптеген жылдар арқылы қалыптасты. Бұдан кейін нарықтық реформалар мен тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңдарды іске асыру, сонымен қатар тұтынушыларды қорғау жөніндегі бастапқы ұйымдарды құру басталды. Қазіргі уақытта күшті құқықтық және сот жүйесі бар дамыған елдерде аса сақтық пен теңгерімді көзқарас басымдыққа ие болуда.

Негізгі мәселе келесідей бірнеше принциптерде жатыр. Біріншіден, интернет қатынастарын реттеудің жаңа құқықтық қағидаттарын ойлап табудың қажеті жоқ. Керісінше, бұл қатынастарды заңнама аясында нақты ұғымдарды түсіндіруге сәйкес қарастыра отырып, қолданыстағы құқықтық базаларға біріктіріп жетілдіру керек. Нақты уақыттағы экономиканың, электронды коммерцияның, электронды төлемдердің және басқа да цифрлық аспектілердің эволюциясы қолданыстағы заңдарға түзетулер енгізуге түрткі болатын әртүрлі құқықтық тұжырымдамаларды әзірлеуді қажет етті. Демек, электронды мәмілелердің қиындықтарын шешу азаматтық заңнаманың, домендік атаулардың ережелері мен интернет дауларына

қатысты процессуалдық заңдардың аясында тиісті заңнамалық актілерге өзгерістер енгізу арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Екіншіден, ұлттық және халықаралық тұрғыда «бірлескен реттеу және қорғау» механизмдері интернет қатынастарын құқықтық жағынан жетілдіру үдерісінің іргетасы болып саналады. Бұл тұжырымдама интернет операцияларына қол жеткізуге (әсіресе провайдерлерге), сондай-ақ пайдаланушыларға инвестиция салатын жеке капитал өкілдерімен бекітілген заңнамалық қадағалау мен өзін-өзі басқарудың бірігуін білдіреді. Бұл қатынаста өздерінің әрекеттері арқылы цифрлық салада кейіннен құқықтық негіздермен бекітілген нақты мінез-құлық кодекстерін (әдет-ғұрыптар мен әдеттер) белгілейді. Өзін-өзі басқару үкіметтік реттеуге қарағанда жақсырақ, өйткені интернет еркіндігін сақтау үшін үкіметтің араласуы минималды болуы керек деп есептеледі, бұл осы ерекше өзара әрекеттесулердің одан әрі дамуының маңызды және практикалық алғышарты. Тәжірибеде өзін-өзі басқару принципі көбінесе көптеген елдерде мамандандырылған интернет және контентті реттеу заңдарының болмауына байланысты туындайды, нәтижесінде интернет істеріне жалпы заңнама қолданылады.

Үшіншіден, интернет қатынастарын құқықтық реттеу «*Festina lente*» («*асықпай тездет*») принципіне негізделген. Дамыған елдердің заң шығарушылары қолданыстағы заңнаманы қажетті жетілдіруді минимумға дейін сақтау керектігін және асықпауды жөн санайды. Өзін-өзі реттеу процесінің нәтижелерін көрсету үшін уақыт қажет дейді. Екінші жағынан, сот прецеденттері виртуалды кеңістікті құқықтық реттеуді дамытудың қайнар көзі бола алады. Барлық құқықтық жүйелер оларды құқықтың қайнар көзі ретінде қарастырмайды. Дегенмен, олар құқық көздерінің күшімен қамтамасыз етілмеген жүйелерде де олардың рөлі өте үлкен және интернет қатынастарына қатысты белгілі бір қолданыстағы нормаларды түсіндіруден, сондай-ақ пайда болған әдет-ғұрыптардың мазмұнын анықтаудан тұрады.

Интернетті, жасанды интеллектіні құқықтық реттеудің қажеттілігі мен әдістемесіне қатысты талқылаулар оның «халықаралық» сипатын жиі атап өтеді, бұл халықаралық құқықта жан-жақты өкілдік етуді қажет етеді. Мысалы, бір елдегі веб-сайтты жабу әрекеті, ең алдымен, сол сайттың мазмұны келесі күні басқа елде орналасқан серверде орнатылуына әкеп соғуы мүмкін. Демек, интернетті тиімді құқықтық басқаруға мемлекеттердің көпшілігі біріге алуы неғайбыл, бірақ бірнеше ел күш-жігерін біріктірген жағдайда ғана қол жеткізуге болатыны туралы консенсус бар.

Қорытындылай келе, осы интернет сауда-саттықта қатынасқа түсетін кәсіпкер мен тұтынушы деген кім деген сұрақ туатыны сөзсіз. Өйткені заң шеңберінде реттеу үшін реттелетін субъектіні анықтап алу маңызды болмақ. Тұтынушы — өз қажеттіліктерінің қанағаттандырылуына тауарларды сатып алуға немесе оған тапсырыс беруге тікелей немесе жанама ниеттенетін, сондай-ақ сатып алатын немесе пайдасына жарататын жеке және заңды тұлға деп біздің заңнамада нақты анықтама берілген және мұндай ұғым халықаралық актілерде де дәл осындай ұғым бар. Ал кәсіпкер туралы нақты анықтама жоқ болса да, оны кәсіпкерлік қызмет субъектісі ретінде көрсете отырып, азаматтық және кәсіпкерлік кодексте атап өткен.

Сапасыз тауарды сатып алсаңыз, онда «Тұтынушылардың құқытарын қорғау туралы» заңына сәйкес сатып алынған тауарды айырбастауға құқылысыз. Айырбастаудың міндетті шарты — сатушымен сатып алушыға сатылған тауармен берілген тауар түрін, тұтынушылық қасиеттерін, пломбаларын, тауарлық немесе кассалық чегін, я болмаса басқа құжаттарды сақтау. Егер тауар айырбастау сәтінде жоқ болса, Сіз алынған тауардың бағасына сәйкес келетін басқа затқа айырбастай аласыз немесе тауар құнына сәйкес ақшаңызды қайтарып алуыңыз мүмкін. Ескеретін жайт, сатып алу жасалған күннен бастап 14 күн ішінде тауарды қайтара аласыз. («Тұтынушылардың құқытарын қорғау туралы» Заңының 10-бабы) [2]. Демек, бұл бап бойынша тауарды сатып алған айырбастаудың оффлайн, яғни қолма қол шарт жасау түрі сипатталған, енді онлайн, жасанды интеллект арқылы, онлайн сатып алуға,

сатуға қатысты норманың әрекеті бар ма, жоқ па деген сұрақ туындауы мүмкін, проблема болмас үшін онлайн мерзім туралы да ескерту қажет.

Демократиялық қоғамды дамытудағы басты мақсаттардың бірі — тауарлар мен қызметтер нарығында кәсіпкерлер мен тұтынушылар арасындағы тепе-теңдікті сақтау. Демек, мемлекет олардың негізгі қорғаушыларының бірі болып табылатын жеке бизнестің құқықтарын қорғаушылар пайда болуда. Кәсіпкерлік прогреске ықтимал кедергілерге қарамастан, кәсіпкерлердің де, тұтынушылардың да құқықтарын қорғауды назардан тыс қалдырмау қажет. Тұтынушылар, өз кезегінде, өнім сапасы мен бағасын шынайы, бейтарап бағалауды қамтамасыз ететін білімді сарапшылар ретінде қызмет етеді.

Мүдделер қақтығысы туындаған жағдайда кімді қорғау керек деген мәселені шешу үшін ерік-жігерді есепке алуда меншік иесі немесе адал сатып алушының қайсысы? Олардың қайсысына аз зиян келтірілгеніне сүйене отырып, шешу ұсынылады, ал контрагенттен шығындарды өндіріп алу кімге оңай болады. Сонымен, егер мүлік меншік иесінің иелігінен өз еркімен кетсе, онда ол мүлікті беретін адамды білуі керек. Демек, ол мүлікті сатып алған адамды аз білетін, сондықтан оның шығындарын өтеу мүмкіндігі аз адал сатып алушыға қарағанда осы адамнан залалды өндіріп алу оңайырақ [3, 33 б.].

Қазақстан Республикасы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын қамтамасыз етеді. Күнделікті жұмыс барысында біз қарапайым тұтынушылардың құқықтарын бұзатын жағдайларды жиі кездестіреміз. Сатып алған сүтіңіз кешке бұзылып кетсе, сатушы оны ауыстырмай қойса, нанның салмағы қалыпты ауырлықтан аз болса немесе ақылы тасымалдауға билет алғанда, орнына чек берілмесе, мұндай жағдайлар тұтынушылардың және кейде кәсіпкерлердің құқықтарын, әсіресе онлайн сауда қатынастарында мәселе қылып көтеруге тура келеді.

Мәселен, біздің тәжірибеде, бір кәсіпкер онлайн сауда арқылы өзі тұрмайтын басқа қалаға немесе басқа елдің азаматына тауарын сатып, тұтынушы оны қабылдап, бірақ кейін тауардың жарамсыз екенін айтып, тұтынушы тауарды қайтарып жібереді, ал тауар қайтарылғаннан кейін кәсіпкер оны қораптан ашып алса басқа тауар салып жіберген жайттар аз емес. Осы сияқты мәселелер реттеуді және тың зерттеуді қажет ететіні анық. Заңмен реттелетін қатынастардың өзі қажеттіліктен туындап, ол қажеттілік халықтың күнделікті қолданысына еніп, одан дау туындағаннан кейін заңға өзгеріс енгізіліп, жаңа заң қабылдануы содан.

Ақпараттық технологиялардың дамуымен интернет арқылы жүзеге асырылатын қашықтықтан сауданың үшінші түрі пайда болды, бұл экономикаға айтарлықтай әсер ететін электрондық коммерция. Шетелдік зерттеушілердің көпшілігінің пікірінше, бұл концепция телекоммуникациялық желілерді қолдану арқылы жүзеге асырылатын экономикалық қызметті қамтуы керек.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының заңнамасында интернет арқылы, жасанды интеллектіні қолданып қашықтықтан сауда жасаудың арнайы анықтамасы жоқ.

Жоғарыда баяндалғанға сүйене отырып, интернетке негізделген қашықтықтан сату, сатып алу бөлшек сауданың түрі болып табылады, мұнда сатып алушы каталогтер, брошюралар, телекоммуникация желілері, пошта қызметтері, теледидар сияқты әртүрлі құралдар арқылы сатушы ұсынатын өнімнің суреті мен сипаттамасына ғана сүйенеді немесе сатып алушының тікелей тексеру мүмкіндігін жоққа шығаратын басқа да ақпараттық технологияларды пайдаланады.

Демек, бұл сату тәсілінің артықшылықтарына үйден тауарларды сатып алудың ыңғайлылығы, тегін жеткізу қызметтері және оффлайн дүкендермен салыстырғанда айтарлықтай төмен шығындар кіреді. Дегенмен, оның кемшіліктері өнімдердің ақауларын физикалық тексерудің мүмкін еместігінде, өлшемі, түсі бойынша жарамдылығын және т. б. мұқият қарауға мүмкіндіктің жоқтығы болып табылады. Тұтынушылар өнімді тек фотосуреттер немесе бейнелер арқылы қабылдайтынын ескерсек, қауіпсіздікке сәйкес келмейтін заттарды

сатып алу қаупі артады және сапа стандарттары, тіпті негізгі конституциялық құқықтарды бұзуы мүмкін.

Осы жерде мынаны айта кетсек, Ресей Федерациясында қашықтықтан сату түсінігі Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінде бекітілген екен. Ал отандық заңнамада әлі де бекітілмеген. Сондықтан сөзімізді аяқтай келе, әлі де болсын бұл тақырыптағы өзекті мәселелерді зерттеп, талдап, салыстырып, заңнамаға бірқатар өзгерістер енгізген абзал, тіпті жаңа заң нормасын қабылдаса да артық емес шығар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://core.ac.uk/download/pdf/162466721.pdf>
2. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы (19.04.2023 ж. № 223-VII берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://adilet.zan.kz/kaz>
3. Амантай А., Нурмахамбетова С., Магдатова К.Ж. Меншік құқығы: реттеу мен қорғау мәселесі // Қазақстан Республикасы ПМ Б. ейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2023. — № 1 (79). — 30–35 б.

Амантай Абдолла,

докторант

(Международный университет Астана, e-mail: abdu_kaz@mail.ru);

Садырбекова Г.Х.,

доцент кафедры уголовного процесса, подполковник полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

e-mail: Gulnura_khassen@mail.ru)

Защита и регулирование прав потребителей на покупку и продажу в интернете

Аннотация. Динамичное развитие интернет-торговли и использование электронных платформ для совершения сделок повлекло за собой необходимость обеспечения эффективной защиты интересов потребителей. В данной работе рассматриваются ключевые аспекты защиты прав потребителей в онлайн-среде, включая право на информацию, безопасность и качество товаров, услуг, защиту интересов, электронные контракты, а также применение и регулирование искусственного интеллекта в процессе онлайн-торговли. Анализируются существующие правовые нормы и международные стандарты, а также предлагаются рекомендации по улучшению законодательства и практических механизмов защиты прав потребителей в онлайн-среде. Обеспечение защиты и регулирования прав потребителей в онлайн-отношениях купли-продажи является важным фактором для создания устойчивой и доверительной цифровой системы.

Ключевые слова: закон, спрос, защита, искусственный интеллект, справедливость, потребитель, общество, продажа.

Amantay Abdolla,

Doctoral student

(Astana International University, e-mail: abdu_kaz@mail.ru);

G.Kh. Sadyrbekova,

Associate Professor of the Department of criminal procedure, police lieutenant colonel."

(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after

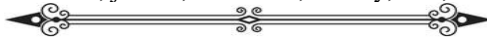
B. Beysenov, e-mail: Gulnura_khassen@mail.ru)

Protection and regulation of consumer rights to buy andsell on the internet

Annotation. The dynamic development of online commerce and the use of electronic platforms for transactions has entailed the need to ensure effective protection of consumer interests. This paper examines key aspects of online consumer protection, including the right to information, safety and quality of goods/services, advocacy, electronic contracts, and the use and regulation of artificial intelligence in online trading. Existing legal norms and international standards are analyzed, and recommendations are

offered to improve legislation and practical mechanisms for protecting consumer rights in the online environment. Ensuring the protection and regulation of consumer rights in online sales relationships is an important factor in creating a sustainable and trusting digital ecosystem.

Keywords: law, demand, protection, justice, consumer, society, sale, artificial intelligence.

УДК 342.9

Акимов Д.А.,

*докторант, магистр национальной безопасности и военного дела,
подполковник полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, e-mail: Akimkr@mail.ru)

Система безопасности дорожного движения как объект правоприменительной деятельности ОВД РК (постановка проблемы)

Аннотация. Традиционной является постановка вопроса относительно ответственности ОВД РК за уровень безопасности дорожного движения в стране. Деятельность в области обеспечения безопасности дорожного движения относится к одной из наиболее трудоемких и многофункциональных для сотрудников ОВД РК. Вместе с тем постановка вопроса относительно того, что вся система безопасности дорожного движения может быть признана в качестве объекта правоприменительной деятельности ОВД РК в рамках действующего нормативного материала и правоприменительной практики не представляется однозначной. Как правило, речь идет о том или ином объеме функционала, в рамках которого предполагается выполнение контрольных, согласующих, верифицирующих, фиксирующих и иных функций. В соответствии с этим закономерен вопрос относительно обоснованности «бремени» социальной ответственности ОВД РК за негативные факторы, связанные с реальными ущербами в сфере дорожного движения.

Ключевые слова: ОВД, безопасность дорожного движения (БДД); система безопасности дорожного движения (СБДД); дорожное хозяйство; дорожная инфраструктура; качество дорог; контроль и надзор; ответственность.

Функции ОВД РК в области обеспечения системы безопасности дорожного движения (далее — СБДД), хоть и являются детально прописанными в текстах различных нормативных правовых актов различной юридической силы, тем не менее преимущественно относятся к «точечным» видам деятельности. В результате общая система безопасности дорожного движения имеет значительные структурные сегменты, которые практически автономны по отношению к деятельности ОВД РК. Так, в частности, согласно Инструкции, утвержденной Приказом МВД РК № 164 от 15 февраля 2023 г. [1], предусматривается весь текущий функционал сотрудников полиции, которые непосредственно, в ежедневном режиме патрулирования осуществляют контроль за безопасностью дорожного движения в населенных пунктах. Несмотря на существенную детализацию содержащихся в данной Инструкции предписаний, соответствующие отношения формируются уже в процессе перемещения транспортных средств (дорожного движения). Вместе с тем СБДД складывается из значительной совокупности факторов, в структуре которых диапазон ответственности ОВД не может быть безграничным, если исходить из правового постулата о том, что ответственность возможна только в том случае, когда констатируется возможность волевого поведения (а в рамках анализируемого вопроса — наличие необходимых компетенций в том или ином сегменте СБДД).

В соответствии со ст. 4 Закона РК «О дорожном движении» от 17 апреля 2014 г. № 194-V «система обеспечения безопасности дорожного движения является средством реализации государственной политики в сфере дорожного движения и включает в себя правовые нормы, регулирующие отношения в сфере обеспечения безопасности дорожного движения, совокупность центральных и местных исполнительных органов, юридических лиц, общественных объединений, участников дорожного движения, средств и мер, обеспечивающих безопас-

ность дорожного движения и ликвидацию последствий дорожно-транспортных происшествий» [2]. В рамках данного законодательного определения речь идет о системе обеспечения БДД, основными субъектами которого выступают ОВД РК, реализующие целый комплекс профилактического и контрольно-надзорного воздействия в общей СБДД государства. Правильно, с нашей точки зрения, отмечает Н.Ш. Жемпиисов: «В Конституции Республики Казахстан органы внутренних дел, входящие в структуру Правительства, определены как государственный орган, осуществляющий обеспечение общественного порядка и безопасности».

Причем несмотря на многосубъектность учреждений, должностных лиц, непосредственно включенных в обеспечение СБДД, именно ОВД, как правило, оцениваются в качестве центрального субъекта. Как указывает в своем диссертационном исследовании Ю.П. Луконин, «среди субъектов обеспечения общественной безопасности административно-правовыми средствами ведущая роль принадлежит правоохранительным органам, входящим в систему органов исполнительной власти. Именно органы внутренних дел являются основными и непосредственными субъектами обеспечения безопасности дорожного движения» [3, с. 4]. И данный тезис воспроизводится в подавляющем большинстве работ, посвященных анализу деятельности ОВД в рамках СБДД. Согласно п. 3 ст. 5 Закона РК 199-V от 23 апреля 2014 г. «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», государственный контроль над дорожным движением и обеспечением его безопасности относится к одной из первоочередных направлений компетенции ОВД РК. В соответствии с п. 6 ч. 1 ст. 6 Закона ОВД полномочны «осуществлять контроль за соблюдением правил дорожного движения и нормативов, относящихся к обеспечению безопасности дорожного движения, регулировать дорожное движение» [4]. В соответствии со ст. 11 Закона РК «Об ОВД РК» обеспечение государственной политики в сфере безопасности дорожного движения возлагается на МВД РК.

Таким образом, и профильный («статутный») казахстанский закон, касающийся регламентации деятельности ОВД РК, также непосредственно указывает ОВД в качестве основного ответственного субъекта деятельности по обеспечению СБДД в государстве. Вместе с тем, требуется точное сопоставление понятий «безопасность дорожного движения» (БДД) и «система безопасности дорожного движения» (СБДД), поскольку это две сопряженные, но не идентичные категории (первая фактически является необходимым инструментом поддержания второй). Соответственно, СБДД — это непосредственный объект воздействия со стороны ОВД, по поводу которого и выстраиваются все необходимые мероприятия обеспечительного характера. Так, в соответствии с Инструкцией, утвержденной Приказом МВД РК от 22 июля 2016 г. № 757, «безопасность дорожного движения – состояние дорожного движения, отражающее степень защищенности его участников от дорожно-транспортных происшествий и их последствий, а также от негативных воздействий дорожного движения на экологическую обстановку, здоровье населения» [5]. В свою очередь, «обеспечение безопасности дорожного движения — деятельность, направленная на предотвращение дорожно-транспортных происшествий, негативных воздействий дорожного движения на экологическую обстановку, здоровье населения, снижение тяжести их последствий, а также на устранение таких последствий» [6]. Соответственно, построение СБДД невозможно без обеспечительной деятельности всех уполномоченных субъектов, среди которых центральную функцию выполняют ОВД РК. Однако эта центральная функция преимущественно концентрируется в настоящее время в сегменте деликтности как участников дорожного движения, так и должностных лиц и организаций, которые должны выполнять соответствующие функции на различных этапах обеспечения дорожного хозяйства и дорожного движения.

При этом СБДД должна рассматриваться как совокупность относительно стабильных, отвечающих требованиям безопасности состояний, в рамках которых риски причинения материального или физического ущерба гражданам, организациям, обществу и государству подлежат современному устранению (нейтрализации). Построение эффективной СБДД —

это сложная и многоаспектная задача, сложность которой преимущественно концентрируется в том, что сама структура дорожно-транспортных систем имеет сложный иерархический характер. Сложность задачи существенным образом повышается по причине воздействия значительного количества факторов: 1) постоянного апробирования и внедрения новых технологий; 2) зависимости технического состояния дорог от множества внешних факторов объективного и субъективного характера; 3) технического состояния преимущественного автопарка страны; 4) эффективности действующей системы управления дорожным движением; 5) квалификации водителей и иного персонала, задействованного в дорожном хозяйстве и в дорожном движении; 6) уровня имманентности этических стандартов поведения, качества нравственно-психологических установок и иных субъективных оценок со стороны всех субъектов, включенных в СБДД. Следует отметить, что указанные факторы — это только те обстоятельства, которые не сопряжены с явными деструкциями, которым подвержена СБДД, в частности, критическими коррупционными рисками [7].

Как отмечается в Концепции развития транспортно-логистического потенциала Республики Казахстан до 2030 г., «главными факторами, обуславливающими высокие показатели аварийности и смертности, являются: несоответствие дорожной инфраструктуры нормативным требованиям по безопасности дорожного движения, низкий уровень подготовки и дисциплины водителей, недостаточная обеспеченность средствами экстренной связи и помощи, отсутствие информационно-просветительской работы с целевыми группами населения» [8]. Кроме того, называются такие стабильно-деструктивные факторы, как: несоответствие технической категории дорог интенсивности движения; низкий эксплуатационно-технический уровень дорог; высокий уровень износа автопарка, низкий уровень цифровизации в системе дорожного хозяйства; низкий уровень технической подготовки персонала; низкая экологичность транспорта и т. д.

Соответственно, на СБДД в постоянном режиме воздействует значительный объем факторов, среди которых можно выделить: 1) стабильно-поддерживающие (соблюдение государственных стандартов, поддержание исправности дорожной инфраструктуры, порядок взаимодействия государственных органов и должностных лиц и т. д.); 2) стабильно-деструктивные (связанные с состояниями, обусловленными природными, техногенными и иными факторами, низкий уровень дисциплины на дорогах и т. д.); 3) динамично-прогнозируемые (связанные с развитием дорожной инфраструктуры в отдельно взятой местности; учет прироста транспортного потока и т. д.); 4) динамично-непрогнозируемые (ситуации экстремального характера, способные существенным образом повлиять на СБДД).

К настоящему времени можно вести речь об определенном уровне оформленности СБДД в РК, которая функционирует в рамках сложившейся системы организационно-правового взаимодействия между уполномоченными субъектами. Она стала результатом учета передовых зарубежных практик, международных стандартов (в частности, международного стандарта ИСО 39001:2012 «Системы менеджмента безопасности дорожного движения (БДД). Требования и руководство по применению» (ISO 39001:2012 «Road traffic safety (RTS) management systems — Requirements with guidance for use»), а также того, что безопасность в сфере дорожного движения является постоянным объектом внимания со стороны высших должностных лиц государства, структурным элементом программных документов.

К настоящему времени СБДД, являющаяся объектом правоприменительной деятельности ОВД РК, должна обладать такими обязательными признаками:

1) соразмерность результата действия и поставленных целей. В частности, нередко возникают затруднения при реализации ответственности по ч. 3 ст. 462 КРКоАП [9], поскольку в п. 15 нормативного Постановления Верховного Суда РК № 7 от 6 октября 2017 г. прямо отмечено, что факт отсутствия соответствующего бюджетного финансирования для выполнения предписания руководителями соответствующих организаций должен расцениваться как от-

существование вины и влечь прекращение производства [10]. Таким образом, уже на этапе постановки целей имеются риски недостижения желаемого результата;

2) состояние постоянного мониторинга (как комплексного фактора контроля и надзора). В частности, как указано в Инструкции, утвержденной приказом Комитета автомобильных дорог Министерства по инвестициям и развитию РК № 180 от 26 декабря 2017 г. № 180, оценка качества состояния дорог осуществляется в комиссионном режиме. При этом «членами комиссии являются представители областных предприятий, отвечающих за эксплуатацию и содержание дорог, а также сотрудники областных ведомственных лабораторий, при необходимости представители дорожной полиции, комитета транспорта и санитарно-экологических служб» [11]. Таким образом устанавливается нежелательная диспозитивность в отношении включения сотрудников ОВД РК в состав данных комиссий;

3) гарантированная достоверность получаемых данных (информации). Обеспечение данного принципа сопряжено с действием стабильно-деструктивных факторов в СБДД (качество дорожного покрытия, технического состояния транспортных средств, сезонные проблемы в поддержании дорожной инфраструктуры и т. д.), по поводу которых может иметь место конъюнктурное искажение информации, сокрытие данных и т. д., что существенно ослабляет СБДД и негативно влияет на показатели деятельности ОВД РК и их оценку;

4) преобладание элементов строгой организации (автоматизма), которые способны обеспечить так называемую систему отрицательной обратной связи, выступающей в качестве необходимого стабилизатора СБДД (быстрое приведение СБДД в необходимое состояние, независимо от деструктивного фактора). Обеспечение данного принципа, в частности, связано с ситуациями ограничения движения, которые существенным образом влияют на безопасность и комфорт участников дорожного движения. В данном случае в рамках СБДД должны иметься такие элементы, которые способны в оперативном режиме купировать все негативные последствия и привести СБДД в «штатное», нормальное состояние.

Таким образом, возложение на ОВД РК роли центрального субъекта в общей системе обеспечения безопасности дорожного движения в РК сопряжено с целым рядом противоречий. Несмотря на исполнение ими значительного функционала в вопросах обеспечения безопасности дорожного движения, многие функции ОВД РК в рамках обеспечительных механизмов либо вообще отсутствуют (в частности, на стадии принятия управленческих решений), либо не могут быть обеспечены в надлежащем виде, соответствующем цели упорядочивания системы дорожного движения (коллизийные аспекты в вопросах реализации юридической ответственности различных субъектов). Соответственно, возложение генеральной ответственности за функционирование системы безопасности дорожного движения на ОВД РК требует ревизии всего массива нормативных актов на предмет расширения контрольно-надзорного функционала ОВД РК.

Список использованной литературы

1. Об утверждении Инструкции по несению патрульно-постовой службы сотрудниками полиции Республики Казахстан по обеспечению охраны общественного порядка и дорожной безопасности в населенных пунктах и на загородных автомобильных дорогах: Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 15 февраля 2023 г. № 164 (с изм. и доп. по сост. на 18.10.2023) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300031917>
2. О дорожном движении: Закон Республики Казахстан от 17 апреля 2014 года № 194-V (с изм. и доп. по сост. на 04.12.2024) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000194>
3. Жемпиисов Н.Ш. Органы внутренних дел как один из основных субъектов обеспечения общественной безопасности Республики Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 2 (84). — С. 54.

4. Луконин Ю.П. Правовые основы контрольно-надзорной деятельности органов внутренних дел в сфере дорожного движения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Екатеринбург, 1999. — 19 с.
5. Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 г. № 199-V (с изм. и доп. по сост. на 10.01.2025) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000199>
6. Об утверждении Инструкции по организации деятельности подразделений административной полиции в области дорожной безопасности и соблюдения регламентов, нормативов и стандартов: утверждена приказом МВД РК от 22 июля 2016 г. № 757 (с изм. и доп. по сост. на 29.11.2023) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600014161>
7. Что мешает качеству дорог в Казахстане, рассказали в Антикоре // <https://www.zakon.kz/obshestvo/6454163-chto-meshaet-kachestvu-dorog-v-kazakhstane-rasskazali-v-antikore.html>
8. Концепция развития транспортно-логистического потенциала Республики Казахстан до 2030 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 30 декабря 2022 г. № 1116 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200001116>
9. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 г. № 235-V (с изм. и доп. по сост. на 10.01.2025) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
10. О некоторых вопросах применения судами Особенной части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях: Нормативное Постановление Верховного Суда РК № 7 от 6 октября 2017 года (с изм. и доп. по сост. на 29.11.2024) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000007S>
11. Инструкция по оценке качества содержания автомобильных дорог при весеннем и осеннем обследованиях: ПР РК 218-19-2017. Утверждена и введена в действие приказом Комитета автомобильных дорог Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 26 декабря 2017 г. № 180 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/E17000180AD>

Акимов Д.А.,

*докторант, Ұлттық қауіпсіздік және әскери істер магистрі,
полиция подполковнигі*

*(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: Akimkr@mail.ru)*

**Жол қозғалысы қауіпсіздігі жүйесі
Қазақстан Республикасы ІІО құқық қолдану қызметінің объектісі ретінде
(проблеманы қою)**

Аннотация. Еліміздегі жол қозғалысы қауіпсіздігінің деңгейі үшін Қазақстан Республикасы ІІО-ның жауапкершілігіне қатысты мәселе қою дәстүрлі болып табылады. Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қызмет ҚР ІІО қызметкерлері үшін көп еңбекті қажет ететін және көпфункционалды қызметтердің біріне жатады. Сонымен қатар, жол қозғалысы қауіпсіздігінің барлық жүйесі қолданыстағы нормативтік материал және құқық қолдану практикасы шеңберінде ҚР ІІО құқықтық-қолдану қызметінің объектісі ретінде танылуы мүмкін деген мәселені қою бір мәнді болып табылмайды. Әдетте, біз бақылау, келісу, тексеру, бекіту және басқа функцияларды орындау болжанатын функционалдылықтың белгілі бір көлемі туралы айтып отырмыз. Осыған сәйкес жол қозғалысы саласындағы нақты залалдармен байланысты теріс фактілер үшін ҚР ІІО-ның әлеуметтік жауапкершілігінің «ауыртпалығының» негізділігі мәселесі заңға сәйкес.

Негізгі сөздер: ІІО, жол қозғалысы қауіпсіздігі (БДҚ); туғанға дейінгі қозғалыс қауіпсіздігі жүйесі (БДҚ); жол шаруашылығы; жол инфрақұрылымы; жол сапасы; кон-троль және қадағалау; жауапкершілік.

D.A. Akimov,
Doctoral student, Master of National Security and Military Affairs,
Police Lieutenant Colonel
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: Akimkr@mail.ru)

**The road safety system as an object of law enforcement activity
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan (problem statement)**

Annotation. It is traditional to raise the issue of the responsibility of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan for the level of road safety in the country. Activities in the field of road safety are among the most time-consuming and multifunctional for employees of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. At the same time, the question that the entire road safety system can be recognized as an object of law enforcement activity of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan within the framework of the current regulatory material and legal practice does not seem unambiguous. As a rule, we are talking about a certain amount of functionality, within which it is assumed that control, matching, verifying, fixing and other functions will be performed. In accordance with this, the question of the validity of the «burden» of social responsibility of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan for negative factors related to real damage in the field of traffic is natural.

Keywords: ATS, road safety (BDD); road safety system (SBDD); road management; road infrastructure; road quality; control and supervision; responsibility.

UDC 343.1

Sh.T. Baikenzhina,
Head of the Legal Department, Master of Law, Doctoral student
(Karaganda University named after academician E.A. Buketov,
e-mail: baikenzhina89@mail.ru);

A.N. Akhpanov,
Professor of the Higher School of Law, Doctor of Law
(Astana International University, e-mail: ahpanov_a@mail.ru)

On the possibility of predicting court decisions using artificial intelligence tools*

Annotation. This article is devoted to the study of the possibilities of using artificial intelligence tools in predicting court decisions, as well as the analysis of key risks and limitations accompanying this trend. Particular attention is paid to ensuring the transparency of algorithms, the permissibility of their use in various legal systems, and the need to develop a regulatory framework for integrating artificial intelligence into the judicial system. The article provides an overview of modern approaches to using machine learning and deep learning, and identifies the advantages and potential effectiveness of AI systems in legal proceedings. The authors also present a demo version of the developed threshold model for predicting the outcome of a court case in civil proceedings.

Keywords: artificial intelligence (AI), AI tools, machine learning, algorithms, predicting the outcome of a case, judicial decision, neural network, court.

The rapid development of modern technologies, including artificial intelligence (AI) tools, are dynamically transforming traditional spheres of public life, and justice is no exception. One of the most promising and new areas of digital transformation in the legal industry is the use of AI capa-

* This research has been funded by the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No BR24992826 «Innovative approaches to ensuring accessibility of justice to the population of the Republic of Kazakhstan, using artificial intelligence tools»).

bilities to analyze and predict court decisions. Just yesterday, concepts such as LegalTech, Legal AI, machine learning, the threshold of high chances of winning, and digital court were not popular for lawyers. However, today such technologies have already begun to be applied in the legal systems of different countries, demonstrating the potential to facilitate routine tasks, increase the efficiency, transparency and predictability of judicial processes and decisions.

Predicting court decisions using AI is based on processing large arrays of existing judicial practice and identifying patterns that allow predicting the outcome of a case with a certain degree of probability (maybe in percentage terms). This can be useful both for judges and lawyers, as well as for ordinary citizens seeking to assess the prospects of judicial proceedings. Predicting court decisions using machine learning as a business process originates from the algorithmic model of court decision analysis (MAAD). Lemy Gidefroy (2020) notes that the purpose of MAAD is not to predict court decisions, but to study in-depth judicial practice trends and propose solutions that contribute to dispute resolution [1, p. 21]. Initially, MAAD was created to analyze the modeling and content of various situations, for example, the occurrence of a dispute with various factors and taking into account the most significant parameters [2, p. 337]. Jouen F. agrees with this opinion. (2017) et al., who believe that MAAD does not aim to offer a turnkey solution, since the final decision depends only on the individual [3, p. 97]. Thus, it can be concluded that MAAD is aimed at modeling legal situations with the construction of logical decision trees.

Alcantara Francia, O.A. et al. (2022) used algorithms such as SVM, Random Forest, and Naive Bayes to describe machine learning algorithms. Based on these algorithms, the Review of Text Mining Techniques Applied to Judicial Decisions Prediction study categorized cases (civil and criminal) and compared the accuracy of various models. The models took into account such factors as the category of the case, the region, the judge's experience, the lawyer's participation in the case, the number of hearings in the case, the possibility of appeal, etc. [4]. Park, S.H. et al. Predictive analytics based on Artificial Neural Networks (ANNs) and Deep Learning (DL) were studied using AI to predict the outcome of a trial [5]. However, despite the significant progress of DL Brand's methods, D. (2020) expresses some concerns about the explainability of algorithms in decision-making and the possibility of potentially biased data [6, p. 114].

Within the framework of the grant project on program-targeted financing of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan "Innovative approaches to ensuring accessibility of justice to the population of the Republic of Kazakhstan, using artificial intelligence tools", the research group set itself the task of determining the threshold of high chances of victory in civil and administrative-procedural proceedings. When developing a methodology for determining the threshold of high chances of winning using AI, machine learning studies were studied by Octavia-Maria Sulea, Marcos Zampieri, Shervin Malmasi, Mihaela Vela, Liviu P Dinu, and Josef Van Genabith (2017) [7], Mehmet Fatih Sert, Engin Yildirim, and Irfan Haslak (2022) [8], Federico Galli, Giulia Grundler, Alessia Fidelangeli, Andrea Galassi, Francesca Lagioia, Elena Palmieri, Federico Ruggeri, Giovanni Sartor, and Paolo Torroni (2022) [9], Alexandre Quemy and Robert Wrembel (2022) [10], Natalya Sidorova, Larissa Kussainova, Sergey Bachurin, Evgeniy Shulgin, Ainura Omarova (2025) [11], Baikenzhina Sh.T., Kussainova L.K. [12]. As part of these studies, we have identified the main advantages of predicting the outcome of a court case using AI:

1. Raising awareness of the parties to the dispute. Predicting the threshold of winning allows the parties to realistically assess the prospects of the outcome of the case before they go to court. This helps to make a more balanced, deliberate and informed decision: To sue or look for an alternative way to resolve the dispute (mediation, negotiations).

2. Reduction (optimization) of financial and time costs. A preliminary assessment of the probability of success allows you to avoid the costs of obviously losing cases, such as state fees, expertise, and representation expenses.

3. Digital legal assistance. The developed AI systems can quickly analyze similar judicial practice and find patterns and uniformity of certain judicial practice that are inaccessible to human analysis. This complements the lawyer's experience with an objective, statistically sound assessment.

4. Optimization of the work of courts and lawyers. The use of predictive systems allows you to filter out unpromising lawsuits and claims at an early stage. This reduces the burden on the judicial system and increases the efficiency of resource allocation.

5. Support for legal reforms and analytics. AI analytics of judicial acts can help identify systemic gaps, for example, an imbalance in the consideration of certain categories of cases within the framework of one judge or one territorial unit. The collection of statistical data and automated analysis of case outcomes can help in shaping the state legal policy of the Republic of Kazakhstan.

Predictive justice using AI tools already has certain machine learning mechanisms. An example of this is the JUSTICE system, LexisNexis, chatbots, and other types of AI-based solutions that are based on case law [13, p. 1022]. Most studies on predicting the outcome of court decisions have conducted experiments with a binary task that can produce only two possible options [14, pp. 31–42]. However, when developing the threshold for high chances of winning, our research group introduced an intermediate indicator in civil proceedings, which provides for partial satisfaction of the claims of a potential plaintiff. This indicator was displayed in the Scale for determining the threshold of high chances of winning as the «average chance of winning». In addition to research on predicting court decisions using AI, the legal community is actively trying to develop a formula for the duration of the trial. Having a mechanism for predicting the judicial process, the parties to the dispute, the judge and lawyers have the opportunity to predict court costs, taking into account the fact that the longer the case lasts, the more likely additional costs are [15]. As part of our grant project, the research group has also developed time-consuming algorithms, starting from the pre-trial claim stage and ending with the cassation instance.

Predicting court decisions using AI tools is an object of research not only for the legal community, but also for technical and IT professionals. Thus, Candidate of Physico-mathematical Sciences E.G. Tsarkova (2024) analyzed court decisions related to tax legislation. As a result, a training dataset has been formed. The solutions uploaded to the dataset were labeled according to the set parameters and divided into groups «True» and «False». To the category of «True» E.G. Tsarkova attributed the decisions that were made in favor of the plaintiff, and on the contrary, the decisions in favor of the defendant were classified as «False». Thus, the following pattern was revealed: for decisions of the «True» category, the following keywords were inherent in the operative part of the decision, such as «attract», «recognize», «satisfy», whereas the «False» category was indicated by the verbs «leave unchanged», «refuse». In the study, the RUBERTINI 2 neural network and two types of metrics ACCURACY and ROC-AUC were used to create a neural network model [16, p. 174]. Neural networks are responsible for studying input and output data, and machine learning takes over the automation of this process. Accordingly, models are self-taught based on legal data [17, pp. 93–112].

When developing a software product for predicting the outcome of a court case using machine learning, we also used such methods as dividing judicial acts into categories of legal proceedings, by judicial instances, annotating keywords, terms and phrases, as well as determining key parameters for high chances of winning. To identify the predicted chances of winning in civil disputes, we have developed three main indicators: legal validity (100 %), evidence base (100 %) and additional factors (100 %). Each indicator contains subcategories, for which the program should increase the chances of winning. Thus, based on the total of the three indicators, the arithmetic mean is derived, which is able to predict the outcome of the case. As an approbation at the threshold development stage, civil cases related to labor and family disputes, invalidation of the contract and the establishment of a legal fact were tested. As an example, we would like to demonstrate the formula of legal

validity (J) in civil proceedings. We have included six subcategories under this parameter: each of which is indicated by a percentage indicator.

- The existence of a legal norm in the legislation of the Republic of Kazakhstan, confirming the legal position of the plaintiff (20 %);

- The presence of similar decisions in judicial practice in favor of the plaintiff's legal position (20 %);

- The presence of violations (absence of violations in cases of special proceedings) of the norms of legal relations or contractual obligations by the defendant (15 %);

- Lack of legal grounds for rejecting a claim: omission of the statute of limitations, an earlier settlement agreement and other grounds set out in Articles 151, 152, 277, 279 of the CPC RK (15 %);

- No probability of a counterclaim (15 %);

- Availability of explanations from the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan (15 %).

Next, we translate this parameter into the following formula:

$$J = (P1 \times 0.20) + (P2 \times 0.20) + (P3 \times 0.15) + (P4 \times 0.15) + (P5 \times 0.15) + (P6 \times 0.15)$$

Here, six parameters act as P:

P1 = existence of a legal norm (1 - yes, 0 - no)

P2 = existence of similar solutions (1 - yes, 0 - no)

P3 = presence of violations on the part of the defendant (1 - yes, 0 - no)

P4 = no grounds for refusal of the claim (1 - no grounds, 0 - there are)

P5 = no counterclaim (1 - yes, 0 - no)

P6 = explanations from the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan (1 - yes, 0 - no)

If, for example:

P1 = 1

P2 = 1

P3 = 1

P4 = 0

P5 = 1

P6 = 0

Then: $J = (1 \times 0.20) + (1 \times 0.20) + (1 \times 0.15) + (0 \times 0.15) + (1 \times 0.15) + (0 \times 0.15)$

$J = 0.20 + 0.20 + 0.15 + 0 + 0.15 + 0 = 0.70$ (or 70%). Accordingly, the arguments of the potential plaintiff are legally justified by 70%.

In the same way, the remaining two categories are calculated, which have their own subcategories, and as a result, the chances of winning are predicted.

Predicting the outcome of a case in criminal proceedings differs significantly from civil proceedings, both in terms of the parameters and categories set, and the principles of the algorithms set. Carolyn McKay (2019) noted that correlation parameters in the criminal process should be included down to the past, present and future of a particular person [18]. Carlson, A (2017) believes that before the introduction of actuarial and algorithmic methods in criminal proceedings, a human approach should be applied in the form of a psychological test [19].

Predicting court decisions using AI tools does indeed open up new opportunities for digital justice, but at the same time it carries a number of serious challenges, including legal, ethical and technological ones. The legal risks are indicated by the fact that today AI is not responsible for its system or algorithmic errors. Accordingly, the question arises: who is responsible for the consequences of an erroneous forecast? The issue of regulatory regulation of the use of AI has not been fully resolved. Ethical risks include the threat of replacing human judgment, as well as discrimination and AI bias against existing biases (region, type of case, gender, race, religion, etc.). Technological risks should be understood as the opacity of algorithms (black box), generalization errors, as well as incomplete, outdated or distorted data. It is important to remember that AI in forensic analytics is a

tool, not a judge. That is why in this paper we have often used the term «AI tools», which can be used with a transparent methodology, in compliance with ethical considerations, and solely as an auxiliary mechanism in resolving judicial and pre-trial disputes.

List of used literature:

1. Lemy Gidefroy. Алгоритмические модели анализа судебных решений (MAAD) // Государственная служба. — 2021. — Т. 23. — №4. С. 20-28.
2. Lawlor R.C. What computers can do: Analysis and prediction of judicial decisions. American Bar Association Journal. — 1963. — No 49. — P. 337–344.
3. Jouen F., Puigelier C., Tijus C. Decision and decision making. Mare et Martin, 2017. In French.
4. Alcántara Francia, O.A.; Nunez-del-Prado, M.; Alatrasta-Salas, H. Review of Text Mining Techniques Applied to Judicial Decisions Prediction. Appl. Sci. 2022, 12, 10200. <https://doi.org/10.3390/app122010200>.
5. Park, S.H.; Lee, D.G.; Park, J.S.; Kim, J.W. A Survey of Research on Data Analytics-Based Legal Tech. Sustainability 2021, 13.
6. Brand, D. Algorithmic Decision-making and the Law. JeDEM-eJournal eDemocracy Open Gov. 2020, 12, 114–131.
7. Octavia-Maria Sulea, Marcos Zampieri, Shervin Malmasi, Mihaela Vela, Liviu P Dinu, and Josef Van Genabith. 2017. Exploring the use of text classification in the legal domain. In In Proceedings of the 2nd Work- shop on Automated Semantic Analysis of Information in Legal Texts (ASAIL 2017). <https://arxiv.org/pdf/1710.09306>
8. Mehmet Fatih Sert, Engin Yildirim, and Irfan Has lak. 2022. Using artificial intelligence to predict decisions of the turkish constitutional court. Social Science Computer Review, 40(6):1416–1435. DOI: 10.1177/08944393211010398 https://www.researchgate.net/profile/Engin-Yildirim/publication/351291641_Using_Artificial_Intelligence_to_Predict_Decisions_of_the_Turkish_Constitutional_Court/links/6738eed14a70511f0721e058/Using-Artificial-Intelligence-to-Predict-Decisions-of-the-Turkish-Constitutional-Court.pdf
9. Federico Galli, Giulia Grundler, Alessia Fidelangeli, Andrea Galassi, Francesca Lagioia, Elena Palmieri, Federico Ruggeri, Giovanni Sartor, and Paolo Torroni. 2022. Predicting outcomes of Italian VAT decisions. In Legal Knowledge and Information Systems, pages 188–193. IOS Press. doi:10.3233/FAIA220465 https://scholar.google.ru/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Federico+Galli%2C+Giulia+Grundler%2C+Alessia+Fidelangeli%2C+Andrea+Galassi%2C+Francesca+Lagioia%2C+Elena+Palmieri%2C+Federico+Ruggeri%2C+Giovanni+Sartor%2C+and+Paolo+Torroni.+2022.+Predicting+outcomes+of+Italian+VAT+decisions.+In+Legal+Knowledge+and+Information+Systems%2C+pages+188–193.+IOS+Press&btnG=
10. Alexandre Quemy and Robert Wrembel. 2022. ECHR- OD: On building an integrated open repository of legal documents for machine learning applications. Information Systems, 106:101822. <https://quemy.info/static/publications/quemy2021.pdf>
11. Natalya Sidorova, Larissa Kussainova, Sergey Bachurin, Evgeniy Shulgin, Ainura Omarova. Prevention of judicial errors and their prevention using AI. //International Journal of Innovative Research and Scientific Studies, 8(1) 2025, pages: 841-853. ISSN: 2617-6548. DOI: 10.53894/ijirss.v8i1.4429 <https://ijirss.com/index.php/ijirss/issue/view/31> <https://ijirss.com/index.php/ijirss/article/view/4429>
12. Baikenzhina Sh.T., Kussainova L.K. On the possibility of using artificial intelligence technologies in resolving corporate disputes in the Republic of Kazakhstan // Вестник Карагандинского университета. — 2025. — № 1 С. 139–146. <https://doi.org/10.31489/202511/139-146> <https://law-vestnik.buketov.edu.kz/index.php/law/article/view/758/575>
13. S. Yassinea, M. Esghira, O. Ibrihicha. Using Artificial Intelligence Tools in the Judicial Domain and the Evaluation of their Impact on the Prediction of Judgments. // Procedia Computer Science 220. — 2023. — P. 1021–1026. The 4th International Workshop on Statistical Methods and Artificial Intelligence (IWSMAI). March 15-17, 2023, Leuven, Belgium.

14. Nur Aqilah Khadijah Rosili, Noor Hidayah Zakaria, Rohayanti Hassan, Shahreen Kasim, Farid Zamani Che Rose, Tole Sutikno. A systematic literature review of machine learning methods in predicting court decisions. // IAES International Journal of Artificial Intelligence (IJ-AI). — Vol. 8. № 1, March 2020, pp. 31-42. ISSN: 2252-8938, DOI: 10.11591/ijai.v8.i1.ppxx-xx. https://www.researchgate.net/profile/Noor-Zakar-ia/publication/356686477_A_systematic_literature_review_of_machine_learning_methods_in_predicting_court_decisions/links/61d3a9b4e669ee0f5c83a82a/A-systematic-literature-review-of-machine-learning-methods-in-predicting-court-decisions.pdf
15. Raphael Souza de OliveiraI, Amilton Sales Reis Jr., Erick Giovani Sperandio Nascimento. Predicting the number of days in court cases using artificial intelligence // PLoS ONE. — 2022. — № 17 (5): e0269008. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269008>
16. E.G. Tsarkova. The use of artificial neural networks for predicting court decisions // Образование и право. — 2024. — № 1. — P. 172–174.
17. Kevin D. Ashley. A Brief History of the Changing Roles of Case Prediction in AI and Law. // Law in Context. — 2019. — № 36 (1). — P. 93–112. DOI <https://doi.org/10.26826/law-in-context.v36i1.88> http://complaw.stanford.edu/readings/A_Brief_History_of_the_Changing_Roles_of_Case_Pred.pdf
18. Carolyn McKay. Predicting risk in criminal procedure: actuarial tools, algorithms, AI and judicial decision-making. // Legal Studies Research Paper Series. – 2019. №19/67. <http://ssrn.com/abstract=3494076>
19. Carlson, A. The Need for Transparency in the Age of Predictive Sentencing Algorithms. // Iowa Law Review. — 2017. — Vol. 103: 303-329

Байкенжина Ш.Т.,

докторант, заң басқармасының басшысы, заң ғылымдарының магистрі

(Академик Е.А. өкетов атындағы Қарағанды университеті,

e-mail: baikenzhina89@mail.ru);

Ахпанов А.Н.,

Жоғары құқық мектебінің профессоры, заң ғылымдарының докторы

(Астана Халықаралық университеті, e-mail: ahpapov_a@mail.ru)

Жасанды интеллект құралдарын пайдалана отырып сот шешімдерін болжау мүмкіндігі туралы

Аннотация. Мақала сот шешімдерін болжауда жасанды интеллект құралдарын қолдану мүмкіндіктерін зерттеуге, сондай-ақ осы тенденциямен бірге жүретін негізгі тәуекелдер мен шектеулерді талдауға арналған. Алгоритмдердің ашықтығын, оларды әртүрлі құқықтық жүйелерде қолдануға рұқсат етілуін және жасанды интеллектті сот жүйесіне біріктіру үшін нормативтік негіздерді әзірлеу қажеттілігін қамтамасыз ету мәселелеріне ерекше назар аударылады. Мақалада машиналық оқыту мен терең оқытуды қолданудың заманауи тәсілдеріне шолу жасалады және сот ісін жүргізудегі AI жүйелерінің артықшылықтары мен әлеуетті тиімділігі анықталады. Сондай-ақ, авторлар азаматтық сот ісін жүргізуде сот ісінің нәтижесін болжау бойынша әзірленген шекті модельдің демо нұсқасын ұсынды.

Негізгі сөздер: жасанды интеллект (AI), AI құралдары, машиналық оқыту, Алгоритмдер, істің нәтижесін болжау, сот шешімі, нейрондық желі, сот.

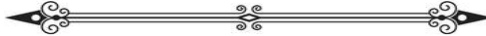
Байкенжина Ш.Т.,
докторант,
руководитель юридического управления, магистр юридических наук
(Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
e-mail: baikenzhina89@mail.ru);

Ахпанов А.Н.,
профессор Высшей школы права,
доктор юридических наук
(Международный университет Астана, e-mail: ahpanov_a@mail.ru)

О возможности прогнозирования судебных решений с использованием инструментов искусственного интеллекта

Аннотация. Статья посвящена исследованию возможностей применения инструментов искусственного интеллекта в прогнозировании судебных решений, а также анализу ключевых рисков и ограничений, сопровождающих эту тенденцию. Особое внимание уделяется вопросам обеспечения прозрачности алгоритмов, допустимости их использования в различных правовых системах и необходимости выработки нормативных рамок для интеграции искусственного интеллекта в судебную систему. В статье проводится обзор современных подходов использования машинного обучения и глубокого обучения, а также выявлены преимущества и потенциальная эффективность AI систем в судопроизводстве. Также авторами представлена демо версия разработанной пороговой модели по прогнозированию исхода судебного дела в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: искусственный интеллект (AI), инструменты AI, машинное обучение, алгоритмы, прогнозирование исхода дела, судебное решение, нейронная сеть, суд.

ӘОЖ 343.1

Битенова М.К.,
магистрант, полиция аға лейтенанты
(e-mail: mbitenova02@mail.ru);
Акимжанов Е.С.,
кәсіби даярлық факультетінің бастығы,
заң ғылымдарының кандидаты, полиция полковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы,
e-mail: er.eta@bk.ru)

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысандарын жүзеге асырудың кейбір мәселелері және оларды жетілдіру

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес сотқа дейінгі тергеудің негізгі нысандарына-анықтау, алдын ала тергеу және хаттамалық нысанға арналған. Оларды практикалық іске асыру процесінде туындайтын проблемалар, сондай-ақ Сотқа дейінгі жедел тергеуді қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Талқылаудың маңызды аспектісі тергеуге қатысушылардың, соның ішінде айыпталушылардың, куәгерлердің және жәбірленушілердің құқықтарын қорғау болып табылады. Авторлар сонымен қатар тергеу мерзімдерін тиімді бақылауға және реттеуге мүмкіндік беретін тетіктерді, сондай-ақ осы тетіктердің сотқа дейінгі тергеу жүргізу сапасына әсерін талдайды. Мақалада сотқа дейінгі тергеп-тексерудің қолданыстағы нысандарын жақсарту бойынша ұсыныстар ұсынылған, сондай-ақ Қазақстанның қазіргі заманғы құқықтық жүйесі жағдайында олардың толыққанды іске асырылуын тежейтін заңнамалық және практикалық проблемалар қаралады.

Негізгі сөздер: сотқа дейінгі тергеп-тексеру, анықтау, алдын ала тергеу, хаттамалық нысан, жеделдетілген тергеу, тергеу мерзімі, прокурор өкілеттіктері.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру — қылмыстық істер бойынша толық, объективті және жан-жақты дәлелдемелер жинап, оларды бағалауға бағытталған маңызды процесс. Бұл кезеңде

адамның құқықтары мен бостандықтары қылмыстық сот ісін жүргізу талаптарына сай қорғалып, тиісті дәлелдемелер негізінде істің мән-жайы анықталады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіне (бұдан әрі — ҚПК) сәйкес, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің үш негізгі нысаны: анықтау, алдын ала тергеу және хаттамалық нысан көзделген. Сонымен қатар, заңда жеделдетілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру институты да бекітілген.

2024 жылдың қыркүйегінде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің «Әділ Қазақстан: Заң және тәртіп, экономикалық өсу, қоғамдық оптимизм» Жолдауында сот және құқық қорғау жүйелерін қоса алғанда, мемлекеттік институттардың тиімділігін арттыру қажеттігіне назар аударды [1]. Сот төрелігінің әділдігі мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін құқық қолдануды жақсарту және сотқа дейінгі тергеу рәсімдерін жеңілдету басымдықтардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, мемлекет басшысы сотқа дейінгі тергеудің тиімділігіне тікелей байланысты заңдылықты нығайту және азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажеттігін атап өтті. Рәсімдерді жетілдіру қоғамның құқық қорғау органдарына деген сенімін арттыруға және істерді қарау процесін баяулататын сыбайлас жемқорлық және әкімшілік кедергілерді жоя отырып, сот жүйесінің жұмысын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметтеріне сәйкес 2021 жылы 157 884, 2022 жылы 157 473, 2023 жылы 140 272 сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталды. Нәтижесінде қылмыстық құқық бұзушылықтар саны жыл сайын азайып келеді. 2024 жылдың 9 айында 105 672 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 3,4 %-ға аз (109 395), оның ішінде 82,0 % немесе 86 581 – қылмыс, 18,0 % немесе 19 091 – қылмыстық теріс қылықтар [2]. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысандары ұлттық құқықтық жүйенің дамуына, сот төрелігінің тиімділігін арттыруға және азаматтардың құқықтық қорғалуын қамтамасыз етуге ықпал етеді, бұл құқықтық тәртіп пен адам құқықтары саласындағы мемлекеттік саясаттың басымдықтарына сәйкес келеді.

Бұл мақалада аталған тергеп-тексеру нысандарының мәні мен ерекшеліктері, олардың практикалық жүзеге асырылу барысындағы өзекті мәселелері және жетілдіру жолдары қарастырылады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру саласының тиімділігі – қылмыстық сот төрелігінің әділеттілігін қамтамасыз етудің басты шарттарының бірі. Сондықтан тергеу мерзімінің сақталуы, прокурор тарапынан қадағалау, тараптардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, дәлелдемелерді жинау және бағалау сияқты аспектілерді жан-жақты зерделеу маңызды.

Қылмыстық-процестік кодексте сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жалпы шарттары бірқатар нормалар арқылы бекітілген. Олардың қатарында мыналар бар:

- қылмыстық істердің ведомстволық тиесілігі (қандай орган қандай қылмысты тергейді);
- жеделдетілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізу мүмкіндігі;
- тергеу мерзімдерінің шегі мен оларды ұзартып-тоқтата тұру тетіктері;
- прокурордың тергеу барысындағы рөлі мен өкілеттіктері [3].

Осы шарттар сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында тараптардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етеді. Мысалы, прокурордың тергеу амалдары мен қаулыларының заңдылығына бақылау жүргізуі, күдіктінің немесе жәбірленушінің (зардап шеккен тұлғаның) құқықтарын түсіндіру, тергеу әрекеттерін жүргізу тәртібін нақты регламенттеу – әділ сот төрелігінің маңызды алғышарттары болып табылады [4].

Қазақстан Республикасы ҚПК-сінің 189-бабына сәйкес сотқа дейінгі тергеп-тексерудің нысаны анықтау — бұл қылмыс жасаған адамдарды тез арада әшкерелеу, дәлелдемелерді дер кезінде жинау және іс материалдарын сотқа жіберуге дайындауға бағытталған сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысаны [5]. Әдетте, анықтауды ішкі істер органдарының уәкілетті қызметкерлері жүргізеді. Анықтау көбіне жеңіл және орташа ауыр қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша, сондай-ақ заңда тікелей көрсетілген жекелеген істер бойынша жүргізіледі.

Анықтау барысында анықтаушы істің мән-жайларын толық және объективті анықтау үшін қажетті тергеу амалдарын жүзеге асырады [6].

Анықтау ісіне прокурордың бақылауы міндетті болып табылады. Тергеу органдарының заңдылықты сақтауы, күдіктінің және басқа да тұлғалардың құқықтары бұзылмауы үшін прокурор анықтауға байланысты шешімдерді тексереді, санкция береді, қажетті нұсқаулар береді.

Алдын ала тергеу — сотқа дейінгі тергеп-тексерудің анағұрлым кеңейтілген және толық нысаны. Ол ауыр және аса ауыр қылмыстар, сондай-ақ заңда көрсетілген кез келген қылмыстық істер бойынша жүргізіледі [7].

Алдын ала тергеудің басты ерекшелігі — тергеушінің кең өкілеттіктерге ие болуы: ол істің барлық мән-жайларын жан-жақты зерттеп, айыптау актісін дайындап, істі прокурорға жолдай алады. Сол арқылы бұл нысан анағұрлым күрделі және көп уақыт пен ресурс талап ететін істерде қолданылады. Десе де, прокурордың қадағалау функциясы мұнда да аса маңызды: прокурор тергеушінің шешімдеріне, санкция беруге, қылмыстық қудалауды тоқтатуға немесе жалғастыруға, сотқа беру мәселелеріне тікелей ықпал етеді [5].

Хаттамалық нысан, негізінен, қылмыстық теріс қылықтар бойынша қолданылады. Бұл нысан жеңілдетілген рәсімге жатады, өйткені қылмыстық теріс қылықтар (қылмыстық құқық бұзушылықтардың бір түрі) қоғамға айтарлықтай қауіп келтірмейді және жазаны салыстырмалы түрде жеңілдетілген түрде орындауды көздейді. Хаттамалық нысанда тергеу жүргізетін орган (әдетте анықтау функцияларын орындайтын уәкілетті тұлға) іс бойынша барлық қажетті мәліметтерді жинап, соның негізінде хаттама толтырады [8].

Жеделдетілген тергеп-тексеру — Қазақстанның қылмыстық процесінде соңғы жылдары енгізілген институттардың бірі. Ол қылмыстық істі қысқа мерзімде тергеп, сотқа бағыттауға мүмкіндік береді. Жеделдетілген тәртіп жеңіл, орташа, кейде ауыр қылмыстарға да қолданылуы мүмкін.

Жеделдетілген тергеу кезінде тергеуші немесе анықтаушы тергеу амалдарының көлемін барынша қысқартып, тек қажет және жеткілікті дәлелдемелерді жинауға тырысады. Тергеу мерзімі 15 тәуліктен аспайды [7].

Бұл институт тергеу процесінің жеделдігін арттырады. Дегенмен, сот әділдігі мен тұлғаның құқықтары бұзылмауы үшін заң нақты шарттар мен шектеулерді белгілейді. Тәжірибеде жеделдетілген тәртіпті негізсіз қолдану немесе керісінше, қолданылуға жататын кезде пайдаланбау жағдайлары кездеседі. Сондықтан жеделдетілген тергеу институтын жетілдіруді көздейтін ішкі нұсқаулықтар мен ведомстволық бақылауды дамыту маңызды.

Тергеу мерзімдері – сотқа дейінгі тергеп-тексеру сапасы мен әділеттілігін қамтамасыз ететін негізгі көрсеткіштердің бірі. Қазақстанда ҚПК «ақылға қонымды мерзім» қағидасын енгізді. Бұл қағида тергеуді шектен тыс созуға жол бермейді және барлық мүдделі тараптың іс бойынша уақтылы шешім алуға құқығын сақтайды.

Анықтау бойынша тергеу мерзімі әдетте бір айдан, ал алдын ала тергеу екі айдан аспауға тиіс. Ерекше немесе аса күрделі істерде (көп эпизодты, халықаралық аспектісі бар, террористік сипаттағы істер) прокурор және жоғарғы прокуратура органдары белгіленген тәртіппен тергеу мерзімдерін 12 айға дейін ұзартуы мүмкін. Егер тергеуді жалғастыруға кедергі келтіретін мән-жайлар туындаса, тергеу мерзімі үзіледі. Себептері жойылғаннан кейін тергеу мерзімі қайта жалғасын табады, бұл жайында прокурор хабардар етіледі [7].

Тәжірибеде тергеу мерзімін негізсіз ұзарта беру фактілері кездеседі. Кей жағдайда тергеу органдары қасақана созу немесе объективті себептермен (сараптаманың кешігуі, куәларды таба алмау) мерзімдерді бірнеше мәрте ұзартады. Сол себепті прокурордың және соттың тергеу мерзімін бақылау функциялары аса маңызды [9]. Азаматтар мен ұйымдар негізсіз тергеліп, моральдық және материалдық шығынға ұшырамауы үшін «ақылға қонымды мерзім» қағидасының дұрыс қолданылуына көңіл бөлу қажет.

ҚПК-нің 58-бабына сәйкес, прокурор – сотқа дейінгі тергеп-тексеру заңдылығын қадағалауды жүзеге асыратын лауазымды тұлға. Ол тергеу органдарының әрекетін тексеруге, санкциялауға, іс материалдарын сұратуға және процессуалдық шешімдер қабылдауға құқылы [5].

Жаңа ҚПК-де процессуалдық прокурор ұғымы енгізілді. Ол нақты бір қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталған сәттен сотқа жіберілгенге дейін және сотта айыптауды қолдауға жауапты болып табылады. Процессуалдық прокурордың ауыстырылуына қатаң шектеулер бар, себебі ол істі терең зерделеу арқылы жеке жауапкершілікті күшейтеді.

Жеделдетілген тергеу оң нәтиже беретін институттардың бірі болғанымен, кейде тергеу органдары оны қолдануда асығыстық танытады немесе, керісінше, қолдануға негіз бар кезде қолданбайды [7]. Осыдан тараптардың құқықтары бұзылып, сотта қайшылық туындайды. Сондықтан жеделдетілген тергеу ережелерін түсіндіретін ішкі нұсқаулықтарды, әдістемелік ұсыныстарды жетілдіру керек.

Жаңа ҚПК прокурорға кең өкілеттіктер бергенімен, кейде прокурордың істі өз қарамағына алуы, қылмыстық қудалауды тоқтатуы немесе жалғастыруы, тергеу мерзімдерін ұзартуы сияқты әрекеттері бір мезетте бірнеше міндеттерді қамтиды [10]. Мұнда мүдделер қақтығысы немесе шамадан тыс құзыреттілік мәселесі туындауы мүмкін. Сондықтан прокурордың әр өкілеттігінің аражігін нақты ажырату, сондай-ақ процессуалдық прокурордың міндеттерін нақтылау – маңызды қадам. Бұл прокурорлардың кәсіби жауапкершілігін арттырып, тергеу сапасына оң әсер етеді.

Көптеген дамыған елдерде электронды қылмыстық іс жүйесі енгізіліп, сотқа дейінгі тергеп-тексеру процестерін автоматтандыру жүргізілуде. Бұл тергеу мерзімдерін қысқартуға, құжат айналымын жеңілдетуге, тергеу мен прокурор арасындағы ақпарат алмасуды жеделдетуге септігін тигізеді. Қазақстанда да «электронды қылмыстық іс» жобалары қолға алынып жатыр. Бірақ бұл жүйені толыққанды енгізу үшін тиісті техникалық база, киберқауіпсіздік шаралары, лауазымды тұлғалардың цифрлық сауаттылығы сияқты мәселелерді шешу қажет.

Практикада тергеуді негізсіз созу, жеделдетілген тергеуді қолданудағы біркелкілік болмауы, прокурордың өкілеттіктерін нақтылау қажеттілігі секілді проблемалар кездеседі. Бұл олқылықтарды жою үшін заңнаманы жетілдірумен қатар, құқық қорғау органдарының кадрлық даярлығын нығайту, электронды құжат айналымын дамыту, ішкі бақылау мен әдістемелік нұсқаулықтарды жетілдіру маңызды.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру – қылмыстық сот әділдігіне апаратын алғашқы әрі шешуші қадам. Оның тиімділігі мен заңдылығы мемлекет пен қоғамның мүдделерін қорғауға, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге тікелей ықпал етеді. Сол себепті тергеп-тексеру нысандарын жетілдіру – Қазақстанның құқықтық жүйесін дамытудың басым бағыттарының бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әділ Қазақстан: Заң және тәртіп, экономикалық өсу, қоғамдық оптимизм [Электрондық ресурс]: Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2024 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // Қол жеткізу режимі: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-spravedlivyy-kazahstan-zakon-i-poryadok-ekonomicheskii-rost-obshchestvennyu-optimizm-285014> (өтініш берілген күні: 2025 ж. 19 наурыз).

2. Мұрағаттық есептер № 11 [Электрондық ресурс]: ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистикасы // Қол жеткізу режимі: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (өтініш берілген күні: 2025 ж. 19 наурыз).

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі (өзгерістер мен толықтырулармен). — Астана: Ресми басылым, 2024. — 356 б.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіне түсіндірме / Бас ред. А.А. Касымов. — Алматы: Юрист, 2019. — 412 б.
5. Наумов А.В. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы прокурорлық қадағалау: Оқу құралы. — М.: Норма, 2021. — 268 б.
6. Сотқа дейінгі өндіріс мерзімін ақылға қонымды шектеу мәселелері: мақалалар жинағы / Жауапты редактор: Мухаметқалиев Н.Ж. — Астана: ҚазГЮУ, 2018. — 198 б.
7. Шавгулов М.А. Қазақстанның қылмыстық процесіндегі жеделдетілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру институты. — Алматы: «Данекер» баспасы, 2022. — 174 б.
8. Ерболат Д.К. Прокурордың сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы процестік функциялары: Дис. ... — Алматы, 2020. — 145 б.
9. Мұхтарова А.С. Қылмыстық процестегі күдіктінің құқықтық мәртебесі: Монография. — Нұр-Сұлтан: Әділет академиясы, 2021. — 220 б.
10. Едресов С.А., Жаксылыкова Н.Б. Международный опыт досудебного расследования стран дальнего зарубежья // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 4 (82). — С. 273–276.

Битенова М.К.,
магистрант, старший лейтенант полиции
(e-mail: mbitenova02@mail.ru);

Акимжанов Е.С.,
начальник факультета профессиональной подготовки,
кандидат юридических наук, полковник полиции
(Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, e-mail: er.ema@bk.ru)

Некоторые вопросы осуществления форм досудебного расследования и их совершенствование

Аннотация. Статья посвящена основным формам досудебного расследования в соответствии с Уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан — дознанию, предварительному следствию и протокольной форме. Рассматриваются проблемы, возникающие в процессе их практической реализации, а также особенности применения ускоренного досудебного расследования. Важным аспектом обсуждения является защита прав участников расследования, включая обвиняемых, свидетелей и потерпевших. Авторами также анализируются механизмы, которые позволяют эффективно контролировать и регулировать сроки расследования, и влияние этих механизмов на качество проведения досудебного расследования. В статье представлены предложения по улучшению действующих форм досудебного расследования, рассматриваются законодательные и практические проблемы, которые сдерживают их полноценную реализацию в условиях современной правовой системы Казахстана.

Ключевые слова: досудебное расследование, дознание, предварительное следствие, протокольная форма, ускоренное расследование, сроки расследования, полномочия прокурора.

M.K. Bitenova,
Master's student, Senior Police Lieutenant
(e-mail: mbitenova02@mail.ru);
E.S. Akimzhanov,
Head of the Faculty of Professional Training,
Candidate of Legal Sciences, Police Colonel
(Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after Sh. Kabyrbayev, e-mail: er.ema@bk.ru)

Some issues related to the implementation of pre-trial investigation forms and their improvement

Annotation. The article is devoted to the main forms of pre-trial investigation in accordance with the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan — inquiry, preliminary investigation and protocol form. The problems that arise in the process of their practical implementation, as well as the specifics of the use of accelerated pre-trial investigation, are considered. An important aspect of the discussion is the protection of the rights of the participants in the investigation, including the accused, witnesses and victims. The authors also analyze the mechanisms that make it possible to effectively control and regulate the timing of the investigation, as well as the impact of these mechanisms on the quality of the pre-trial investigation. The article presents proposals to improve the existing forms of pre-trial investigation, as well as examines the legislative and practical problems that hinder their full implementation in the modern legal system of Kazakhstan.

Keywords: pre-trial investigation, inquiry, preliminary investigation, protocol form, accelerated investigation, investigation deadlines, prosecutor's authority.

ӘОЖ 343.98

Жантүреев Ж.Ж.,
докторант, әділет кеңесшісі
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: zh_zh_zh@list.ru)

Ғылыми-техникалық құралдар жүйесінде пилотсыз аппараттарды қолданудың орындылығы туралы мәселе

Аннотация. Мақалада ғылымның техника саласындағы жетістіктеріне мемлекеттік және құқық қорғау органдарының назарын аудару мақсатында суасты пилотсыз аппараттарының мүмкіндіктеріне сипаттама берілген. Аталған пилотсыз аппараттардың құқық қорғау органдарының қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеруге, олардың жолын кесуге немесе алдын алуға септігін тигізе отырып, жұмысын жеңілдетеді. Суасты дрон – бұл су астында қозғалуға және қоршаған ортаны бейнежазбаға түсіруге қабілетті дербес құрылғы. Ол адамның қолы жетпейтін жерлерге жетіп, қылмыстық құқық бұзушылықтың негізгі бөлшектерін анықтауға көмектеседі. Зерттеу жүргізу кезінде көбінесе шет мемлекеттердің тәжірибелеріне сүйене отырып, суасты пилотсыз аппараттардың мүмкіндіктері ашылып, оларды мемлекеттік және құқық қорғау органдарында кейбір қылмыстарға қатысты қолдану ұснылады.

Негізгі сөздер: бекіту, борт, дрон, ғылыми-техникалық құрал, криминалистика, оқиға орны, суасты пилотсыз аппарат, тергеп-тексеру.

Жаңа цифрлық технологиялардың дамуы қылмыстық құқық бұзушылықтардың жаңа түрлері мен әдістерін де тудырады, сонымен қатар қылмыстық қудалау органдары да қылмыстық құқық бұзушылықтарды әшкерелеуде, ашуда және алдын алуда жаңа технология жетістіктерін меңгеріп, криминалистика саласында тиімді қолдануда. Мақаланың мақсаты құқық қорғау органдарының қызметінде суасты пилотсыз аппараттарды қолдануға көңіл бөлу, оларды криминалистикада пайдалану мақсатында мүмкіндіктерін қарастыру.

Мемлекет басшысы Қасым-Жаморт Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына жолдауында «Қазақстан

цифрлық экономиканы дамытуды көздеп отыр. Біздің міндетіміз – ақпараттық коммуникациялық инфрақұрылымның даму деңгейі бойынша өңірдегі көшбасшылықты нығайту. Үкімет заңнаманы 5G, «Ақылды қалалар», «Үлкен деректер», блокчейн, цифрлық активтер, жаңа цифрлық қаржы құралдары сияқты тың технологиялық құбылыстарға бейімдеу қажет», - деді [1].

Криминалистикалық техника тергеліп жатқан қылмыстық құқық бұзушылық туралы маңызды ақпараттарды, сондай-ақ қылмыстық қол сұғушылықтардың алдын алудың техникалық құралдарын және тәсілдерін анықтау, оларды бекіту, алу жүргізу, зерттеу, жинақтау және қайта өңдеу мақсатында техникалық құралдарды дайындау және оларды қолдану үшін қажетті теориялық ережелер мен ұсынымдардың жиынтығы болып табылатын криминалистиканың ежелгі бөлімдерінің бірі болып табылады.

Техникалық криминалистикалық құралдарға қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашумен, тергеп-тексерумен және алдын алумен байланысты мәселелерді шешу үшін қолданылатын техникалық құрылғылар мен материалдар, әдістер жатады.

Қылмыстарды ашу және тергеп-тексеру мақсатында қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қолданылатын криминалистикалық техникалар бірнеше ғылыми танымдар жетістіктерінің жемісі. Қылмыстық сот ісін жүргізуді онтайландыруда қылмыстың іздерін анықтауға, оларды зерттеуге және қылмысқа қатыстылығын түсіндіруге медицина, химия, биология, физика және басқа да білім салаларының әдістері әзірленіп, тәжірибеге енгізілуде. Дегенмен де, құқық қорғау органдары өз қызметтерінде су қойнауында орын алған қылмыстарды тергеп-тексеруде немесе қылмыстың іздерін, заттай дәлелдемелерді іздестіруде қиындықтарға тап болып жатады, оған техниканың заманауи жетістіктерін толық пайдаланбау әсер етуде.

Криминалистикалық техниканың заманауи құралдары мен әдістері сотқа дейінгі тергеп-тексеру, сараптама, жедел-іздестіру және сот практикасында қылмыстық сот ісін жүргізудің қажеттіліктеріне бағдарлана отырып әзірленеді.

Қазіргі кезде техникалық ғалымдар пилотсыз көліктің кез келген түрінің прототиптерін ойлап табуда. Әскери және өнеркәсіптік роботты көлік құралдары өмірімізге белсенді енгізіліп, адамдарды алмастыруда. Ғылым бір орында тұрмайды және қазірдің өзінде өздігінен жүретін автомобильдер, жүк көліктері, пилотсыз ұшақтар, суасты көліктері өзекті болып отыр [2, 27 б.]. Пилотсыз техникалар (дрондар) түрлеріне қарай олардың пайдалану саласы (орындары) да кеңейіп келеді.

Қазіргі уақытта қылмыстық құқық бұзушылықтарды әшкерелеуде заманауи ғылыми-техникалық құралдардың бірі ретінде пилотсыз ұшу аппараттарын атап айтуға болады, соның өзінде ол аппараттар қылмыстық қудалау органдарының криминалистикалық құралдарының арасында тиісті орын ала қоймаған. Алайда Қазақстан Республикасының аумағында есірткі заттарының заңсыз айналымына қарсы іс-шараларды жүргізуді полиция қызметкерлері әскери бөлімдердің әскери қызметкерлерімен бірлесе отырып, әскери бөлімдерге тиесілі пилотсыз ұшу аппараттарын пайдалану нәтижесінде есірткінің заңсыз айналымына қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды әшкерелеп, олардың заңсыз қызметтерінің жолдарын кесуде [3].

Құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігі көптеген факторларға байланысты, соның ішінде қызметкерлерді кәсіби даярлау, заманауи технологиялар мен жұмыс әдістерін қолдану, заңнамалық базаның сапасы және т. б. [4].

Қылмыстарға қарсы қызмет тиімділігін арттыруда цифрлық технологиялардың даму барысында кейбір салаларда қолданылып келе жатқан заманауи техникалық құралдардың бірі суасты әлемін зерттеуге арналған суасты пилотсыз аппараттардың да маңызы өте зор. 2023 жылы «Қапшағай» су қоймасында суасты пилотсыз аппаратын іс жүзінде сынауға арналған ғылыми экспедиция экспериментінің нәтижелері су астына батқан объектілерді табуға

және олардың жатқан жерін анықтауға, сондай-ақ су астында анықталған объектіні орнынан қозғамастан, қарау жүргізу мүмкіндіктерін көрсетті [5].

Әдебиеттерде пилотсыз құралдарға ең қарапайым анықтамалардан бастап анықталған тұжырымдаманың негізгі белгілерін қамтитын егжей-тегжейлі анықтамаларға дейін әртүрлі атаулар берілген. Қолдану аясы кеңеюіне байланысты әр салаға енгізу арқылы атқаратын функциясына сәйкес әртүрлі аталады. Су астындағы дрондар, ұшу дрондары сияқты әртүрлі атаулармен аталады және әртүрлі түрлерде келеді. Оларды суасты пилотсыз көліктер, автономды суасты көліктері немесе қашықтықтан басқарылатын суасты көліктері деп атауға болады [6]. Суасты пилотсыз аппараттар кейде су асты дрондар да деп аталады. Су астында адамның қатысуынсыз жұмыс істей алатын суасты аппараттарды екі санатқа бөлуге болады: қашықтан басқарылатын суасты аппараттар және автономды суасты аппараттар. Суасты пилотсыз аппараттар автоматтандырылған және адамның тікелей қатысуына қарамастан жұмыс істейді [7].

Ресей Федерациясының Төтенше жағдайлар министрлігі және Ішкі істер министрлігінің құрылымдары іздестіру операцияларында, су аумақтарын күзету, құбырлар мен кабель желілерін қарау, мұз асты жұмыстары, ғылыми зерттеулер, мұнай және газ кәсіпшіліктерінде «Марлин-350» телебасқарылатын адам тұрмайтын суасты аппаратты белсенді пайдаланады. «Марлин-350» аппараты 350 метрге дейінгі тереңдікте жағалаудағы немесе судағы су асты объектілерін іздестіруді жүргізуге және суасты техникалық, іздестіру және қарап-тексеру жұмыстарын орындауға арналған. Сонымен қатар бұл құрылғыны гидротехникалық маркерлерді орнату және заттарды көтеру үшін пайдалануға болады.

«Марлин-350» аппаратының ерекшеліктері: бағыт бойынша жоғары маневрлік және тұрақтылық; оңтайлы массалық сипаттамалар; ұтқырлық, орналастырудың минималды уақыты және пайдалануда оңай әрі ыңғайлы болуы; қозғалтқыштарда магниттік муфталарды қолданудың арқасында жоғары сенімділік пен техникалық қызмет көрсетуі оңай; жүйені кеңейту және қосымша жабдықты орнату мүмкіндігі (су астында іздеуге арналған көптеген қосымша сенсорлар мен арнайы жабдықтарды қосуға мүмкіндік береді. Құрылғыға қосымша жоғары ажыратымдылықтағы камера, көп сәулелі гидролокатор, биіктік өлшегіш, айналмалы гидролокатор, су астындағы навигация жүйесі, бір сатылы манипулятор, сондай-ақ басқа да қосымша жабдықтар).

Басқару посты суасты аппараттан бейнені және телеметрияны қабылдайды. Бағыт пен тереңдік туралы телеметрия деректері жүйелік монитор экранындағы бейне кескінін көрсетеді. Гидроакустикалық позициялау жүйесі суасты аппаратының ағымдағы жағдайын және тасымалдаушы кемеге қатысты мақсаттарды анықтауға және абсолютті географиялық координаттарда деректерді көрсетуге мүмкіндік береді [8].

1980 жылы суасты пилотсыз аппараттары әртүрлі су кемелерінің сынықтарын іздеп табуда маңызды рөл атқарды. Бір су астындағы дрон «Арго» 1985 жылы «Титаниктің» және 1989 жылы екінші дүниежүзілік соғыстың «Бисмарк» атты әскери кемесінің сынық бөлшектерін тапқан [6].

Қазір Қазақстанда бірқатар басқа шетелдердегідей, пилотсыз көлік құралдарын құру және тәжірибеге енгізу бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр. Олар ғарышта, ауада (жер атмосферасында), құрлықта (қалалық жол желісі, рельс желілері және т. б.), сулы ортада, яғни су беті және суасты кеңістігінде пайдалануға бейімделген көліктер.

Бұл құралдар әскери мақсатта да, халық шаруашылығында да қолдану үшін жасалып жатыр (логистикада, қоршаған ортаны және орман шаруашылығын қорғау).

Шелелдердің суасты пилотсыз аппараттарын қолдану аясын зерттей отырып, елімізде мемлекеттік және құқық қорғау органдары өз қызметтерін атқару барысында пилотсыз аппараттарға көңіл аудару қажет.

Тергеушінің (тергеушілер тобының немесе жедел-тергеу тобының) қылмыстық құқық бұзушылықты сотқа дейінгі тергеп-тексеру жөніндегі қызметі бұл белгілі бір мерзімге есептелген, қылмыстық процестің бірінші кезектегі міндеттерін шешуге бағытталған ұйымдастырылған қызмет, қылмыстық құқық бұзушылықтардың жолын кесуге, тез және толық ашуға, тергеп-тексеруге, оларды жасаған адамдарды әшкерелеуге және қылмыстық жауаптылыққа тарту [9].

Е.Н. Бегалиев өзінің «Жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу барысында пилотсыз ұшу аппараттарын қолдану перспективалары туралы» мақаласында қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлерін (топтарын) ашуға, тергеп-тексеруге және алдын алуға қатысты көптеген оң нәтижелер мен пилотсыз ұшу аппараттарын пайдалану пайдаларын атап өтті, олар: жол көлік оқиғаларының орындарындағы мән-жайларды зерттеу, мұнай құбырларының ағып кетуін және жасырын ойықтарын анықтау, шалғай жерлерде орын алған апаттардың жағдайын зерттеу, есірткі құралдарының табиғи өсу орындарында бақылау жүргізу, қоғамдық іс-шараларды, митингілерді, шерулер мен демонстрацияларды өткізу кезеңіндегі жедел ахуалға және браконьерлік қызметтің жолын кесу мақсатында мониторинг жүргізу, оттың тұтану ошақтарын және тұтануға ұшыраған алаңдардың масштабтарын анықтау, адамдардың мемлекеттік шекараларды заңсыз кесіп өтуіне және контрабандалық жүктерді тасымалдауға қарсы іс-қимыл жасау мақсатында шекаралық бақылау [10].

Тергеу органдары қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимыл шараларын жүргізуде пилотсыз ұшу аппараттарымен бірге суасты пилотсыз аппараттарын қолға алу қажет деп ойлаймыз. Суасты пилотсыз аппараттарын қылмыстық құқық бұзушылықтың келесідей түрлерін алдын алуға және олардың жылдам ашылуына өзінің берер ықпалы мол, олар: су астындағы газ және мұнай тасымалдау құбырларына келтірілген зақымның мән-жайларын анықтау, балық аулау саласындағы браконьерлік құрал-саймандарды анықтау, алып өнеркәсіп орындарының су арналарына зиянды сұйықтықтарды ағызу фактілерін әшкерелеу және оның жолын кесу, суға шөккен адам мәйіттерін жедел іздестіру, сондай-ақ жедел-іздестіру жұмыстарын жүргізу барысында су қоймаларында жасырылған қылмыс құралдары мен объектілерін іздестіру. Мұндай пилотсыз құрылғыларды белгілі бір тергеу әрекеттерін ауа райының суық мезгілдерінде суық су астында жүргізуде артықшылық береді.

Қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күрестің табысты болуы негізінен Қазақстан Республикасының заңдарын, қоғам және мемлекет мүдделерін, азаматтардың құқықтарын күзететін құқық қорғау органдарының қызметін жетілдірумен айқындалады.

Соңғы жылдары жүргізілген іс-шаралардың арқасында құқық қорғау органдарының қызметі жетіліп, жақсаруда. Қазіргі жағдайда оның тиімділігін одан әрі арттыру ғылым мен техниканың жетістіктерін кеңінен қолдану негізінде қамтамасыз етілуі мүмкін. Соған сәйкес құқық қорғау органдары жаңадан пайда болған танымал болып келе жатқан пилотсыз ұшу және суасты аппараттарын пайдалануды қолға алса, өз қызметтерін тиімді жүргізуге, әрі жеңілдетуге жол ашылары сөзсіз.

Кейінгі кездері танымал болып келе жатқан суасты пилотсыз аппараттарының қоғамның әртүрлі салалардағы мүмкіндіктерін ғалымдар терең зерттеу үстінде.

Зерттеу нәтижесінде суасты пилотсыз аппараттарының пайдасы әсіресе өте суық немесе санитарлық тұрғыда қауіпті суда, қауіпті аймақтарда және адамдар үшін қол жетімділігі төмен жерлерде, жасанды су қоймалары немесе белгілі бір ластанған суда көрінеді.

2014 жылы еуропалық нарықта экологиялық суасты дрондар пайда болды, судың температурасын, бұлыңғырлығын және ластануын өлшеуге мүмкіндік беретін механизмдермен (датчиктермен), суасты камерамен жабдықталған. Барлық техникалық жетістіктер сияқты бұл теңіз және тұщы су экожүйелерінің жағдайын жақсырақ бағалау үшін теңіз түбі мен су астындағы мұра туралы білімді кеңейтуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар кейбір бірлескен ғылымдардың дамуына ықпал етіп, белгілі бір балық шаруашылықтарына қызметтерін

оңтайландыруға, суда адамды құтқаруға көмектеседі, белгілі бір ластанулар мен қауіпті су астындағы оқ-дәрілерді анықтауға, уылдырық шашатын жерлерді және қымбат табиғи мекендеу орындарын, су астындағы қорықтарды және басқаларды бақылауға көмектеседі.

Мұндай аппарат түрлерінің көптігіне байланысты олардың кейбіреулерін тасымалдаушы кемелінің бортынан оператор қашықтықтан басқарады немесе толық автономды роботтық кешен болуы мүмкін. Осыған ұқсас ауада ұшатын аппараттар сияқты бұл құрылғылар нақты және визуалды ақпаратты тез және қауіпсіз алуға мүмкіндік береді, олардың кейбіреулерін түрлеріне қарай судан сынама алуға арналған жабдықтармен немесе әртүрлі сенсорлармен жабдықтауға болады.

Қорытындалай келе, қазіргі таңдағы ғылыми жетістіктердің өнімдеріне еліміздің мемлекеттік және құқық қорғау органдары көңіл аударып, оларды күнделікті тәжірибелік қызметте пайдалануды қолға алса, олардың қызметтерінің тиімділігі артады.

Су қойнауында қылмыстарды ашу, тергеп-тексеру және олардың алдын алу, сондай-ақ суға батқан адамдарды іздестіру және құтқару тәжірибесінде суасты пилотсыз аппараттарын қолдану мемлекеттік және құқық қорғау органдарының алдында жаңа перспективалар мен мүмкіндіктер ашады және олардың қызметінің тиімділігін едәуір арттырады. Атап айтқанда, басқа мемлекетпен шекаралас жатқан су қойнауында есірткі контрабандасы және стратегиялық объектілерге террористік актілер жоспарлау сияқты құқық бұзушылықтардың алдын алу және оларды ашу үшін өте маңызды.

Мұндай техниканы қолданудың негізгі ерекшеліктеріне адамның қол жетімділігі қиын тереңдікте іздестіру іс-шараларын орындау мүмкіндігі жатады, олар батып кеткен су астындағы заттарды зерттей алады және дәлелдер мен су үлгілерін жинай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жамарт Тоқаевтың «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына жолдауы. 2019 жылдың 2 қыркүйегі // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakhstan-halkyna-zholdauy
2. Пегин П.А., Капский Д.В., Касьяник В.В., Шуть В.Н. Современные тенденции развития бортовых интеллектуальных транспортных систем: Монография. — СПб., 2019. — С. 27.
3. Сборщик конопли в Шуской долине задерживают с помощью армейских беспилотников // https://www.inform.kz/ru/sborschikov-konopli-v-shuskoy-doline-zaderzhivayut-s-pomosch-yu-armeyskih-bespilotnikov_a3951273
4. Намысов Е.Д., Шульгин Е.П., Абеуов Д.А. Влияние цифровизации на правоохранительную деятельность в Республике Казахстан // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 2 (80). — С. 173–179.
5. Суасты дронын пайдалану бойынша экспедиция // <https://academy-gp.kz/?p=17755&lang=kk>
6. История подводных дронов // https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.b6ff2dc4-63765a4d-887c8c5e-74722d776562/https/www.droneblog.com/the-history-of-underwater-drones/18.11.2022
7. Беспилотный подводный аппарат // https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.b6ff2dc4-63765a4d-887c8c5e-74722d776562/https/en.wikipedia.org/wiki/Drone_submarine#cite_note-:3-3
8. Информационное агентство Оружие России «Марлин-350», Телеуправляемый необитаемый подводный аппарат <https://www.arms-expo.ru/armament/samples/1130/84346/>
9. Бекбулатов А.К. Жобаларды басқарудың заманауи теориясы призмасы арқылы сотқа дейінгі тергеудің криминалистикалық кезеңдерінің кіші сатысы институты // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2022. — № 3 (77). — С. 14–19.
10. Бегалиев Е.Н. О перспективах применения беспилотных летательных аппаратов в ходе производства отдельных следственных действий // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. — 2019. — № 2 (89). — С. 256.

Жантуреев Ж.Ж.,
докторант, советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, e-mail: zh_zh_zh@list.ru)

**К вопросу о целесообразности применения беспилотных аппаратов
в системе научно-технических средств**

Аннотация. В статье дана характеристика возможностей беспилотных подводных аппаратов с целью привлечения внимания государственных и правоохранительных органов к достижениям науки в области техники. Данные беспилотные аппараты облегчают работу сотрудников правоохранительных органов, способствуя расследованию, пресечению или предупреждению уголовных правонарушений. Подводный дрон представляет собой автономное устройство, способное двигаться под водой и осуществлять видеозапись окружающей обстановки. Он может достичь мест, недоступных для человека, и помочь выявить ключевые детали уголовного правонарушения. При проведении исследования раскрыты возможности беспилотных подводных аппаратов и рекомендовано их применение государственными и правоохранительными органами в отношении отдельных преступлений, с учетом опыта зарубежных государств.

Ключевые слова: фиксация, борт, дрон, научно-технические средства, криминалистика, место происшествия, беспилотный подводный аппарат, расследование.

Zh.Zh. Zhantureyev,
Doctoral student, Justice Advisor
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, e-mail: zh_zh_zh@list.ru)

**On the question of the expediency of using unmanned vehicles
in the system of scientific and technical means**

Annotation. The article describes the capabilities of unmanned underwater vehicles in order to attract the attention of government and law enforcement agencies to the achievements of science in the field of technology. These unmanned vehicles facilitate the work of law enforcement officers, contributing to the investigation, suppression or prevention of criminal offenses by law enforcement agencies. An underwater drone is an autonomous device capable of moving underwater and making video recordings of the surrounding environment. It can reach places inaccessible to humans and help identify key details of a criminal offense. During the study, the possibilities of unmanned underwater vehicles were revealed and their use by state and law enforcement agencies in relation to individual crimes committed in the city court was recommended, largely based on the experience of foreign countries.

Keywords: fixation, board, drone, scientific and technical means, forensics, scene of the incident, unmanned underwater vehicle, investigation.

ӘОЖ 343.3/.7

Омирова М.С.,
докторант, ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: omirova7m7s7@mail.ru)

**Қылмыс жасауға арандату және қылмысқа айдап салу:
аражігін ажырату әдіснамасы**

Аннотация. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Қылмыс жасауға арандату» 412-1-бабы осы уақытқа дейін қазақстандық заңнамалық және құқық қолдану тәжірибесінде болмаған қылмыс жасауға арандатудың жалпы құрамын қылмыстық жауаптылыққа тартудың нәтижесі болып табылады. Қылмыс жасауға арандатудың құқықтық табиғаты әлі де қызу теориялық талқылаулардың нысаны болып қала береді, оның орталығында арандатушылардың іс-әрекеттерін тек парақорлықпен және парамен коммерциялық сатып алуға ғана емес, сондай-ақ қылмыстық қол сұғушылықтың басқа да түрлеріне арандату үшін қылмыстық жауаптылыққа тарту мәселесі тұр.

Қазақстандық заң шығарушы қабылдаған тиісті шешім арандатушылардың іс-әрекеттері мен жауаптылығын қылмыстық-құқықтық тексеруге қатысты мәселелер бойынша көптеген мәселелерді шешеді. Атап айтқанда, бұл қылмыс жасауға арандатушының іс-әрекеттерін қылмысқа айдап салушының іс-әрекеттерінен неғұрлым әдіснамалық тұрғыдан дәл ажыратуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге жекелеген екіпіндерді, оның ішінде қылмыстық заң мәтіні деңгейінде қосымша орналастыру талап етіледі.

Негізгі сөздер: қылмыс жасауға арандату; арандатушы; арандатудың белгілері; айдап салушы; «жалған сыбайлас қатысу»; парамен коммерциялық сатып алуға не парақорлыққа арандату; жалпы және арнайы норма; жедел-іздігі және тергеу қызметінің аксиологиясы.

Қазақстандық заң шығарушы 2020 жылғы қазанда Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі — ҚР ҚК) құрылымына қылмыс жасауға арандатудың дербес құрамын енгізе отырып [1], арандатушылық сипаттағы іс-әрекеттер үшін жауаптылықтың жалпы бағдарларын айқындау мәселелерінде өзіндік сапалы серпіліс жасады. Бұл ретте парамен коммерциялық сатып алуға не парақорлыққа арандату (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің қолданыстағы редакциясының 417-бабы) үшін жауаптылық арандатудың арнайы түрінің белгілерін көрсететін парақорлыққа және сипаты жағынан ұқсас, бірақ Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес осы уақытқа дейін сыбайлас жемқорлық (парамен коммерциялық сатып алу) саласына жатпайтын әрекеттерге қатысты қылмыстың «дәстүрлі» құрамы болып табылады.

Қылмыс жасауға арандатудың жазалануы тек сыбайлас жемқорлық және квази-сыбайлас жемқорлық сипаттағы әрекеттермен ғана байланысты емес, енгізілген өзгерістер аясында, оның ішінде қылмыс жасауға арандатудың барлық түрлерін бір құрам шеңберінде ақпараттандыру әдіснамасына қатысты (яғни Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабының жаңадан құрылған құрамы шеңберінде) көптеген мәселелер туындайды. Белгілері Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 417-бабында көрсетілген қылмыс жасауға арандатудан айырмашылығы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабының құрамы іс жүзінде өзінің сапалық сипаттамалары бойынша мүлдем өзгеше (бұл есірткі айналымы саласындағы, экономикалық қызмет саласындағы, заңсыз қару-жарақ айналымы саласындағы және т.б. әрекеттер болуы мүмкін) қылмыс жасауға арандату үшін жауаптылық ойластырылатын жалпы норма болып табылады. Бұл қазақстандық заң шығарушы шешуі қажет болатын жалпы әдіснамалық жоспардың бір ғана мәселесі, өйткені Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1 және 417-баптарының қолданыстағы редакциялары тиісті жаңашылдық себебінен қазір толықтай ашық емес бәсекелестік шеңберінде тұр. Басқа да бірқатар сұрақтар туындайды: арандату ол орын алған тұлғаның жауапкершілігін жоққа шығара ма? егер ол жоққа шығарса, онда бұл заңда қалай көрсетілуі керек? жедел-іздігі іс-шараларымен қылмыстық жазаланатын арандатушылықты ажыратудың шекаралары қандай? арандатудың қандай да бір түрін құқық қорғау органдарының қызметкерлері тарапынан рұқсат етілген заңды іс-әрекеттер ретінде тануға бола ма? және т. б. Бұл ретте маңызды жағдайды тікелей атап өту қажет: қоғамның полицияға деген сенім деңгейі оның қызметінің тиімділігіне байланысты [2, 322 б.], дегенмен бұл тиімділікке қылмыс жасауға арандату түріне жататын құқық бұзушылық мінез-құлық есебінен қол жеткізу мүмкін емес.

Қылмыс жасауға арандатудың қылмыстық-құқықтық бағалауға тікелей қатысты теориялық тұрғыдан маңызды мәселелерінің бірі арандату мен қылмысқа сыбайлас қатысу институтының арақатынасы болып табылады. Аталған жағдайда сұрақтың қойылуы кездейсоқ емес, себебі ол қылмысқа айдап салушының функционалды рөлі, әдетте арандату деп түсінетін нәрсеге мүмкіндігінше жақын болып табылады. Тиісінше, осы жағдайда арандатушының әрекеті бұл айдап салу әрекетінің бір түрі деген болжам туындауы мүмкін. Мұнда заң шығарушы бірлесіп жоспарланған және жасалатын қылмыс шеңберіндегі айдап салушының функционалдығының сапалық ерекшелігін адамның осы немесе басқа (әрине, айдап са-

лушының қалауы немесе оған қолайлы рұқсат етілген ауқымда) қылмыс жасауға деген ұмтылысын оятуға бағытталған зияткерлік қызметтің бір түрі ретінде анықтайтынын ескеру қажет.

Тұтастай алғанда, арандатушы әрекеттерінің мәнін осыған ұқсас орналастыру Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабы шеңберінде де (сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 417-бабының арнайы құрамы шеңберінде) қарастырылады. Іс жүзінде арандатушыға қатысты заң шығарушы тек бір ерекшелікті белгілейді, аталған адам «кейіннен әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе бопсалау мақсатында» әрекет етеді [3]. Бұдан басқа қазақстандық заң шығарушы арандатушыға қатысты жеделіздістіру қызметін немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын лауазымды тұлға – «арнайы» айдап салушының өзіндік белгілерін белгілейді. Сонымен қатар көрсетілген ерекшеліктер арандатушының іс-әрекетін айдап салушының әрекеттерінің бір түрі ретінде бағалауға ешқандай негіз жоқ екенін жоққа шығармайды. Алайда аталған жағдайда мәселенің шешімі соншалықты айқын емес, сонымен қатар осы мәселеге арналған қылмыстық-құқықтық зерттеулерде қылмыс жасауға арандату мен қылмысқа сыбайлас қатысудың аражігін ажырату мәселелері маңызды орын алады. Ғылымда, атап айтқанда, қылмыс жасауға арандатушының белгілеріне сәйкес келетін жағдайларда жарамды, нақты сыбайлас қатысу әлі де жоқ деп болжанатындықтан, «жалған сыбайлас қатысу» термині қолданылады.

Сілтеме жасай отырып, мәселені қарауға келер болсақ, қылмыстық заңнама аясында 1917 жылға дейін қылмыс жасауға арандатушы сыбайлас қатысу институтынан ажыратпағанын атап өтеміз [4, 68б.]. КСРО-да тиісті істерді қараудың тәжірибесінде қылмысты арандатушының әрекеттері тек айдап салу әрекеттері ретінде қарастырылды: «Басқа адамды қылмыс жасауға арандатқан адам, кейіннен әшкерелеу мақсатында болса да, қылмыс жасауға айдап салу ретінде жауап беруі керек» [5, 11 б.].

Қылмыс жасауға арандату арандатушының іс-әрекетін қылмысқа сыбайлас қатысу институтымен, атап айтқанда айдап салумен сыртқы бағалауда айтарлықтай ұқсастықтарға ие болғанына қарамастан, осы уақытқа дейін бұл құбылыстар әртүрлі тәртіптегі және әртүрлі құқықтық сипаттағы әрекеттерге жататыны белгілі болды. Бұл жағдайда арандатушы ретінде әрекет еткен адамдардың іс-әрекеттерін бағалау тиісті құқықтық бағалауға ие болуы қажет екенін ескеру қажет, оның бірден бір себебі, біріншіден, бұл қоғамдық қауіпті болып табылады; екіншіден, ол қылмыс жасауға итермелеу (немесе мәжбүрлеу) мақсатында арандатушы адамның психикасына теріс әсер етумен байланысты. Сонымен бірге арандатушыға айдап салушының жауапкершілік ережелерін қолдану логикалық және әдіснамалық тұрғыдан қате болар еді. Қазіргі уақытта қылмыстық-құқықтық ғылымның алдыңғы даму кезеңдерінен айырмашылығы қылмыстық жауаптылықты жүзеге асырудың негізі ретінде тіпті қылмыстық құқықтың салалық принципін субъективті айыптауға қатысты аксиома қалыптасты. Дәл осы себепті қылмыс жасауға арандату мен айдап салуды анықтау мүмкін емес.

Егер қылмыстық құқықты дамытудың кеңестік кезеңі шеңберіндегі мәселені зерттеуге жүгінетін болсақ, онда арандатушының іс-әрекетін дәл қылмысқа айдап салу ретінде (яғни Қылмыстық кодекстің Жалпы бөлігінің тиісті бабына сілтеме жасай отырып) бағалау керек дегенге қатысты авторлардың толық бірауыздылығы анықталады. Сонымен А.А. Пионтковский арандатушы кінәлі адамды қылмыс аяқталғанға дейін әшкерелуіне қарамастан, оны жасауға айдап салушы болып есептеді [6, 166 б.]. Сол сияқты В.Д. Иванов қылмыс механизмі аясындағы арандатушылық қызмет айдап салу ретінде бағалануы керек деп атап өтті [7, 18 б.]. Параға немесе парамен коммерциялық сатып алуға арандатушының тәуелсіз құрамы болған кезеңнің өзінде кейбір авторлардың (мысалы, Н.А. Егорованың) пікірінше, лауазымды тұлғаны кейіннен әшкерелеу мақсатында пара алуға итермелеу жағдайлары пара алуға айдап салу ретінде бағалануы тиіс [8, 27 б.].

Қылмыстық құқық теориясында соңғы жылдары арандатушының қылмыстық-құқықтық сипатын бағалау мәселелері іс жүзінде ғылыми-теориялық ойдың «соқтығысуы» орталықтары-

ның біріне айналды. Бұған көбінесе құқық қорғау органдары мен арнайы қызметтер қызметінің іс-тәжірибесінде қылмыс жасауға арандатумен «шекаралық» ретінде бағалауға болатын әдістердің жиі қолданылатындығы (атап айтқанда, жедел-ізвестіру іс-шараларының бір түрі ретінде бақылау сатып алу) ықпал етеді. Әрбір жеке жағдай бойынша нақты дәлелдемелердің жоктығына қарамастан, ақпараттық-коммуникациялық ресурстарда сол немесе басқа да «қалаусыз» шенеунік, құқық қорғау органының немесе басқа да қызметтің қызметкері оған тыйым салынған заттарды «лақтыру», осы не өзге әрекеттерге арандату, ауызша агрессия, жала жабу және т.б. фактілер бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылғаны туралы нұсқауларды жиі кездестіруге болады.

Бұл тұрғыда қылмыс жасауға арандатуды бағалау мәселелері Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот деңгейінде қаралатын істердің едәуір ауқымын құрайтыны таңқаларлық емес. Оның үстіне, халықаралық құқықтық инстанция қазіргі уақытта қылмыстардың едәуір бөлігі әртүрлі құпия, қастандық жағдайлар, агенттік желілерді пайдалану, қылмыстық ортаға енгізу және т.б. көмегімен ашылатындығын жоққа шығармайды. Сонымен қатар Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың ұстанымы осындай істер бойынша біржақты: егер жасалған қылмыстың механизмінде арандату элементтерін, яғни сырттан әсер етудің қандай да бір дәрежесін қарауға негіз болса, онда іс бойынша ақтау үкімі шығарылуы керек, егер арандатушы адам оған қатысты қылмыс жасаған болса, арандату жүзеге асырылды [9]. Шешуші «су алабы» ретінде жедел қызметкердің немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның, тіпті барлық қолда бар ақпаратқа сүйене отырып, адам тиісті қылмыс жасауды жоқпарласа да, қылмыстық уәждемені қалыптастыру және іске асыру тетігіне араласпауы ретінде бұл заңдылық параметрі әрқашан аталады.

Бұл ретте, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабын түсіндіру бұл жағдайда заң шығарушы белгілеген дәл осындай мәні орын алады, оған сәйкес жедел қызметкердің немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның заңға қайшы әрекет ететініне нақты баса назар аударылатыны туралы баламасыз қорытындыға әкеледі. Сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабының диспозициясында «қылмыс жасауға итермеледі» деген тіркесті қолдану [3] қылмыс жасауға арандату мен айдап салудың аражігін ажырату мәселесін тиімді түрде шешпейді. Әлбетте, аталған жағдайда қылмысқа сыбайлас қатысушылардың функционалдық рөлдерінің мазмұнын тұжырымдау тұрғысында қолданылатын терминдерді, синонимдік тақырыптарды қолданудан бас тарту керек. Осылайша, қылмыс жасауға арандатудың арнайы құрамы тұрғысында Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 417-бабы бұл мәселе неғұрлым қолайлы түрде шешілді. Заң шығарушы адамға пара немесе парамен коммерциялық сатып алудың жалған затты «беруге әрекеттену» бар екенін тікелей көрсетеді (осы жағдайда «жалған» термині берушінің пара беруді немесе парамен коммерциялық сатып алуды нақты жүзеге асыруды мақсат етпейтінін білдіреді).

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабының 1-бөлігінің редакциясына келетін болсақ, онда бұл жағдайда нормативтік мәтінді сөзбе-сөз түсіндіру арандатушының іс-әрекетінде айдап салудың белгілі бір түрін қарастыруға негіз бар екендігін көрсетеді. Аталған жағдайда заң шығарушы қылмысқа айдап салушының әрекетін қандай да бір арнайы себептердің болуымен байланыстырмайтындығына негізделуі керек, яғни тиісті қол сұғушылықтың жасалуы қандай да бір немесе басқа себептермен айдап салушы үшін қажет болуы жеткілікті. Тиісінше, кейіннен «кінәлі адамды» қылмыстық жауаптылыққа тартуға немесе оны жасалған «қылмыс» фактісі бойынша бопсалауға деген ұмтылыс арнайы мақсатпен айдап салудың бір түріне жатады. Алайда жедел бөліністің немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеру органының қызметкері өзін қылмысқа сыбайлас қатысушы ретінде көрсетпейді, тек арандатушы адамға әсер етудің белгілі бір әдістерін заңсыз қолданады, осылайша соңғысы қылмыстық мінез-құлықтың қажетті актісін жасайды деген факт болжанады.

Сонымен бірге қылмыстық құқық теориясында қылмыс жасауға арандату мен айдап салуды ажыратудың нақты параметрлеріне қатысты жеткілікті дәйекті дәлелдер бар. Атап айтқанда, С.Н. Радачинский арандатудың мүлдем басқа құқықтық белгілері бар екенін көрсетеді, олар келесідей көрінеді: біріншіден, арандатушы адамның іс-әрекеті тек қылмыстық мінез-құлықтың сыртқы түрлеріне ие, өйткені іс жүзінде айдап салу фактісі болған жоқ, ал арандатушы жақтың әсері қылмыстық мінез-құлықтың белгілі бір моделінің сыртқы көрінісіне деген ұмтылыспен байланысты болды (есірткіні «сатып алудан» басталып, билік өкіліне қарсылық көрсетумен аяқталады); екіншіден, арандату өзінің мақсаты ретінде ортақ, бірлескен қылмыстық нәтиженің басталуын білдірмейді (бұл сыбайлас қатысуда орын алатындай), тек айыптаудың жасанды дәлелдемелерін жасауға, арандатушы адамның беделін түсіруге бағытталған; үшіншіден, арандатушының пиғылы оның салдарына емес, тек арандатушылық қылмысты жасау фактісіне бағытталған (дәл осы себепті арандатушылық қылмысты «оқталу» сатысында жиі тоқтатуға болады); төртіншіден, арандатушы тек арандатқандар үшін зиянды салдардың туындауына бағытталған, тіпті олардың өзіне қатысты ықтимал мүмкіндігін де ескермейді [10, 60 б.].

Осылайша, осы мақаланың аясында қысқаша қарастырылған теориялық мәселелерді қорытындылай келе, келесі негізгі қорытындыларды тұжырымдауға болады. Біріншіден, қылмыс жасауға арандату үшін жауаптылық туралы жалпы норманы құрастыру (Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабы) жедел-ізвестіру және тергеу қызметінің аксиологиялық негіздерінің маңыздылығын арттыруға бағытталған қазіргі заманғы қазақстандық заңнаманың жетістігі деп танылуы тиіс. Екіншіден, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне тиісті құрамды енгізу арандатушы адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту (тартпау) мәселелеріне қатысты одан әрі заңнамалық шешімдер қабылдауды талап етеді. Үшіншіден, арандатушының әрекеттері қылмысқа сыбайлас қатысудан мүлдем басқа құқықтық сипатқа ие, себебі арандатушы арандатушылықпен қажетті субъективті байланыста болмайды, арандату арқылы жасалған қылмысты бірлескен қылмыстық әрекет ретінде қарастырмайды және жалпы қылмыстық нәтиже ретінде осы қылмыспен келтірілетін зиянға назар аудармайды. Осылайша, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Қылмыс жасауға арандату» 412-1-бабын енгізу қылмысқа қарсы іс-қимылда рұқсат етілген ымыраларды бұзумен байланысты тиісті қызметтің қылмыстық құрамдас бөлігін объективті түрде белгілеп қана қоймай, қылмыс жасауға арандату мен қылмысқа айдап салуды нақты ажыратуға мүмкіндік береді. Төртіншіден, қылмыс жасауға арандату мен қылмысқа айдап салуды салыстыру мүмкіндіктерін барынша болдырмау үшін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 412-1-бабы 1-бөлігінің диспозициясы келесідей түрде баяндалуы тиіс: «Қылмыс жасауға арандату, яғни жедел-ізвестіру қызметін немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын лауазымды адамның кейін әшкерелеу, қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе бопсалау үшін қылмыс белгілеріне объективті түрде жататын соңғы іс-әрекетті жасау мақсатында басқа адамға заңсыз әсер етуі».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 6 қазандағы № 365-VI Заңы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000365>
2. Койшыбеков А.Р. Траектории развития деятельности полиции по обеспечению общественных благ как основы государственного устройства современности // Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2024. — № 2 (84). — 320–326 б.

3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (06.03.2025 берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
4. Дударенко В.В., Незнамова З.А. Исторический анализ нормативного регулирования провокации преступления: от прошлого к будущему // Российский юридический журнал. — 2018. — № 4. — С. 67–72.
5. КСРО Жоғарғы Сотының 1946 жылғы 8 маусымдағы ұйғарымы // КСРО Жоғарғы Сотының сот практикасы. — 1946. — № 6 (XXX) шығарылымы. — М., 1948.
6. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву // Курс советского уголовного права: Общая часть. — М., 1961. — 666 с.
7. Иванов В.Д. Провокация или правомерная деятельность? // Уголовное право. — 2001. — № 3. — 16–18 б.
8. Егорова Н. Провокация взятки либо коммерческого подкупа // Российская юстиция. — 1997. — № 8. — 26–27 б.
9. Верховный Суд объяснил, какие действия спецслужб считать провокацией // <https://rg.ru/2022/01/18/verhovnyj-sud-obiasnil-kakie-dejstviia-specsluzhb-schitat-provokaciej.html>
10. Радачинский С.Н. Юридическая природа провокации преступления // Уголовное право. — 2008. — № 1. — С. 59–64.

Омирова М.С.,

*докторант, магистр национальной безопасности и военного дела, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
e-mail: omirova7m7s7@mail.ru)*

Провокация преступления и подстрекательство к преступлению: методология разграничения

Аннотация. Статья 412-1 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Провокация преступления» представляет собой результат криминализации общего состава провокации преступления, до настоящего времени отсутствовавшего в казахстанской законодательной и правоприменительной практике. Правовая природа провокации преступления продолжает оставаться предметом острых теоретических дискуссий, в эпицентре которых находится вопрос о криминализации действий провокаторов не только применительно к взяточничеству и коммерческому подкупу, но и к другим видам преступных посягательств. Соответствующее решение, принятое казахстанским законодателем, во многом снимает вопросы относительно уголовно-правовой верификации действий и ответственности провокаторов. В частности, оно позволяет методологически более точно разграничить действия провокатора преступления от действий подстрекателя к преступлению. Вместе с тем, требуется дополнительная расстановка отдельных акцентов, в том числе и на уровне текста уголовного закона.

Ключевые слова: провокация преступления; провокатор; признаки провокации; подстрекатель; «мнимое соучастие»; провокация коммерческого подкупа или взяточничества; общая и специальная норма; аксиология оперативно-розыскной и следственной деятельности.

M.S. Omirova,

*Doctoral student, Master of National Security and Military Affairs, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: omirova7m7s7@mail.ru)*

Provocation of a crime and incitement to a crime: the methodology of differentiation

Annotation. Article 412-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan "Provocation of a crime" is the result of criminalization of the general composition of provocation of a crime, which has so far been absent in Kazakh legislative and law enforcement practice. The legal nature of the provocation of a crime continues to be the subject of acute theoretical discussions, at the epicenter of which is the issue of criminalizing the actions of provocateurs not only in relation to bribery and commercial bribery, but also to other types of criminal encroachments. The relevant decision taken by the Kazakh legislator largely removes questions regarding the criminal law verification of actions and responsibility of provocateurs. In

particular, it allows for a more methodologically accurate differentiation of the actions of the instigator of a crime from the actions of the instigator of a crime. At the same time, additional emphasis is required, including at the level of the text of the criminal law.

Keywords: provocation of a crime; provocateur; signs of provocation; instigator; «alleged complicity»; provocation of commercial bribery or bribery; general and special norm; axiology of operational investigative and investigative activities.

УДК 343.222.1

Рахимов К.Е.,

*докторант, полковник службы экономических расследований
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, e-mail: rke2891@gmail.com)*

Конвенциональные основы уголовной ответственности юридических лиц: дифференциальный анализ

Аннотация. Конвенциональные документы рассматриваются с позиции правовой основы институционального обеспечения уголовной ответственности юридических лиц в национальном уголовном праве. Приводится классификация конвенциональных актов международного публичного права. В первую группу входят конвенции, закрепляющие на международном уровне естественные права и свободы человека. В этой связи в работе особо подчеркивается, что уголовная ответственность юридических лиц является надлежащим юридическим средством защиты прав человека. Во второй группе рассматриваются специальные конвенциональные документы, определяющие уголовную ответственность за преступления, характерные для юридических лиц. Автор приходит к выводу, что основанием для внедрения института уголовной ответственности юридических лиц в казахстанское право является всеобщее требование о формировании эффективных средств правовой защиты человека и гражданина при реализации им естественных прав на жизнь, здоровье, честь и достоинство, свободный и безопасный труд, неприкосновенность личности и собственности.

Ключевые слова: юридическое лицо, уголовная ответственность, конвенциональные нормы, международное право.

В доктрине уголовного права существует ряд подходов к классификации международных договоров, обращенных к установлению уголовной ответственности юридических лиц. Одним из таких подходов является классификация, предложенная А.В. Федоровым, охватывающая дифференциальные критерии юридической ответственности в целом. Так, ученый классифицирует международные договоры об установлении уголовной ответственности юридических лиц на:

– договоры, рассматривающие юридических лиц как субъектов правонарушений, за которые может наступать уголовная, административная или гражданско-правовая ответственность;

– договоры, трактуемые как предусматривающие обязательную уголовную ответственность юридических лиц [1].

Недостатком этой классификации является дифференциальный подход к юридической ответственности юридических лиц в целом, который не определяет специфику назначения непосредственно уголовной ответственности юридических лиц. А.В. Федоров абсолютно правильно подчеркивает, что конвенциональные положения могут лишь трактоваться как предусматривающие обязательную уголовную ответственность, но не быть такими на самом деле. Ведь учитывая принцип *mutatis mutandis*, каждое государство самостоятельно определяет место ответственности юридических лиц в национальной системе юридической ответственности, поэтому в ряде государств так называемая уголовная ответственность находится в режиме административного права.

В то же время А.В. Федоровым дается и более развернутая классификация международных договоров об уголовной ответственности юридических лиц, непосредственно связанная с элементами формальных оснований и условий привлечения к уголовной ответственности юридических лиц. Так, в качестве основного классификационного критерия он определяет фиксацию возможного привлечения к уголовной ответственности юридического лица в случаях участия в совершении преступления или причастности к нему (субъективный критерий):

- международные акты, указывающие на то, что юридические лица могут участвовать в совершении преступления;

- международные акты, в которых говорится об ответственности юридических лиц в связи с совершением уголовных правонарушений физическими лицами.

В качестве второго классификационного критерия А.В. Федоров определяет основные положения, касающиеся уголовной ответственности юридических лиц (объективный критерий):

- фиксирующие круг (перечень) преступлений, за которые может наступать уголовная ответственность юридических лиц;

- рассматривающие юридическое лицо как субъект уголовной ответственности (субъект преступления), в ряде случаев определяющие, какие виды юридических лиц не могут быть субъектами уголовной ответственности (субъектами преступления);

- указывающие на конкретные обстоятельства, позволяющие считать юридическое лицо субъектом уголовной ответственности или определять, что преступление совершено юридическим лицом (при его участии);

- формирующие определение вины юридического лица;

- содержащие перечень наказаний (санкций), которым смогут быть подвергнуты юридические лица;

- устанавливающие требования о применении в отношении юридических лиц, привлекаемых к уголовной ответственности, эффективных, соразмерных (пропорциональных) и оказывающих сдерживающее воздействие (убедительных) мер наказания (санкций), включая денежные санкции;

- фиксирующие положения о том, что привлечение к ответственности юридического лица не должно наносить «ущерба уголовной ответственности физических лиц, совершивших преступление» [2].

Преимуществом данной классификации является ее развернутость в контексте формальных оснований и условий установления уголовной ответственности юридических лиц, однако эта чрезмерная детализация является и ее недостатком для восприятия общего назначения данного института уголовного права.

Безусловно, указанные классификации вносят значительный вклад в упорядочивание знаний через систематизацию положений конвенциональных норм, определяющих критерии формальных оснований и условий привлечения юридических лиц к уголовной ответственности с учетом конструкции норм уголовного права. Однако сохраняя приверженность нашему предмету исследования и предлагаемой нами концептуализации уголовной ответственности юридических лиц через призму доминанты восстановительного и превентивного механизма национального права, исключающего традиционную карательную доминанту, предлагаем классифицировать конвенциональную основу на:

- классические документы, обеспечивающие универсальные права и свободы человека;

- специальные международно-правовые акты, непосредственно предусматривающие такую ответственность в отношении организаций.

К общим классическим документам относятся нормы и принципы международного права, закрепляющие иррациональные основы прав и свобод человека: Всеобщая декларация

прав человека, Пакт о гражданских и политических правах, Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод.

В указанных источниках международного публичного права закрепляется иррациональный компонент естественных прав и свобод человека, подлежащий рационализации посредством норм национального права [3]; [4]. Поэтому международно-правовой основой уголовной ответственности юридических лиц в законодательстве западных государств являются прежде всего требования по защите естественных прав человека на жизнь, здоровье и личную неприкосновенность. Так, Всеобщая декларация прав человека, Пакт о гражданских и политических правах, Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод, обязывают каждое государство, участвующее в соглашении, обеспечить эффективную защиту каждого индивида на жизнь.

В результате рациональным решением в реализации данного иррационального компонента стала возможность привлечения юридических лиц за такое преступление, как убийство, которое юридическое лицо может совершать посредством производства и реализации недоброкачественных товаров, несоблюдения техники безопасности во время строительства и в период различных видов производственных отношений.

Другим иррациональным компонентом является право каждого человека на свободу и неприкосновенность личности. В рациональном аспекте данное право реализуется в ряде западных государств путем установления уголовной ответственности таких организаций, как полиция, поскольку именно она обязана обеспечить безопасное содержание лица, лишённого свободы, как в период кратковременного задержания, так и в период отбывания наказания. В частности, Международный пакт о гражданских и политических правах обязует каждое участвующее в данном Пакте государство обеспечить любому лицу, права и свободы которого нарушены, эффективное средство правовой защиты, даже если это нарушение было совершено лицами, действовавшими в официальном качестве.

Нормы и принципы международного права также гарантируют каждому человеку право на труд и запрещают рабское содержание или подневольное состояние человека. Эти положения являются актуальными в разрезе трудовых отношений, обеспечения работодателем норм безопасности труда, справедливой оплаты за труд, предотвращают незаконную торговлю людьми. Так, Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах признает право каждого человека на труд и получение возможности зарабатывать себе на жизнь трудом, соответственно, государство обязано предпринимать надлежащие шаги к обеспечению этого права. Оно включает признание за каждым человеком права на справедливые и благоприятные условия труда, состоящие из таких компонентов, как: справедливое вознаграждение за труд; условия работы, отвечающие требованиям безопасности и гигиены; равноправную возможность продвижения в работе на соответствующие более высокие ступени исключительно на основании трудового стажа и квалификации; отдых, досуг, разумное ограничение рабочего времени и оплачиваемый периодический отпуск, равно как и вознаграждение за праздничные дни [5].

Гарантия эффективного восстановления в правах компетентными национальными судами в случаях нарушения основных прав человека и гражданина возможно только в том случае, если национальное законодательство устанавливает санкции на подобные нарушения, что также является основанием для внедрения института уголовной ответственности юридических лиц.

Реализация международных гарантий на правосубъектность и запрет дискриминации вне зависимости от географического нахождения человека, особенно в условиях глобальных экономических отношений также обретает актуальность в разрезе развития института уголовной ответственности юридических лиц. Так, во Всеобщей декларации прав человека заложен дух братства, основанный на идеях свободы и равенства, разума и совести. Идея естественного

права, объективированная в положениях Декларации, не допускает их ограничения посредством каких-либо дискриминационных начал.

К специальным конвенциональным актам следует отнести: Конвенцию против транснациональной организованной преступности; Конвенцию против коррупции; Конвенцию об уголовной ответственности за коррупцию; Конвенцию о предупреждении терроризма; Конвенцию о компьютерных преступлениях; Конвенцию об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности; Конвенцию об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и финансирования терроризма; Конвенцию по борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок; Конвенцию Шанхайской организации сотрудничества против терроризма; Рамочное решение совета Европейского Союза о борьбе с коррупцией в частном секторе.

Конвенция против транснациональной организованной преступности является одним из первых актов ООН, предусматривающих непосредственную уголовную ответственность юридических лиц за преступления, связанные с организованными формами преступности, отмывание доходов, полученных криминальным путем, а также коррупцию. При этом уголовная ответственность юридических лиц не должна исключать уголовную ответственность лиц физических [6].

Конвенция против коррупции позволяет привлекать юридические лица к уголовной ответственности по широкому кругу преступлений, связанных с коррупционными проявлениями. Уголовная ответственность юридических лиц за коррупционные преступления имеет место при подкупе как национальных публичных должностных лиц, так и иностранных публичных должностных лиц, а также руководителей организаций частного сектора. Юридическое лицо должно привлекаться к уголовной ответственности также и по делам, связанным с отмыванием доходов, полученных преступным путем, а также сокрытием незаконно приобретенного имущества [7].

Европейская Конвенция об уголовной ответственности за коррупцию обязывает государство принимать меры, связанные с привлечением к уголовной ответственности юридических лиц в связи с совершением преступлений, выражающихся в активном подкупе, использовании служебного положения в корыстных целях и отмывании денег, совершенных в интересах любого физического лица, действующего в личном качестве или в состоянии органа юридического лица, занимающего при этом ведущую должность в юридическом лице. Способ совершения преступления может выражаться в выполнении представительских функций или осуществлении права на принятие решений от имени юридического лица либо осуществлении контрольных функций в рамках юридического лица в участии такого лица в качестве соучастника или подстрекателя. При этом уголовное преследование юридического лица не исключает уголовного преследования лица физического [8].

Конвенция Совета Европы о предупреждении терроризма предполагает уголовную ответственность юридических лиц за публичное подстрекательство к совершению террористического акта, вербовку террористов, подготовку террористов, организацию или привлечение других лиц за совершение террористических актов, а равно соучастие в данных видах преступлений [9].

Конвенция о компьютерных преступлениях (Конвенция Совета Европы о киберпреступности) обязует принять законодательные и иные меры, предоставляющие возможность привлекать юридические лица к уголовной ответственности за преступление в сфере компьютерных технологий, совершаемые физическим лицом в пользу юридического лица, действующего при этом самостоятельно и как часть его органа или занимающего управленческое положение в нем на основании:

- полномочий представлять данное юридическое лицо;

- права принимать решения от имени этого юридического лица;
- права осуществлять контроль внутри этого юридического лица.

Такая ответственность не влечет за собой какого-либо смягчения и не снижает уголовной ответственности физических лиц, совершивших преступление [10].

Конвенция об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности обязует участников квалифицировать в качестве уголовного правонарушения в соответствии со своим внутренним правом, при наличии умысла:

- конверсию или передачу имущества, если известно, что это имущество является доходом, полученным преступным путем, с целью скрыть незаконное происхождение такого имущества или помочь любому лицу, замешанному в совершении основного правонарушения, избежать правовых последствий своих деяний;

- утаивание или сокрытие действительной природы, происхождения, местонахождения, размещения или движения имущества или прав на него, если известно, что это имущество представляет собой доход, полученный преступным путем;

- приобретение, владение или использование имущества, если в момент его получения было известно, что оно является доходом, добытым преступным путем;

- участие или соучастие в любом из правонарушений, определенных в настоящей статье, или в покушении на его совершение, а также помощь, подстрекательство, содействие или консультирование в связи с совершением такого преступления [11].

Конвенция Совета Европы об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма устанавливает принятие мер на уровне национального права привлекать к уголовной ответственности юридических лиц за совершение преступлений, связанных с отмыванием денежных средств в их пользу любым физическим лицом, действующим самостоятельно или как член органа юридического лица, занимающим руководящую должность в данном юридическом лице, основанную на праве представительства данного юридического лица или полномочиях принимать решения от имени данного юридического лица или полномочиях осуществлять контроль в данном юридическом лице, а равно как и за причастность данного физического лица к вышеуказанным преступлениям в качестве соучастника или подстрекателя [12].

Конвенция по борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок обязует участников соглашения принять меры по определению ответственности юридических лиц за подкуп должностного лица иностранного государства. При этом данное деяние должно подлежать эффективному, соразмерному и суровому уголовному наказанию. Перечень уголовных наказаний должен быть соразмерным с диапазоном наказаний, определяемых сторонами соглашения и, в случае физических лиц, должен включать лишение свободы, достаточное для обеспечения эффективной взаимной правовой помощи и выдачи преступников. Каждая Сторона обязана принимать все необходимые меры к тому, чтобы сумма взятки и доходы от подкупа должностного лица иностранного государства, а также имущество, стоимость которого соответствует указанным доходам, подлежали изъятию или конфискации или чтобы применялись финансовые санкции, обеспечивающие соразмерный эффект. Каждая Сторона рассмотрит возможность применения дополнительных гражданско-правовых или административных санкций против лиц, подлежащих наказанию за подкуп должностного лица иностранного государства [13].

Конвенция Шанхайской организации сотрудничества против терроризма определяет виды противоправных деяний, подлежащих уголовному преследованию в рамках национального права:

- 1) экстремистский акт;
- 2) какое-либо деяние, признаваемое как преступление в одном из международных договоров в области противодействия экстремизму, участниками которых являются все Стороны;

3) финансирование экстремизма;

4) вербовка или иные способы привлечения лиц для участия в подготовке либо совершении экстремистских актов, обучение лиц в целях совершения экстремистских актов, подстрекательство, организация, планирование, пособничество совершению экстремистских актов;

5) выезд и (или) планирование, подстрекательство, подготовка других лиц к выезду за рубеж с целью совершения деяний, охватываемых настоящей Конвенцией;

6) изготовление, распространение, демонстрация символики, знаков, флагов, эмблем и атрибутики в целях пропаганды экстремизма;

7) невыполнение лицом, предоставляющим услуги по доступу к информационно-телекоммуникационным сетям, в том числе к сети Интернет, требования уполномоченного Стороной органа об ограничении доступа к экстремистским материалам;

8) организация и (или) участие в массовых беспорядках по мотивам политической, социальной, расовой, национальной и религиозной вражды или розни.

Кроме того, Конвенцией определяется система наказаний, применяемая к юридическим лицам, привлекаемым к уголовной ответственности:

1) предупреждение;

2) штраф;

3) запрет на отдельные виды деятельности юридического лица;

4) приостановление деятельности юридического лица;

5) конфискация имущества юридического лица;

6) ликвидация юридического лица;

7) блокирование (замораживание) денежных средств или иного имущества юридического лица [14].

Рамочное решение совета Европейского Союза о борьбе с коррупцией в частном секторе, помимо штрафа, устанавливает и другие виды санкций, применяемых к юридическим лицам за преступные деяния, а именно:

a) меры, влекущие за собой лишение возможности пользоваться льготами или помощью со стороны публичной власти;

b) меры, накладывающие временный или постоянный запрет на осуществление коммерческой деятельности;

c) помещение под судебный надзор;

d) роспуск в судебном порядке [15].

Таким образом, конвенциональные нормы международного публичного права, определяющие основания для функционирования в национальном праве института уголовной ответственности юридических лиц в систематизированном виде можно представить посредством классификации в форме двух групп. Первую группу образуют нормы и принципы международного права, определяющие естественные и неотъемлемые политические права и свободы человека. Во вторую группу входят специальные конвенциональные нормы, устанавливающие уголовную ответственность юридического лица с учетом его особенностей как субъекта гражданско-правовых отношений, способного совершать отдельные виды преступлений, связанные с отмыванием преступных доходов, коррупцией, терроризмом, киберпреступностью и иными формами организованной преступности.

Внедрение института уголовной ответственности юридических лиц в национальное право обуславливается требованием о формировании эффективных средств правовой защиты человека и гражданина при реализации естественного права на жизнь, здоровье, честь и достоинство, свободный и безопасный труд, неприкосновенность личности и собственности. В публично-правовых отношениях уголовная ответственность юридических лиц обусловлена экономической, экологической и национальной безопасностью, противодействием коррупции, организованным формам преступности и терроризму.

В этой связи пенализация уголовной ответственности юридических лиц, в соответствии с нормами международного права, должна обеспечивать превентивное воздействие на совершение преступлений против личности, экономических, государственных, экологических, коррупционных отношений, а также мира и безопасности.

Список использованной литературы

1. Федоров А.В. Международные договоры об установлении уголовной ответственности юридических лиц // Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. — 2015. — № 2 (54). — С. 112–124.
2. Федоров А.В. Основные положения международных договоров об уголовной ответственности юридических лиц // Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. — 2015. — № 3 (55). — С. 150–165.
3. Хан В.В. Правовое фреймирование полной реабилитации жертв политических репрессий (на примере раскулачивания и дебаизации) // Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 30 / Под общ. ред. Е.Т. Карина. — Астана, 2022. — 312 с.
4. Хан В.В. Презрение естественных прав человека как основная форма отчуждения иррационального в уголовном процессе // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2023. — № 1 (79). — С. 168–174.
5. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml
6. Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности. Принята резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime.shtml
7. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции. Принята резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml
8. Конвенция об уголовной ответственности за коррупцию. Страсбург, 27 января 1999 г. // <https://rm.coe.int/168007f58c>
9. Конвенция Совета Европы о предупреждении терроризма (Варшава, 16 мая 2005 г.) // <http://nac.gov.ru/zakonodatelstvo/mezhdunarodnye-pravovye-akty/konvenciya-soveta-evropy-o@page=1.html>
10. Конвенция о компьютерных преступлениях (Конвенция Совета Европы о киберпреступности). Будапешт, 23 ноября 2001 г. // <https://base.garant.ru/4089723/>
11. Конвенция об отмытии, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности (Страсбург, 8 ноября 1990 г.) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000431>
12. Конвенция Совета Европы об отмытии, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности и о финансировании терроризма (CETS N 198) (Варшава, 16 мая 2005 г.) // https://www.cbr.ru/Content/Document/File/124048/Konventsia_SE_2005.pdf
13. Конвенция по борьбе с подкупом иностранных должностных лиц при осуществлении международных коммерческих сделок // <https://www.transparency.kg/files/pdf/zz/6.pdf>
14. Закон Республики Казахстан «О ратификации Конвенции Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму» от 18 февраля 2020 года № 303-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000303>
15. Рамочное решение Совета Европейского Союза о борьбе с коррупцией в частном секторе от 22 июля 2003 г. Перевод Четверикова А.О. // [https://eulaw.edu.ru/spisok-dokumentov-po-pravuv-evropejskogo-soyuz/ramochnoe-reshenie-soveta-o-borbe-s-korrupsiej-v-chastnom-sektore-perevod-chetverikova-a-o/#:~:text=Рамочное%20решение%20«О%20борьбе%20с,204%20УК%20РФ»\).](https://eulaw.edu.ru/spisok-dokumentov-po-pravuv-evropejskogo-soyuz/ramochnoe-reshenie-soveta-o-borbe-s-korrupsiej-v-chastnom-sektore-perevod-chetverikova-a-o/#:~:text=Рамочное%20решение%20«О%20борьбе%20с,204%20УК%20РФ»).)

Рахимов Қ.Е.,
докторант, полковник қызметтік экономикалық тергеулер
(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: rke2891@gmail.com)

Заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығының конвенциялық негіздері

Аннотация. Конвенциялық құжаттар Ұлттық қылмыстық құқықтағы заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын институционалдық қамтамасыз етудің құқықтық негізі тұрғысынан қаралады. Халықаралық жария құқықтың конвенциялық актілерінің жіктелуі келтіріледі. Бірінші топқа адамның табиғи құқықтары мен бостандықтарын халықаралық деңгейде бекітетін конвенциялар кіреді. Осыған байланысты жұмыста заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігі адам құқықтарын қорғаудың тиісті заңды құралы болып табылатындығы ерекше атап көрсетілген. Екінші топта заңды тұлғаларға тән қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықты айқындайтын арнайы конвенциялық құжаттар қаралады. Автор заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылық институтын қазақстандық құқыққа енгізу үшін адамның және азаматтың өміріне, денсаулығына, арнамысы мен қадір-қасиетіне табиғи құқықтарын іске асыру кезінде оны құқықтық қорғаудың тиімді құралдарын қалыптастыру туралы жалпыға бірдей талап негіз болып табылады деген қорытындыға келеді, еркін және қауіпсіз еңбек, жеке тұлға мен меншікке қол сұғылмаушылық.

Негізгі сөздер: заңды тұлға, қылмыстық жауапкершілік, конвенциялық нормалар, халықаралық құқық.

K.E. Rakhimov,
Doctoral student, Colonel of the Economic Investigation Service
(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, the city of Kosshy, e-mail: rke2891@gmail.com)

Conventional basis of criminal liability of legal entities

Annotation. The Convention documents are considered from the perspective of the legal basis for the institutional provision of criminal liability of legal entities in national criminal law. The classification of conventional acts of international public law is given. The first group includes conventions that establish natural human rights and freedoms at the international level. In this regard, the work emphasizes that the criminal liability of legal entities is an appropriate legal means of protecting human rights. The second group considers special conventional documents defining criminal liability for crimes specific to legal entities. The author comes to the conclusion that the basis for the introduction of the institution of criminal liability of legal entities in Kazakh law is the universal requirement for the formation of effective legal remedies for people and citizens in the exercise of their natural rights to life, health, honor and dignity, free and safe work, inviolability of personality and property.

Keywords: legal entity, criminal liability, conventional norms, international law.

Саленов Т.А.

*магистрант, подполковник полиции
(e-mail: salenov87@list.ru);*

Сырбу А.В.,

*заведующий кафедрой, кандидат юридических наук, старший советник юстиции
(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре РК,
г. Косшы, e-mail: syrbu-aleks@bk.ru)*

**Справедливый Казахстан:
закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм**

Аннотация. 2 сентября 2024 г. опубликовано Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. Данная концепция выступает как ключевой элемент государственной политики, направлена на обеспечение законности и порядка, стимулирование экономического роста и формирование общественного оптимизма. Авторы анализируют основные инициативы правительства, направленные на укрепление правовой системы, борьбу с коррупцией и создание благоприятного инвестиционного климата в стране. Особое внимание уделяется социальным программам, способствующим улучшению качества жизни граждан и повышению их доверия к государственным институтам. Также исследуются взаимосвязи между экономическим развитием и уровнем общественного оптимизма, определяется роль гражданского общества в формировании справедливого и устойчивого будущего страны. В заключение подчеркивается важность комплексного подхода к реализации концепции «Справедливого Казахстана» для достижения устойчивого развития и социальной гармонии в казахстанском обществе.

Ключевые слова: концепция; социальные программы; Послание Главы государства; инвестиционный климат; экономика; промышленный потенциал.

Создание справедливого общества является ключевой целью устойчивого развития Республики Казахстан. На пути к этой цели необходимыми факторами выступают обеспечение верховенства закона, экономический рост и формирование общественного оптимизма. Эти аспекты взаимосвязаны, создавая прочную основу для построения современного государства, ориентированного на интересы граждан.

Послание Президента Казахстана от 2 сентября 2024 г. стало важным этапом в формировании стратегического видения будущего нашей страны. В нем подчеркивается необходимость создания справедливого Казахстана, где каждый гражданин будет иметь равные возможности для реализации своего потенциала. В условиях глобальных изменений и внутренней динамики, акцент на закон и порядок становится ключевым для обеспечения стабильности и безопасности, что, в свою очередь, создает благоприятные условия для экономического роста.

Экономический рост, как основа благосостояния, требует не только эффективных экономических мер, но и справедливого распределения ресурсов. Результаты экономического развития должны ощущаться всеми слоями населения, что способствует формированию общественного оптимизма и доверия к институтам власти, а общественный оптимизм, в свою очередь, — социальной сплоченности и активному участию граждан в жизни страны.

Данная научная статья направлена на исследование взаимосвязи между законностью, экономическим ростом и общественным оптимизмом в контексте реализации концепции справедливого Казахстана. Будут проанализированы ключевые аспекты, обозначенные в Послании Президента, а также проведено исследование существующих проблем и возможностей для их решения.

«Справедливый Казахстан» представляет собой не только ключевую концепцию государственной идеологии, но и стратегическую цель государственной политики, а также видение будущего для общества. Эта идея не появилась спонтанно; она имеет глубокие корни и развивалась на протяжении многих лет. К.-Ж. Токаев, начиная с первых дней своего президент-

ства, активно опирается на основные принципы справедливости, что подчеркивает его приверженность к созданию более справедливого и равноправного общества.

Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева от 2 сентября 2024 г. стало важным этапом в развитии страны, размышлением о создании «Справедливого Казахстана». В своем выступлении президент акцентировал внимание на трех ключевых аспектах: законе и порядке, экономическом росте и общественном оптимизме. Концепция «Справедливого Казахстана», предложенная Президентом, предполагает комплексный подход к реформированию ключевых сфер жизни государства, включая закон и порядок, экономический рост, социальную справедливость, экологию и открытость. В рамках реализации этой концепции с 2019 г. были предприняты конкретные шаги и меры, которые оказывают значительное влияние на развитие страны [1].

Первым приоритетом, обозначенным в послании, является укрепление законности и порядка. Президент подчеркнул необходимость реформирования правоохранительной системы, чтобы обеспечить защиту прав граждан и справедливое правосудие. Важным шагом в этом направлении стало внедрение новых технологий и методов работы, направленных на повышение прозрачности и подотчетности правоохранительных органов [2].

Сегодня активно работает программа «Судебная реформа — 2020». В рамках этой программы было введено несколько важных изменений, включая улучшение процесса назначения судей. Теперь судьи назначаются по результатам открытых конкурсов, где учитывается не только опыт, но и независимость кандидатов, т. е. их способность работать без влияния внешних факторов, в том числе политического давления или коррупции. Это направлено на повышение объективности и беспристрастности судей, что способствует укреплению доверия к судебной системе и снижению рисков коррупции.

В Казахстане активно внедряются системы электронного правосудия. С 2018 г. граждане могут подавать иски, заявления и жалобы через Интернет, а также отслеживать ход судебных дел. Это сделало процесс более доступным и ускорило рассмотрение дел [3, с. 210].

В рамках программы «Открытое правительство» Казахстан внедрил платформу для обеспечения прозрачности и участия граждан в управлении. Граждане могут подавать жалобы и предложения по вопросам работы госорганов, включая правоохранительные структуры. Это дает возможность не только контролировать работу правоохранительных органов, но и непосредственно участвовать в процессе принятия решений. В том числе была создана комплексная программа по борьбе с коррупцией, в рамках которой проводятся регулярные проверки чиновников. Эта деятельность направлена на повышение прозрачности и подотчетности государственных органов. В 2023 г. была создана онлайн-платформа для подачи анонимных жалоб по фактам коррупции, что способствует повышению гражданского контроля.

Экономический рост служит основой для достижения высокого уровня благосостояния населения. Стабильная экономика обеспечивает занятость, доходы и возможности для реализации потенциала граждан. Казахстан активно реализует программы диверсификации экономики, привлекая инвестиции в инновационные отрасли, такие как зеленая энергетика, цифровизация и высокие технологии. Это позволяет не только повысить конкурентоспособность страны на мировом уровне, но и создать новые рабочие места, способствуя устойчивому развитию регионов.

23 октября 2024 г. вышел отчет World Justice Project, в котором отмечен прогресс Казахстана в сфере верховенства закона. Казахстан улучшил свои показатели, увеличив балл с 0,53 до 0,54 (рис. 1). Это свидетельствует о систематических усилиях страны по укреплению правопорядка и повышению эффективности своей правовой системы.

Индекс WJP за 2024 год Рейтинг стран Центральной Азии

Страны Средней Азии	Показатели индекса	Место в мировом рейтинге
1 Казахстан	0,54 ▲ +0,01	65/142
2 Узбекистан	0,49 ▼ -0,01	83/142
3 Кыргызстан	0,45 =	101/142

В рейтинге Верховенства закона (WJP) Казахстан занимает лидирующее место среди стран Центральной Азии

Рисунок 1. Рейтинг стран Центральной Азии [4]

Достаточно высокие результаты Казахстан показал в области сохранения общественного порядка и безопасности, превысив отметку 0,80 баллов. Также наблюдалось улучшение по показателям отсутствия коррупции (рост с 0,48 до 0,50) и законодательного соблюдения (с 0,52 до 0,53) [4].

Глядя на экономические показатели, можно отметить то, что инфляция в Казахстане демонстрировала замедление: в мае и июне 2024 г. месячный уровень инфляции составил 0,6 %, в то время как в апреле он был еще ниже — 0,4 %. Ожидается, что к концу года инфляция снизится до 12-15 %. Это связано с эффективными мерами денежно-кредитной политики, проводимыми Национальным банком, а также с увеличением предложения продовольственных товаров. Прогнозируемый рост экономики на 2024 г. составил 3,8 %, а на 2025 г. — 5,3 % [5]

По предварительным данным на февраль 2024 г., номинальные денежные доходы населения достигли 192 112 тенге, что на 12,8 % больше по сравнению с февралем 2023 г. В то же время реальные денежные доходы за этот период увеличились на 3,2 %.

Рисунок 2. Денежные доходы населения [5]

Третий аспект, который Президент выделил в своем послании, — это общественный оптимизм. К.-Ж. Токаев призвал казахстанцев к активному участию в общественной жизни и формировании общего будущего страны. Он также подчеркнул особую важность диалога между государством и обществом и необходимость вовлечения граждан в общий процесс принятия решений. В рамках реализации этой программы в Казахстане существует ряд меро-

приятий и инициатив, направленных на укрепление общественного оптимизма, вовлечение граждан в процесс принятия решений и развитие диалога между ними.

Так, платформа «Ашық Үкімет» предоставляет возможность участвовать в обсуждении и оценке национальных проектов, нормативных актов и государственных программ. Это позволяет гражданам быть более вовлеченными в процесс разработки политики и решений, которые затрагивают их жизнь.

Казахстан активно развивает инклюзивные инициативы, направленные на привлечение граждан к решению социальных вопросов. Включение представителей уязвимых групп, таких как люди с инвалидностью, в процессы принятия решений способствует лучшему пониманию и решению их проблем. Например, в рамках Национальной стратегии в области прав инвалидов (2020–2025) разрабатываются программы, направленные на улучшение условий для людей с инвалидностью, включая создание доступных образовательных учреждений, транспортной инфраструктуры и развитие инклюзивных рабочих мест. Государственная программа «Дорожная карта занятости». Эта программа включает в себя меры по содействию занятости для людей с инвалидностью и других уязвимых групп населения. В рамках программы предприниматели и работодатели получают налоговые льготы и другие формы поддержки за создание рабочих мест для людей с ограниченными возможностями. В 2023 г. были созданы инклюзивные рабочие места в государственных и частных учреждениях.

В рамках Государственной программы «Инклюзивное трудоустройство» проводятся тренинги, курсы повышения квалификации и профориентации для людей с инвалидностью, чтобы повысить их шансы на трудоустройство.

В последние годы в Казахстане увеличилось внимание к гражданскому мониторингу выборов и других политических процессов. В выборах могут участвовать независимые наблюдатели, а граждане активно вовлекаются в обсуждение и оценку выборных процессов, что повышает общественное доверие к политической системе.

В стране также развиваются программы гражданского образования, направленные на повышение осведомленности граждан об их правах и обязанностях, а также о процессах управления. Уроки гражданственности и тренинги по участию в общественных делах внедряются в школьное и вузовское образование, что способствует формированию более активной и сознательной общественности.

Каждый год в Казахстане проводятся различные форумы и конференции, на которых граждане могут обсудить актуальные вопросы и предложить свои решения. Например, Республиканский форум гражданского общества является важной площадкой для обмена идеями между государственными органами и общественными организациями. Эти мероприятия способствуют созданию среды для более эффективного участия граждан в жизни страны, улучшая их вовлеченность в процессы принятия решений и создавая основы для социального оптимизма.

Согласно результатам социологического опроса, проведенного Казахстанским институтом стратегических исследований при Президенте страны, почти 70 % граждан Казахстана считают, что страна движется в правильном направлении. В опросе приняли участие 8 тысяч человек старше 18 лет из различных регионов. Около трети респондентов отметили, что за последний год их материальное положение улучшилось, в то время как почти столько же указали на отсутствие изменений. 27 % участников опроса подтвердили, что их финансовое состояние стало лучше, а 68% выразили надежду на дальнейшее улучшение (рис. 3) [6].

Рисунок 3. Данные КИСИ при Президенте РК [5]

Данное исследование не только актуально, но и необходимо для понимания путей достижения справедливости в Казахстане как важного шага на пути к устойчивому развитию страны. В целом, результаты исследования показывают, что несмотря на некоторую финансовую стабильность, существует потребность в дальнейших мерах для обеспечения более равномерного экономического роста и улучшения благосостояния всех граждан.

В заключение еще раз подчеркнем, что Послание Президента К.-Ж. Токаева от 2 сентября 2024 г. является стратегическим документом, определяющим основные направления развития Казахстана. Укрепление законности, экономический рост и общественный оптимизм — это три взаимосвязанных элемента, которые помогут создать «Справедливый Казахстан». Реализация предложенных инициатив требует активного участия всех слоев общества и готовности к изменениям, что в конечном итоге приведет к улучшению качества жизни граждан и укреплению позиций страны на международной арене.

Реализуемые в области права и правосудия реформы, такие как совершенствование судебной системы, внедрение электронного правосудия и борьба с коррупцией, способствуют созданию более прозрачной и справедливой правовой среды. Участие граждан в этих процессах через общественные советы, институты общественных наблюдателей и другие механизмы контроля усиливает доверие общества к государственным институтам.

В сфере экономического роста Казахстан активно диверсифицирует свою экономику, инвестируя в зеленую энергетику, высокие технологии и цифровизацию, что способствует не только повышению конкурентоспособности страны, но и созданию новых рабочих мест, улучшению благосостояния граждан.

Внедрение программ социальной адаптации и реабилитации людей с инвалидностью, развитие инклюзивных рабочих мест и доступного жилья также направлены на решение социальных проблем и обеспечение равных возможностей для всех граждан. Высокий уровень общественного оптимизма, поддерживаемый улучшением материального положения значительной части населения и позитивными ожиданиями на будущее, является свидетельством эффективной реализации стратегии и политики государства.

Перспективы реализации концепции «Справедливый Казахстан» кажутся достаточно оптимистичными. Успехи в укреплении правопорядка, стимулировании экономического роста и вовлечении граждан в общественные процессы дают основание надеяться на дальнейшее улучшение качества жизни в стране. Однако для обеспечения более равномерного роста и социальной справедливости необходимо продолжать работу над снижением неравенства между регионами, развитием социальной инфраструктуры и улучшением условий жизни уязвимых групп населения.

Продолжение диалога между государством и обществом, дальнейшее совершенствование механизмов контроля и вовлечения граждан в процессы принятия решений, а также постоянное внимание к вопросам прав и свобод граждан создадут прочную основу для устойчивого и справедливого развития Казахстана в будущем.

На основании изложенного можно сделать следующие основные рекомендации.

1. Усиление социальной справедливости и сокращение региональных различий. Для обеспечения равномерного развития всех регионов Казахстана необходимо продолжить работу по улучшению инфраструктуры в отдаленных и сельских районах, с акцентом на доступ к образованию, здравоохранению и социальным услугам. Важно развивать программы, направленные на привлечение инвестиций в менее экономически развитые регионы, а также создавать дополнительные рабочие места.

2. Дальнейшее совершенствование судебной системы и повышение ее доступности. Несмотря на внедрение реформ, необходимо продолжать работу по повышению квалификации судей, улучшению их независимости и ответственности. Следует усилить механизмы общественного контроля за судебной деятельностью, включая развитие институтов общественных наблюдателей и увеличение роли граждан в мониторинге правосудия.

3. Развитие инклюзивных инициатив и программ для уязвимых групп населения. Нужно расширять программы социальной адаптации и реабилитации для людей с инвалидностью, а также усилить поддержку таких категорий граждан, как многодетные семьи и пожилые люди. Рекомендуется внедрить дополнительные меры по обеспечению их трудоустройства и социальной поддержки, а также усилить доступность для них общественного транспорта и инфраструктуры.

4. Укрепление экономического роста через инновации и устойчивое развитие. Рекомендуется увеличить объем инвестиций в инновационные и экологически устойчивые отрасли, такие как зеленая энергетика, IT-сектор и высокие технологии. Также важно продолжить диверсификацию экономики, чтобы уменьшить зависимость от традиционных сырьевых секторов и создать новые возможности для трудоустройства и предпринимательства.

5. Повышение общественного участия в принятии решений и диалога с государственными органами. Учитывая важность общественного оптимизма, необходимо развивать платформы для более активного участия граждан в принятии решений, включая расширение возможностей для подачи предложений и обратной связи через электронные платформы и общественные советы. Это также поможет повысить доверие граждан к власти и усилить демократическую составляющую в управлении.

6. Поддержка малого и среднего бизнеса. Для стимулирования экономического роста и создания новых рабочих мест важно поддерживать развитие малого и среднего предпринимательства. Рекомендуется упростить процессы регистрации и ведения бизнеса, снизить налоговое бремя и предоставить субсидии для предпринимателей, особенно в сельских и отдаленных районах.

7. Образовательные реформы и повышение гражданской активности. Важно продолжать развивать систему образования, с акцентом на подготовку специалистов в сферах науки, технологий и инноваций. Необходимо также расширять программы гражданского образования, направленные на повышение осведомленности граждан о своих правах, обязанностях и возможностях участия в общественной жизни.

8. Улучшение экосистемы для привлечения иностранных инвестиций. В целях дальнейшего укрепления экономического роста следует продолжать создание благоприятных условий для иностранных инвесторов, включая упрощение процедур, снижение административных барьеров и повышение прозрачности в бизнесе. Это позволит не только развивать ключевые отрасли, но и создавать новые рабочие места, улучшая качество жизни в стране.

Список использованной литературы.

1. Токаев К.-Ж. Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2024 года //Электронный ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K24002024_1 (дата обращения: 30.11.2024)
2. Алексеева Т.А. Справедливость как политическая концепция: Очерк современных западных дискуссий. — М.: Московский общественный научный фонд, 2021. — 244 с.
3. Шульгин Е.П., Адилов С.А. Инновационные подходы к обеспечению равного доступа к правосудию в эпоху цифровых технологий // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2025. — № 1 (87). — С. 208–214.
4. Институт маркетинговых и социологических исследований Elim // Электронный ресурс: <https://marketingcenter.kz/company/company.html#kazdata> (дата обращения: 30.11.2024)
5. Отчет World Justice Project// Электронный ресурс: <https://inbusiness.kz/ru/last/kak-pokazal-sebya-kazakhstan-v-rejtinge-verhovenstva-zakona> (дата обращения: 30.11.2024)
6. Социологический опрос КИСИ при Президенте РК //Электронный ресурс: <https://24.kz/ru/news/social/item/658908-opredelen-uroven-sotsialnogo-optimizma-kazakhstansev> (дата обращения: 30.11.2024)

Саленов Т.А.,

магистрант, полиция подполковник,

(e-mail: salenov87@list.ru);

Сырбу А.В.,

кафедра менеджмента, заң ғылымдарының кандидаты, аға әділет кеңесшісі

(Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы

Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., e-mail: syrbu-aleks@bk.ru)

Әділ Қазақстан: заң және тәртіп, экономикалық өсу, әлеуметтік оптимизм

Аннотация. 2024 жылғы 2 қыркүйекте Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы жарияланды. Бұл тұжырымдама мемлекеттік саясаттың негізгі элементі ретінде әрекет етеді, заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге, экономикалық өсуді ынталандыруға және қоғамдық оптимизмді қалыптастыруға бағытталған. Авторлар Үкіметтің құқықтық жүйені нығайтуға, сыбайлас жемқорлықпен күресуге және елде қолайлы инвестициялық ахуал құруға бағытталған негізгі бастамаларын талдайды.

Азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға және олардың мемлекеттік институттарға деген сенімін арттыруға ықпал ететін әлеуметтік бағдарламаларға ерекше назар аударылады. Сондай-ақ, экономикалық даму мен қоғамдық оптимизм деңгейі арасындағы байланыс зерттеліп, елдің әділ және тұрақты болашағын қалыптастырудағы азаматтық қоғамның рөлі анықталады. Қорытындылай келе, Қазақстан қоғамында тұрақты даму мен әлеуметтік үйлесімділікке қол жеткізу үшін «Әділ Қазақстан» тұжырымдамасын іске асыруға кешенді көзқарастың маңыздылығы атап өтілді.

Негізгі сөздер: тұжырымдама; әлеуметтік бағдарламалар; Мемлекет басшысының Жолдауы; инвестициялық климат; экономика; өнеркәсіптік әлеует.

T.A. Salenov,

Graduate student, Police Lieutenant Colonel,

(e-mail: salenov87@list.ru);

A.V. Syrbu,

Head of the Department, Candidate of Law, Senior Adviser of Justice

(Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the

Republic of Kazakhstan, the city of Kossy, e-mail: syrbu-aleks@bk.ru)

Fair Kazakhstan: law and order, economic growth, public optimism

Annotation. On September 2, 2024, the Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan was published. This concept acts as a key element of government policy, aimed at ensuring law and order, stimulating economic growth and creating public optimism. The authors analyze

the main initiatives of the government aimed at strengthening the legal system, combating corruption and creating a favorable investment climate in the country.

Special attention is paid to social programs that contribute to improving the quality of life of citizens and increasing their confidence in government institutions. The interrelationships between economic development and the level of public optimism are also explored, and the role of civil society in shaping a fair and sustainable future of the country is determined. In conclusion, the importance of an integrated approach to the implementation of the concept of «Fair Kazakhstan» is emphasized in order to achieve sustainable development and social harmony in the Kazakh society.

Keywords: concept; social programs; Message from the Head of State; investment climate; economy; industrial potential.

ӘОЖ 342.95

Тасиминов А. Ж.,

*жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
e-mail: tasiminov95@mail.ru);*

Жолжаксынов Ж.Б.,

*әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасының бастығы,
философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,
e-mail: jandoss@inbox.ru)*

Отбасылық құқық бұзушылықтардың сипаттамалық ерекшеліктері

Аннотация. Қазақстанда отбасылық-тұрмыстық қатынастар ерлі-зайыптылар, бұрынғы ерлі-зайыптылар, бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар, жақын туыстар және ортақ балалары бар адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастарды қамтиды. 2024 жылдың 16 маусымынан бастап әйелдер мен балалардың құқықтарын қорғауды күшейтуге, сондай-ақ отбасылық-тұрмыстық саладағы құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты күшейтуге бағытталған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдер құқықтарын және балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң қолданылады. Авторлар мақалада доктриналды заңнамалық ережелерді ескере отырып, отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың субъектілігі (жақын адамдар арасында жасалатын), жасалу орны (көбінесе тұрғын үй-жайларда), көрініс нысаны (физикалық, психологиялық, экономикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылық), қайталануы және әлеуметтік қауіптілігімен көрінетін белгілерін анықтады. Осы белгілерді анықтау заңнаманы жетілдіруге және осындай құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу шараларының тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Негізгі сөздер: әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс, отбасылық-тұрмыстық қатынастар, отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылық, отбасы, зорлық-зомбылық, қылмыстық кодекс, құқық бұзушылықтың алдын алу және жолын кесу субъектілері қызметінің тиімділігі.

Отбасы ішкі ерекше, өзара іс-қимыл ережелері бар жабық әлеуметтік құрылым болғандықтан, бұл ортада жасалатын құқық бұзушылықтың жоғары латенттілігін тудырады. Алайда біздің мемлекетіміздің саясатын және қоғамның құқықтық санасының өзгеруін ескере отырып, ол қазір «нөлдік төзімділік» көрсетіп, шетте қалмайды, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу мәселелері ерекше өзектілікке ие болады. Отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынастар жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне едәуір көңіл бөлінеді. Қазақстан заңнамасы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы күрес бойынша шараларды қарастырады, зорлық-зомбылықтың алдын алу субъектілері арасындағы өзара іс-қимылды және зардап шеккендерге арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсетуді реттейді. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы зорлық-зомбылық ұзақ уақыттан бері жеке отбасы

шегінен шығып, бүкіл қоғамдастыққа қауіп төндіріп, тиісті заңнамалық ден қоюды талап етеді [1]. Осыған байланысты Мемлекет басшысы 2022 жылғы 16 наурыздағы және 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық үшін жазаны қатаңдату жөнінде тиісті тапсырмалар берді. Нәтижесінде Қазақстанда 2024 жылғы 16 маусымнан бастап Мемлекет басшысы 2024 жылғы 15 сәуірде қол қойған «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әйелдер құқықтарын және балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң күшіне енді.

Түзетулер мемлекеттік отбасы саясатының құқықтық, әлеуметтік, институционалдық және өзге де негіздерін жетілдіруге, әйелдер құқықтарын қорғауды және балалардың қауіпсіздігін күшейтуге, олардың қауіпсіздігін бұзғаны үшін әкімшілік және қылмыстық жауаптылықты күшейтуге, отбасылық-тұрмыстық саладағы зорлық-зомбылықтың алдын алуға бағытталған [2].

«Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес отбасылық-тұрмыстық қатынастар ерлі-зайыптылар, бұрынғы ерлі-зайыптылар, бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар, жақын туыстар, сондай-ақ ортақ баласы (балалары) бар адамдар арасындағы қатынастар ретінде анықталады [3].

Осы анықтамаға сүйене отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылыққа іс-әрекеттердің кең спектрін жатқызуға болады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтарға арналған жеке тарау бөлінбеген. Алайда Қазақстан Республикасы ҚК келесі баптары отбасылық-тұрмыстық контекстінде жасалатын әрекеттерге қолданылуы мүмкін: 99-бап – Адам өлтіру; 106-бап – Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру; 107-бап – Денсаулыққа қасақана орташа ауырлықтағы зиян келтіру; 108-1-бап – Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру; 109-1-бап – Ұрып-соғу; 110-бап – Азаптау; 120-бап – Зорлау; 121-бап – Жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері; 121-1-бап – Он алты жасқа толмаған адамдарға сексуалдық сипаттағы қол сұғушылық; 131-бап – Қорлау; 126-бап – Заңсыз бас бостандығынан айыру; 14-бап – Кәмелетке толмаған баланы тәрбиелеу бойынша міндеттерді орындамау; 141-бап – Балалардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерді тиісінше орындамау; 142-бап – Қорғаншы немесе қамқоршы құқықтарының теріс пайдаланылуы [4].

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде қаралып отырған құқық бұзушылықтар санатына мыналарды жатқызуға болады: 73-бап – Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқыққа қарсы іс-әрекеттер; 73-3-бап – Жала жабу; 127-бап – Кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу және (немесе) білім беру, олардың құқықтары мен (немесе) мүдделерін қорғау, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шараларды орындамау [5].

Қылмыстық және әкімшілік заңнаманы талдау кезінде отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтарға заңмен тыйым салынған басқа да әрекеттерді жатқызуға болады. Алайда бұлай жатқызу үшін «отбасылық-тұрмыстық қатынастар» ұғымына қатысты нақты критерийлерді белгілеу қажет.

«Отбасылық-тұрмыстық қатынастар» ұғымы және оның белгілері туралы.

Құқықтық доктринада осы күнге дейін отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың сипаттамасына бірыңғай түсінік қалыптасқан жоқ, бұл заң шығару және құқық қолдану сипатындағы мәселелерді тудырады, жеке тұлғалардың өзара іс-қимылының қарастырылып отырған саласында қоғамдық қатынастарды зерделеу қажеттілігін негіздейді, бұл осы саладағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу субъектілерінің қызметінің тиімділігін арттыруға, осы құқық бұзушылықтарды жасау себептері мен

шарттарын жоюға және жалпы қоғамда, сондай-ақ жеке әр отбасында салауатты, қауіпсіз атмосфера құруға мүмкіндік береді.

Қазақстан заңнамасында «отбасылық-тұрмыстық қатынастар» ұғымы отбасы мүшелерінің арасындағы өзара іс-қимылдың әртүрлі аспектілерін қамтиды. Бұл, атап айтқанда, ерлі-зайыптылар, бұрынғы ерлі-зайыптылар, бірге тұратын немесе бірге тұрған адамдар, жақын туыстар, сондай-ақ ортақ балалары бар адамдар арасындағы қатынастар. Бұл қатынастар Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексімен реттеледі [6].

Бұл анықтама заңды некемен ғана емес, сонымен бірге өмір сүрудің немесе ортақ балалардың болуының нақты жағдайларымен байланысты адамдардың кең ауқымын қамтиды.

Алайда егер терминнің өзіне назар аударсақ, отбасылық-тұрмыстық қатынастарға тек жеке отбасылық қарым-қатынастар ғана емес, сонымен қатар бейресми қарым-қатынастардың басқа да түрлері жатады. Бұған жұмыс орнында, әріптестерімен, көршілерімен, достарымен және т. б. қарым-қатынас жасауды жатқызуға болады. Егер отбасы және тұрмыстық қатынастар ұғымдарын осы ұғымдардың этимологиялық мағынасынан қарастырсақ, олар мүлдем сәйкес келмейді, бірақ тығыз байланысты. Сонымен тұрмыс дегеніміз өмір сүру тәсілі, күнделікті өмір. Басқа сөздіктерде бұл сөзге жалпы өмір салты; қандай да бір халыққа, белгілі бір әлеуметтік топқа тән әдет-ғұрыптар мен әдеттер жиынтығы; адамдардың тамаққа, киімге, тұрғын үйге, емдеуге және денсаулықты сақтауға деген материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыруға қызмет ететін байланыстар мен қатынастар жиынтығы, сондай-ақ адамның рухани игіліктерді, мәдениетті, адаммен қарым-қатынасты, демалыс, ойын-сауықты игеруі; өмір сүру шарттары деген мағына береді [7].

Ожегов сөздігі бойынша отбасы ұғымы жақын туыстардың бірге тұратын тобын білдіреді; ортақ мүдделермен біріккен адамдардың бірлестігі; өмір сүру шарттары [7]. Бұл ұғым келесі мағыналармен байланыстырылады: некеге немесе қандас туыстыққа негізделген шағын топ, оның мүшелері тұрмыс ортақтығымен, өзара көмекпен және моральдық жауапкершілікпен байланысты; бірге тұратын еркек, әйел, балалар және басқа да жақын туыстардан тұратын адамдар тобы; белгілі бір әлеуметтік нормалармен, санкциялармен, мінез-құлық үлгілерімен, ерлі-зайыптылар, ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынасты реттейтін құқықтар мен міндеттермен сипатталатын әлеуметтік институт; бірге тұратын туыстар тобы [8].

Этимологиялық мағынадан көрінетіндей, отбасылық қарым-қатынастың анықтамасы тұрмыстық қарым-қатынастың бір бөлігі болып табылады. Яғни тұрмыс саласындағы қарым-қатынастар мен отбасы саласындағы қарым-қатынастар бір-бірімен тұтас және бөлшектік қатынастар ретінде байланысты, ал бірге жаңа қасиеттер мен заңдылықтардың жиынтығын жасайды.

Яғни тұрмыс саласындағы қарым-қатынастар мен отбасы саласындағы қарым-қатынастар бір-бірімен тұтас және бөлшектік қатынастар ретінде байланысты, ал бірге жаңа қасиеттер мен заңдылықтардың жиынтығын жасайды.

Отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынастармен байланысты негізгі проблемалардың бірі – отбасылық зорлық-зомбылық.

Жоғарыда көрсетілгендерді және ғылыми мақаланың тақырыбын ескере отырып, отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтарға тән белгілерді анықтау қажеттілігі айқын болады.

А.В. Варданянның пікірінше, отбасылық-тұрмыстық қатынастар отбасы ішіндегі қатынасты «шешуден» туындаған, өзінің жасырындылығынан өткір әлеуметтік мәселе болып табылады. Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың барлық құқық бұзушылықтар жиынтығының дербес санаты ретіндегі жалған ғылыми-теориялық көріністеріне қарамастан, ғылыми әлемнің өкілдері оны түсінуге қатысты ортақ пікірге келе алмады [9, 28 б.].

Көптеген ғалымдардың пайымдауынша, отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласы түрлі жанжалдарға неғұрлым бейім: тұрмыстық жоспардың ұсақ құқық бұзушылықтарынан өмір мен денсаулыққа қарсы бағытталған қылмыстарға дейін. Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық криминологиялық проблема ретінде экономикалық, құқықтық, саяси, дүниетанымдық, әдіснамалық, психологиялық, педагогикалық, медициналық және басқа да сипаттағы қарама-қайшы жағдайлардың шексіз әртүрлілігін қамтиды.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар негізіндегі құқық бұзушылық фактісі бойынша жеке-тұрмыстық (ерлі-зайыптылар, туыстар, көршілер) не қоғамдық-тұрмыстық (клиент-менеджер, сатып алушы-сатушы) қатынастармен байланысты құқық бұзушы мен жәбірленуші арасында туындайтын дау, жанжал, сондай-ақ тұрмыстық қылмыстың негізгі белгілерінің бірі [10, 147 б.].

А.Н. Варыгин отбасылық-тұрмыстық қатынастағы қылмысты, яғни қылмыстық-құқықтық жазықтықтағы қасақана немесе абайсыз іс-әрекеттен, жеке тұлғаның өміріне, денсаулығына, ар-намысына және бостандығына қол сұғатын, тұлғалар достар, көршілер, туысқандар арасында, жыныстық және неке-отбасылық жанжал нәтижесінде жасалған, отбасылық немесе қоғамдық тұрмыс саласындағы жеке жағымсыз салдарға байланысты екенін түсінеді» [11, 103 б.].

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың сипатты белгілері.

Тұтастай алғанда, отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар — отбасы немесе тұрмыстық қатынастар шеңберінде жасалатын, отбасы мүшелерінің немесе бірге тұратын адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзатын құқыққа қарсы әрекеттер. Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың оларды әдеттегі құқық бұзушылықтардан ерекшелейтін бірқатар ерекшеліктері бар. Негізгі айырмашылық критерийлері:

1. Құқық бұзушылық субъектілері.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар отбасылық немесе тұрмыстық қатынастармен байланысты адамдар (туыстары, жұбайлары, бұрынғы жұбайлары, бірге тұрушылары, қамқоршылары, асырап алушылары және т. б.) арасында жасалады.

Әдеттегі құқық бұзушылықтар отбасылық байланысы немесе бірге тұрмайтын, кез келген адамдар арасында жасалуы мүмкін.

2. Жасалған орны.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар әдетте тұрғын үй-жайларда (үйлерде, пәтерлерде), бірге тұратын немесе тұрмыс жүргізетін орындарда болады.

Әдеттегі құқық бұзушылықтар кез келген жерде (көшеде, қоғамдық орындарда, жұмыста және т. б.) болуы мүмкін.

3. Себептері мен салдары.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар көбінесе жеке қатынастарға, тұрмыстық жанжалдарға, қызғанышқа, қаржылық дауларға, тәуелділікке (алкоголь, есірткі), психологиялық бақылауға негізделген.

Әдеттегі құқық бұзушылықтар жеке пайда табу, пайдақорлық, бұзақылық, кәсіптік қақтығыстар және отбасылық қатынастарға қатысы жоқ басқа да себептермен қозғалуы мүмкін.

4. Көрініс түрі.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылық психологиялық, физикалық, экономикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылықты, қорқытуды, қорлауды, бақылау мен шектеуді қамтиды.

Әдеттегі құқық бұзушылықтар құқыққа қарсы әрекеттердің кең ауқымын қамтуы мүмкін, бірақ отбасылық қатынастарға байланыстырылмайды (алаяқтық, ұрлық, бұзақылық және т. б.).

5. Қайталану дәрежесі.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар жиі жүйелі сипатта болады (мысалы, ұдайы үй зорлық-зомбылығы, ұдайы қауіп-қатер, бақылау).

Әдеттегі құқық бұзушылықтар жекелеген болуы мүмкін және сол субъектілер арасында қайталануы міндетті емес.

6. Құқықтық салдары.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар әкімшілік және қылмыстық жауаптылыққа ғана емес, сондай-ақ жәбірленушіге жақындауға, бірге тұратын үйінен шығарып жіберуге, байланыстарды шектеуге, ата-ана құқықтарынан айыруға тыйым салу сияқты арнайы қорғау шараларына әкеп соғуы мүмкін.

Әдеттегі құқық бұзушылықтар отбасылық факторларды ескермей, әкімшілік және қылмыстық заңнаманың стандартты нормаларымен реттеледі.

7. Әлеуметтік қауіп.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар жәбірленушіге (психологиялық жарақаттар, қорқыныш, тәуелділік, кісі өлтіру қатері), сондай-ақ зорлық-зомбылық атмосферасында өсіп келе жатқан балаларға ұзақ мерзімді теріс әсер етуі мүмкін.

Әдеттегі құқық бұзушылықтар нақты адамдарға немесе жалпы қоғамға әсер етеді, бірақ отбасылық серпінмен және ұзақ мерзімді тұлғааралық салдарлармен байланысты емес.

Осының негізінде отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың бірқатар тән және ерекше белгілерін анықтауға болады:

1. Субъектілік: құқық бұзушылықтар жақын туыстарының, ерлі-зайыптылардың, бұрынғы ерлі-зайыптылардың, бірге тұратын адамдардың немесе бірлескен шаруашылық немесе бос уақытын өткізетін өзге де адамдардың арасында жасалады.

2. Жасалу орны: көбінесе тұрғын үй-жайда, отбасы тұратын немесе тұрмыстық өзара іс-қимыл жасайтын жерлерде болады.

3. Білдіру нысаны: физикалық, психологиялық, экономикалық немесе жыныстық сипатта болуы мүмкін.

4. Қайталану: көптеген отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың жүйелі сипаты бар (мысалы, тұрақты үй зорлық-зомбылығы).

5. Зиян болуы: бұзушылық жәбірленушіге физикалық, моральдық, психикалық, мүліктік зиян келтіруі мүмкін.

6. Құқыққа қайшылық: мұндай әрекеттер заңнаманы бұзады (мысалы, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс немесе салдардың ауырлығына байланысты Қылмыстық кодекс).

7. Жанжалдың ерекше дәрежесі: көбінесе жеке жанжалдармен, тәуелділікпен (алкогольдік, есірткілік), қызғанышпен, қаржылық мәселелермен және басқа да отбасылық қиындықтармен байланысты.

8. Әлеуметтік қауіптілік: отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтар қылмысқа, оның ішінде өлімге әкеп соғатын қылмыстарға айналуы мүмкін.

Аталған отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың сипатты және ерекшелік белгілерін ескере отырып, Қылмыстық кодексте және Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте көзделген құқыққа қарсы іс-әрекеттер ауқымы қазіргі уақытта отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласына жатқызылғаннан анағұрлым кең.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың сипатты және ерекше белгілерін анықтау: оларды заңдағы басқа құқық бұзушылықтардан нақты ажыратуға; қайталанған зорлық-зомбылық жағдайлары үшін жауаптылық шараларын қатайтуға; құқықтық, әлеуметтік және психологиялық шаралар арқылы құрбандарды қорғауды кеңейтуге; тұрмыстық зорлық-зомбылықты болдырмау үшін алдын алу механизмдерін дамытуға; мамандандыру және оқыту арқылы құқық қорғау органдарының тиімділігін арттыру.

Осылайша, отбасылық-тұрмыстық қатынастар негізіндегі құқық бұзушылықтарды сыни түсіну және талдау, қорғалу деңгейін заңнамалық және әлеуметтік арттырудың неғұрлым тиімді шараларын әзірлеу үшін қажетті қадам болып табылады.

Отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың ерекше және өзіне тән белгілерін анықтау олардың алдын алу, анықтау және жолын кесу практикасын жақсартуға, сондай-ақ заңнамалық реттеуді жетілдіруге мүмкіндік береді. Мұны бірнеше бағыт бойынша жасауға болады:

1. Заңнамалық реттеуді жетілдіру.

1.1 Анықталған белгілерді, оның субъектілерін, жасалған жерін, себептері мен салдарын ескере отырып, «отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылық» ұғымын заңнамалық бекіту жолымен отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтарды нақты құқықтық айқындау; әкімшілік және қылмыстық отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтарды шектеу үшін нақты өлшемдерді белгілеу.

1.2. Қорғау нұсқамаларын қолдану практикасын ұлғайту, оларды алу тәртібі мен іске асыру механизмдерін оңайлату арқылы жәбірленушілерді қорғаудың неғұрлым қатаң шараларын енгізу.

1.3 Психологиялық және экономикалық зорлық-зомбылықты тек физикалық зорлық-зомбылығын ғана емес, сонымен бірге психологиялық қысымды, бопсалау, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық нысаны ретінде қаржы ресурстарын бақылау арқылы жеке реттеу.

2. Дәлелдемелерді жинау алгоритмін жетілдіру бөлігінде құқық қолдану практикасын жақсарту.

2.1 Психологиялық және экономикалық зорлық-зомбылықты тіркеу механизмдерін әзірлеу (мысалы, куәгерлік айғақтарды жинау, қауіп төндіргендігі туралы жазу, қаржылық құжаттар).

2.2 Шағым берудің және қорғау нұсқамаларын алудың оңайлатылған рәсімдерін әзірлеу.

3. Әлеуметтік алдын алуды арттыру зорлық-зомбылық жәбірленушілеріне уақытша тұру, психологиялық қолдау және зардап шеккендерге тегін заң көмегін көрсететін орталықтар желісін кеңейту арқылы жүзеге асырылады.

4. Ақпараттық науқандар және білім беру бағдарламалары.

4.1 Мектептерде және университеттерде отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу жөніндегі бағдарламалар;

4.2 Әлеуметтік жарнама және құқықтық қорғау шаралары туралы ағарту іс-шаралары.

5. Агрессорлармен жұмыс, ол құқық бұзушылармен түзеу жұмыстарының бағдарламаларын (психологиялық тренингтер, ашулануды басқару жөніндегі топтар) қамтуы тиіс.

6. Цифрлық технологияларды пайдалану, атап айтқанда, зардап шеккендерге арналған жедел желілер мен мобильді қосымшаларды енгізу; жәбірленушілер көмек сұрай алатын жасырын онлайн-платформалар құру; зорлық-зомбылық қаупі кезінде полицияны шұғыл шақыра отырып, мобильді қосымшаларды енгізу.

7. Құқық бұзушылықтардың электрондық дерекқоры, нақты отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтардың бірыңғай тізілімін құру, бұл полицияға агрессордың тарихын көруге мүмкіндік береді; құқықтық тәртіп, әлеуметтік қорғау және денсаулық сақтау органдары арасындағы ведомствоаралық өзара іс-қимылды оңайлату.

Бұл қадамдар зорлық-зомбылық деңгейін төмендеті және зардап шеккендердің қорғалуын арттыра отырып, заңнаманы және отбасылық-тұрмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күрес практикасын жақсартуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Акимжанов Е.С. Способы совершения домашнего насилия в отношении пожилых лиц // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2024. — № 4 (86). — С. 34–39.
2. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес туралы заң. Nur.kz. сайты. Электрондық ресурс. — Кіру режимі: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/2084957-tokaev-podpisal-zakony-pobespecheniyu-zaschity-prav-zhenschin-i-bezopasnosti-detey/> (жүгінген күні 25.12.2024)
3. «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы № 214-IV Заңы. Қазақстан Республикасы «Әділет» нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Электрондық ресурс. — Кіру режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214_ (жүгінген күні 12.01.2025)
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. Қазақстан Республикасы «Әділет» нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Электрондық ресурс. — Кіру режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226/k226_.htm (жүгінген күні 12.01.2025)
5. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. Қазақстан Республикасы «Әділет» нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Электрондық ресурс. — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235> (жүгінген күні 12.01.2025)
6. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Кодексі. Қазақстан Республикасы «Әділет» нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Электрондық ресурс. — Кіру режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518> (жүгінген күні 12.01.2025)
7. Электрондық ресурс. — Кіру режимі: <https://gufo.me/dict/ozhegov/быт> (жүгінген күні 16.01.2025)
8. Электрондық ресурс. — Кіру режимі: <https://gufo.me/dict/ozhegov/семья> (жүгінген күні 16.01.2025)
9. Варданян А.В. Преступления в семейно-бытовой сфере: понятие и организационно-тактические особенности раскрытия и расследования // Юрист-правовед. — 2010. — № 5. — С. 25–28.
10. Шульгин А.А. Семейно-бытовые отношения как предмет административно-правовой охраны / А.А. Шульгин, А.М. Завирюха, С.Л. Россошик // Образование и право. Юридические науки. — 2024. — № 1. — С. 146–148.
11. Варыгин А.Н. Особенности семейно-бытовых преступлений и их предупреждение // Вестник Казанского юридического института МВД России. — 2014 — № 3 (17). — С. 101–104.

Тасиминов А. Ж.,

магистрант факультета послевузовского образования,

капитан полиции

(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Букенбаева,

e-mail: tasiminov95@mail.ru);

Жолжаксынов Ж.Б.,

начальник кафедры административно-правовых дисциплин,

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор, майор полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,

e-mail: jandoss@inbox.ru)

Характерные признаки семейно-бытовых правонарушений

Аннотация. В Казахстане семейно-бытовые отношения охватывают взаимодействия между супругами, бывшими супругами, лицами, проживающими или проживавшими совместно, близкими родственниками и лицами, имеющими общих детей. С 16 июня 2024 года действует Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения прав женщин и безопасности детей», направленный на усиление защиты прав

женщин и детей, а также ужесточение ответственности за правонарушения в семейно-бытовой сфере. Авторами с учетом доктринальных законодательных положений установлены характерные признаки семейно-бытовых правонарушений, выражающиеся субъектностью (совершаются между близкими лицами), местом совершения (чаще всего в жилых помещениях), формой выражения (физическое, психологическое, экономическое или сексуальное насилие), повторяемостью и социальной опасностью. Выявление этих признаков способствует совершенствованию законодательства и повышению эффективности мер профилактики и пресечения таких правонарушений.

Ключевые слова: Кодекс об административных правонарушениях, семейно-бытовые отношения, семейно-бытовые правонарушения, семья, насилие, Уголовный кодекс, эффективность деятельности субъектов предупреждения и пресечения правонарушений.

A.Zh. Tasiminov,

*Master's student of the faculty of Postgraduate Education, Police Captain
(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbaev, e-mail: tasiminov95@mail.ru);*

Zh.B. Zholzhaxynov,

*Head of the department of administrative and legal disciplines,
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Police Major
(Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beysenov, e-mail: jandoss@inbox.ru)*

Characteristic features domestic delinquency

Annotation. In Kazakhstan, family and domestic relations cover interactions between spouses, former spouses, persons living or living together, close relatives and persons with common children. Since June 16, 2024, the Law "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Ensuring the Rights of Women and the Safety of Children" has been in force, aimed at strengthening the protection of the rights of women and children, as well as toughening liability for offenses in the family and household sphere.

The author in this article, taking into account the doctrinal legislative provisions, established characteristic signs of domestic offenses, expressed by subjectivity (committed between close persons), place of commission (most often in residential premises), form of expression (physical, psychological, economic or sexual violence), repeatability and social danger. The identification of these signs helps to improve legislation and increase the effectiveness of measures to prevent and suppress such offenses.

Key words: Code of Administrative Offenses, Family and Domestic Relations, Family and Domestic Offenses, Family, Violence, Criminal Code, Effectiveness of the Subjects of Prevention and Suppression of Offenses.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

CURRENT ISSUES OF LAW ENFORCEMENT

УДК 343.131.2

Бектурганов М. Б.,

*старший следователь по особо важным делам, магистр юридических наук
(Военно-следственный департамент МВД РК, г. Астана);*

Тайшыбаева А. С.,

*начальник отдела планирования и контроля, магистр юридических наук
(Актюбинский юридический институт МВД РК им. М. Букенбаева,
e-mail: nelli_uralsk@mail.ru)*

Транспарентность уголовного судопроизводства как современный ориентир правовых реформ в Казахстане

Аннотация. В статье рассматриваются принципы уголовного процесса, закреплённые в УПК Республики Казахстан, и их значение для обеспечения законности, защиты прав личности и единообразия правоприменения. Особое внимание уделено понятию прозрачности уголовного судопроизводства, её отличию от публичности и гласности, а также правомерным ограничениям на досудебной стадии. Анализируются цели транспарентности, включая контроль общества, доступ к правовой информации и развитие цифровых сервисов. Отмечается роль общественного контроля и международных стандартов в модернизации правовой системы Казахстана и формировании доверия к институтам правосудия. На основе проведенного анализа авторы представили цели, результаты и перспективы реализации транспарентности в Казахстане.

Ключевые слова: уголовный процесс, принципы правосудия, прозрачность, судебный контроль, следственная тайна, общественный контроль, цифровизация судопроизводства.

Принцип уголовного процесса — это основополагающее начало, выражающее наиболее важные идеи и ценности, на которых строится весь уголовный процесс. Эти принципы закреплены в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее — УПК) и обязательны для всех участников уголовного судопроизводства. Значение принципов весьма велико, так как они позволяют: обеспечить законность и справедливость; гарантируют права и свободы личности; обеспечивают единообразие практики; устанавливают рамки и процедуры, за которые нельзя выходить, даже в интересах государства; в содержание каждого из принципов заложены критерии естественных прав и свобод человека (личности), позволяющие гарантировать достижение объективной истины по уголовному делу. Все принципы уголовного процесса находятся в тесной взаимосвязи и взаимообусловленности [1, с. 197].

Учитывая значение принципов уголовного судопроизводства и текущую политику государства, ориентированную на реализацию реформ, связанных с защитой частной собственности, верховенством права и обеспечением равенства всех перед законом, а также повышением доверия к судебной системе, что в совокупности предполагает усиление прозрачности деятельности государственных органов [2].

Термин «прозрачность уголовного процесса» вошел в юридическую практику относительно недавно (в 2000 гг.) и не нашел отражения в уголовно-процессуальном законодательстве. «Прозрачность» является производным (русскоязычным переводом) слова «транспарентность» (*transparency* — англ., *transparent* — франц.), означающим «открытость или очевидность». Его не следует ассоциировать с принципами «публичности» и «гласности», применяемыми в уголовно-процессуальном законе.

Публичность уголовного процесса предполагает его официальность; государственные органы, начиная и осуществляя уголовное производство, действуют в общественных интересах.

Гласность же, являясь демократическим принципом, означает, что разбирательство уголовных дел во всех судах и судебных инстанциях происходит открыто. Гласность судебного разбирательства может быть ограничена, когда это противоречит интересам охраны государственных секретов или иной охраняемой законом тайны (*ст. 29 УПК РК*) [3, с. 34–36].

Понимание «прозрачности уголовного процесса» как доступности содержания досудебной деятельности органов уголовного преследования для общественности является неверным. Такой подход не предусмотрен законом и, более того, противоречит закрепленным принципам «неприкосновенности частной жизни» (*ст. 18 Конституции Республики Казахстан, ст. 16 УПК Неприкосновенность частной жизни. Тайна переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений*). Производство по уголовному делу, как правило, предполагает выяснение обстоятельств частной жизни участников процесса, распространение которых может причинить последним определенный вред (в том числе репутации подозреваемого до решения суда). По этой причине принцип гласности не распространяется на досудебный этап судопроизводства. Какие-либо посылки к изменению данной парадигмы являются неприемлемыми, могут нанести вред защите прав граждан в уголовном процессе.

Очевидна оправданность служебной тайны досудебного расследования, связанная с преодолением противодействия преступных элементов в условиях информационного дефицита. Она же лежит в основе необходимого фактора внезапности при организации тактических операций и применении тактических приемов в следственных действиях. Следственная тайна предопределяет возможность обеспечения безопасности участников уголовного процесса, в том числе оказывающих содействие государству в раскрытии преступлений.

В современной юридической науке выделяют три цели прозрачности правосудия:

1 цель – контроль гражданского общества за независимостью и справедливостью судопроизводства.

Обеспечение информированности общества о деятельности судебной власти способствует предупреждению отчуждения между государством и человеком, права и свободы которого государство признало высшей ценностью.

Международная практика характеризуется общей доступностью информации о правосудии, охватывающей сведения: о суде как органе судебной власти; о судебных решениях (*включая опубликование текстов таких решений*); о конкретном судебном процессе; о будущих, назначенных судебных процессах. На достижение названной цели направлено и расширение области применения суда присяжных.

Однако, транспарентность одной лишь судебной деятельности не обеспечивает открытости деятельности органов уголовного преследования, связанной с вторжением государства в сферу прав и свобод граждан. При этом возможность под завесой служебной тайны злоупотребления властью, фальсификации доказательств и применения незаконных способов их получения полностью нивелируется тем, что в судебном заседании гласности предаются все результаты деятельности органа уголовного преследования до суда. Дополнительной значимой гарантией прозрачности досудебного производства выступает расширение судебного контроля в виде полномочий на санкционирование процессуальных действий, затрагивающих конституционные права граждан.

2 цель – создание условий для единообразия практики применения и соблюдения закона.

Реализация данной позиции обеспечивается действием положения Закона РК «О правовых актах» от 6 апреля 2016 г., закрепляющего, что целостность отечественной системы законодательства обеспечивается посредством официального опубликования нормативных пра-

вовых актов, касающихся прав, свобод и обязанностей граждан (ст. 4 «Система законодательства Республики Казахстан, обеспечение ее целостности»).

Это означает отсутствие «тайнственных» нормативных актов, допускающих ограничение прав и свобод граждан.

3 цель – возможность быстрого ознакомления с нормативными материалами и сведениями о практике их применения.

Достижению этой цели посвящены задачи, предусмотренные Планом нации «100 шагов по реализации пяти институциональных реформ»:

- внедрение «Открытого правительства», позволяющее сделать доступной любую информацию, находящуюся в распоряжении государственных органов, за исключением отнесенной к государственной тайне и иной информации, охраняемой законодательством (шаг 94) [4];

- обеспечение онлайн-доступности статистических баз центральных государственных органов (шаг 96);

- создание на основе национальной информационной системы интернет-портала «Карта уголовных правонарушений», где отмечаются все уголовные правонарушения, совершаемые в стране. Это позволяет общественности оценивать криминогенную обстановку (шаг 32) [5];

- внедрение практики ежегодных публичных выступлений руководителей государственных органов перед населением и размещение их отчетов на официальных веб-сайтах (шаг 95).

Развитие отношений государственных органов со средствами массовой информации напрямую предопределяет осведомленность и настрой общества к правоохранительным органам и является значимым резервом совершенствования деятельности последних.

Министерством, наряду с мониторингом информационного контента в СМИ на предмет выявления уголовных правонарушений, прилагаются особые усилия по реагированию на резонансные сообщения. Ежедневно даются объективные разъяснения, опровержения, сведения о характере реагирования на происшествия. Создан официальный сайт Министерства внутренних дел, где размещена востребованная населением информация; функционирует блог министра внутренних дел; круглосуточно действует единый телефон доверия, связанный со службой собственной безопасности. Аналогичные телефоны доверия имеются во всех Департаментах полиции.

В целях расширения поля представления интересов гражданского общества и учета мнения общественности, организации общественного контроля и обеспечения прозрачности деятельности полиции, в 2015 г. принят Закон «Об общественных советах» [6]. В соответствии с ним на уровне Министерства создан Общественный совет по вопросам деятельности органов внутренних дел.

В территориальных Департаментах полиции созданы консультативно-совещательные органы, которые наделены широкими полномочиями влияния на качество работы полиции, включающими в себя: разработку и внесение в государственные органы предложений по совершенствованию законодательства, обсуждение проектов нормативных правовых актов, касающихся прав, свобод и обязанностей граждан; рассмотрение обращений физических и юридических лиц по вопросам совершенствования государственного управления и организации прозрачной работы государственного аппарата, включая соблюдение норм служебной этики; обсуждение отчетов исполнительных органов и др. [7, с. 51–52]; опубликования сведений в средствах массовой информации и на соответствующих интернет-ресурсах.

Такие сведения охватывают: повестку заседаний, принятые решения, вопросы, имеющие общественную значимость, сведения о составе общественного совета [8, с. 105].

Говоря о роли электронного судопроизводства в обеспечении прозрачности уголовного процесса, следует заметить, что его назначение несколько иное. Введение Законом о модер-

низации процессуальных основ правоохранительной деятельности электронной формы производства по уголовному делу преследует основной целью упрощение и ускорение уголовного процесса для сокращения времени нахождения граждан в орбите уголовно-процессуальных отношений.

Информационная система «Е-уголовное дело» относится к служебным ресурсам, исключает несанкционированное ознакомление со служебными сведениями, возможность разглашения охраняемых законом тайн, внесение изменений (*фальсификацию*) в оформленные уголовно-процессуальные документы. При этом ускоряется доступ к материалам дела уполномоченных участников процесса, повышается эффективность взаимодействия с другими государственными органами и организациями за счет интеграции специальных учетов, находящихся в ведении различных субъектов, обеспечивается процессуальная экономия (*бумага, поездки, время*). Прозрачность в этом аспекте расширяется лишь для осуществления ведомственных и межведомственных контрольно-надзорных функций. В аспекте же общей цифровизации картина иная.

Опубликование в цифровых сетях сведений, о которых говорили ранее, не исчерпывает всего спектра взаимодействия с населением. Разрабатываются проекты различных интернет-приложений и мобильных сервисов, направленные на упрощение взаимного информирования государственных органов и населения о ходе реализации конкретных правовых услуг или прав / обязанностей. Например, внедрение мобильного приложения «QAMQOR» преследует цель быстрого персонального автоматизированного обращения граждан по юридическим вопросам без дополнительных затрат времени на оформление и отправку бумажных документов.

Учитывая современные государственные интересы в достижении стратегической цели – к 2050 году войти в число 30 развитых стран мира, особое значение приобретает прозрачность законов и административных правил страны, регулирующих экономические отрасли, для создания благоприятного инвестиционного климата и привлечения иностранных инвесторов. Важно стремление к установлению правовых процедур и предоставлению информации в формате, максимально приближенном к Европейскому, поскольку «Европейский союз является нашим крупнейшим торговым и инвестиционным партнером» [9].

Государством принимаются меры по защите бизнеса, в том числе от неправомерного вмешательства со стороны органов уголовного преследования. В соответствии с действующим уголовным и уголовно-процессуальным законодательством установлен запрет на применение меры пресечения в виде содержания под стражей по уголовным делам, возбужденным в связи с совершением преступлений в сфере предпринимательской деятельности (ст. 136 ч. 3 УПК). Кроме того, ст. 68 ч. 3 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее — УК) предусматривает возможность освобождения лица от уголовной ответственности при совершении преступлений в сфере экономической деятельности в случае добровольного возмещения причинённого ущерба.

В рамках общей гуманизации законодательства значительно снижены санкции за совершение большинства уголовных правонарушений в экономической сфере. В частности, пересмотрены размеры штрафов, сроки лишения свободы и условия наступления уголовной ответственности, что отразилось в соответствующих поправках к разделу «Преступления в сфере экономической деятельности» УК РК.

Особое внимание следует уделить изменениям, внесённым в ст. 179 УПК. Согласно обновлённой редакции, органы уголовного преследования не вправе регистрировать заявления, сообщения или рапорты об уголовных правонарушениях в Едином реестре досудебных исследований (ЕРДР) при отсутствии конкретных сведений о нарушениях законодательства, причинении ущерба, существенного вреда либо незаконном получении дохода. При этом обязательным условием является документальное подтверждение таких сведений, оформленное

в виде актов проверок, ревизий, аудиторских заключений и других аналогичных документов, если их наличие предусмотрено как обязательный признак состава уголовного правонарушения. Более того, положения ст. 179 УПК РК исключают возможность досудебного расследования по фактам, основанным исключительно на неисполнении или ненадлежащем исполнении обязательств по гражданско-правовым сделкам, если таковые заключены в письменной форме и не признаны судом недействительными, мнимыми или притворными. Этот подход направлен на предотвращение криминализации гражданско-правовых споров и защиту прав субъектов предпринимательства от необоснованного вмешательства правоохранительных органов.

Таким образом, реформы, проведенные в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан, направлены на создание более предсказуемой и справедливой правовой среды для участников экономической деятельности, снижение уголовно-правового давления на бизнес и усиление доверия к институтам правосудия.

В заключение отметим, что хотя термин «прозрачность уголовного процесса» не нашел прямого отражения в уголовно-процессуальном законодательстве, он становится актуальным в условиях стремления к подотчетности государственных органов и повышению доверия общества к судебной и правоохранительной системе. Прозрачность следует отличать от принципов публичности и гласности, а также учитывать ограничения, обусловленные необходимостью соблюдения тайны досудебного расследования и защиты частной жизни.

Прозрачность выполняет несколько функций: позволяет гражданскому обществу контролировать деятельность судов и правоохранительных органов; способствует единообразию правоприменительной практики; обеспечивает быстрый и открытый доступ к нормативным и судебным материалам; укрепляет доверие общества к государственной власти; повышает эффективность взаимодействия между гражданами и государственными структурами.

Развитие транспарентности уголовного судопроизводства предполагает продолжение работы по следующим направлениям: усиление роли общественных советов при государственных органах; усиление подотчетности судей; обеспечение баланса между обвинением и защитой в судах за счет сохранения за судом полномочий по санкционированию всех следственных действий, ограничивающих конституционные права и свободы; создание отдельного судопроизводства по инвестиционным спорам; организации в Верховном суде инвестиционной Коллегии; создание международного арбитражного центра на примере опыта в Дубае; внедрение лучших международных стандартов правосудия.

В условиях стремления Казахстана к вхождению в число 30 развитых стран мира до 2050 года транспарентность правосудия и регулирующих норм является важным фактором привлечения инвестиций, формирования благоприятного делового климата и правового государства.

Список использованной литературы:

1. Хан В.В. Принципы уголовного процесса как индикаторы судебно-следственных ошибок (дихотомия иррационального/рационального) // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2025. — № 1 (87). — С. 195–198.
2. Токаев К.-Ж. Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: Послание Главы государства народу Казахстана от 16 марта 2022 г. Официальный сайт Президента Республики Казахстан. [Электронный ресурс] — URL: https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomartatokaeva-narodu-kazahstana-1623953?utm_source=chatgpt.com (дата обращения: 15.02.2025)
3. Алимова Э.А., Аубакирова А.А., Байсеитова А.К. и др. Правоохранительные органы Российской Федерации и Республики Казахстан. — Омск, 2020. — 260 с.

4. Аубакирова И.У. Современная евразийская модель государственного управления: политико-правовое измерение. — М., 2016. — 416 с. — URL: <https://www.studentlibrary.ru/book/ISBN9785943733673.html> (дата обращения: 25.03.2025)

5. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 г. «План нации – 100 конкретных шагов» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». [Электронный ресурс] — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> (дата обращения 10.03.2025).

6. Закон Казахстан от 2 ноября 2015 г. № 383-V ЗРК. «Об общественных советах» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000383>

7. Боранбаева А.Е. Общественные советы в Казахстане как современный институт гражданского общества // Проблемы права. — 2016. — № 3 (57). — С. 51–53.

8. Мынбаева Н.Б. Правовые основы привлечения граждан к участию в общественных советах в Республике Казахстан в процессах принятия управленческих решений // Государственное управление и развитие России: модели и проекты : Сб. статей междунаро. науч.-практ. конф., Москва, 19–20 мая 2016 года / Институт государственной службы и управления (ИГСУ) Российской академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации. Том 2. — М.: Проспект, 2017. — С. 103–107.

9. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 5 октября 2018г. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». [Электронный ресурс] — URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K18002018_1 (дата обращения 21.03.2025).

Бектұрғанов М. Б.,

*аса маңызды істер жөніндегі аға тергеушісі, заң ғылымдарының магистрі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Әскери-тергеу департаменті, Астана қ.);*

Тайшыбаева А. С.,

*жоспарлау және бақылау бөлімінің бастығы, заң ғылымдарының магистрі
(Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
e-mail: nelli_uralsk@mail.ru)*

Қылмыстық сот ісін жүргізудің транспаренттілігі

Қазақстандағы құқықтық реформалардың қазіргі заманғы бағдары ретінде

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының ҚДЖК-де бекітілген қылмыстық процестің қағидаттары және олардың заңдылықты, жеке адамның құқықтарын қорғауды және құқық қолданудың біркелкілігін қамтамасыз ету үшін маңызы қарастырылады. Қылмыстық сот ісін жүргізудің ашықтығы, оның жариялылық пен жариялылықтан айырмашылығы, сондай-ақ Сотқа дейінгі сатыдағы заңды шектеулер ұғымына ерекше назар аударылды. Транспаренттілік мақсаттары, соның ішінде қоғамды бақылау, құқықтық ақпаратқа қол жеткізу және цифрлық сервистерді дамыту талданады. Қазақстанның құқықтық жүйесін жаңғыртуда және сот төрелігі институттарына деген сенімді қалыптастыруда қоғамдық бақылау мен халықаралық стандарттардың рөлі атап өтіледі. Жүргізілген талдау негізінде авторлар Қазақстанда транспаренттілікті іске асырудың мақсаттарын, нәтижелері мен перспективаларын ұсынды.

Негізгі сөздер: қылмыстық процесс, сот төрелігі қағидаттары, ашықтық, сот бақылауы, тергеу құпиясы, қоғамдық бақылау, сот ісін жүргізуді цифрландыру.

M.B. Bekturganov,
Senior Investigator for Particularly Important Cases, Master of Law
(Military Investigation Department of the Ministry of Internal Affairs, Astana);

A.S. Taishybaeva,
Head of Planning and Control Department, Master of Law
(Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Bukenbayev, e-mail: nelli_uralsk@mail.ru)

Transparency of criminal proceedings as a modern guideline for legal reforms in Kazakhstan

Annotation. The article examines the principles of criminal procedure, enshrined in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, and their importance for ensuring legality, protecting individual rights and uniformity of law enforcement. Special attention is paid to the concept of transparency of criminal proceedings, its difference from publicity and publicity, as well as legitimate restrictions at the pre-trial stage. The objectives of transparency are analyzed, including public control, access to legal information, and the development of digital services. The role of public control and international standards in modernizing Kazakhstan's legal system and building trust in justice institutions is highlighted. Based on the analysis, the authors presented the goals, results and prospects of transparency implementation in Kazakhstan.

Keywords: criminal process, principles of justice, transparency, judicial control, investigative secrecy, public control, digitalization of legal proceedings.

УДК 355:94

Секенов Д.А.,
Главный военный прокурор Республики Казахстан,
докторант Национального университета обороны Республики Казахстан,
генерал-майор юстиции
(Генеральная прокуратура Республики Казахстан, г. Астана,
e-mail: fariz0711@mail.ru)

Особенности деятельности военных прокуроров во время войны в Афганистане

Аннотация. В статье проанализированы исторические аспекты, а также приоритетные направления деятельности органов военной прокуратуры в период войны в Афганистане по обеспечению законности и дисциплины в войсках. Отмечены особенности организации работы военных прокуроров на первоначальном и последующем этапах войны, превентивные меры прокурорской деятельности, а также надзорные функции за законностью принимаемых решений и совершаемых действий в условиях войны. Приведен анализ наиболее характерных правонарушений, совершенных во время войны, в том числе с участием местного населения, практики применяемой меры ответственности. Наряду с особенностями осуществления военными прокурорами расследования преступлений и их воздействия на состояние законности в период войны, отражена деятельность специалистов при проведении криминалистических и экспертных исследований, результаты работы военных трибуналов по рассмотрению уголовных дел, в том числе с проведением выездных процессов.

Ключевые слова: война; военная прокуратура; Афганистан; надзор; преступление; расследование; военный трибунал.

В соответствии со статьей 83 Конституции Республики Казахстан прокуратура от имени государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование [1]. Основное назначение органов военной прокуратуры, а также подробная регламентация деятельности отраслей надзора и полномочий прокуроров закреплены в Конституционном законе «О про-

куратуре», а также в ряде других законодательных и подзаконных актов. Вместе с тем, действующее законодательство, а также сформировавшиеся обширные прикладные методы, практические и методические документы об отдельных направлениях прокурорского надзора, главным образом, отражают специфику работы военного прокурора в повседневной деятельности.

Придерживаясь позиции нейтралитета, следует констатировать, что в свете возрастающих в мире угроз и региональных противостояний военного характера роль органов военной прокуратуры приобретает особую значимость, поскольку своевременные и качественные надзорные меры способны обеспечить в военной сфере и обществе правопорядок, являющийся главным условием высокой боеготовности и боеспособности армии.

Изучение деятельности органов военной прокуратуры во время войны в Афганистане позволило рассмотреть этот опыт в относительно современный период истории, а также способствовало исследованию процесса становления военной юстиции в боевой обстановке. В данном случае, обобщение и анализ опыта органов военной юстиции в военных действиях в Афганистане имеет высокую релевантность и заключается в определении особенностей их деятельности, изучении теоретических аспектов в военное время, установлении эффективных способов и методов для развития и совершенствования прокурорской деятельности и, в целом, отечественной системы органов военной прокуратуры.

Исследование основано на нормах действующего законодательства Республики Казахстан, научных работах отечественных и зарубежных ученых. Для достижения ожидаемых результатов использованы сравнительно-правовой, исторический, логический, теоретический методы.

Современная цивилизация, перешагнув свыше 50 тысяч войн и вооруженных конфликтов, ощутив от них тяжелейшие потрясения и потери для человечества, к сожалению, не снижает и не исключает военную практику решения политических вопросов и разногласий. Рассмотрим особенности деятельности органов военной прокуратуры и их приоритетные направления в период войны в Афганистане.

Введение в декабре 1979 г. советских войск в Афганистан ознаменовало начало военного конфликта, продолжавшегося десять лет. Одновременно советским правительством были приняты незамедлительные меры по формированию в пунктах базирования соединений и частей советских войск военных прокуратур гарнизонов, которые первоначально были оборудованы подвижными криминалистическими лабораториями ПКЛ-72 на базе автомобиля ГАЗ-66 высокой проходимости.

Несмотря на общую положительную оценку данной формы расположения военных прокуратур, мнения ученых-исследователей носили различный характер. Отмечая важность стратегического расположения военных прокуратур для поддержания дисциплины и правопорядка среди военнослужащих, А.П. Вершинин подчеркивал преимущество их нахождения около фронтовых линий оперативностью расследований и принятия решений [2]. С.А. Петров в своих исследованиях эффективность расположения прокуратур в зоне боевых действий обосновывал возможностью незамедлительного реагирования на нарушения и обеспечения правопорядка, что оказывало положительное воздействие на боеспособность армии [3].

Вместе с тем Н.С. Иванова в своих исследованиях отмечала негативные аспекты воздействия военных прокуратур на местное население. По ее мнению, их присутствие вызывало отдельные случаи напряженности и конфликтов с местными жителями, особенно в районах активных боевых действий [4]. В.И. Корнилов акцентировал внимание на логистических проблемах, связанных с расположением прокуратур, подчеркивая, что выбор местоположения зависел от доступности ресурсов и уровня безопасности: удаленность от крупных баз могла затруднять работу прокуратур [5].

Соглашаясь с выводами исследований и не исключая вероятность наступления отдельных последствий, полагаем, что мнения ученых об эффективности работы военных прокуратур при их нахождении в зоне расположения войск являются обоснованными.

Всего в Афганистане было сформировано девять военных прокуратур гарнизонов, которые входили в состав дислоцированной в г. Ташкенте военной прокуратуры Туркестанского военного округа [6]. Прокуратуры гарнизонов располагались в городах Кабул, Кандагар, Кундуз, Хайратон, Джелалабад, Пули-Хумри, Гардез, Шинданд и Баграм общим количеством 60 прокурорско-следственных работников, 28 служащих, 15 водителей и 10 переводчиков.

Регулирование деятельности органов военной прокуратуры осуществлялось в рамках основного документа (которым в целом определялась правомерность их нахождения в Афганистане) — Договора о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве, заключённого между СССР и Демократической Республикой Афганистан 5 декабря 1978 г. Порядок нахождения военных прокуроров был закреплён в ст. 9 данного Договора, которая определяла правовые полномочия их правоохранительной деятельности [7].

На первоначальном этапе режим работы военных прокуроров не претерпел существенных изменений за исключением особенностей, связанных с пребыванием в другом государстве. В военное время деятельность военных прокуроров охватывала широкий спектр полномочий по обеспечению законности и дисциплины в войсках, включавших в себя обеспечение правопорядка, законности при проведении боевых операций, превенцию правонарушений, расследование преступлений среди советских военнослужащих и другие.

Несмотря на ограниченный контингент транспортных средств, высокую долю правонарушений образовывали автопроисшествия, количество которых на первых порах фиксировалось ежедневно. Своевременные и безусловные меры прокурорского реагирования способствовали повышению уровня соблюдения правил эксплуатации транспортных средств среди военнослужащих и приводили к незамедлительному эффекту реализации принципа неотвратимости ответственности.

Оперативный ввод войск в Афганистан и не менее быстрое их формирование и дислокация, сопровождавшиеся полевыми условиями хранения и использования военного имущества, сказывались на обращении с оружием и боеприпасами. Участились факты утраты оружия, неумышленного причинения ранений в результате оставления боеприпасов в патроннике, халатного обращения с магазинами, что в отдельных случаях приводило к гибели военнослужащих.

Вместе с тем, сложные расследования проводились по умышленным преступлениям, связанным с хищением оружия и боеприпасов, неуставными отношениями, дезертирством, мародерством, членовредительством и другими правонарушениями.

Нередко взаимоотношения военнослужащих с местным населением сводились к формированию общих преступных интересов, о реализации которых свидетельствовали устоявшиеся незаконные каналы контрабандного перемещения запретных предметов и вещей. Военное положение рождало изощренные способы контрабанды, отпечатывало, когда преступники в качестве хранилищ использовали различные объекты перемещения, которые предполагали исключение обысковых мероприятий. Речь идет о грузах «200», которые использовались для контрабанды героина из Афганистана [8].

С учетом участия в рассматриваемых преступлениях граждан разных государств меры ответственности принимались не только военными прокурорами. В отношении военнослужащих ответственность разрешалась в соответствии с советским законодательством, что в большинстве случаев приводило к осуждению к длительным срокам лишения свободы в дисциплинарных батальонах или лагерях.

Местные жители-контрабандисты при непосредственном выявлении передавались афганскими властям, которые и разрешали вопросы их ответственности. Афганское законода-

тельство за контрабанду предусматривало не менее строгие меры ответственности в виде арестов, штрафов и даже смертной казни (при выявлении крупной контрабанды оружия или наркотиков) [9]. Соответственно, одной из основных задач военных прокуроров было расследование преступлений и правонарушений среди советских военнослужащих.

Кардинальное отличие расследований преступлений в период войны от мирного времени заключалось в сроках их производства, которые в боевой обстановке, в среднем, не превышали суток. Результат расследования напрямую зависел от оперативного проведения следственных мероприятий, что одновременно требовало его повышенного качества. С учетом постоянного изменения расположений войск и боевой обстановки любое промедление следствия грозило военному прокурору утерей доказательств и нераскрытому преступлению.

Проблемным вопросом выступало применение меры пресечения в виде содержания под стражей, избрание которой в военное время было затруднительным ввиду фактического отсутствия условий, а иногда и мест содержания подозреваемых. В связи с этим, зачастую практиковалась передача военнослужащих под наблюдение командования частей.

Как отмечалось, в период боевых действий в Афганистане военные прокуроры обеспечивались криминалистическими средствами – передвижными криминалистическими лабораториями ПКЛ-72, которые монтировались на шасси автомашины ГАЗ-66. Учитывая постоянные перемещения войск, наличие ПКЛ-72 существенно облегчало фиксацию следов преступлений и быстрое проведение исследований.

В то же время, во время войны в Афганистане отмечен также негативный опыт применения ПКЛ-72. Так, при передвижении в составе армейской колонны она, зачастую являлась первоначальным объектом уничтожения ввиду ее сходства с командно-штабной машиной, которая представляла интерес как перевозчик командования, навигации и раций.

Тем не менее, многие преступления раскрывались и доказывались посредством заключений криминалистических служб, проведенных в передвижных лабораториях. Содействие расследованию оказывали и воинские части, оборудование которых — миноискатели, искатели металлических боеприпасов, приборы отбора запаха и др. — использовалось при проведении следственных действий:

В современный период расследование ни одного уголовного дела не обходится без судебной экспертизы, выступающей главенствующим доказательством, подтверждающим либо опровергающим криминальный характер того или иного события и нередко являющейся источником выявления других улик. Горная местность и труднодоступные районы Афганской Республики, условия боевой обстановки не препятствовали привлечению к расследованию судебных экспертов, результаты работы которых свидетельствуют о большой трудовой нагрузке и проведенных многочисленных исследованиях. С 1980 по 1987 гг. военные судебно-медицинские эксперты осуществили исследования 1 435 трупов, освидетельствовали 1 429 живых лиц, провели 966 криминалистических исследований, 93 исследования вещественных доказательств, 842 судебно-химических и 433 гистологических исследования [10]. Все это — в полевых условиях при отсутствии специализированных экспертных учреждений.

Об эффективности расследований и масштабах работы военных прокуроров в данный период указывают сведения о привлечении к уголовной ответственности 4 307 лиц. В своей деятельности военные суды руководствовались Положением о военных трибуналах 1958 г. (в редакции 1980 г.), а также Уголовным и Уголовно-процессуальным кодексами РСФСР.

Оперативное принятие решений, продиктованное военной обстановкой, отмечалось и в деятельности военных трибуналов, которыми рассмотрение одного дела осуществлялось не более 10 дней. Особенности работы трибуналов заключались в полевых условиях: судебные разбирательства проводились в местах дислокации войск, а иногда и в боевых зонах, что и обуславливало оперативность рассмотрения дел. Процессы проходили в казармах, на терри-

тории командных пунктов, в палатках в присутствии личного состава. Таким образом, процессы были нацелены и на превентивный эффект – нередко выездные суды выносили суровые меры наказания, демонстрируя серьёзность последствий от совершенных правонарушений в период войны.

Практика проведения выездных судебных заседаний зависела от тяжести и характера совершенного преступления. Зачастую на месте правонарушения рассматривались незначительные нарушения воинской дисциплины. В то же время выездные процессы проводились в зависимости от боевой ситуации: в удалённых гарнизонах или на передовых базах организация выездного заседания требовала меньших усилий, исключающих доставку участников процесса и дела в стационарные пункты [11].

В числе рассмотренных трибуналами дел значительное место занимали преступления, связанные с нарушениями правил обращения с оружием, утратой оружия и боеприпасов, неуставными взаимоотношениями между военнослужащими, хищениями государственного имущества, контрабандой.

Функции органов военной прокуратуры не ограничивались лишь уголовным преследованием и государственным обвинением, поскольку военное время требовало дополнительных, оперативных и незамедлительных мер реагирования в экстремальных условиях.

Основными нормативными правовыми актами, регламентировавшими деятельность военных прокуроров по осуществлению надзора за расследованием уголовных дел во время войны, являлись Закон «О прокуратуре СССР» и УПК РСФСР 1960 г.

Основные аспекты надзора включали следующее.

1. Организация прокурорского надзора.

Прокурорский надзор за действиями военных прокуроров обеспечивался через многоуровневую систему контроля:

- гарнизонные военные прокуроры работали на местах (в зонах боевых действий) и подчинялись окружным военным прокурорам;
- окружные военные прокуроры контролировали действия прокуроров гарнизонов, проверяли законность их решений и следили за выполнением указаний вышестоящих органов;
- главная военная прокуратура СССР осуществляла общий надзор за действиями всех военных прокуроров, включая тех, кто работал в Афганистане.

Каждый уровень прокуратуры мог проверять законность действий подчинённых прокуроров и отменять или изменять их решения.

2. Механизмы надзора:

1) проверка процессуальных решений. Все важные процессуальные действия и решения (возбуждение уголовных дел, избрание меры пресечения, прекращение дела) подлежали утверждению или проверке вышестоящими прокурорами. К примеру, аресты, произведённые военными прокурорами, проверялись окружными прокурорами на предмет законности;

2) периодические отчёты. Военные прокуроры вели учёт своей деятельности и регулярно представляли отчёты в вышестоящие органы. Эти отчёты анализировались на предмет соблюдения законности;

3) выездные проверки. Прокуроры из окружных или центральных органов могли выезжать на места для проверки работы подчинённых структур, что включало:

- анализ конкретных уголовных дел;
- оценку работы следственных групп в боевых условиях;

4) рассмотрение жалоб и обращений. Вышестоящие прокуроры рассматривали жалобы от военнослужащих, потерпевших, обвиняемых или их представителей на действия военных прокуроров. Жалобы могли касаться незаконного задержания, превышения полномочий или нарушения процессуальных норм.

3. Особенности надзора в условиях войны. Из-за удалённости гарнизонов и сложностей связи процесс контроля и проверки мог быть затруднён. В ряде случаев решения приходилось принимать оперативно, с последующей проверкой их обоснованности. Многие уголовные дела содержали сведения, связанные с военной тайной, что ограничивало круг лиц, имеющих право проводить проверки.

Особое внимание уделялось предотвращению злоупотреблений, связанных с незаконными арестами, привлечением военнослужащих к ответственности за преступления, совершённые в условиях боевых действий.

Императивные методы работы в отношении военнослужащих, оказывая превентивный эффект, влияли на морально-психологическое состояние личного состава, поскольку при постоянном дефиците средств жизнедеятельности вопросы соблюдения дисциплины требовали повышенного внимания. В связи с этим, участие в разработке и реализации мер по укреплению дисциплины и морального духа армии были в числе основных задач военных прокуроров. Эффективным инструментом выступала совместная с командирами профилактическая работа по предупреждению правонарушений и сохранению дисциплины.

Особенность работы военных прокуроров выражалась в контроле над выполнением норм советского и международного гуманитарного права, в т. ч. связанных с отношениями с гражданским населением Афганистана, использованием оружия и техники.

Таким образом, анализ деятельности органов военной прокуратуры во время войны в Афганистане позволил выделить ряд особенностей, которые в характерном для боевой обстановки положении были обусловлены определенными факторами.

В первую очередь, вся деятельность прокуроров выстраивалась в условиях расположения войск и военных прокуратур в другом государстве, в результате чего организация прокурорской работы приобретала соответствующие сложности и ограничения.

Состояние войны, полевые условия проживания, хранения и использования военного имущества требовали проведения проверок и расследований в кратчайшие сроки.

В целом, следует констатировать, что в деятельности органов военной прокуратуры во время войны большое место занимало осуществление уголовного расследования правонарушений. Ввиду отсутствия постоянных и полноценных криминалистических и экспертных средств качество проводимых мероприятий обеспечивалось выработкой оперативных методик расследования в военное время.

При регистрации характерных для военного времени преступлений, связанных с дезертирством, неуставными отношениями и других, было установлено, что часто наблюдались совместные противоправные действия военнослужащих и местного населения, и такие контрабандные «союзы» требовали усиления и переориентирования предупредительных мер.

Не менее оперативно проходила стадия осуществления правосудия, особенность которого заключалась в быстром рассмотрении уголовных дел военными трибуналами практически по месту совершения преступления либо в местах дислокации войск, а иногда и в зонах боевых действий.

Претерпевала сложности надзорная функция военных прокуроров, поскольку на качество проверок законности решений (действий) негативно влияли условия постоянной боевой обстановки и другие факторы войны.

Указанные чрезвычайные обстоятельства во время войны в Афганистане преодолевались правильным и профессиональным руководством деятельностью военных прокуроров.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан, принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://10.61.42.188/rus/docs/K950001000> [дата обращения: 27.05.2024].
2. Вершинин А.П. Стратегическое значение расположения военных прокуратур в Афганистане // Военное право. — 2007. — № 4. — С. 45–60.
3. Петров С.А. Эффективность военных прокуратур в Афганистане: зависимость от расположения // Военная аналитика. — 2013. — № 1. — С. 12–26.
4. Иванова Н.С. Влияние военных прокуратур на местное население в Афганистане // Социология войны. — 2011. — С. 65–78.
5. Корнилов В.И. Логистические проблемы военных прокуратур в Афганистане // Военная логистика. — 2009. — С. 30–44.
6. История органов военной прокуратуры и ее герои. Военная прокуратура Советской России и СССР (1917–1991 гг.). Т. 2. Ч. 2 / Под общ. ред. В.Г. Петрова. — М., 2022. — С. 62.
7. Договор о дружбе, добрососедстве и сотрудничестве между Союзом Советских Социалистических Республик и Демократической Республикой Афганистан // Известия. 1978. 6 дек.
8. Маликов С.В. Некоторые проблемы производства отдельных следственных действий в боевой обстановке // Мат-лы военно-науч. конф. курсантов и слушателей Военного университета. — М., 1997. — С. 14–17.
9. Громов Б.В. Ограниченный контингент. — М.: Прогресс, 1994. — С. 215–220.
10. Маликов С.В. Расследование преступлений в районах вооруженного конфликта. — М., 2005. — С. 146–148.
11. Малащенко А.Р., Наумкин В.В. Афганистан: проблемы войны и мира: Коллективная монография. — М.: Наука, 1991. — С. 110–115.

Секенов Д.А.,

*Қазақстан Республикасының Бас әскери прокуроры,
Қазақстан Республикасы Ұлттық қорғаныс университетінің докторанты,
әділет генерал-майоры
(Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы, Астана қ.,
e-mail: fariz0711@mail.ru)*

Ауғанстандағы соғыс кезіндегі әскери прокурорлар қызметінің ерекшеліктері

Аннотация. Мақалада Ауғанстандағы соғыс кезіндегі әскери прокуратура органдарының әскерлердегі заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз ету жөніндегі қызметінің тарихи аспектілері, сондай-ақ басым бағыттары талданады. Соғыстың бастапқы және кейінгі кезеңдерінде әскери прокурорлардың жұмысын ұйымдастырудың ерекшеліктері, прокурорлық қызметтің алдын алу шаралары, сондай-ақ соғыс жағдайында қабылданатын шешімдер мен жасалатын іс-қимылдардың заңдылығын қадағалау функциялары атап өтілді. Соғыс кезінде, оның ішінде жергілікті халықтың қатысуымен жасалған неғұрлым тән құқық бұзушылықтарға, қолданылатын жауапкершілік шарасының практикасына талдау келтірілген. Әскери прокурорлардың қылмыстарды тергеуді және олардың соғыс кезіндегі заңдылықтың жай-күйіне әсерін жүзеге асыру ерекшеліктерімен қатар, криминалистикалық және сараптамалық зерттеулер жүргізу кезіндегі мамандардың қызметі, қылмыстық істерді қарау жөніндегі әскери трибуналдар жұмысының нәтижелері, оның ішінде көшпелі процестерді жүргізу көрсетілген.

Негізгі сөздер: соғыс; әскери прокуратура; Ауғанстан; қадағалау; қылмыс; тергеу; әскери сот.

D.A. Sekenov,
*Chief Military Prosecutor of the Republic of Kazakhstan,
Doctoral student at the National Defense University of the Republic of Kazakhstan,
Major General of Justice
(Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Astana,
e-mail: fariz0711@mail.ru)*

The specifics of the activities of military prosecutors during the war in Afghanistan

Annotation. The article analyzes the historical aspects, as well as the priority areas of activity of the military prosecutor's office during the war in Afghanistan to ensure the rule of law and discipline in the troops. The peculiarities of the organization of the work of military prosecutors at the initial and subsequent stages of the war, preventive measures of prosecutorial activity, as well as supervisory functions over the legality of decisions and actions taken during the war are noted. The analysis of the most typical offenses committed during the war, including those involving the local population, and the practice of the applied measure of responsibility is given. Along with the specifics of the investigation of crimes by military prosecutors and their impact on the rule of law during the war, the activities of specialists in conducting forensic and expert research, the results of the work of military tribunals for the consideration of criminal cases, including the conduct of on-site trials, are reflected.

Keywords: war; military prosecutor's office; Afghanistan; surveillance; crime; investigation; military tribunal.

УДК 355

Шекарбеков С.А.,
*командующий Региональным командованием «Орталық», генерал-майор
(e-mail: kaptagai17@mail.ru);*
Стрелков К.А.,
*старший офицер управления воспитательной и социально-правовой работы
регионального командования «Орталық», подполковник
(Национальная гвардия Республики Казахстан, г. Караганда,
e-mail: Strelkov_1983@mail.ru)*

Мониторинг процесса развития профессиональной компетентности будущих офицеров в решении служебных задач в образовательном педагогическом процессе

Аннотация. В статье рассматривается процесс мониторинга развития профессиональной компетентности будущих офицеров в рамках образовательного педагогического процесса. Описываются ключевые аспекты, влияющие на формирование необходимых компетенций для успешного выполнения служебных задач. Особое внимание уделяется современным методам оценки и контроля уровня профессиональных знаний и навыков, а также взаимодействию между преподавателями и студентами в процессе обучения. Также подчеркивается важность системного подхода к мониторингу, включая использование различных инструментов и технологий, таких как тестирование, практические занятия и проектная деятельность, исследуется влияние практико-ориентированных методик обучения на мотивацию будущих офицеров и их готовность к реальным условиям службы. Предлагаются рекомендации по совершенствованию процесса мониторинга профессиональной компетентности офицеров с целью повышения качества подготовки кадров для Вооруженных сил Республики Казахстан.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, будущий офицер, мониторинг, образовательный процесс, структура, профессиональное развитие, социально-профессиональная активность.

Процессы, протекающие в системе высшего военного образования в современных условиях реформирования армии, свидетельствуют о выходе высших военных учебных заведений из кризиса. В настоящее время важно завершить преобразования системы подготовки кадро-

вых офицеров и будущих офицеров вывести на новый уровень, обеспечивающий качественную подготовку квалифицированных специалистов и удовлетворение потребности в них Вооруженных сил Казахстана. В связи с возрастающими требованиями к профессиональным качествам будущего офицера актуальной проблемой является кадровое обеспечение, т. е. привлечение в военные вузы молодых граждан с устойчивой военно-профессиональной компетентностью.

Под военно-профессиональной компетентностью понимается сложное, интегративное личностное образование, включающее преобладающие мотивы, потребности, интересы, жизненные цели, склонности, убеждения, идеалы и ценностные ориентации, проявляемые как положительное отношение к военно-профессиональной деятельности, активное стремление к овладению профессией военнослужащего и совершенствованию в ней [1]; [2]. Военно-профессиональная компетентность является признаком профессиональной подготовленности будущего офицера. Следовательно, ее можно считать важным критерием отбора и подготовки командных кадров.

Государству и обществу небезразлично, какими мотивами сегодня руководствуются граждане (молодежь) при выборе военной профессии, так как избравшие ее в будущем будут иметь дело с современными системами вооружения и сложной военной техникой, нести ответственность за их применение.

В настоящее время в военном образовании особый интерес представляет изучение направлений и способов развития военно-профессиональной направленности личности будущих офицеров военно-учебных заведений, которые обеспечивают переход от формально-положительного отношения к военно-профессиональной деятельности к сознательному позитивному отношению, успешную адаптацию и профессиональное становление.

В ходе разработанной и внедренной в образовательный процесс военного вуза комплексной программы, содержание которой обеспечивает включение будущего офицера в военно-профессиональную среду, способствующую формированию компетентности будущих офицеров в решении служебных задач в военном вузе, было промониторено развитие формирования компетентности будущих офицеров к решению служебных задач в образовательном процессе военного вуза.

В ходе мониторинга определено использование таких критериев и показателей, которые отражают терминальные (смыслообразующие, профессиональные, профессионально-этические и др.) и инструментальные (компетенции, свойства личности, а также средства деятельности и пр.) ценности.

Изменения в иерархиях ценностей будущих офицеров могут характеризоваться в системе терминальных ценностей: убеждением будущих офицеров о повышении степени значимости достижения целей при решении военно-профессиональных задач, целей в сфере общения, повышении до средней степени значимости достижений целей, а также об уменьшении значимости целей личной жизни; в системе инструментальных ценностей: убеждением будущих офицеров о повышении степени значимости деловых свойств личности и образа действия, этических свойств личности и образа действия, свойств личности и образа действия по принятию других, а также об уменьшении значимости индивидуалистических свойств личности и образа действия. К ним относят следующие.

1. Профессиональная компетентность будущих офицеров, отражающая положительные мотивы к военно-профессиональному образованию и будущей военной службе, сформированность ценностных основ воинской службы, удовлетворенность профессиональным выбором.

Основными путями формирования профессиональной компетентности в военном вузе, как показывают наши исследования, являются [3]; [4]; [5]:

1) разъяснения, применение убеждения для воздействия на процесс осознания целей и значимости, избранной будущими офицерами профессии, ее социального престижа, требований, которые она предъявляет к личности;

2) организация деятельности, учебы, общественной работы будущих офицеров с учетом требований их будущей профессиональной деятельности;

3) ознакомление их с будущей служебной деятельностью;

4) формирование профессиональных компетентностей в условиях вуза, что достигается путем разъяснения целей и значений избранной профессии, углубленного изучения теоретических вопросов на стажировках, практических занятиях, работ на учебных центрах;

5) осмысливание значимости занятий, самостоятельная умственная деятельность будущих офицеров, овладение знаниями. Когда будущий офицер испытывает удовлетворение от познания сложного материала, решения проблемного вопроса, нахождения решения трудной задачи, у него развивается действенный познавательный интерес и интерес к своей профессии;

6) учет будущих офицеров с ослабленным интересом к предстоящей профессиональной деятельности и построение работы с ними, опираясь на положительную мотивацию учебной деятельности, обеспечивая через нее развитие профессионального интереса;

7) активизация профессионального самообразования и самовоспитания, которые наиболее заметно проявляются на старших курсах;

8) преподавание курса «Введение в специальность», который с первых дней учебы вводит будущих офицеров в будущую специальность, учит как лучше освоить программу военного вуза;

9) участие в научной работе. Обязательным условием подготовки специалистов высокого класса становится участие будущих офицеров военных вузов в научных обществах, конструкторских бюро, выполнение ими прикладных дипломных проектов;

10) привитие навыков организаторской и общественной работы;

11) забота о положительном эмоциональном отношении к учебе и службе, создание в воинских коллективах атмосферы дружелюбия, доброжелательности, завоевания авторитета каждым будущим офицером;

12) пример преподавателей, их отношение к профессии.

Недостаточно обоснованный выбор профессии, незнание социально-профессиональной действительности препятствует успешному формированию профессиональной компетентности.

Направленность личности будущего офицера — это, как правило, устойчивая мотивация на осуществление ратного труда, который приобретает для него существенный личностный смысл. Психологическими механизмами формирования военно-профессиональной компетентности будущего офицера выступают: сложная многоуровневая структура мотивов, ценностей, личностных смыслов и способностей, определяющих профессионально важные качества будущего офицера. Концептуальная направленность педагогического процесса на формирование профессиональных качеств специалиста является важнейшим условием формирования профессиональной направленности личности будущего офицера.

2. Профессиональное развитие будущего офицера, проявляющееся в ценностном самоопределении своего места в военно-профессиональном сообществе; осознание собственной ответственности за свой выбор и принимаемые решения; наличие потребностей к саморазвитию.

Наибольшая эффективность самообразования достигается в том случае, когда будущий офицер глубоко и самокритично оценивает исходный уровень своих знаний и умений, четко определяет программу их совершенствования, учитывает оценку своей деятельности со стороны командования.

В системе самообразования исключительно большое значение имеет умение ориентироваться в потоке информации. Оно складывается из знания источников информации, способности быстро находить нужные данные, сведения, быстро и правильно их оценивать, оперативно определять пути и условия их использования в теоретической или практической деятельности. Среди видов самообразования, наиболее актуальных для системы профессионального военного образования, мы, исходя из собственного опыта, отметим чтение, самостоятельные работы и тренировки, целенаправленное наблюдение за деятельностью своих товарищей, старших начальников, прослушивание лекций, докладов, просмотр телепередач и кинофильмов, посещение музеев, выставок и др.

К числу важнейших внутренних предпосылок, определяющих эффективность профессионального развития будущих офицеров в процессе получения профессионального военного образования, следует отнести:

- потребности и мотивы, побуждающие будущих офицеров к службе;
- развитое самосознание и самокритичность, позволяющие объективно оценить свои достоинства и недостатки;
- здоровое чувство самоуважения, не позволяющее отставать от других и заставляющее быть на высоте положения;
- определенный уровень развития воли, привычек самоконтроля и волевого саморегулирования;
- знание теории самовоспитания и владение методикой работы над собой;
- сознательная установка на разностороннее самостоятельное профессиональное развитие;
- психологическая готовность к активной, целеустремленной и систематической работе [6].

Самообразование и профессиональное развитие в интересах формирования ценностного отношения будущих офицеров к решению военно-профессиональных задач можно определить как часть целеустремленной работы будущих офицеров по овладению знаниями, умениями и навыками, развитию качеств личности, осуществляемая в том случае, когда будущий офицер осознал ее необходимость для эффективного выполнения обязанностей военной службы.

Эффективность профессиональной подготовки будущих офицеров зависит не только от знаний, умений и навыков, но и от степени сформированности у них ценностного отношения к решению военно-профессиональных задач.

3. Социально-профессиональная активность, проявляющаяся способности и готовности работать в команде; умении устанавливать межличностные связи; в потребности к приобретению опыта решения военно-профессиональных задач.

Способность и готовность к взаимодействию на сегодня становится одним из приоритетных направлений профессиональной подготовки будущих офицеров военных вузов.

В рамках образовательного процесса рассматривалось качество готовности к групповому взаимодействию, которое проявлялось в наличии личностного смысла взаимодействия, в понимании конечного результата совместной деятельности и стремлении применять имеющиеся знания и умения. Наличие данной готовности свидетельствует о том, что будущий офицер обладает следующими профессионально важными качествами: умением работать в команде, принимать оптимальные решения по реализации поставленных задач, умением налаживать конструктивные взаимоотношения с коллегами и преподавателями.

Таким образом, процесс педагогического сопровождения формирования компетентности будущих офицеров в решении служебных задач требует мониторинга на каждом этапе становления. Такой мониторинг будет действенным, если используются критерии профессио-

нально-личностного становления, позволяющие не только оценивать качество процесса, но и вносить необходимые коррективы в его содержание.

Список использованной литературы:

1. Пешкова Н.В. Педагогические условия реализации личностно развивающего подхода в воспитании студентов // Теория и практика физической культуры. — 2003. — № 4. — С. 29–31.
2. Барабанщиков А.В. Сборник научных статей / Под ред. Е.Е. Мальцева. — М., 1977. — № 6. — С. 129–140.
3. Косынбаев Б.Т. Социальная адаптация курсантов высших военно-учебных заведений Вооруженных сил Республики Казахстан: социологический анализ: Дис. ... канд. социол. наук. — М., 2007. — 231 с.
4. Кулюткин В.А. Система профессионального становления офицеров в военных вузах: Монография. — Воронеж: Издательство ВГУ, 2002. — 192 с.
5. Военная педагогика / Под ред. О.Ю. Ефремова. — СПб.: Питер, 2008. — 640 с.
6. Тасмагамбетов И. Какие реформы ждут военное образование в РК // <https://kapital.kz/gosudarstvo/51412/kakiye-reformy-zhdut-voyennoye-obrazovaniye-v-rk.html>

Шекарбеков С.А.,

*«Орталық» өңірлік қолбасшылығының қолбасшысы, генерал-майор
(e-mail: kaptagai17@mail.ru);*

Стрелков К.А.,

*«Орталық» өңірлік қолбасшылығы тәрбие және әлеуметтік құқықтық жұмыстар
басқармасының аға офицері, подполковник
(Қазақстан Республикасы Ұлттық ұланы, Қарағанды қ.,
e-mail: strelkov_1983@mail.ru)*

Білім беру педагогикалық процесінде қызметтік міндеттерді шешуде болашақ офицерлердің кәсіби құзыреттілігін дамыту процесінің мониторингі

Аннотация. Мақалада білім беру педагогикалық процесі шеңберінде болашақ офицерлердің кәсіби құзыреттілігін дамыту мониторингі процесі қарастырылады. Қызметтік міндеттерді сәтті орындау үшін қажетті құзыреттерді қалыптастыруға әсер ететін негізгі аспектілер сипатталған. Кәсіби білім мен дағдылар деңгейін бағалау мен бақылаудың заманауи әдістеріне, сондай-ақ оқыту процесінде оқытушылар мен студенттер арасындағы өзара іс-қимылға ерекше назар аударылады. Сондай-ақ тестілеу, практикалық сабақтар және Жобалық іс-шаралар сияқты әртүрлі құралдар мен технологияларды пайдалануды қоса алғанда, мониторингке жүйелі көзқарастың маңыздылығы атап өтіледі, тәжірибеге бағытталған оқыту әдістемелерінің болашақ офицерлерді ынталандыруға және олардың нақты қызмет жағдайларына дайындығына әсері зерттеледі. Қазақстан Республикасының Қарулы Күштері үшін кадрлар даярлау сапасын арттыру мақсатында офицерлердің кәсіби құзыреттілігін мониторингтеу процесін жетілдіру бойынша ұсынымдар ұсынылады.

Негізгі сөздер: құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, болашақ офицер, мониторинг, білім беру процесі, құрылымы, кәсіби дамуы, әлеуметтік – кәсіби белсенділігі.

S.A. Shekarbekov,
Commander of the «Ortalyk», Major General
(The National Guard of the Republic of Kazakhstan, Karaganda,
e-mail: kaptagai17@mail.ru);

K.A. Strelkov,
Senior officer of the Department of educational and socio-legal work of the Ortalyk Regional Command
of the National Guard of the Republic of Kazakhstan, Lieutenant Colonel
(The National Guard of the Republic of Kazakhstan, Karaganda,
e-mail: strelkov_1983@mail.ru)

Monitoring the process of developing the professional competence of future officers in solving official tasks in the educational and pedagogical process

Annotation. The article discusses the process of monitoring the development of professional competence of future officers in the framework of the educational pedagogical process. The key aspects influencing the formation of the necessary competencies for the successful performance of official tasks are described. Special attention is paid to modern methods of assessment and control of the level of professional knowledge and skills, as well as interaction between teachers and students in the learning process. It also highlights the importance of a systematic approach to monitoring, including the use of various tools and technologies such as testing, practical exercises and project activities, and examines the impact of practice-oriented training methods on the motivation of future officers and their readiness for real-world conditions of service. Recommendations are proposed to improve the process of monitoring the professional competence of officers in order to improve the quality of training for the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: competence, professional competence, future officer, monitoring, educational process, structure, professional development, socio-professional activity.

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПРАВА И ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ
THE PROBLEMS OF LAW AND LAW ENFORCEMENT

Алдангарова Д.А., Шакирбаева Ф.П.

Особенности мошенничества в сфере цифрового кредитования..... 4

Амирханов Б.К.

Есірткі заттарды пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылық және оның кейбір мәселелері..... 10

Амирханов Б.К., Каражанова Ж.К.

Қазақстандағы отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғаудың құқықтық құралдары: әкімшілік тәсіл 15

D.T. Amurtaeva

The role of prosecutorial supervision in ensuring the resocialization and social adaptation of persons who have served their sentences..... 21

Ахмадиев А.Б., Қожасова А.Б.

Қаржы пирамидалар — заманауи әлемге төнетіе қауіп: қызмет ету тетіктерін талдау және қарсы іс-қимыл шаралары..... 27

D.A. Akhmetov, M.Y. Kashenov

Interpol ballistics information network (ibin) integration issues in the Republic of Kazakhstan 33

Ахметов Д.З., Намысов Е.Д.

Қазақстан Республикасының қылмыстық процесінде сотқа дейінгі тергеп-тексеруді реформалау мәселелері 38

Балтабасова М.К., Намысов Е.Д.

Некоторые вопросы формирования партнерских отношений ОВД с гражданским обществом 43

Баргаринов А.Р., Карымсаков Е.Г.*

Оперативно-розыскная характеристика мошенничества в дистанционном формате 47

Базарбаева А.Б., Дарменов А.Д.

К вопросу о реализации наказаний в отношении военнослужащих, совершивших уголовные правонарушения..... 53

Бачурин С.Н., Шульгин Е.П.

Машинное обучение систем искусственного интеллекта с актами правосудия: прогнозирование основных проблем и пути их разрешения (первоначальный этап исследования и выдвижение научных гипотез)..... 59

Бекбаев Е.З., Сабитов К.А.

Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдары 65

Беккожина А.А.

Административно-правовые средства предупреждения и пресечения органами внутренних дел правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений 70

Дарменов А.Д., Муканов Д.Ж.	
Применение беспилотных авиационных систем и средств их нейтрализации в пенитенциарных учреждениях	76
Джиембаев Р.К., Мағдатова Қ.Ж.	
К вопросу о правовой регламентации процедуры наименования и переименования составных частей городов областного значения в Республике Казахстан	81
Есимханова Г.Б., Ысқақов Ә.Қ.	
Цифрлық дәуірдегі құпиялылықты қылмыстық-құқықтық қорғау	87
Жаксылыкова Н.Б., Арыстанғалиева Ж.Е.	
Мемлекеттік және криминалистикалық оқ-гильза қоймасының даму тарихы және оның болашағы	92
Жақсыбаев Б.Е., Ералина С.Е.	
Қазақстан Республикасында медициналық қылмыстарды тергеудің бастапқы кезеңінің ерекшеліктері.....	98
Жолжаксынов Ж.Б.	
Криминологический анализ личности браконьера в Республике Казахстан	103
Искаков К.Д., Шарова Н.А.	
Кибермошенничество: современные вызовы и решения	109
Исмаилов Ғ.М., Тусупбеков Қ.Р.	
Жедел бөліністердің қылмыстарды ескертудегі өзара ынтымақтастығы	115
Каирбекова А.А., Тугелбаев У.Е.	
Террористік актіден келтірілген залалды өтеу.....	121
Калиев А.А.	
Методы фальсификации цифровой идентичности и современные подходы к её верификации»	127
Карымсаков Р.Ш., Егизбаев Н.У.	
Некоторые вопросы по совершенствованию законодательства об оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан	132
Курумбаева А.Б., Аскарова А.С.	
Новые горизонты в борьбе с коррупцией: правовые реформы в Казахстане	137
Күмісбеков С.К., Салкебаев Т.С.	
Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың түсінігі және себептері.....	142
Лакбаев К.С., Шаяхметов Ш. Ш.	
Выявление криминальных рисков как фактор профилактики вымогательств среди несовершеннолетних.....	147
Маликов Ж.А., Ералина С.Е.	
Кәмететке толмағандардың Интернет желісін пайдаланудағы кейбір әкімшілік-құқықтық мәселелер».....	152
К. Monai, A.A. Kabdrashit	
Some problems are driving yourself to suicide	159

Ноғайбаева А.С., Алимбеков Қ.М.	
Қылмыстық процестің үш буынды моделіне көшудің негізгі шарттары.....	165
Нурмахамбетов А.Т., Аманбаева А.	
Қазақстан Республикасындағы кибер ортаның құқықтық жағдайы	169
Олейник В.В., Джетыбаев Д.М.	
Основные методы профилактики дорожно-транспортных происшествий в населённых пунктах Республики Казахстан.....	175
Омарова Е.Б., Нұрушев А.Ж.	
Платформалық жұмыспен қамту: Қазақстандағы құқықтық реттеудің қазіргі жағдайы мен ерекшеліктері	180
Онгарова Г.Б., Мухамадиева Г.Ж.	
Некоторые вопросы определения вида учреждения уголовно-исполнительной системы для лиц, совершивших коррупционные преступления, по законодательству Республики Казахстан	185
Ополонина К.Ю., Телемисов Б.С.	
Проблемные аспекты баллистической идентификации гладкоствольного огнестрельного оружия по следам на дроби и картечи	190
Прокопова А.А., Исетова Ж.М.	
Проблемы процессуальной независимости следователя в контексте трехзвенной модели уголовного процесса Казахстана	195
Салыкова А.К., Исакова Б.Е.	
Правовые гарантии и риски для подозреваемых, обвиняемых и подсудимых при заключении процессуального соглашения в Республике Казахстан	201
Серік А.С., Оспанова Ж.К.	
Проблемы и перспективы совершенствования правового статуса свидетеля, имеющего право на защиту, по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан	208
Сарсенбаева Б.Б., Бейсеналиев Б.Н.	
Интегрированные подходы в противодействии торговле людьми: уголовно-правовые и криминологические перспективы	213
Сейтжанов М.С., Абдишева Д.А.	
Деятельность ОВД в предупреждении и профилактике несовершеннолетней преступности в Республике Казахстан	218
Сидорова Н.В.	
Цифровая грамотность населения как инструмент доступности правосудия и юридической помощи в Республике Казахстан	224
Таубаева Г.А., Әбілтай Ш.М.	
Особенности тактики проведения осмотра, обыска и выемки при проведении параллельных финансовых расследований	230

Тайшыбаева А.С., Сулейменов Т.Н.

Проблемные вопросы применения специальных-технических средств при проведении негласных следственных действий 236

Тафинцев П.А., Тугелбаев У.Е.

Правовые проблемы анонимности в интернете и гарантирование допустимости доказательств при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств 241

Токубаев З.С., Бисенова Т.Е.

Пенитенциарная практика в отношении осужденных женщин (расстановка отдельных акцентов) 246

Уакасов Д.А., Ботагарин Р.Б.

Қазақстан Республикасындағы әскери қызметшілердің құқықтық жағдайының кейбір мәселелері..... 254

Урстенова Д.Д., Сапарғалиев Ж.Н.

Цифровые следы и реальность: влияние киберпреступлений на классические подходы к следствию 259

Ханов Т.А., Кадацкий С.Н.

Имущественные наказания, не связанные с лишением свободы: особенности практики назначения и исполнения в Республике Казахстан..... 265

**КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҚТЫ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІН
ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ ЖЕТІЛДІРУ**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ И
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING AND SOCIAL
AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT**

Әбілқас П.Қ., Аубакирова Г.А.

«Мафия» ойыны өмірде құқықтық білімді қолданудың жаңа тәсілі ретінде 271

Ғаббасәлі Б.Ғ., Есенбекова А.Т.

Управление кризисными коммуникациями: алгоритм информационного реагирования ОВД 276

Мишковская В.В., Карпекин А.В.

К вопросу о методике управления стрессом и формировании resilient-культуры в подразделении ОВД 281

Серімов Е.Е., Дүйсембеков А.М.

Полиция тарихының кейбір мәселелері туралы 287

Сулейменова Д.Г., Кошубаев Ж.А.

Стреске төзімділікті зерттеу мысалында құқық қорғау органдары қызметкерлерінің денсаулығын сақтаудың психологиялық ерекшеліктері 291

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТҰМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ
МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ
INTERNATIONAL COOPERATION AND FOREIGN EXPERIENCE

Гузикова В.В.

Скаффолдинг как интерактивная технология профессионально ориентированного обучения иностранному языку 297

Қайбар М.С.

Криминалистическая характеристика преступлений, совершенных на железнодорожном транспорте 306

Медиев Р.А., Имангалиев Н.К.

Анализ законодательной политики США по вопросам конфискации и механизма возврата похищенных активов 315

Нестерова В.Е.

Потенциал инновационных методов обучения русскому жестовому языку в образовательных организациях системы МВД России 321

Сатанова Л.М., Құсайынов Ш.Қ.

Қазақстан мен шет елдердің тәжірибесі негізінде дербес деректерді құқықтық қорғау 326

Сералиева А.М., Баймагамбетова З.М.

Чипирование осужденных: опыт и перспективы применения в Китае и в Бразилии 333

Серикбекова С.Б., Тулеугалиева Ж.К.

Возмещение ущерба и вреда, причиненного преступлением: опыт Республики Казахстан и Великобритании 340

Сматлаев Б.М., Койчубекова А.А.

Сравнительный анализ уголовно-правовых подходов к защите малолетних от сексуального насилия: Казахстан, Россия, Германия 347

Файрушина М.З.

Морально-психологическая подготовка сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации: психолого-педагогический аспект 354

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Амантай Абдолла, Садырбекова Г.Х.

Тұтынушылардың интернеттен сатып алу-сату құқықтарын қорғау және реттеу..... 358

Акимов Д.А.

Система безопасности дорожного движения как объект правоприменительной деятельности ОВД РК (постановка проблемы)..... 363

Sh.T. Baikenzhina, A.N. Akhpanov

On the possibility of predicting court decisions using artificial intelligence tools 368

Битенова М.К., Акимжанов Е.С.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру нысандарын жүзеге асырудың кейбір мәселелері және оларды жетілдіру 374

Жантуреев Ж.Ж.

Ғылыми-техникалық құралдар жүйесінде пилотсыз аппараттарды қолданудың орындылығы туралы мәселе..... 379

Омирова М.С.

Қылмыс жасауға арандату және қылмысқа айдап салу: аражігін ажырату әдіснамасы 384

Рахимов К.Е.

Конвенциональные основы уголовной ответственности юридических лиц: дифференциальный анализ..... 390

Саленов Т.А., Сырбу А.В.

Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм 398

Тасминов А. Ж., Жолжаксынов Ж.Б.

Отбасылық құқық бұзушылықтардың сипаттамалық ерекшеліктері..... 405

**ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
CURRENT ISSUES OF LAW ENFORCEMENT**

Бектурганов М. Б., Тайшыбаева А. С.

Транспарентность уголовного судопроизводства как современный ориентир правовых реформ в Казахстане..... 413

Секенов Д.А.

Особенности деятельности военных прокуроров во время войны в Афганистане . 419

Шекарбеков С.А., Стрелков К.А.

Мониторинг процесса развития профессиональной компетентности будущих офицеров в решении служебных задач в образовательном педагогическом процессе 426

Қолжазбаны ресімдеу бойынша авторларға арналған нұсқаулық

Басылымға бұрын басқа басылымдарда жарияланбаған құқықтану, құқық қорғау қызметі, қызметкерлерді кәсіби даярлаудың өзекті проблемасы бойынша қазақ, орыс және шет тілдеріндегі мақалалар қабылданады.

Жұмыстың мазмұны ғылыми жаңалық, теориялық және практикалық маңыздылық, логикалық баяндалу талаптарына сай болуы керек. Мақала кіріспе бөлімінен, проблема қоюдан, негізгі бөлімнен, қорытындыдан тұруы тиіс.

Журнал тоқсанына 1 рет жарияланады. Мақалалар келесі мерзімге дейін ұсынылуы тиіс: № 1 журналға 1 қаңтардан 20 қаңтарға дейін, № 2 — 1 сәуірден 20 сәуірге дейін, № 3 — 1 шілдеден 20 тамызға дейін, № 4 — 1 қазаннан 20 қазанға дейін қабылданады.

Басылымға арналған материалдар келесі талаптарды міндетті сақтай отырып, қағаз және электрондық тасымалдағыштарда ұсынылады:

- 1) ЭОЖ (эмбебап ондық жіктеу коды);
- 2) автордың тегі, аты, әкесінің аты, лауазымы, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны, кала, ел атауы — қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 3) автордың электрондық поштасы, пошталық мекенжайы және байланыс телефоны;
- 4) мақала атауы — ортасында бас әріптермен — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 5) зерттеу тақырыбы мен мәнін көрсететін аннотация (80–100 сөз) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 6) негізгі сөздер (мақаланың мазмұнын сипаттайтын және ақпараттық іздестіру мүмкіндігін қамтамасыз ететін атау септігінде 8-10 сөз немесе сөз тіркесі) — мемлекеттік, орыс және ағылшын тілдерінде;
- 7) мәтін Word редакторы, қаріп — Times New Roman, мөлшері — 14;
- 8) беттер саны — 6–8 бет (А4 форматында) аннотацияны санамағанда;
- 9) арақашықтық — біржарым (1,5);
- 10) абзацтық шегініс — 1,25;
- 11) жиектері: сол жақ жиегі — 3 см, оң жақ жиегі — 1 см, жоғарғы және төменгі жиектері — әрқайсысы 2 см;
- 12) мәтін бойынша сілтемелер тік жақшаларда дәйексөз беттерін көрсете отырып жазылады [1, 15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі-құжаттың соңында, мәтінде пайдалану тәртібі бойынша («Библиографиялық жазба, библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құру ережелері» 7.1 – 2003 МС сәйкес ресімделеді).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімін ресімдеу кезінде Академия қызметкерлерінің ғылыми жұмыстарына немесе «Хабаршы — Вестник» журналына сілтемелерді пайдалану ұсынылады.

Жұмысқа мақала талқыланған бөлініс отырысының хаттамасынан үзінді ұсынылады.

Мақаланың мазмұны, мақалада келтірілген нақты мәліметтердің, дәйеккөздердің, дереккөздердің шынайылығы үшін автор дербес жауапты. Редакциялық алқаның ескертулері алынған мақала ескертулер жойылғаннан кейін тек келесі нөмірге қайта қарауға қабылдануы мүмкін.

Мақала редакциялық алқа немесе мақала тақырыбына жақын салада зерттеу жүргізетін мамандар плагиатқа тексеріп, оң рецензия бергеннен кейін басылымға жіберіледі.

Әдеп нормалары мен ережелерді сақтау басылым процесінің барлық қатысушылары: авторлар, рецензенттер, редакциялық алқаның мүшелері және редакция қызметкерлері үшін міндетті.

Редакциялық алқа жариялауға ұсынылған материалдарды іріктеу құқығын өзіне қалдырады. Редакция талаптарға сәйкес келмейтін материалдарды қарастырмайды және жарияламайды.

Журналдың электрондық нұсқасын <https://kpa.gov.kz/> сайтынан көруге болады

Редакцияның мекенжайы: 100009, Қарағанды қ., Ермеков көшесі, 124,

Қазақстан Республикасы ІІМ

Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы,

ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

E-mail: oniirir@kpa.edu.kz,

факс: 8(7212) 30-33-92

Руководство для авторов по оформлению рукописи

К изданию принимаются научные статьи на казахском, русском и иностранных языках по актуальным проблемам юриспруденции, правоохранительной деятельности, профессиональной подготовки сотрудников, не публиковавшиеся ранее в других изданиях.

Содержание работы должно удовлетворять требованиям научной новизны, теоретической и практической значимости, логичности изложения. Статья структурно должна включать вводную часть, постановку проблемы, основную часть, выводы.

Журнал издается 1 раз в квартал. Для включения в № 1 журнала рукописи принимаются с 1 января до 20 января, № 2 — с 1 апреля до 20 апреля, № 3 — с 1 июля до 20 августа, № 4 — с 1 октября до 20 октября.

Материалы для опубликования предоставляются на бумажном и электронном носителях с **обязательным соблюдением следующих требований:**

- 1) УДК (код универсальной десятичной классификации);
- 2) фамилия, имя, отчество автора, должность, ученая степень, звание, место работы, название города, страны — **на государственном, русском и английском языках;**
- 3) адрес электронной почты, почтовый адрес и контактный телефон автора;
- 4) название статьи — по центру прописными буквами — **на государственном, русском и английском языках;**
- 5) аннотация (80-100 слов), отражающая тему и предмет исследования, — **на государственном, русском и английском языках;**
- 6) ключевые слова (8-10 слов или словосочетаний в именительном падеже, характеризующих содержание статьи и обеспечивающих возможность информационного поиска) — **на государственном, русском и английском языках;**
- 7) текст в редакторе Word, шрифт TimesNewRoman, кегль 14;
- 8) количество страниц — 6–8 (формат А4), не считая аннотации;
- 9) интервал — полуторный (1,5);
- 10) абзацный отступ — 1,25;
- 11) поля: слева — 3 см, справа — 1 см, верхнее и нижнее — по 2 см;
- 12) сноски — по тексту в квадратных скобках с указанием цитируемых страниц [1, 15]. Список использованной литературы — в конце документа, по порядку использования в тексте (оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1 — 2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления»).

При оформлении перечня использованной литературы рекомендуется использовать ссылки на журнал «Хабаршы — Вестник» или научные работы сотрудников академии.

К работе прилагается выписка из протокола заседания подразделения, на котором обсуждалась статья.

Статья допускается к публикации только после проверки на плагиат и положительной рецензии редакционной коллегии или специалистов, которые ведут исследования в областях, близких к тематике статьи. Статья, на которую получены замечания редколлегии, может быть принята к повторному рассмотрению после устранения замечаний только в следующий номер.

Персональную ответственность за содержание статьи, точность приведенных в ней фактических данных, цитат, источников несет автор.

Соблюдение этических норм и правил обязательно для всех участников процесса публикации: авторов, рецензентов, членов редколлегии, сотрудников редакции.

Редколлегия оставляет за собой право отбора предлагаемых для опубликования материалов. Материалы, не соответствующие требованиям, редакцией не рассматриваются и не публикуются. Редакция не вступает в дискуссию по поводу причин отклонения.

Электронная версия журнала доступна на сайте академии <https://kpa.gov.kz/ru>

Контактная информация

Адрес редакции: 100021, Республика Казахстан,
г. Караганда, ул. Ермакова, 124,
Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова,
отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы
E-mail: oniirir@kpa.edu.kz, факс: 8(7212) 30-33-92

Authors' guide to the design of a manuscript

Scientific articles in Kazakh, Russian and foreign languages on topical issues of jurisprudence, law enforcement, and professional training of employees that have not been published in other publications are accepted for publication.

The content of the work must meet the requirements of scientific novelty, theoretical and practical significance, and logical presentation. Structurally, the article should include an introductory part, a statement of the problem, the main part, and conclusions.

The magazine is published once a quarter. For inclusion in No. 1 of the journal, manuscripts are accepted from January 1 to January 20, No. 2 — from April 1 to April 20, No. 3 — from July 1 to August 20, No. 4 — from October 1 to October 20.

Materials for publication are provided in paper and electronic media **with the following requirements:**

- 1) UDC (Universal Decimal Classification code);
- 2) the author's surname, first name, patronymic, position, academic degree, title, workplace, city and country — in the state, Russian and English languages;
- 3) the author's email address, mailing address, and contact phone number;
- 4) the title of the article-in the center in capital letters — **in the state, Russian and English languages;**
- 5) abstract (80–100 words), reflecting the topic and subject of the study — **in the state, Russian and English languages;**
- 6) keywords (8-10 words or phrases in the nominative case, describing the content of the article and providing the possibility of information search) — **in the state, Russian and English languages;**
- 7) text in the Word editor, Times New Roman font, size 14;
- 8) number of pages — 6–8 (A4 format), not counting annotations;
- 9) interval — one and a half (1,5);
- 10) paragraph indent — 1,25;
- 11) margins: left — 3 cm, right — 1 cm, top and bottom — 2 cm each;
- 12) footnotes — in the text in square brackets indicating the cited pages [1, 15]. The list of references — at the end of the document, according to the order of use in the text (issued in accordance with the state standard 7.1-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation»).

When making a list of used literature, it is recommended to use links to the journal «Khabarshi — Vestnik» or scientific works of the academy staff.

The work is accompanied by an extract from the minutes of the meeting of the department at which the article was discussed.

The article is allowed to be published only after checking for plagiarism and a positive review by the editorial board or specialists who conduct research in areas close to the subject of the article. An article on which the editorial board's comments have been received may be accepted for reconsideration after the comments have been eliminated only in the next issue.

The author is personally responsible for the content of the article, the accuracy of the actual data, quotations, and sources given in it.

Compliance with ethical standards and rules is mandatory for all participants in the publication process: authors, reviewers, members of the editorial board, editorial staff.

The Editorial Board reserves the right to select the materials proposed for publication. Materials that do not meet the requirements are not considered and published by the editorial board.

The electronic version of the journal is available on the Academy's website <https://kpa.gov.kz/ru>

Contact information

Editorial office address: 100021, Republic of Kazakhstan,
Karagandy city, Ermekova st, 124,
Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after B. Beisenov,
Department of Organization of Research and Editorial and Publishing Work
E-mail: oniirir@kpa.edu.kz,
fax: 8(7212) 30-33-92
